# Blondi Flauii Forliuiẽsis De Roma Instaurata.

Libri tres Ad eugenium.iiii.pontificem maximum.

Blondi Flauii Forliuiensis de Italia illustrata opus: tum propter historiaꝝ cognitionem: tum propter locoꝝ descriptionem. Valde necessarium.

Blondi Flauii Forliuiensis de Gestis Venetorum ad Franciscum Foscari Serenissimum Ducē: Inclytumq; Senatum. cæterosq; Venetæ Reipublicæ Patritios.

Blondi Forliuienfis uiri præclari Romæ Instauratæ Primi libri index.

Libri secundi index.

Blōdi Flauii Forliuiēsis. In Romā Instauratā Præfatio ad Eugēiū. iiii. pō. max.

VRbis Romæ reꝝ dn̄e tuī aꝝ potiꝰ q̄ ædificioꝝ q̄ nūc cernūt noticiā ꝑ uirib' īnouare Euge. pō. san. multa suadēt mihi. Sed illd̄ maxīe īpellit: q̄ tāta fuit ꝑteritoꝝ diu sæculoꝝ hoīb' studioꝝ hūanitatis ignoratio: ut quom pauca singulis ī urbis ipsiꝰ ædificioꝝ ptib' q̄ olī fuerīt: nō abīpita solū multitudīe: sed ab his ēt q doctrīa cultiores sūt sciāt: tū multa ac pene oīa falsis: & barbaris appellatōibꝰ iqnata: uel potiꝰ īfamata cernamꝰ. Vn̄ breui futuꝝ appet ut Rōa īgenioꝝ parens: uirtutū alūna: celebritatis spēm laudis & glīe columē: ac oīum q̄ uniuersus orbis ubiq; hēt bōaꝝ reꝝ semīariū in suis obscurata structuris maiorē celebritatis & famæ iacturā faciat: q̄ ī rebꝰ ꝓdē factā ac potētia uideamꝰ. Cōfirmauit ēt nr̄m describēdi ꝓpositū tuꝰ ī ipsam pōtificatꝰ tui sedē redditꝰ adeo illiꝰ cōseruatiōī utilis atq; necessariꝰ ut cōstet: eā senio calamitatibusq; cōfectā: si altero abfuisses decēnio pene fūditꝰ piturā. Neq; n. sola comitātis curiæ pn̄tia: qd̄ sp ciuitatis opulētiæ plurimū ꝓfuit: rōanos fo ues. Sed collapsa deformataq; ædificia: multis ī locis maxīo īstauras reficisq; īpēdio. Decoꝝ certe & magnanimo ꝑncipe dignissimū facinꝰ: & q d̄ oēs florente olī Rōa iactas moles: factasq; ædificioꝝ structuras laude & glīa tāto supet: q̄to nr̄a huiꝰ sæculi tēuitas īmani illoꝝ affluētiæ opū cedit. Q n̄ itaq; ego oīa q̄ mihi adsūt tuæ scītati dēo: cur & nō ipe cōtēdā: ut sic tu Romā ꝑ īgenioli mei lr̄aꝝ monumēta: sicuti cemētarioꝝ: fabrorūq;: lignarioꝝ opa ꝑgis īstaurare. Accedit n. nr̄æ huic urbis īstauratiōī: q̄ dignitatis tuæ scīmoniā ī ꝑmis deceat: & tuā glīā maxīe cumulē pōtificū romāoꝝ q te ꝑcesserīt īnouata opeꝝ cōmemoratio ı dū urbis ptes ad ueterē nouāq; noīationē describēs: basilicas quoq; templa & sacra q̄s uocamꝰ ecclesias loca: ꝑ quos pōtifices & alios xp̄iāos uel fūdatæ prīo uel auctæ uel fuerīt īstauratæ oñdā. Et qn̄ ī describēda urbis opeꝝ magnificētia multos romāos ꝑstātes certe uiros: sed idolatras gētilesq; merita laude nō fraudabo: ē aīus nr̄oꝝ quoq; martyꝝ glīā: ubi qdā. s. patiēdo uicerīt & libidini īsaniæq; tyrānoꝝ succūbēdo triūphauerint īdicare. Aggrediar itaq; assumptū mihi tuā in glīā munꝰ futurū cōfisus: ut posteri aliqn̄ diiudicēt utrū ne resarcita & magna ex pte īnouata basilicæ prīcipis apl̄oꝝ & lateranēsis palatii tecta: uel additæ ex aere ædi celeberrimæ sc̄i Petri maiores ualuæ: aut palatii mœniūq; uaticani suburbioꝝ restitutio: & stratæ urbis uiæ: Vtrūue unq̄ tāto facta īpēdio opa uel rudi stilo potuerim imitari: & calce latericio materia lapide aut ære an lr̄is facta solidior diuturniorue māeat īstauratio. Sed iā immēso operi manū apponamus.

Blondi Forliuienſis Romæ Inſtauratæ Liber primus.

i Vrbis ſit⁰. Romam in latio ad Tyberim amnem ſitam:& quintodecimo ab infero mari paſſuum miliario maiores ſcripſere. Nomen eius a Romulo conditore. M. Varro & Titus Liuius patauinus Saluſtiuſq; affirmant:& Romulū a ficulnea arbore ſub
ii Noīs cā. qua eū & fratrē Remū alluuio Tyberis deſtituerit: ſcribit in faſtis Ouidius his carminibus, Arbor erat: remanēt ueſtigia quæq; uocatur, Romula uel ficus Romula ficus erat. Ambi
iii Ambitus menſura. tū eius urbis quom Arcadii & Honorii imperatorū tēporibus a Viſigothis anno tūc mille trigeſimo tertio fuit capta:maiorē fuiſſe eo q̄ nūc cernit̄:multi uolunt. Et nos quidem ſcimus mœnia urbis ſæpe a barbaris alicubi aperta:ſæpeq; a maioribus inſtaurata. Sed orbem ipſum inter inſtaurandū ſtrictiorē factum: nec legimus:nec hoc tempore ab aliquo ruinæ ſigno niſi parua parte poſt longā inueſtigationē potuimus intelligere. Quāq̄ enim muri partem collapſi & corroſi ſint: partim ruinam multis in locis minentur, in ipſo tamen permanet priſco ueſtigio ueteris fundamenti, fuitq; ambitus Plinii temporibus: ſicut ipſe ex Auguſti traditionibus ſcribit milia paſſus uiginti. Et Flauium Vopiſcum ſcribere uidemus Aurelium imperatorem qui prope annos ducentos ante Viſigothorum irruptionem fuit ambitum Romæ ad quinquaginta milia paſſus ampliaſſe. Huius autē ingentis differentiæ quam Plinii Veronenſis, Flauiiq; Vopiſci in urbis amplitudine aſſertiones uidemus habere cauſam noſtro iudicio certā:& quæ omnes tollat ambiguitates: quin nullatenus hi duo ſcriptores diſcordent. In iuris ciuilis digeſtorum libris reperimus. Marcellus nāq; de uerborum ſignificatione. Vrbs inquit eſt Roma quæ muro cingeretur, ut Alphenus ait. Roma eſt etiam quantū continentia ædificia eſſent, nam Romā non murotenus exiſtimari ex conſuetudine quottidiana poſſe intelligi: quom diceremus, Romam nos ire, & ſi habitaremus extra urbem. Et Paulus eodem titulo urbis appellatio muris, Romæ aut cōtinentibus ædificiis finitur, quoq; latius patet, ædificia Romæ fieri etiam ea uidentur quæ in continentibus Romæ ædificiis fiant. Et Terentius demēs. Vrbis in continentibus qui non ſunt Romæ nati intelliguntur. Plinium itaq; dum uiginti milia paſſus ſcribit urbis murorū ambitum & Vopiſcum dum quinquaginta Romæ & ædium continentium amplitudinem iuxta legum diffinitiones cōſideraſſe crediderim, & quidem Plinii uerba ſunt de urbe: quom Vopiſcus de Roma dicat. Noſtri autem temporis circuitus urbis cui illa reſpondeat amplitudini: nec ſcimus, nec ea rōne iudicamus ſcire poſſe: q noſtra ætatis noſtræ metiendi ratio a priſcorū dimenſione multū uariat. Quandoquidē Marcus Antonius in itinerario infinitorū pene locorū ab urbe Roma diſtantiam multis paſſuū milibus deſignat pluribus q̄ nunc homines noſtri faciant, quæ quidem menſurationis diſparitas non ex Antonii magis q̄ ex aliorū ſcriptis facile intelligit̄. Sed ſi ad noſtræ ætatis conſuetudinē metiri uolemus uix paſſuū milia quattuordecim oīs Romæ & Ianiculi ſiue trāſtyberinæ regionis & uaticani ambitus implebit.

portas

P Ortas urbis Plini⁹ trigīta aptas & septē clausas tē fuisse scribit. Earum oīum nōīa nec ipse pōīt: nec nos satis īuenire potuim⁹. q̄q̄ oīa inuestigare noīs uetusti portarum loca hinc superfluū esse scimus: quod apud Liuiū & alios scriptores aliq̄ inueniunt̄ noīa portarum q̄ olim dum aucta fuit urbs Roma in medio ciuitatis remanentes: & formā portæ & usum simul amisere. & q̄dē noīa quæ apud priscos fuerūt hæc īuenimus. Flumētana: Collatina: Collina: QVirinalis: Exqlina: Viminalis: Neuia: Q uerculana siue Q uerq̄culana: Gabiusa: Lauernalis: Ruduscuiana: Rutumena: Saginalis: Latina: Appia: Capena: Trigemina: Aurelia: Fontinalis: Carmētalis q̄ Scelerata: Pādana uel libera: Mugonia q̄ & trigillia Catularia: triūphalisq;. Quarum pleraq; ethymologiā uocabulorum hāc Festus Pōpeius fuisse scribit. Flumētana appellata q̄ Tyberim eam qnq; influxisse affirmāt. Collatina a collatia oppido ppe Romā: in qd aliarum ciuitatū opes fuerūt collatæ. Collina ægonēsis appellabat̄: erat in monte qrinali q̄ ægonos appellabat̄: q̄ pri⁹ QVirinalis dicta fuit: q̄ ea in collē Quirinalē itur: siue q̄ pxime eā Q uirini sacellū. Querqueculana q̄ q̄rcum ītra muros iuxta se hēat. Lauerniones fures antiq dicebāt: q̄ sub tutela Deæ lauernæ eēnt in quouis loco obscuro abditoq;. hinc & lauernalis porta. Ruduscuiana appellata q̄si rudis & īpolita sit relicta. Rutumena a noīe cuiusdā aurigæ sic appellata. Fōtinalia fontiū sacra: unde & Romæ fontinalis porta. Catularia porta romæ dicta qa haud lōge ab ea ad placādū Caniculæ sidus inimicū frugibus rufæ canes īmolabant̄: ut fruges maturescētes ad maturitatē pducerent̄. Viminalis porta & collis appellat̄: quia ibi uiminū sylua fuisse dicit̄. q̄q̄ Marcus Varro de lingua latina collem ipm a tēplo dei ulmini in illo siti appellatū scribit. Quātū uero attinet ad portā Capenam Solinus dicit Italum regē de insula Siciliæ cū Syracusanis ad Janū puenisse: ac eius cōsilio auxilioq; ciuitatē iuxta albulā condidisse Capenā noīe: a qua postmodū portæ Capenæ nomē fuit. Iam uero tres quas ultimo posuimus loco Carmētalem: Pādanā q̄ & libera: Mugoniā q̄ & trigillia. Primā habuit urbs a Romulo ædificatam. quāq̄ Varro Pādanā ōndit Saturniæ urbis & nō romæ fuisse. aliæ āt duæ. Roma postmodū aucta sine forma & usu portæ nomē aliquādiu retinuerūt. Dicitq; Festus Carmentalē portā uocatā sceleratā q̄ per eam sex & trecenti Fabii cū clientibus qnq; milibus egressi aduersus etruscos ad amnē cremerā: omnes interfecti sunt. Et Ouidius in fastis: Carmentis portæ dextro est uia Iāno: Ire per hāc noli q̄squis es: omen hēt. Illa fama refert Fabios pxia exisse trecentos: Porta uacat culpa: sed tñ omen hēt. Et Vergilius in. viii. Et Carmentalē Romano noīe portā. Attulim⁹ a uetustissimis petita trium & uigīti portarum nomīa. & nostra ætate Roma oīs tresdecim tantūmodo habet: nisi forte suburbii uaticani, quā ciuitatē Leoninam fuisse ōndemus: portas quoq; uelimus addere: q̄s omniū nouissimas: noua quoq; hēre noīa suo docebimus loco. Satis ergo atq; opossissimū fuerit romāæ urbis & Ianiculi portas q̄ ætate nostra cernūt̄: uetustate appellatiōis noībus applicare.

Incipiendū est autē a Flamineæ uiæ porta quæ sinistræ Tyberis ripa apposita aliquādo Flaminea: & nouissimæ porta populi est dicta. Eā uero esse quā prisci

Flumētanā

iiii Portarum uocabula.

v Portarum romæ ethymologia.

vi Tres portæ urbis.

Pādana

Scelerāta porta.

Carmentalis.

vii De porta populi q̄ Flumentana.

Flumẽtanã dixere:& Festus Pompeius diffinit:ipsa indicat positio ꝙ nulla inter oẽs urbis portas ita Tyberi est apposita:ut eã aliquãdo is fluuius potuerit influere: cuius meminit Titus liuius in sexto ab urbe condita in hæc uerba: Ita prædicta die in Petilinũ lucũ extra Portã flumentanã unde conspectus in Capitolium non est consiliũ populi indictũ,& in bello Macedonico: Circa portã flumẽtanã collapsa quædam. Item eodẽ in bello Liuius eã de cœlo tactam fuisse narrat.

viii
De porta Píciana ꝗ collatina.

Secunda illi & ꝓximo in colle posita multos ante annos Pinciana est dicta a palatio sibi ꝓpinquo:cuius demolita marmora rex Ostrogothoꝝ primus Theodoricus sicut Cassiodori epła ostendit Rauenã portari curauit. Ea priscis tpibus dicta est collatina. Oppidũ.n.a quo est dicta fuisse e regiõe illius oñdit Liuiꝰ in primo ab urbe cõdita. Collatia & qcqd circa illã agri erat Sabinis adeptum. Seruat quoq; ætas nostra morẽ appellãdi ĩ collatia qcqd a regione eius portæ habet ager romanus.

ix
De porta salaria ꝗ collina.

Tertiã ꝗ nũc Salariã fuisse Quirinalẽ postea Collinã dicimus, & qdẽ q̃tũ attinet ad Quirinalẽ Festus Pompeius dicit. Quirinalis dicta ꝙ ea in collẽ quirinalẽ itur:siue ꝙ ꝓxime eã quirini sacellum. Et Ouidius in fastis de quirino: Hunc igitur ueteres donarunt æde Sabini: Inq; Quirinali constituere iugo. Quirinalis aũt ui e porta dicta est Salaria:quã Festus sic appellatam affirmat ꝙ Sabini sal a mari deferebãt. Quod aũt postea a Quirinali mutatũ sit nomen in Collinã indicat. Marcus Varro cũ dicit Quirinalẽ collem aliquos existimare dictum a quirino alios a quiritibus.qui cũ.T. Tacio curribus uenerũt ꝙ ibi habuere castra.& plura sint in eo noĩa colliũ. Nam collis tricepscis ubi quirini ædes: collis salutaris qui qnticepsis:collis pollinaris q est ad ædẽ salutis: & collis mutialis ad ædem dei diffidii.ab qua colliũ uarietate quã quirinalis habuerit collis dicta est porta collina.& Liuius id manifestũ facit in libro ab urbe condita q̃dtagesimo:q & de bello Macedonico ultimus appellat᷑. A quaꝝ quoq; inũdatio ĩ regiõe uersa. Nã ita undauit Tyberis ut ludi Apollinares circo iundatos extra portã Collinã ad ædẽ ericinæ Veneris portati sunt. Cæteꝝ ludoꝝ ipso die subita serenitate orta põpa duci cœpta ad portã Collinã reuocata.ductaq; in circũ est cũ decessisse inde aquã nunctiatũ est:lætitiã quoq; populo & ludis celebritatẽ addidit sedes sua solẽni spectaculo reddita. Circũ autẽ Flãminiũ in quo celebrant᷑ ludi Apollinares cõstat nobis.& infra in spectaculoꝝ ædificiis ostendemus fuisse locũ cui nũc Agoni tritũ est uocabulũ. Et tẽplum Veneris Ericinæ extra portã Collinã finisse ex fastis ouidii his uersibꝰ oñdit᷑: Tẽpla frequẽtari collinæ ꝓxia portæ. Nũc decet a siculo noĩa rege tenet. Et ĩfra: Vtq; syracusias aretusas abstulit armis Claudiꝰ: & bello te quoq; cœpit erix: Sicq; ex loci ꝓpinqtate coniicimꝰ ludos q tunc Circo Flãminio nũc agone ob aqꝫ Tyberis inũdationẽ non poterãt celebrari,cũ ad Collinã nũc salariã portã parati eẽnt:postea aqs decedẽtibꝰ ad circũ fuisse reductos.

x
De porta.s. Agnetis ꝗ uiminalis.

Quartã portã nũc sanctæ Agnetis aut Dñæ. Est.n.ætate nostra trinomina prisco more uiminalẽ.& qntã nũc sancti Laurentii i olim exqlinã. Sextam quæ maior dicit᷑ Neuiam. Septimam quæ pridẽ asinariam nunc sancti Ioannis a priscis fuisse Celimontanã. Et octaua quæ abdito in angulo clausa cernitur &

nitur & Metrodi porta dicit͂: Gabiusam fuisse a maiorib⁹ appellatã cũ cæteris in locis cũ magna ex pte unico in Liuii loco oñdere cõfidimus. quo ĩ loco Collina ẽt q̃ fuerit certius oñdet͂. Nãq; secũdo ab urbe cõdita Liuius Porsennæ obsidionẽ qa Romã pressit describẽs ita dicit: Porsenna p̄rio conatu repulsus cõsiliis ab oppugnãda urbe ad obsidẽdã uersis p̄sidio ĩ Ianiculo locato ipse ĩ plano ripisq; Tyberis castra posuit nauib⁹ undiq; accitis & ad custodiã ne qd frumẽti Romã subuehi sinerẽt. & ut prædatũ milites trãs flumẽ p occasiones aliis atq; locis traiicerẽt: breuiq; adeo ĩfestũ oẽm agꝛ Romanũ reddidit: ut nõ cætera solũ ex agris: sed pecus quoq; omne in urbẽ cõpelleret͂. nec q̄sq̃ extra portas ꝓpellere auderet. Hoc tãtũ licẽtiæ etruscis nõ metu magis q̃ cõsilio cõcessum. Nãq; Valerius cõsul intentus in occasionẽ multos simul & effusos ĩprouisos adoriẽdi in paruis rebus negligẽs ultor grauẽ se ad maiora uindicem seruabat. Itaq; ut eliceret p̄datores edicit suis: Postero die frequẽtes porta exq̄lia q̃ auersissima ab hoste erat repellerẽt pecus: scituros id hostes rat⁹ q in obsidione & fame seruitia infida transfugerẽt. & sciuere perfugæ indicio. multoq; plures ut in spem uniuersæ p̄dæ flumẽ traiiciũt. Publi. Valerius Marcũ Herminiũ cũ modicis copiis ad secũdũ lapidẽ uia Gabinia occultũ cõsidere iubet: Spuriũ Largũ cũ expedita iuuẽtute ad portã Collinã stare donec hostis p̄tereat. Deĩde se obiicere ne sit ad flumẽ reddit⁹. Cõsul alter. T. Lucreti⁹ porta Neuia cũ aliquot manipulis militũ egressus: ipse Valeri⁹ Celimõtana cohortes delectãs educit: hiq; primi apparuere hosti. Herminius ubi tumultũ sensit concurrit ex insidiis: uersisq; in lucretiũ etruscis terga cedit. dextra læuaq; hinc a porta Collina: illĩc ab Neuia reddit⁹ clamor, ita cæsi in medio p̄datores. neq; ad pugnã uirib⁹ pares & ad fugã: Septis oĩb⁹ uiis finisq; ille tã effuse uagãdi etruscis fuit. Ostẽsuri quo applicem⁹ mõ supradictis priscis nouas portaꝝ noĩatiões: primũ illis quos scimus cõtẽtiose dicturos nõ Sallariã sed Flaminiã fuisse illã ad quã Spurius Largus ne hosti ad flumẽ pateret reddit⁹ se opposuerit rñdemus: Pontẽ Miluiũ p id tpis nõ fuisse, Quod & si Liui⁹ satis ĩdicat: nos alia rõne certũ hẽmus q Ammianus Marcellinus in reꝝ gestaꝝ lib. xxvi. illũ dicit ab Aemylio Scauro fuisse ædificatũ: & Scaurũ multa post secula fuisse cõstat: q Cn. Põpeio adolescẽte senex erat. Cũ itaq; ad portã ab hoste auersissimã quæ fuit Exq̄lina nũc sancti Laurentii: aut Tiburtina essent exposita in prædã pecora: nõ credim⁹ traiecisse etruscos ea rectitudine Tyberis quæ a porta nũc populi usq; ad locũ Miluii põtis intercedit. cũ sint oẽs ascẽsus in montẽ & topho scabri & altitudine. armatis insupabiles: Sed ut ꝓpinqore a nauib⁹ cursu ferrerent͂ in pecora ad eũ pene Tyberis locũ. quo Anio ipm ĩfluit fuisse delatos. Et sic extra portã tũc Collinam nũc Sallariã opportũe locati sũt. q etruscos a reditu ad naues fluuiũq; arcerẽt. Alia aũt rõne libet oñdere Collinã portã esse nõ posse illã quæ aut Flaminia p̄dẽ aut nũc Populi est dicta. Liuius ĩ libro. iii. ubi plebis secessionem narrat in q̃ Tribuni primũ ĩ Auẽtino creati sunt hæc hẽt uerba. Neq; ĩ sabinis qeuit exercitus. Ibi quoq; auctore Iulio Numitorio: q̃ secessio facta ab decẽuiris. Et ĩfra:

Quãdo & a quo põs miliuius.

Et ipse

& sanctæ Mariæ de inferno:& eã uiã ĩturo cũ rheda ad portã Appiã esse expeditissimã uidemus. Nec ĩmerito appellat eã portã humidã Iuuenalis:ꝙ inter cæteras depresso sit in loco aqs in Tyberim labẽtibus abundãte. Liuius in bello Macedonico Cẽsores uiã sternẽdã a porta Capena ad Martis ædẽ locauerũt. Itẽ idẽ Liuius in secũdo bello punico. Visebant ab oĩbus externis ad portã Capenã dedicata a Marcello tẽpla:legationes omniũ Siciliæ ciuitatũ ad eũ ueniebãt. Et infra libro.ix. Aedẽ uirtutis eo anno ad portã Capenã Marcellus dedicauit. Ea uero oĩa tẽpla eas ædes uidemus in uetusta urbis Romæ descriptione:cuius auctorẽ librarioꝝ ĩcuria suppressum nos ĩ Cassinẽsis monasterii Bibliotheca legimus fuisse Sextũ Ruffum cõsularẽ uiꝝ:positas esse in prima regione porta Capena. Et Solinũ supradiximus uelle eã portã sit dictã a ciuitate capena:q̃ ab Italo fuit ædificata. Vltima restat intra Tyberim Trigemina quã aliqñ hostiensem ꝙ hostiã uersus:aliqñ sancti Pauli ꝙ ad celeberrimã eius basilicã ducat uidimus appellatã. Trigemina aũt cur sit prius dicta nõdũ reperi. Liuius in bello Macedonico: Aediles eo anno porticũ unã extra portã Trigeminã emporio ad Tyberim addito fecerũt. Et infra de mulcta dãnatoꝝ aliã porticũ extra portã Trigeminã inter lignarios fecerũt. Lignarios aũt q ad Tyberim essent cõmode apud eã quæ nũc est sancti Pauli uel hostiẽsis dicit̃ portã fuisse locatos uerisĩle iudicamus. Et Liuius lib.iiii. Trigeminã extra portã boue aurato Minutius Donatus. Nec stare põt quod uolũt aliq eã portã a Trigeminis fratribus Horatiis q̃ Curiacios añ albã ceciderint dictã:ꝙ hi fratres q̃ exiuerint porta mẽtio nulla fit a Liuio:q eos forte in castris fuisse dicit:& tertiũ q fuerit supstes porta Capena rediisse. Idẽ Liuius ẽ auctor. Trigeminã itẽ portã fuisse eã q̃ nũc sancti Pauli dicit̃ oñdit Iulius Frontinus dũ aq̃ Appiæ finẽ describit his uerbis: Ductus eius hẽt longitudinem usq ad Salinas q locus est ad portã Trigeminã. Salinas aũt sub Auẽtino ad Tyberim fuisse oñdemus. Est alia intra Tyberim porta:cuius apud priscos frequẽs est memoria Carmẽtalis dicta q̃ nedũ nostra sed nec Titi Liuii ætate ullũ portæ usum habuisse oñdemus. Fuit uero ad cliuũ q ducebat ꝑ sublíciũ pontẽ in Ianiculũ. Is locus uidet̃ esse ultra ecclesiã sanctæ Mariæ de schola græca:siue ut appellãt in Cosmedim ad primas Auẽtini radices:q̃s is mons uergit ad pontes ubi nũc uetustissimos arcus marmoreos ut in calcẽ decoquerent̃ dolentes uidimus a fũdamẽtis excidi. Quos arcus fama fuit & qbusdã indicãtibus litteris appebat.

xix. De Trigemina porta

xx. De porta Carmẽtali.

Horatii Coclitis honori fuisse a maioribus excitatos indicat eã portã Liuius in secũdi punici belli lib.iiii. Fœdũ incendiũ inter Salinas & portã Carmentalẽ cũ eqmelio iugarioq; uico ĩ tẽplo fortũæ ac matris Matutæ extra portã late uagatũ Salinas uero in Tyberis ripa q̃ in ponte nũc sanctæ Mariæ ad Auentinũ ptinet & eqmeliũ sub ipsa rupe tarpeia. Iugariũq; uicũ sub Capitolio supra foꝝ Boariũ fuisse etiã alio oñdemus in loco. Quare ignis q sub Capitolio & urbe tarpeia ꝑ ripã Tyberis debacchatus fuisset cũ extra portã uagatus a Liuio dicit̃ nõ extra urbis Romæ mœnia quæ multũ inde distabant. Sed extra Carmebtalẽ portã ad Auẽtinũ usq mediũ ubi Matutæ matris ædes erat opposita Tyberi ædificia

xxi Arcus Horatii Coclitis.

conflagrauit. Pandanam portam infra ubi de capitolio dicitur ostendit Varro
xxii fuisse sub tarpeia rupe.

Trāstyberia regio q̃ Ianiculū. Ed iam Tyberim trāseamus. Eam urbis Romæ partē uulgus pridē trā styberinā appellat regionē quam ab ipso initio & longo post tpe maiores Ianiculū dixere. Fallit uero plærosq; ēt ætatis nostræ doctissimos editioris ea ī regione loci prima appellatio ꝙ ipso ī collis calumnie ubi nunc sacre ihabitāt uirgines Iani tēplū fuerit: de quo Verg. in. viii. Hanc Ianus pater hāc Saturnus cōdidit urbē. Ianiculū huic illi fuerat Saturnia nomē. Et Ouidius ī fastis. Arx mea

xxiii collis erat quē cultrix nomine n̄ri. Nūcupat hæc ætas Ianiculūq; uocat. Liuius

Pons sublicius aūt primo ab urbe cōdita in Anci Marci rebus gestis sic habet. Ianiculū quoq; adiectū nō inopia loci: sed ne qn̄ ea arua hostiū essent: id nō muro solū: sed etiam ob cōmoditatē itineris ponte sublicio tū primū in Tyberi facto iungi urbi placuit. Si igit̄ mœnia ad pontē ptinuerūt nō solus collis multū ab ipso distans fluuio qđ aliq uolūt ab anco. Sed tota Ianiculi nūc transtyberina regio est munita. Liuius ī secūdo libro. Cū captū repētino īpetu Ianiculū atq; inde citatos decur-

xxiiii rere hostes. Et paulo īfra: Amplius hostē ī palatio capitolioq; q̄ ī Ianiculo fore.

Tres portæ Ianiculi Ea regio tres hēt portas: quaꝝ q̄ ad occidētē solē Tyberi est ꝓpiqua: nūc dicta Portuēsis olim q̄ fuerit ignoramus. Alia q̄ edito in loco nūc sancti Pācratii ꝑus Aurelia. Tertia in Vaticanū dimittētes: & nūc subtus Ianū dicta: a priscis Fonti-

xxv nalis appellata. Et primā qdē postquā Claudius īpator Romanū fecit portū ꝙ

De porta portuensi īllū dimittat fuisse ab eo factū portuēsem appellatā cōstat. Aurelia porta utrū a uia an ab ea uia nomē hēat incertū hēmus. Præsens uero nomē a ꝓximo sancti

xxvi Pancratii ecclesia habet. Fontanilē ex festo Pōpeio oñdimus ꝙ deabus fontiū

De porta pancratii. fuerit sacrata dictā: extāt aūt magnæ molis muri scatētiū adhuc fontiū receptacula sub mōte q aureus dicit̄ ipsi portæ ꝓximo: & haud longe ad Vaticani mœnia ptinēte. Liuius ī bello Macedonico. Aediles alterā porticū ad portā fontani-

xxvii lem ad Martis arā q̄ in cāpos iter esset ꝑduxere. Dici aūt subtus Ianū eā portā ꝙ

De porta subtꝰ Ianū Ianiculo: uel mōti uel regiōi subiaceat minus q̄ cæteræ nostræ ætatis corruptela tolleret ē absurdū. Quod uero hæc sola possit esse fontanilis inde īcertū hēmus: quia nulla ē porta alia q̄ in campos Vaticani iter eē posset: ꝑsertim cū nullū tūc

xxviii tpis aliū ad Tyberim pontē q̄ Subliciū Roma haberet. Esset mihi nūc ad Va-

De ædificiis Ianiculi. ticani suburbia transeūdū: sed postquā Ianiculi siue transtyberinæ regiōis is est situs ut a cæteris partibus urbis flumine muroq; dirimatur opa illius siue a principibus siue a pontificibus aut populo facta q̄ olim habuerit: & q̄ nūc cernūtur

xxix aut indicari possint explicabo. Et primo de ponte sublicio hēt Plinius ipsum ꝙ

Pons sublicius esset ligneus sine ferreo clauo ita dispositus cōtignatiōe ut trabes eximerent̄ sine fulturis ac reponerent̄: qđ quidē sic facere religiosum fuerit. Postq̄ Coclite Horatio defendēte ægre reuulsus fuit. Eū uero pōtē prius ab Anco Marco sicut ex Liuio oñdimus factū. Antonius pius impator marmoreū fecit cuius uestigia eē tenemus q̄ hīc ad ꝑmas auētini radices inde ad nostra ætatis nostræ naualia cernunt̄. Scribit Helius Spartianus Seueꝝ īperatorē ex Aphrica oriundū fecisse

Transtyberina

Transtyberina in regione sui nois Thermas:fecit & alias impator Aurelianus q̄ xxx
eēnt hiemales.Sed cū late pateat trāstyberinæ regiōis appellatio sub quā campus DeTher-
suburbiūq; Vaticani:& ipsius Ianiculi munitio cōpræhendit utrū ne ipsaꝝ ther mis seue-
maꝝ uestigia sint q̄ intra Ianiculū ad diui Frācisci ædē:an illa q̄ medio in Vati- nanis &
cani cāpo ubi nūc prata dicimus cernūtur ignoramus,Sed ea pquirere quoꝝ oīs Aureliāis.
periit noticia supfluū fuerit:ad notiora ueniamus.Eam urbis Romæ Ianiculi si xxxi
ue regionis trāstyberinæ partē a nostris q martyꝝ gesta scripserūt aliqn̄ Rauēna Ianiculū.
tiū urbē appellari sæpe ostendimus,Est q̄ eius rei ratio altius repetēda, Octauia
nus Augustus īpio post Marcū antoniū Cleopatrāq; interfectos qete potitus:in
ter multa q̄ prudētissime ꝓuidit:binā instituit classem: Vnā apud Missenū,Lu
caniæ portū:qua Italiæ īsulas horāq; galliaꝝ maritimā:hispanias:aphricā:mauri
taniasq;:& septētrionalis oceani plagā tutaret:altera apud Rauēnā in loco nunc. xxxii
Cardiano in quo fuit postea Classense oppidū:cuius classis partes eēnt Adriati De classi-
ci sinus:Illyrici:Dalmatiæ:Epiri:Greciæ:Traciæ:Ponti: Meotidæ:& Asiæ in no bus apud
strū mare uergētis:atq; ægyptioræ necessitatibus subuenire, Tantas uero classes misenū &
quātas esse oportuit qbus maxīa Romāi impū tutelæ cura esset cōmissa magno rauennas.
indiguisse exercitu:nullus q̄ Romanas lectitauerit historias ambiget, Cum itaq;
Romano senatui Romanisue principibus ea in primis fuerit cura:ut quod mul
tis oñdimus in locis nulla posset Romā frequentare multitudo:cui nō eēt habi
tandi locus publicæ assignatus :attributa est Rauēnatis classis militiæ regio tran xxxiii
styberina:q̄ postea exinde urbs rauēnatiū dicta fuit, Hinc ubi papa Calixtus pri- Calixtus ī
mus ecclesiā sanctæ Mariæ trāstyberinæ.quā nunc insignē cernimus ædificauit: uia aurelia
Tēplū rauēnatiū & tabernā fuisse legimus rauēnatiū meritoriā:eiusdēq; in regio-
nis uia celeberrima aurelia miliario tertio.Calixtus postea moriēs ē sepultus:nec xxxiiii
longe ab eo miliario uidelicet secundo ab urbe.Fœlix primus eius nominis ponti Fœlix p̄m⁹
fex romanus cum basilicā extruxisset in illa cui nomē suū fuit inditium sepultus ecclesiam
fuit.Et papa Honorius primus basilicā sancti Pancratii a qua portæ diximus eē sui nomīs.
nomen muro urbis ad stadiū ꝓpinquā a solo ædificauit: quā structura ornamē
tisq; insignē breui nisi succurrat appet ruiturā.Ecclesia sancti petri q̄ uia portuē xxxv
si ad pontem meruli dirupta cernit Adeodati primi pontificis opus fuit:nec fu Adeodat⁹
it illo in opeꝝ magnificentia fœlicior. Hadrianus p̄mus pō.ro.q inter multa suis ecclesia.
narrāda formas aquaꝝ Sabbatinam Iouiāq; magno impēdio maioreq; ppli ro.la xxxvi
bore restituit.Quaꝝ una fornicibus centū ad principis apostoloꝝ basilicā ipsūq; Hadrian⁹
Vaticani suburbiū:altera p aureliæ portæ & uiæ cliuū:partim ad pōtem aurelium primus.
cui demolito nūc rupto est nomē ut in urbem laberet:partim ut molis deseruiret xxxvii
sunt pductæ.Mirūq; in paulo plus minusue sexcētis annis q̄ ab inde effluxerunt Duæ tur-
nulla tāti opis aut in Ianiculo aut in Vaticano uestigia apparere.Leonē.iiii. pon. res ad na-
manet in uaticani suburbio gloria:eius tñ ī Ianiculo cernūt opa.Turres duæ nūc ualia.
in naualiū faucibus destitutæ:quas post cōmissū a saracenis ecclesiæ p̄ncipis apo xxxviii
stoloꝝ & ipsius Ianiculi incendiū eo excitauit in loco ne barbaris ultra per Tybe Quid uati
rim sicut tunc acciderat pateret accessus .Restat uaticanus de quo festus pom canus.

peius sic scribit. Vaticanus collis appellatus est ꝙ eo potius sit Po. R o. uatū respō
so pulsis ethruscis. Sed Au. Gellius in noctibus atticis lib. xviii. de eodē sic dicit.
Et agrū Vaticanū & eiusdem agri deū ꝑsidē appellatū accepimus a Vaticiniis q̄
ui atq; instinctu dei eius in eo agro fieri solita eēnt. Sed ꝑter hāc cām Mar. Varro
in libris diuinaꝝ aliā eē tradidit istius noīs rōnē. Nā sicut anius inqt Deus appella
tus araq; ei statuta q̄ est infima noua uia ꝙ eo in loco diuinitus uox edita erat: ita
uaticanus deus nominatus penes quem eēt uocis humanæ initia: qm̄ pueri simul
atq; parti sunt eam primā uocē edūt q̄ prima in uaticano syllaba est. Iccircoq; ua/
xxxix gire dicuntur exprimente: uerbo sonū uocis recētis. Hanc nūc urbis Romæ partē
Vaticani primū Leo papa eius noīs quartus muro cinxit. & ciuitatem Leoninā de suo noīe
regionem. appellauit. Eius uero muniēdæ cā quā supiore diximus loco ne sicut paulo añ cō
Leo cinxit. tingerat principis apostoloꝝ basilicā ultra possēt cape īqnare diripere sarraceni.
xl Habuitq; ea munitio sex portas etiā nūc extātes quaꝝ prima Ianiculū dimittens
Portæ ciui ab ecclesia cui subiacet sācti spiritus nomē retinet, alia edito ī colle sita dicit̃ ptu
latis Leoni sa. tertiæ cui pallatio pontificis subiectæ a uiridario contiguo nūc est nomē. Leo
næ. pōtifex sācti peregrini ad cuius ecclesiā itur ea uia appellationē dedit. q̄rtā nunc
clausā q duceret ad scholā lōgobardorū saxonūq; posterulā appellauit. q̄q̄ eodē
noīe. qntā quoq; sepulcro Hadriāni impatoris nūc arci sācti Angeli qua ī cāpos
xli itur subiectā uocauit. Sexta dicit̃ porta ænea q̄ in Hadriani pōtē urbēq; pducit.
Porta triū Libet aūt postq̄ portas urbis q̄ ætate nostra extāt ꝓ posse descripserimus locū in
phalis. dicare unius quā oīum celeberrimā Roma habuit ea est Triūphalis p quā & nul
Pons triū lā aliā triūphi agebant̃. & ut rem quasi hoīum opa qcqd solidi haberēt oportue
phalis. rit æterna claritate fulgere tenebris: in qbus oīno pierat certiore abstrahamus mō
qd & ubi fuerit ꝑmo dicemus. Deinde testimonia qbus assertio nostra cōstet affe
remus. pons cuius pillaꝝ fundamenta nunc ad scī Spūs hospitale in Tyberi cer/
nunt̃. & porta ad intimā Tyberis ripā cuius fūdamētoꝝ moles extat. & uia ab eo
pōte ad Cæsaris Obeliscū ad areāq; basilicæ scī Petri subiectā secundū radices
mōtis Vaticani protēsa triūphali noīe appellabātur nec ulterius q̄ ad beati Petri
basilicā ea uia ꝙ coniicere potuerim ꝑtendebat̃. qn mihi cōstat uiā ipsam nulla te
nus fuisse largiorēq;: qcqd soli. ꝑdictā basilicā aut obeliscū & Appollinis tēplum
adiacebat triūphale appellabat̃. De porta aūt quod diximus clare & copiose pro
bat Iosephus in libro. vii. de captiuitate iudaica. Vbi Vespasiani & Titi īpatorū
describit triūphū. Dicit. n. ipsos impatores q non in palatio maiori sed in isidis tē
plo nocte qeuerant ad octauianas ambulationes transiuisse ubi eos senatus & hō
norati eqtes ꝑstolabant̃. Et cū fauor militaris eosdē meritis ornasset laudibus uo
tis rite celebratis ad portā recessisse: q̄ ab eo ꝙ p illā semp triūphoꝝ pompa duce
ret̃ nomē accepit. finisq; pompæ fuit Capitolini Iouis tēplū. territorii ēt triūpha/
lis non leue testimoniū hēt uita btī Petri apostoloꝝ principis a beato Hieronymo
ꝑsbytero ut titulus ꝑfert. siue ut aliq uolūt a Damaso papa scripta. ubi dicit̃ beatū
Petrū fuisse sepultū in ecclesia sui noīs q̄ ad tēplū appollnis iuxta territoriū triū/
phale fuerit ædificata: & cōstātē retinet famā ætas nostra pōtē de quo diximus no

bilium

biliū fuiſſe nec illo unquā ruticolas trāſiuiſſe habēt ēt īcidēter monumēta cōmutationis facte Calēdis mēſis Auguſti ſiue ſextilis a memoria uictoriæ Octauiani Cæſaris Auguſti de Antonio & Cleopatra ad liberationē btī Petri a carcere & cathenis Herodis:uñ feſtū ipſius beati Petri ad uincula celebramus, Cineres.C.Cæſaris Obeliſco inſigni poſitos q cernit̄ in territorio triūphali. Iſidis uero tēplū in Sexti Ruffi deſcriptiōe urbis Romæ coniicimus fuiſſe Mineruā iter cui⁹ adhuc durat uocabulū:tūc cognomine Calchidicā:& uiā latā & ambulationes Octauianas docet Sue.Trāqllus in hæc uerba.Reliqas ſuas Mauſoleo cōdiderūt:id opus inter Flaminiā uiā ripāq; Tyberis ſexto cōſulatu ſuo extruxerat .circūiectaſq; ſyluas & ambulationes in uſum ppl'i iā publicaret.pauloq; ſupra eū locū Suetonius portæ triūphalis meminit ubi quoſdā Senatores cēſuiſſe dicit auguſti funus porta triūphali ducēdū. Veſpaſianus itaq; & Titus cū ad Iſidē uia lata quieuiſſent ad Auguſti ambulationes ubi nūc auguſta dicit̄ deſcēderūt:& inde traiecto Tyberi p ꝓximū pōtem cuius cernunt̄ coſſaꝝ fundamenta ad uiā portāq; triūphalē ut ī nūc eſt ſancti Spūs in Saxia hoſpitale receſſerūt.Sed iā hoſpitalis in Saxiā cognominationis cām reddituri multas loco factas mutationes oſtendamus.Bello longobardoꝝ qd ducētis & quattuor annis Italiā afflixiſſe in Romanoꝝ īpū inclinationis hiſtoria oñdimus p Carolū magnū frācoꝝ regē finito:Hadrianus primus pon.ro.Saxones primo & breui poſt lōgobardos multitudinem haud nequaquā contēnendā ciuitate a romanis donari curauit:qbus gētibus romanis cū non eēt uiſū ſatis tutū intra urbis mœnia dare ſedē:aſſignauerūt in uaticano tunc immunito:ut cū pons triūphalis tunc ēt dirutus eſſet uiæ illius ædificia a tyberi ad territoriū triūphale cōtinuata habitarēt.Innuūt hæc & non parua ex parte narrant Hadriani ipſius & poſtea Leonis.iiii.ponti.ro.geſta: quoꝝ Hadrianus longobardos & Saxones fœderatos ſubditoſq; recipi curaſſe dicit̄. Leonis aūt geſtoꝝ narratio hēt illū appellaſſe portā mediā muroꝝ a mole Hadriani ad pallatium pductoꝝ:q duceret ad uiā Lōgobardoꝝ & Saxonū noīe Poſterulā:hinc factū eſt ut celeberrimū illud hoſpitale ab Innocētio.iii.ædificatū a uico Saxonū in quo ædificatum fuit in Saxia appellet̄ .Implicat uero erroribus Multos ēt non indoctos fama per multos annos multorūq; ſcriptis cōtinuata fuiſſe in monte q arduus ſupradictū hoſpitale Vaticani ſuburbio includit̄ pallatiū Neronis:qd qdē falſiſſimū eē nō dubitamus:oñdemuſq; ubi Neronis pallatiū fuerit:cū ad priuata urbis ædificia uētū erit.Cornelius Taci.apud quē Neronis geſta pticulari narratiōe hēnt̄ dicit illū clauſiſſe in ualle Vaticani ſpaciū in quo equos regeret,haud pmiſcuo ſpectaculo:& paulo īfra addit eūdē apud nemus q nauali ſtagno circūpoſuit extruxiſſe cōuēticula & cauponas:Fuit ergo in mōte illo Vaticani dei tēplum: qd ſupra ab Bugellio deſcriptū oñdimus. Nauale aūt ſtagnū ſiue ut græco uocabulo appellāt Naumachiā fuit ſecus ipſū montem ſub aurei montis radicibus quā ad portam Pertuſam itur:& ubi nup hortos exicato limo uidimus īchoatos.uñ in multis q legimus apocriſis magna Vaticani pars Naumachia appellat̄:& in uita beati Petri de q diximus ēt habet̄ eccleſiā ſancti petri extructā fuiſſe apud naumachiā pari-

xlii Hoſpitale .ſ. ſpūs ī ſaxia

xliii Quid fuit mons q in uaticano.

xliiii Naumachia ubi fuerit.

terq; hospitale qđ Leo pa.iii.ædificauit e regiõe ecclesiæ .f. ãdreæ a Simacho.i.pa.
xlv dedicata:& fcẽ Petroñle q̃ tẽplũ appollinis ĩ obeliscũ uergit ad naumachiã appel
Loca martyrii beati Petri. latũ ẽ.Sed iã cũ sit uẽtũ ad fcõꝝ opa de btĩ Petri apostoloꝝ ꝑncipis loco martyrii
& passionis q̃ nos opinemur in mediũ ꝓferamus.Nã cũ ad therebinthũ ĩter duas
metas illũ fuisse passũ cõstãs sit fama:qs sit is locus oĩno ignorat̃ nec desũt q Ianiculũ
falso ea glĩa ornare q̃ritãt:afferemus ãt ad tãtã rẽ nr̃o iudicio demõstrãdã
testimonium q eo maiorẽ hr̃e debebit auctoritatẽ quo ab hostib⁹ fidei sũptum oĩ
adulationis suspitiõe carebit.Cor.Tacitus post narratum ĩcẽdium illud mirabile
quo Neronis tpibus septẽ diebus Roma arsit:de causis illius ĩcẽdii multa dispu/
tãs hæc uerba habet.Sed nõ ope humana:nõ largitionibus ꝑncipis aut Deum pla
camẽtis decedebat infamia:qn iussum incẽdium crederet̃.Ergo abolẽdo rumori
Nero subdidit reos:& exq̃sitissimis pœnis affecit:quos ꝑ flagitia inuisos uulgus
christianos appellabat: auctor eius noĩs Christus.Tyberio impãte ꝑ ꝓcuratorẽ
Pontium pilatum suplicio affectus erat:repressaq; in precis exitialis superstitio
rursum erũpebat.nõ modo ꝑ Iudæam originẽ eius mali.sed ꝑ urbẽ etiã quo cũcta
undiq; atrocia aut pudẽda cõfluũt celebrãturq;.Igit̃ primũ correpti qui fateban
tur deinde indicio eoꝝ multitudo ingens haud proinde crimine incendii q̃ odio
humani generis coniũcti sunt:& pereuntibus addita ludibria ut feraꝝ tergis con
tecti laniatu canum interirent:aut crucibus affixi:aut flãmæ ui.aut ubi defecisset
dies in usu luminis nocturni uterent̃. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat
& Circense Ludicrum ædebat habitu aurige ꝑmixtus plebi uel circulo insistens.
Vnde quãq̃ aduersus fontes & nouissima exẽpla meritos aĩaduerteret̃ miseratio
oriebat̃ tanquã non utilitate publica,sed ĩ sceuitiã unius absumerẽtur.Oñdimus
aũt supra Corneliũ scripsisse.Neronẽ clausisse in ualle Vaticana spacium in quo
equos regeret haud ꝑmiscuo spacio.& hoc in loco dicit hortos illũ,suo spectacu
lo suplicii christianoꝝ obtulisse ac circense ludicrum ædidisse.Clausum itaq; in
xlvi ualle Vaticana spaciũ illud nõ dubitamus esse cuius nunc multis in partibus de/
Circus Neronis moliti muros & sediliũ dimidiatos fornices ꝑ uineas q̃ moli Hadriani subiacent
cernuntur.Quãq̃ Pli.semp ubi de obelisco q eſt in Vaticano mentionẽ facit:illũ
xlvii designat ĩ Cai & Neronis circo positũ fuisse.Et cũ neq; ipsa Hadriani moles neq;
Q ñ sepulcrũ hadriãi cõiunctus pons tũc eẽnt:q̃ anno ab inde centesimo Hadriani ĩpatoris opa fuerũt
non ĩmerito ut mihi uideor crediderim circũ Cai & Neronis partẽ suburbii qui
xlviii nunc est uaticani occupasse:& hortos a Circi illius clausura ad Tyberĩ ꝑtinuisse.
De hortis neronis. Quibus ĩ hortis eoq; ĩ loco ubi nũc ẽ ecclesia fcẽ Mariæ in trãstyberina cũ multi
fuisset.torti occisi lãiatiq; xp̃iani. Petrus fuit cruci affixus.Terebĩthũ uero arborẽ
q̃ sicut gũmi sui noĩs exudat.sic est humoris appetẽtissima fuisse ad eã tyberis ri/
pã cui dicta est ecclesia ꝓpinqua uerisimile crediderim, Quæ ãt hñt aut picturæ
aut scripturæ de duab⁹ metis ĩter q̃s martyrũ Petri dr̃ fuisse cõmissũ nostrã cõfir
mat opinionẽ.Nã licet Hadriãi moles metaꝝ una tpib⁹ Petri & Neronis sicut oñ
dim⁹ nõ fuerit:tñ tenemus illos q lõgo post Petri mortẽ tpe id factũ lr̃is mãdare
aut pictura idiotis oñdere uoluerũt.signũ id metaꝝ quo nullũ erat certi⁹ accepisse

altera aũt.

altera āt moles ꝙ marmoribꝰ spoliatā cernimus, utrū Nerōis tpe fuerit ignoramꝰ xlix
Sed iā ad alias Vaticāi ptes redeamus btī Petri basilicā Flauii Cōstātini imp. cui Eccles.s.P.
magno cognomētū fuit opus esse multi scripserūt. Symachus āt a quo diximus L
eccliā scī Andreæ dedicatā fuisse pallatia epalia p ānos ferme sexcētos añ Leonis Symachꝰ
qrti tpa ad dexterā læuāq; ipsius ecclesiæ pmus extruxit. Et Honorius pmus oēm fecit pala-
ipsā basilicā tegulis æneis, cuius magna ps ēt extat coopuit: qs tegulas ex Romu- tiū.s. Petri.
li tēplo ī qd ptim mutata: ptim ædificata est scōꝝ Cosmæ & Damiani ecclīa īpa li
toris Phocæ cōsensu accepit. Et Donus primus pōtifex Ro. areā dictæ basilicæ Honorius
cui paradiso est appellatio marmoribus ēt extātibꝰ strauit. ꝙ marmora famæ in- eccles.s.P.
hærētes crustas fuisse credimus metæ illius: quā spoliatā cuius monumētū fuerit æneis coo-
diximus ignorare. Post Leonē qrtū Nicolaus qrtus ex gēte Vrsina pōtifex Ro. peruit. lii
palatiū epale btī Petri auxit: qd ad annū ab inde circiter cētesimū Bonifacius.ix. Donus pa
nō leui īpēsa ornauit. Sed ad Leonē qrtū iterato reuertamur. Is pontifex magna radisū mar
nimus cīctā ut diximus muro eā a se Leoninā appellatā ciuitatē Corsis repleuit. more stra-
qui sarracenoꝝ psecutionē fugiētes populariter emigrauerūt: magnāq; suscipiēs uit. liii
ipsius & basilicæ btī Petri curā multa fecit ꝙ ī hoc ānoꝝ uix dū sexcētoꝝ quot in Nicolaus
hæc tpa ītercesserūt spatio īueterata iā oīno corruerant: breui ad nihilū puētura: Vrsinꝰ pa-
nisi tua beatissime pr̄ Eugeni opa factū eēt ut illa nūc lætemur cernamꝰ īnouata. latiū auxit.
Vbi enim Leo donis ecclesiā ornauit: tu illam supellectile sacroꝝ ministerio pa liiii
riter donatā tecto īsup maiori ex parte īnouato nouisq; sacristiæ cameris ex ædi- Bōifacius
ficatis reddidisti meliorē: sola una te uideris a Leone supatus, ꝙ ualuas ille argē- ix.ornauit.
teas/tu Aeneas basilicæ dedisti: nisi par uideat magnificētia pro argenteis nullo lv
exquisitiori artificio factis Aeneas posuisse inauratas, tantisq; insculptas historiis Leo ciuita
uniōis Græcoꝝ/armenioꝝ æthiopū iacobinoꝝ & alioꝝ populoꝝ tua opa tuaq; tē leoninā
īpēsa ecclīæ cōciliatoꝝ: ut qdruplo æris auriq; īpēdiū merces opificis supauerit. corsis reple
Quid ꝙ ubi Leo cāpanariā turrim quæ oīum prima in orbe terraꝝ fuit: tu æra uit. lvi
rii officinā & pxime portam palatii speciosissimā extruxisti. Strata pallatii area Eugenius
& ipsa quæ in urbē ducit uia in multas ptes postea urbis diuisa tanti sunt deco- eccle.s.Pe.
ris: ut alia ab ea quæ multis retro sæculis fuit urbs Roma uideatur reddita. Genti supellecti-
lium quæ extent alie Vaticanus ager nulla hēt opa præter ꝙ Cai obeliscū: de quo le donauit
quia unicus ex maioribus nunc stat plura dicere nequaꝙ absurdū iudicamus. eas lvii
lapideas moles nullius Romani opa aut cura fuisse excisas cōstat. nam ipsos qui Idē sacris.
Romæ ītegræ corrupti aut fuerint aut nūc cernūtur a Thebis aut aliis Aegypti tectū īno-
urbibus fuisse pductos Plinius Veronēsis Ammianusq; Marcellinus ostendūt. uauit. lviii
Hunc aūt q in Vaticano uisitur Plinius in.xxxvi. tertiū ex maioribus qui fuerint Idē portas
aduecti ponit libro.xvi. ubi de magnitudine arboꝝ tractat hæc hēt uerba: Abies æneas. lix
admiratiōis pcipuæ uisa est in naui: quæ ex ægypto Cai principis iussu obeliscū Idē ærarii
in uaticano circo statutū quattuorq; truncos lapidis eiusdē ad sustinēdū eū ad officinā. lx
duxit: qua naue nihil admirabilius uisum in mari certū est. Centū uiginti modii Idem areā
lentis pro saburra ei fuere. Lōgitudo spatiū obtinuit magna ex pte hostiēsis por- pa. lxi
tus latere læuo. Ibi nāq; demersa est a Claudio principe. Arboris eius crassitudo ꝙ obel.ua.

quattuor

q̃ttuor hominũ ulnas cõplectentiũ implebat. Ammianus uero Marcellinus reꝝ
lxii gestaꝝ libro.xvii.iocũdissimã hẽt Obeliscis narrationẽ q̃libet eius urbis inserere.
De obeliscis oibus. Administrãte adhuc Orpheo pfecturã obeliscus Romæ ĩ circo erectus est maximo: sup quo nũc qa tẽpestiuũ est pauca discurrã. Vrbẽ priscis sæculis conditã ãbitiosa mœniũ structura: & portaꝝ cẽtũ quodã aditib⁹ celebrẽ hecatõpylon thebas instituto ex fcõ cognoĩauerũt: cuius uocabulo puĩcia nũc usq; thebais appellat. Hãc ĩter exordia pãdẽtis se late Carthaginis ĩprouiso excursu duces oppressere pœnoꝝ. Posteaq; repatã Persaꝝ rex ille Cãbyses quoad uicerat alieni cupid⁹ & ĩmanis ægypto prupta aggressus est: ut opes exinde rapet: suidẽdãsq; ne Deoꝝ q̃dẽ donariis parcens: q dũ ĩter pdatores turbulẽter cõcurrit. laxitate ppeditus indumẽtoꝝ cõcidit pnus: ac suomet pugiõe quẽ aptatũ femori dextro gestabat: subito ui ruinæ nudato uulnerat⁹ pene letaliter ĩteriisset. Lõge ãt postea Cornelius
Cornelius Gallus. Gallus Octauiãno res tenẽte romanas ægypti pcurator exhausit ciuitatẽ plurimis ĩterceptis: reuersusq; cũ furtoꝝ accerserẽt: & populatæ puinciæ metu nobilitatis acriter ĩdignatæ cui negociũ spectãdũ dederat ĩpator stricto incubuit ferro. Is si recte existimo est Gallus poeta: quẽ flens quodãmõ in postrema bucolicoꝝ parte Vergil. carmine leni decãtat. In hac urbe ĩter labra ĩgẽtia: diuersasq; moles figmẽta ægyptioꝝ numinũ exprimẽtes obeliscos uidimus pstes: aliosq; iacẽtes & cõminutos: quos ant q reges bello domitis gẽtibus aut psperitatib⁹ sũmaꝝ reꝝ elati mõtiũ
Forma obelisci. uenis uel apud extremos orbis incolas pscrutantes excisos erectos diis supis in religiõe dicarũt. Est ãt Obeliscus asprimus lapis in figurã metæ cuiusdã sensim ad
lxiii pceritatẽ cõsurgẽs excelsam: utq; radiũ ĩmitet̃ gracilescẽs paulatim specie q̃dra-
De obeliscorum figuris. ta in uerticẽ pductũ angustũ manu leuigatus artifici. Formaꝝ ãt ĩnumeras notas Hieroglyphices appellatas: q̃s ei undiq; uidimus incisas initialis sapiẽ uetus in signiuit auctoritas. Volucrũ.n. ferarũq; ẽt aliena mũdi gñã multa sculpẽtes ad æui quoq; sequẽtes ætates ĩpatoꝝ uulgatius puenire memoria pmissa uel soluta regũ uota mõstrabãt. Nõ.n. ut nũc lraꝝ numerus pstitus & facilis exprimit q̃cq̃d hũana mẽs cõcipe põt. Ita prisci quoq; scriptitarũt ægyptii: sed singulæ lræ singu
Vultur p natura. lis noĩbus seruiebãt. & uerbis nõnũq̃ significabãt integros sensus: cuius rei scĩa in his interim duobus hẽt exẽplũ. Per uulturẽ naturæ uocabulũ pandũt: qa nullos
Apis pro rege. mares posse inter has alites inueniri rõnes memorant physicæ: per quẽ spẽm apis mella conficiẽtes indicãt regẽ moderationi cũ iocũditate aculeos quoq; innasci debere his signis oñdẽtes & similia plura. Octauianus Augustus cũ obeliscos du
lxiiii os ab Heliopolitana ciuitate trãstulisset ægyptia: quoꝝ unus ĩ circo maxĩo alter ĩ
De Obelisco. cãpo locatus est Martio. Hũc recẽs aduectũ difficultate magnitudinis territus: nec cõtractare ausus est nec mouere. Dis. ãt qui ignorãt ueterẽ principẽ trãslatis aliq̃bus hunc intactũ ideo pteriisse q Deo soli speciali munere dedicatus fixusq; intra ambitiosi tẽpli delubra: quæ cõtingi nõ poterãt tanq̃ apex oĩum eminebat. Veꝝ Cõstãtinus id parui ducens auulsam hãc molẽ sedibus suis nihilq; cõmittere in religionẽ recte existimãs si ablatũ uno templo miraculũ Romæ sacraret. idem in templo mũdi totius iacere tã diu ppessus est dum translationi pararẽtur utensilia

utensilia: quo couecto p alueū Nili: piectoq; Alexandriæ nauis amplitudinis añ hac inusitatæ ædificata ē sub trecētis remigib⁹ agitāda. qbus ita puisis digressoq; uita prīcipe memorato urgēs effectus ītepuit: tādēq; sero īpositus naui p maria fluētaq; Tyberis uelut pauentis ne qd pene ignotus miserat Nilus: ipse pa⁊ sub meatus sui discrimine mœnibus alūnis īferret: defert ī uicū Alexādri tertio lapi de seiūctū: uñ cunulis īpositus tractusq; lenius p hostiēsem portā piscināq; publi cā circo illatus est maximo. Sola post hæc restabat erectio: q̄ uix aut ne uix quidē spabaẗ posse cōpleri. erectisq; ita paulūaltis trabib⁹ ut machina⁊ cerneres nem⁹ īnectunẗ uasti funes & lōgi ad speciē multipliciū licio⁊ dēsitate nimia subtexē/ tes: qbus colligatis mōs ipse effigiaẗ sculptilibus elemētis paulatimq; id p arduū mane ptētus diu pēsilis hoīum milibus tāq̄ molēdinarias rogātibus metas cauea locaẗ in media: cui spa supponiẗ ænea aureis laminibus nitēs: q̄ cōfestim in ignis diuīū cōtacta deoq; sublata facis imitamētū & figura æreū itidē auro ī bractea⁊ uelut abūdāti flāma cādētis. Sicutæq; ætates alios trāstulerūt: quo⁊ unus in uati cano alter ī hortis Salustii: duo in Augusti monumēto erecti sunt. De litteris aūt hierographicis pter ea q̄ supius scripta sunt. Marcellinus itē lib. xxii. ubi de pyra/ midibus ægypti tractat infrascripto dicit modo. Sūt & Syringes subterranei qui dā & flexuosi secessus: quos ut ferẗ piti rituū uetusto⁊ aduētare diluuiū psci: me tuentesq; ne cerimonia⁊ oblitteraret memoria penitus operosis digestos fodinis per loca diuersa struxerūt: & excisis parietibus uolucrū ferarumq; genera multa sculpserūt: & animaliū species īnumeras quas hierographicas litteras appellarūt. Et Cornelius Tacitus sic scribit. Primi per figuras animaliū ægyptii sensus men/ tis effingebant: & antiquissima monumēta memoriæ humana impressa saxis cer/ nuntur. Satis uero iam satis extra uetusta urbis Romæ mœnia uagati sumus. A d ipsa prisco⁊ monumenta cæterasq; urbis partes redeundum est.

m. Ontes in urbe septē nūeranẗ Capitolinus. q & Tarpeius. Auētinus. Pal latinus. Cælius. Exqlinus. uiminalis. & Quirinalis: octauoq; loco Iani/ culēsis postea adnūeratus ē. Capitolinus mōs sicut Varro de lingua latina scribit dictus ē q hic cū fūdamēta ædis Iouis foderenẗ: caput hūanū īuētū dr̄. Hic mōs postea Tarpeius dictus a uirgine uestali Tarpeia: q̄ ibi a Sabinis necata armis & se pulta: cuius noīs monumētū relictū: q ēt nūc eius rupes Tarpeiū appellaẗ saxū. Hūc antea mōtē Saturniū appellatum pdiderunt: & ab eo late Saturniā terrā: ut ēt Enius appellat: antiquū oppidum in hac fuisse Saturnia scribiẗ: & ēt uestigia nūc manēt tria: q Saturni phanū in faucibus: q Saturnia porta quā Liuius scri/ bit ibi: quā nūc pādanā uocāt. Verg. i. viii. Hinc ad Tarpeiā sedē & capitolia du/ cit Aurea nūc: oli siluestribus horrida dumis. Alia de Capitolio ēt nūc notissima afferre prisco⁊ testimonia supfluū indicamus. De Auētino sic hēt. M. Varro: Auētinū aliquot de cāis dicūt. Neuius ab auibus q eo se a tyberi ferrēt aues. alii ab rege auētino albano q ibi sit sepultus. alii auētinū ab aduētu hoīum q cōe La tino⁊ ibi Dianæ tēplū sit cōstitutū. Ego maxīe puto q ab aduētu. Nā olī paludi bus mōs erat ab reliqs disclusus ita ab urbe aduehebanẗ ratibus. Pallatini mōtis causam

lxv De mōtib⁹
lxvi De capito lio.
lxvii De auētī/ no.
lxviii De Pallati no.

cām uocabuli hāc affert Marcus Varro. Quartæ regiōis palatiū ꝙ Pallātes cum
euādro uenerūt:q & pallatini aborigenes ex agro reatino q appellat͛ palatium ibi
cōsederūt. Sed hoc alii ab Pallāta uxore Latini putauerūt. Eundē hūc locū a pe/
lxix core dictū putāt qdā. Itaq; Neuius Ballatiū appellat Vergili⁹ i. viii. arcades has
De cælio. horas genus a pallāte ꝓfectū. Qui regē Euādrū comites q signa secuti Delegere
lxx locū & posuere ī mōtibus urbē: Pallantis ꝑaui de noīe pallanteū. De Cælio mōte
De exqliis. sic habet͛ apud uarronē. Cælius mōs a cælio uieno Thusco duce nobili q cū sua
manu dicit͛ Remulo uenisse auxilium cōtra Latinū regē. Exqlini mōtis ꝙ oīum
sit maximus lōgā ponit. M. Varro noīs expositionē. & q̄ multas hēat ptes noīum
ēt ipsius uarronis ætate obscuratoꝝ nequaq̄ intelligibiles. q̄ autē ad rē nostrā fa/
ciant: sunt hæc. Secūdæ regiōis exqliæ alii eas scripserūt ab excubiis regis dictas.
lxxi alii ab eo ꝙ excultæ a rege Tullo eēnt. Et infra exqliæ duos mōtes habiti. Sequit͛
De qrinali tō simul de duobus quos ob paruitatē colles nō mōtes appellat ī hæc uerba. Ter/
& uimiali. tiæ regionis colles qnq; ab deoꝝ phāis appellati eqs nobiles duo colles uimialis
lxxii ab Ioue uimineo cuius ubi arcæ sunt. Collis quirinalis a Quirini phano sunt q
De urbe a a quiritibus qui cū Tatio curribus uenerunt Romā ꝙ ibi habuerunt castra.
Romulo m Ontiū noībus explicatis urbē ꝑmā a Romulo cōditā ne multis post hæc
ædificata. narratiōibus officiat eius ignoratio indicemus. Eā Capitolinū siue Tarpe
ium & pallatinū auētinūq; mōtes solū. Cur is q̄s ītercedere uidemus cū uallibus
cōprænhēdisse hinc cōstat. ꝙ oēs alios qnq; mōtes & colles additos Titus Liuius
ondit. Sūt. n. illius de Tullii hostilii rebus gestis hæc uerba libro. i. Roma interim
crescit Albæ ruinis duplicat͛ ciuiū numerus. Cælius addit͛ urbi mons. quo fre/
quētius habitaret͛ eā sedē Tullius regiæ capit ibiq; hītauit. Secundus nouæ urbi
additus mōs fuit Ianiculēsis. Liuius in Anci Marci gestis rebus. Ianiculū quoq;
adiectū nō inopia loci sed ne quom ea arua hostiū essent. Alii tres postea simul
a Seruio regi additi. Liuius itē primo. Vrbs quoq; amplificāda uisa est. Addidit
duos colles Quirinalē Viminalēq; inde deiceps auget exqlias inibiq; ipse ut loci
dignitas fieret hītat: aggere & fossis & muro circūdat urbē. Sed Cornelius Taci
tus aliter de urbis primæ ambitu sentire uidet͛: cuius sunt hæc uerba. A foro Boa
rio ubi æreū taurū aspicimus: qa id genus aīaliū aratro subdit͛. sulcus designādi
oppidi cœptus ut magnā Herculis arā amplecteret͛. inde certis spaciis interiecti
lapides per ima mōtis Pallatini ad arā Consucii mox ad curias ueteres tamē ad
sacellū larē forūq; romanū: & Capitoliū nō a Romulo sed a Tito Tatio additū.
Progressuri ad eā inquā tendimus ædificiorum locorūq; urbis descriptionem.
qui nunc sint octo mōtes. quidq; integrū habeant uel demolitum aut uestitum
aut nouum ostendere pergamus. Sic enim fiet ut postea in cliuis & conuallibus
lxxiii ac cæteris urbis partibus quæ reliqua sunt facile ostendamus.
Capitoliū Pudet uero pigetq; a Capitolio incipiētē eius deformitatē referre. Is etenī mōs
quē Deoꝝ domiciliū Marcus Cicero cū sæpe alias tū maxīe in oratiōe ad QVIri
tes habita pridie q̄ iret in exiliū appellat. Et Vergilius: Aureum dicit q̄lis etiā a n/
no post functos uita Ciceronē: & Vergiliū trecētesimo fuerit Ammianus Mar/
cellinus

cellinus i Cōstantis filii Flauii Cōstantini magni gestis rebus ondit. Cōstans.n. ex Cōstantinopoli in qua natus & educatus erat:tūc primū Romā ueniens ipsa urbe inspecta obstupuit. Sūtq; de illo haec Ammiani uerba lib.xvi. Deinde ītra septē montiū culmina p accliuitates planicieq; posita urbis membra collustrans & suburbana.qcqd erat pmū eminere inter alia cuncta spectabat. Iouis tarpei delubra q̄tū terrenis diuina pcellunt. Et infra idē ammianus lib.xxii. describens aegypti mirabilia sic hēt: His accendunt altis suffulta fastidiis tēpla: inter q̄ eminet Serapeū: quod licet minuat exilitate uerboꝝ: atriis tn̄ colūnanbus amplissimis: & spirātibus signoꝝ figmētis: & reliq opeꝝ multitudine ita est exornatū: ut post Capitoliū quo se uenerabilis Roma in aeternū attollit: nihil orbis terraꝝ ambitiosius cernat. Eādē imitatus sn̄iam Doctissimus optimusq; uir Cassiodorus ī edicto Theodorici primi astrologoꝝ regis p quod formas aquaꝝ urbis Romae iussit reparari: haec hēt uerba. Traiani foꝝ uel sub assiduitate uidere miraculū ē capitolia celsa cōscendere: hoc est humana ingenia supata uidere. Nūc uero pter latericiā domū a Bōifacio.ix.ruinis supaedificatā q̄lē mediocris olim fastidisset Romāus ciues usibus Senatoris & causidicoꝝ deputatā praeter arae coeli fratrū bti Frā.ecclesiā ī feretrii Iouis tēpli fundamētis extructā.nihil hēt is capitolinus tarpeiusue mons tātis olim aedificiis exornatus. Quae aūt Capitoliū hūerit loca supfluū scribere iudicamus. Nā cū fuerit rei diuinae ī primis deputatus aras. sacella.delubra.aedes.& tēpla habuit supra.lx.quoꝝ noīa si opi nr̄o expedire existimaremus ex maioꝝ scriptis facile fuerit recensere. Et ne uulgi īpitoruq; cōtendētiū eā fuisse nobiliū impatoruq; & senatus habitationē opinioni sine testimonio aduersemur. Valerii maximi lib.vi.sumpta afferamus. M.Mālius uū Gallos depulerat inde ipe pcipitatus est: qa fortiter defensam libertatē nefarie opprimere conatus est: cuius iustae ultionis nimirū haec pfatio fuit. Mālius eras cū mihi pcipites agebas Senones. Postq̄ imitari coepisti unus factus es ex senonibus. Huius supplicio aeternae memoriae nota inserta est. Propter enī illud lege sancitū ē ne qs patritius in arce aut capitolio habitaret: qa domū eo loci hūerat ubi nunc aedē monetae uidemus. Sed de sacris locis q̄ is habuerit mons uel pauca dixisse nūc magis apparētia satis erit. Celeberrimū ea in arce Iouis optimi maximiq; tēplū ad eā situ fuit ptē ubi nunc dicit Saluator in maximis. Et tēplū Iani custodis capitolinae arcis fuit ubi nūc est facinorosoꝝ custodiae & carceris locus: quā cācellariā appellāt. Fuit ēt celebris famae in capitolio & ipsi tarpeiae rupi pxima Iunōis monetae aedes: de q̄ Liuius li.vii.sic hēt. Dictator aedē Iunoni monetae uouit cuius dānatus uoti cū uictor romā reuertisset dictatura se abdicauit. Senatꝰ duos uiros ad eā aedē pro amplitudine reipublicae faciēdā creari iussit: locū in arce destinatꝰ q̄ area aeditū.M.Mālii capitolini fuerat. Aedes āt Mālii fuisse ad saxū rupis tarpeiae supra oñdimus: & Vergilius īdicat. In sūmo custos tarpeiae Mālius arcis. Magna est ēt cliui capitolini p quē publicus eēt ī arcē ascēsus nostroꝝ hoīum inqsitio. Is uero ubi fuerit docet Liuius ī.vi.belli macedōici. Cōsules trāsfugas numidaꝝ q tū in auētino ad mille & ducēti erāt media urbe trāsire exq̄lia iusserūt:

lxxiiii

De sacris locis capitolii Iouis tēplū Iani templum.

Iunonis monetae aedes.

iusserũt:nullos aptiores ĩtra cõualles tectaq; hortoꝝ & sepulchra & cauas undiq;
uias ad pugnandũ futuros rati. Quos cũ ex arce capitolii q cliuo publico in eqs
decurrentes qdã uidissent: captũ auentinũ inclamauerũt. Itaq; hinc cõstare dici
mus cliuũ capitolinũ publicũ fuisse ad eã arcis ptẽ q uersa in auẽtinũ nũc eccle
lxxv siã sci Georgii ad uellũ aureũ e regiõe respicit. De Auẽtino pauciora & ĩcertio-
De Auẽtino ra dicere possumus: multa is mons hũit ædificia quoꝝ notiora fuerũt q̃ Liuius ĩ
libro primo dicit primã in Auẽtino herculi ab Euãdro positã. Et Iunonis tẽplũ
Iunonis tẽplum qđ iuxta Liuiũ libro secũdo belli pũici secũdi. Camillus Deæ illius simulacro qa
ĩterrogata uellet ne romã ire uelle rñdit a Veis romã pducto dedicauit. Aedesq;
Matutæ mr. ab eodẽ Camillo post actũ triũphũ Matutæ matri dedicata fuerũt ĩ eodẽ ĩ mõte
Dianæ tẽplũ tẽpla Dianæ & Mineruæ. Itẽ Lucinæ de quo Ouidius ĩ fastis. Luna reget mẽses:
Fõs huius quoq; tẽpora mẽsis. Sciuit Auẽtino luna colẽda iugo. Fuit & fons de quo
Fauni & Pici. bibebãt Faunus & Picus satyri. & Nũma Popilius uinũ posuit satyrosq; inebria
uit. Vñ Ouidius. Lucus auẽtino suberat niger illicis umbra. Quo posses uiso di
cere numẽ inest. In medio gramẽ muscoq; adopta uirẽti. Manabat saxo uena pe
rẽnis aquæ. Fuit & maioris famæ spelũca Caci q̃ nũc uisit supra ecclesiã sanctæ
Caci spelunca Mariæ in schola græca q̃ auẽtinus spectat in mõtẽ Pallatinũ. De q̃ re sic hẽt Ver
gilius in. viii. Hic spelũca fuit uasto summota recessu. Semi hoĩs Cãti. & infra:
Alcides aderat taurosq; hac uiator agebat. Ingẽtes uallẽq; boues amnẽq; tenebãt
At furiis Caci mẽs effera: & ĩfra. Reddidit una boũ uocẽ uastoq; sub antro. Mu
giit & Caci spẽ custodita fefellit. & infra: At specus & Caci detecta apparuit in
gẽs regia. Ouidius in fastis: Cacus auẽtinæ timor atq; infamia syluæ. Fuit etiã in
Aedes libertatis. auẽtino sicut Plinius in naturalis historiæ. xvi. scribit. Laurẽtiũ sylua Ioui sacrata
in q̃ Valẽtinianus. ii. Cõstãtini comitis & Gallæ Placidiæ filius fuit interfectus
Fuit quoq; ædes libertatis quã Gracchus sicut hẽt Liuius de secũdo bello pũico
ex mulctaticia pecũia faciẽdã curauit. hoꝝ oĩum multorũq; ædificioꝝ & locoꝝ
a maioribus scripto celebratorũq; facillimũ fuit cõmẽorare: nullũ penitus extat
uestigiũ: sed qđ maiori nobis est miraculo Aq̃ꝝ Claudiæ & Martiæ ductus q stu
pẽdo ope ĩ illũ mõtẽ fuerũt pducti parua ac nulla pene ĩ pte cernunt. Iulius Frõ
tinus lib. ii. de aq̃ ductibus hæc hẽt uerba. Et sedula deinde partitiõe distributa re
giõibus qbus singulæ seruiebãt aq̃ plures darent tanq̃ Celio & auẽtino ĩ quos so
la claudia p arcus neronianos ducebat. quo fiebat: ut quotiẽs defectio aliq̃ inter
uenisset celeberrimi colles sitirẽt: qbus nũc plures aq̃ & in primis martia reddita
ãpliore ope usq; ĩ auẽtinũ pducit. De eadẽ aq̃ Claudiæ forma Cassiodorus ubi
Theodoricus iubet collabẽtes aq̃ ductus instaurari scribit. Quis posset sermoni-
bus idoneis talia explicare. claudiã aquã p tantã fastigii molẽ sic ĩ auẽtini caput
esse pductã. ut cũ ibi ex alto lapsa cecident cacumẽ illud excelsum q̃si unã uallẽ
Monasteriũ. s. Sabi. rigare uideat. Habet uero nũc is mons monasteriũ sanctæ Sabinæ: qđ Sixti ter-
tii papæ tpibus qdã Petrus eps ab illyrico ueniẽs ppria ĩpensa ædificari curauit.
Monasteriũ. s. Bõi. hẽt & aliud sci Bonifacii monasteriũ: q̃ duo mõasteria sunt ædificioꝝ sumptuo
sitate ornamẽtisq; ẽt nostra ætate cõspicua. Reliquus mõs aut ruinis aut uineis ẽ

praeter

præter & sancti Alexii zenobiū quod inibi uetustissimū conspicit̃ contectus est. *S. Alexii zenobium.*
Multo aũt pauciora hẽt integra Pallatinus mons q̃ Capitolinus aut auentinus. Na p̃ter sancti Nicolai ecclesiã a Calixto papa ædificatã q̃ ẽt male integra cernit̃ nullũ is celeberrimus mons hẽt ædificiũ. *lxxvi* Qualis aũt & quãta olim fuerit ea ædificioꝝ moles indicãt ruinæ inter cæteras urbis cõspiciẽdæ. *QVid pallatin⁹ habuit. S.Ni.ecclesia.* Hũc mõtem incoluisse & postea cõmuniisse Euãdrũ testis est Liuius in primo. Sed cũ reges primo deĩde consules & postea ĩpatores maiori ex parte eã habuerũt certã sedẽ:qs tanta ædificia auxerit nullus scribit. Quod qdẽ nulla alia rõe factũ crediderĩ:q̃ q unusqsq; nulla insigni cõstructiõe facta particulas addidit:qs scriptores ut paꝝ dignas mãdare litteris omiserũt. Habet aũt Liuius lib.iii. Aedes Vani ducis quõdã ĩ pallatio fuisse:q̃ Vani prata dirupto ædificio publicatoq; appellata fuerit. *Aedes Vani ducis.* Et ĩ bello Macedonico Marcus Iunius Brutus ædem magnæ matris deũ in pallatino dedicauit. *Aedes magnæ matris* Et ludos ob eã dedicationẽ factos megalesia appellatos. *Megalesia ludi.* Suetonius autẽ Cæsarẽ tẽplum Apollinis in pallatio extruxisse. Et Liuius in.viii. de bello secũdo punico Matrẽ magnã deũ a græcia auectã in ædem uictoriæ q̃ est in pallatino perduxere. *Apollinis templum.* Et Helius Lampridius scribit Variũ Heliogabalũ ĩpatorẽ cõsecrasse in pallatino mõte ibiq; tẽplũ fecisse. *Aedes uictoriæ.* Ipsũ uero montem q sicut supra ex Varrone ostendimus triplicẽ habuit noĩs cãm Ballatiũ nũc posse appellari uidemus:q ubicũq; nõ ipediũt magnæ molis ruinæ aut ubi uineta excelsis in fornicibus pensilia nõ occuparint totus ager pascuus non ouibus magis q̃ caballis bubalis & capris est factus. Qua ex re aliqñ in uarias cogitationes uenimus qd de cætera licet Roma suspicari cũ tres illos montes q primi & soli in prima urbe ab Romulo cõpræhensi fuerint. Nũc si absint ruinæ uidemus pene ad eã deductos ædificiorũ nuditatẽ:qua Roma nõdũ cõdita habuerunt. Fuit aũt in ea parte pallatii quã septemtriones uersus in triũphalẽ Flauii Cõstantini ĩpatoris arcũ uergentẽ uidemus locus Palladii *Loc⁹ palla.* cuius insignes extant ruinæ binas hñtes pene integras ex marmore portas facile supantes ædificii pulchritudine cæteras oẽs q̃s uetusti ac noui opis. Roma nunc hẽt: Eoq; in muroꝝ ambitu.q̃ nũc uulgo pallaꝝ correpte pro Palladiũ appellant: ecclesiã cõcludit̃ sãcti Andreæ de pallara:ĩ q̃ qdẽ parua sed ornata sepulchrũ est *Ecclesia scĩ Andreæ de pallara.* Ioãnis papæ eius noĩs octaui. Cæteras Palladii partes alto circũdatus muro uinea implet pdiũ summi uiri Dñici Capranicẽsis tituli sanctæ crucis sanctæ Romanæ ecclesiæ p̃sbyteri cardinalis:quẽ litteris ornatissimũ: prudẽtia & cõsilio altitudo haud quãq̃ minus q̃ cardinalatus dignitas celebrẽ reddũt. *palladium quid sit.* Id Palladii uerbũ qd si bi uelit exponẽdũ uidet̃. Palladẽ poetæ dicũt Iouis fuisse filiã sine matre:ita ut cũ uideret Iuppiter uxorẽ Iunonẽ esse sterilẽ pcusso sibi capite Palladẽ armatã emiserit. Vñ Lucanus lib.ix. Hanc & pallas amat patrio q̃ uertice nata est. Et Oui.fastorum tertio. An qa de capitis fert̃ sine matre paterni Vertice cũ clypeo psiliuisse suo. Hãc eadẽ Cicero de natura deoꝝ libro inuẽtricẽ ac principẽ belli fuisse dixit ob qd a nõnullis Bellona uocata est soror .f.& auriga martis dicẽte Statio Regit atra iugalis Sanguinea Bellona manu longaq; fatigat cuspide: Nãq; toruua oculis & armis ĩsignis:ferre lõgã hastã cũ chrystallio clypeo & pictũ hẽre peplũ a poetis *Bellona.*

dicit̃.qn & uirgo fingit̃ & innupta: ut Verg.æneidos secũdo: Pars stupet înuptæ donũ exitiale Mineruæ. Sed cũ uirgini palladi pallas gigas Titani filius deorum îmitissimus: & sicut Cicero uult eius pater uini îferre attẽtaret eũ illa pemit: a quo ut qdã asserũt pallas & ipsa uocata est. Nam eadẽ primo Tritonia uocabatur: qa pmit⁹ circa Tritonis palludẽ cõspecta fuit. Alii aũt uolũt palladis uerbũ a græco qd uibro latinæ îterpte: hĩc dictũ q hastat̃ uibrare cõsueuerit atq; docuerit. Fuit etiam cognominata Minerua q̃si uim minetur. sicut apud Cice. lib. ii. de natura deo℞ interptatus est Balbus: uel ut quidã uolũt qa sit minuẽs neruos eo q q opti/mis artibus ue℞ laborẽ îpẽdũt uires corpis minuere uidet̃. Nã ipsa eadẽ Sapiẽtiæ dea & oĩum artiũ îuentrix dicit̃. eo q teste Seruio sup secundã Verg. æglogam de capite Iouis nata est. & Oui. fasto℞ tertio uult lanifices fullones textores & alios artifices illi sacrificiũ facere his uersibus. Hãc cole q læsis maculas de uestibus au fers. Hãc cole uelleribus qsqs ahena. paras. Idem libro de fine titulo: Artifices î te uerte minerua manus. Verg. in. iii. æglo ga: Pallas q̃s cõdidit artes ipa colat. Eius tẽ plũ apud milesios teste Herodoto libro historia℞ pmo: admirãdũ fuit q ab Ali/ate igne cõsũptũ est. & apud illos pallas assisia dicebat̃. a pallade palladiũ est dcm̃ qd fuit î urbe troiana antiqssimũ palladis signũ e ligno mouẽs oculos & hastam: sicut dixit Seruius sup æneidos secũdũ. Nã cũ apud Troiã î honorẽ palladis ars est in eius sũmo tẽplũ illi ædificaret̃ e cœlo cecidit & locũ sibi in eo tẽplo statuit nõdũ coopta æde: moxq; ab apolline datũ fuit oraculũ eius ciuitatis futurum exi tiũ si id simulacrũ extra mœnia portaret̃. qd Oui. lib. vi. fasto℞ eloquẽtissime per secutus est. uñ cũ tpe belli Troiani Vlyxes & Diomedes cuniculis in arcẽ penetras sent occisis custodib⁹ simulacrũ abstulerũt. hoc cũ postea teste Seruio Diomedes haberet oraculo monit⁹ troianis restituere uoluit. Et trãseũti ad Italiã Aenæ offer re cõatus ẽ. Quẽ cũ sacrificãtẽ uellato capite cõpisset ne sacrificii ordinẽ peruerte tet accepit Palladiũ nautes qdã. uñ Mineruæ sacra nõ Iulia gẽs habuit: sed nauto rum. Hinc Verg. li. v. ait. Vnũ tritonia pallas quẽ docuit. Seruius aũt grãmaticus dicit quosdã scripsisse palladiũ a troianis tpe belli Mitridatici cõptũ, Et a. G. Fim bria Romã delatũ q aĩ unica tm̃ sacerdote custodiri consuetũ fuit. Vñ Lucanus Troianã soli cui fas uidisse mineruã. Palladiũ aũt Romæ î æde ueste fuisse oñdit Pli. lib. vii. naturalis historiæ. Qui cũ laudes sũmas. L. Metelli suã iudicãtes fœlici tatẽ enarasse. q nulli alii post Romã cõditam cõtigerũt. subdit. Hæc oĩa abunde uno casu cõfutari pñt. qm̃ his metellus orbã luminibus exegit senectã amissis îcẽ dio cũ palladiũ rapet ex æde ueste memorabili cã sed euẽtu misero. QVo fit ut î fœlix qdẽ dici nõ dẽat: fœlix tñ esse nõ possit. & îfra. Tribuit ei Ro. po. q nulli alii abscõdito æuo ut quotiẽs î senatũ iret curru ueheret̃ ad curiã magnũ ei & sublime sed pro oculis datũ. De eodẽ Metello îtellexit Iuue. î Satyra. Da testẽ Romæ tã sã ctũ q fuit hospes. Numinis idæi: Procedat uel numa uel q suauit trepidã flagrãti ex æde Mineruã: Nã hospes numinis idæi Scipio nasica fuit quẽ Pli. vii. natura/lis historiæ. &: nepos eius de uiris illustrib⁹. Cũ adolescẽs eẽt oĩum Romano℞ ui rũ optimũ Senatus & pplĩ iudicio laudatũ fuisse scribunt. qre Ideã matrẽ Pessi/

munte.

munte ueniētē nō mō ī urbē ueɋ a mari ī pallatiū detulit. Numā uero quē Liuius lib. primo ab urbe cōdi. secundum fuisse Romanoɋ regē e curib⁹ Sabinis natum Pōpilii filium suo sæculo iusticia & religiōe clarissimā ōndit. Oui. Metamor. ii. De stinat īpio claɋ pnuncia ueri Fama numā Tertius itaq; quē Iuuenalis dicit fuas se palladiū exigne fuit Metellus de quo Iuuena. in Satyra: Credo pudiciciā. Dici te uos neptes lepidi cæciue Metelli. s. cæcati cū ex flagranti æde seruaret palladiū. Quod celeberrimo postea in pallatii magni loco positū fuit: cuius ruinas ut diximus cōspicuas familia Capranicēsis ætate nostra possidet. Sed ut unde supra di gressi sumus reuertamur quāquā magna sit admirabilisq; mutatio, quā pallatio auētino capitolinoq; mōtibus Romā fecisse diximus: multas tñ maioresq; tū cir ca hominū uirtutē ac mores. tū circa publicā priuatāq; gubernationē mutationes fecit. qs nec huius tpis nec ppositi omittemus. Similiū aūt mōtiū nuditati est sin gulis ī ptibus Romæ quā nūc hēmus nimia opātium solicitudo. cuius oppositū ppulcre Iuuenalis ī Roma sui tpis ōndit his uersib⁹. Occurrit q marmora donat. Cōferat īpēsis hic nuda & candida signa. Hic aliqd pclaɋ euphranoris & polycle ti. Fecasianoɋ uetera ornamēta maioɋ. & īfra. Inde caput morbi rhedaɋ trāsitus ar cto uiaɋ ī flexu & stātis cōuitia mādræ: eripiūt somnū druso uitulisq; marinis. Itē īfra Scindūtur tunicæ sartæ mō lōga corruscat Sarraco ueniēte abies atq; alte ra pinū plaustra uehūt: nutāt alte populoq; mināt Nā si pcubuit q saxa ligustica portat Axis ut euersam fundit sup agmina montē. Quid superest de corporibus qs mēbra. qs ossa īuenit. obtritū uulgi pit oē cadauer. De mōte Cælio scribit Liui us lib. primo. Cælius addit urbi mons: & quo frequētior habitaret eam sedē Tul lius hostilius regie capit: ibiq; habitat. & infra curiā fecitq; hostilia usq; ad patrū nostroɋ ætatē appellata est, & adhuc īfra: Albanos eū ī coluisse mōtē. Suetonius uero scribit Vespasianū impatorē tēplū diui claudii in monte cælio ædificasse. & Iulius Capitolinus ī rebus gestis Tetrici tyrāni: Tetricoɋ domus fuit ī mōte Cæ lio cōtra Lisiū Metellinū. hēnt ēt Marci Cice. officia lib. iii. ubi uitia in uendendis pdiis īdicāda ne sint disputat. Cū in arce auguriū augures acturi eēnt: iussissentq; T. Claudiū cētimanū q ædes ī Cælio mōte hēbat demoliri eas: quaɋ altitudo offi ceret auspiciis emit Calphurnius Lanarius. Fuerūt quoq; eo ī mōte Fauni Vene ris & Turpitudinis aliorūq; deoɋ ædes aræ & tēpla. Et urbis descriptio quā Sexti Ruffi fuisse diximus credere: Multa ponit publica ī eo mōte ædificia Macellū magnū: Lupanarios: Antrū Cecropis: Cohortes qnq; uigilū: Castra pegrina: Spo liariū & armamētariū. De qbus qd hēamus cōptū ī posterioribus dicemus. Nūc uero nostris xpiani ritus ecclesiis mōs ipse ī pmis ē ornatus. Nā ea ī pte ad quā in pallatinū mōtē uergēs cliuū Scauri hēt: hīc monasteriū est bti Gregorii ī paternis ædibus ab eodē ædificatū. Inde est scōɋ Ioānis & Pauli ecclesia. cuius superbi olim ædificii pallatio qd ex Romanis pōtificibus inhabitauerint nōnulli: & nūc pene fūditus diruto cōtinēt curiæ hostiliæ fūdamēta. Medio aūt ī eius montis dorso binæ aquæductus formæ superbissimi sūptuosissimiq; opis ēt nūc extant: qɋ unā cubitales lītē Caracalæ Antōini: quā ī Capitoliū pduxit: Alterā a Claudio ī auē-

lxxvii Mōs Cæli⁹ Curia hostilia.

Tetricorū domus.

Fauni Veneris ædes.

lxxviii De ecclesiis qs habet mōs Cæli⁹

lxxix De forma antoniana

tinũ pductã tituli eius ĩpatoris marmorea ĩcisi tabula q̃ iuxta lateranense xenodo
lxxx chiũ cernit̃ fuisse ostendunt. QVãquam ueteres illas fuisse credimus formas a
Hadrianus Claudio Antonioq; instauratas. Claudiã uero cũ maiori ex parte corruisset: Ha
Claudiam drianus papa eius nois primus ãno nunc sexcẽtissimo uigesimo ĩstaurauit. Sunt
formam. ad ipsas formas extructas hospitale quod dicit̃ Saluatoris: & ecclesia sanctæ Ma
riæ in dominica: breui ut apparet ruitura. Alteraq; ecclesia sãcti Stephani rotũda
lxxxi de ipso monte Cælio cognomen hñs: quã tecto nũc carẽtẽ marmoreis colũnis &
Hospitale crustatis uarii coloris marmore parietibus musinoq; ope inter primas urbis eccle
Saluatoris. sias ornatissimã fuisse iudicamus, eaq; in Fauni æde prius fũdata fuit. Sĩplicius
Ecclesia sã primus papa aut extruxit: aut q̃ magis credimus exornauit. Cernit̃ nunc integra
ctæ Mariæ. ad eius montis sinistrã sãctoꝝ q̃ttuor coronatoꝝ ecclesia: quã Honorius primus
Ecclesia scĩ papa romanus in castris pegrinis a fũdamentis extruxit. Sed cũ postea ad annum
Stephani. christi octuagesimũquintũ supramillesimũ ab Henrico secũdo ĩpatore theoto
lxxxii nico destructa fuisset: Pascalis secũdus papa eã instauratã pallatio quod nũc cer
Ecclesia scĩ nit̃ insigni decorauit. Et sancti Erasmi monasteriũ quod in forma antoniana cer
.iiii. corona: nit̃ Adeodati primi papæ opus fuit. Proximũ noui opis in monte Cælio est. xeno
lxxxiii dochium Lateranẽse: quod romanoꝝ ciuiũ cura impẽsaq; ædificatũ hospitalita
Hospitale tẽ seruat. Ventũ est ad uenerabilẽ ecclesiã Lateranensem capitũ Apostolorũ quæ
magnũ La seruat cæteraq; sanctimonia & basilice ædiũq; supbissimaꝝ structura toto orbe
teranense. celeberrimã: Ipsa ædes q̃ a Flauio Cõstãtino data fuit btõ Siluestro põtifici. Con
lxxxiiii stãtiniana basilica ẽ appellata, ideo lateranẽsis quoq; dicta q̃ lateranẽsiũ nobilissi
De ecclesia mæ gẽtis illa fuerint pallatia. Iulius nãq; Capitolinus de Marco Anto. Aurelio
lateranensi dicit: Educatus est in eo loco in quo natus in domo aui sui iuxta ædes Laterani
& beatus Hieronymus ad Marcellã: QVis credat mulierẽ nobilẽ & potentem in
lxxxv domibus laterani qui Neroniano trũcatus est gladio publicæ pœnitẽtiam egisse
Eugenius Credimusq; illũ fuisse: de quo Cornelius Tacitus in hæc uerba scribit. Suelio Cæ
palatiũ ĩ la sonio & Plaucio laterano mors remittit̃. & paulo infra: Proximã necẽ Plãcii Late
terañ. ĩstau rani cõsulis designati Nero adiũgit: adeo ppere ut nõ amplecti liberos non illud
rauit. breue more arbitriũ pmitteret. Ea sicut Romanoꝝ pontificum primaria est sedes
lxxxvi sic ab eoꝝ plurimis olim habitata fuit. Nup uero pallatia tãto principatu dignis
Idem mo. sima: qb⁹ circũdata fuit basilica maiori ex parte corruerãt breui nullũ alicubi pas
ædificauit sura habitatorẽ. Sed tu Eugenii beatissime pater aulæ uestigia primũ: deinde alias
sũptuosissi circa particulas magno ĩstauratas ĩpẽdio pficere pgis. Monasteriũq; magni ac ut
mum. in ætate nostra insani opis addidisti: cuius fũdamẽta cũ in uineis altius effoderẽt̃
lxxxvii quãtã ibi olim fuerit opeꝝ magnificẽtia ostẽderunt: quandoquidem octenos de
Amphithe nosq; pedes sua uinea & horto defossa tellus aperuit. Fornices cameras pauimẽta
atrũ Statilii & iacentes diuersi coloris colũnas: exsectasq; marmore tabulas ingeniosiq; operis
Thauri. statuas & alia q̃ nõ mõ ætate nostra: sed multis ante sæculis excitata cæteris in Ita
lxxxviii. liæ urbibus supãt ædificia. Visit̃ quoq; in Cælio monte portã inter nũc dictam
Ecclesia. s. maiorẽ: quã diximus olim fuisse Neuiã & amphitheatrũ semi dirutũ: quod Stati
crucis. lii Thauri maiores appellauerũt scẽ Crucis in Hierusalẽ ecclia Helenæ Cõstãtini
Flauii

Flauii genitricis opus. Cõiũctumq; est monasteriũ quod carthusiẽsibus nunc in lxxxix
colitur. Nã ecclesiã in pallatio Sosoriano ædificatã scribit in Romanorũ pontifi Carthusiẽ
cum rebus gestis Petrus lateranensis ecclesiæ Bibliothecarius: & alios scriptores ses.
affirmare uidemus Veneris & cupidinis tẽpla simul eo in loco fuisse coniuncta.
Exquiliarũ deinceps ædificia inuestigemus. Exquilias esse mõtes duos ex Marco lxxxx
Varrone ostendimus. celebrior tamen pars fuit q̃ a foro Traiani & turribus quas Quid in ex
nunc comitum & militiæ appellamus incipiẽs per mõtem cui caballo nũc est ap quiliis sit.
pellatio ad thermas Diocliciani protẽditur: desinit ad portã olim exquilinã nũc
sancti Laurẽtii aut taurinam. Ab Diocliciani uero thermis cõtinuat altera exqui
liarum pars p montem q nũc habet celeberrimã sãctæ Mariæ maioris basilicã pro
tendit per sancti Antonii sanctæ Praxedis sancti Viti in macello sancti Eusebii
ecclesiarũ fines ad ipsa. C. marii trophæa quousq; Lauicanã offẽdit uiã: q ab am
phitheatro siue ut nunc dicit collosseo incipiẽs: & ad sanctorũ quadraginta mar
tyrũ: Clæmẽtisq; ac petri & Marcellini ecclesias cõtinuans priusq̃ Neuiam olim
nunc maiorẽ attingat portã: Cæliũ montem dirimit ab ipsis exquiliis: Nec tamẽ
mõs qui secũdum eã uiã hinc ad sanctorũ quadraginta martyrũ & Clæmẽtis ĩde
ad uincula Petri & Martini in mõtibus perducit. Ad. C. Marii trophæa in exqui
liarũ parte admiratus est. sed primũ habuit Carinarũ nomẽ. Esset nobis nunc insti
tutũ supra morẽ secuturus qd exquiliæ uel uetusti uel noui operis ædificiorũ hẽant
explicãdum. Sed q̃ nõnullos fore nõ ambigimus qui aliã exquiliarũ designationis
q nostrã auctoritatẽ exquirant. Duos q sunt ex uniuersa urbe reliq colles ostendi
mus certa quorũ descriptio certissimas oñdet exquilias. Vidimus a Marco Varro
ne & Tito Liuio Capitoliũ Auẽtinũ Pallatinũ Cæliũ & Ianiculũ montes partim
in primã urbẽ conclusos partim a regibus additos. Scribit uero Liuius lib. primo.
Seruiũ regẽ cũ amplificandæ urbi animũ adiecisset: addidisse duos colles Quiri
nalẽ Viminalẽq;. Inde deinceps auxisse exquilias: ibiq; ipsum ut loco dignitas fie
ret habitasse: aggere fossis & muro circũdedisse urbẽ. Cũ ergo Quirinalem collẽ lxxxxi
satis supra oñderimus illũ eẽ qui a porta Flamẽtana: nũc populi ad Collinã usq; Quirinalis
nũc Salariã ptinet: cõstaret est necesse Viminalẽ qui simul cũ illo urbi additus fuit & Viminalis.
cõiunctũ fuisse. Et sic collis q post sanctã Susannã secundũ hortos Salustii pte
dit: Et uiminalis fuit: & portæ in quã desinebat nũc partim dñæ partim sanctæ
Agnetis partim Numẽtanæ uiminalẽ dedit appellationẽ: Cõsequẽsq; & necessa
rius fiet ut postq̃ Seruius qrinali & uiminali addito deinceps auxit exqlias: cœpe
rit bifurcatũ qui ad Cælium interiacebat montem. nec illi alii q̃ duo exquiliarum lxxxxii
montes esse ullatenus potuerunt. Interiacentes uero bifurcatas sicut diximus ex Quid Sub
quilias monticulus in cuius parte sancti Laurẽtii in panis pna monasteriũ uisit. urra. mo. s.
Suburræ uocabulo cõprehensus fuit. Nec uero nos fugit descriptos supra mõtes Laurentii.
adeo inter se alicubi continuatos ut nec ab intentius inspiciente nunc eorum di lxxxxiii
uisio secerni nec satis intelligi possit. Quamobrẽ uelim mecũ peritiores cõsiderẽt Mõtes q̃re
tales eiusmodi cõtinuationis montiũ causas fuisse. a quibus urbẽ Romam supra secerni nõ
illorũ qui ipsas ignorant causas fidẽ obstupẽdam admirabilemq; fuisse. Primum possunt.

quia QVirinalé collem ad portã uſq; olim flumẽtanã uel flãmineã quæ nũc po‑
puli dicit̃ protendi diximus. Nos ita corrigimus ut collis quẽ QVintes appellari
quirinalẽ fecerunt tumulũ fateamur a Tarquino Priſco additũ de quo Plinius.
lxxxxiiii libro tertio deſcribens inquit. Clauditur Roma ab oriẽte aggere Tarquini ſupbi
Quid ager inter prima opa mirabilia. Nãq; eum muris æquauit qua maxime patebat aditu
Tarquinii. plano.eſtq; is tumulus quẽ monaſterio nũc ſanctæ mariæ in populo ſupeminẽtẽ
ad Pinciani uſq; pallatii fundamẽta ꝓtendi uidemus. QVẽadmodũ uero QVi‑
rinali iugo qui omniũ urbis montium parte una caput erat:agger ille mirabili ac
inſano ope eſt additus:ita cõualles riuiq; qbus alii dirimebãtur montes iactis for
nicibus ſunt æquati.& nedum riuis ipſis & depreſſis locis ſuperimpoſiti ſunt am
pliſſimi fornices amplioribus poſtea ædificiis onerati:ſed ipſis ẽt montiũ uiſceri
lxxxxv bus excauatis pfoſſiſq; tota pene urbs Penſilis eſt facta. Sunt.n. Liuii.ii.ab urbe
Vrbs Penſilis. cõdita libro hæc uerba. Tarquinius foros in circo faciẽdo & cloacã quæ maxima
receptaculũ purgamentoꝝ omniũ urbis ſub terrã agẽdã:qbus operibus uix noua
hæc magnificentia qcq̃ adæquare potuit. Et Plini.libro triceſimoſexto: Præterea
cloacas opum omniũ ductu maximũ ſuffoſſis montibus atq; ut paulo añ retuli‑
mus: urbe Penſili ſubtuſq; nauigata. Id Marcus Agrippa fecit in ædilitate poſt
cõſulatum corriuatis ſeptẽ amnibus curſu præcipiti torrẽtum modo radere atq;
lxxxxvi auferre omnia coactis.

QVid exquiliis fuerit. Ed iã montis exquiliaꝝ qrinalis & uiminalis colliũ ac carinaꝝ & ſuburræ
S monticuloꝝ uetuſta ac noua deſcribemus ædificia: futuꝝ confiſi ut pri
dẽ nobis ſicut & multis eẽ uidemus obſcurã clariſſimoꝝ olim locoꝝ noti
ciã nõ parua ex parte añ oculos ponamus. Eã exqliaꝝ partẽ quã ad turres comitũ
lxxxxvii militiarũq; diximus ĩchoare nũc omittemus.& ad fori Traiani cuius pars fuerũt
Corneliorum domus. deſcriptionẽ ipſã ſeſeruabimus. Prima eius montis ædificia quaꝝ ad dexterã ma
xime cernũt̃ ruinæ Cornelioꝝ gentis domus fuerunt.nec facile tota in urbe cuiuſ
piã priuati uiri aut alterius familiæ domus tã certa cognoſcit̃ retinet priſcum no
Vicus corneliorum. mẽ uicus cornelioꝝ dictus.retinent ruinæ qs uulgo cornelioꝝ thermas appellant.
& ingẽtia quæq; ædificia thermas nũc ab impitis appellari fecit magnitudo ther
Thermæ cornelioꝝ marũ Antonini & Dioclitiani impatoꝝ de qbus ſuo loco diffuſe dicemus. Viſũt̃
ea in corneliorũ uia ad ſiniſtrã ſtatuæ ingẽtes due Coloſſeæ ſenũ ſeminudoꝝ q cũ
lxxxxviii. reliquo iacẽt corpe pectus aſtrato caputq; brachioꝝ altero ſuſtẽtãt:altero cornu
Statuæ iacẽtes in montibus. copiæ muniunt̃. Eas Saturni Bacchiq; ſtatuas fuiſſe Appollodorus qdã q Ro
mã ãno añ cẽteſimũ deſcripſit affirmat:additq; ꝓximis ĩ ruinis quoꝝ frõtiſpitiũ
nõ oĩno corruit eoꝝ Deoꝝ tẽpla fuiſſe. Proximo ac pene cõtiguo loco ſũt lapidei
lxxxxix Caballi Praxitelis unus alter Phidiæ ut tituli indicant opa ſane tantis opificibus
Caballi praxitelis & phidiæ. digna q nullus añ actis ſæculis inuẽtus eſt:q nedũ ea magnitudine oẽm uiuẽtiũ
formã ſupante:ſed uel minima aut mediocri ſtatura equũ ſimilem uel ſaxo exci
dere uel æramẽto fũdere aut cudere nouerit. Tiridiatis eos regis Armẽiorũ fuiſſe
Sex. Ruffi deſcriptio inuit. Fuitq; is Tiridiates rex quẽ ut Romã uenturũ Nero
ante excipet theatrũ Pompei unius diei opa totũ inauraſſe: Cornelius Tacitus &
plinius

Plinius sunt auctores.& qdẽ Praxitelis & Phidiæ opa multas statuas multa signa Romã a multis & ab ipso Tiridiate ex Asia Græciaq; fuisse aducta Plinius sæpe ac diffusse scribit. Eadẽ in exquiliaꝝ pte qua eo ex monte ꝓspectus est inde pres sam urbis partẽ hortoꝝ Mecœnatis uisunt reliquiæ adeo etiã nũc supbe ut cætera quæ ubiq; habet Italia noui opis superent ædificia.ut non immento Horatius Mecœnatẽ in Odis redarguerit:q nimis sumptuosus esset in ædificãdo maxime cũ esset senex.Suntq; hi uersus.Non ebut neq; aurũ mea renidet domo Lacunar: nõ trabes himeticæ ꝑmũt colũnas ultima recisas Aphrica.& in eadẽ Oda Tu secanda marmore locas sub ipm funus.& sepulchri imemor struis domos.In alia aũt Oda.Molẽ ꝓpinquã nubibus arduis omitte mirari beate, Extatq; pene integra turris ex qua.Suetonius trãquillus Neronẽ scribit spectasse urbis incendium & in scenico habitu decantasse. Quã turrim uulgo nũc uerbo ut ferme in oĩbus multaꝝ syllabaꝝ noĩbus assolet syncopato Mesam pro Mecœnatianã appellant. Sic ut pontẽ miluiũ pari corruptela molem dicunt. Nec est in ea regione femella quæ qd fuerint illæ ingentes ruinæ interrogata:non dicat eã fuisse turrim ex qua Nero crudelis urbẽ incendio flagrantẽ ridens gaudẽsq; spectauit:cernere nec est alius in Roma locus e quo tota urbs sub aspectu ueniat.Incolit ea hortoꝝ mecœnatis ædificias:& quantũ opes suppetunt instaurat alteri nostri sæculi mecœnas summæ humanitatis liberalitatisq; uir & studiorum humanitatisq; apprime doctus cultorũq; amãtissimus Prosper Columnẽsis sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalis:adeoq; purgãdo & instaurãdo illis in ædibus profecit.ut subiectæ montis exquiliaꝝ radicibus areæ & incipiẽtis ab ea in summã ædiũ partẽ ascẽsus pauimẽta marmoreis uarii coloris texellis compacta uisantur.& ab omnibus quotquot Romanam curiã aut inhabitant aut aduentant uiris ingenio doctrina & uirtute prædictis summa cũ delectatione calcent.Nec moueat quẽq cui Romanoꝝ reꝝ monumẽta minus sit familiaria qd diximus hortos tã supbis ædificiis esse ornatos:QVod.n.Plinius quasi indignãter lib.xix.scribit. Cũ prius horti agri paupis eẽ cõsueuisset Romani hortoꝝ noĩe tũc in ipsa urbe delitias agros uillaq; possidebãt.ibq; nõ solũ in mecœnatianis. sed in Salustianis Seruilianisq; hortis apparet qbus pauca in urbe Roma pari magnitudinis ædificii fuisse uidemus. Habuit tertiũ ista exquiliaꝝ ps maximũq; ornamẽtũ qd inter Cornelioꝝ & Mecœnatis domos Virgiliũ poetã mãtuanũ habitasse cõstat. Scribit.n.Donatus grãmaticus in illius uita.habuit domũ Romæ in exqliis iuxta hortos Mecœnatis.QVãq secessu Cãpaniæ & Sicile plurimũ delectaret.cõtraq; ad eũ q sequitur ut conuicio locum infamia duo monumẽta exqliæ hũerũt.Malæ fortunæ fanũ de quo Plinius lib.ii. scribit & sceleratũ uicũ quẽ qui Liuiũ primo libro accurate perleget sub eadẽ exqliarũ.parte & ubi nũc Intumæ corrupte dicta triuii regio incipit intelliget fuisse. Prius uero quã urbs Roma luxũ haberet:quẽ ĩperatores urbẽ triũphantes inuexerũt:ornate fuerunt exquiliæ rusticis uiris terrã egregie ac summa cũ illius tẽporis laude colentibus. Nã Plinius cũ libro.xix.dixisset. Agrũ male colere Censorium probum iudicabatur.atq; ut refert Cato cum uirum bonum coloniũq; dixisset:

c Horti mecœnatiani.

Turris exq incẽdiũ spectauit nero

ci Hitauit Virgilius in exqliis.

cii Malæ fortunæ fanũ Vicus sceleratus.

ciii QVi ex Romanis boni coloni.

amplissime

amplissime laudas se existimabāt.inferius addit rusticæ tribus laudatissime eoꝝ
qui rura habitabāt.Itaq; quattuor solæ erāt a partibus urbis quas habitabant di
ctæ suburrana:pallatina:collina:exqlina. Sed q̄primū cœpe uiri triumphales aut
ipsi impatores insanæ molis extruxere ædificia:quoꝝ nūc ruinas tantope admi
ramur.cesserunt coloni & in agros suburbanaq; delati:alterā pene Romā q̄ esset
extra mœnia in circuitu cōstruxere. quod enim in hortoꝝ Mecænatis descriptio
ne supra dicere omisimus cū Horatius in odis multis uerbis dissuadere conatus
esset Mecænati ne tā insanas domoꝝ extructiōes faceret:addit hos uersus. Quid
ꝙ usq; ꝓximos reuellis agri terminos & ultra limitē clientiū salis auarus pellitur:
paternos in sinu ferens deos. Et uxor & uir sordidosq; natos. Quāmultos etiā in
ciiii agros suburbanaq; cōpulisse credimus siue honestos natos loco siue plebeios &
de thermis rusticos. Dioclitianū imperatorē ut thermas in exqlūs ædificaret quas nunc bar
Dioclitiāi. bari uictores irati nec uetustas nec improba manus eoꝝ qui lapides ac marmora
in alias sordidissimas extructiones asportarunt:ita ꝑ annos mille & supra centū
triginta post Romani impīi inclinationē demoliri potuerūt:ut nō admirabile ēt
nūc extet ædificiū.& tale cui q̄ttuor simul maiora q̄ nunc hēat alibi Italia princi
pū uiroꝝ palatia magnitudine & opis sumptuositate nullatenus æquipāda sint.
Nec satis tñ scimus si Trebellius Pollio recte opinatus erit:qui in triginta tyran
norū gestis rebus de Pisone scribit quadrigas eius cum statuis ex marmore fuisse
ubi postea Dioclitiani thermæ sūt ædificatæ tam æterni q̄ sacrati nominis. Ipsis
Ecclesia.s. in Dioclitiani thermis ecclesia nūc est pene destructa sancti Cyriaci quæ cardia
Cyriaci. latus est titulus:fuitq; a principio in ipsaꝝ thermaꝝ ædificationi cū Maximinus
a Dioclitiano Cæsar dictus festū christianis diē celebrare uidisset qōnibus subie
ctos & idola spernētes occidit.Sed dicēda de thermis quæ multa sunt in hūc li
brum congerere nimis fuerit.Igitur ea in aliud uolumen ducimus reseruanda.

## Flauii Blondi Forliuiensis Romæ Instauratæ Liber Secundus.

### De Thermis in genere. I

i THermas in urbe duodecī fuisse cōpertū hēmus Agrippinas
Thermæ Neronianas. Titi Vespasiani Domitianas. Antōianas. Ale
quot. xādrinas. Gordianas. Seuerianas/Dioclitianas. Aurelianas/
Cōstātinianas:& nonatianas.Quarū loca pro posse indicabi
mus:quom aliq̄ prius de eaꝝ īstitutiōis rōne fuerit explicata.
Diffinitio Primū thermæ uerbū a græco ꝙ calidū significat tractū hñt.
thermarū. Vnde thermas ꝓprie a latinis appellatas uidemus loca q̄ ca
lētibus aqs:aut ipso sine aqs fornice igne calefacto lauādi sudādiq; usibus depu
tata sunt.Romāis āt siue adhuc scā i moꝝ seueritate illa quā rei.p.tēpora hūerūt:
siue sub pricipū fastu frequētē ac ꝓpe quottidianū fuisse lauādi usū oībus q illo
rū gesta plegerūt est notissimū.hic & si unusqsq; uel mediocriter diues ciuis ꝓua
tū hūerit:multa tñ balnea publice sunt instituta. in qbus plebs ad libitū lauaret.
Extar.M.C.epistola ꝑ quā Terentianā uxorē monet ut curet labrū in balneo esse.
Extant etiā aliæ eiusdē ad.Q.fratrē Asiæ ꝓconsulē. Quibus illū facit certiorē

de balneis quas in arpinate extrui curabat. Primus uero omniũ stante re pu. Sergius orata sicut Valerius maximus lib.vi.scribit.Balnea pensilia facere instituit. Re postmodũ ad principũ luxuriã pducta:nihil magis populare factitarunt illi q̃ quom ꝓmiscue cũ uulgo lauabãt. Hinc est illud Helii Spartiani de Hadriano publice & frequenter & cum oĩbus lauit:ex quo illle iocus balnearis innotuit. Nã quom quodã tẽpore ueteranũ quendã notũ sibi in militia dorsum & cæteras ptes corporis uidisset atterrere p cõtactus cur se marmoribus distringẽdũ daret, ubi audiuit hoc iccirco fieri q̃ seruũ nõ haberet seruis eũ donauit & sumptibus. Verũ quom alio die cõplures senes ad prouocandã liberalitatẽ principis parieti se atterrerẽt:euocari eos iussit:& aliũ ab alio inuicem defricari.& Iulius Capitolinus scribit.M. Aureliũ Antoniũ philosophũ modestiæ consulentẽ tria principaliter correxisse q̃ matronaꝶ mores defluentes composuit in ciuitatibus sideri in equis aut uehiculis ꝓhibuit:& lauacra mixta submouit.Cõmodũ aũt imp. scribit ipse Capitolinus septies in die lauasse:& ibi comedisse:eiusq̧ successorẽ in imperio Pertinacẽ:quom in multis esset modestissimus:tamẽ in balneis publice die natalis urbis cõmodianis ministris lauisse.Idq̧ Capitolinus Gordianũ iuniorem lauisse in die septies æstate:hieme bis uel tertio.additq̧ infra.Quom iret ad hortos sui noĩs omnia officia sequebant̃.Ibant ꝓfecti & magistri officioꝶ oẽs adhibebant̃ cõuiuiis & natationibus lauabãt:simul cũ principe admittebant̃ etiã sæpe mulieres pulchræ & puellæ & cũ his anus deformes.idq̧ quom faceret:se iocari dicebat.Principiũ ergo ea luxuria perducta ut nulla in re modestiã sobrietatemq̧ seruarent thermaꝶ illi & balneoꝶ sicut prius hortoꝶ multi ciues fecerant modũ mensurãq̧ excesserũt.Itaq̧ thermaꝶ nomine insana sunt extructa a multis ædificia.de q̃bus dicit Ammianus Marcellinus libro.xvi.Lauacra in modum ꝓuinciaꝶ extructa. Erant uero ipsis in thermis ad lauãdi usus balnea.& ne dum plano in solo undiq̧ exposita:sed etiã pensilia:quod facile adhuc poterit ĩtelligere qui fuliginosos fornicũ cãnales a q̃bus emissa defluebat aqua in Dioclitianis thermis inspexerit prĩcipibus ut credo indignũ existimãtibus luxui imꝑatorio: si quod auxus est Sergius Orata ciuis ipsi ad luxuriã omisissent.Erant ẽt in thermis areæ amplissimæ porticibus circũdatæ spaciosissimis camerataq̧ superbissimis fornicibus ædificia in circuitu hñtes in quis colũnaꝶ diuersi coloris marmoreaꝶ ordines ĩmensaꝶ fuisse hinc cõstat:q̧ ẽt nũc nõnullæ stant.nõnullæ iacẽtes colũnæ ptim ĩtegræ ptim cõminutæ loco cernunt̃:nõnullas alias ĩ basilicaꝶ ædificia scimus fuisse trãslatas.Erãt ẽt nemora: erãt natatoria ppl̃i ludis deliciisq̧ exposita.Licet uero eã extructionũ ĩsaniã a luxu sicut diximus ꝓfectã sciamus:ipã tñ nõnullos prĩcipes bñ & utiliter usos eẽ uidemus.Quod dũ popu.ro.ĩ eas cõueniẽs ædes lauat & ludit:colludẽtes spectat.& ĩterim hieme frigora æstate caumata mitigat.q̃etiorẽ ubiq̧ ciuitatis statũ reddit. Qua rõne circos:theatra: ãphiteatra a prĩcipio ĩstituta:suo ordine⁹ loco.Quãtũ ãt attinet ad thermas Helius spartian⁹ ĩ Alexãdri Seueri prĩcipis ꝓstãtissimi uita multa dicit.Ex q̃b⁹ q̃ta thermaꝶ ãplitudo:& quẽ ĩ usũ a prĩcipio fuerĩt ĩstitutæ:meli⁹ ẽ q̃ alibi ĩtelligere.& q̃ Spartiani uerba

ii Erãt ĩ thermis balnea

iii Erant Natatoria.

iiii Thermis aliq̃ bñ usi fuerunt.

v Thermaꝶ ãplitudo.

tiani uerba p̄ribus dispsa locis libet inserere: Alexāder balnea mixta Romæ exhi
beri phibuit.quod qdē phibitū iam añ Heliogabalus fieri pmiserat.Bractearioꝝ
vi uitriarioꝝ:pellionū:claustrarioꝝ: argētarioꝝ:aurificū: cæterarūq; artiū uectigal
Thermæ pulcherrimū instituit ex eo ꝙ iussit thermas q̄s ipse fundauerat & supiores ppl'i
q̄ñ populi usibus exhiberi.Siluas in thermis publicas deputauit: addidit & oleū luminibus
usibus per thermaꝝ:quom antea no añ aurorā paterēt & clauderent̃ añ solis occasum.Et in
missæ. fra opera ueteꝝ principū instaurauit:ipse noua cōstruxit.In his thermis sui noīs
iuxta eas q̄ neronianæ fuerant:nemus thermis suis de priuatis ædibus q̄s emerat
dirutis ædificiis fecit.Antonini Caracali thermas additis natatoriis pfecit & or/
nauit.Alexādrinū opus de duobus marmoribus hoc ē porphiriticio & Lacedæ/
vii monico p̄mus istituit ēt pallatio exornato.& alibi thermis & suis & ueteꝝ frequē
Alexādri/ ter cū populo usus est.æstate maxīe balneari ueste ad pallatiū reuertens:p̄postero
næ therme itaq; ordine sicut in Diocliani thermis incepimus ī istis cōtinuātes Alexādri/
nas eas fuisse thermas quaꝝ ingētes ruinæ ab eccl'ia sc'i Eustachii & ædibus Ioā/
nis Barōcelli iurisc ōsulti.Et a cāpo scē Mariæ rotundæ:hinc ad Enobardoꝝ siue
ut uulgus appellat lōgobardoꝝ plateā.& Circū Flāmineū nūc agonē inde ad bi/
nas pene turres Ioānis moroni ꝓtonotarii reatini uanis in locis uidemus attolli.
Q̄ dāt Alexādrinæ fuerīt hæ & nō aliæ colligimus ex descriptiōe Sex.Ruffi no
næ regiōis circi Flāminii in q̄ Pātheonē & binas thermas agrippinianas & alexā/
drinas ponit.Itaq; coacti binaꝝ hmōi thermaꝝ rōne præpostero itē ordīe utrasq;
viii indicabimus.Marcū Agrippā ædificasse pātheon:q̄ nunc est scā Maria rotūda:
Agrippi/ & si ꝓpe uulgo notonū est:tñ suo ondimus loco.Q̄ ñ itaq; ad pātheon & Circū
næ therme flāminiū binas fuisse thermas agrippinianas & Alexādrinas Sex.ruffi descriptio
urbis hēt:uerisimile ē agrippinas fuisse q̄s nūc pātheon cōtiguas e regione minet/
uæ cōspicuas ædes portioꝝ & Cincii rustici collegæ n'ri:& Baptistæ lenis atq; ēt
Georgii Cæsarini ꝓtonotarii uidemus eē cōplexas.Quibus qdē in agrippinianis
thermis scribit Pli.lib.xxxvi.Marcū Agrippam cōditorē arcus:& pauimēta ex ui
ix tro posuisse.Itaq; relinquit̃ eas quæ pātheō & Circū flaminiū itercedāt.Supiores
Antōianæ apud scm̄ Eustachiū ōnsas hmōi ingētiū thermaꝝ ruinas fuisse sicut diximus ale
thermæ. xādrinas.Antōianæ thermæ Bassiani Antonini Caracalæ opus:q̄ꝝ supiori loco
ex Helio Spartiano scā ē mētio:nūc ēt sunt notissimæ.suntq; in regione olim pi/
scina publica & ad uiā ardeatinā ubi hinc ad septētrionalē plagā eccl'ia ē scē Pri/
scæ.inde ad orietē solē scōꝝ Nerei & Achilei ecclesia atq; sc'i Syxti monasteriū
ipsas thermas e regiōe respiciūt.de his Spartianus ī ipsius Antōini Caracalæ uita
x scribit.Opa romæ reliqt thermas noīs sui eximias quaꝝ cællam Soleurē archite/
Nerōianæ cti negāt posse ulla rōne fieri nisi qua scā est. Nā ex ære uel cupro cāgelli suppo/
thermæ. siti eē dicunt̃ qbus cameratio tota cōcredita est.& tantū est spacii ut ad ipm po/
xi tuisse fieri negēt docti mechanicis Thermis iā quattuor ordine quod incidentia
Titi Ves/ exegerūt puerso indicatis alias ostēdere aggrediamur. Et primum de neronianis
pasiāi ther id solū hēmus quod supra Helius Spartianus dixit:Alexādrū ubi neronianæ fu
mæ. erant suas ædificasse. De Titi Vespasiani thermis q̄s describemus amphitea/
trum nunc

trũ nũc Coloſſeũ apud qd eas Suetoni⁹ fuiſſe ſcribit. qd hẽmus cõptũ apiemus. xii
Certã uero & amplã Domitiani ſiue thermarũ ſiue operum noticiã hẽmus. Nãq; Thermæ
Petrus bibliothecari⁹ Silueſtrũ papã dicit eccleſiã ædificaſſe: q̃ poſtea fuit ĩ ther- domitiani
mis ſui noĩs domitianis. & Suetonius ſcribit domitianũ edidiſſe nauales pugnas & alia opa.
pene iuſtarũ claſſiũ effoſſo & circũſtructo iuxta Tyberim lacu. Et inferius Flauiæ
tẽplũ gẽtis ex methodiũ & naumachiã ab eodem fuiſſe extructas. nos uero q̃dra-
tos lateres ampliſſimos ex ruinis q̃ eccleſiã ſcĩ Silueſtri eiuſq; monialiũ nũc cele-
bre monaſteriũ ſepiũt, extractos uidim⁹: quorũ ps lr̃as hẽt a figulo priuſq̃ cemẽtũ xiii
exſiccaret̃ ĩpræſſas in hæc uerba. Domitiana maior ps: domitiana minor. unã cõie Nauma-
cim⁹ qcqd ſiue thermæ ſiue ex methodiũ ſiue Naumachia fuerit Domitiani opa chia Do-
teneri debere oĩa q̃ ad ſcm̃ Silueſtrũ undiq; nũc cernunt̃: q̃q̃ effoſſi circa uel ꝓpe mitiani.
tyberĩ locus ĩ quo ꝑliũ nauale & naumachiã ediderit: ueſtigia extãt certiſſima ui xiiii
neis tecta ĩter flamineã uiã & collẽ nũc Pincianũ ad ipm ſcĩ Silueſtri monaſteriũ Arcus do
ꝑtinẽtia. Nec dubitamus qn triũphalis ex marmore arcus ille q nũc pene integer mitiani tri
cernit̃ triũphali dictus: eccl̃ias ĩter ſcõrũ Silueſtri & Laurẽtii ĩ lucina uiã ãplexus umphalis.
flaminiã domitiani fuerit honori poſitus: in quo ipm cernere eſt q̃lis a Suetonio
deſcribit̃ ſtatura ꝓcerũ: ſed tũc ſedẽtẽ dormiẽtẽq;: & Mineruã quã ſupſtitioſe co-
lebat ſomniãtẽ excedere ſacrario: negantẽq; ſe ultra eum tueri poſſe ꝙ exarmata
eẽt a Ioue. Vt cõſequẽs ẽt ſit magnos fornices & ãpliſſima fundamenta ſup qbus xv
ædificatũ eſt nobile pallatiũ: qd Ioãnes ex Galliis. Picardus cardinalis morinẽſis Palatiũ. ſ.
nũc hĩtat Domitiani operũ ptẽ eẽ id pallatiũ ad annũ ſalutis trecenteſimũ ſupra Laurentii
milleſimũ a cardinale anglico in ꝑdictis Domitiani operũ ruinis ædificatũ: Ioã in lucina.
nes cardinalis Rothomagẽſis ãno nũc. xx. multa ĩpẽſa adauxit: qd nuprime Ioã-
nes cardinalis morinẽſis ſupradictus tãto ãpliauit ornauitq; ĩpẽdio: ut nullã ꝑter xvi
põtificale palatiũ ſcĩ Petri domũ urbs Roma nũc hẽat pulchriorẽ. De thermis Thermæ
ſeuerianis nihil aliud certi hẽmus, q̃ Seuerũ Afrũ imp. illas ĩ trãſtyberina regione ſeuerianæ.
ſicut Helius ſpartianus ſcribit ædificaſſe. De Gordianis uero thermis Iulius Ca xvii
pitolin⁹ pauca ſcribit: ſed ualde admirãda. Nã quom dixiſſet domũ gordianorũ Thermæ
tũc extaſſe ꝑneſtina uia ducẽtas colũnas uno ſtilo habẽtẽ addidit & thermas ibi gordianæ.
fuiſſe quales ꝑter urbẽ tũc nuſq̃ hẽret orbis terrarũ. Cũ itaq; ꝑneſtina uia fuerit q̃
ad portã exqlinã nũc ſcĩ Laurentii ducit: & domũ ſpecioſiſſimã & thermas gor- xviii
dianorũ fuiſſe oportebit. Vbi nunc poſt ſcm̃ Euſebiũ multæ & maximæ cernunt̃ Aureliane
ruinæ. Scribit Flauius Vopiſcus ſyracuſanus Aurelianũ principẽ thermas fe- thermæ.
ciſſe in regiõe trãſtyberina hiemales ꝙ aq̃ frigidi aeris illic deeſſent. Cõſtantia- xix
nas thermas ab Apollodoro traditũ legimus fuiſſe in exqliis ubi nũc eq marmo- Conſtanti
rei Praxitelis & Phidiæ opa cernunt̃. Extant uero in porticu eqs illis cõtigua ſta- nianæ ther
tuæ q̃ttuor marmoreæ pedeſtres: q̃rũ baſibus Cõſtãtini nomẽ ĩſcriptũ ẽ. ſed apud mæ.
nullũ ueterũ ſcriptorẽ ĩuenim⁹ Cõſtãtini thermarũ mẽtionẽ eẽ factã, ꝑterq̃ apud
Ammianũ marcellinũ li. xxvii. quõ multa dixiſſet de Lãpadio urbis ꝑfecto hæc
ponit uerba: Hic ꝑfectus ẽ motib⁹ crebris urbis agitat⁹ uno oĩum maxĩo, quom
collecta plebs ĩfima domũ ei⁹ ꝓpe cõſtãtinianũ lauacrũ iniectis facib⁹ ĩcẽderat.

xx Thermarum quas ultimo loco Nouatianas appellari diximus meminit Petr' Lateran.
Nouatianae thermae ecclesiae bibliothecarius: siue ille scriptor btũs Hierony. siue btũs Damasus papa fuit in uita Pii papae: q pria Aq'eieñ. fuit: a btõ Petro. iii. põ. ro. ipm. n. Piũ pontifi cẽ scriptũ est rogatu scẽ Praxedis dedicasse ecclesiã thermas nouati ĩ uico pſicii ĩ
xxi honorẽ scẽ Pudẽtianae sororis suae. Sed in gestis martyrii btĩ Laurẽtii legimus mo
Ecclesia. s. Pudentianae. nasteriũ monialiũ scĩ Laurẽtii ĩ pane & pna aedificatũ eẽ in thermis olympiadis. Videmus unas atq; easdẽ ruinas q certe sũt maxĩe & insignes dictũ monasteriũ scĩ Laurẽtii & simul scẽ Pudẽtianae ecclesiã pallatiũq; fuisse cõplexas: ut unae po
xxii ti' q duae fuerit thermae. Quãq ĩ tãta tãq; mirabili ruinarum cõfusiõe quã nũc hẽt
Thermae olympiadis. urbs romana ubi duo aut plura aut multa fuerint aedificia discerni nõ põt. Sicq; aliarum ruinarum multitudo q in mõte suburrae a monasterio scĩ Laurẽtii pdicto hĩc in uia olim pſicii uicũ dictã q itur ad sanctã Mariã maiorẽ: inde uergit in plana Suburrae. Si Decii ĩpatoris sicut Apollodorus tradit pallatiũ fuerũt binas nouati
xxiii & olympii thermas puas fuisse relinqt. Sed de thermis satis supraq; multa sunt
Trophoea. C. Marii, dicta: ad exqliarum mõtẽ unũ discessimus redeũdũ est. Trophoea. C. Marii de Iugurta: deq; Cymbris atq; theutonis q nũc eccl'ias ĩter scĩ Eusebii & scĩ Viti ĩ macello cernunt. Et Cymbra dicũt. C. Caesarẽ ĩstaurasse: quom a Sylla fuissent disiecta. auctorẽ Suetoni': quorum uocabuli exposita rõ faciet ut multi ĩgnorãtes qd ea fu
Trophaeũ unde. erint ĩtelligãt. Quosdã. n. ex his q pitiores eẽ credũt tenere & affirmare uidimus illa marmora duo ĩ qbus scuta, thoraces, galeae, & alia cernunt arma: Marii eẽ ar mati statuas uetustate cõmiutas. Sed Noni' marcellus haec hẽt uerba. Trophaei significationẽ primã uarro in humarco oñdit. Fuga hostiũ graece uocat strophe: hinc spolia capta fixa stipitib' appellant trophaea. Alias hñt exqliae uetustas spe
xxiiii Basilica Caii & Lucii. ctãdasq; insigni olim aedificii ruinas: ĩ qbus tñ cameratus fornix est pene ĩteger. quo post Pãtheõ nullus nũc ĩ urbe uisit excelsior. Eas uulgo Gallutii thermas ap pellari uidemus. fuitq; ea ĩsignis basilica quã Suetoni' scribit. C. Caesarẽ Caio &
xxv Lucio nepotibus extruxisse. Macellũ itẽ qd lidiae dictũ ẽ in exqliis fuisse hinc cõ
Macellum ubi & qd. stat q ecclesia scĩ Viti & arcus illi cõtiguus uiã cõplexus pnestinã in macello co gnoiat. affert ãt. M. uarro eius uerbi hãc expositionẽ. Haec oĩa postq cõtracta in unũ locũ q ad uictũ ptinebãt, & aedificatus locus macellũ appellatus: ut qdã scri bunt: q ibi fuerit hortus. alii q ibi domus fuerat cui cognomẽ fuerat macellũ q ibi publice sit diruta. & q aedificatũ hoc qd uocet ab eo macellũ. hĩc Helius Spar tianus dicit heliogabalũ ĩpatorẽ luxu insaniẽtẽ quõ p macellũ trãsiret miserãtũ ppñ cõditionẽ q. s. eo inauditis incredibilibusq; debacchate cõuiuiis q ĩtegrũ cõ tinuabãt diẽ ps romãi populi emẽdis uẽdẽdisq; pui pcii olusculis: aut aliis minu
xxvi tis reb' adulãdo blãdiẽdoue aut garriẽdo fallaciasq; struẽdo ĩ macello detinent
Arcus. Luti. xxvii Fuit uero arcus ille ut extãtes adhuc indicãt lrae positus honori Galieni ĩpatoris. Post exqlias reliquũ est ut Viminalis collis aedificiaq; q hũerit dicamus nihilq;
Quid fuerit in uiminali colle. aliud certũ est q tres illũ collẽ oĩum totius urbis speciosissimas domos: sicut Pli. lib. xvii. scribit hũisse. M. Crassi oratoris unã: aliãq; pstãtiorẽ. Q. Catuli illius q cũ. C. Mario cymbros fudit, ac postea tegulas capitolii inaurauit, ipmq; capito liũ spoliis

lium ſpoliis Cymbricis adornauit. Tertiá multo pulcherrimá. C. Aquilii equitis Lex aqui-
Romani qué clariſſimũ fecit iuris ciuilis ſcientia. Iſq; fuit quem Marcus Cice. in lia.
officiis dicit legé de dolo malo tuliſſe: cuiuſq; ad legé aquiliá extátiũ adhuc legũ
particula eſt notiſſima. Ea℞ uero inſigniũ domo℞ quidé fundamétorũ ſubterra
nei uinetis cõtecti nũc ad ſanctá Suſanná cernũtur. Sed nec ipſa℞ nec alio℞ ædi
ficio℞ multæ ipſis in uinetis eminentes ſuperſunt reliquiæ. Saluſtiani auté horti xxviii
quo℞ ingentiũ ut in tota ruinarũ urbe uulgo nomé eſt notũ in uiminali ne an in Horti Sa-
quirinali colle: an in utroq; fuerint: non ſatis indicare poſſumus. Magnæ auté & luſtiani.
obſtupéde ſunt ipſo℞ hortorũ quas adhuc extare uidemus murorũ fornicũq; re
liquias q̃ a uiminali olim: nunc ſanctæ Agnetis porta in collina nunc Salariam
ad ſáctá Suſanná propemodũ extendunť. In Quirinali colle q̄d olim fuerit ſitq; xxix
ad preſés ſatis diximus: quom portæ Collinæ certitudiné loci oſtédere conati fui Quid fue-
mus. & præterea Liuius in bello macedonico dicit Aedem fortunæ primogeniæ rit in quiri
fuiſſe in colle Quirinali: quá bello punico uotá Cn. Domitius p̃tor urbanus de- nali colle.
dicauit. Vrbis Romæ mõtibus thermiſq; ſimul quoad potuimus indicatis cari- xxx
nas ſuburráq; ac tabernolá ſacráq; uiá ſimul oſtédere cogemur: ꝙ q̃ttuor ea cele- De carinis
berrima urbis loca. M. Varro etiá ſimul deſcribit. Nam quom libro. iiii. de lingua ſuburra ta
latina de partibus urbis multa diceret: q̃ non minus tunc uetuſtæ abſoluerint q̃ bernola ſa
nobis nunc pene perierint: ea q̃ ipſius Varronis ætate noua & integra erant aliqua cra uia.
ſcribit ex quibus eliciť ea loca q̃ ſũt plana exquilias inter & monté cæliũ ubi nunc
monaſteriũ eſt monialiũ ſancti Andreæ: quá. ſ. lauicaná uiá interſecat cliuꝰ a ma
rii trophæis ad Lateranéſe palatiũ ducens: fuiſſe tabernolá urbis regioné ſic appel
latá: q̃ pars tota uineis cannetiſq; plena proximũ ſatis priſco merulanæ nomen
haber: a quo tabernolæ loco uult Varro incipere Carinas: quarũ lõgitudinis pars xxxi
poſtrema ſit: ad quá uiæ ſacræ caput incipiebát: quá quidé uiá inde dicit ſacram Via ſacra
fuiſſe appellatá: ꝙ p eá ab arce ad augures ſacra quot menſibus ferebáť. & addit unde.
ſacræ uiæ p̃té ſolá tunc fuiſſe uulgo notá: q̃ eſt a foro eũti primo cliuo. hinc ꝓxi-
me uidemus poſuiſſe Petrũ lateranenſé bibliothecariũ: quom in uita Felicis tertii
pontificis romani ſcribit illũ eccleſiá ſancto℞ Coſmæ & Damiani feciſſe uia ſa-
cra in téplo Romuli uel urbis Romæ. is enim prius eſt cliuus qui a foro romano
ad ꝓximá Coſmæ & Damiani porticũ: & inde ad ſanctá Mariá nouam per. T. xxxii
Veſpaſiani arcũ ducebat ad curiá ueteré in quá augures ſedé habétes inaugurari Curia ue-
cõſueuerant. Eam náq; in Carinarũ parté ubi nunc apud eccleſiá ſancti petri ad tus.
uincula fornices maximos inter ruinarũ uaſtitaté cõtra amphitheatrũ nũc coloſ- xxxiii
ſeum extare uidemus: Curia uetus fui: atq; ét hoc in tabellionũ monumétis & ab Via ſacra
incolis appellatur. Vt ſacrá uiá fuiſſe cõſtet q̃ a curia ueteri ꝓficiſcétes ſecus am- ubi.
phitheatrũ ad ſeptétrionalé plagá ſubtus p̃dictos. T. Veſpaſiani arcus ad ſanctũ xxxiiii
Hadrianũ uſq; & ad arcé capitolii ꝓximá p̃ducebat. In Carinis auté præter curia In Carinis
ueteris ruinas eccleſiá ſancti Petri ad uincula nunc & celebré & ſpacioſam ſunt quid.
ſancti Martini in montibus & ſanctæ Luciæ ét inſignes eccleſiæ: quarũ q̃ eſt ad xxxv
uincula ſancti Petri exinde traxit originem ſicut Beda p̃ſbyter ſcribit ꝙ Eudoxia Eccl'ia. ſ. pe.

quæ Archadiũ ſuperioris uxor fuerat quom apud hieroſolymã cathenas repiſſet
quibus Apoſtolorum princeps Petrus in carcere ab Herode uinctus ſeruatus fuerat
eas Romã detulit.& quom ægre ferret gẽtilitatis ritũ celebrãdæ diei calẽdarum
ſextiliũ in memoriã uictoriæ ab auguſto de Antonio Cleopatra habitæ:a Roma
no pontifice & Romano ſenatu & populo obtinuit ut dies calẽdarum ſextilis mẽ
ſis qui tamẽ auguſtus p annos quadrigẽtos fuerat appellatus in memoriam libe-
rationis beati Petri celebraretur. & ubi dies ipſa ludis per theatra fora & cõpita cum
dapiũ euiſceratione exhibitis coronatum populum lætificabat ĩdulta a ſũmo põ:
p dñici corporis & ſanguinis cõmunicationẽ peccatorum oĩum remiſſio pœniten-
tiũ & cinere aſpſorum animas ea in eccleſia ad id ædificata ſpũalibus epulis ſagina-
ret. Eccleſiã uero ſanctæ Luciæ Honorius primus papa extruxit & Leo.iiii.ruentẽ
inſtaurauit. Sergius autẽ primus quẽ ferũt q porci os uocatus fuit:& ea rõne no-
xxxvi mẽ & cauſã fuiſſe q omnes poſtea Ro.põtifices mutarent. Eccleſiã ſancti Mar-
Eccleſia ſã tini ædificauit & multis martyrũ reliquiis ibi cõditis celebrẽ reddidit. Carinis q̃
ctæ Luciæ. fuerint oſtenſis Suburrã cognoſcere in pmptu eſt:q Varro Suburrã inde dictã
xxxvii affirmat q ſub muro carinarum fuerit.hinc manifeſtũ erit uiã nũc ſatis habitatori
Eccleſia ſã bus frequẽtẽ q̃ a ſancta Lucia uſq ad ſanctũ Hadrianum protendi:in cuius ap
cti Martini pendices fuerunt quas exquiliarum montibus diximus interpoſitas.eſtq certiſ-
ĩ mõtibus. ſimũ eius noſtræ aſſertionis teſtimoniũ in uita beati Gregorii pape in qua Petrus
xxxviii Bibliothecarius lateranẽſis dicit ipſũ pontificẽ ordinaſſe eccleſiã Gothorum:q̃ eſt ĩ
Suburra Suburra in nomine uirginis Agathæ:eã nãq eccleſiam uidemus eſſe in tumulo
ubi. qui a prima exquiliarũ parte poſt Corneliorum domus in plana Suburræ uergit
xxxix Ipſius etiã dedicationis eccleſiæ meminit idem ſanctus Gregorius in dialogo ſuo
Eccleſia ſã dicens:q quom eã quæ a regibus oſtrogothorum arriana labe diu fuerat inquinatã
ctæ Aga cõciliaturus miſſam celebraret:exiuit altari in porci formã demoniũ frequẽti in
thæ: ſpectãte populo q ad diuina conuenerat profugũ nuſq̃ cõparuit. Partibus urbis
q̃ facilius pmptiuſq certis terminis & finibus deſignari undiq potuerũt deſcri-
ptis:aliã oñdẽdi reliq̃ cogimur rõne. Nam in tãta rerũ uetuſtate & infinitate tãtæ
urbis partiũ innumerabiliũq ædificiorum a nullo dũ etiã integra fuerũt:quod qui-
dem legerimus deſcriptorum multitudine certũ ordinẽ ſeruare nec poſſe ſperamus
neq etiã ducimus intẽtandũ. Itaq ut ſingula ſparſim quodã tñ ordine cõpreſſa
xl poſſumus explicare:quadripartita diſtributiõe qcqd eſt reliquũ complectemur.
De his q̃ Vt primo loco ſicut q̃ ad religionẽ cerimoniaſq: Secũdo q̃ ad reipublicæ admini
ſpectaue- ſtrationẽ:Tertio quæ ad ſpectacula & ludos ptinuerunt.Quarto minutiora q̃ dã-
rũt ad reli- partim ſuperiorum declarationi,partim implẽdæ intẽtioni noſtræ plurimũ faciẽtia
gionem in QVibus de partibus nõ tñ aliter dicere eſt animus q̃ ut ſingulos actus tãtiſp de-
genere. ſcribamus:q̃ ad loci in quo gereretur id munus iudiciũ fuerit neceſſarium.
xli e T qdẽ quãtũ attinet ad religionẽ primã arã in auẽtino ab Euãdro poſitã
Ara quid. & ab Hercule dicatã Liuius in principio eſt auctor. Aræ autem uocabuli
uidelicet ita exponit. M. Varro ubi frumẽta ſecta ut terrãtur in area pp horũ ſimili-
tudinẽ in urbe loca pura areæ:a quo poteſt ẽt ara deum:qd pura niſi potius ab ar-
dore ad

dore ad quē sic fit. Primum itē tēplū fuisse dicimus a Romulo dedicatū ubi aræ xlii
coeli fratrū minoꝝ ecclesiā nūc uidemus. M. Varro quom de uocabulo tēpli mul Quid tem
ta diseruisset: cōcludit tēplū ac cōtēplādo dictū. Alterius tēpli Ioui statori a Ro- plum.
mulo uoti bello Sabinoꝝ in quo opima ferebant spolia: descriptio loci multa ha xliii
bet cognitu digna. Primo locū nō dubitamus esse in collis Pallatini radicibus Iouis Sta-
ad occidentalē plagā & ꝑpemodū e regione Capitolii nūc habiti: ubi spōdas mu toris tēplū.
roꝝ stare uidemus altissimas: cui loco subiectas ꝓximasq; esse diximus artiū ue-
teꝝ a Romulo positoꝝ. ruinas fuisse aūt illi tēplo ꝓpinquā portā pallatii ex qua xliiii
in foꝝ romanū ēt ꝓpinquū iret. Liuius itē in primo dicit. In quo Liuii loco oñ- Porta Pal-
dit Lacū Curtiū ubi primū ex profunda emersus palude equos Curtius in uado latii.
statuit ad auersam fori portā fuisse ubi nūc Tyberis est q̄ uulgo Pallara appellat xlv
& q̄dē locus depressus q lacū ipsū & Faustinæ tēplū ī quo sancti Laurentii ī mi- Lacus cur
rāda ē ecclesia atq; ī patoris Neruæ monumēta ubi nūc dicit Noe arca ī teriacet tius.
Pallus nūc appellat. Sed de lacu Curtio plura q̄ Liuius. M. Varro hēt: cuius hæc
sunt uerba. In foro lacū Curtiū a curtio dictū extat & de eo triceps historia. Nam
Procilius nō idē ꝓdidit quod Piso. nec q̄d is Cornelius a Procilio relatū in eo lo-
co dehisse terrā. & id ex senatuscōsulto ad auruspices relatū eē missum. Deum Ma
nio pestilionē postulare idest ciuē fortissimū eodē mitti tum quēdā uiꝝ fortē ar- Pestilio.
matū ascēdisse in equū: & a cōcordia uersum cum equo in eo ꝑcipitatū eo facto
locū cohisse: atq; eius diuinitus humanasse: & reliquisse genti suæ monumētum
Piso in ānalibus scribit. Sabino bello quod fuit Romulo & Tacio uirum fortissi-
mū Metiū Curtiū Sabinū quom Romulus cū suis exsupiori parte impressionem
fecisset: Curtius in locū palustrē q tū fuit ī foro anteq̄ cloacæ fūt factæ secessisse:
atq; ad suos in capitoliū recepisse ab eo locū inuenisse nomē: huicq; opinioni Li-
uius in. vii. lib. assentiri uidet. Cornelius & Luctatius scribūt eū locum eē Fulguri-
tium: & ex senatuscōsulto septū eē. id qa factū est a Curtio cōsule cui. M. Megētius
fuit collega curtiū appellatū. Numā pompilium regno potitū dicit Liuius in pri xlvi
mo. Quom urbē romā ui & armis cōditā iure legibus ac moribus cōdere parasset De Iani tē
Ianū ad infimū argiletū indicē pacis belliq; fecisse ut aptus in armis eē ciuitatem plo.
clausus pacatos circa oēs populos significaret. Idē nūc tēplū qd' cādido marmo
re extructū patētibus quadrifariā portis ad sanctum Georgiū in uelo aureo extat
pene integrū: cuius alio loco diximus Liuiū meminisse quom Fabios dextro Iano
ꝑfectus dicit: ut autē id tēplū certiori testimonio indicemus libet ponere uersus xlvii
Oui. de fastis in qbus tēpli locus cā ædificādi demōstrat eruntq; simul rōnes red Nūmisma
ditæ latiæ & Saturniæ uocabuloꝝ atq; ēt nūmismatis Iani cusi cuius sculpturæ Iani.
unū ꝓximis diebus in urbe nacti sumus. Ouidius itaq; Ianū loq faciēs sic incipit:
Noscere me duplici posses imagine dixit: Ni uetus ipsa dies extenuasset opus.
Erat aūt pictus bifrons: q̄ rōe dicit Satyricus Iane pater primū quē nulla ciconia
pinsit. ad alterā nūmi partē cusa erat forma nauis: q̄ Saturnū in Italiā ꝑduxit: uñ xlviii
hæc regio de q̄ nūc agimus primo & specifice Latiū appellata est: Ouidii uersus Latiū ubi
Cā ratis supest thuscū rate uenit ad amnē: Añ pertrato falcifer orbe de': Hac ego primo fuit:

Saturnũ meminit tellure receptum: Cælitibus regnis a Ioue pulsus erat: Inde diu genti mãsit saturnia nomẽ: Dicta quoq; est Latiũ terra latẽte deo: QVo bona posteritas puppim seruauit ĩ arce. Hospitis aduẽtum testificata dei. Ipse solũ coluit cuius placidissima læuũ. Radit harenosi tybridis unda latus: Hic ubi roma est in cædua sylua uirebat: Tantaq; res paucis pascua bobus erat. Et quom Ouidius ia niculi rationẽ reddidisset: quã supiori posuimus loco uenir ad nostrũ de quo agimus Ianum: QVom tot sint Iani cur stas sacratus in uno. Hic ut iuncta fons tẽ
xlix pla duobus habes. Duo aũt fuisse fora Boarium uidelicet & Piscarium: ĩter q̃ rem
Boariũ forum. plum fuit ædificatum: docet Varro ĩ hæc uerba Secundum Tybrĩ ad ianũ foꝝ piscarium uocãt. de Boario dicemus ĩfra. Eius uero ædificandi tẽpli cã fuit q̃. T.
l Tacitus ob raptũ Sabinaꝝ romanis bellum ĩferẽs Tarpeia uirgine uiciata potitus
Piscarium forum. arce postea cũ romanis ibi cõflixit: & iani auxilio q aquas terris euomuit superatus ẽ unde Ouidius eodẽ lib. Vtq; leuis custos armillis capta Sabinis: ad summæ tacitos duxerit arcis iter. Inde uelut nunc est p quẽ descẽditis inqt. Arduus ĩ ualles & fora cliuus erat. & infra. Oraq; qua pollẽs ope sum: fontana reclusi: Sumq; repẽtinas eiaculatus aq̃s: Cuius ut utilitas pulsis pcepta sabinis. Quæ fuerat tuto reddita forma loco est. Claudebat aũt Iani tẽplũ pacis tpe. & apiebat fatiscẽte bello ut populo reditus pateret ad bella pfecto. Tota patet dẽpta ianua nr̃a sera. Pace fores obdo ne qs discedere possit. Cæsareoq; diu noĩe clausus ero. QVãdo autem
li supra sãcti Georgii ecclesiæq; cardinalis columnæ Mecœnatis nostri titulus exti
De uelabri noĩs rõne. tit: suborta est mẽtio oñdã corruptã eẽ eius noĩs appellationẽ. Nõ enim in uelo aureo sed in uelabro dici debet. Nam. M. Varro montis auẽtini reddens cãm uoca
Auẽtinus unde. buli dicit se maxime existimare q auentinus a uehiculo sit dictus: q quom mons ipse a cæteris partibus urbis palludibus esset exclusus uehebant ad illũ nauibus oẽs hoĩes cuius uestigia q ea pars q̃ dicit uelabrũ & ab eo uehendi actu uelatura a uehẽdo sicut merces a merẽdo & aere. Vidimus supra ex Ouidio cliuũ per quẽ
lii De cliuo Capitolino. a Capitolio ĩ fora descẽdebat fuisse apud Ianũ qd uersus illi dicunt: Inde uelut nũc est p quẽ descẽditis inqt. Arduus in ualles & fora cliuus erat. cui cliuo ẽt nr̃ deti quasi e regione Capitolii porta ingẽs ruinis supra medietatẽ obruta ad ecclesiã Saluatoris ĩ maximinis q cliuus erat estq; nũc ornamentis spoliatus Ianum inter & uelabrũ siue ecclesiã scĩ Georgii: quã ĩ uelabri ruinis ædificatã affirmam⁹. Innuit huius uerbi locũ Sueto. Traq̃l. in uita Cæsaris ĩ hæc uerba. Gallici triũphi
liii die uelabrũ pteruehẽs pene curru excussus est asse diffracto. ascẽditq; Capitoliũ
Argiletũ qd. ad limina. lx. elephãtis dextra & sinistra lychnos gestãtibus. Iani templo: ut mihi uideor: ample oñso. Argiletũ ad quẽ locũ Liuius illud fuisse ædificatũ dicit: qd
liiii fuerit dicamus. Varro Argiletũ sunt q scripserũt ab Argo: q is huc uenerit: ibiq;
Ecclesia scĩ Georgii. si sepultus. alii ab argilla q ibi id genus terræ sit. Ad supius dicta sancti Georgii ecclesiã cõtinẽt insignis ædificii qd uelabrũ fuisse diximus reliquiæ. Extãtq; ĩ por
lv tæ cuiuspiã marmoreæ frontispicio litteræ hmõi: Impatorib⁹ Lucio Seuero septi
De foro boa. mio & M. Aurelio Antonino: & Iuliæ augustæ matri negociãtes boarii coꝝ numini. Vñ ur foꝝ boariũ qd ibi pximũ ac subiectũ fuit a bobus quos illi uẽderẽt eme

rentq;

rentq; negociatores fuisse dictum. Idq;. M. Varro affirmat p hæc uerba: Quo qd genera cõferēt fo℞ appellatū additūq; ab eo cognomē: ut fo℞ Boariū. Sed quom satis uerisimile nō uideat̃ i tantæ celebritatis loco: quē hic Iani tēplū inde capito lii cliuiū publicū & alia parte pallatii augusto℞ radices circūsepirēt boues fuisse uenūdatos. aliā afferem⁹ eius fori noīs rõnē: Cornel. tacitus ρmariū colēdæ urbis initiū referēs illud i foro Boario fuisse dicit: quo i loco tauri ac sulcū signādi ambitus faciēdum adhibiti æneū simulacrum fuisse oñdit: ut non absurde īnuat ab eo boue boariū fo℞ fuisse appellatū: cuius ænæi bouis memoria nos opinari facit capita boū: q oībus in ædificiis multa uidemus insculpta ab optimo bouis augurio: qd' i designāda urbe habuerit tātæ uenerationi habita fuisse. Sūt hæc Cornelii uerba: Sed ut plæraq; eō in libro mutilata. Igit̃ a foro Boario ubi æneū tauri simulacrū aspicimus: qa id genus aīaliū ei aratro subditū sulcus designādi oppidi cœptis ut magnā Herculis arā cōplecteret̃. De eodē tauro & fori cognominis rõne Ouidius certiora hēt multis in uersibus in qbus uult tau℞ ibi fuisse īmolatū atq; cõsecratū ob memoriā uictoriæ: quā Hercules de Caco ibidē habuit post tauro℞ recupationē quos Cacus abegerat. Cacus a uētinæ timor atq; īfamia syluæ. & īferius īmolat. Et illi tau℞ tibi iuppiter unū Victor: & Euādrū ruricolasq; uocat: Cõstituitq; sibi q̃ maxima dicit̃ arā. Hic ubi pars urbis de boue nomē hēt. Hac eadē i urbis pte apud quā Latii originē fuisse & uetustū extare Iani tēplū oñdimus. Duo itē extāt uetustiorē Iano originē hñtia & nō minus q̃ Ianum maiori ex parte integra. Sed quo℞ pñtia famā minuat unū est Vestæ: aliud Asyli templum. Et ꝙ Vestæ tēplū fuisse aū cõditā Romā i quo Aeneas deos īposuit ab incēsa Troia adductos Oui. i. ii. fasto℞ ostēdit: Iā pater æneas & sacra altera pte affer, & iliacos excipe uesta deos. In libro aūt. iii. Conceptum Romuli de marte & Syluia uestali ostēdere uolēs: Vestæ tēplū tyberi ρpinquū fuisse ostēdit his uersibus: Syluia uestalis qd. n. uetat inde moueri Sacra: lauaturas amne petebat aq̃s: Vētū erat ad moli decliuē tramite ripā. Ponit̃ e summa fictilis urna coma: Fessa resedit humi: uētosq; accēpit, apto pectore turbatas restituitq; comas: Dū sedet umbrosæ salices uolucresq; canoræ, Fecerunt somnos & leuæ murmur aq̃. ꝙ aūt ē Tyberi & monumētis Nūmæ ρpinquū fuerit tēplū Vestæ ostēdit ēt Horatius i Odis his carminibus. Vidimus flauū tyberi rhetoris, Littore ethrusco uiolēter undis, Ire deiectū monumēta regis: Tēplaq; uestæ. Ille dū se nīmiū q̃rēti Iactat ultorē uagus: & sinistra, Labit̃ ripa Ioue nō ρbāte Vxorius amnis. Liuius ēt in prīo dicit Nūmā Põpiliū posuisse sacerdotiū uestæ alba aduectū: & uirgines instituisse, sed locū nō indicat. Sed qñ supra ex Varrone uidimus fo℞ piscariū fuisse inter Iani tēplum & Tyberim ītelligere possumus ex Liuio in. vi. de bello punico secūdo, Tēplū uestæ apud tyberim & ad dictū fo℞ fuisse. Nā quom Liuius īcēdiū describeret quo tabernæ argēteæ arserūt subiūxit. Cõprǣhēsa postea priuata ædificia: neq;. n. tūc basilicæ erāt: Cõprǣhēsæ lātumiæ forūq; piscariū ac atriū regiū ædes uix uestæ desēsa ē. Q̃ñ itaq; i nūmis æreis argēteisq; Mameæ gēitricis Alex. imp. & Liuiæ genitricis aurelii antonini ædē uestæ sculptā uidem⁹ rotūdā colūnis i circuitu altaræ

Ivi Vestæ templum.

lvii Asylũ ubi. munientibus:nõ dubitamus eã fuisse q̃ nũc ad tyberim cõtra Iani tẽplũ ppemo dũ integra extat. Asylũ aũt qd fuerit oñdit Liuius in primo p hæc uerba:locum qui nũc sceptris densis sẽtibus inter duos lucos est asylũ appellãt: eo ex finitimis populis turba oĩs sine discrimine liber an seruus esset auida nouaꝝ rerum pfugit Idq; primũ ad cæptã multitudinẽ roboris fuit. Ouidius autẽ in secũdo fastorum oñdit illud fuisse extra tyberim Capitoliũ inter & Nũmæ penetralia:q̃ carmentis tẽplũ fuerunt ad auẽtini radices ubi carmẽtalẽ portã fuisse docuimus. Tũ quoq; uicini lucus celebratur asyli, Qua petit æquoreas aduena Tyberis aq̃s. A d pene trale nummæ capitolinumq; tonãtẽ aduenã autẽ dici tyberĩ & sacris exclusum patris quãdo extra pomœriũ labit̃. Macrobius ex Massurio innuit:& ptem urbis Ianiculum appellatum:q̃ Tibris ad eum cõclusus est:locum cõtra primas Auẽti

lviii Pars rupis tarpeiæ corruit nup. ni radices finiti uidemus. Ouidius itẽ in .iii. clare oñdit asylum fuisse sub saxo tu pis tarpeiæ:cuius pars maxĩa domus ãplæ magnitudini æqpanda pximis diebus colapsa est:& qnq; mortales ĩhospitatoria taberna oppressit:sicut Liuius in bello macedonico alias simile saxũ & pximo eidẽ loco uico iugario fecisse scribit. Ouidius enĩ quom de ancylibus mulra dixisset hos ponit uersus: Romulus ut saxo lucũ circũdedit alto, QVilibet huc inqt cõfuge tutus eris. Asylũ igit̃ dicimus oĩa occupasse loca q̃ nũc a collapso Tarpeiæ saxo ad scẽ Mariæ põtẽ & hic uestæ:ĩde Iani tẽplo ĩ auẽtini radices a pstitutis mulieribus nunc maiori pte habitata uidemus ut mulieribus ĩpudicis a parẽtibus uirisq; pfugis:alteꝝ nunc asylũ uideatur

lix Tẽplũ asyli quid. ĩstitutũ. Nec absurde uidemur opinari uetustũ illud tẽplũ:qđ saxo ingẽti q̃drato extructũ scẽ Mariæ ægyptiacæ dedicatũ ad areã põtis sactæ Mariæ ex asyli tẽplũ fuisse. Sed tẽpla describere oĩa fuerit opossissimũ. nec nũc qdẽ expedit quom

lx Curia uetus ad qd. aliis ĩ singuloꝝ locoꝝ descriptionibus sæpenumero sit occasio affutura. Aliud in urbe celeberrimũ religio habuit ædificiũ, Curias ueteres quaꝝ supra locum ĩ Ca tinis cõtra ãphitheatrũ oñdim⁹. Varro sic de eis hẽt. Curiæ duoꝝ geneꝝ ubi cura rẽt sacerdotes res diuinas:ut curiæ ueteres. & ubi senatus humanas. ut curia hostilia. Et alio loco idẽ Varro curare a cura dictũ. & cura ꝙ cor urat. Curiæ ubi senatus

lxi De his q̃ spectauerũt ad rẽp. rẽpublicã curat. & illa ubi cura sacrorum publica. De eis q̃ ad rẽpublicã spectauerunt dicturi illud prosequamur, Nos politica scribere non instituisse:Sed locoꝝ descriptionẽ in q̃bus rei publicæ cura uel aliq̃ ex parte a maioribus gerebatur. Primus autẽ locus fuisse uidet̃ asylum:ĩ quo Liuius ĩ.i. Romulum dicit creasse cẽtũ

Cẽtũ Sena. patriciũ uñ. Senatores. siue q̃a is numerus satis erat. siue q̃a soli cẽtũ erãt q creare patres possẽt. Patres certe ab honore patriciiq; pgenies eoꝝ appellati. Locũ aũt pmũ q dictis cẽtũ patribus cõsultãdi prius fuerit assignat⁹. Varro oñdit multis aliis ĩplicitũ locis

lxii De rostris cõitio græcostasi & senaculo. q̃ oĩa simul duxim⁹ iudicãda. Varro nãq; quom dixisset Tullũ hostiliũ regẽ curiã hostiliã ædificasse. sic seq̃t. Añ hãc rostra sub dextra hui⁹ Comitio loc⁹ substructus ubi nationũ subsisterẽt legati q ad Senatũ ẽẽnt missi hic, Græcostasis apte ut multa senaculũ supra Græcostasĩ ubi ædes cõcordiæ & basilica opima. Senaculũ uocatũ ubi senat⁹ aut ubi seniores cõsisterẽt. Quattuor hic rostra. Comitiũ. Græcostasi:& Sẽaculũ:q̃ ĩ reip. administratiõe maxio semp usui fuerũt ĩdicaturi ordinẽ

uarronis seqmur. Rostra qd fuerit Liuius ĩ lib. viii. oñdit. Naues antiatũ ptim in lxiii
naualia pductæ pti ĩcẽsæ rostrisq; eaꝝ suggestũ ĩ foro extructũ adornari placuit Rostra qd
rostraq; id tẽplum appellatũ. Qui ergo descriptũ supra a nobis foꝝ romanũ co- & ubi.
gnoscit. & uarronis uerba cõsiderat facile ĩtelliget rostra tẽplũ ad radices pallatii
fuisse q̃ is mós e regiõe opponit̃ ætatis nr̃æ capitolio. Et ubi nũc est parua scẽ Ma
riæ de inferno ecclesia. q; aũt dicit rostra fuisse ante curiã hostiliã sic accepimus
ut partim curia hostili a cœlio mõte in quo eã fuisse certissimũ est pro sui magni lxiiii
tudine rostra uersus ptim rostra a palatino mõte in illã ꝓtẽdit̃. Græcostasis autẽ Græcosta
subductus ad dextera rostroꝝ a Cõmitio ꝓculdubio fuit ĩ mõtis pallatini angu sis ubi.
lo q cõtra Antonini & Faustinæ uxoris extãte titulo notissima in qbus scĩ Laurẽ
tĩi ĩmirãda ecclesiã est ædificata ĩsurgit uineis q̃tum ruinæ nõ ĩpediũt cõtectus. lxv
Senaculi autẽ locus supra græcostasim extructus ubi fuerit ultra dicere non expe Senaculũ
dit quom utriusq; ædificii ruinas in uineis coniunctas cõfusasq; cernamus ædẽ ubi.
cõcordiæ ex pdictis fuisse apparebit eodẽ ĩ pallatino colle cõtra tẽplum Romuli lxvi
siue scoꝝ Cosmæ & Damiani in illo extructã ecclesiã. sicq; melius intelligit̃ q; ex Cõcordiæ
Varrone de lacũ curtio diximus ubi armatũ equo insedẽtẽ Curtiũ ut rapidi ore templum.
cursu inhiatũ se pcipitaret a Cõcordia uenisse dicit. s. a loco ubi postea fuit Con
cordiæ tẽplũ. Quod Liuia Germanici mr̃ ædificauit. Id Ouidius in fastoꝝ libro
oñdit primo. Hãc tua cõstituit genitrix & rebus & ara: Tẽplaq; fecisti q̃ colis ipsa lxvii
deæ. Eãq; ædẽ a Tiberio imp. dicatã fuisse Suetonius oñdit. Comitiũ fuisse in Comitiũ
foro Romano inter turrim q̃ pallara appellat̃ & lacus Curtii locũ collisq; palla- ubi.
tini quẽ foro ĩminere uidemus radices & Faustinæ monumẽta siue scĩ Laurentii
ĩmirãdã ecclesiã facile ĩtelligi poterit ex supius dictis. De quo qd fuerit priusq̃ di
camus doloris ĩpetu nos trahẽte nr̃is & futuroꝝ sæculoꝝ hoĩbus notũ fore uolu-
mus. porcos nũc ex publico ætatis nr̃æ instituto ibi & nullo alio ĩ loco qd sæpe ui
dimus uenũdari. Is locus quẽ multis sæculis nullũ hũisset tectũ eo ãno primũ ex
quo Hãnibal in Italiã uenisset sicut Liuius in. vii. de secũdo bello punico scribit
tectus fuit. eum deniq; a Caio Cæsare instauratum fuisse Suetonius est auctor. lxviii
Comitii uocabulũ sicut Agellius in noctibus atticis oñdit & loco & actui come Ad qd co-
fuit. De loco qdẽ q̃n satis dictũ est: de actu plura dicamus. Duobus ĩ locis supra mitium in
dicto. s. & Cãpo martio oẽs deligebant̃ siue dictatores siue consules & ptores siue stitutum.
aliĩ magistratus. Fuitq; triplex deligendi modus de qbus in Agellii lib. xvi. sic ha-
betur. In Iulii Felicis libro scriptũ est quom ex generibus oĩum suffragiũ ferat̃ cu
riata comitia esse quõ ex sensu & ætate cẽturiata: quõ ex regionibus & locis tribu-
ta. hinc uidemus ĩ Liuii ab. v. c. secũdo. ea in cõtẽtione quã patres cũ plebe p ãnũ
hũerũt nec effugere potuerũt qn uolero ex plebe tribunus reficeret̃, rogationẽ illũ
tulisse ad populũ ut plebei magistrat⁹ tributis comitiis fieret. Per illũ. n. comitioꝝ
tributoꝝ modũ cõueniẽtibus ex regioĩb⁹ & locis ad suffragia oĩbus cuiuscũq; æta
tis & cõditiõis plebis multitudo suffragiis præualebat. ubi in comitiis cẽturiatis q̃
ad eã diẽ fuerãt patris p cliẽtes ẽt plebeios quẽ uellent creari faciliter impetrabãt.
Itaq; pter senatus cõsulẽdi grauitatẽ nihil a romanis factitatũ uidemus q̃ comi-

tiorum

tior hndor institutiōi æqperādū ducamus. Comitiaq uetus solidissime reip & libertatis neruus eā uim hūerūt: ut tm libertas ī detrimēti fecerit: qtū sensū comitiis est detractū. C. Cæsar ærario expilato & dictatura p factiosos in ppetuū assūpta. Comitia in totū auferre nō ausus est ea cū pplo sicut Suetonius scribit sortitus est, ut exceptis cōsulatus cōpetitoribus de cætero numero cādidator pro pte media quos populus uellet pnūciarent p pte altera quos ipse dixisset. Hic dicimus qd pridē a nobis multi desiderauerūt cōsueuisse q magistratus petere instituissent ptātē petendi a senatu & populo sibi fieri ītpetrare. & quō Comitior dies aduenisset, eos ut cōspicui eēnt cādidatos pdire singulos phēsando orare ut suæ

lxix dignitatis hērent rōnē. Quod autē in cāpo martio ēt hērent comitia: & qliter tri-

Comitia ēt bus ad suffragia citarent: īnuit in uita Cæsaris Suetonius ubi de cōiurator a q-

in campo bus Cæsar interfectus cōsiliis differēs dicit. Qui primū cunctati utrū ne in cam-

martio so- po martio p comitia tribus ad suffragia uocantē partibus diuisis ponte deiicerēt.

lita hēri. Pons uero qs & ubi fuerit quo Cæsarē cōiurati deiicere cogitauerant: tantū abest

lxx ut extet aut sciat q campi martii de quo infra diffuse dicemus comitior locus

Locus cā- ignorat. Sed qn res postulat eo in loco dicemus ubi nūc colūna Coclis extat: quā

pi martii p Antoninū piū Aureliū posuisse constat. Campi martii ppriū fuisse locū in quo

comitiis. suffragio deligēdis magistratibus ferebāt: & tumulū q post eā colūnā est occidē-

lxxi tālē plagā uersus corrupte nūc acceptor dici quom fuerit mōs citator eor scilicet

De monte licet postq citati tulerāt suffragia ne laturis se īmiscerēt: & cui fauissēt dicere pos-

citatorum sent p dictū trāseuntes pontē sepabant. De Augusto āt scribit Suetonius in hæc uerba: Comitior quoq ius pristinū reduxit: ac multiplici pœna coercito ambitu Fabianis & Scaptēsibus tribubus suis diē comitior ne qd a quoq cādidato desiderarēt singula milia nūmū asse diuidebat. & infra: Quotiens magistratuū comi-

lxxii tiis interfuisset tribus cum cādidatis suis circuibat supplebatq more solēni ferebat

Campus bat & ipse suffragiū ī tribub ut unus e populo. Cāpus martius ne ultra pmissū

martiꝰ qd. moremur: sic a Liuio describit ī secūdo: Ager Tarqnior q īter urbē & tyberī fuit cōsecratus Marti: Martius deinde cāpus fuit. ea Liuii uerba cōsiderātes uidemus qcqd capitolium & tyberī iterfuit fuit cāpum martiū. Nā urbs prima ad capitolium finiebat, hoc idē oñdit Ouidius: Iuturnæ ædē describēs quā uult fuisse ea I

lxxiii pte q cāpus martius uirgīea ambit aq his uersibus: Te quoq lux eadē Turni so-

Vbi aq uir ror æde recepit. Hic ubi uirginea cāpus obit aq. Iuturnā. n. fuisse Turni sororē q

ginea. lacui ī quo submersa obiit id dedit nomē satis cōstat: Fuitq is lacꝰ ubi ppe aquā uirgineā nūc pro Iuturna q corrupte dr Lotreglio. Virgineā āt aquā p qrinalis cauernas cāpum olī martiū dr illabi. Certū quō nulla alia aq urbē romā nunc illabitur. in cuius forma titulus ex marmore excisus hæc retinet uerba: Tyberius Claudius Drusi filius Cæsar Augu. ductus aq uirginis destinatos p Cæsarē a fūdamētis nouos refecit ac restituit. qq Suetoniꝰ aq uirginis in urbē pductæ. M. Agrippæ laudē attribuit, quē secutꝰ ē Iuliꝰ Frōtinꝰ de aq ductibꝰ tractās his uerbis: Id agrippa quō iā tertio cōsul fuisset. G. Sētio. P. Lucretio cōsulibꝰ post ānū tertiūdecimū quā Iuliā deduxerat aquā uirginē ī agro lucullano collectā Romā pduxit. Dies quo primū

quo primũ in urbe ṽiderit.v.Idus Iunias.Inuenit̃ uirgo appellata ꝙ quærẽtibus aquã militibus puella uirgũcula uenas q̃sdã mõstrauit:qs secuti q fo derũt ĩgẽtẽ aq̃ modũ ĩuenerunt.habuit uero cãpus martius multa quoꝶ minimas nũc ac ꝓpe nullas extare reliqas miraculum est.Nã ea pte quã qa depssior erat uallẽ martiã appellarũt ubi naumachiã illã Cæsarẽ edidisse infra indicemus.Postea Cęta uius Augustus Mausoleũ extruxit q̃d eẽt nõ suũ mõ sed oĩum ĩpatoꝶ sepulcrũ: de quo Suetonii sunt hæc uerba.Reliqas mausoleo cõdiderũt id opus ĩter flaminẽa uiã ripãq; tyberis sexto cõsulatu suo extruxerat. Eius mausolei opa pulchritudinẽq; Suetonius q ĩspexit qa id æternũ putauit futuꝶ describere neglexit.Cassiodorus uero oĩum ultimus q de reb⁹ romãis scripserũt dũ adhuc staret:talia de mausoleo scripsit:q̃ nullo mõ uel ea rõne omittẽda duximus.qa nũc solus fornix fũdamẽta inde pssa ualle sustẽtas ubi augusta uulgo dr̃ extat:ita herbibus ut nũq̃ destitutus ĩ pascua aĩalibus careat.Sũtq; hæc cassiodori uerba:Sed mũdi dñs ad potẽtiã suã opus extollẽs mirãdũ romanis ẽt erigẽs fabricã in uallẽ martiã tetendit Augustus ĩmẽsa moles firmiter pcĩcta mõtibus cõtinet̃ ubi magnaꝶ reꝶ ĩdicia clauderent̃.Bissena qppe hostia ad.xii.signa posuerũt.Addit quoq; alia Cassiodorus q̃ ĩ spectaculoꝶ describẽdis locis dicemus.& tñ ĩfra dicit duos ibi fuisse obeliscos:quoꝶ unus minor & loco altior q pinciano nũc ĩ colle ꝓstratus cernit̃ Lunæ:alter Soli dicatus fuit.de quo Pli.sic scribit:Is obeliscus q est in cãpo martio cẽtũ decẽ pedũ est a Merosodide inscriptus ãbo reꝶ ĩterpræ tationẽ ægyptioꝶ phiæ cõtinẽt.Eidẽ q ẽ ĩ cãpo martio Diuus augustus addidit mirabilẽ usũ ad depræhẽdẽdas solis umbras dierũq; ac noctiũ horas:strato lapide ad magnitudinẽ obelisci cui par fieret umbraꝶ effectus:dies & horas paulatim p regulas quæ sunt ex ære inclusæ singulis diebus decrescere & augescere. digna cognitu res & ĩgenio fœcũdo.Manilius mathematic⁹ apicis auratã pilã addidit/cuius uertice umbra colligeret̃ ĩ seipsa aliã solẽ imitan iaculãte apice rõne ut ferũt a capite hoĩs ĩtellecta.Hæc trigĩta fere ãnis nõ cõgruit siue solis ipsius dissono cursu & cœlo aliq̃ rõne mutato:siue uniuersa tellure a cẽtro suo dimota ut dephẽdi & ĩ aliis accipio siue orbis tremoribus.Ibi terra gnomone ĩ torto siue ĩnũdatiõibus tyberis ẽ ĩmersa fundo molis in terrã quoq; dicant̃ iacta fundamẽta. Et Iulius capitolinus ĩ triũ Cordianoꝶ gestis rebus & eoꝶ ultimi uita scribit: Eũ instituisse porticũ in cãpo martio sub colle pedũ mille ita ut ab altera pte mille pedũ porticus fieret:atq; inter eas spaciũ pariter & pedũ quingentoꝶ cuius spacium hinc atq; inde uiridaria essent lauro myrto & busso frequentata.mediũ uero licostratũ breuibus colũnis altrinsecus positis & singulis per pedes mille quod esset deambulatoriũ ita ut in capite esset basilicũ pedũ quingentoꝶ.Cogitauerat p̃terea cum Misitheo ut post basilicũ thermas æstiuas sui nominis faceret: ita ut hiemales & in principio porticus poneret suo usu eẽnt:uel porticus uel uiridaria. Sed hæc oĩa nũc & priuatis possessiõib⁹ & hortis occupata sũt atq; ædificiis,Multa adduximus reꝶ cãpi martii testimonia:quod tñ supra affirmauimus locũ ubi ꝓprie cãpus martius appellabat̃ ĩ deligẽdis magistratibus suffragia ferebant̃ fuisse ubi nũc est Coclis Antonini

Virginea aqua.

lxxiiii De mausoleo augusti.

lxxv De obeliscis campi martii.

tonini colũna ex ſupiorıbus Iulii capitolini uerbis cõiectura aſſecuti ſumus. Nã quom Martia auguſti opibus mauſoleo adiectis plena eẽt:& alia ſupiora loca ptí domitiani thermis ſupra ſcm̃ Silueſtrũ: ptim Iuturnæ tẽplo & aq̃ uirgineæ ducti bus abſq; cãpi martii memoria notiſſima eẽnt. Nullus relinq̃t in cãpo martio col lis ſecundũ quẽ porticus illa mille pedũ cõſtrui poſſet pter illum quẽ Coclidi co

lxxvi lumnæ ad occidẽtẽ ſolẽ proximũ in media ſui parte citatoꝝ diximus appellatũ.

De columnas Coclide Antonini. Colũnã ãt Coclidẽ Antonini Pii fuiſſe honori poſitã cõſtat quod facies ſua nobis multiſq; ætatis noſtræ ad nũmiſmatũ imaginibus notiſſima illis in rebus geſtis: qbus cẽtũ ſeptuagintaq nq; pedes alta inſignit̃ colũna inſculpta cernit̃. Sexti etiã Ruffi urbis deſcriptio quom duas tm̃mõ in urbe Roma fuiſſe coclides colũnas dicit hãc in ara flaminii regiõe ſitã Antonini Pii appellat. Nec potuit minor q̃ mille pedũ porticus fieri q̃ pte una clauderet cãpũ: quẽ ea rõne ampliſſimũ eſſe oportuit q̃ multa milia hoiũm in illũ deligẽdis deſignãdiſq; magiſtratibus cõce

lxxvii derẽt. Non.n. ſolæ tribus qnq; & triginta oẽm populum qui Romæ eẽt ſiue intra

Italos ad comitia Romã ueniſſe plurimos. mœnia ſiue in ſuburbanis & agro cõplexæ. Sed par ppe numerus ex Italia ad ferenda ſuffragia comitioꝝ tpibus confluebat. Hæc aũt qa paucis nota ſunt: libet teſtimoniis cõfirmare. Suetonius in Octauii uita ſic hẽt: Vrbe urbaniſq; rebus adminiſtratis Italiã duo deuiginti coloniaꝝ numero deductaꝝ refrequẽtauit: operibuſq; ac uectigalibus publicis pluribus inſtruxit ẽt iure ac dignitate urbi quodãmõ pro pte aliq̃ adæquauit. Excogitato genere ſuffragioꝝ q̃ de magiſtratibus urbicis decuriones colonici in ſua qſq; colonia ferrent: & ſub die comitioꝝ obſignata Romã mitterẽt. Aſconius aũt pedianus Ciceronis orõnes exponens oñdit multis Italiæ ciuitatibus pter illas uigintiocto colonias ferẽdi in cãpo martio ſuffragii ius fuiſſe. Video.n. inqt in annalibus eoꝝ qui punicũ ſecũdũ bellũ ſcripſerunt tradi Placentiã coloniã deductã pridie calendas Ianuarias primo anno eius belli Cornelio Scipiõe patre aphricani prioris. T. Sẽpronio longo cõſulibus. neq; illud dici põt. ſic eã coloniã deductã eſſe queadmodũ p plures ãnos Cn. Pompeius Strabo pater Cn. Põpei magni tranſpadanas colonias deduxerat. Põpeius enĩ nõ nouis colonis eas inſtituit: ſed ueteribus incolis manentibus ius dedit Latii ut poſſent hẽre ius quod cæteræ Latinæ coloniæ: i deſt ut petẽdi magiſtratus iure ciuitatẽ Romanã adipiſcerẽt̃. Placẽtiã aũt ſex milia hominũ noui coloni deducti ſunt: in qbus equites deducẽdi fuit cauſa ut opponerent̃ gallis: qui etiã partẽ Italiæ tenebãt. Deduxerunt triũuiri. P. Cornelius Aſina. P. Cornelius Muſo: Cornelius Scipio. Eãq; coloniã qnquageſimã tertiã deductã eſſe inuenimus. Nec uero Italicis ſolũ ciuitatibus: ſed exterhis quoq; & remotiſſimis a populo principibuſque romanis ius Latii datũ fuit. quod qdẽ & ſi multis teſtimõiis docere poſſimus: unico nũc oñdiſſe cõtenti erimus. Vlpianus nãq; iuriſcõſultus ille egregius in digeſtoꝝ libris titulo de Cẽſibus ſic habet: Phœnice ſplẽdidiſſima Tyrioꝝ colonia eſt in Syria. unde mihi origo eſt nobilis regiõibus Syriæ ſiculoꝝ antiqſſimæ. armipotẽs fœderis quod cũ Romanis pcuſſit tenaciſſima. Huic diuus Seuerus & ĩpator noſter ob gratiã in R. P. ĩpiũq; romanũ ob inſignẽ fidem ius italuũ dedit.

Campi

Campi martii descriptio ad alia duo Equriã.s.& Iouis insulã describẽdi nos tra- lxxviii
hit.Sed equriã spectaculo℞ loco relinqmus.Insulæ Iouis originẽ Liuius post cã- De insula
pi martii descriptionẽ ōndit his uerbis:Martius deinde cãpus fuit forte ubi tunc quã i urbe
seges farris dicit̃ fuisse maturæ messi:quẽ cãpi fructũ qa irreligiosum erat consu facit Tybe
mere desectã cũ stramẽto segetẽ:magna uis hoīum simul īmissa corribus fudere ris.
in tyberim tenui fluentẽ aqua ut mediis caloribus solet:ita in uadis esitantis fru-
menti aceruos sedisse illitos limo.inde insulã paulatim & aliis quæ fert temere flu
men eodẽ uectis factã.Postea credo additas moles manuq; adiutũ ut tã eminẽs
ara firmaq; tẽplis ac porticibus sustinẽdis esset.Ea aũt in insula duo fuerũt tem- Tẽpla Io-
pla Iouis.s.& Aesculapii nepotis sui ex Phœbo:de quibus sic est in primo fasto℞ uis & Ae-
Ouidii:Quod tñ ex illis licuit mihi dicere fastis. Sacrauere pr̃es hæc duo templa sculapii.
die: Accepit Phœbo nymphaq; Coronide natũ insula diuidua quã præmit am-
nis aqua: Iuppiter in pte est.cœpit locus unus utrũq;:iũctaq; sũt magno tẽpla ne- lxxix
potis auo.Legimus aũt ipsam insulã aliqñ Licaoniã appellatã esse:in qua Gela- Gelasi⁹ ec-
sius.ii.pon.ecclesiã sancti Bartholomei uel extruxit:uel quod magis credimus in- clesiam .s.
staurauit. Pontẽ qui ipsam insulã iungit urbi indicat titulus marmore excisus Bartholo-
Quintũ lepidũ &.M.Curiũ ædiles:aliũ uero per ipsam insulam Ianiculo iungit mei.
Valentinianũ supiorẽ & Valentẽ:qui romanũ impiũ primus ad ruinã pduci adi- lxxx
uit extruxisse.Quos nup tua pontifex Eugeni opa instauratos:& tiburtino lapi- Pons insu-
de stratos uidemus.Postq̃ de Senatus & comitio℞ locis q̃ duo reipu.& libertatis læ.
maxima fuerũt fundamenta satis est dictũ. De ærario quod caste & integre cu- lxxxi
stoditũ fuit libertatis neruus est dicẽdũ.Eius locus est in Tarpeia rupe:cuius nõ Eugenius
paruã partẽ:& quã ærarii fundamẽta substituisse tenemus p hos dies collapsam pōtẽ Valẽ
uidimus:supiori loco docuimus Varronẽ uoluisse Tarpeiũ montẽ Saturniã a pri tiniani in-
scis appellatã:& in eo Saturni ædẽ fuisse.Et Macrobius in Saturnalibus sic scri- staurauit.
bit.Romani ædẽ Saturni ærariũ esse uoluerũt:q̃ tẽpore quo Italiã īcoluit: fertur lxxxii
in eius finibus nullũ furtũ esse cõmissum. Varro ẽt ad libri quarti de lingua lati- De ærario
na finẽ sup uerbo Trutina: Vestigiũ ẽt nũc manet in æde Saturni:quod ẽt nunc ubi.
ꝑpter pensurã trutinã hẽt positã ærariũ ab eo appellatũ.Ex qbus oĩbus colligitur lxxx ii
ærariũ fuisse ubi nũc saxũ uidemus ædificiis denudatũ cõtra Tyberim & eccle- Aerarium
siam sancti Nicolai ĩ tulliano carcere supereminens. Sed multa de illo libet scri- ad quid.
bere loci dignitatẽ cunctis admirabilẽ redditura:quæ ex trigesimotertio Plinii li-
bro ordine excerpsimus: Populus romanus ne argẽto qdẽ signato ante Pyrrhum
regẽ deuictũ usus est.Libralis unde etiã nũc libella dicit̃ & dipondius appende-
batur assis.Quare æris grauis pœna dicta:& adhuc expẽsa in rõnibus dicuntur.
qn etiã militũ stipendio℞ hoc est stipis põderatã pensatores libripẽdes dicunt̃. Libripen-
Seruius Primus signauit æs ante rudi usos romæ Timæus tradit signatũ est nota des.
pecudũ.uñ & pecunia appellat̃.argẽtũ signatũ est anno urbis qngentesimo octo Pecunia
gesimoqnto.Q.Fabio cõsule qnq; ãnis añ bellũ primũ punicũ.Et placuit dena Denarius
rius pro decẽ libris æris.QVinarius pro qnq;. Sestertiũ pro dipondio ac semisse. Sestertiũ.
Libræ ãt põdus æris īminutũ bello loco ptio quõ īpẽsis res publica nõ sufficeret.

Nota

lxxxiiii Nota æris fuit ex altera pte Ianus geminus ex altera rostrum nauis. In triente ue-
Primi æris ro & q̃drāte bes quadrās antea triuncis uocabat̃ a tribus uncis. Postea Hānibalē
cusi nota. urgēte. Q. Fabio maximo dictatore asses unciales facti: placuitq; denariū sexde
Ianus bi- cim assibus pmutari. Quinariū octobis: Sestertiū quaternis: ita res publica dimi-
frons. diū lucrata est. In militari tamē stipendio semp denarius pro decē assibus datus.
lxxxv Nota argenti fuere bigæ atq; q̃drigæ: & inde bigati quadrigatiq;: mox lege papi-
Primi argē niana semiūciales facti asses. Lucinius Drusus in tribunatu plebis octauā partē
ti signati æris argento miscuit. Aureus nūmus post annū sexagesimū secūdū pcussus est.
nota. Sed pter alia miror populū Romanū uictis gētibus semp in tributo argentum nō
lxxxvi aurū ĩpasse: sicut Carthagini Hānibale uicto argēti pōdo annua in qnq̃ginta an
Argētum nos nihil auri. & infra: Auri in populi romani ærario fuere Sexto Iulio Lucio Au
Romāi in relio cōsulibus septē ānis aň bellū punicū tertiū pōdo septingēta uiginti sex: argē-
tributis im ti nonagintaduo milia & extra numeꝝ trecenta & septuagintaqnq; milia: Itē Sex.
perauerūt. Iulio Lucio Aureliū cōsulibus hoc ē belli socialis initio: octingēta q̃dragītasepte
auri pōdo. Cæsar in primo introitu in ciuili bello ex ærario protulit lateꝝ aureoꝝ
lxxxvii triginta sex milia: & in nūmis pōdo trecēta. Nec fuit aliis tpibus res publica locu
Iudiciorū pletior. His q̃ ad ærariū spectauere perscriptis iudicia magnam in rei.p. admini-
loca. stratione uim hñtia ubi habita fuerint scribēda nobis fuit: nisi satis supra de illis
fuisset dictū. In curiis.n. ueteri & hostilia pōtificii & ciuilis iuriū causæ agitabant̃
q̃q̃ pro rostris & in comitio & diuersis ĩ ædibus tēplisq; multas aliqñ actas fuisse
cās legerimus: Sed quom ea abūde docuerimus loca passim minora q̃q; indicare
pgamus. Res militaris cuius disciplina rē auxit & tutata est Romanā nullū ante
lxxxviii uiolatā a prīcipibus libertatē locū in urbe hūit. Nā & si Capitoliū arcē uidemus
Castra Ra ubiq; appellari: illa tñ Romani nullo unq̃ pter inuasionis galloꝝ senonū tpe pro
uēnatium. munitiōe & tutela sunt usi. Etsi uero Octauius Augustus locū castris in urbe pri
mus oīum prīcipū cōstituit: nulla tñ alia rōne id fecit q̃ ne milites uagi & p urbē
dispsi rapinis tumultu cōtētionibusq; ciuitatē redderēt inqetā. Hinc Rauēna-
tiū de qbus diximus in Ianiculo & Missenatiū pegrinorūq; militū in cœlio mōte
castra sunt ab illo cōstituta. Tyberius āt pniciosissimā libertatiq; ēt impiorē exot
sus castra sicut Suetoni⁹ Romæ cōstituit: qb⁹ ptorianæ cohortes uagæ aň id tps
lxxxix & p hospitia dispsæ cōtinerent̃. fuitq; ei⁹ arcis & tyrānidū fomitis loc⁹ quē apud
Castra p̃- scm Sebastianū uia appia uel caput bouis appellant. Primus aūt q hoꝝ castroꝝ
toria. & corruptæ pmio eius militiæ psidio cōsulibus senatuq; renitētibus ĩpiū assūpse
rit fuit Claudius: q Suetonii uerbis oñdere libet Claudiū latentē forte discurrēs
gregarius miles aīaduersis pedib⁹ ex studio sciscitādi qsnā eēt agnouit: extractūq;
& præ metu ad genua sibi accedentē ĩpatorē salutauit. hinc ad alios cōmilitones
fluctuātes nec qcq̃ adhuc q̃ fremētes pduxit ab his lecticæ ĩpositus. & qa sui dif
fugerāt uicissim succolātibus in castra delatus est tristis ac trepidus miserāte ob-
uia turba qsi ad pœnā rapet̃ insons. Receptus intra uallū inter excubias militum
pnoctauit aliq̃to minore spe q̃ fiducia. Nā cōsules cū senatu cohortibus urbanis
foꝝ capitoliūq; occupauerāt asserturi Romā in libertatē: accitusq; & ipse p tri-
bunos

bunos plebis in curiā ad suadēdā q̄ uideret ui & necessitate teneri respōdit. Verū postero die & senatu segniore in exequēdis conatibus p tædium ac dissensionē diuersa crescētium & multitudine q̄ circunstabat unum rectorē iam & noīatum exposcēte armatos pro cōtione in nomē suum iurare passus est. ꝓmisitq; singulis quindena sextertia primus Cæsarꝝ fidē militis etiā ꝑmo pigneratus. Si qs autē castra ꝑtoriana utrum ī urbe sicut aliqui cōtēdunt an extra urbē sicut diximus fuerint certius nosse cupit Cornelium Tacitum legat: ubi de Galbæ morte & nouo Ottonis īpio tractās prælium narrat: quod acerrimum est cōmissum ī circo maxīo in capitolio: & pallatio ubi aptissime apparet ꝑtorianos milites munimento castroꝝ innixos cōsulibus senatui & Ro. po. aliter sentientibus: quos uoluerunt tyrannos effecisse & multoꝝ bonoꝝ ædē in urbe cōmisisse. Helius Spartianus ingressum Seueri imp. in urbē Romā talē describit. QVom Romā uenisset Seuerus ꝑtorianos quom sub armalibus inermes iussit sibi occurrere: eosdē sic ad tribunal uocauit armatis undiq; circundatus. Eo autē ꝓcessit prætorianoꝝ militum siue auctoritas siue audacia ut quē uellēt impatorē facerēt. factumq; impio deturbarēt. Helius Lāpridius narratis Heliogabali flagitiis talia scribit: p q̄ ondit impiū ac uitæ & necis illius arbitrium in ꝑtorianis fuisse cōstitutum. Suntq; hæc Lāpridii uerba. In castris uero milites precāti ꝑfecto dixerūt se parsuros eē heliogabalo sicut ipuros hoīes & aurigas ab se dimoueret: atq; ad bonā frugē rediret. Et Iulius Capitolinus ī Maximoꝝ uita ostēdit ædē fuisse ī ꝑtorianis castris: ī quā senatus aliqndo uocari cōsueuerit: ꝑsertim quom de abrogādo alicui impio agēdum eēt. Sicq; ab togato impio Maximinis patri & filio Gordiani duo: pater item & filius ī æde castroꝝ declarati sunt Augusti: cuius senatuscōsulti hāc formā Lampridius pōit. Quom uentū esset in ædē castroꝝ sexto calendaꝝ Iuliaꝝ & cætera. Iulius Capitolinus Pupieni & Balbini impatoꝝ gesta describens quātum castra ꝑtoria Romæ obfuerint: ostendit his uerbis: Et maximino quidem ad bellum profecto Romæ prætoriani remāserunt: inter quos & populū tanta seditio fuit ut ad bellū uenireť intestinū: Romæ pars maxima incenderet: tēpla fœdarenť: omnes plateæ cruore pollueren(t): & infra. Interea Romæ iterū seditiones inter populum & milites ortæ: ut nec quom edicta ꝓponeret Balbinus audireť. Veterani se in castra ꝑtoria contulerunt cū ipsis ꝑtorianis quos cœpit populus obsidere. nec unquā ad amicitiā essent reducti nisi phystulas aquarias populus incidisset. Et idē Capitolinus prædictoꝝ impatoꝝ uitæ exitum narrans: hæc habet uerba: Quæ castra ꝑtoria extra urbē fuisse demonstrant. In hac cōtradictione illis cōtendentibus milites superuenerunt: atq; eos nudatos ambos uestibus regalibus de pallatio cū iniuriis perduxerunt: & per mediā ciuitatem ad castra raptare uoluerunt magna ex parte laniatos. Sed ubi cōpertū est germanos ad defensionē illoꝝ supuenire ambos occiderunt: & in itinere medio reliquerunt. Inter hæc Gordianus Cæsar sublatus a militibus impator est appellatus Augustus: qa nō erat alius ī ꝑsenti īsultantibus militibus Senatui & Po. Ro. q se statim in castra receperunt. Idem quoq; Capitolinus scribit senatuscōsultū de īpio Valeriani prīcipis optimi ī ꝑtorianis castris fcm̄ fuisse.

lxxxx Aedes castroꝝ qd.

lxxxxi Portũ romanũ in reipu. ædificiorũ partibus poni debere non ambigo: de quo sic
De portu ait in Claudii uita Suetonius: Portũ hostiæ extruxit circundato dextra sinistraq;
romano, brachio & ad introitũ ꝓfundo iã solo moleo biecta: quã quo facilius fũdaret na
uem ante demersit: qua magnus obeliscus ex ægypto fuerat auectus: congestisq;
pilis supposuit. altissimã turrim in exẽplũ alexãdrini phari ut ad nocturnos ignes
cursum nauigia dirigerẽt. Eã aũt nauim de qua dicit hic Suetonius supra ostendi
mus fuisse illã qua obeliscus qui nũc est in uaticano fuit aduectus. & turris illius
lxxxxii phareæ partẽ nõ minimã marmoribus: tñ qbis olim crustata fuerat spoliatam ex
De põtib⁹. tare uidemus. Pontes item ponere possemus in hac reip. ædificioꝝ pte. Sed quom
lxxxxiii octo illos fuisse inuenerimus in urbe: nõ satis est nobis certa noticia plurimum q̃
De arcub⁹. quos supra ex incidenti necessitate descripsimus triũphali aurelio sublicio: & eo
qui iouis insulã urbi iũgit. Pariter dicimus de arcubus triũphalibus: quorum per
pauci nũc integri uel nõ maiori ex parte cõminuti cernunt: nec dignum satis cen
suimus loca ubi magna illoꝝ pars fuerit iuestigare. QVattuor uero ex ipsis nunc
extantiũ quos cõstat fuisse triũphales: unũ Domitiani ad sanctũ Siluestrũ descri
psimus: reliquos tres Cõstãtini. L. Septimi Seueriq; & T. Vespasiani accõmoda
tiori describemus tpe. Hac etiã in parte aquæductus oñdere expediẽs uidet. Iuli⁹
lxxxxiiii Frontinus curãdis aqs p̃fectus a nerua impatore institutus elegans de aquædu
De aquæ ctibus scripsit opus ex quo nõnulla ad rẽ nostrã faciẽtia hic excerpsimus. Ab ur
ductibus. be cõdita p annos q̃draginta & unũ supra quadrĩgẽtos: cõtenti fuerunt Romani
usu aquaꝝ: quas aut ex tyberi aut ex puteis aut ex fontibus hauriebant: nũc in ur
bẽ influũt Appia anio uetus Martia Tepula Iulia Virgo Alsietina: q̃ eadẽ uocat
augusta Claudia anio nouus. Quæ aũt fuerint istæ aq̃ & unde: quodq; passuum
milibus uel sub terrã uel arcubus ducerent: & si Frontinus copiose scribit paꝝ no
bis intelligibile est: q; & ipse formæ maiori ex pte corruerunt: Et noĩa locoꝝ p quæ
illoꝝ fines decursumq; descripsit interierunt. Formaꝝ aũt magnificẽtiã totius or
bis & ipsius urbis miracula superasse infrascripta oñdũt Frõtino excerpta: Q̲ m̃
auctores cuiusq; aquæ ætatis p̃terea ordines & longitudines riuoꝝ & ordinẽ libræ
persecutus sum: nõ alienũ mihi uidet etiã singula subiicere: & oñdere quãta sit co
pia quæ publicis priuatisq; nõ solũ usibus & auxiliis: ueꝝ etiã uoluptatibus suffi
cit. Et p quot castella: quibusq; regionibus deducat: quantũ extra: q̃ intra urbem
& ex eo quantũ lacubus: quãtũ muneribus: quãtũ opibus publicis: quantũ nunc
Cæsaris: quãtũ priuatis usibus eroget: eoꝝ Frontini uerboꝝ duo tãtũmodo dixi
mus exponẽda. Quid castellũ lacusq; fuerint ea in iuris ciuilis parte quam dige
Castellũ re stos appellant libros Vlpianus titulo de aqua quotidiana & æstiua: castellũ inqt
ceptaculũ est receptaculũ quod aquã publicã suscipit. Et Iabolenus ẽt iurecõsultus Castel
aquarum. lum ex quo fystulis aqua duceret. Quom itaq; ducttus aquaꝝ ad uiarũ diuortia
uel regionũ urbis fines pducti erant castella in formaꝝ summitate erant: ex qui
bus aqua p digitos uncias & modulos ædificiis opibusq; & muneribus publicis
ac priuatoꝝ usibus diuidebant. In solo aũt lacus erant alia aquaꝝ receptacula ex
quibus cũ Romanæ plebis & fullonũ coriarioꝝ aliorumq; opificũ necessitatibus

satisfieret

satisfieret: tum horti irrigabant̄:& quod plane ostendit Frontinus inter plurima aquarum cōmoda illud non extremū erat q̄ aeris salubritati maxime conferebant. Suntq̄ hæc Frontini lib.ii.uerba. Sentit hanc curā imꝑatoris piissimi Neruæ principis sui Roma regina orbis & terrarum domina cui par nihil secūdum:& magis sentit salubritas eiusdē æternæ urbis auctor castellorum operum mūerum & lacuū numero:nec minus ad priuatos cōmodū ex incremento beneficiorum eius diffinitur. Illi quoq̄ qui timidi illicitā aquā ducebant securi nunc ex beneficiis ferunt̄:nec per euntes quidē aquæ ociosæ sunt:alia mūdiciarū facies purior spiritus & causæ grauioris cœli quibus apud ueteres aer urbis infamis erat remotæ sunt. Licet uero Iulius Frōtinus aquas urbis tantūmodo nomē suis tꝑibus fuisse scribat. Sex. Ruffus uir cōsularis qui Frontino posterior Diocliciani tꝑibus urbem Romā descripsit aquas ipsas ad.xix.enumerat. Traianā amianā athicā martiā claudiā ceruleam iuliā augustā appiā algētiā cuminiā Sabbatinā aureliā Dānatā uirgineā Tepulam seuerianā antonianā alexandrinā:quarum unica nunc ut diximus supra uirgo urbē influit. De earum aliquibus sic habet in.xxxvi. Plinius. Sed dicantur uera extimatione inuisa alibi miracula. Q. Martius iussit a senatu aquarum Anienis ductus reficere nouā a nomine suo appellatā cuniculis ꝑ montes actis intra ꝑturæ suæ tēpus adduxit. Agrippa in ædilitate sua adiecta uirginea aq̄ cæterisq̄ corriuatis atq̄ emendatis lacus septingentos fecit. Idq̄ fuit quod Octauiū augustū Po.Ro.unum petenti subiratū rndisse scribit Suetonius: Tot aquas ītroduxit Agrippa gener meus & uinum quæritis. Plinius itē infra: Vicit antecedentes aquarum duct⁹ nouissimū impēdiū opis inchoati a.C. Cæsare & peracti a Claudio quippe lapideā excelsitatē oēs urbes & montes æquantē ut lauacra impleret:curtios atq̄ ceruleos fontes adductos erogata.in id opus talentum qngenta sexagita milia. Is est nunc aquæductus quē a porta Neuia:cui maiori est appellatio ad latetanensem basilicam:& inde per cœliū montis dorsum ad auētinū montē fuisse ꝑductū ex Cassiodoro supra oñdimus. Sequit̄ item Plinius: Quod si quis diligētius existimauerit aquarum abundantiā in publico balneis:piscinis:euripis:domibus:hortis:suburbanis:uillis:spaciaq̄ uenientiū:extructos arcus:mōtes ꝑfossos: cōualles æquatas fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum. Eam nos uerborum Plinii magnitudinē reliquiis formarum quæ nunc cernunt̄ comparātes illū nullatenus excessisse:nec rem magnā uerbis fecisse maiorem iudicamus. Faciunt etiam ad hoc Frontini uerba quæ subiiciemus: Hi sunt arcus altissimi subleuati sub quibusdā locis pedes centū noue tot aquarum tam multis necessariis molibus: pyramides uidelicet ociosas compares:aut cætera īertia:sed fama celebrata græcorum. Quod uero causas tante iacture quantum fecit urbs Roma in aquarum eiusmodi per formarum demolitionē auersione duas uulgo afferri uidemus: uetustatē scilicet & Gothorū crudelitatē:hos ab iniusta immerito & per calumniā nota quom purgauero:uetustas etiam quo ad formarum demolitionē sua inuidia liberabit̄. Et quidem quātū ad Gothos attinet Theodericū qui fuit primus gentis ostrogothæ rex & Romā duo de quadraginta annis dñio subactā tenuit:& alias diximus & identi-

Aq̄ cōfert aeris salubritatis

Roma aer infamis.

lxxxxv. Aqua martia.

lxxxxvi. Aqua uirginea.

lxxxxvii Aq̄ Claudia

lxxxxviii. De causis ruiæ aquæductorū.

lxxxxix Gothos ñ diruisse aq̄ ductus.

dem affirmamus: urbem Romam summis beneficiis prosecutum fuisse mœnia illius theatra amphitheatra pallatia thermas cloacas & in primis aquarum formas instaurari arboribus sentibus purgari: & aliqua ex parte refici curauisse: ut per annos septuaginta qbus ostrogothi regno Romæ & Italiæ sunt potiti: Octauii Augusti Traiani Hadriani Antonini Pii aut Alexādri Seueri amoré in Romanam rem desiderari nequaq̄ oportuit. Quod quidē quia multis ignorantibus incredibile futurū nō ignoramus: libet uno testimonio cōfirmař ad aquarum de qua nunc agimus materiā faciente: afferꝙ id testimoniū nō doctissimus modo sed christianus & uitæ laudatissimæ senator primo romanus & postea monach⁹ Cassiodorus. Venerat Romā ex Aphrica uir quispiā deducēdaꝶ aquarum saticuncꝙ inueniendaꝶ peritissimus. de cuius aduentu quom certior ab urbe factus esset theodoricus rex has ex Rauena ad Romanos cæterosꝙ prouinciales epistolas dedit. Magnitudinis uestræ relatione comperimus Aquilegiū Romā uenisse

c

De aqlegio aqs deputato.

de partibus Aphricanis ubi ars ipsa pro locorū siccitate magno studio semp excolitur qui aridis locis aquas possit dare uernatiles ut beneficio suo humida habitata. faciat loca nimia sterilitate siccata. hoc nobis gratū fuisse noscite quo ídustria illa maiorū libris exposita nostris tēporibus ueniat cōprobanda: signis qppe uirentiū herbaꝶ & proceritate arboꝶ uicinitatem colligit diligēter aquaꝶ. Terris enim quibus dulcis humor longe non est: ubertas quorundā germinū semp attridet: ut est iuncus aquatilis: uimen letū ualidus rubus salix lenta populus uirens: & reliqua arboꝶ genera quæ per terrenā humiditatem fœlici pspertate luxuriāt. Sunt & alia huius artis indicia quom noctæ ueniente lana sicca in terrā ponit̃. hinc si aquæ pximitas attiserit: mane humida reperit̃. Sole etiā declarato intuentur magistri loca solliciti & ubi super terrā uolitare spissitudinē minutissimarum aspexerint omnino muscaꝶ: tunc promittit̃ quod querit̃ facile inueniri. addunt etiā in columnæ specie cōspici quendā tenuissimū fumū: qui quāta fuerit altitudine porrectus ad summū tantū in imum latices latere cognoscūt. Vt hoc sit mirabile q̄ per hæc aliaꝙ signa mensura diuersa diffinita prædicit̃ quanta profunditate quæsita monstrent̃: prædicūt etiā sapores aquaꝶ ut nec aspera dispendioso labore debeat quæri: nec dulcis necessariaꝙ in honore cōtemni: hanc sciētiam sequentib⁹ pulchre tradiderūt græci. & apud latinos Marcellus qui nō solum de

Aq ad orientem saluberrime.

subterraneis fluentis: sed de ipso ore quoꝙ fontiū sollicite tractauit. Dicūt enim aquas quæ ad orientē austrūꝙ prorumpunt dulces atꝙ perspicuas eē: & pro sua leuitate saluberrimas inueniri. In septētrionē uero atꝙ occidentē quæcūꝙ manāt

Aq ad septentrioné icōmodæ.

probari quidē nimis frigidas: & crassitudīe suæ grauitatis incōmodas. Atꝙ ideo si memoratio illi uiderit sapientia uestra & lectioue codicū & usu reꝶ quæ sunt prædicta constare cōpetentibus annonis de publico deputatis peregrinationē ei⁹ inopiāꝙ releuabitis acceptuꝝ mercedē a quibus artis suæ dona præstiterit. Nam quāuis Romana ciuitas aquis abundet irriguis: sitꝙ fontibus gaudēs & formaꝶ inundatione lætissima: reperiunt̃ tamen plurima suburbana q̄ hanc uideant̃ desiderare peritiā: & merito charus tenetur q uel pro pte necessarius esse cognoscit̃.

Hic tamen

Hic tamen mechanicis iungendus est. ut undas quas iste reperit illi leuent & arte subire faciant: quod ascendere p naturã non ualet. habeat igit & iste inter reliqua rum artiũ magistros: ut desiderabile putet non fuisse qd sub nodis nõ potuit Romana ciuitas cõtinere. Satis iam satis ostendisse uidemur Gothos ne dum aquæductus destruxisse: sed illorũ instaurationis & nouæ inuentionis curã diligentissimam suscepisse. Vetustatem uero tãti mali causam nõ fuisse hinc iudicamus: q in annorũ paulo plus mille quot a Gothorũ excidio effluxerunt adeo corruisse ac penitus euanuisse nõ potuissent tam solidæ extructiones: quarũ ptes que in agris a multitudinis cõmodo q longe abfuerint integræ nũc uisunt. Solæ igit incusandæ & detestandæ sunt manus improbæ illorũ qui ut priuata & quidẽ sordidissima erigerent ædificia lapides aut in calcẽ decoquendos aut casarũ muris adhibẽdos ab illa mœniũ maiestate non sunt ueriti asportare. ut tñ nos etiam aliqua ex parte uetustati deferamus eã dicemus nulla rõne magis formas aquarũ demolitas fuisse q q urbe Roma cæteris in gubernationis suæ partibus senescente seruandarum quoq formarũ cura cessauit. Frõtinus enim custodia aqs adhibita hæc habet uerba: Tutelã aũt singularũ aquarũ locari solitã inuenio: positãq redemptoribus necessitatẽ certũ numerũ circa ductus extra urbẽ centũ ab urbe seruorũ opificum habenda. Et quidẽ ita ut nomina quoq eorũ quos habituri sunt in ministerio p q̃sq regiones in tabulas publicas deferrẽt: eorũq operũ probãdorũ curã fuisse p censores aliquando & ædiles interdũ etiã cõsulibus eã puinciã obuenisse: ut apparet ex eo quod factum est. C. Luctatio & Cesone consulibus. Quãtope aũt curæ fuerit ne qs uiolare ductus aquarũ nec non cõcessam deriuare auderet: quom ex multis apparere põt: tum ex hoc quod Circus maximus ne diebus qdã ludorũ circensiũ nisi ædiliũ aut censorũ pmissu irrigabant: quod durasse etiã postq̃ res ad impatores transiit sub Augusto apud Atheriũ Capitonẽ legimus. Agri uero qui aq publica contra legẽ essent irrigati publicabant. & infra cuius uis rei cã ædiles curuiles iuuebãt p uicos singulos ex his qui in unoquoq uico haberẽt pdiaue haberẽt binos pficere: quorũ arbitratu aqua in pulbicum saliret. Primus. M. Agrippa post ædilitatẽ quã gessit consularis operũ suorũ & munerũ uelut ppetuus curator fuit q iam copia pmittente descripsit: qd aquarũ publicis opibus: qd lacubus qd puatis daret. Habuit & familiã ppriã aquarũ q tueret ductus atq castella & lacus hanc Augustus hæreditatẽ ab eo sibi relictã publicauit. & infra Frontinus Senatusconsultum ponit his uerbis: Placere huic ordini eos q aquis publicis pessent quõ eius rei cã extra urbẽ essent lictores binos & seruos publicos ternos architectos singulos: & scribas & librarios accensos pconesq totidẽ hr̃e quod hẽnt hi p quos frumentũ plebi dat. Duabus distributionis supius factæ ptibus pro posse impletis tertiã loca ludis spectaculisq ædificatã habituram aggrediamur: In hac theatra scænã: orchestrã: amphitheatra: harenã: & circos describere oportebit. Theatri origine Cassiodorus hanc describit. Quom agricultores feriatis diebus sacra diuersis numinibus per lucos uicosq celebrarent Athenieses primũ agreste principiũ in urbanũ spectaculũ collegerut: theatrũ græco uocabulo uisoriũ appellantes q

Margin notes: ci — Vetustatẽ non fuisse cãm ruine aqductorũ — Agrippa ppetuus curator aqrũ. — cii De locis spectaculorum. — ciii Theatri origo.

eminus aſtans turba cõueniens ſine aliquo impedimẽto uideat᷑:& infra hos ritus
Romani ſicut cætera externa ad ſuã rem publicã nõ inutiliter trahentes ædificiũ
alta cogitatione conceptũ magnanimitate mirabili cõdiderũt. Vnde nõ imerito
Pompeius magn⁹ creditur fuiſſe uocitatus. Plinius aũt. M. Scauro ñ Põpeio hãc
theatri in urbẽ Romã primũ aduecti gloriã attribuit:q̄q̄ de Pompei cognomine
Caſſiodorus erraſſe a Liuio didicimus cum magni cognomẽ illi domeſtica ap-
pellandi conſuetudine a pueritia obueniſſe dicat. Sed ad theatrũ qđ Romæ pri-
ciiii mũ ædificatũ fuit ueniam⁹:ea machina ad hemicycli formã facta frontẽ q̃ itẽr
Scæna qd cornua patebat Scænã appellatã binis pluribuſue cõtignationibus cõſtratã eam
ſit. habebat. Semirotũdũ aũt id ædificiũ nullo obiectũ fornice ſedilia habebat: quo-
cv rum pars interior Orcheſtra appellata eſt. Dũq; ſpectacula ædereñ᷑ fieriq; intelli
Orcheſtra gebant. Primũ itaq; quod Romæ ad dictã formã uiſum eſt theatrum. Marcus
quid. Scaurus in ſua ædilitate nõ q̄dem ꝑpetuo:ſed triginta tantũmodo ludoꝝ ſcæni-
coꝝ dieb⁹ duratuꝝ extruxit. de quo q̄a ſi plura ſine teſtimonio dixerimus fidem
nobis paruã adhibitũ rei dubitamus. Plinii uerba hic apponere libet. Hic fecit in
cvi. ædilitate ſua opus maximũ oĩum quẽ unq̃ fuere hũana facta manu nõ tẽporaria
Theatrũ tẽ mora:ueꝝ etiã æternitatis deſtinatione. Theatrũ hoc fuit ſcænæ triplicis trecẽtaꝝ
porarium. ſexaginta columnaꝝ: pars inferior ſcænæ de marmore fuit:media e uitro inaudi
to etiã poſtea genera luxuriæ ſummæ colũnæ tabulis inauratis. Et colũnæ ut dixi
mus fuerunt. uigĩtiquattuor numero. Cauea ipſa cœpit hoĩum octingẽta miliã.
Quod aũt Plinium ſupra dixiſſe hic ſcripſi: fuit in libro. xxxiiii. ubi ſunt hæc uer
ba. In Marci Scauri ædilitate tria millia ſignoꝝ in ſcæna tm̃ fuere tẽporario thea-
tro. Et libri trigeſimi ſexti capitulo ſecundo trecẽtas ſexaginta colũnas. M. Scauri
ædilitate ad ſcænã theatri tẽporarii & uix uno mẽſe futuri in uſu uiderũt portari.
& infra:maximas eaꝝ duo de q̄draginta pedũ Luculei marmoris. Põit aũt Pli. de
tparíis theatris maiora ſupradictis. C. nãq; Curionẽ q bello ciuili in partibus cæ-
ſarianis fuit in funebri patris munere theatra duo tẽporaria ædidiſſe dicit in hæc
cvii uerba. Theatra duo iuxta fecit ampliſſima e ligno arcellino ſinguloꝝ uerſatili &
Theatra penſili libramẽto in q̄bus utriuſq; ante merediano ludoꝝ ſpectaculo muneꝝ fie-
duo uerſa- bat editio iter ſe auerſis ne inuicẽ obſtreperẽt:& repẽte circũactis ut cõſtet poſtre
tilia. mo ẽt die ſedentibus aliq̄bus & cornibus inter ſe coeuntibus amphitheatrũ gla-
diatoꝝ ſpectacula ædebat ipſum magiſtratũ & populũ circũferens Romanum.
Quid enim miraret᷑ q̄ſq̃ in hoc primũ inuentorẽ:an inuẽtũ artificẽ:an auctorem
auſum aliquẽ excogitare hoc:an ſuſcipe:an uidere, Sup oĩa dãnãdus erit ppl̃i fu-
ror ſedere auſi tã infida inſtabiliq; ſede: an hic eſt ille terraꝝ uictor & totius dña-
tor orbis qui gẽtes & regna diripet:iura exteris mitteret:& q̄dã munere deoꝝ im-
mortaliũ generis humani uictrix portio in machina pẽdens & ad piculũ ſuũ plau
dens:qđ tm̃ nefas animaꝝ iſtaꝝ:aut quæ q̄rela quãtũ mali uꝛ haurírí urbes terræ
cviii. hiatibus:publicus mortaliũ dolor eſt, Ecce pplus ro. uniuerſus uelut duob⁹ naui-
Theatrum giis impoſitus binis cardinib⁹ ſuſtinet᷑ & ſeipm̃ depugnantẽ ſpectat pitur⁹ momẽ
Pompeii. to aliquo laxatis machinis. Primũ aũt theatrũ lapide q̄drato. mãſuꝝ a. Cn. Pom-

peio poſitum

peio positū fuisse cōcordant scriptores. de quo Cornelius Tacitus: Nerone q̄rtū Cornelio Cosso cōsulibus quinquēnale ludicrū Romæ institutū est more græci certaminis. Varia fama ut cuncta ferme noua. Quin. C. quoq; Pōpeiū incusatū a senioribus ferūt q mansurā theatri sedē posuisset. Nā antea sub taliis gradibus & scæna in tēpus structa. & infra: Sed consultū parsimoniæ q ppetua theatro sedes locata sit potiusq̄ īmenso sumptu singulos per annos cōsurgeret ac strueret: nec perinde magistratus rē familiarē exhausturos. eius theatri magnitudinē nulla ratiōe nullo alio testimonio melius ostēdere possumus: q̄ q Nero nobilibus germanis populi magnitudinē ostensurus: sicut Cornelius Tacitus refert: eos in Pōpei theatro populo plenū introduxit. Illudq; idem theatrū postea unius diei opa Nero: sicut plinius libro. xxxiii. capitulo quarto scribit: insano sumptu inaurauit: ut Tiridatem Armeniorum regem exciperet. Hoc theatrū licet a Cn. Pompeio inchoatū & magna ex parte extructum fuerit: Galliculā īpatorē absoluisse Suetonius scribit: quod quidem annis uix quadringētis integrum durasse hinc scimus q̄ Theodoricus ostrogothorū rex illud nō parua ex parte dirutū instaurari iussit. Suntq; hæc Cassiodori ad Senatū uerba: molis etiam magnitudinē ostendentia. Et ideo theatri fabricā se mole soluente cōsilio uestro credimus esse roborādā: ut qđ ab auctoribus nostris in ornatū patriæ cōstat esse cōcessum nō uideat̃ submelioribꝰ posteris īmunitū qđ nō soluas senectus: q̄ tā robusta q̄ssasti. mōtes facilius cadere putarēt q̄ soliditas illa qua teret̃: quādo moles ipsa sic tecta cautibus fuit: ut præter artē additā & ipsa quoq; naturalis esse credatur. hoc potuissemus forte negligere si nos cōtigisset talia nō uidere. Cauea illa saxis pendentibus absidatis: ita iūcturis abscōditis in formas pulcherrimas cōuenisse uidet̃: ut cryptas magis excelsi montes crederes q̄ aliquid fabricatū esse iudicares. fecerunt antiqui locum tantis sumptibus ut haberēt singulare spectaculū: qui mundi uidebantur habere dominatum. Apud id theatrū Pompeius atriū sui nominis quæ multis postea ī locis curia est appellata: extruxit. Fuitq; is locus in quo. C. Cæsarē occisum fuisse scribit Suetonius: ante quod atrium fuit porticus pōpeiana: de qua Ouidius de arte amādi: Tu modo pompeia lentus spaciare sub ūbra: Quos sol herculei terga leonis adit. Ea ædificiorū moles quā ex supradictis maximā amplissimamq; fuisse nō suspicari mō: sed intelligere licet: Vulgo sed magna in conclusione cognita. Nā ea ī ruinarū & quidē ingentiū parte ad quā monasteriū nūc est Rosæ dictum exterior muri pinna in gyrū arcuata quandam theatri speciem exhibet. Sed remotissimo ab inde loco q̄ certiores ex fama theatri ipsius ruinæ ad sancti Laurentii ī Damaso aream ecclesie uergūt. Angelus pōtianus iurecōsultus quom pximis diebus cellæ uinariæ locū altius effoderet: fundamēta repit saxo q̄drato ingēti structa in quorū uno qđ cemētarii extraxerāt litteræ eēnt cubitales. Geniū theatri pompeiani dicētes: ut cōiicere liceat geniū ibi pro iacti primo fūdamēti theatralis initio: in cæteris si æduceret̃ litteris ōndi. Sed nr̃a fert opinio q̄cqđ pdicta a scī Laurētii area ad Rosæ monasteriū cāpo flore q olī fuit & est nūc ī urbe celeberrimus & ad iudeorū plateā cōtinet tria de q̄bus diximus ædificia Pōpei cōplesse estq; iudicio nostro

Atriū Pōpei.

Porticus pōpeiana,

cx cio nostro theatri & scænæ locus in sanctū Laurentiū ꝓcliuior. Nā in Damasi pa
Theatri & pæ uita. Siue illam ædē ipse pontifex: siue beatus Hieronymus: siue Petrus biblio-
scænæ lo- thecarius scripsit: hæc uerba habent. Is basilicā iuxta Pōpei theatrū cōstruxit san-
cus. cto Laurentio: quæ ex cōditoris sui noīe uocat. eius basilicæ ædes inhabitat nunc
cxi qui magno exornauit sumptu Lodouicus cardinalis tuus pōtifex Eugeni came-
Eccl'ia. s. rarius duplici gloria tuis auspiciis tuisq; opibus parta: fusi ac deleti apud Anglari
Laurentii ī um Nicolai Piccinini: & pulsi piceno Frācisci Sfortiæ clarus. Atriū uero Pompei
damaso. credere debemus fuisse ubi nunc corrupte Satrum uulgo appellant. & porticus ēt
cxii nunc semi integra cernitur, ubi altissimæ extant marmoreæ ad duodecim colum
Atriū pō- næ a capitolii siue potius rupis tarpeiæ radicibus aut remotæ. pompeiana domus
peii quā Marcus Antonius illo defuncto inhabitauit: ubi fuerit nulla possumus asse
qui coniectura. Implicamur hoc loco multarū simul occurrentiū rerū īuolucris.
cxiii Nam si theatrum copiose uolumus exponere: partes quoq; illius oportet & simul
Theatri ludos spectaculaq; qbus edendis illæ institutæ sunt machinæ describamus. Et q
usus quis dem q̄tū attinet ad Scænā uidemus eā fuisse simul cū tēporariis theatris aut pari
fuerit. ter cū Pōpeiano institutā: Quādoqdem ætate Ciceronis & ante eum in usu habe
batur. Diximus supiori loco Cassiodorū secuti theatrū & scænā a græcis habuisse
cxiiii originem. Cornelius aūt Tacitus & si nō negat exemplū a græcis sumptū: tñ in du
De specta- striā ethruscis attribuit: cuius sunt hæc uerba: Maiores nō abhorruisse spectaculo
culorum rum oblectamēta pro fortunā quæ tūc Populo romano erat eoq; ab ethruscis hi-
origine. striones accitos. & a Tiriis equoꝝ certamina: & posessos a grais asiaq; ludos accu-
cxv ratius editos: quo in loco uult Tacitus ipse ducentis ante ætatē suam annis in. L.
De histrio Mūmii triūpho primum spectacula fuisse populo romano ꝓbita. Histriones lau
nibus. datissimo primū usui habitos fuisse hinc maxime patet ꝙ Ciceronē scimus Ro-
scio Amerino Aesopoq; familiarissime usum: adeo ut res ratiōesq; eoꝝ magnis
conatibus tueret. Periit illa Ciceronis oratio in qua populū romanum obiurgasse
dicit ꝙ Roscio gestū agēte tumultuauit. Contendebatq; sæpius cū histrione Ci
cxvi cero utrū ille sæpius eandē sententiā uariis gestibus afficeret: an ipse qui eloquen-
De roscio. tiæ copiā uario sermone diuerse ꝓnunciaret. Roscius aūt nō ut posteriorū ætatū
& nostræ in primis histriones moribus & uita sordidus: sed egregie doctus fuit: q̄
cxvii librum scripsit quo eloquentiam cum histrionia cōparauit. Melior uero q̄ nostra
De Aeso- sit ætas histrionū tunc ingenia fouit: ꝙ Roscio mille denarii præter gregalem sti
po. pem quæ recitantibus obueniebat: sunt de publico constituti. Et Aesopus ex hi-
cxviii strione quæstu ducenties sestertium filiis reliquit. Sed ad rem nostram. diximus
Scænæ Scænam locū fuisse qui hemicycli theatralis cornua per diametrum cōiungebat.
usus quis Prima eius institutionis causa fuit ut exinde Comici tragici poetæ recitarent. po-
fuerit. stea Pantomimi sunt adhibiti: a qbus peractis tragicorū & poetaꝝ inuenta p sin-
cxix guloꝝ actuū simulationē ostenderent de hac te Cassiodorus omniū qui uiderint
Pantomi- simul & scripserint ultimus Scimacho Boetii Torqti socero illustri ac doctissimo
mi ad qd. uiro scribēs sic hēt: Frōs theatri dicit scæna ab ūbra Luci dēsissima ubi a pastori
bus inchoāte uerno tpe diuersis sonis carmina cātabāt ibi actus musicus & priu-

dētissimi

dentissimi sæculi dicta floruerũt. Sed paulatim factum est ut hõestissimæ disci plinæ improboꝝ cõsortia fugiẽtes uerecũda se ex inde cõsideratione subtraherẽt. cxx

Tragœdia ex uocis uastitate nominatur: quæ concauis repercussionibus robora ta talem sonũ uidetur efficere ut pene ab homine nõ uideaẽ exire. Erigitur autem in hircinos pedes: qa si qs iter pastores tali uoce placuisset tali munere donabatur. Tragœdiæ recitatio.

Comœdia a pagis dicta est. comos enim pagus uocaẽ ubi rustici gestientes humanos actus lætissimis carminibus irridebant: his sunt additæ organistaꝝ loquacissimæ manus litigiosi digiti silentiũ clamosum expositio tacita: quæ musa Polymnia reperisse narratur: ostendẽs homines posse etiã sine oris affatu suũ uelle declarare. Musæ uero ab aqua dicunẽ. quæ inuicẽ sicut uirtutes necessariæ sibi esse uideantur. his leuiũ pennaꝝ acumina ideo in fronte pingũtur: quoniã eaꝝ sensus celeri cogitatione subuectus res altissimas intueẽ. cxxi Comœdiæ recitatio. Musæ unᷓ.

Pantomimo igitur cui a multifaria & imitatione nomẽ est: quom primũ in Scenã plausibus imitatus aduenerit: assistunt consoni chori diuersis organis eruditi. tunc illa sensuũ manus canoꝝ carmen exponit: & per signa composita quasi qbusdam litteris edocet intuentis aspectũ. in illa quæ leguntur apices rerum & non scribendo facit: quod scriptura declarauit. Idẽ corpus Herculem designat: & Venerẽ fœminã præsentat: & marẽ regẽ facit. & militẽ senem reddit & iuuenẽ: ut in uno credas esse multos tam uaria imitatione discretos. cxxii. Pãtomimi in scæna actus.

Mimus etiã qui nunc tãtũmodo risui habetur tanta Philistionis cautela repertus est: ut eius actus ponerentur in litteris qui mundum curis ædacibus æstuantẽ lætissimis sententiis tẽperaret. cxxiii Mimi qdᷓ.

QVid apti tabularum tinnitus quid dulcissimi soni referã uaria pcussione modulamen: quod tanta iocũditatis gratia accipiẽ: ut inter reliquos sensus auditũ sibi ad summũ munus tunc homines extimẽt fuisse collatũ, Sed ætas subsequẽs ludrica priscorũ inuenta traxit ad uitia: & quod honestæ causa delectationis inuentum est: ad uoluptates corporeas præcipitatis mentibus impulerunt. Satis iã ex supioribus quid Scæna: & ad quẽ usum a principio instituta fuerit cõstare ex Cassiodoro potest. QVæ autẽ fuerit mutatio quã. Cassiodorus dolet in Scæna factam esse paucis pstringemus: nihil scilicet spectaculo & ludos Scænicos aliud q̃ icestus adulteria crudelitates & q̃q; flagitia repræsentãdo edocuisse: ut nõ imerito Boetius in cõsolatione refecta lasciuis carminibus poemata Scænicas appellauerit meretriculas, Anneus uero Sceneca Cordubensis in epistola septima: Nihil inqt tã damnosum bonis moribus esse põt q̃ in aliquo spectaculo residere, tũc. n. p uoluptatẽ facilius uitia subrepũt. Quid me existimas dicere auarior redeo ambitiosior luxuriosior nũc uero crudelior & ĩmanior: qa inter hoĩes fui. casu inter meridianũ spectaculum incidi. lusus expetens & sales & aliqd laxamẽti quo hoĩum oculi ab humano cruore acqescãt: cõtra est qcqd ante pugnatũ est minus materia fuit: nũc omissis ludis uaria homicidia fiũt. nil. hñt quo tegant ad ĩctũ totis corporibus expositi nũq̃ frustra manũ mittũt. hoc plærĩq; ordinatis paribus & postulaticiis pferũt. Quid ni pferãt. non galea: nõ scuto repelliẽ ferrũ. Valerius ẽt maximus instituta referens antiqua ponit multa ex qbus uel pauca retulisse sufficiet. proximus a militaribus institutis

ad urbana

ad urbana castra idest theatra gradus faciendus est.qm̄ hæc quoq; sæpenumero animosas acies instruxerūt.excogitataq; a principio cultus deoꝝ & hoīum delectationis cā nō sine aliquo pacis rubore macularūt. Sed nō solum in muneribus quæ dedi cōsueuerūt in scæna:uerū etiā in illius ædificio ornatuq; ingēs facta est mutatio. Primo.n.ab agresti tumulo arboribus camerato scæna ut diximus in Latericiā lapideā ue ac marmoreā molē erecta est. Posterioꝝ aūt luxuria eo postmodū ꝓcessit:ut oīs illius ludoꝝ apparatus uel aureus uel argēteus uel eburneus fieret. Plinius lib.xxxiii. Et nos fecimus q̄ posteri fabulosa arbitrabuntur: Cæsar qui postea dictator fuit in ædilitate sua munere patris funebri oī apparatu scænæ argēto usus est.ferasq; ēt argenteis uasis incessere tūc primū uisum est,mox quod ēt in municipiis æmulantur. C. Antonius ludos scæna argentea fecit. Item. L. Murena. Et idē Pli.lib.xix. Primus omniū Catulus Capitoliū dedicaturus linteis in theatro umbrā fecit.& pariter bassina uella primus in theatra duxit Lētulus Spinter appollinatibus ludis: supra itē dictū est Neronē exceptuꝝ Tindiatē Armeniorū regē theatrū Pōpeii auro ī unū diē opuisse. Quo aūt mō Pātomimus qd supra est dictū tā uarias hominū formas posset effingere: Horatius Flaccus ad Numatiū scribens indicat. Dū.n. Pātomimi ludos scænicos paraturi Lucullū uestes poposcissent:qbus se in uarias hominū ætates cōditionesq; ꝑsonarent. qd secutū sit ōndit Horatius his carmibus. Chlamydes Lucullus ut aiūt si posset cētū scænæ ꝑbere rogatus. Quod possum tot ait tñ & quærā & quot hēo. Mittā post paulo. Scribit sibi qnq; milia eē domi chlamydū partē ut tolleret oēs. Mutationem ēt in musicoꝝ modulatione pariter cū ædificio & muneribus scænā habuisse ōndit in arte poetica his carminibus: Tibia nō ut nūc Orichaldio iūcta tubæq; Aemula, sed tenuis simplex foramine paruo. Aspirare & adesse choris erat utilis atq; nundū spissa nimis cōplet sedilia flatu. Quo sane populus nūerabilis utpote paruus. Et frugi castusq; uere auidusq; coibat. Postq̄ cæpit agros extendere uictor & urbē Latior amplecti murus uinoq; diurno Placari genius festis īpune diebus. Accessit numerisq; modisq; licentia maior. Sed de theatro satis: cuius solæ cernuntur ruinæ. Ad exponenda alia transeamus: quoꝝ fabricæ pars nunc extet.

*cxxiiii*

*Scænæ ædificii magna mutatio.*

## Blondi Flauii Forliuiensis Romæ instaurate Liber tertius.

*i*

*Quid sit āphitheatrum.*

AMphitheatrū qd a græco in latinitatē interprætatū sit: Cassiodorus q molē ipsam uidit pene integrā:& græcas æque ac latinas lr̄as sciuit ubi de ludis spectaculisq; iussu Theodorici regis populo ædēdis tractat sic dici: Hoc Titi potētia principis diuitiaꝝ ꝓfuso flumine excogitauit ædificium fieri:& quom theatrū hemisperiū græce dicat̄: Amphitheatrū q̄si in unū iūcta duo uisoria recte cōstat eē noīatū: quod speciē eius harena cōcludat:ut & currētib⁹ aptū daret̄ spatiū:& spectātes oīa facilius uiderēt dū q̄dā ꝓlixa rotunditas uniuersa collegerat. qd tñ Titus princeps nō fuerit primus q sicut uult Cassiodorus āphitheatrū excogitauit: ostēdit Cornelius Tacitus qui in gestis a Nerone ipso & Pisone cōsulibus scribit. C. Cæsarem in campo martio amphitheatri molem posuisse

po ſſuiſſe:quá Suetonius ab illo deſtinatá:& poſtea ab Auguſto mauſoleū ædifi
cat uro deſtructá dicit.Suetonius ét í uita Cæſaris opibus ſcribit Statiliū Taurū
ædi ficaſſe amphitheatrū:& pariter de Veſpaſiano primū:poſtea de Tito eius fi- ii
lio ſcribés.Amphitheatri opus utriq; attribuit.Sed ubicūq; alia fuerint amphi- Amphi-
theatra illud qd nūc Coloſſeū appellát.T.Veſpaſianū uel íchoaſſe & pfeciſſe uel theatrū qd
quom genitor incœpiſſet abſoluiſſe nō dubitamus.Ná qd ſupra de multis & nu Coloſſeū
perrime de Pōpeio oñdimus:Conſueuerūt romani principes oía eo℞ monuméta dicitur.
uno í loco ædificare. Et pacis téplū nūc diruptū Veſpaſiani opus uia olim ſacra.
Deinde notiſſimū.T.filii arcū:in quo cádelabra & alia gentis ſpolia in triūphum
ducta cernunť.amphitheatro nūc Coloſſeo ppinq̄ eſſe uidemus:ut nullatenus
ſit dubitádū qn oía uel ſcé Mariæ nouæ monaſterii & eccleſiæ ædificia:uel maxie
apud illá extátes ruínæ in coloſſeū uergentes dicti pacis tépli & alio℞ Veſpaſiani iii
ac Titi ædificio℞ ptes fuerint.q̄q̄ Suetoni⁹ qn̄ ſcribit Titū ædificaſſe amphithea Thermæ
trū,addit ꝙ pariter thermas illi ppinq̄s extruxerit: quas credimus fuiſſe ubi nūc Titi Ve
ſunt ruinæ a ſcé Mariæ nouæ monaſterio in coloſſeū ut diximus uergétes. Nullū ſpaſiani.
aūt in tota urbe ædificiū facile repieť,qd maiori ſumptu maioriq; re℞ pcioſiſſi- iiii
ma℞ apparatu,q̄ téplū pacis fuerit extructū:de quo beatus Hieronymus in Iohe Templum
lis pphetæ expoſitióibus ſic dicit: Veſpaſianus & Titus Romæ téplo pacis ædifi pacis.
cato uaſa tépli hieroſolymitani & uniuerſa donaria in delubro illius cōſtituerūt:
quæ græca & romana narrat hiſtoria.Id ét amphitheatrū nūc Coloſſeū a Veſpa-
ſiano & Tito & nullo alio fuiſſe ædificatū oñdit Martialis in epigrámatibus his
carminibus.Hic ubi cōſpicui uenerabilis amphitheatri,Erigiť moles ſtagna Ne-
ronis erát.Martialem uero Statiūq; poetas p Veſpaſiani & Titi tempora floruiſſe v
Euſebius ſcribit.Et ſtagna Neronis fuiſſe ubi nūc Coloſſeū & Cōſtátini arcū ui- Coloſſeū
demus triūphalé in aureæ domus Neronis deſcriptione oñdemus.Videť aūt no fuiſſe hare
bis ex duobus uiſoriis q̄ in amphitheatro ſimul iūcta fuiſſe uult Caſſiodorus eá nam.
pté q̄ nūc extat Coloſſeus dictá fuiſſe harená.Similes.n.illi moles q̄ nūc Veronæ
una Polæ illyrio℞ altera integræ extát dicunť harenæ.Altera auté pars & maior
& certiore uocabulo amphitheatrū appellata.Simul cū optimis reip.téporib⁹ ue-
tuſtate & ipſo pōdere ſubſedit.Idq; certo oñdere teſtimonio uolumus Theodori
co oſtrogotho ré romaná tenéte & put ſæpe diximus paterno fouéte affectu.Sena
tus.p.q;.ro.mœnia cupiens inſtaurare:quæ partim Viſigothi aperuerant:partim
uetuſtate colapſa erant ſaxa amphitheatri in dictá inſtaurationé petiit.qbus ſic vi
rex ipſe rñdit.Optabilis nobis eſt & grata deuotio quæ boná præceſſit uiſionem & Epiſtola p
merito acceptum uidetur ſi id quod poſſumus impare poſcitur. Fœlicitas igitur quá ſaxa
regnantis eſt famulantes amare.quod expedit quádo labor cogitationis nobis au áphithea-
fertur.Dum ſubiecti ſibi p futura diſponūt:atq; ideo ſuggeſtionis ueſtræ tenore tri conce-
cōperto quáta charitate curá in cōmuniédis mœnibus ſuſcepiſtis abſolutá huius duntur ro
rei uobis céſemus eſſe licentiá,Nec qcq̄ de hac re uereamini unde gratiæ expecta manis.
re pmia mox debetis.ueſtra.n.munitio noſtra eſt nihilhominus fortitudo:& qcqd
uos ab incerto eripit:famam noſtræ defenſionis extendit.Saxa ergo quæ ſuggen-

tis de

tis de amphitheatro longa uetustate collapsa: nec aliqd ornato publico iã pdesse
nisi solas turpes ruinas õndere licẽtiã uobis eoꝝ in usus dũtaxat publicos damus:
ut in muroꝝ faciẽ surgat: ꝙ nõ põt pdesse si iaceat. Quos circa pficite cõsidẽter
vii qcqd cau tio ad munimen, qcqd ornatus expedit ad decorẽ tm̃ sciturí gratũ fore
Amphi- qđ facitis q̃tũ exinde grãse nostræ ciuitatis extulerit. Fuisse autẽ tenemus & affir-
theatrum mamus ipam amphitheatri oblõgã ptẽ & nũc demolitã ĩter harenæ q̃ nunc extat
Titi. ptẽ dirutã & arcũ Cõstãtini atqꝫ ingẽtes ruinas, q̃ ad primas cœlii montis radices
pxime insurgũt: quas qdẽ ruinas fundamẽta curiæ hostiliæ fuisse tenemus. Nec
moueat quẽpiã nulla nũc fundamẽta nullas ruinas uideri illius amphitheatri: cu
ius rotunditatẽ plixã appellat Cassiodorus ꝙ Po. Roma. a Theodorico pmissus
in muroꝝ illa instauratiõe funditus asportauit. Cuius rei tãta p singulos dies ui-
viii demus exẽpla, ut ea solũmõ cã nos aliqñ Romæ fastidiat habitatio. Multis. n. in
Quæ mu- locis uineas uidem⁹ ubi supbissima uidimus ædificia: quoꝝ qdrati lapides tibur
nera ædetẽ tini in calcẽ sunt cõcocti. In ea amphitheatri rotũditate plixa nõ mõ adulterii in
tur in am- cestus & cæteræ luxuriæ incitamẽta, aut effœminãtes ludi edebant: sed maximæ
phitheatro crudelitatis exẽpla certaturi cũ feris mali auari hoĩes morti obiiciebãtur. Idqꝫ itẽ
ex Cassiodoro libet õndere. Theodoricus nãqꝫ rex rauẽnæ agẽs quom oĩa senatui
& populo romano pmitteret q̃ & stante re publica & a principibus instituta fue-
rant. pugnã itẽ in amphitheatro more solito cum bestiis cõcessit: cuius epistolam
ix quia & ipm spectaculũ & ea omnia quæ supra sunt posita continet inseruimus.
Epistola ¶ I cõsularẽ magnificẽtiã puocãt q pro ĩcerta corpoꝝ flexibilitate luctant:
õndẽs am- Si organo canẽtibus reddit uicissitudo pmioꝝ: Si uenit ad pciũ delecta
phitheatri bilis cãtilena: quo munere uenator explẽdus est: q ut spectãtibus placeat suis mor
crudelita- tibus elaborat uoluptatẽ pstat sanguine suo & infœlici sorte constructus festinat
tes. populo placere q eũ nõ optat euadere. actus detestabilis certamẽ infœlix cũ feris
uelle cõtẽdere: qs fortiores se nõ dubitat inuenire. Sola est igit in fallendo psum-
ptio: unicũ in deceptiõe solatiũ. q si ferã nõ mereat effugere: ĩterdũ nec sepulturã
poterit inuenire: adhuc supstite hoĩe pit corpus. & añq̃ cadauer efficiat: truculen
ter absumit. captus fit esca hosti suo. & illum phdolor satiat quẽ se pimere posse
festinat. Spectaculũ aũt fabricis claꝝ: sed actione deterrimũ in honorẽ Scythicæ
dianæ reptũ: q̃ sanguinis effusione gaudebat. O miseræ deceptiõis errorẽ illã desi
derasse colere: q̃ morte hoĩs placabat. Primũ sibi p lucos & syluas agrestiũ popu-
loꝝ uota uenationibus deditã hãc triplicẽ deã falsa imaginatiõe finxerũt. Ipsam
in cœlo Lunã: ipsam in syluis Dianã: ipsam apud inferos Proserpinã eẽ firmãtes.
Sed solũ herebi potentẽ nõ improbe forsan extimarunt ꝙ tali falsitate decepti in
pfundis herebi tenebras cũ suis erroribus intrauerũt. Hũc ludũ crudelẽ sangui-
nariã uoluptatẽ: impiã religionẽ: humanã ut ita dixerim feritatẽ athenienses pri-
mũ ad ciuitatis suæ induxere culturã iusticia pmittẽte diuina: ut ad derisionẽ spe
ctaculi pueniret: ꝙ pro falso religiõis ambitu inuenisset. Hoc Titi potẽtia princi-
pis diuitiaꝝ pfuso flumine cogitauit ædificiũ fieri: uñ caput urbiũ patuisset. &
quom theatrũ quod est hemispiũ græce dicat amphitheatrũ quasi in unũ iũcta

duo uisoria

duo uiforia recte cōstat eē nominatū:q̄ species eius harenā cōcluderet: ut & currentibus aptū daret̄ spaciū:& spectantes oīa facilius uiderent:dum quædā plixa rotunditas uniuersa collegerat. Itur ergo ad talia q̄ refugere deberet humanitas. Primus ergo fragili ligno confisus currit ad ora belluaꝝ:& illud quod cupit euadere magno impetu uidet̄ appetere. Pari in se cursu festināt & p̄dator & p̄da. nec aliter tutus esse pōt nisi hunc quē uitare cupit occurrerit. Tunc in aerē saltu corpore eleuato quasi uestes leuissime suppinata mēbra iaciunt̄:& q̄dā arcus corporeus sup bellū libratus dum moras discedendi facit: sub ipso uelocitas ferina discedit. Sic accidit ut ille possit mitior uideri qui probat̄ alludi. Alter angulis in quadrifariā mundi distributione cōpositis rotabili facilitate p̄sumēs nō discedē do fugit:non se longius faciendo discedit. sequit̄ isequentē parietibus se reddēs pximū ut ōra uitet ursoꝝ. Ille in tenuē angulū suspensus inuitat exitialem ferā. & nisi periclitatus fuerit:nil unde uiuere possit acq̄rit. Alter se gestabili muro cānarū cōtra sæuissimū animal Ericii exēplo receptatus includit q̄ subito in tergū suū refugiēs intra se collectus abscondit:& cū nusq̄ discesserit eius corpusculū nō uidet̄. Nā sicut ille ueniēte cōtrario reuolutus in sperā naturalibus defensat̄ aculeis Sic iste consutili crate p̄cinctus minutior reddit̄ fragilitate cannaꝝ. Alii tribus ut ita dixerim dispositis hostiolis paratā in se rabiē puocare p̄sumunt in patenti area cācellosis se postibus occullentes mō facies mō terga mōstrantes: ut miꝝ sit euadere quos ita respicitis p leonum ungues dentesq̧ uolitare. Alter labēti rota fertis offert̄: eadē alter erigit̄ ut a piculis auferat̄. Sic hæc machina ad infidi mundi formata qualitate istos sæpe refouet:illos timor̄ discutiat: oībus tñ uicissim ut decipere possit arridet: longū est p tot piculorū casus sermonibus euagari. Sed apte iungendū est quod ait de inferis Mantuanus. Quis scelerꝝ cōprahēdere formas. QVis omnia pœnaꝝ currere noīa possit. Sed uos q̄bus necesse est talia pp̄lis exhibere largata manu fundite p̄mia ut hæc miseris faciatis eē uotiua. Ne dū aūt male auari hoīes in āphiteatro cum bestiis pugnaturi p̄cio publice accipiebant̄: sed multi capite dānati & plurimi in bellis capti illic cū feris pugnādo mortē appetere cogebant̄. Et de dānatis q̄dem duob⁹ q̄ dū ad id certamē portarent̄ mortē sibi prius cōsciuerint. Seneca est testis. Claudi⁹ aūt īpator pacatis ægyptiis quō militum nō parua manus ob affluētiam opū rebellasset: partē illoꝝ insupatoꝝ occidit: p̄tē Romā misit cū bestiis pugnaturos. Iulius Capitolin⁹ hāc Romani populi crudelitatē honestare uolēs in Pupieni Balbini gestis rebus sic scribit. Vnde aūt tractum sit ut p̄ficiscentes ad bellū impatores munus gladiatoꝝ & uenat⁹ darent breui dicendū est. Multi apud ueteres dicunt hanc deuotionē factā cōtra hostes ut nō sanguine litato specie pugnaꝝ seueriores uim quādā fortunæ satiarēt. Ituros aūt ad bellū romanos debuisse pugnas uidere & uulnera & ferrū & nudas inter se cohertes ne in bello armatos hostes timerēt: aut uulnera & sanguinē horrerent. Eius aūt sæuissimi īstituti cā cōsueuerāt ituri ad bella exhibere in spectaculis multa gladiatoꝝ paria:& quo q̄sq̧ ditior erat eo pl'a exhibebat. Sed Cæsar lege sanciuit q̄ paria a quocūq̧ puinciæ sibi cōmissæ magnitudine deberet exhibere.

x Mittebant̄ captiui ad pugnandū cum feris amphitheatro.

xi Ludi gladiatorum origo.

xii. C. Cæsar minuit numeꝝ gladiatorum.

xiii Habuisse etiã aliquãdo amphitheatrũ mitiora spectacula hic cõstat q Domi-
Naumachia in theatro edita. tianũ impatorẽ scribit Suetonius ædidisse ludos & spectacula tãtibus in amphi-
theatro aqs quantũ oportuit ĩundato. De his q̃ ad amphitheatrũ spectãt uel to-
tum uel ei⁹ pte quã tenemus demolita esse. Satis aũt nunc aliq̃ dicemus de harẽa
xiiii illius parte: nũc ut tenemus sub nomine Colessei: harena quare his locus sit dict⁹
Harena ad quid. nullo in loco inuenimus. Tamẽ coniicimus ex actu uocabulũ habuisse. Eo nãq;
in caueæ loco honestissima palæstræ certamina edebant. Eratq; sparsum solo sa
bulũ in quod certãtes sine læsione caderẽt. Et nudati punctiq; mẽbra pugilles ut
solidiores uicissim præberẽt amplexũ eo puluere pfundebant: indicat id Pli. lib.
xxxv. de pulueꝶ uarietatibus tractans cuius sunt hæc uerba: Nõ multũ a pulue-
re puteolano distat a mari harena tenuissimia sui parte nec ad substinenda Mariæ
fructusq; frangẽdos. Sed ad debellanda corpa palæstræ studiis. inde certe pacro
bio Neronis principis liberto aduehebat. Quin & Leonato & Tratero ac Melea-
xv gro Alexandri magni ducibus sabulũ hoc portari cũ reliquiis militaribus com-
Expẽse harenæ fiebant a pñcis collatis ĩ capita nummis. merciis reperio. Harenæ muneꝶ impensam ab utroq; ordine senatorio.s. & eq-
stri collatis in capita nũmis fieri solitã innuit Suetonius in uita Tyberii ĩpatoris:
cuius hæc sunt uerba: Ex iuuẽtute utriusq; ordinis pfligatissimus quisq; quo mi
nus in opã Scænæ harenæq; edẽda Senatuscõsulto tenerent famosi iudicii notã
sponte subibãt. Meminit harenæ Helius Lampridius in uita cõmodi Antonini
his uerbis: Amazonius aũt uocatus est ex amore cõcubinæ suæ Martiæ: quã pi-
ctam in amazone diligebat: qua pp & ipse in amazonico habitu in harenã roma
xvi nam pdere uoluit. Deinceps circos describere aggrediamur: eos in urbe tres fu
De Circis. isse maximũ: flaminiũ: & Neronis: nec plures cõstat. De eo qui Neronis est dict⁹
xvii pauca scribit Plinius ubi de tertio obelisco tractat: qui erat estq; nũc in Vaticão.
De circo Neronis Illum enim dicit fuisse in Neronis circo sicut supra de obeliscis tractãtes dixim⁹
Circũ qui postea maximus est appellatus a Tarquino rege ædificatũ fuisse scri
xviii. bit Liuius in primo his uerbis: Tũ primũ circo nũc maximus dicit designatus est
De circo maximo. locus diuisa loca patribus equitibusq; urbis ut spectacula sibi suisq; facerẽt fori
appellati. Eosdẽ aũt foros opus in maximum de quo Ro. po. spectaret: q in circo
xix munera edebant Tarquiniũ cui supbo fuit cognomẽ extruxisse. Liuius in primo
Quid fori erant. itẽ sic scribit: Foros in circo faciendos cloacãq; maximã receptaculũ omniũ pur
gamentoꝶ urbis sub terrã agẽdã: qbus duob⁹ opibus uix noua hæc magnificẽtia
xx qcq̃ adæquare potuit. Sed ad qd is Circus fuit a principio instauratus ondit su-
Ad qd circus fuit instututus. piori loco Liuius. Postq̃ diuisa loca pñb⁹ eqtibusq; urbis ut spectacula sibi qsq; fa
cerent: cõtinuãt.n. spectauere foros furcis duodenos ab terra spectacula alta su-
stinentibus pedes ludicrũ fuit: eq pugilesq; ex etearia maxime acciti solẽnes: dein
xxi de ãnui mãsere. Ludi romani magniq; magis q̃ uarie appellati. De Circo aliq̃ hẽt
Vñ dictus est Circus. Cassiodorus q̃ duximus inferenda. Circus a circuitu dr. cirsẽses q̃si circuẽses: p-
pterea qđ apud ãtiqtatẽ rudẽq; ne dũ spectacula ĩornatũ eduxerat fabricaꝶ ĩter
eius. qđ de amina locis uirẽtib⁹ agebant: Nec illud putet irritũ q metaꝶ circuitus
ouo de ereptionib⁹ erigit: qñ actus ipse multis supstitionibus grauidis oui exẽplo
genituũ

genitu℞ se aliqua ꝓfitet. Et ideo dat intelligi uolũtates atq; incõstãtissimos inde
mores nasci: quos ciuiũ moribus aptarent. Cætera Circi Romani longũ est ser-
mone decurrere: dum oĩa uideant ad causas singulas ptinere. Hoc tãtũ dicimus
oĩmode stupẽdũ q̃ illic supra cætera spectabilia feruor aĩo℞ incõsulta grauitate
rapiat: transit prasinus. pars populi mœret: ꝓcedit uentus & potior turba ciuita-
tis affligit. nihil ꝓfitẽtes feruẽter insultãt. nil patientes grauiter uulnerant. & ad
inanes cogitationes sic descẽditur tãquam de statu cõditionis patriæ laboretur.

Eo in Circo carceres locũ in quo equi & bigæ & q̃drigæ cursu de certaturæ cõ-
tinerent fuisse edificatos quo ãno Priuernũ a romanis obsidebat. Scribit Liuius xxii
in. viii. Obseruatũ aũt fuisse longissimis postea tpibus ut hi ludi in Circo maxi- De carcere
mo fierent multis legimus in locis. Suetonius in uita Cæsaris. Circẽsibus spacio loco & pte
Circi ab utraq; parte ꝑducto & in gyrũ euripo addito quadrigas bigasq; & equos circi.
desultores agitauerũt nobilissimi iuuenes Troiani. Lusit turma duplex & maio- xxiii
rum & mino℞ puero℞. Huius ludi originẽ Ver. in. v. sic describit. hunc morem sa- De ludis
cro℞ atq; hæc certamĩa primus. Ascanius longã muris quo cingeret albã. Rettu Circi.
lit & priscos docuit celebrare latinos. QVo puer ipse mõ secum quo Troia pubes xxiiii
Albani docuere suos: hinc maxima porro Accepit Roma & patriũ seruauit ho- De ludo
norẽ. Troiaq; nunc pueri troianũ dicit agmẽ. Et tñ aliter asserere uidet Corneli⁹ troiano.
tacitus cuius sunt hæc uerba. Eaq; offensio altius penetrabat: qa idẽ Thrasea Pa-
taui unde ortus erat ludis cetastis a Troiano Antenore institutis habitu tragico
cecinerat. Suetonius uero in uita Octauii Augusti in circo aurigas cursoresq; &
confectores belluarum & unũquẽq; ex nobilissima iuuente ꝑduxit. Sed & Troiæ xxv
ludũ edidit frequentissimũ maio℞ minorũq; puero℞ prisci decorisq; moris existi In Circo
mans claræ stirpis indolẽ sic notescere. Et in Calicula Suetonius: Edidit q; Circẽ carceres au
ses plurimos a mane usq; ad uesperas interiecta more aphricano℞ uenatione mõ reati.
troiæ decursione & quosdã ꝑcipuos nimio & chryso colla cõstrato circo nec ullis xxvi
nisi ex senatorio ordine aurigantib⁹. Claudii etiã impatoris gesta describens Trã Quid sit
q̃illus Circẽses frequẽter etiã in uaticano cõmisit nõ nunquã interiecta ẽt p qui nũc circus
nos missus uenatione. Circo nero maximo marmoreis carceribus aureatisq; me maxi.
tis: q̃ utraq; & tofina & lignea antefuerãt exculto ꝑpria senatoribus cõstituit loca xxvii
ꝑmiscue spectare solitis. ac super q̃driga℞ certamina Troiæ lusum exhibuit. Cir QVid fuit
ci maximi locus & si omni ædificio℞ ornatu ammodo denudatus est. & in hor- ꝑpe circũ
tos mutatus optimis abundat oleribus. tamen retinet nomẽ sub riuis palliati ma- maxi.
ioris. & si forte aliquis addubitauerit. edocet locũ Cornelius tacitus ubi incendiũ Aedes Ve
illud describẽs quo Neronis tẽporibus urbs Roma pene tota cõflagrauit: sic scri ne.
bit. Initiũ in ea parte circi ortũ q̃ pallatino cælioq; mõtibus contigua est. Habuit Aedes cete
aũt circus maximus circa se ꝑclarissima q̃dã ædificia. In primis ædẽ Veneris quã tis.
Liuius lib. x. dicit Fabiũ gurgitẽ consulis filiũ aliquot matronis stupri dãnatis ex Aedem Iu
eo mulctatitio aere extruxisse: Et sicut Pli. lib. xxxv. scribit ædes Cereris apud Cir- uentutis.
cũ maximũ fuit Liui⁹ ipse in bello macedonico scribit ædẽ Iuuẽtutis in circo ma Templum
xĩo Liciniũ duũui℞ dedicasse. Oui. uero scribit tẽplũ Mercurii spectasse Circum Mercurii.

xxviii maximũ:suntq; uersus ea in pte fastoꝝ cui⁹ est initiũ Clare nepos athlãtis. ubi ita
De colũna seqˀ:Tẽpla posuere p̃es spectãtia circũ: Idib⁹ ex illo est tibi festa dies. Habet etiã
in quã itu/ Oui.in.vi.fastoꝝ Colũnã breuẽ marmoreã fuisse circũ ad quã romani ad bella p
ri ad bella fectun hastã pĩiciebãt eã ptẽ uersus ĩ quã ituri erãt:suntq; hæc carmĩa: Prospicit
mittebãt te a tergo summũ breuis area circũ: Est ibi nõ puæ pua colũna noctæ. Hinc solet ha
la. sta manu belli puincia mitti: In regẽ & gẽtẽ quom placet arma capi. Erat etiã alte
xxix ra in pte circi tẽplũ Herculis in qđ nec canes nec muscæ ĩtrabãt. Q đ tẽplũ Syl
Tẽplũ Her la iussu Sybillæ fecit. Oui.carmina: Altera ps circi custode sub Hercule tuta est:
culis in qđ Q đ de⁹ euboico carmine mun⁹ hẽt. Si titulos q̃ris: Sylla pbauit opus. Pli.autem
canes nec serio reddit cãm q̃re canes Herculis tẽplũ nõ ĩgrediebãt: quã qa iocũda est omit
muscæ in/ tere noluim⁹. Dicit.n.clauã Herculis cũ q eo ĩ tẽpli loco Cacũ occiderat post pri
trabant mas eius tẽpli ualuas fuisse locatã: cui⁹ odore & nõ ĩmerito absterrerent canes. ne
xxx scio aũt an & muscæ ipm horruerint clauæ odorẽ. Circi Flaminii. M. Varro hãc
De circo ponit originẽ. Circus Flaminius dr q circũ ædificatus est flaminiũ cãpũ. & q ibi
flaminio. quoq; ludis Tauris eq circũ metas currũt. Liuius lib.iii. quom legẽ latam scribit.
Ne cui fraudi esset secessio ab deceuiris facta subiũgit sic. Ea oĩa in pratis flami
niis cõcilio plebis acta: quẽ nũc circũ flaminiũ appellant. Pli.aũt lib.xxxv. sic scri
bit: Inuenio a cõsulatu Octauii qui de Perseo rege naualẽ triũphũ egit factã por
ticũ duplicẽ ad circũ flaminium quæ corinthia sit appellata a capitulis æreis co
umnaꝝ. Estq; is circus flaminius de quo superiori loco portam indicantes colli
xxxi nam diximus. Liuiũ scribere libro ultimo de bello Macedonico: quõ dicit ita abũ
De pratis dasse Tyberim ut ludi appolinares circo inũdato extra portã collinã parati fue
flaminis. rint: De pratis autem flaminiis sic habẽt itẽ Liuius in tertio. Itaq; inde cõsules ne
xxxii criminationi locus esset: in prata flaminia ubi nũc ædes Appollinis est iam tum
De æde/ Apollinarẽ appellabant aduocauere Senatũ. De cursu aũt equoꝝ quos Varro di
apolinis cit in circo flaminio ludis taureis circum metas currere sic habet Ouidius ad fa
xxxiii stoꝝ secundi libri finẽ. Iãq; duæ restãt noctæ de mense secundo: Marsq; citos iũ
De equu/ ctis curribus urget equos. Ex uero positũ permãsit equuria nomen: Quæ Deus in
ria. cãpo prestitit ipse suo. &c. M. Varro de equuria sic habet: Equuria ab equoꝝ cursu
eo.n.die ludis currũt in martio cãpo. De hoc cassio. in ep̃la cuius partẽ ultimã su
xxxiiii periore de circensibus loco posuimus: postquã ad ludicrũ quo equis iũctis cur
Ab Augu rebant currib⁹ multũ laudauit: sic subiunxit: Primũ hoc apud Elidẽ Asiæ ciuita
sti mauso/ tem. Enomaus fert edidisse: qđ postea Romulus in raptu Sabinaꝝ nec dũ fũda
leo. tis ædificiis ruraliter ostentauit Italiæ. Sed mũdi dñs ad potentiã suã opus extol
Currebant lens mirãdam etiã Romanis fabricã in uallẽ martiã tetendit Augustus: ut ĩmen
in nunc sa moles firmiter præcincta montib⁹ contineret. Eadẽ uero in epistola satis ĩnuit
Agonem. Cassio. solitos ab Augusti mausoleo sex portis dimitti iũctos currus q p equuriã
xxxv in flaminiũ circũ curreret: ut cõstare credam⁹ locũ cui nunc Agoni ẽ nomẽ circũ
Ecclesia .s. fuisse flaminiũ. Nã si aliqs qđ nos aliqñ fecim⁹ postremã mõtis citatoꝝ ptẽ cõscẽ
Mariæ in derit: & oculo metiet: pfecto itelliget ab Augusti sepulchro rectã fuisse uiã ædi
equuria ficiis nunc cõtectã q duceret ad ecc̃liã .s. Mariæ in equuria appellatã. ab ipsa autẽ.

ecclesia

ecclesia in circũ flaminiũ nũc agonẽ recta breuis & usu expeditissima nũc est uia. *xxxvi*
Nec dubitamus qn ea cãpi prio & postea circi flaminii cã fcm sit, ut uia q̃ ab il- *Origo uo-*
lis ad augusti monumẽta & ad ꝓximã olĩ flumẽtanã nũc appellatã populi portã *cabuli uiæ*
dicit dcã sit flaminia. Vtrũ uero eadẽ rõne & regio Italiæ nũc Romãdiola a foro *flaminiæ.*
Cornelii nũc Imola ad Pisauꝝ, & uiã oĩs ab ipso foro cornelii usq; ĩ urbẽ Romã *xxxvii*
flaminiũ hũerĩt cognomẽ ĩcertũ est. hĩc magis angimur aĩo ꝙ oĩum flaminiæ ur- *Flaminiæ*
biũ speciosissima foꝝ Liuii nos genuit: aluitq;: & forte nũc ab eadẽ in urbe roma *ꝑuĩciæ ori*
sub citatoꝝ mõte flaminiã ĩcolimus uiã. De mutatiõe noĩs Circi flaminii ĩ agonẽ *go uocabu*
paꝝ admirari debebũt, q nouerĩt agõis uerbũ cõe eẽ cuilibet actiõi quocũq; in lo- *li. xxxviii*
co publice ĩstituat. & ĩ tãta tãq; absurda oĩum appellationũ mutatione q̃tã fece- *De muta-*
rũt romanæ urbis ædificia: hæc satis uĩ tolerãda: quõ locus ipse ne dũ florẽte Ro *tione nois*
ma multoꝝ ludoꝝ spectaculorũq; agones hũit: Sed nr̃is quoq; tpibus si qs attẽte *flaminii*
considerauerit ludoꝝ quoq; apollinariũ similitudinẽ repræsentẽt. Quæ.n.carnis *in agonẽ.*
priuii extremo Iouis die ipso in circo edunť spectacula originẽ habuisse uidentur
ab apollinaribus ludis: de qbus Macrobius ĩ Saturnalibus sic scribit: Bello puni- *xxxix*
co hi ludi ex sibyllinis libris primũ sunt instituti suadẽte Cornalio Ruffo deceui *Agonis lu*
ro. & infra: Cẽsuerũt patres apollini ludos ĩueniẽdos faciẽdosq;. Inq; eã rẽ duode *di ab apol*
cim milia æris ꝑtori & duas hostias maiores dari deceuiris ꝓceptũ ut græco ritu- *linaribus*
hisce hostiis sacroꝝ facerẽt apollini boue aurato & capris duabus albis auratis. La *traducti.*
tonæ boue fœmina aurata. ludos ĩ circo ppl̃s coronatus spectare uisus. Qui ãt rõ
ne uel cõiectura ducti affirmauerimus eẽ ludoꝝ apollinariũ similitudinẽ, q̃ nũc
ẽt ꝑ dicto tpe seruať libet oñdere. uidimus ex. T. Liuii tertio senatũ fuisse aduoca
tũ in prata flaminia, ubi postea fuit ædes apollinis. & iã tũ apollinarẽ appellabãt.
Pandulphus ãt lateranẽsis ecclesiæ hostiarius qđ Petrus omiserat bibliothecarius *xl*
hẽt: Hadrianũ primũ pontificẽ romanũ ædificasse sancti apollinaris ecclesiã ubi *Ecclesia. s.*
prius Apollinis ædes fuit. qđ qdẽ nulla alia rõne factũ uideť: celebri tunc in urbe *apolinaris*
loco apollinaris & loci & ædis appellatio a ritu gẽtiliũ celebris tractu temporis in
sancti apollinaris ꝑsulis rauẽnatis memoriã uerteret. Sic in pãtheone ꝓxio illi lo-
co haud diu antea omniũ idoloꝝ qbus id templũ erat dedicatũ cultus in omniũ *xli*
christi dñi martyrũ memoriã fuerat mutatus. Iam tandẽ quartæ distributionis *De minu-*
nostræ pti manũ apponẽtes minutiora & uariis dispsa locis oñdere aggrediamur. *tioribus &*
Prima tamen erit Neronis domus: de qua Suetonius sic scribit: Domum a pala- *dispsis in*
tio exquilias fecit quã primo transitoriam, mox incendio absumptã restitutãq; *genere.*
aureã nominauit. de cuius spacio atq; cultu suffecerit hæc rettulisse: Vestibulum *xlii*
eius fuit in quo Colosseus centũ uiginti pedũ staret ipsius effigies tanta laxitas ut *De Nero-*
porticus triplices miliarias haberet: Item stagnũ maris instar circunsæptum ædi- *nis domo.*
ficiis ad urbium speciem. Rura insuper aruis atq; uinetis & pascuis syluisq; ua-
ria cum multitudine omnis generis pecudum ac feraꝝ in cæteris partibus cun-
cta aurolita, distincta gemmis, unionũq; conchis: erant cœnationes laqueatæ ta-
bulis eburneis uersatilibus, ut flores fistulis ut unguẽta desup spargerenť: ꝑcipua
cœnationũ rotunda quæ perpetua diebus ac noctibus uice mundi circum age-
rentur

rentur:ballineæ marinis & albulis fluẽtes aqs. Eandẽ domũ quom abſolutã dedi
caret:hactenus cõprobauit ut ſe diceret q̃ſi hoĩem tãdẽ habitare cœpiſſe. De ipſa
itẽ domo Cornelius Tacitus ubi incendiũ Romæ deſcribit ſic hẽt: Eo tpe Nero
Antii agens nõ ante ĩ urbẽ regreſſus eſt q̃ domui qua pallatiũ & Mecœnatis hor-
tos cõtinuauerat ignis ꝓpinquaret.neqꝫ tñ ſiſti potuit qn & pallatiũ & domus &
cũcta circũ haurirentur.& infra: Cæteꝝ Nero nixus eſt patriæ ruinis extruere do
xliii mũ:in qua aut proinde gẽmæ & aurũ miraculo eſſent ſolita pridẽ & luxu uulgata
Aedes for q̃ arua & ſtagna & in modũ ſolitudinũ hinc ſyluæ inde apta ſpacia & ꝓſpectus.
tunæ ex la- Eam in domũ Neronẽ incluſiſſe ædẽ fortunæ:quæ ex lapide phegini de tranſlu-
pide trãſlu cens:ædificata foribus clauſis claritatẽ diei intus hẽret.Scribit Plinius in.xxxvi.
cente. idemqꝫ in.xxxiiii.dicit in aureæ domus Neronis ſolariis aues ex argento mirabili
xliiii ope ſculptas fuiſſe.ubi aũt fuerint porticus triplices miliariæ:ubi ſtagna ſytuæ &
Domus ne arua tenui poſſumus aſſeq cõiectura ꝙ illis ĩ eiſdẽ locis excælſa ampliſſima poſt-
ronis loc⁹ modũ ædificata fuerũt ædificia. Nãqꝫ id totũ domus aureæ ſpacium fuit ab ea
quæ fuit. pte pallatii quæ nũc monaſteriũ ſancti Gregorii e regiõe reſpicit recte ueniendo
per Conſtantini arcũ triũphalẽ coloſſeũ & Traiani foꝝ quouſqꝫ nũc domũ car-
xlv dinalis Colũnæ ſub mecœnatiana turre ꝑtingimus.Sicqꝫ Septizoniũ arcũ Con-
Titus ĩ ſta ſtantini amphitheatrũ & Titi Veſpaſiani thermas Traianiqꝫ foꝝ diuerſis poſtea
gnis nero- tẽporibus diruptæ domus aureæ ſolũ arua ſyluaſqꝫ ſtagna occupaſſe oportebit.
nis amphi Primũ qui tantæ mutationi manũ appoſuerit fuiſſe uidet̃ Titũ Veſpaſianũ:de
theatrum. cuius occupatiõe Neronis ſtagnoꝝ fidele ſupra poſuimus Martialis teſtimoniũ.
xlvi Hic ubi cõſpicui uenerabilis amphitheatri, Erigitur moles ſtagna Neronis erant.
De Coloſ- Vtrũ autẽ Titus coloſſum qui in domus aureæ porticu erat intra amphitheatrũ
ſo a quo ædificãdo cõcluſerit:an poſtea illuc trãſtulerit:aut ꝓpe illud ſtare ꝑmiſerit:ĩ cer-
nũc Coloſ tũ hẽmus.Et tñ cõſtat nobis id Coloſſum multis tpibus ad amphitheatrũ fuiſſe
ſeus. a quo uulgus totã eã molẽ poſtea Coloſſeũ appellauit. Helius Lãpridius ĩ Anto
xlvii nini Cõmodi uita ſcribit.Coloſſi aũt caput depreſſit:qđ erat Neronis ac ſuũ ĩpo
caput æne ſuit:& titulũ more ſolito ſubſcripſit.Noſqꝫ caput Cõmodi ĩ nũmiſmatibus no-
um quod ſcẽtes uidemus id æneũ & certe maximũ caput:qđ nũc ad Lateranenſem baſilicã
nũc eſt ad cernit̃ fuiſſe illud qđ ſpurciſſimus ipſe Cõmodus flagitioſiſſimi Neronis capiti
lateranũ. ſubrogauit. Secundus ãt traianus foꝝ extruxit:de quo Ammianus Marcellinus
xlviii lib.xvi.ſic hẽt. Veꝝ quom ad traiani foꝝ ueniſſet:ſingularẽ ſub oĩ cœlo ſtructurã
De foro ut opinamur æternã mœniũ aſcẽſione mirabilẽ hærebat attonitus ꝑ gigãteos con
traiani. textus circũferens mentẽ:nec relatu effabiles:nec rurſus mortalibus appetendos.
xlix Omni itaqꝫ ſpe huiuſmodi qcq̃ conãdi depulſa traiani equũ ſolũ locatũ in atrii
De equo medio,q ipm principẽ uehit imitari ſe uelle dicebat & poſſe:cui ꝓpe aſtãs regalis
traiãi eneo Ormiſda cuius ex Perſide diſceſſũ ſupra mõſtrauimus:rñdit añ ſtabulũ tale con
l das.Ex oĩbus uero q̃ ĩſignis tot tãtorũqꝫ ædificioꝝ ſtructura hũit ꝑtibus unica ex
De cocli- tat integra,Coclis colũna boni ꝓſtãtiſſimiqꝫ principis res geſtas mirabili ope in-
de colũna ſculpta.ad cuius baſim inciſæ litteræ oſtendunt.terreum collẽ qui eius turris al-
traiana. titudinẽ æquaret ut area fieret plana:inde operibus effoſſum aſportatũqꝫ fuiſſe.

In eius

In eius fori excelsis mirabilibusq; ruinis Symachus primus papa ecclesias sancti li
Basilii & itẽ sancti Siluestri & Martini extruxit. Bonifacius autẽ octauus tres tur- Ecclesia.s.
res quæ nunc integræ extãt ad easdẽ ruinas ædificauit: quarũ quæ media inde mi Basilii.
litiarũ est dicta turris q cellis supædificata est in qbus Traiani principis milites lii
continebant. Quod autẽ Traianus ipse impatoris Neruæ: a quo fuit adoptatus Tres tur-
memoriã cupet cõseruari pdictã fore sui molẽ Neruæ ipsius foro atrioq; coniun res militia
xit in cælsis quorũ pinneæ ad eam partẽ quæ in sancti Hadriani ecclesiam uergit. rum.
& ubi nunc uulgi corruptela dicit arca noe. Litteræ etiã extãt cubitales neruæ titu liii
los pferentes. Id uero neruæ forũ fuisse transitoriũ appellatum Helius Spartianus De foro
in Alexãdri Seueri uita indicat his uerbis: Statuas lacosas uel pedestres nudas uel neruæ qđ
equestres diuis impatoribus in foro diui neruæ quod transitorium dicit: locabat trãsitoriũ
oĩbus cũ titulis & colũnis æreis quæ gestorũ ordinẽ continerent. Sed quare transi- fuit dcm
toriũ sit dictũ id forũ coniicimus q ex eo ad alia ppinqua atq; cõtigua fora tran- liiii
siretur ad magnũ uidelicet romanũ & traiani forũ: unde ecclesia q est sancti Ha- Ecclesia.s.
driani ab Honorio primo pontifice romano tpibus Focæ impatoris ædificata in Hadrian
tribus foris a bibliothecario appellatur q ipsius ecclesiæ locũ a dicta tria fora ptī in tribus
nuisse uideamus. Est. n. ipsius sancti Hadriani ecclesiæ ppinqua alia ecclesia san- foris:
ctæ Martinellæ nũc appellata quam uulgo fert in Martis tẽplo fuisse ædificatã. lv
Sed q tẽplũ ibi Mars habuerit ignoramus. & tñ uidemus ipsa in ecclesia cohortẽ Ecclesia.s.
romanam militũ more ad instar hoĩs figurã incisorum cuius uexilifer labrũ pro Martinel-
insigni hẽt: quæ ornamẽta nullum aliud magis q martis templũ dicebãt. Et itẽ ei- læ.
dem ppinqua loco statua ingẽs marmorea iacens mars fori nũc uulgo appellata: lvi
quã peritiores romani phibent Ioui panario fuisse dicatam: argumẽtaq; afferũt q Statua
marmoreũ statuæ stratũ tãq panibus marmoreis uideat obtectũ. dicuntq; eã sta- mars fori
tuã ideo positã esse ut memoriã referret panis quẽ maiores a Senonibus gallis in apppella-
capitolio obsessi quom famæ pirent in hostẽ ut mẽtitã copiam rerũ prætenderẽt: ta quid.
piecerunt. cuius rei ueritatem aliorũ qui melius q nos sciant iudicio relinquimus. lvii
De Septironio autem quod in domus aureæ solo diximus fuisse ædificatũ uariæ De Septi-
scribi inuenimus. Id aũt est ædificiũ ante beati Gregorii monasteriũ cuius magna tonio.
ex pte demoliti tres colũnarũ ordines inuicẽ suppositi nunc uisunt. Fuit uero Se-
ueri Afri impatoris sepulcrũ: de quo Helius Spartianus dicit: Opa eius puplica
Romæ præcipua extant: Septironium & thermæ Seuerianæ. Et paulo ĩfra. Idem
Spartianus: Quom Septironiũ faceret nihil aliud cogitauit q ut ex Aphrica ueni
entes suũ opus cernerent. & mediũ simulacrũ eius locatũ additũ pallãtis ædibus.
Is regiũ arcũ ab ea pte facere uoluisse phibet, quod etiam post Alexander quom
uellet facere ab aruspicibus dicit esse phibitus: quom hoc sciscitans non litasset.
Iulius uero Capitolinus in Antonini gente qui fuit dicti Seueri filius uita dicit:
Illatus est maiorũ sepulcro hoc est Seueri quod est in Apia uia euntibus ad ptem lviii
dextrã specie Septodii extructũ qđ ille sibi uiuens ornauerat. Et Septodiũ sic Iuli Septodiũ
us Capitolinus appellat. Nouimus græcos dixisse locũ ad quẽ ciuibus frequẽta-
tũ multæ pducãt uiæ cui nũc Lodiæ est appellatio ut uideat inuere Capitolinus

Seuerū ſibi parauiſſe ſepulcrū ad qđ ciues ſæpenumero cōuenirent. Quare autē a
Spartiano Septironiū appelleť intelligere nequimus. Eſtq; noſtra opinio eo ī uer
bo librarios erraſſe & Septironium pro Septodiū poſuiſſe. Sed uidemus eos q a
mille annis citra romanorū pontificū geſta ſcripſerūt appellare paruā nūc & mo
lviii grā eccleſiā illi Septiſonio ſubiectā atq; ꝓpīquā q eſt cardinalatus titulus ſanctā
Scā Lucia Luciā in ſepta ſolis: cuius appellationis rōnē haud quāq noſtro iudicio abſurdā
ī ſepta ſo- reddere poſſumus ꝙ inuenimus fuiſſe in eius colūnatis ædificii ſummitate idolū
lis. ſolis eximiū radios oblōgos auratoſq; ad caput hñs. & qđ aſpiceret Coloſum Ne
lix ronis: a quo Coloſſeū diximus appellari. Idem Seuerus arcū triūphalē habuit ſibi
Arcus triū & Marco aurelio cōem a Senatu populoq; romano poſitūq nunc integer ad ſan-
phalis ſeue ctum Hadrianū ſub capitolio cernit'. eſtq; titulus impatori Cæſari. L. Septimo
ri. .M.F. Seuero. Cætera ſunt nota. De arcu Conſtantini quem in Neronis ſtagnis
lx ædificatū fuiſſe diximus pauca dicere expedit ꝙ in eo nūc ītegro talis titulus ha-
De arcu bet'. Impatori Cæſari Flauio Cōſtantino maxīo Publii filio Auguſto S.P.Q.
Cōſtātini. R. ꝙ inſtinctu mētis diuinitatis magnitudine cū exercitu ſuo tā de tyranno q de
lxi omni factiōe uno tēpore iuſtis re.p. ultus eſt armis arcū triūphis inſignē dicauit.
De domo Poſtq de Neronis domo & maximis quæ in eius demolitæ loco cōſtructa fuerūt
.C.Cæſa- ædificiis dictū ſatis ē. Et uulgi errorē habere uidemus. id qđ Traiani foꝝ eē docui
ris. mus Iulii Cæſaris domū fuiſſe. Sed ubi fuerit ipſa Cæſaris domus oñdemus. Pri
mū Suetonius in illius uita ſcribit: Habitauit primo in modicis ædibus. pōtifica
tū maximū ī ſacra uia domo publica. Et Pli. lib. xix. Cæſar dictator totū foꝝ Ro
manū uiāq; ſacrā ab domo ſua in cliuū uſq; capitoliū in munere gladiatorio lin-
teis cōtexuit. Fuitq; ipſa domus quā Octauius Auguſtus a Liuia nepte nimis ſū
ptuoſe ornatā ſicut Suetonius ſcribit ac ſolum dirui fecit in cuiuſq; area poſtea
Liuia por- porticus Liuia fuit: de q Ouidius. vi. faſtoꝝ: Diſce tñ ueniens ætas ubi Liuia nūc
ti. eſt Porticus īmenſæ tecta fuiſſe domus. Ad eāq; porticū ſcribit Plinius Veſpaſia
lxii nū pacē ſuā ædificaſſe. Pātheon qđ tēplū deſcribere ſupra polliciti fuimus a Mar
De Pātheo co Agrippa ædificatū fuiſſe titulus ī frōtiſpicio adhuc oñdit. Pli. lib. xxxiiii. ſcri-
bit. Syracuſana ſunt in Pātheo capita colūnaꝝ a Marco Agrippa poſita. Id tem
plū Spartianus dicit ab Hadriano inſtauratū fuiſſe. & minores in frōtiſpicio litte
lxiii ræ edocēt eādē inſtaurationē a Septimio &. M. Aurelio Antonino fuiſſe factam.
Pāthei mu Macrobius in ſaturnalibus magnitudinē deſcribēs unionis quē Cleopatra ī auri-
tatio in. S. bus geſtabat: ſic ſcribit: Ipſe aūt cuius fuit magnitudinis inde colligi poterat ꝙ q
Mariæ ec- ſuperfuit poſtmodū uicta regina & capta ægypto Romā delatus diſſectuſq; eſt. &
cleſiā. factæ ex una margarita duæ īpoſitæq; ſimulacro Veneris ut mōſtruoſæ magni-
lxiiii tudinis ī tēplo qđ pātheon dicit'. Bonifacius aūt qrtus pon. ro. a Foca īpatore ob-
Eug. iiii. pā tinuit id tēplū in honorē beatæ Mariæ uirginis & omniū chriſti martyrum conſe
theon in- crari. inde apud eos q de chriſtianoꝝ geſtis in urbe Roma ſeptingentis ānis citra
ſtaurauit ſcripſerunt: ea eccleſia aliqñ ad martyres appellabatur. Eius ſtupendū fornicem
uetuſtate ipſa & terræmotibus ſciſſum ruinaq; minantē tua pontifex Eugeni opa
īpēſaq; inſtauratū & chartis Plūbeis alicubi deficiētibus coopertū leta īſpicit curia.

Et quom

Et quom ipsa insignis ecclesia cæteras facile supans multis ante sæculis cælsas lxv
q̃bus attollit͛ colũnas habuisset:sordidissimis diuersoꝶ tabernis quæstuũ a qbus Idem colũ
obsidebant͛ occultatas emũdatæ nũc in circuitu bases & capita pnudatæ mirabi nas Pãthei
lis ædificii pulchritudiné oñdũt:accedũtq; decoxi stratæ tiburtino lapide subie detexuit.
cta templo area:& quæ ad ætatis nostræ campũ martiũ ducit uia. lxvi
q Vando aũt nos ære alieno liberare cœpimus: ꝓmissa ité uici Iugarii Eq Idem areã
melii & Salinaꝶ loca indicemus. Et qdé de uico iugario qd dicere possi Pãthei lapi
mus nihil aliud est q̃ quod Liuius in bello macedonico dicit:Saxũ ingens a capi destrauit.
tolio in uicũ iugariũ ꝓcidit:& multos oppressit. Nunc autem seruat ætas nostra lxvii
ut uicino in loco sub capitolio ad eã parté q̃ uersa est in Lucii Septimii Seueri ar Vic⁹ iuga
cum triũphalem & currus & iuga boum fiant. De equimelio Liuius quarto ab ur ri⁹ ubi fuit.
be cõdita quom Spurii Melii & equestri ordine ad cõcupitũ regnũ factã cædem lxviii
scripsisset addidit: Nec satis esse eius sanguiné expetitũ nisi tecta parietesq; intra Eqmeliũ
quæ tm̃ amentiæ cõceptũ esset dissiparent͛:bonaq; cõtracta ꝑtiis regni mercandi q̃d & ubi
publ̃ caret͛. Iubet͛ itaq; quæstores uẽdere ea bona atq; in publicũ redigere. Domũ fuerit
deinde ut memoriæ area esset oppressæ nefariæ spei dirui exẽplo iussit: id equime
lium appellatũ est. Liuius ité in bello macedonico: Cẽsores sup equimeliũ in Ca
pitolio & uiã sternendã a porta Capena. Et Marcus Varro in q̃rto de lingua lati
na: Equimeliũ ꝙ æquata Melii domus publice ꝙ regnũ occupare uoluit. Is locus
ad busta gallica ꝙ Roma recupata galloꝶ ossa q possederant urbem ibi coacerua lxix
ta & consecta. Salinas in locũ quo sal populo uendendũ conseruaret͛ fuisse ea in Salinæ ubi
Tyberis ripa q̃ a ponte nunc sanctæ Mariæ in Auentinũ ꝑtinet. Liuius lib.iiii.de fuerunt.
secundo bello punico oñdit. M. Varro carceris uerbi uim declarãs sic scribit. Car lxx
cer a coercendo ꝙ exire ꝓhibent͛ in hoc pars q̃ sub terra Tullianũ:ideo ꝙ addita de carceris
est a Tullo rege ꝙ Siracusis ubi saxa excisa cõseruant͛ uocant͛ latomiæ: & de lato ui uerbi.
mia translatum ꝙ hic quoq; in eo loco lapidicinæ fuerunt. Liui⁹ aũt in bello Ma Tullianũ.
cedonico scribit. M. supioré Catoné q dictus est Cẽsorinus in cẽsura fecisse atria Latomiæ.
duo Martiũ & Titiũ in latumiis. Liuius ité in.vi.belli punici incẽdium describẽs
sic habet: Cõprehẽsa postea priuata ædificia:neq; enim tũc basilicæ erant cõpre lxxi.
hensæ latumiæ:forũq; piscariũ & atriũ regiũ ædes uix uestæ defẽsa. Ex qbus Var Latũia ubi
ronis Liuiiq; uerbis dicere uoluimns latumias fuisse ubi nunc est ecclesia sancti
Nicolai in carcere tulliano. Et atrium regium ibi ꝓpinquũ ubi.s.ædes sunt:quas lxxii
Sabelloꝶ gens uetusta & clarissima nũc habitant. Sicq; supiore loco ꝓpńe uide Atrium re
mur foꝶ piscariũ & ædé uestæ descripsisse. Vrgebat nos ꝑ hos dies interrogatio gium.
ne Iustinus planta iurecõsultus & cõcistorialis aduocatus ubi fuerit summa uelia lxxiii
in qua quom habitaret Valerius publicola primus consul ædes demolitus ad hu Vbi fuit
miliora fori loca inhabitanda se contulit. Cui respõdemus. M. Varroné quõ pala sũma uelia
tium describẽs dixisse ꝙ a ballatu ouiũ fuerit appellatũ:addere huic Germaliũ &
uelias cõiunxerũt.& ĩfra. Veliæ uñ eẽnt plures accepi cãs ĩ qb⁹ ꝙ ibi pastores pal
latini ex ouib⁹ añ tonsurã inuentã uellere lanã sint soliti. Hinc ergo diximus ueliã
fuisse ea in palatii parte in forũ Romanũ uersa quæ iuxta palladiũ cõtra ecclesiã

sáctæ Mariæ nouæ cælsior insurgit. Alia ité multorum interrogatione sæpenu/
mero agitati fuimus qd mons ille fuerit. cui portã inter Tergeminã nũc sci Pauli
lxxiiii & tyberim testaꝝ laterumq; fragmentis aggerato nunc monti testatio est appella
Testaceus tio. Fama enim multis ante seculis cõtinuata habet eã montis molé quæ ꝑculdu
mons. bio magna est in id cælsitudinis creuisse ex urnis aliisq; testaciis in qbus imperio
subditi Romano populi tributa Romã ꝑtulissẽt. Et qdé nos eã famã esse falsissi
mã certius ꝓbare possumus:q̃ quo auctore qua institutione id factũ sit edocere.
QVãtũ uero attinet ad famæ falsitaté norũt mecũ qui Romanoꝝ gestas res lege
runt: cõsueuisse q̃stores in ꝓuincias mitti qbus curæ esset tributa exigere: & siue le
gionibus in stipendia distribuere: siue in ærariũ romã deferre. M. Cato uticensis
q̃stor in Asiam in Cyprũq; missus habita a ꝓuincialibus tributa nõ fictilibus ur
nis gessit quas homo legũ obseruãtissimus in testacei montis exaggeratione cõstri/
geret: sed tenacissimo cõsutos corio sacculos in summa nauis puppi gestauit: sub
ere ea tõne longissimis alligatos restibus: ut si naufragio ipse cum nautis perisset
supnatans suber oñderet in fundo depositũ & amisso ꝓstanti ciue populo nihilo
minus romano tributoꝝ pecunia esset salua. Nec solũ in extemis ꝓuinciis: sed in
Italia etiã tributa ꝑ quæstores exigebant: Idq; Macrobi9 in saturnalib9 de fide ser
uoꝝ erga dños tractans indicat. Asinio Polione patauinos cogente ut tributa cõ/
lxxv ferrent: & ꝓpterea dñis latitantibus seruoꝝ nullus inuent est qui libertate proposi
De figulis ta dominũ proderet. Sed omissa inani & nostro iudicio supflua uanæ opinionis
& plasticis cõfutatione: quas ad rei ueritaté habemus cõiecturas in medium proferam9. Pli/
nius in libro trigesimo quinto multa dicit de figulis & plasticis quoꝝ opificum
uis uerba a græco significat interpretata: eos uel ex terra uel ex gypso uel argilla ali
qua similitudines uel formas effigiare. Sed quod ad nostrã facit itentionem ma/
ximũ dicit usum fictilium maioribus qui Romanoꝝ fundauerũt imperiũ adeo
ut deoꝝ simulacra templorũq; ornamenta & ipsa parietũ crustamenta ex fictili/
bus cõficerent. Suntq; hæc pauca Plinii de ea re uerba: Turianũ accium a fregel/
lis cui locarat Tarquinus Priscus Iouis effigié in capitolio dedicãdã fictilé fuisse
eã: & ideo nõ mirari solere fictiles in fastigio templi eius quadrigas: de qbus sæpe
diximus ab hoc eodé factũ Herculé qui hodieq; materiæ nomen in urbe retinet.
Hæc enim tum deoꝝ erant effigies laudatissimæ: nec pœnitet nos eoꝝ q̃ deos ta
les coluere. Auꝝ enim & argentũ ne in diis quidé cõficiebat: durant etiã nũc plu
ribus in locis talia simulacra. Fastigia quidé temploꝝ etiã in urbe crebra & muni/
ta mira cælatura & arte firmitateq; sanctiore auro certe innocentiore. Et infra:
Quæq; adhuc diximus uel assiduitate satiãt figulinaꝝ opa & fictibilib9 doliis ad
uina excogitatis ad aquas tyberis ad balneas ad tecta coctilibus laterculis. At q
Nũma rex septem collegia figuloꝝ instituit qn & defuncti sese multis fictilibus
soliis condi maluere: maior pars hoïum terrenis utitur uasis. Marcus etiã uarro fi
gulos uno in loco fuisse idicat: quom dicit Veneré myrteã fuisse inter figulos. &
Vicus ui/ myrtheã iõ appellari: qa locus ille primus myrtis eét feracissimus. Et Sexti Ruffi
triariorum. urbis Romæ descriptio habet in regione prima porta Capena fuisse uicum uitra
tiorum

riorum: quom itaq; figulo℞ eam esse opificii conditionem uideamus ut lõge ab aquis haberi nõ possit: quom item eius artis purgamenta si nimis multa in aruis dispgant̃: ea reddãt cæteris usibus inutilia. Si uero in flumen abiiciant̃ aut illud in breui cõpleãt: aut difficillime eruant̃: prudẽti cõsilio factũ tenem⁹: ut tã multa figulo℞ collegia a Nũma rege instituta myrteis & secus fluuiũ apud uitrario℞ ui cũ ibi fuerint locata ubi nũc testaceũ inter mõtẽ & Tyberim uineas uidemus: ꝙ si Nũmæ regis tẽporibus quando urbis Romanæ impium intra uigesimũ lapidẽ coarctabat̃ figulo℞. collegia fuerunt septẽ: quãto plura credimus esse addita Romani populi multitudine nõ minus aucta q̃ fuit impiũ dilatatũ. Hæc oĩa attẽtẽ cõsiderantes. mirari solemus cur testaceus mons supra fidẽ eo℞ qui nõ uiderunt arduus nõ in alpẽ potius insurrexerit. Quæsiuit uero nup Lælius noster Vallensis, iurecõsultus: nũquid ludi Taurii quos postremo carnis priuii dñico die ad eũ mõtẽ fieri spectabamus illi essent: quo℞ meminit Marcus Varro: cui nũc sicut polliciti fuimus respondemus. Ludos quidẽ taurios ad postrema februarii mẽsis tpa Romanos edere consueuisse. Sed quod ex parte superiore loco in Equuria & Circi flaminii descriptiõe diximus licet ludi appellarent̃ taurii: nõ tauri sed equi curribus iuncti a campo martio per equuriã currentes quom ad septẽ metas circũacti essent in circũ flaminium ferebant̃. Amplũ & uastũ nunc ingressi sumus campũ dispersa per urbem loca describendi cui parti tantum abest ut plene satis posse facere cõfidamus: ꝙ licet ea quæ hactenus sunt scripta multo maiora his q̃ forent reliqua existimamus futura tamẽ paucissima in poste℞ certa oñdere sperramus. Si quis enim urbis Romæ ætatis nostræ partes singulas uel mẽte uel oculis lustrando puagabit̃: ea quæ populo nunc & domibus frequentata sunt: a nobis pene intacta intelliget: quod quidẽ nulla a nobis negligentia aut inaduertentia magis factũ est q̃ ne ignota imprudenter asserere aut impossibilia uane & leuiter conari cõpelleremur. Libet tñ aliqua ex parte ipsam scribẽdi sine antiquis & dignis fide testibus audaciã qualis futura fuerit ostendere. Ea in regione omnium præsentis urbis populo frequẽtissimæ: quã capitolio exqliis cãpo martio & pantheone uidemus clausam Ecclesia est sancti Marci quã tuus eugeni nepos Petr⁹ gente barba patritius Venetus & sanctæ Mariæ nouæ cardinalis inhabitat: eam scribit Petrus bibliothecarius a Marco pontifice Romano eius nominis primo iuxta pallaturas fuisse ædificatã. Et licet multo℞ ut apparet ingentium olim ædificio℞ ruiuæ multa nũc cernãt̃ fundamẽta qd tñ ille fuerit pallaturæ ignoram⁹. Proximam illi ecclesiã basilicæ xii. apło℞ nunc inhabitat & cardinalatus titulo tenet Bisarion ex Constantinopoli urbe græcus cui Niceno uulgaris est appellatio. Quis uero ipsam ædificauerit ecclesiã: aut q̃ fuerint ædificia quo℞ ingẽtia apud eam cernunt̃ uestigia mihi penitus ignotũ est: & tñ extantia ipsi⁹ ecclesiæ monumenta añ annũ trecẽtesimũ scripta fuisse dicũt. Intra ipsius ecclesiæ parrochiã & ꝑpe capitoliũ Veneris ortũ cognoĩe mirabilẽ & multa haud quaq̃ ignobilia quorũ loci & situs nullã scire possumus certitudinẽ. Ecclesiam uero sci Marcelli quã Nicolaus pñia Surrentinus & eiusdẽ ecclesiæ tituli cardinalis appellatiõe capua-

Marginal notes (right margin, in order):

lxxvi De ludis Tauriis

lxxvii De locis quo℞ certa non hñt testimonia

lxxviii De eccł̃ia sci Marci. Pallaturæ.

lxxix de basilica xii. apło℞.

xxx De eccłia s. Marcelli.

nus inhabitat. Scribit Bibliothecarius a Lucina nobili muliere uia salaria fuisse
ædificatã in catulabio: quod lanii seu carnifices p aïalium stabulo hre cõsueuis-
sent quo in sordidissimo loco tentus & passus fuerit beatus Pontifex Marcellus.
Sed eius palatii quod idẽ cardinalis elegantissimũ apud sanctæ Mariæ in uia la-
ta ecclesiã ædificat: ruinæ inter cæteras urbis cõspicuæ quid olim fuerit nullo in
loco inuenimus scriptũ. & tamẽ quãtum ex Sexti Ruffi descriptione urbis possu
Isidis templum. mus assequi cõiectura Isidis tẽplũ ibi fuisse tenemus: apud quod in portæ trium
phalis descriptione Vespasianũ & Titũ triũphatores nocte illa quæ triũphũ præ
cessit quieuisse ondimus. Scribit enim Ruffus Isidẽ ppe Mineruã Chalcidicam
lxxxi Titi. Cn. Põpei ĩ delubro mineruæ. fuisse: seruatq; ipsa nunc nomẽ suũ Minerua a fratribus sancti Dñici prædicato-
ribus sub gloriosæ uirginis dei genitricis titulo habitata: de qbus ingentibus quæ
nunc cernunt ruinis quid dicamus nihil aliud est q̃ in eius delubro titulos fuisse
gestoꝝ Pompei quos Plinius sic ponit. Pompeius magnus impator bello trigin-
ta annoꝝ cõfecto fusis fugatis occisis in deditionẽ acceptis hominũ cẽties uicies
lxxxii Præfatio triumphi. Cn. Põpe. semel octuaginta milibus: depressis aut captis nauibus octingentis quadraginta
sex: oppidis castellis mille qngẽtis uigintiocto in fidem receptis terris a meotide
ad rubrũ subactis uotũ merito mineruæ. Triũphi aũt præfatio hæc fuit. Cum
orã maritimã pdonibus liberasset: & imperiũ maris populo romano restituisset:
lxxxiii Querela ignoratiõis multoꝝ locoꝝ sacrorum. ex Asia Ponto Armenia Paphlagonia Capadocia Cilicia Syria Scythis Iudæis:
Albanis Iberia Insula Creta Basternis: & sup hoc de regibus Mithridate atq; Ti-
granne triũphat. Sunt etiã alia p urbẽ tũc speciosa: sed simili uetustatis suæ igno
ratione obscura quæ illis relinquimus describenda: qbus fortassis curæ erit hanc
describere quã nostrũ hẽt sæculũ Romã. Et si primæ illi potẽtissimæ multo dissi
milẽ: nõ paꝝ tñ Europæ & aliquot Asiæ partibus uenerãdã. Et qdem licet Roma
lxxxiiii Cõpatio q̃lis uetustæ & pñtis romæ. no nomini ita affecti sumus ut nihil post religionẽ maiori colamus ueneratione:
nõ tñ passione ita abduci a uero iudicio nos patimur qn discernamus quãtũ lon
ge absit urbis Romæ nři tpis reꝝ statusq; cõditio ab illa q̃ olim illi affuit potenta-
tus & impii maiestate. Sed cõtra nõ sumus ex illis quos uidemus pñtẽ romanæ
rei statũ haud secus spernere & pro nihilo ducere ac si oĩs ei⁹ memoria simul cum
lxxxv Hẽt pñs roma aliqd ĩ gẽtes ĩpiũ. legionibus cõsulibus senatu capitolii palatiiq; ornamẽtis penitus ĩteriisset. Viget
certe uiget adhuc & quãq̃ minori diffusa orbis terraꝝ spacio solidiori certe ĩnixa
fundamẽto urbis romæ gloria maiestatis. Habetq; roma aliqd' in regna & gẽtes
impium: cui tutãdo augẽdoq; nõ legionibus cohortibus turmis & manipulis nõ
lxxxvi Nõ armis & sãguĩe s[ ]ligõe subiiciũt ppři. equitatu peditatuq; si opus nullo nũc delectu militũ qui aut sponte dent noĩa
militare cogant educta roma & Italia copiæ in hostẽ ducunt: aut ĩpii limites cu
stodiunt. Nõ sanguis ad pñtẽ seruãdã patriã effundit: nõ mortaliũ cædes cõmit
tunt. Sed p dei nostri & dñi nři Iesu christi ĩpatoris uere summi: uere æterni reli-
gionis sedẽ arcem atq; domiciliũ in roma constitutum: ductosq; in illa ab annis
lxxxvii Dictator pꝑetu⁹ ẽ põ. mille & quadringentis martyꝝ triumphos per dispersas in oĩbus æternæ & glorio
sissimæ romæ templis ædibus sacellisq; sanctoꝝ reliquias magna nũc orbis terra
rum ps romanũ nomẽ dulci magis subiectiõe colit q̃ oli fuit solito cõtremiscere.

Dictatorem

lxxxviii

Dictatorem nunc perpetuū non Cæſaris ſed piſcatoris Petri ſucceſſorem & im- Senato. ſūt
peratoris prædicti uicarium pontificē ſummū principes orbis adorāt & colunt. card. lxxxix
Senatū præſentis Romæ Cardinales eccleſiæ poſt pontificem orbis uenerantur. Totū orbē
Nec quiſquā memor tanta a Deo noſtro ſanctoꝝ meritis eſſe tributa addubita- ro. cu. hē-
bit: ſi ab huiuſmodi noſtræ rei publice curā gerentibus & ad Petri piſcatoris na- bit ſubiectā
uiculæ clauū ſedentibus in ſolam religionē & ſanctimoniā curſus dirigetur futu ſi ſcē uiuet.
rum ut nō aliter Aſiam Aphricamq; Romano chriſtianoꝝ imperio ſubigant: q̄ xc. Tributa
Europæ regna populoſq; ſubiectos habent. Quid ꝙ maiora uel certe paria pri- pēdet pene
ſcoꝝ tempoꝝ uectigalibus Europa pene omnis tributa Romā mittit: dum ſingu oīs europa.
læ ciuitates a Romano pontifice beneficia accipiunt. Verū hanc ſummo ponti- xci. q̄ ſūt ſo
fici & cardinalibus exhibitā ab orbe reuerentiā eas a populis miſſas ingentes pe- lida pſētis
cunias poſſe etiā alteri ciuitati q̄ Romæ dignitatem emolumentūq; afferre quiſ- ſtatꝰ fūda-
piam contendet: & Auinionē Bononiā Florentiā Ferrariā eam aliquando fuiſſe mēta. xcii.
gloria decoratas allegabit. Et nos quin id quoq; fateamur recuſare nō poſſumus: Qui romā
Sed propria quædam habet urbs Romana adeo præclara, excelſa, admiranda: ut n̄ uiderit ni
ne dum alibi in orbe inueniantur: Sed nec etiam ea transferri liceat optari in pri- hil uidit. 93
mis qui Romam ipſam reꝝ caput & dominā non uiderit: temere quicq̄ alicubi Limīa apo
admirabitur. Habet enim urbs ipſa apoſtoloꝝ limina & terram ſacro martyrum ſtoloꝝ. 94.
cruore purpuream. Habet ſeruatam linteo Veronicæ mulieris in cunctarum or- De Vero-
bis eccleſiaꝝ primariæ atq; matris beati Petri baſilica extantem: propriiſq; appa- nica. xcv.
rentem liniamentis dominici uultus effigiē. Extat inſuper notus celebratuſq; lo- Dn̄e quo
cus in uia Appia Domine quo uadis appellatus: ubi perfugo Petro Chriſtus oc- uadis. xcvi
currit. & ſuper duram ſilicem ueſtigia reliquit populo celebranda. Cimite. ca
Quomq; paulo fueris eadem uia progreſſus inuenis ſpecum cim iteriumq; Ca- li. xcvii
lixti beatis ſanctorum oſſibus refertiſſimum: cui additam eccleſiam ſancti Seba Scā ſcoꝝ.
ſtiani martyris quom præteritorum præſentiſq; ſæculorum incuria prælatorum xcviii. Ca
ruere permiſiſſet: tu Eugeni pontifex magna cum laude nuper inſtauraſti, pita apo.
Viſitur apud Lateranenſem eccleſiam Sancta ſanctorum locellus cæleſti gratia xcix. Incūa
plenus. Et in eadem uiſuntur eccleſia apoſtolorum Petri & Pauli capita. bula & cir-
Venerando ſimul timore applauſuq; inſpicienda ſub quorum ſublimi & ſicut cūciſio ſal
par fuit ornato loco incunabula & circunciſio Saluatoris & ipſius genitricis uir- uatoris. c.
ginei lactis uaſculum miro candore cernatur. Lactis uir-
Eo in altari quod primum religio chriſtiana legitur habuiſſe. gi. uaſculū.
Sunt in Carinis cathenæ quibus beatum Petrum in carcere ligatum Herodes ci. Primū
tenuit in eccleſia quæ exinde beati Petri ad uincula appellatur. altare xp̄ia
Eſtq; apud ſacras uirgines ſancti Silueſtri monaſterium incolentes attente ue- noꝝ. cu.
neranterq; contemplandum beati Ioannis baptiſtæ caput. Ca. b. p. ciii
Agnetis uero uirgunculæ annulus dei ſponſi ſui dono de cœlo miſſus apud cæ- Io. b. ca. c4.
lebrem pulcherrimamq; illius in uia Numentana eccleſiam ſeruatur. an. b. ag. cV.
Habet quoq; inſignis & ſpecioſiſſima in uia Tiburtina Laurentii martyris beati craticula. ſ.
eccleſia craticulā. ſup qua fortiſſimus athlæta exuſtus de gētiliū rabie triūphauit. Laurentii.

Seruatq;

cvi Seruatq; eadem basilica eundẽ Laurentiũ & aliũ sibi similem aliunde aduectum
S. stephãi & Stephanũ protomartyrem ut uirtute meritisq; pares unico hospitio clauderent.
Laurẽtii se Visuntur item ab urbe secũdo miliario:& hostiensem inter ardeatinãq; uiã dul-
pulchra. cis aquæ fontes:qui fuso Pauli apostoli sanguine eruperunt, Et magno exquilia-
cvii rum monte speciosissima est sanctæ Mariæ maioris basilica:cuius fundamenta
Fõtes ad e æstiuæ niuis iudicio fuerunt iacta. Qua in ecclesia gloriosissimi Hieronymi cor-
fusũ.s.pau pus ad præsepe in quo primũ uagiit Christus Iesus conseruatur, Non minorisq;
li sãguinẽ. miraculi ecclesia est in Transtyberina Ianiculi regione uirginis Mariæ ubi nato
cviii domino fons olei descendit in Tyberim. Sunt uero multa ac prope innumerabi-
Scẽ Mariæ lia:quoꝝ ut supiori loco dictoꝝ inspiciendi, tangẽdi, uenerandiq; deuotione ad-
ma.eccle. ducti. Pãnones, Mœsi, Macedones, Acarnanæ, Epyrotæ, Dalmatæ, Histri, Li-
cix burnii;& ipsi in primis plurimas in regiões, puĩciasq; diuisi Germani & Galli Hi-
S.Hierony spani quoq; ac toto diuisi orbe Britãni nũc Anglici singulos ferme per ãnos Ro-
mi corpus mã adeũt:Romã uenerantur:Romã ducũt eoꝝ dominã & magistrã. Nec Euro
cx pæ solũ populi Romã & eius sanctimoniã uenerantur:Sed tua etiã pater Eugeni
S.Maria in opera factũ est, tũ cura, tũ etiã impensa, ut ex Asia quoq; & finitimis illi Europæ
trãstyberia & Asiæ partibus post unicos occidẽtali ecclesiæ Græcos, Armeniosq;, Bosnẽses,
regiõe ubi ex Europa; Nestorianos quoq; & Georgianos ex Asia minori, Ponto, Paphlago-
fõs olei eru nia, Cilicia & Assyria, Scythis, Albanis, & Iberia:& demũ Aethiopes ex Aphrica
pit. cxi catholicæ fidei & Romanæ ecclesiæ conciliaros uiderimus. Quo fit ut a pluri-
Conciliati bus orbis terraꝝ populis, nationibusq; aduenis Roma q̃ alia orbis ciuitas frequẽ
occidẽtali tetur. Nec paruus est contemnendus ne is Romã confluentiũ numerus morta-
ecclia asiãi lium:quãdoquidẽ:Quadragesimalis ieiunii tẽporibus quadraginta & quinqua-
romã uene ginta, & quandoq; plura milia ex multis eaꝝ quas supra enumerauimus puincia
rũt. cxii rum Romã adeũt, Romæ, basilicas, tẽpla, sacella, & singulas ædes circuũt:quoꝝ
Nulla or- nullus tã hebeti stupido ue ingenio qui superba Romanoꝝ olim principũ pala-
bis ciuitas tia supbissimas spectaculis ædendis institutas extructiones: Thermaꝝ cælsos for
pluribus q̃ nices & insana aquæductoꝝ opera perlustrans:qd fuerint, quid ue sibi uoluerint
roma gẽti- singulos sciscitans obuios;uidisse, sciuisseq; nõ lætetur. Itaq; uiget adhuc solido
bus frequẽ innixa fundamento Romanæ gloria maiestatis. Et non parua terraꝝ pars sponte
tat. cxiii & absq; armorũ strepitu dulci reuerentia Romano nomini colla submittit. Sed
Quot mi- quando a proposito digressi sumus:qui ab ædificioꝝ locorũq; urbis innouanda
lia singulis memoria differendis cultus & uigentis adhuc reuerentiæ rationibus diu immo-
ãnis romã rati sumus:ad ipsas urbis ædificiorum redeundum esset:si plurimum q̃ hucusq;
adeunt. descripsimus indicauimusq; per omnia uerbis loca a nobis dimissorum certio-
cxiiii rem dare noticiam possemus.
Viget ad-
huc roma- Blondi Flauii de Roma Instaurata libri tertii & ultimi finis.
næ maie- Blondi
statis glia.

Blondi Flauii Forliuienſis de Origine & Geſtis Venetoꝝ ad Franciſcū Foſcari Ducem: Inclytumq̃ ſenatum cæteroſq̃ rei.p. Venetæ Patritios.

MAgnū Frāciſce Foſcari prīceps sereniſſime, uoſq̃ ampliſſimi Senatores: ac uiri patricii negociū an oīum magis quæ excogitari poſſint Venetæ rei publicæ nunc incumbit: q̄ utrū ne geſtū diu in turcos bellū cōtinuare: an potius pſidii ab uniuerſo orbe xpiano afferēdi deſpatiōe pacē cū illis conſtituere debeat cōſultatio anxiū animiſq̃ ſuſpenſum tenet. Quid uero ſupremi orbis xpiani prīcipes ad cōmunē ſibi uobiſq̃ hāc cām cōſilii qd opis afferāt: nec ſatis ſcio: q os in cœlū nō ponere: nec ſi cōiectura aſſequar dicere auſim. Sed eſt alia rō ut ex pluribus iſta ſit nō īprobabilis, quæ me īpulit ad ſcribēdū. Ego.n. noīe & pfeſſiōe & utinā ne ſola chriſtianus ego italicus orbi chriſtiano & ipſi Italiæ ſi qd ſum: & in primis ſi qd eſt in me ingenii debeo ut nō improbe uidear facere: Si ea quæ mihi ſunt calami & rerum geſtaꝝ peritiæ arma ad rei chriſtianæ & Italiæ defenſionē cōfero. Ego ueſter ciuis Venetus eā ab optimo quocūq̃ ueſtrū in me beniuolentiā recognoſco, ut ſi rebus nequeo: cogitatione tñ & ſcripto difficillimis hoꝝ tēpoꝝ rebus poſſibilē rei publicæ opē & operā tenear impartiri. Geſta itaq̃ a Venetis tū aliter a ueſtra urbe cōdita: tum maxime in barbaros adeo breuibus cōmētariis coarctabo: ut memineritis ac attente conſideretis uos maioꝝ ueſtroꝝ ppoſita oſtēſaq̃ incedētes uia nuſq̄ dei & hoīum fauoribus, — Venetiaꝝ
nuſq̄ ſecuritate, nuſq̄ parti impii cōſeruatiōe ac amplitudine cariturus. Nullam — urbs.
mihi qſpiā hiſtoriæ ac reꝝ geſtaꝝ pitia celeberrimus urbē dabit: quæ admirabilē — Roma.
obſtupēdāq̃ ſicut urbs Veneta habuerit originē. Qui.n. urbē Romā cōdidit Romulus paſtores cōuenas ex uicina regiōe pfugas nactus eſt: qbus in tutū cōfugiētibus Aſylū cœpta non uoluntarie magis q̄ auide urbs & pro uiribus aucta, & ab — Thebæ.
impetētibus eſt uiriliter defenſa. Thebas Cadmus dū cōderet bonitate loci & ſua — Mediolanum.
illectos ſuaui eloquētia populos faciliter cōgregauit. Brenus īdutionarius galliq̃
Mediolanū, Veronā, Vincētiā, Tridētūq̃ cōdentes populis repleuerūt: quos uini — Verona.
auidos ſitientes cupientiſſimoſq̃ ea rōne ſola traxerūt in Italiā. Venetā uero urbē — Vincentia
nō uolūtas ſed timor: nō ppoſitū ſed occaſio: nō cōſiliū ſed neceſſitas his cōdidit — Tridētum
in locis: q̄ nulla mētis ſane hoīum prudentia elegiſſet. Fuit tñ cā loco tantæ urbis — Venetiæ.
cōditæ ineptiſſimo lōge horridior cōdēdæ admirabiliorq̃: Athila nāq̃ hūnoꝝ re — Athila.
ge potētiſſimo: quē ſexcētoꝝ armatoꝝ milia ſequebant Aqlegiā urbē præmente, — Aquilegia
Altinū, Cōcordia, Patauiū, Montiſſilicis urbes ſolo æquatæ ſunt pariterq̃ capta & funditus diruta, Aqlegia, Vincētinus, Veronēſibus, Mātuanis, Brixianis, Mediolanenſibuſq̃ & Papienſibus cōtigiſſe conſtat. quaꝝ tot urbium populi ne ordinem nunc ſequamur in hiſtoria diffuſe ſeruatū in hæc paluſtria harena & calamis cœnoq̃ contecta confugerūt loca: in qbus conditā nūc urbem Venetā orbis aſpiciēs obſtupeſcit. Nec factus eſt a tātis populis ad has paludes urbis ædificādæ animo & intentione cōcurſus. ſed barbaros efferatiſſimos hoīes uiri nobiles &

uirib⁹ potẽtatuq; in singulis locis pſtãtiores natos secũ & uxores miserabili collu uione trahẽtes id q̃rebãt:id solũ in uotis hẽbant:ut saluis in cœno paludib⁹ & arena corporib⁹ q̃q; subirẽt:substinerẽtq; incõmoda dũmõ eã barbaroꝝ sæuitię: & a filiis uxoribusq; peio rẽ morte abigerẽt seruitutẽ. Fato aũt & dei nutu ac ꝓuidentia cõditio illa urbi Venetæ debebat:ut ea loca a barbaris cõplerent diuersaꝝ Italiæ urbiũ uiris:qbus ppetua foret cura barbaras gentes populosq; feroces & ĩmanes a xp̃ianoꝝ ceruicibus repellẽdi. Si qs.n.inuidia & odio carens ea uiderit & attente legerit, q̃ in romani ĩpii inclinatiõis historiis triginta iã & duobus libris scripta sunt a nobis, faciliter ĩtelliget Venetis solis æq̃ ac cæteris oĩbus xp̃ianis simul acceptũ deberi. Sarracenos hactenus Italia & ægei ionii supiq; mariũ insulis pulsos esse, q̃q̃ scriptæ a nobis historiæ leuẽ & mutilatã hẽant gestoꝝ a Venetis mẽtionẽ: cũ in tãtã quã cõplexi sumus historiã Romã olim totius ĩpii nõ licuerit seriose ac diffuse a Venetis gesta attingere: qbus ordine & copiose explicãdis sepatã & q dẽ amplã cõficere possemus historiã. quod qdẽ facile iudicabũt ea quæ ad huius tẽporis ꝓpositũ & mutilata ut diximus in nostris historiis mẽtione in hoc breue opusculũ identidẽ restringemus. At iam sensim manũ apponere incipiamus.

Venetiaꝝ initium. u Enetã urbẽ ad annũ salutis sextũ qnquagesimũ & q̃dringẽtesimũ condi cœpisse, ita certe docuimus in historiis, ut labi a uero ac errare cõstet eos qcũq; aliter ausi fuerit affirmare. nemo.n.eoꝝ q Venetæ urbis cõditæ materiã attigerũt: negat cõtinuatæ urbis Aqlegiæ obsidiõe quã tribus annis durasse cõstat primũ cœpisse in paludes & stagna cõfluere populos: a qbus diruta Aqleia, & breui post mortuo Athila: huius nouæ urbis fũdamẽta fuerũt ĩchoata. & Athilã docet Eusebii Cæsariẽsis tẽpoꝝ supputatio ad ãni finẽ excidii Aqlegiæ post urbes de qbus ẽ dictũ usq; ad Papiã excisas cũ Italia excederet, fluxu sanguinis ĩteriisse: erãtq; tũc Martianus Cõstãtinopoli ĩpator. Gẽsericus Vãdaloꝝ in Aphrica: Meroneus frãcoꝝ ĩ galliis reges. Leo primus Romæ põtifex: & Valẽtinianus iunior undetrigesimũ in Romano occidentali ĩpio agebat annũ. quẽ q pquiret: sextũ ut diximus qnq̃gesimũ & q̃dringẽtesimũ salutis eẽ cõpiet. Vñ si me uestra exaudierit sapia: quos millesimo cõditæ urbis Romæ anno Philippus Romanoꝝ princi pũ primus xp̃iano ĩsignitus charactere aliaꝝ pridẽ conditaꝝ urbiũ exẽplo fecerit ludos sæculares. uos quoq; tertio ab hinc ãno facere disponetis solẽni põpa: quã ꝓcessionẽ appellamus. prio post aliis læticiæ & iubilatiõis apparatibus ita ostẽdist ut actis deo nostro gratiis tãtã urbẽ ad millessimũ ãnũ tãta cũ reꝝ gestaꝝ gloria tãta cũ opulẽtia pductã eẽ lætari: & ut decet exultari significetis. Sed ad rẽ Venetæ urbis conditæ primũ oĩs Italia maximũ cœpit fructũ in fauoribus Narseti cartulario Iustiniani ĩpatoris cubiculario & copiaꝝ ductori pstitis: qñ aduersus Totilã ostrogothoꝝ regẽ urbis Romæ euersorẽ cũ exercitu ueniebat erachiis annus cõditæ urbis Venetæ sexagesimus: ad quẽ iã mirabile accepat incremẽtũ: utpote quã uiri nobiles atq; ditissimi nõ pastores & latrũculi inchoassent. Cũ itaq; Narses pmẽso mari Rauẽnã a Cõstãtinopoli peditatu ipse cũ eqtatu Italiã ingressus eẽt: Totila hostis eius apud Taruisiũ patriã urbẽq; suã apudq; alia Italiæ trãspadanæ loca

Margin notes: Barbari. — Obsidio Aquilegæ. — Athilæ mors. — Narses. — Totila. — Narses in Italiam.

Handwritten margin note: h. lippus ĩprator f. c. br.[illegible]

danæ loca sibi subdita ne ulterius ꝓgrederet᷑ armis resistere cõtendebat: fecissetq; nisi impatorium Veneti equitatũ & eius ducẽ Narsetẽ nauibus transportatos in Rauennã agrũ ubi nunc est Ferraria exposuissent: cuius beneficii memor Narses q̃primũ Rauennæ fuit opifices Venetias misit: a quibus sancti Theodori sacellũ ubi eclesia nunc est sancti Marci & sanctoꝝ Menæ & Geminiani ecclesia in capite Brolii ædificata est. Sicq; Venetorum auxilio non quidẽ leui ostrogothi Italia deturbati sunt. Ad annũ inde circiter quadragesimũ. Clesis secundus longobardoꝝ rex omniũ crudelissimus: quos ad eam diẽ pertulisset Italia: populos eius regionis quã nunc dicimus Lombardiã inauditis cædiũ rapinarũq; cladibus afflixit: multiq; tunc ac pene oẽs qui ꝓlabi potuerunt Venetias cõfugerunt: ut a multis eam tunc alterã Venetæ urbis ædificationẽ fuisse tradat᷑. Quinimo ex eo tũc facto inoleuit ꝓuerbiũ alias urbes pueros lactantesq; alere. Venetã uero adolescẽtes ac plane uiros sibi in populũ ꝓcreare. Per hæc ipsa autem Longobardoꝝ tẽpa Italiæ infœlicissima Romanũ onẽtale impiũm aliã habuit infœlicitatẽ q̃ pariter in Italiã redundauit. Ad quadragesimũ enim annũ Longobardoꝝ in Italiam ingressus: sarraceni pene oẽm ac breui post Aphricã occuparunt: quam historiã nostro ꝓposito minime necessariã hic omittimus. Sed quod ad rẽ nostrã facit. Cũ sarraceni multa ac maxima alibi facinora perpetrassent: quinquagesimo tãdẽ regni eoꝝ anno qui fuit cõditæ urbis Venetæ sextus & ducẽtesimus ab Alexandria soluentes Rhodũ insulã Romani impii puenerũt: eaq; capta Colossum fama celeberrimũ a quo ciuitas insulæ primaria nomẽ habuit demoliti sunt: ex cuius colossi ære nongentos camelos fuisse oneratos inuenimus. Rhodo uastata sarraceni in ægeũ delati pelagus multas ex cicladibus afflixerunt. Inde in Siciliã nauigarũt quã maritimis in locis spoliatã incẽdiis etiam p mediterranea editis uastauerunt. Anno itẽ cõditæ urbis Venetæ qnto uigesimo & trecẽtesimo Iustiniani secũdi impatoris Constantinopolitani tpibus Gregorio .iii. pontifice romano & Pipino primo francoꝝ rege turci primũ Asiam inuaserunt: alanosq; primo post colchos & armenios: Inde minoris Asiæ populos & ad extremũ p̃as sarraceni agrorum direptionib⁹ & mortaliũ in agris repertoꝝ hanc congredi ausoꝝ cedibus infestarunt. Fueruntq; ipsi Turci scythæ ex his quos Alexãdrũ macedonẽ iter hipboreos montes ferreis clausisse repagulis cũ aliis tradũt scriptores: tũ btũs Hieronymus affirmat: has uero sarracenoꝝ turcorũq; originis digressiones hoc loco facere placuit: qa cum his maxime barbaris Veneto populo & magna sæpe fuit & maior gloriosiorq; uidet᷑ futura contentio. Quãdiu aũt apud Cõstantinopolim Romanũ impium fuit integrũ: Veneti illud integre cõstanterq; reuerti exercẽdæ mari terraq; mercaturæ: & recipiẽdis in urbẽ suam uiris qbus non magis Italiæ q̃ aliaꝝ ꝓuinciaꝝ ꝓfugis paciq; ubi possent inter discordias missis ꝓpna impensa oratoribus cõstituendæ ĩtentissimi fuerunt. Qui qdẽ status nulla usq̃ labefactatus iniuria p annos qnquaginta trecẽtosq; Venetiis ab extremis motibus quietissimus fuit: cũ tñ ipsi inter se Veneti dissidia interim nõ parua habuerint: ꝓpriã ad declarationẽ historiã exposcẽtia: & tñ p id tpis maiora sunt opinione oĩum iacta

Clesis rex.
Lõbardia.
Sarraceni.
Colossus Rhodi.
Cyclades.
Sicilia.
Turci.
Turcorũ origo.
Alexãder Macedo
Cõstãtinopolis.

res publicæ Venetæ fundamēta: Cum enim ad annū salutis sextū octingētesimū
Carolus — facta impii Romani diuisione: Carolus magnus occidētale accepisset imperiū:
mag. — Veneti ex uetusta cōsuetudine Cōstātinopolitano magis parētes in difficultates
maximas inciderūt: quarū finē bonū eorū innocentia bonitasq; tūc est nacta. Cō-
Veneti — cedente enim Carolo principe iusto & magnanimo permissi sunt Veneti legibus
suis. — ꝓpriis ita uiuere ut pariter utriq; impio obedirēt. Cui fœderi conditioni Leo.iii.
legibus ui- — ponti.ro. adstipulatus est. Sed tertio ab inde anno Fortunatus patriarcha graden
uunt. — sis: quē coniuratio attigerat in Ioānē & Mauritiū duces Venetos intentata sibi ti-
Mauritius — mens in Franciā se recepit: & Carolo impatori Venetos detulit ꝙ illi a fœderib⁹
Dux. — ictis discedētes Cōstātinopolitāo magis q̄ Romāo ipio adhæsissent: adeo ꝙ tm̄
apud impatorem eius patriarchæ uerba ualuerunt: ut Pipino filio Italiæ regi scri-
Pipin⁹ rex — bens Venetos bello agitari opprimiq; iusserit. Ducens itaq; in Venetos Pipinus
Italiæ. — Eracliā terrestrē unicā illorū ciuitatē: cuius locū nunc ciuitatē nouā appellatis: &
Eraclia. — Equilium eius ciuitatis oppidū inuasit. Sed ciues q ea loca frequētissime inhabi-
Equilium — tabant cāpestribus locis suis munitionibus diffisi patriam deserentes cū liberis &
uxoribus Venetias cōmigrarunt: nec alia fuerūt loco uñ maior numerus familia-
rum Venetorū q nunc extent originē traxerit: quādoquidē ad centū familias eorū
præsertim q nūc patricii sunt. Eracliani Equiliū q dedisse uiā ut Aquilegiēses ec-
clesiæ asserunt monumēta: breui tñ post Vbolerius & Beatus Venetorū duces Io
Niceta pa- — anni & Mauritio suffecti Teodouiū delati: Caroloq; īpatorē allocuti cū eo fœde
tricius — ra amicitiāq; iunxerunt. Sed Niceta patricius a Niceforo impatore Cōstātinopo
Dalmatæ. — litano cū īgenti classe ī Adriaticū missus dalmatas primo post Venetos abiectis
cū Carolo imparore fœderibus recedere cōpulit: q Venetias ueniens paucos ibi
mēses moratus inducias cū Pipino in paucos mēses cōstituit: qbus uix dū finitis
Pipinus maiore q̄ antea apparatu terra mariq; mouit: gestūq; est bellum illud me
Canalis or — morabile in quo illata regi clades Canali orfano nomen dedit: sed maiori indige-
fanus. — ret hæc historia uolumine. Capita itaq; illi⁹ satis fuerit cōmemorare. Paulus gēte
Ciuranus obsessæ ubi cū classe subuenit paxq; inter Niceforū impatorē & Pipinū
regē cōstituta est in cuius fœdere Venetis cōcessit rex Italicus ut īmunitatē qua a
Carolo genitore donati fuerāt retinentes: Nicefori partiū bello paceq; censerent.
Eaq; cōstituta pace Veneti publico oīum insularū consilio sedē a methamauco
Riuualt⁹. — translatā in riuoalto manere: & ꝙ riuusaltus esset ciuitatis nomē cōstituerūt: pala
Palatiū Ve — tiūq; ꝙ nostra ætate supbis est ædificiis auctū: apud Theodori sacellū tunc pri-
netorum. — mū fundare cœperūt: pariterq; eodē anno qa in oliuolensi insula littori proxima
Oliuolēsis — castellū fuerat epī sedē ibi cōstitutā appellāt cū tota diocesi castellanā. Tria pau-
insula. — lo post in orbe terrarū maxima sunt audita. Primū dictu leue malos postea succes-
sus habuit: Sarraceni.n. primā oīum Italiæ urbiū cētū cellas urbi Romæ ꝓximas
spoliarūt. Carolus deinde impator uir excellētissimus obiit. Tertio loco sarraceni
quattuor tūc primū tyrānos admirato noīe hr̄e cœperūt. quorū unus Aegyptū &
Grego. iiii. — Aphricā occupauit: Duo Hispanias inter se partiti sunt: & quartus Palæstinā ac
ponti. — Syriæ loca cœpit. Isq; p Gregorii.iiii.ponti.ro. edictū q fuerat tituli sancti Marci

Cardinalis

cardinalis ſacroſancta palæſtinæ loca obſcœne fœdata a nemine chriſtiano adiri
permiſit. Mauriq; in Siciliam claſſe delati late incendia cõmiſerũt. Nec ſciuí po Mauri.
tuitq; Michael imꝑator Cõſtantinopolitanus tantis malis aliter ꝓuidere q̃ q̃ Ve
netis ne mercimonia occidentis in Aſiã perferrent inhibuit. & aliquot onerariaꝝ
nauiũ triremiũq; præſidia Siculis a Venetis afferri curauit. eratq; per id temporis
Venetiarũ dux Iuſtinianus Particius anno: cuius ſecundo ducatus beati Marci
euangeliſtæ corpus Venetias eſt tranſlatũ. & eo qui ſecutus eſt anno cõditæ urbis
Venetæ primo ſeptuageſimo & quadringẽteſimo: eccleſia quæ nunc extat ſancti
Marci Venetiis ædificari cœpta. Iuſtinianus enĩ dux ea auctus gloria ſancti euã- Iuſtinian⁹
geliſtæ ducatus ſui tẽporibus in urbẽ adducti a Populo Veneto impetrauit: Ioã- particius
nem fratrẽ ſuũ q apud Cõſtantinopolim exulabat in patriã reuocari: & ſibi in cõ- dux
ſortẽ ducatus dari. Michaelq; imperator audiens ſarracenos Siciliam inuaſiſſe ꝑ
Joannẽ in patriã reducere: & ducẽ creatũ a Venetis petiit ut claſſe ſiculis opẽ fer- Ioannes
rent. Dumq; claſſis a Venetis cõceſſa armatur: dũ nauigat: dũ ſiculis laborãtibus dux creat̃.
ſe oſtẽtat: ſancti Marci eccleſia a Ioãne duce populi gratiã eo in negocio aucupã
te perfecta eſt. anno qui ſecutus eſt ſarracenis Siciliã iterũ Tarentũq; duce Sab-
ba regis mauroꝝ ꝑfecto obſidione premẽtibus Theodoſius imꝑatoris Conſtan- Theodoſi.
tinopolitani claſſis præfectus copiis q̃s e Græcia adduxerat diffiſus ad Venetos Impator.
ſe contulit. & Petro Touerdenico ac Ioãne eius filio Venetiaꝝ ducibus Spatarii
dignitate quæ tũc erat omniũ illius imperii maxima ornatis ab ea re publica im-
petrauit ſexaginta triremiũ claſſem a Venetis armari: auctuſq; tãta claſſe Theo-
doſius non prius inchoata in portu Venetiarũ uellificatiõe deſtitit q̃ ſinũ attigit
Tarẽtinũ. Sabbas uero ſarracenus q̃primũ eam omnem chriſtianoꝝ claſſem adri
atico emerſo in ſinũ Tarẽtinum flectere intellexit: ſiue quia timuerit: ſiue quia ti- Sabbas ſar
moris ſimulationẽ rebus ſuis cõducere ſic arbitrat⁹ obſidionẽ ſoluit: & ad critho- racenus.
nitaꝝ littora repẽte nauigãs chriſtianis quid facturus eſſet dubiũ fecit. Sed ea in
magnaꝝ claſſiũ ꝓpinquitate cũ leuia per occaſiones cõmitterentur certamina ad
prœliũ: uel inuitis utriuſq; exercitus ꝑfectis & Venetũ q̃ quæ partiũ inchoaſſet
utriuſq; claſſis duces ignorare uiſi ſũt: fractis eo in ꝓlio & fugatis chriſtianoꝝ co Calamitaſ
pũs ĩ Venetos pugnæ ĩternitiores magna eius cladis calamitas ceſſit. Nã omnes Venerorũ.
eorũ naues uel merſæ uel captæ ſunt. militũ uero paucis in barbarorũ ꝑtãtem fa-
ctis reliqui aut euecti aut ad internitionẽ fuerunt occiſi. Theodoſius autẽ præfe-
ctus parte nauiũ quas e Cõſtantinopoli duxerat amiſſa: ſaluti ſuæ fuga cõſuluit.
Ea elati uictoria ſarraceni in dalmatiã ducẽtes auſtrenſe oppidũ ui captũ ſpolia-
runt. Forte tunc Venetoꝝ naues mercimoniis honuſtæ a Syria reduces uiſa ſar-
racenoꝝ claſſe in ſinũ ſeceſſerant tergiſtinũ. quas caſu inuentas & fugã moliẽtes Sin⁹ terge-
barbari interceperunt. odioq; uſi quo Venetũ perſequebant̃ nomen mortales in ſtinus.
illis receptos ad unũ trucidarunt. Exinde ad orã Italiæ flectẽtes Anchonã ui ca-
ptam ſpoliatãq; incenderũt. Ad annos inde plus minus uiginti ſarraceni Alexã-
driã incolentes: Cretã inſulã aggreſſi ea omni ditione potiti ſunt quoꝝ pars maxi Creta inſu
ma in Italiã nauigãs oẽs urbes in ſinũ adriaticũ ad Anchonæ hydrãtũ uergentes: la.

uel occupatas tenuerũt:uel fugientibus habitatoribus desertas incenderũt. Nec fuit q̃ tãtæ Italoꝝ calamitati aliquã tulerit opẽ pter Venetos: q duce Vrso pticia co illos exposita sinui tarẽtino uastãtes classe adorsi fuderũt:& Italia expulerunt. Eo deniq; anno alii cretẽses sarraceni in dalmatiã sunt delati: & nõ solũ exposita mari loca:sed facta plærisq; in locis extẽsiõe mediterranea uexauerũt. Qui gradũ usq; delati oppugnauerũt diu:urbe iõ non sunt potiti:qa Veneti uicinæ urbis pe culo exterriti laborãtibus psidiũ attulerũt:& fugatos inde sarracenos mari quoq; supero expulerunt: in cuius fortissimi facinoris gratificationẽ Basilius impator Cõstantinopolitanus apochrysarius dalmatiã administrãs Vrsum particiacum ducẽ Venetũ ptospatariũ declarauit.Isq; dux accepti muneris gr̃as relatur⁹ cãpanas duodecĩ magni põderis Basilio ĩpatori dono misit:easq; cãpanas cõstat priũs fuisse quas græcia alicubi habuerit,Sed & alia barbaries p tertii Sergii pon.ro.tpa Italiã ẽ aggressa.Nãq; ungari p uiã Foroiulii quã malo nostro ab initio mũdi deĩ patefactã barbaris reliqt:Italiã ingressi sunt. Opposuit uero sese illis Berengarius impator roman⁹ad ipsum Foroiulii limitẽ cũ qndecĩ milibus armatoꝝ:& manu cõserta fractũ fugatũq; amisit exercitũ:tũ furẽtes Vngari cæde incẽdiis & rapinis cuncta uastantes Taruisium puenere:eaq; expugnata urbe ultra pgressi oĩaq; uastãtes p̃q̃ facerẽt iter:Mediolanũ ĩuadere constituerant:tũ exciti opulentiæ urbis Venetiaꝝ fama iã tũc ingẽti signa cõuertẽtes in eã duxerunt:& lembis tumultuarie fabricatis:quoꝝ asseres pellib⁹ cõglutinarent:ciuitas noua capta ad primum ĩpetũ est incensa. Exinde Vngari p littoras insulas debacchati Eqliũ & ad alterã partẽ caput aggeris Clugiãq; populati sunt.Fuit uero anĩus Riuualtũ & Methamaucum primarias eius urbis ĩsulas ĩuadere.Sed alia erat tunc eius urbis forma: alia munitio:nãq; Petrus cognomẽto tribunus dux q̃primũ eam gẽtem pãnonia mouisse audiuerat:urbẽ Venetiaꝝ a riuo castelli ad ædẽ scẽ Mariæ in iubanico appellatã muro cĩxerat.Canalẽ uero quẽ magnũ dicũt ferrea clauserat cathena cui⁹ capita unũ in sci Georgii:alteꝝ ĩ scẽ Mariæ pdictæ ædib⁹ firmabãt.Cũ itaq; Vngari a Clutia mouẽtes littus qd' cõtra methamaucũ est cœpissent: ut inde Methamauco riuoq; alto p Albiolã potirent Veneti Petro tribuno duce per arma illis resistere pertexerũt:pugnatũq; est uariis in locis p q̃ barbari multitudine freti irrũpe conabant:& cũ eo in certamine uano aliquot dieb⁹laboratũ eẽt:tãdẽ ipso natalis Petri & Pauli aploꝝ die: Vngari uictoria despantes re ĩfecta pfecti sunt.Sẽsit per id tpis clades Italia inauditas.Dũ.n. Vngari Venetos infestãt:sarraceni mõtẽ occupauere Garganũ:quẽ multis annis undiq; tenuerũt & Vngari a Venetis in hetruscos delati eã cõmissis regionẽ summa & alias inaudita ĩpietate cædib⁹ĩcẽdiis & rapinis ppe destitutã desertamq; reddidere.Oẽs.n.mortales fœminas æque ac mares q cædib⁹supfuerãt aut fuga plabi nequerãt:in Vngariã adduxere: qn etiã anno q secutus est cõditæ urbis Venetæ.lxxv.& q̃drigẽtesimo sarraceni Aphricã Genuãq; urbẽ cœperũt:ĩ quã maximã usi sunt sæuitia: urbe.n.spoliata & his q arma ad defensionẽ ĩduerãt primo ĩpetu cæsis oẽs pariter puberes latebris eductos trucidarũt:redituriq; ĩ Aphricã mulieres oĩs ætatis & ĩpuberes masculos cũ facta præda

Gradus. Sarraceni. fugati. Basili⁹ ĩp. Cõstãtino poli. Protospa tarius. Priæ cãpanæ q̃s hũit græcia. Vngari in Italiam. Ciuitas noua ab Vngaris capta. Clucia depopulata. Petr⁹ tribunus dux. Cathena. Mons garganus a sarracenis occupatus. Genua capta a sarracenis.

præda nauibus īpositos asportarunt. Sed iā sensim ad aliena ꝑlapsus sum: ad res Venetas redeamus. Per Agapiti pō. ro. tpa Albertus Berēgarii īpatoris filius apđ Rauēnā cōstitutus Venetos mercatores multis affecit incōmodis. Comaclensiū n. nauigio: qđ illi haud q̄q̄ tenue hēbant fretus mare uestrū latrociniis tenebat īfe stū. Id cū Veneti diutiꝰ pati nec possent nec uellēt in Comaclū delati oppidū pri mo īpetu captū. & naues simul comaclensiū īcēderūt. Forte Paulo post Petrꝰ co gnomēto Cādianꝰ Venetiaꝝ dux Petro filio ut sui ducatus cōsors oīa secū admi nistraret īpetrauit. Isq; Petrꝰ genitori īgratus cū in eū cōspirasset in exiliū est actꝰ: q̄ adolescēs acri ingenii ad Berēgariū Albertūq; accessit & cum forte. xii. onerariæ naues ui tēpestatis in primariū padi ostiū actæ eēnt eas Petrus Alberti cōsilio ꝑsi dioq; fretus intercepit. Et patre Paulo post uita functo in patriā a Venetis redu ctus dux est factꝰ. Omitto nūc multas Italiæ calamitates ut ea q̄ uestra sūt ꝑpria enūerare possim poti q̄ describere. Ad annū uestræ urbis cōditæ secūdū qnq̄gesi mū & qngētesimū sarraceni bipartito exercitu Italiā īgressi: hinc Capuā cœperūt īde Barrū terra mariq; obsederūt: cui Petrus urseolus uester dux annona īportata subuenit: nec tñ soluerūt obsidionē sarraceni. Quare cū eēnt Cōstātinopoli nūci/ acta ea q̄ dux Venetiaꝝ fuerat Gregorius īpialis capitanus: id magistratus est no men cū classe in Adriaticū uenit: q̄ Venete cōiūcta itū est in sarracenos de q̄bus su patis cæsis & expulsis dux uester triūphauit. Eoq; secutū est anno adriæ ciuita tis a cuius uicinitate supeꝝ mare nomē accepti icolæ maior tūc ppl̄s q̄ urbis ꝑetu stas tūc tolerasse uideat: Venetoꝝ fines uastarūt: q̄bus Otto Vrseolus Venetiaꝝ dux Petri defūcti filius apđ Laurētū pado & athesi uicinū occurrēs cōflixit: & su pati adriēses breui ꝑuenerūt ad eā opū tenuitatē in q̄ eos obsorduisse uidemꝰ. No no postea &. xx. ac sexcētesimo uestre urbis āno Robertꝰ uiscardꝰ uir celeberrimꝰ ductu cuiꝰ regnū prīo est cōstitutū: qđ appellamꝰ Siciliæ citra Faꝝ: Dyrachiū ur bem terra mariq; ꝑmebat. Nicephorusq; īpator græcus: qđ ꝑ se ipm̄ neq̄sset Ve netos ut pressæ urbi præsidiū afferēt orauit: q Dñico Syluio duci suo ut triremiū onerariarūq; nauiū classe educta impatori satisfacerēt publico cōsilio ꝓmiserūt: Duxitq; in Guiscardū Syluius classem quā finis oñdit ingentē paratissimāq; fu isset: nāq; normanæ cōgressa classi uictoriā sed cruētissimā obtinuit: & mare Dy rachinis redditū est aptū. Post aliquot inde annos Robertus Guiscardus impiū ambiēs Cōstātinopolitanū: qđ Alexius īpator pessimus īuaserat classem sup̄iore maiorē eduxit. Veneti quia nō magis ut roganti Alexio satisfacerēt: q̄ q; Roberti potentiā si augeret libertati suæ ducerēt formidabilē classem pararūt spe Alexii ampliorēq; itē Syluio duce alto mari Guiscardo congressa est: & factis fugatisq; Venetis alexianisq; qui aduenerāt: Guiscardus Dyrachiū: Dñicus dux Venetias de fuga se cōtulit: quē inde patres in carcerē cōiecerūt: Vitalisq; faletro illi suffe ctus repatā illico classem ad Alexium duxit q impator Guiscardo ad Sasiū con gressus fractusq; & fugatus īperiū amisisset nisi Robertꝰ breui post febre & cau mate per mensē Iuliū correptꝰ apud Casiopā insulā īteriisset. Inchoata est Paulo post gloriosissima oīum expeditio: quā Beatꝰ pōtifex romanus Vrbanus secun

[Margin notes: Agabitus pontifex. / Albertꝰ īp. Comaclū. / Petrus candianꝰ dux. / Sarraceni Italiam ingressi. / Adria ciu. / Otto Vrseolus dux. / Robertꝰ uiscardus / Nicephorus imperator græcus / Alexiꝰ impera. / Vitalis falero. / Casiopa insula.]

dus in Claromontēsi cōcilio decreuit:ad quā Veneti classem ducentaꝝ oīs gene tris nauiū pfecto Michaele Vitalis Michaelis uestri ducis filio transmiserunt:eaqꝫ classis nō magis uestra militia q̄ cruce signatoꝝ ex omni orbe christiāo ad uos cō/fluentiū plena fuit.Dalmatasqꝫ cōstat eā nauib⁹ militibusqꝫ adauxisse.Pisani tūc Venetis infensi cū triremibus qnquaginta mediterraneū infestabāt id in primis quærētes ut naues Venetas casu obuias īterciperēt.Siue igiť classem Venetorum dalmataꝝ sua maiorē esse ignorarunt:siue ea fuerunt audacia ad portū Rhodiē/sem tanto nauigio cōcurrerunt:supatiqꝫ triremes duodeuiginti: & in his milites quattuor millia amiserunt.Sed Venetis ob crucis quod deferebant signi reueren tiam trigīta Pisanis primioribus in obsides retentis cæteros incolumes cū redditis triremibus liberarunt.Subinde Lassimirā uel ut credo Smirnā Asiæ urbem: quæ sex a mari milibus distans tūc recens a turcis diruta fuerat:ea classis cœpit & ma/gni Nicolai corpus ibi repertum Venetias misit. Ea classis uestra cum Boglioni Gothifredi tēporib⁹ cætere christianoꝝ expeditioni auxilio accessisset illo ad pri/mi anni captæ hierosolimæ finē mortuo eius fratri Balduino qui primus rex fuit primū usui esse cœpit.Cū.n.Ptolomaidā q̄ & Accon & corrupte Accia a nostris est dicta obsideret:uocata classis Genuensis primo post Veneta accesserūt quas simul fuisse tunc rostratas naues & triremes.lxxx. refertur. & præssa mari ac terra Accon uigesimo obsidionis die facta est in regis Hierosolimæ potestatē: liberisqꝫ duobus his de Italia populis priuilegia rex in ea urbe cōcessit amplissima.De qui/bus quo ad Venetos spectat infra diffuse dicemus. Ad annū nāqꝫ Venete urbis cōditæ sexagesimū quartū sexcentesimūqꝫ Balduinus eius nominis secūdus hie/rosolimæ rex primo suffectus Balduino de quo pxime supra est dictū: sarracenis & turcis resistēdi spe destitutus Venetoꝝ auxilia poposcit societatē eis in capien/dis de terra barbara puinciis urbibusqꝫ pollicitus:extareqꝫ uidim⁹ & uos scire nō dubito fœdeꝝ huiusmodi formulā cū Dñico Michaele uestro duce solēniter cō/ceptā.Sed priusq̄ classem Veneti parare potuerīt Balduinus iste Balach partho rum regi Hierosolymā impetēti temere cōgressus cū magna pceꝝ militūqꝫ xpia/notum parte captus Chairū in carcerē est pductus.Id cū secūdus Calixtus pon/tifex romanus intellexisset.& forte tunc lateranense conciliū celebrabat: Venetos orauit & sua impulit auctoritate ut difficilimis christianæ expeditionis rebus in Asia subuenirēt.Erat p id tpis hierosolymis patriarcha Varinūdus uir nō magis doctrina & religione q̄ aīs & prudētia cōspicu⁹ cui Balduino capto hierosolymæ & regni administratio a xpianis fuerat demādata:q & ipse sicut pont.ro.ad Vene tos mittens fœdera cū Balduino icta illis cōfirmauit. Dñicus itaqꝫ Michael clas/sem adducens potētissimā ad annū salutis secundū & uigesimū supra cētesimū & millesimū in Asiā nauigauit. Iacobusqꝫ theologus Genuensis q Paulo post hie rosolymis diu uixit & a quo hæc sumpsimus. lxx. onerarias naues eā classem ha/buisse scribit ī quo filius est uero triremes iter & cæteas ac alias mīores q̄ uīa hēnt monumēta naues fuisse.cc.Interea Varinūdus patriarcha quo die certior ē fact⁹ Dñicū Venetiis soluisse oēs copias quotquot hierosolymis educeꝛ potuit ad Iopē duxerat

Cruce signati. Dalmatæ. Pisanorū perfidia. Magnificētia Venetorum. Smirna ciuitas asiæ. Gothifredus. Boglioni. Hierusalē. Genuēses. Balduin⁹ scd̄us rex. Cōciliū lateranense. Naues ducentæ. Iope ciuitas.

duxerat: quã hierosolymæ proximiorẽ cæteris maritimã urbẽ babylonicã septin- gentaꝝ nauiũ classis arcta & piculosissima obsidione premebat. impetũ quẽ Ve- netus dux in barbarã classem fecit ĩprouisum fuisse crediderim ꝗ genuẽsis scri- ptor æque ac uetus auctores sunt barbaros illico profligatos fugatosq; magna ex parte captos fuisse. Iope liberata iussit patriarcha oĩbus xpianoꝝ copiis terra ma- riq; in tyrũ ire: quã urbẽ oĩum pter Hierosolymã & antiochiã Asiæ potentissimã christiani ad id tpis expugnare nequerãt. Ea tñ summis barbaroꝝ conatibus ali- quãdiu defensata: tandẽ multo: ut genuensis uerba imitemur. Venetoꝝ sanguĩe capta & hierosolymæ regno addita est. Concessum uero Venetis a Varinũdo pa triarcha & postea a Balduino rege pecunia redẽpto confirmatũ. qđ uidimus ipsi ꝑuilegiũ minora habuit q̃ q̃ cõcedẽtib⁹ in tãti bñficii ꝑmiũ fuerint onerosa. Nãq; Balduinus hic secũdus ea primo cõfirmat q̃ primus alter Balduinus rex Venetis in acceptoꝝ principio expeditiõis bñficioꝝ ꝑmiũ in hãc maxĩe formã in ecclesia sanctæ crucis apud achonẽ altero cõcesserat priuilegio. hẽrent Veneti oĩbus in ur bibus hierosolymæ & primat⁹ anchio & chiæ ꝓpriã fori iurisdictionẽ. uicum & plateã particularẽ u bi furnũ staterã cauponas mensurasq; ꝓprias & cætera mer- cimonia nullis grauari uectigalibus exercerent. Si qs Venetus naufragiũ fecisset: si decessisset ĩtestatus bona cederẽt Veneto magistratui: cũ in beatoꝝ apostoloꝝ Petri & Pauli festo celebri regius minister ex hierosolymæ ærario trecẽtos bizãtios sarracenos psolueret. hisq; a primo secũdus addidit Balduinus: ut Tyri Ascalo- nisq; urbium quãdocũq; in christianoꝝ fierent potestatẽ: Venetus tertiam partẽ dominio possideret. Tyro capta & Balduino hierosolymã reuerso piculũ palam est factum: quod christianæ expeditioni maximũ imminebat si ea a Venetis au- xilia non uenissent. Nãq; suffectus Glioãni Emanuel tũc Constãtinopolis impe rator qui tantã christianis latinis uictoriam sicut & sui ꝑdecessores ĩuideret Iope obsessa aperte in Venetos cœperat machinari: quos a ferenda christianis ope cu- piebat auertere. Eius itaq; imꝑatoris per eã ætatẽ potentissimi motibus qui conti- nuabãt territi Venetæ reipublicæ magistrat⁹ Dñicũ Michaelẽ ducem suũ reuoca re coacti sunt. Isq; ꝑbus uir Rhodũ primo post Chium græci imꝑatoris insulas spoliauit: gloriosum nactus in Chio Theodori martyris corpus quod in scĩ Mar ci basilicã delatũ in capella insigni seruat᷑: quã Narsetẽ cartulariũ ædificasse do- cuim⁹. Ductus ĩde apud Chiũ hibernis Dominic⁹ dux Sãnũ Mitylenas Andrũ & alias de emanuelis impio insulas spoliauit: occupatoq; Mothonico & præda ibi facta inter suos diuisa urbem cõmuniuit. eadẽq; classis in patriam reditura: Spa- latũ & Traguriũ regis ungaroꝝ urbes quod & ipse Veneto inimicaret᷑ nomini: ui cœpit: quas urbes Veneti hucusq; possidẽt. Dominic⁹ uero dux celeberrim⁹ tãtis rebus intra trigesimũ q̃ ꝑfectus erat mensem fœlicissime gestis in patria est reuer sus. Immorati diu sumus in recẽsendis ordine gestis a Dominico Michaele rebus qdẽ maximis: sed eo plurimi a uobis & uestra re publica faciẽdis: quod iacta sunt tũc uestræ amplitudini fundamẽta. Nã tunc primũ extra portũ & littora uæstra ducatu cõpræhensa aliqd domini urbis Veneta habere cœpit. Idq; ut docuimus

Urbs babylonica.

Tyrus.

Priuilegiũ Venetorũ.

Rhodus.
Chium.
Corp⁹ scĩ Theodori
Sannũ. Mitylenas.
Andrum.
Spalatum
Traguriũ

Alexãder<br>
põtifex<br>
Federicus<br>
barbaroſſa<br>
Sebaſtian⁹<br>
Zian⁹ dux<br>
Clæmens<br>
ponti.<br>
Philippus<br>
rex frãcie.<br>
Ricardus<br>
rex angliæ<br>
Henricus.<br>
Dandulo<br>
Oddo bur<br>
gũdiæ dux<br>
Claſſis Ve<br>
neta & pi-<br>
ſana.

maxĩo grauiſſimoq; põti.ro.& hieroſolimæ regis cõſenſu ac toti⁹ orbis xpiani ap-plauſu factũ eẽ gl'ioſiſſimũ uobis ac fœliciſſimũ ducere ac extimare debetis. Nec puo poſtmodũ reip. decori fuit tertii Alexandri pon. ro. ad ueſtrã ciuitatẽ acceſ-ſus. Eũ.n. prĩo uigeſimo & ſeptĩgẽteſimo Venete urbis cõditæ ãno ueniſſe cõſtat ut pmiſſam ex fœdere pacẽ cũ Federico prĩo barbaroſſa ĩpatore romano ueſtris auſpiciis ueſtro cõcluderet ĩteruẽtu, Sebaſtianuſq; zian⁹ dux ueſter cũ bĩos orbis xpiani pncipes ea pace ſolẽniter cõſtituta: Federicũ primo Rauẽnam uſq; & poſt Alexãdrũ põtificẽ lõgiorẽ aliq̃tiſp nauigatione pſecut⁹ fuiſſet: eodẽ ãno tãta au-ctus glĩa eſt defunct⁹. Cũq; paucos poſt ãnos terti⁹ Clemẽs papa Federicũ añdi-ctũ ĩpatorẽ Philippũ regẽ frãcoꝝ Ricardũ regẽ Angliæ Oddonẽ Burgũdiæ du-cẽ ut laborãtib⁹ in Aſia xpianoꝝ reb⁹ ſubuenirẽt ĩpulit. admoniti ab eodẽ põtifice Veneti p Hẽrici Dãduli ducat⁹ tpa claſſem: cui Rauẽna archieps põtificis legat⁹ pfuit pauere: prĩos uero & oĩum p tpe utiliſſimos ea expeditio ex Italia Venetos habuit: & q ſe eis addérãt piſanos. Nã Clæmẽtis papæ edicto palã facto: bella un-gariæ rex Venetiq; ut terræ ſanctæ opitulari poſſent: pacem utrinq; diu denegata pari facilitate ĩuicẽ cõceſſerũt: & cõiũctas ĩ adriatico Veneta piſanaq; claſſes ma-gna uis Italiæ nobiliũ militũq; eſt ingreſſa: qbus tirũ delatis & in urbẽ expoſitis p-territi pri⁹ ac pene deſpantes in illa xpiani reſpirare cœperũt: pſeuerarũt hæ claſſes triẽnio reb⁹ aſiaticis intẽtiſſime, Cũq; nauiũ repatione & militũ regũq; ſupplemẽ-tis pmaxĩe indigerent: ſicut ſimul iuerant eodẽ tpe: ſed nequaq̃ ſimul aut eadẽ cũ q̃ iuerãt amicitia in littorib⁹ aſiæ ſunt pfectæ: qn bellũ utrinq; mutuũ ĩ patriã eſt relatũ: qđ malo piſanoꝝ ſucceſſu prius terminatũ pene q̃ geſtũ eſt. Piſana.n. claſ-ſis Polã delata Leſinã urbẽ Venetis tributa pẽdẽtẽ cœpit: apudq; ea hiberna egit & Hẽricus dux Venetus hãc claſſem in patriã reducere exarmauit. Inde nouã tri-remiũ decẽ: nauiũ ſex cæteraꝝ raptim armatã emiſit. QVa Polã ducta & urbs ui capta & piſanoꝝ ps claſſiſq; reliq̃ incẽſa eſt. ptem.n. claſſis maximã piſani reuoca-runt pſidio occurſurã ſex eoꝝ nauibus onerariis q̃ mercimonia a Tanai fluuio & mari pontico aduehebãt. Venetiq; Polæ muro ita apto dirutoq; ut in eã ultra pi-ſanis receptus eſſe nequerit: Mothonũ urbẽ ſuã in Pelopõneſi urbẽ ſe cõtulerant: apud quã piſanis apto uenientib⁹ pelago cõgreſſa claſſis Veneta: & pſidium rep-pulit male habitum: & duas ex ipſis ſex mercimoniis plenas ĩtercepit. paxq; breui maxĩo cũ piſanoꝝ dãno compoſita eſt. Sequit̃ in primis glorioſa Venetis expedi-tio. Anno cõditæ urbis q̃rto q̃drageſimo ſeptingẽteſimo Bonifaci⁹ marchio mõ-tiſſerati: Balduinus comes Flãdriæ: Henricus comes ſancti Pauli. Ludouicus co-mes Sabaudiæ Venetias aduenerũt nulla alia ratione q̃ ut uia ad Conſtãtinopolĩ per uarios pridẽ in Germania & nup in Conſtãtinopoli exortos motus interclu-ſa a Venetis opẽ peterẽt trãſmittẽdis in Aſiã copiis. q̃s xpianoꝝ ſubſidio ducturi erant. pactiq; erãt cum Hẽrico Dãdulo duce q̃les quotq; naues hẽre q̃tũ p naulo diſſoluere deberẽt qngẽtos & quattuor milia equites & octo milia pedites & com-meatus neceſſarios traducturi: militib⁹ uero ſuis ad edictũ tradiuſculæ cõuenien-tibus ptracta eſt diutius opinione ſua Venetis annona ut æſtate iam in autũnum

uergente

uergēte pecunias hi pceres expectādo cōsumptas a Venetis mutuas cape sunt cō pulsi.forte p id tps Iadera qntū a Venetis ad ungaros defecit:cui⁹ recipiēdæ cura ducē Hēricū & Venetos adeo urebat ut nauigiū īportuno tpe pœnituerit pcerib⁹ pmisisse:q ut reuocarēt pmissionē nullo abduci incōmō patiebanť. cū melior in re ardua ac difficili cōsultantib⁹ occurit snīa dādas.f.esse dono petitas maioresq; procerib⁹ pecunias si inita societate illis in recipiēdis dalmatiæ urbibus oppidisq; rebellibus reip.opē afferre animū induxissent. Ictaq; sunt in annū fœdera educē das esse a Venetis in expeditionē triremes.lx. & pter dalmatiā & qcqd urbiū opi dorū insularūq; & omnifariā pdæ capeť æqs iter utrosq; portionibus diuidendū. Hēricus itaq; dādulus Venetorū dux cum expedita triremiū classe primus oīum idibus octobris soluit: cæteri postridie sūt secuti. Quā classem præter armatas iā ducibus dādas urseriosq; qbus eq deferunť uiginti centū ac onerarias naues.lxx. habuisse cōstat.primūq; tergestini & mulgēses mare latrociniis infestātes domiti & Venetis tributarii sunt effecti.Iaderā uero delati diutius ad eā sua opīonē sede runt.quā sæpe oppugnatā multis laborib⁹ & multo sanguīe fuso receperūt. Et qa eiusq; iterū quater rebellauerat respectu liberari noluerunt. Veneti muros urbis in mare uersos apuerunt. Actūq; est inter socios ut hyemē plane inchoatā & crebris iā insæuientē tēpestatibus ibi agerent. qre Iaderēses qq; ditiores & urbis primores Venetorū clæmentia desperātes spōte migrarūt.Interim Alexius puer Isahac Cō stātinopolitani impatoris fili⁹ Alexii patrui sui fratricidæ manib⁹ elapsus Iaderā se cōtulit cōsilio fretus nōnullorū pcerū pīnæ amicitiæ a qbus Venetias ducebať. petentē uero afflictis reb⁹ opē & multa pollicētē Alexiū socii bello exaudiētiū du xerūt.suntq; in hac maxime forma fœdera cōstituta. Restitutis in patriā alexius īpatorq;.aut solus.aut cū pře si supstes in carcere inueniret cōstitutus græcanicā ecclesiā & religione romanæ ecclesiæ ac ritui catholico subiiceret.pro dānis insup quæ tā Venetis q̄ francis ubiq; cōstitutis. Emanuel īpator pridē intulerat: trigita milia auri marchas dissolueret.principib⁹ uero expeditiōis nauli īpensæ satisface rent qua erant Venetis obligati. Soluerūtq; a Iadera ad ueris initia bello socii ppe tuo cursu Cōstantinopolim petituri. Et Iaderēses patria pfugi piraticā ubiq; in li burnis patria sua histrisq; finitimis īfestissimā exercuerūt: ī quos noua a Venetis educta classis & psidiū Iadere īminēti insulæ īpositū est: Cui Malcōseglio īdicta est appellatio.qd qdē psidiū Iaderēses patria extorres opib⁹ ungariæ regis freti tri remib⁹ decē apud Gaietā armatis diruerūt. Quāobrē nouā atq; īgētē Veneti clas sem parare cœperūt.Id cū Iaderenses resciissent pacē a Venetis suppliciter petitā īpetrarūt:ut datis obsidib⁹ primatū filiis in patriā reuerteretť. Classem interī bello sociā Bosphorū īgressā ad magaria locū galathis e regiōe oppositum haud lōge a Cōstātinopoli distātē remorata ē cathena quā Alexi⁹ fratricida dēsissimā psidiis ad utrūq; latus tēderat cōmunitā.ad quā dū tātus esset exercitus: Cretēses duab⁹ uecti triremib⁹ publico cōsilio insulā Alexio puero dediderūt: qua ille bonifaciū montisferati marchionē paterna sibi auitaq; affinitate cōiunctū donauit.cathe naq; īterim nō prius prūpi potuit q̄ aqlōe nauis ærea uēto impulsa ualidissimo est imissa

Iadra defecit a Venetis.

Dalmatiæ urbes.

Triremes sexaginta.

Iadera capitur.

Alexius filius imperatoris.

Emanuel impator.

Iadrēses piraticā exercent.

Malconseglio insula

Iadrēses a Venetis pacem impetrant.

Cretenses.

eſt ĩmiſſa.forcepſq; ſimul ĩmẽſus illã eodẽ iuuãte ĩpetu ſuccidit.Ea ſupata pegri
ni.nã eo ſe noĩe totus exercitus appellabat:urbi appropinquãt.ꝓcereſq; terreſtres
copias ducẽtes primi extenſione facta ad urbis mœnia portaſq; ferri cœperãt:cũ
Theodorus laſcara adulteri impatoris gener,& copiaꝝ ductor eruptiõe facta im
petũ fecit:& ꝓliũ utrobiq; cruẽtũ & atrox cõmiſſum eſt.tãdẽq; græcus intra mœ-
nia eſt repulſus.Eodẽq; tpe claſſis Veneta ad portũ urbis circũacta eſt:quã & ca-
thena itẽ altera retardauit.Eã.n.incluſæ triremes uiginti pro uiribus defenſabant.
Cõtinuato tñ ppetuo duoꝝ dieꝝ ꝓlio:& ſciſſa eſt forpice cathena,& in portu tri-
remes uacuæ.nã græci in terrã ꝓfugerãt.ſunt inuentæ portu capto pegrini parti
tis muneribus illi terra portas hi de nauibus mœnia ppetuis agitare oppugnatio-
nibus cõſtituerũt.Venetiq; uineas ad ꝓmurale in portũ uergẽs q̃ ꝓximas adege-
runt.binis inſup nauiũ malis ſuperne ad caueas colligatis pontes impoſiti ſunt:
de qbus muros altitudine ſupantibus oppidani ſagittis catapultiſq; & fuſtibalis
feriebant.qn etiã ignis de pontibus caueiſq; nauiũ in ꝓxima cõtinuantiaq; mœ-
nibus urbis ædificia ſæpenumero iactus eſt.qui tandẽ ampliſſima corripiẽs ædi-
ficia latiſſimũ cõmiſit incendiũ,ut eo territi metu:crebris inſuper icti uulneribus
muroꝝ defenſores eos linquere ſunt coacti:quos ſcalis ĩnixa iuuẽtus Veneta oc-
Veneti oc- cupauit.Ad eũq; tumultũ in urbe cõcitũ Alexius fratricida territus nocte concu
cupant ur- bia fugiens ingentẽ theſaurũ qui poſtea reſcitus eſt apud hirenã filiã uirginem in
bem. monaſterio defoſſum liquit.Ea pditi uiri fuga p urbẽ uulgata Iſahac cæcus car-
cere eductus & puer Alexius maximo populi fauore patẽtibus portis in urbẽ eſt
reductus.Exinde factis utriq; impatori de more acclamationibus Iſahac pacta a
filio cũ pegrinis fœdera ſpõſioneſq; & pecuniaꝝ obligationẽ pñte & cõſentiente
pplo approbauit.quoꝝ executiõi cũ ꝓbus ĩpator Iſahac gratiſſime intẽderet mor
bo ab aeris:ut creditũ eſt:inſolẽtia cõtracto interiit.Nec ſegnior illo erat in oſten-
dẽda gratitudine puer Alexius:quẽ & ſatis debito facturũ & ingẽtia ẽt peregrinis
in Aſiã traiecturis allaturũ apparebat:niſi ingrata & ſeditionibus p eã tẽpeſtatẽ
nutrita ciuitas oĩa eius cõſilia ſubuertiſſet.tumultus.n.in populo incertis aucto-
ribus eſt exortus:& incurſu ad ĩpiale facto comitia ĩ ĩpatorẽ iactata ſunt,ꝗ puer
ignarus reꝝ pecuniis auate & ſemp antea inimicæ gẽti latinæ dãdis urbem expila-
re,ac oĩno intẽderet exhaurire.Et puer Alexius ſibi timẽs prudẽti ſupra ætatẽ cõ-
ſilio alta inclamauit uoce ſeſe in eoꝝ ptãte dirigẽdis hmõi aliiſq; rebus de cætero
pmãſurũ.hæc noctu de prima uigilia fiebant.Mane ĩpator cõſilio paucis cõicato
ad Bonifaciũ miſit mõtiferatẽſem.admonuitq; atq; orauit,ut de tertia uigilia cũ
armatis cohortibus ad portã quæ clanculũ pateret delatus in palatiũ aduolaret.
Fuit eius cõſilii cõſtitutiq; facinoris cõſcius qdã & ipſe Alexius cognomine mur
tilus:quẽ Iſahac impator ex infima plebe in patriciũ ꝓthoneſtariũq; primariam
aulicoꝝ dignitatẽ extulerat.is malo uir ingenio ad tyrannidẽ anhelabat.Quare
primarios factionũ & in plebe audẽtiores allocutus:tumultũ ad primã uigiliam
priori ſimilem concitare curauit.quo tumultu uix tũc exorto Alexiũ pueꝝ titu-
bantem ut imperitiora ſordidioraq; palatii deliteſceret admonuit:curauitq; per-
ductum

ductum ad locũ a suis satellitibus custodiri. exinde in publicã delatus est arearn. & multa contionabũdus dixit ostendens præsenté urbis conditioné imminés ab exterua, auara, ambitiosa, & semp hactenus inimica gente piculũ: uiro nõ puero indigere. effecitq; quod in primis anhelans satagebat: ut incõditis uocibus eũ populi pars gubernatoré: pars ducẽ: pars impatoré acclamauerit, secundũ quas acclamationes magna stipatus caterua in palatiũ se ꝓripuit: & puerum Alexiũ qué datũ his uenenũ nõ occiderat eliso gutture manu ꝓpria necauit. Tumultu exinde sedato copias cõtraxit quãtascũq; urbs tũc populo frequẽtissima dare potuit. & suis iã uergẽtibus fatis hinc defuncti impatoris pueri amicos tollere: inde peregrinos pellere animũ adiecit. primũ tñ in peregrinos ducẽdæ aciei sunt instructæ. & accersiti sacerdotes in pompã ꝓducẽtes: Iconãq; portãtes gloriosæ uirginis dei genitricis quæ in sacrario seruabat diuina: ituros in prœliũ armatos peregerunt. Secundũ quæ rite facta eadẽ icona in uexillũ & pugnæ signũ præmissa est. Forte ĩpetus primus factus est in Balduinũ Flandrensis comitis statiões: quæ ad suæ legionis tabernacula seruabant. Isq; dux nõ magis corpore q̃ animo ꝑsens cũ paucis occurrens furentis græci impetũ tã diu moratus est: quoad omnis legio arma rapuit: quæ in prœliũ tota cũ irruisset: pseudo impator in portã usq; repulsus est: Iconaq; casu a peregrinis capta parũ affuit quin tyrãnus cũ multitudine suorum promurali exclusa fuerit interceptus. Leoné pegrini apud se mansisse in eã accéperunt parté: ut uictoriã sibi de perfido hoste maligno homine adeo sponderi in spem maximã sint adducti. Quare in cõsultationé est positũ qd plurimi qq; maiores natu, melioresq; censerét a peregrinoꝝ exercitu faciendũ. uicitq; sñia tollendum esse & deiiciendũ tyrãni de perditissimũ hominé qui tam multa in se tã horrenda in puerũ Alexiũ cõmisisset. Fœderaq; primũ omniũ inter eos hac formula renouata sunt: ut urbis captæ atq; imperii Romaniæ urbiũ ac locoꝝ quæ in potestate fierent dimidia ꝓceribus pegrinis. Altera pars Venetis possidenda daretur. urbsq; ab his mari: ab illis terra uariatis per duos de septuaginta dies oppugnata est. & licet magna græcia peregrinis terra pugnantibus incõmoda acceperint: muro tamé Veneti in portũ uerso supne de nauium malis caueisq; sicut alias expugnato priores urbe potiti sunt. Tyrãnusq; noctis umbra tectus cum pellicibus uxore & thesauro fugiens euasit. Ciues uero hinc ad capti ab hoste muri uoces inde ad tyrãni fugã uno atq; eodé tépore sunt exterriti. Sed dante ingeniũ necessitate cõuocatos in soléné pompã sacerdotes secuti sunt inermes & crucibus Iconisq; ad fidé cõparandã in ꝑmissis tenétes murũ armatos ueniã supplices orauerũt: qua facillime ĩpetrata portis undiq; patẽtibus latini noĩs multitudo undiq; é ingressa. Quiete urbi data ꝓceres in cõsilio decreuerũt quindecim uiros ex omni exercitu deligẽdos: qbus creãdi impatoris deligẽdiq; patriarchæ ptãs esset irrefragabilis attributa. Quod cũ placuisset ad Veneti petitũ ĩpetrarũt: nisi ĩpator esset Venetus patriarchã ipsi possent ex arbitrio declarare a Romano pontifice cõfirmãdũ. partitio electoꝝ in hũc maxime modũ æquata est: ut quinq; uiros externi principes Flandrenses & sancti Pauli comites totidem Mõtisferatenses: Sabaudiensesq;

alexii mors

Virginis dei genitricis icona.

Balduin⁹

De eligẽdo ĩpatore & patriarcha

dienſeſq;:reliquos Veneti deputarent.Balduinuſq; flandrenſis ſūma concordia ſublimatus:& Thomas maurocenus in ſactis agens in patriarchā Cōſtantinopolitanū a Venetis declaratus eſt:qui nouo ĩpatori ex more inūcto diadema ĩpoſuit.& breui poſt pro cōfirmatione obtinēda Romā ad tertiū Innocētiū pontificem ſe cōtulit.Vſi uero ſunt expeditiōis huiuſce principes magna in nouū impatorē liberalitate. Nā ut onera impii cōmodius tolerare poſſet: dimidia illū partis eos ex fœdere tangentis tā urbs q̄ prouinciaꝝ uectigaliūq; & portorioꝝ impii donauerūt.Inde ad nonā captæ urbis diem Veneti claſſe:cæteri oēs terra recipiēdis

*Balduinus imperator.* Balduini impatoris nomina, ꝓuinciis, urbibus, & inſulis eduxerūt.primuſq; omniū Bonifacius Montiſſeratenſis & Henricus impatoris germanus frater: omni

*Bõifacius mõtiſferati & Hēnc° impatores.* thracia quæ Adrianopolim & Cōſtātinopolim dieꝝ triū itinere:quaqua uerſum interiacet mirabili uictoriæ curſu potiti ſunt:& oīa ut impatoris poteſtate firmarentut caſtra, duces ad Adrianopolim ſunt metati.quā in urbē græci nobiles & primores qnq; Latinoꝝ exoſi imperiū copias cōtrahebant.Manſerat apud impa

*Adriāopolim ciuitas* torē Conſtantinopoli Henricus Dandulus ueſter dux:quo partē quartā impii ſe tangentē certioribus diſcretā terminis,ac locoꝝ noīationibus innoteſceret. Et q̄a

*Hēric° Dādulus dux Archipelagus.* Aegei pelagi archipelagū nūc appellāt inſulaꝝ pars maxima & adiacentes Creta & Aulis Euboea nūc Nigropontus in ea adnumerabant᷑ quarta pte claſſem ſuā illis primū recipiendis intendere curauit.Sed cū ad Cretā eſt ꝑuentū:oīs ea inſula in Bonifacii Montiſſeratenſis poteſtate pacifica eſt reperta. Quamobrē impa

*Creta. Aulis. Euboea.* tor Balduinus cōcordiā in expeditione & fœdeꝝ publice ictoꝝ iuſticiā cōſeruandā cupidus, Bonifaciū ĩ Theſaliæ regē declaratū ut Cretā Venetis dimitteret eſt hortatus:miſſiq; ſūt ad caſtra in Andrinopolim firmata cū imperatoris decreto

*Marcus Sanutus. Rabanus Veronēſis.* Marcus Sanutus Patricius Venetus, & Rabanus de catcenbus Veronenſis Veneti ducis oratores ꝗ Bonifaciū imperiali decreto:quod exhibuerūt auctoritatis regē Theſſaliæ appellatū ut accepta a Venetis pecunia q̄q̄ modica ius illis ex Alexii pueri extorriſq; donatione quæſitū cederet facile in ſentētiā adduxerūt. Thomas interim maurocenus Romæ fuerat quē tertius Innocētius pōtifex libētiore q̄ petitū fuerat animo in patriarchā Cōſtātinopolitanū cōfirmauerat.ꝗ ea eccleſia tūc uero Romano pontifici ſubiecta erat.Iſq; patriarcha cum Venetis paruo fuiſſet tēpore Cōſtātinopolim ad ſuā reuerti uoluit eccleſiā.Cui nauigaturo Se

*Raguſiū. Dyrachiū.* natus Venetus triremes quattuor duci Dādulo & eius claſſi addendas tradidit. qua frœtus armatoꝝ triremiū occaſione patriatcha Raguſiū urbē quæ a Venetæ rei publicæ fœderibus deſciuerat:recipit.& Dyrachio quā græci impatores deſertam aliquāt inſtaurato ꝑſidia ĩpoſuit.Exceptus uero eſt Cōſtātinopoli patriar

*Balduinus coronatur.* cha ſummo applauſu ꝗ pōtifex Innocētius Balduinū impatorē a patriatcha cōfirmato iuſſerat auctoritas apl̄ica coronari.eaq; dies celeberrimo totius pene græciæ nō magis latinoꝝ q̄ græcoꝝ cōuentu lætiſſima fuit. per ānū nō quod ab urbe Cōſtātinopoli capta tūc finitus erat qcqd Iſahac & Alexius fratricida poſſederāt terra & mari, unica Andrinopoli excepta, in latini impatoris latinorūq; ꝑceꝝ factū erat.Sed ꝑturbauit tantos latinoꝝ ſucceſſus hinc Balduini impatoris inde

Henrici

Henrici Danduli ducis uestri mors breui subsecuta:& tamē res ꝓspere successe/
rūt.Sed iam hoc loco fidē ꝓmissi uestræ magnitudini supgressus sum: qui pene
historiā non breuiariū hac una in parte descripsi ꝙ ab ea expeditione magna am
plitudinis uestræ quā nunc etiam obtinetis:pars originē habuit:nec erant tūc ue/
strorum īmo publicorum christiani nominis hostiū sarracenorum uires īminutæ:qn po/
tius solito potentiores toto orbe effecti erant: excepta Italia cui unice a uestro po/
tentatu & regē Siciliæ tunc etiā potentiū & bene christianorum metu manum iniice
re formidabāt. Ad annū enim tertii Innocētii pontificis prædicti tertiū Ilmamo
linus sarracenorum Aphricā incolentiū impator:quē Tunici regē soldanūq; appel
larūt ingentes in Europā traiecit copias. primaq; ad Toletum fixit castra.& inau
dito uictoriæ cursu utrāq; Hispaniā puagatus latissimis oīa incēdiis populatio/
nibusq; fœdauit:adeo ut hinc arelatū:inde Auinionū gallicas urbes illud idem
afflauerit incendiū.Hērico interī impatore defuncto fratri Balduino apud Cō
stantinopolim & Petro Ziano Venetos in ducē suffecto crescebat in latinorum ma
nibus impium Romaniæ.Impator enim adrianopolim agitabat:cuius & græciæ
impii nomē uatari occupauerat:& dux Venetus liberum sui fecerat ut præter maio
ra rei publicæ reseruata ea quæ ciues Veneti caperent sibi ipsis propria retinerent.
primiq; omniū Marcus dandulus & Iacobus uiaderus Galipolim cœperūt.Mar
cusq; Sanutus & cōfœderati secū aliquot ciues.Naxo paromela herinea.Eodēq;
tpe Marcus dandulus andro & aliquod ægei pelagi insulis sunt potiti. Rabanus
uero de carceribus ueronēsis & nepotes Euripium:Andreas:& Henricus glisii Ti
nasmicholas Schyron scopulū & Schyatā.Philoculus nauigosus Stalimenū sibi
dn̄io subegerūt:p quod item tēpus classis Venetorum unius & triginta triremiū pro
sequendis piraticis missa Corcirū nūc Corphu dictū:& eodē uictoriæ cursu Mo
thonū & Coronū rei publicæ rebelles subegit.Dn̄icus de la rosa cāpanus ex gallia
reliquiis athenarum & omni achaia potitus est:nec tn̄ deerant græci in latrocinia
coeuntes,Henricus nāq; cognomēto piscator male comes genuēsiū classes fretus
Cretā insulam ut caperet est adnixus. Veneti aūt classe uigīti quattor triremium
immissa & suā tutati sunt insulā:& quattuor genuensiū triremes interceperunt.
Eaq; latinorum apud Cōstātinopolim uictoria animosq; christianorum in Asia degē
tium erexit. Ann⁹ aduenerat cōditæ urbis uestræ septimus qnquagesimus septin/
gētesimusq; cū gubernāde orte rebelles aīos ondenti:& Mothono ac Corono gu/
bernatores dedistis:q magistratus freti sex nauibus ceteis & totidē triremibus pa
tria eductis & Cretā seruarūt:& genuensiū rebellibus fauentiū tres naues interce/
perūt.Quin etiā Rabanus de carceribus nepotesq; cum Nigropontis insula sese
uobis feudatarios subegerūt:pariter Gofredus de uilla gallicus q in achaiæ prin/
cipatu Dn̄ico de la rosa successerat.& michael cominos græcus nobilis cum Pelo
ponneso nūc morea dicto parserulū Venetæ reip.obediētiāq; spopōderūt.Anno
aūt q secutus est Veneti motus Cretēsiū rebelliones cōpescere cupientes eqtes ex
suis & plebeios pedites eo in coloniā deduxerūt: ꝓdiaq; insulæ maiora melioraq;
tū equestri ordini:tū plebeis diuisa:primusq; pro re publica Veneta dux Candiæ

Toletum
Hispania.
Auinionū
Petr⁹ Zia/
nus dux.
Michael
cominos
Pelopōne/
sus nunc
morea.
Creta colo
nia.
Venetorū.

Iacob⁹ teupulus dux Cādiæ primus.

fuit Iacobus Teupulus qui paulo ante cū preturā in Constantinopoli gereret inducias cū uatati comino græcoꝝ īpatore Andrinopolim obtinente in qnquēnium cōstituerat. Quæ quidē induciæ ab Henrico īpatore pariter fuerant constitutæ. Suffectus Henrico mortuo Petrus Anthisiodorensis ad urbē Romā ueniens ab Honorio .iii. pontifice romano in sancti Laurentii ecclesia quæ est extra urbis muros cū Iole uxore coronatus est. Isq; pontifex rebus Romaniæ & subsequenter hierosolymiæ opē laturus multos exciuit cruce signatos:q cū eo impatore Cōstātinopolim se cōferrent. Ioānes quoq; colūna portuēsis eps cardinalis in eius expeditionis legatū sedis apostolicæ declaratus est: qui ad nonū coronati īpatoris diē urbe profectus Brundusiū se cōtulit: quo impatot imperatrixq; accesserunt: omnesq; simul Venetoꝝ nauigio sunt excepti. Ioānes nunc impator Venetis ꝑmiserat: si ab eis qui a Cōstantinopoli detulerūt cū habito a pōtifice exercitū Constātinopolim reportaret̄ Dyrachiū eis recuperare. quā urbē Theodorus epyrotes furto dolisq; surripuerat. Debellaturus autē Dyrachiū imperator hinc Iolē uxorē inde cardinalē colūnam Cōstātinopolim iussit accedere: inchoataq; est obsidio & oppugnationes per dies penes singulos intentatæ. Sed urbem ueterem muro

Epyrus.

quā Venetus instaurasset munitā Theodorus milite abūdās ex Epyro fideli facile defensabat, adeo ut imperator potiri sibi desperās cōstituerit abeūdum. & quia mediterraneas macedoniæ urbes inuisendi desiderio teneret̄. petitū inter soluendū obsidionē a theodoro fidei publicæ securitatē accepit. secundū quā scripto sibi datā ad arctæ amnis portū extēsionē in macedoniæ littora primā fecit. Inde ad nemorosa tēpe delat⁹ cū ad mōtiū saltus puenisset siluis tectorū structas a Theodoro duce insidias īcidit: & abductus in teterimū carcerē est cōiectus. Andreas p id tēporis Vngariæ rex ab Honorio pōtifice in ꝑdictā expeditionē accersitus: ius omne quod in dalmatia suū ad id tēporis regnū habuerat Venetis ideo concessit quia eū usq; ad damiatā cū exercitu amplo nauibus detulerūt. Esset hoc in loco dicendū quo pacto Cōstantinopolitanū ad ruinā tēdere cœpit imperiū: quia imperator conciliatā sibi cū rege exagonarū a Venetis amicitiā noluerit accepta in uxorē eius filia conseruare. Sed maior est res q̄ q̄ breuiario cōprehendi possit. In

Macedonia.

Andreas Vngariæ rex Dalmatia.

Federicus. ii. impator

Petr⁹ teup.

Gregorius nonus pō.

Iacob⁹ teupulus.

Pax genuēsium.

Italia uero p id tēporis Federicus secūdus impatot germanus nō minus q̄ si turcus fuisset aut sarracenus Romanæ ecclesiæ & Italiæ Romano pōtifici infestus erat. is repugnare & prælio resistere ausos mediolānēses aggressus. Petrū teupulū Venetiaꝝ ducis filiū cœpit: & ī Apuliā missum ī carcere occidi iussit. Quāobrē Gregoriū nonū pontificē Romanū quē ipse ꝑsequeret̄ impator Iacobus teupulus solito attētius exaudiuit. paceq; eo rogante cū genuēsibus cōstituit ānis nouē his cōditiōibus duraturā ut bella uterq; populus susciperet, gereretq; cōia. nec posset alter sine altero cū uatari græco impatore aliquid attētare: ut utriusq; populi nauigia amboꝝ simul deferrēt insignia. obtestatusq; est pōtifex qđ decreto sancitū ꝑmulgari fecit. partēq; huiusmodi cōstitutæ paci contraria primū faceret excōmunicationē cuius sentētia tūc est lata interdictūq; a sacrificiis incursurā. Ea pax alioquin laudabilis uel ea maxime ratiōe fuit necessaria ut hi ꝑpotētes Italiæ

populi

populi:hinc Federico,inde græcoꝝ ĩpatori latinos apud Cõſtãtinopolim opprimenti reſiſtere poſſent.Ioãnes enim Betenius impator ad eos obierat dies:& Balduinus ex decreto acceperat imperiũ.Ioãnes itẽ uatari apud Adrianopolim oriẽtalis appellatus:& alter apud mare ponticũ exagonaꝝ græcoꝝ occidẽtaliũ impatores partim dimiſſis copiis partĩ cõiũctis latinos e græcia eiicere adnittebãtur:& uatari cõtinua tũ ab Andrianopoli uſq; ad Sataliã obtinebat ĩperiũ. Cui ſuberãt aderantq; in bellis aſſidui Marcus Sanutus ægei pelagi:& Leo ganala Rhodum inſulas tyrãni de obtinẽtes:fregerũt tamẽ Veneti aliquot ante cõſtitutã pacẽ ãnis utriuſq; græci impatoris audaciã:cretenſes in rebellione pendẽtes cõprimere cupiens dux eã inſulã pro Venetis gubernans Marcũ Sanutũ mercede cõductum auxilio aduocauerat.Cum accerſitus a rebellibus uatari tres & triginta in expeditionẽ adduxit triremes:& quẽ ſolũ reperit cũ triremibus octo reſiſtẽtem Sanutũ in patriã pro dicto Veneto redire curauit:obtinuitq; tunc de inſula creta Vatari Rhetimũ,Melopotimũ,& Caſtrũ nouũ.Sed cũ ulterius ꝑgredi græcus impator obſiſtente Veneto nequiret,relicta oppida cũ impoſito præſidio amiſit:treſq; de ſua claſſe triremes apud Cythereã inſulã periere naufragio.Tũc educta Venetiis ingẽs claſſis Raguſinos q ſuaſione pollicitationibuſq; Vatari ſeducti deſciuerãt data uenia inſolita fœderationẽ amicitiãq; recepit:neq; uero potuerunt latinoꝝ debilitatẽ Veneti adiuuare:qn Cõſtantinopolis tãta belli acerbitate ſit preſſa:ut Balduinus impator Philippum filiũ infantẽ accepti æris alieni pignus tradiderit mercatoribus:detractũ quoq; ædiũ publicaꝝ & baſilicaꝝ culminibus plumbum ueniit:nec erat alicunde auxiliũ præter opẽ quæ multa a Venetis ſuo ipſoꝝ impendio adueniebat.Tãdẽ græci impatores rebus elati ꝓſpere in latinos patratis: Cõſtãtinopolim terra mariq; cinxerũt arctiſſima obſidione:unde ĩ ſalutis deſperationẽ impator adductus Balduinus Venetos ſuis grauatos piculis magnã euicit pcũ inſtantia claſſem ab illis triremiũ uigintiqnq; armãdam:cui pro dimidia cõis utriuſq; fieret impenſa.& ne fraudẽ in ſolutione periculũue amiſſi forte imperii Venetus timens impẽdiũ recuſaret,impator dedit pignora oĩum ꝓcioſiſſima lanceã ſpongiãq; qbus Dñs & ſaluator noſter hinc portatus:inde uulneratus & crucis ligni in quo eã ptulit partẽ maximã.Immiſſæq; illico Venetoꝝ decreto xxv.triremes expectãtẽ in portu & ipſa urbis mœnia infeſtantẽ inſolentiſſimum hoſtẽ græcũ prœlio ſuparunt:& quattuor & uiginti de inimica claſſe interceptis triremibus Cõſtãtinopolis obſidione liberata eſt:qn etiã Leo ganala dux q græcorũ dictæ obſidionis claſſi præfuerat:eodẽ die Rhodũ inſulã & ſeipſum p fœdera ſubiecit.Et hæc qdẽ Conſtãtinopolitanæ urbis liberatio eodẽ facta erat anno in quo pacẽ Genuenſi cũ Venetis pontifex.ix.Gregorius eſſe uoluit. Quare pontifex ipſe maiora indies aduerſus ſecundũ Federicũ hoſtẽ ſuum tentare diſpoſitus anno ueſtræ urbis cõditæ ſeptingẽteſimo octuageſimotertio fœdera cũ Venetis iniit:p quæ claſſis triremiũ itẽ.xxv.cõi ac pari impẽdio eſt armata quam adhiberi uoluit pontifex Federico Sicilia expellendi:ob quã iniuriã Federicus ridiculum Venetis bellũ intulit.Nãq; cũ exercitu paratiſſimo ſcĩ Hilarii terrã q̃ tunc unica

Mare ponticum.

Latini e græcia eiiciuntur.

Marc⁹ Sanutus.

Leo ganala Trire mes.

xxxiii

Vatari.

Rhetimũ.

Melopotimum.

Caſtrũnouum.

Cytherea inſula.

Philippus

Lãcea:ſpõgia Chriſti

Cõſtãtinopolis liberata per Venetos.

Leo ganala Dux.

Fœdus põtificis cum Venetis.

Ciuitas sci Hilarii
Beba turris.

populo Veneto Italiæ solo erat aggressus est terra: quæ Veneto subdita Paduano agro contigua uix substinuit opeſientẽ se Romani imþatoris exercitũ: in Bebasq; turrim exiguã cũ nõ esset terra accessus cõuitia sunt iactata. Supueniens interim a Venetis cimbaꝝ sagittariis plenaꝝ multitudo q̃ aquas æque terrã cõpleret, Federicũ pariter cõuitiis lacerauit. Incubuerũt tunc totis uiribus pontifex romanus & Veneti disturbãdo Paduã, Ferrariãq; Eccelino de Romano tyrãno omniũ im manissimo subditas: q oẽm quoq; trãspadanã occupauit Italiã. Iacobusq; Teupulus dux ad Gregoriũ mõte longũ sedis Apostolicæ legatũ Ferrariã cũ classe delatus, eã urbẽ deturbato ꝑ arma Salinguerra Eccelini romanæ ecclesiæ acqsiuit: quã idẽ legatus Azoni estensi attribuit gubernãdã. Fauebant eo tpe Pisani Federico: classemq; supra centũ, ut fertur, triremiũ in genuẽses armauerant ducendã. Quare petitus ex fœdere Venetus suppetias genuensi afferre curauit: classisq; triremiũ sexaginta ꝓfecto Andrea Teupulo ducis filio subito est educta: quæ pria uellificatione Polã delata eã ciuitatẽ q̃ in suã triremẽ iussa nõ dederat impatã pecuniã: & muro alicubi apto puniuit. Cõtinuata exinde nauigatione Teupulus dirachiũ est delatus: ubi a nuncio in id misso certior est factus Federici & pisanoꝝ classem a genuẽsi apud Corsicã fuisse fugatã. Quare Andreas ꝓfectus classe in Polã cõuersa quã intellexerat iteꝝ defecisse eã ui receptã spoliatamq; igne ferroq; uastauit. Per quod tẽpus Lodouicus frãcoꝝ rex curante Balduino imþatore pignera redemit ꝑciosissima Venetis sicut oñdimus cõcessa, lanceã spõgiãq; & partem ligni crucis dñicæ passionis. Esset hoc in loco dicendũ qd classis Veneta expeditioni ꝓfuit in damiatã ducta. Sed nec mutilari põt tot regũ, totq; principũ, & uarii successus historia & ꝓpositũ ꝓmissumq; breuiarii modũ excedere diu incepimus: ad ea itaq; reuertemur q̃ sunt de Eccelino superius inchoata. Ad annũ Venetæ urbis cõditæ quartũ octingentesimũ: quartus Alexãder pontifex romanus cõstituit laborãtibus in Lõbardia trãspadanis a tyrãnide Eccelini ecclesiæ partiũ studiosis opẽ ferre ꝓferti cum Venetos hẽret ad id cupiẽtissimos: q recipiẽda urbe Padua celeberrima nauigiũ sibi & copias pollicebanť: creatusq; Philippus ex nobili fontanensiũ familia, archieps Rauẽnas sedis Apostolicæ legatus se cõtulit Venetias: q̃ in urbe armis primũ usus ecclesiasticis uitæ æternæ ꝑmia repromisit crucisignãdis, q in bello aduersus Eccelinũ barbaris truculentiorẽ signa pontificis & ecclesiæ sequerenť. Et ne singula ꝓsequanť hic nimia Venetoꝝ ope & opa Eccelinus Paduã primo post cætera facilius amisit: q̃ plura tenuit cæteris oĩbus tyrãnis & principibus q ad hæc tpa in trãspadanis fuerũt dñati. Nec uero minores fuerũt motus q põtificis quoq; Alexãdri. iiii. tpibus hinc Cõstãtinopolim in dexpianas Asiæ urbes & ĩsulas agitauere. Cupiuerat Alexãder ipse ad prima assumptionis suæ tpa christianis Asiæ rebus subuenire: quod ut intẽtaret nedũ ꝑficere posset ad regẽ Manfredi se appellãtis agitationibus est ꝓhibitus. Erãt enim ptolomaida acron tyrusq; urbes opũ amplitudĩe populorũq; frequẽtia ad auctæ ut pote apud q̃s Veneti: genuẽses: & Pisani ꝑ annos iã quattuor & .lx. quibus a christianis fuerãt possesse oẽm orientis occidẽtisq; cõtractauerãt mercatu/

Eccelinus tyrannus.
Azo estensis.
Pisani fauentes.
Federico,
Pola uastata est,
Damiata ciuitas,
Alexã. põ.

tam: qui

ram: qui tres de Italia populi separatas qnq; areas & uicos domibus continuatos
separata habebāt ꝑtoria: in qbus iudicia in suos tā ciuilia q̄ criminalia exercebāt:
nihilq; erat duobus eoꝝ populis in eadē urbe ꝑter ecclesiā cōmune. De qua tantū
apud Ptolomaidā Veneti genuēsesq; & altercationibus sæpenumero contēderūt Ptolomaida.
cū Veneti tertia eius urbis parte in uim fœdeꝝ pridē cum Balduino rege Hierosolymo ictoꝝ donati monasteriū sanctæ Sabbæ eius urbis primariū sibi ꝓprium tenere quæsiuerunt. Hisq; auditis cōtentionibus quartus Alexander pon. ro. cēsuit:
iussitq; monasterii illius collationis ius & oēm dispositionē utriq; populo fore cōmune: cuius cōcessionis apostolicas litteras Philippo mōteforti gallico Ptolomaidæ urbi tunc de more expeditiōis christianæ ꝑfecto ostēdit: & eius amicitia fretus
monasteriū in arcē castellūue cōmunitū sibi excluso Veneto retinere constituit.
Suborta exinde contentio tumentes prius nō inuidia magis q̄ illatis hinc inde iniuriis & dānis duoꝝ præpotētū populoꝝ exacerbauit animos: quos tanto ab æstu
demulcere ac mitigare q̄siuerit Philippus qui Venetos populariter abire iussit. Philippus mōteforti gallicus.
Eam iniuriā id dedecus id damnū indigne tulit Venetus & tyri: quo se receperat
Pisanos allocutus facile in sententiam duxit: ut spreto fœdere quod cum genuēsi
paulo ante icerant societate ipsi nouam in cōmunē utriq; hostē inirēt, dū eis Veneti fauoribus cōparandis intēti sunt. Placētia Cypri regina duxq; Anthiocenus placētia regina Cypri.
& tēpli Hierosolymi magister ac Ioānes ibidem comes: qbus esset assidua Ptolomaidæ Tyriq; cōuersatio montē fortē insolentiæ temeritatisq; & iniusticiæ increpauerūt fore dicētes, ut nisi re in integrū restituta Venetos conciliet: rem in Asia
christianā: id erratū: id scelus suū euerteret. Cūq; elatū & quod constat: semiamētem hominē in paruicatia ꝑstare Veneti resciissent, triremes tresdecim q̄ sibi tunc
Tyri erant raptim educūt: Ptolomaidā aduolant: cathenam q̄ portus claudebat
refringunt: illicoq; naues genuēsium tres & uiginti triremesq; binæ ibi exarmatæ Naues genuēsiū incendio absumptæ.
incēdio assumptæ & sancti Sabbæ castellum monasterio īpositum est destructū.
Genuēses uero interea apud Tyrum & ipsi duas & uiginti triremes armauerant:
quæ adauctæ indies Venetoꝝ classi sæpenumero cōcurrerūt. Secessit. n. paulisper
Veneta classis in mare pōticū: delataq; Mēsembriam urbē de sarraceno expugnatam diripuit. His q̄ apud Ptolomaidā gesta erant genuæ nūciatis: classē ea res publica ingentē armauit, triremes quadraginta naues ceteas decē, quæ Tyrum sunt Triremes. xl. naues. x.
missæ: & pariter Rainerius zenus dux triremes Venetiis qndecim taradas decē, Rainerius Zen⁹ dux.
& qui ex Venetis Ptolomaidæ agebant, unde quadraginta uachetas naues ceteas
decē parauere: parensq; potētatu & armis in Asia Veneti genuēses hoc uno erant
inferiores q̄ Tyrū uterq; populus cōem habebat urbē in qua quātum claudebat
portus hostilia a latini nominis magistratu inuicē facere ꝓhibebant. Ptolomaida
uero genuensis cum suo mōteforti erat exclusus: unde Veneto cōmoda ꝑsidiaq;
accedebāt. Alexāder interim pontifex romanus his q̄ apud Ptolomaidā male inchoata peiores apud genuam Venetiasq; progressus habebāt auditis oratores ab
utraq; re publica & pariter a Pisana ad se mitti curauerat: pacēq; inter eos cōmponere erat cōnixus: quæ iam ꝓ cōclusa habebat. Cū ad annū cōdite urbis Venetæ

quartum octingentesimū ex Asia est allatum ingentes & nisi Pisano Venetus ac
cessisset pares eas classes Ptolomaidá inter & Tyrū acre prœliū depugnasse:cuius
uictoria duobus cōiunctis populis cōtigisset:& hinc genuensis quinq; & uiginti
de suo amissis nauigio ī Tyri portū cōfugit:Inde uictrix Veneta Pisanaq; classis
Ptolomaidá est reducta: abususq; est uictoria Venetus q publica tunc primū &
Turris magna in ptolomaida. priuata genuensis populi in Ptolomaidæ ædificia demolitus est.turrim ingēté cū
ptorio cui erat apposita:& horrea mercatorūq; apothecas:qn etiá uiatores & ap-
paritores q̄ de genuensi ad eá dié manserūt Ptolomaida sunt expulsi.Cū itaq; ge-
nuensis res publica suos a romana curia reuocasset ad pacé tractādá missos ora-
tores id a Venetis pōtifex īpetrauit:ut captos in prœlio dimitterét genuēses. Erát
ité ea tēpestate res apud Cōstātinopolim in pessimū adductæ locū:adeo ut Bal-
duinū impatoré cæterosq; Latino nominis in romana agétes retinēdi ea q̄ erát re-
liqua desperatio inuasisset:qbus & uires & aíos restituit ducta in ægæum primo:
post in ponticū mare Veneta classis quá ex uictoria in ptolomaidæ portum redu
ctá docuimus. Et forte tunc accidit Theodorum Vatari græcoꝝ ut appellabant
Michael paleolog⁹. imperatoré mori duobus filiis: qbus pueris Michaelé paleologum sibi affinitate
coniunctū testamēto tutoré dederat:qua ut apparuit securitate p impatoris græ-
ci morté latinoꝝ rebus addita classem Veneti a pontico reuocarūt.Sed Michael
paleologus uir ingētis spūs multa in latinos est aggressus:q̄ Vatari pene decrepi-
Guilielm⁹ fracigena. tus dimiserat intētata:primūq; omniū Guilielmo francigenæ achaiá & pximas
græciæ regiones obtinēti prœlio cōgressus eū supauit:captiuūq; Andrianopolim
pduxit.Inde uersam in mare pōticū regioné ut recipet misso exercitu curare cœ-
perat.Cū Balduinus impator copias q̄ sibi erant oēs nauibus īposuisset:q̄s pfecto
classi Cōstātinopolitano gente Veneta ad ipsius pōticæ oræ defēsioné uoluit cir-
cunduci.Interea q erant Cōstantinopoli uetusta origine græci odiosum pridé ut
est gentis natura:latinū nomé inde cōstituerūt eiicere.Initaq; coniuratione paleo-
Cōiuratio. logus de urbe recipiēda p idoneos est admonitus. Classe igit̄ impatoria q̄ omnes
asportauerat latinoꝝ neruos in pontico iá agente adueniens cū exercitu Paleolo-
gus refracta a cōiuratis porta nocte cōcubia est admissus.Balduinus uero impa-
tor & Pantaleo Iustinianus patriarcha nauigio de repente cū suis oībus, & rapta
supellectile ad Euripū sese pfugi recepēt.potitus urbe paleologus eo iecit rebus
suis īpietatis scelerisq; fundaméta qbus postea respōdit oīs sua successorūq; ex ea
cognatiōe īpatoꝝ uita q tātū impiū q tantá romani olim post græci latiniq; noīs
dignitaté suis leuissimis pditissimisq; moribus in turcoꝝ manus dedere potius q̄
puenire aut plabi pmiserūt.Is.n.tutor crudelissim⁹ pueros fidei suæ ab affini ho-
Finis latinoꝝ in cōstātinopolim īperii p ános lviii. mine ab eo q eū extulerat cōmédatos cū īterfecisset impiū assumpsit: finisq; fuit
Latinoꝝ in Cōstantinopolis impio p ános duo de sexaginta cōtinuato.Erat is an
nus quarti Vrbani pon.to.primus cōditæ urbis Venetæ qntus octingentesimus:
In quo Veneti Paleologū bello agitare pseuerabát:quem ui & armis tyrānide de-
turbassent nisi illū genuēses sūmis conatibus ptexissent. Nāq; belli societate secū
inita classem eo perduxerunt omnem quam post acceptam prælio cladem apud
Tyrum

Tyrũ maiorẽ prima instructioreq; hẽbant. Guilielmus ille gallicus Achaiæ & Bithiniæ princeps quẽ a Paleologo se tutorẽ gerẽte supatũ captũq; fuisse oñdemus: castrũ Maluasiæ munitissimũ obtinebat: quod cũ paleologo pmisisset carcere liberatus est. Isq; Venetus fœderatus bellum acre in Cõstãtinopolim subditasq; paleologo puincias gerebat: ut Creta, Nigropõto, Montonio, Coronoq; & Nauplio: siue ut dicit Neapoli romaniæ Venetoꝝ locis: Guilielmi principatus regiõi bello cõiunctis: tãto paleologus indignatus pſidio quãtũ in uexerat ianuẽsis. Venetæ.n.classi quæ in ponto fuerat ad primos nũciatæ paleologo tyrãnidis motus septẽ & triginta triremes Rainerius zenus dux ex Venetiis addiderat: q̃ dũ Ionio mari nauigat.lx. genuẽsiũ græcorũq; triremibus ad thessalonicensem sinũ obuia uit. Illisq; nihil monẽtibus Veneta classis minor maiorẽ impetere nõ est ausa. Sed hæc noua classe Nigropontũ appulsa, tres aliæ Venetoꝝ triremes Cõstãtinopolim pdatũ iuerũt. Dũq; factã ingentẽ asportãt pdã nauigio qđ apud thesalonicã genuẽsem græcũq; habuisse diximus in Bosphoro obuiæ fuerũt captæ: & partem uiroꝝ qui inerant genuensis interfecit, partẽ aliã oẽm Cõstãtinopolim ductam paleologus excæcauit. Eadẽq; genuẽsis & græci classis paulopost egressa Bosphoro ad Veneti damna circumacta est. Cui duæ & triginta Venetoꝝ triremes forte apud mõtẽ patras insulã sunt cõgressæ: pliũq; potẽtissimæ classes magnis utrinq; animis decertarũt. & Venetus supior q̃ttuor ex hostili classe & captas abduxit. cæteræ cõnixe remis uelisq; in portũ Maluasiæ confugiũ habuere. In Asia uero interim ptolomaidam urbẽ incolentes hospitalis Rhodi magister, cæteriq; nominis Latini proceres ita Venetis fauebant, ut ipsoꝝ ea urbs uiris potius q̃ omnium Latini nominis populoꝝ esse uideret. Contra Tyrũ incolentes genuẽsi fauores pro uiribus supraq; pſtabãt: Anno inde urbis uestræ septimo octingentesimo Rainerius zenus dux qnq; & qnquaginta triremes ad Siciliæ orã misit: quæ classis genuensi ut sperabat nõ inuenta in Asiã nauigauit: casuq; apud Tyrũ obuia genuẽsium nauis cetea est expugnata: portũ deĩde Venetus eadẽ qua nauium cœperat lætícia ingressus Tyro ut potiret adnixus est auxiliis ad expugnationem terrestribus ptolomaida Acrone accersitus. cessit tamẽ conatus inanis. Tertio ab inde anno classis Veneta quattuor & uiginti triremiũ tribus genuensiũ triremibus apud Lilibæũ fortuitu obuia eas cœpit. quod cũ Genuã perlatũ est: educta aduolauit duodetriginta triremiũ classis quæ perquisitã accuratissime Venetã ad Drepani portum repent. cõflictusq; habitus est acerrimus, in quo maximũ genuensis res publica accepit in incõmodũ. Nam tribus ex suis triremibus in prœlio crematis cæteræ oẽs in plio supatæ utrinq; crudelissimo fuerũt captæ. Quæ clades a genuẽsi accepta effecit, ut Michael paleologus illius societate spreta inducias cũ Venetis cõstituerit qnquẽnales. Eodẽq; ãno triremes genuẽsiũ.xxv. Venetis.xxx. apud mothonũ cõcursuræ cũ uiderẽtur retrocessit genuẽsis, & naui oneraria mercibus Venetoꝝ magni ualoris plenã apud Euripum expugnata genuenses potiti sunt. Eadẽq; genuensium classis orã Cretæ circũuenta caueam illius insulæ oppidum cœpit: spoliatũq; penitus diruit. Vrebat Venetos acceptæ in naui oneraria & caueæ ruina

Marginalia: castrũ maluasiæ. — Creta. — Mare Ioniũ Sinus thessalonicensis. — Bosphor⁹. — Mons patras. — Magister hospitalis rhodi. — Lilibæum. — Drepanus portus. — Induciæ quinquẽnales.

uex ruina cladis aliqua ulciscendæ cura. Miserunt itaq; Ptolomaidam tres & uiginti triremes occasionē ibi aliquam gerēdæ rei expectaturas. quæ casu ptolomaidam inter & Tyrum duo de triginta genuensium triremibus obuiæ conflixerūt. Fecitq; locorum cuiq; suorum propinquitas animos: & in rerum discrimine utriq; audentius depugnatum est. Inferior tamē genuēsis quinq; triremes amisit. Clamēs quartus pontifex Romanus utrumq; populum per nūcios & epistolas monuit, ut belli induciis constitutis oratores ad se acturos de pace Viterbium mitterent. Idipsum etiā dictos orarunt populos reges Frāciæ & Siciliæ suam uterq; operam opemq; in pacis quæ fieret conseruationē stabilimētumq; polliciti. uenerūtq; Viterbium oratores. & re aliquot mensibus tractata nihil est conclusum. Fames ea tēpestate ualida Venetias affligebat. frumētūq; Apulia & Sicilia ut consueuerat absq; classis præsidio importandi facultas genuēsi bello adimebatur. Orator tūc magna precū instantia taruisinos, patauinos, & ferrarienses ut annona iuuarent Laurētius teupulus dux, Rainerio zeno defuncto suffectus pecunia etiā excessi ue promissa emolire nequiuit. Noua itaq; mari adriatico nauigantibus tunc primū uectigalia, & ut certiore dicā uocabulo frena imposuit. Lex enim tuuc super inde lata in hāc diem seruata est: ut intra hostiū fauatici ad polam promontorium & rauēnatiū plagam nauigantes ad uectigal soluendum mercesq; & onera si magistratibus collibuisset deponendū Venetias se conferrēt. Creatusq; magistratus cum barchis attributis ne legi fiat fraus die noctuq; utriusq; littoris plagas portusq; perlustrat. Quæ ratio præter genuense bellū Venetos impulit, ut cum pisanis Carolo regi ex andegauis primo apertis hostibus fœdera in quinquēnium renouarent. Eodēq; anno uestræ urbis conditæ quintodecimo octingentesimo Bononienses magnā Romādiolæ partē dominio præmentes clausam a Veneto romādiolis per adriaticū mare nauigationem ui adaperire conati sunt. parato enim uariis modis simulationibusq; exercitu cū Veneto per oratores egerunt ut abrogata lege custodibusq; ammotis pristinā sibi romandiolisq; nauigandi adriatico redderent libertatē. mouitq; pariter cum oratore exercitus. Diuersi uero hic Rauennā: ille Venetias petiere. Senserat dolum Teupulus dux: pariq; fuerat uersutia usus: Nouem. n. eius triremes proximū rauēnæ primariū padi hostiū ingressæ bononiensem exercitū mare inter padum & locū occuparet accelerare uiderunt. & subito præsidia duo unū bononiēsis ad primariū Venetus: alterum ad sanctum. Albertū summis conatibus excitauere. & in bononiēsiū exercitu. xl. milium copiæ militabāt. tādē supati plio bononiēses pacē ea accepunt cōditiōe, ut suo exciso ad pmarii hostiū castello libera sibi q̄rūdā rerum eductio custodia padi hostiorum Veneto liqueret. Anconitani āt cū bononiēsiū exēplo Venetis bellū īferre nō possent: ad Gregoriū decimū pōtificē mittētes q̄relas detulerūt: qbus pōtifex motus marea Venetis liberū linqui iussit. Venetiq; tunc minime paruerunt ea nuntiis prætensa ad cōtumaciā excusatiōe q anconitani maledictis mēdaciisq;, & falsa suggestione usi pontificem seduxissent. Acta uero est paulopost in Lugdunēsi concilio cui idē præfuit Gregorius anconitanorum cū Venetis causa Abbasq; ner-

uosiæ

Clamens. iiii. pon. Viterbiū. C.

Fames ualida in ciuitate ueñ.

Laurētius teupulus dux.

Lex facta.

Fanaticū hostium.

Carol' rex.

Bononienses.

Romandiola.

Scūs Alb.

Bononienses supati a Venetis.

Ancōitani

Mare Venetis.

Abbas neruosiæ.

uosiæ cui pontifex eam cōmisit:anconitanos nil satis solide ꝓbantes reiecit: præmissa pontificis Auctoritate Venetis cura eā de qua diximus maris adriatici orā a sarracenis piratisq; simul cum uectigaliū portoriorūq; suoꝝ iure uiribus defendendi. Quo itē tpe pontificis Gregorii cura induciæ Venetos inter & Genuēses Cremonæ paulo prius cōstitutæ ī bieniū ꝓrogatæ sunt. Anno postea urbis cōditæ uno deuigesimooctīgētesimo Venetos īter & genuēses bellū ꝑpe īnouatū est. Iacobo.n.cōtareno ī ducē creato duæ genuēsiū triremes tādaū unā mercimōiis plenā de Venetis apud messanā cœperūt:cuius rupti fœderis famā Michael paleologus impator græcus suū & ipse fœdus ut apparuit uiolaturus,ad artā usq; Acarnaniā cū classe ꝑuenit. Veneti uero.xxv.triremiū classe ītra dies.xv.armata oratorē genuā ad res repetēdas miserūt.quæ si nō eēnt redditæ,bellū indici iussū satisq; fecit genuēsis:& orator in redditu fœdus cū pisano in qnqueniū renouauit. Adriano paulopost qnto in romanū pōtificē assumpto Veneti anconitanos bello mari acerrimoq; ꝓsecuti sūt,ꝙ ad orā Istriæ & Romādiolæ nauibus clādestine cū mercimoniis penetrātes latæ Venetiis legi & uectigalibus portoriisq; fraudem facere ꝓsumpsissent.delectoq; ad id bellū ꝓfecto sex & uiginti triremes dux contarenus attribuit.& machinæ ad urbis oppugnationē onerariis nauibus comportatæ.Dū aūt portus magno oppugnātiū conatu tēpestas de repēte coorta nauigiū in altū pelagus trāsuersum egit.sexq; triremes impactæ littoribus senegaliæ perierūt.Immiserūt paulopost Veneti supplemēto naues tardas & triremes quibus apte nauigātibus mare anconitanus ꝓbelle struxit insidias. Omnibus.n.quæ sibi essent nauibus & triremibus Venetoꝝ & ꝓfecti classis insignia sūt aptata : ad quas applauso nautico occurrētes cū duæ declinassent Venetoꝝ naues captæ & Anconā magno gaudio sūt ꝑductæ.Cuius cladis acceptæ bifariā indignatio senatū ꝑpulit Venetū,ut reuocatus cū classe prima ꝓfectus in carcerē sit coiectus, & noua instructior expeditio in Anconā ducēda paulopost Venetiis est educta. Eodē quoq; tpe templarii Tyrū urbē pro expeditiōe xp̄iana administrantes solitā ante bellū genuēse iurisdictionē & portorioꝝ exēptionē Venetis in ea urbe reintegrarūt.Tertius interea Nicolaus gēte oriundus Vrsina in romanū pontificē & q̄dē ꝓstātissimū est creatus. Venerūt ad eius creatiōis nouitatē de more Veneti oratores,q diu spreti cū ad salutationē reuerētiāq; sicut & alii nō admitterent,a Contareno duce suo reuocati urbe Roma ꝓfecti sunt.Sed eos de itinere accersitos pōtifex admisit:multisq; & durissimis uerbis de anconitanæ urbis ro.ecclesiæ iuris oppressiōe redargutos,& rñdere ꝓhibitos reiecit.Siue aūt interea parauerāt eduxerātq; Veneti:siue postq̄ ea ītellexerūt q̄ suis apud pōtificē oratoribus certū ē octo eoꝝ triremes quo die oratores Venetias attigerūt ad cæterā classem anconā obsidentē ꝑuenisse miserunt. Per id tp̄s anconitani Venetias legatos de pace acturos: quæ ꝑpe modū constituta erat,cū est allatū duas anconitanoꝝ triremes tardā de Venetiis secus Siciliæ littora prædatam esse.Quamobrē & dimissi sunt re infecta oratores,& triremes quattuordecim Venetiis eductæ in anconitana castra expeditionēq; aduolarūt:quaꝝ duas paulopost incaute ab aliis sepatas anconitanus

Datur Venetis impium adriatici.

A carnania colfo. xxv. triremes armate xv. diebus.

Senegalia.

Fraus anconitanoꝝ.

Nicolaus ursinus pōtifex.

Veneti oratores.

Oratores reuocātur a duce.

xiiii.triremes.

silentio

Pax conſtituitur. ſilentio iter cuſtodias delapſas cœpit:in portūq; pduxit.& pax paulopoſt æquis
conditionibus eſt conſtituta.Ad annū poſtea ſecundū trigeſimū octingēteſimū
urbis conditæ quarti Nicolai pontificis anno ſecūdo Tripolis urbs inſignis obſi-
dione ac uiribus facta eſt in ſoldani Babyloniæ poteſtatē.quā quidē urbē ditiſſi-
mā poſt cōmiſſam immortalibus cædem maximā:poſtq; abactam aſportatamq;
omnifariam reꝝ prædam igne primū poſtea ferro abuſum diruiq; curauit.pro-
greſſuſq; eodem furoris impetu barbarus Tyrū quoq; Sidonem & Barutum,ac
earū urbiū oppida intra tertiū Nicolai pontificis annū cœpit:ac ſicut Tripolim
incenſam diruit.Iſq; princeps actu & prudentia æque ac uiribus & potētatu pol-
lens nec ea clades accepta nominis chriſtiani princeps occidētis in Aſiam cōcipe
ret,induciaꝝ fœdera in duos annos Ptolomaidæ habitatoribus chriſtianis cōceſ
Crux daṫ. ſit.Nicolaus tamē pontifex de more aſſumēdā edicto propoſitā ſtatuit afflictis
chriſtianoꝝ Aſiæ rebus ſubueniendū.Iuſſaq; eius exinde maioris fuerunt effica-
Mille qngētos equites ciæ ꝙ mille qngentos ipſe equites ex publico eccleſiæ phyſco curauit primo om-
nium Ptolomaidā cōportari:qui & multi in magnū exercitum ſine certo præſtan
tiq; ut oportuit aliquo duce ſecuti ſunt:qui quo plures eo fuerūt pnitiores Ptolo
maida urbs populis tūc frequentata innumeris quātos nunc non temere alat ali-
qua urbs Italiæ a ſeptē diuerſis ſibi quia inuicem ſibi contrariis premebatur po-
tiuſq; lacerabaṫ q̄ gubernabaṫ magiſtratuū gentiūq; generibus. patriarcha enim
titulo hieroſolymitanus ſibi tēporalem æque ac ſpiritualem uendicare quærebat
Hoſpitalarii. gubernationē eandē:hinc templarii:inde hoſpitalarii & pariter theotonici ab ar-
moꝝ tractatione & ſanguinis ut dicebaṫ effuſione repetebāt ſuā & ad ſe ſolū ſpe-
Theotonici. ctantem rex Cypri uel ea ratione uolebat ꝙ tertio ante anno regni hieroſolymæ
titulos in comitis attrebatenſis contentionē ſponte ſua & paucis adſtipulantibus
Carolus rex ſecundus. aſſumpſerat.Rex quoq; Carolus ſecūdus Neapolim ex carcere reuerſus nihil du
xit antiquius q̄ Ptolomaidā mittere:qui de hieroſolymæ regni titulis cū Cyprio
rege cōtendentes paterna auitaq; & proauita in illa urbe iura uel armis & uiribus
conſeruarēt.Qua in re uſq; adeo exarſit animis ut tēplarioꝝ hoſpitaliorūq; quos
Cyprio regi magis cupe addidiſſet prædia in regno ſita Neapolitano direpta ua-
ſtauerit.Conſulem quoq; ibi habuere Piſani qui maiore uſus eſt ambitione,q̄ ibi
quoq; genuenſis uir Venetus utebaṫ.Milites itaq; nouos quarti Nicolai pontifi-
cis iuſſū in exercitū ſine duce & rectore eius quæ requirebaṫ auctoritatis miſſos
nullus qui continere poſſet & ſciret:nullus erat qui a flagitiis & ſceleribus ꝓhibe-
ret.Eaq; militū multitudo in chriſtianoꝝ cædibus & rapinis,adulteriis,uiolatio-
nibus,& incendiis aliquādiu debacchata in ægrū ſoldani noctu aliquādiu poſt
parū interdiu per furta & latrocinia penetrauit:atq; eo uſq; progreſſa eſt ut præ-
das iumentoꝝ mortaliūq; & reꝝ omnium tanquā iuſto bello propalam abigeret.
tulit tamen patienter iniuriam:diſſimulauitq; diutius omniū ſpe ſoldanus. rexq;
per nuncios & abactam prædam ter quaterq; repetiit.Et quando tandē non ſunt
redditæ animum præfixit intra quem niſi fieret ſatis ſeſe comminatus eſt Ptolo-
maidæ excidio poſtergatis quas ipſi uiolaſſent induciis acceſſurū.Annoq; exa-

cto centū quinquaginta milia armatoꝝ in Ptolomaidam duce filio suo īmisit. .C.&.L. milia hoīum a soldano missa
Dumq; is adolescēs duobus iam mēsibus urbē premit, defuncto genitore solda-
nus ab exercitu est suffectus: quo elatus successu urbis Ptolomaidæ prædam per
edicta præconiūq; uociferationes: quæ a christianis intra muniriones exauditæ
sunt exercitui donauit. Tunc discordes in ciuitate nostros desperatio cœpit. mul
tiq; nulla usi timoris simulatione partim captatis abeūdi causis, partim clandesti
na per noctem fuga desertores effecti sunt: ad eā quæ paulopost animoꝝ cōsterr
nationē est uentū, ut publico oēs consilio mulieres primū paruulos & debiles cū
suppellectile emiserint. Deinde cōstituerūt duodecim milia armatos in urbe re- Desperatō
tinendos, qui defensioni sufficere uiderent cæteris emigrandum. Manseruntq; ex Ptolomai-
primoribus rex Cypri patriarcha & hospitalis templariorūq; magistri: rexq; Cy- darum.
pri ignauia: quæ certiot uocabulo appellari posset usus illico per fugā multitudi-
nem est secutus. Fuitq; exēplo eius ut oēs qbus nauigio facultas non defuit Pto-
lomaida emigrarēt. postremi omniū hierosolymi patriarcha magistriq; nō prius
urbem deseruere q̄ soldanū uiderūt siue a casu siue q̄ fugæ a christianis cōmissæ
certior esset factus oppugnationē solito maiore impetu ostentare. hiq; Dromone Dromo
in i d seruato porta delapsi secunda primū nauigatione sunt usi. Sed uento post portus.
parū inualidā tempestatē mutato sub ipsam Cypri plagā periere naufragio. Sol-
danisq; eadē die & hora Ptolomaidam & paucis quos nauigii carētia detinuerat
christianis male defēsatam cœpit: & mortalibus in ea repertis ad unū trucidatis
prædā quidē militi suo ꝑmissam iterato cōcessit edicto. Sed tanto tenebaꝰ illius
excidēdæ urbis desiderio ut parūper suppositus ubiq; eo præsente atq; incitante
ignis maximā prædæ ipsius partē assumpserit. mœnibus inde & urbis parietibus
passim solo æquatis duriore sarracenus miles soldani imperio est oneratus q̄ fun Ruina
damēta ubiq; ita cōfodi dissipariq; iussit: ut nullū urbis nullum post hæc edificii Ptolomai-
uestigiū appareret. Annus erat is uestræ urbis conditæ quartus trigesimus octin- dæ a solda
gentesimus, in quo tandē reliquias amisimus uictoriæ illius celeberrimæ: quā an no.
no ante quarto de ducētesimo Vrbani secūdi pontificis romani auspiciis: & uir-
tute christianorum expeditio inchoauerat. Fui de industria prolixior recensendis
rebus maximis quas apud Ptolomaida geri contingit: ut quod feci ostēdete pos-
sem prope ducentos annos pugnatū esse in sarracenos: per quod tēpus fere om-
nia cœpit uestra respublica: quæ aut mari contigua, aut insulis possidetis. Expe-
ctabūt credo a me qui hucusq; legerint quid post amissas a christianis Constan-
tinopolim & Asiæ ciuitates a uestris ꝑgenitoribus fuit gestum. Sed multa maxi-
maq; fuerūt & maiori digna cognitione q̄ hoc epitomate possimus uelimusq; de
scribere. Paleologus.n. & genuenses cū posse uobis resistere diffiderēt: turcos tunc Genuēses
primū in Europā traduxere. a qbus tandē pnti anno qnto fere sexagesimo & cen- turcos ī eu
tesimo meritas tāti sceleris & admissi flagitii pœnas punitionēq; acceperūt. Gesse ropam tra.
rūt inde paulopost res maximas Veneti. tū in bello qđ cū ipsis genuēsibus diutur duxere.
nū, uariū, piculosum: & tādē p uictoriā gloriosissimū fuit. tū in tuenda urbe Tar Taruisina
uisina: quā per ea tēpora primā oīum in solo Italiæ cōtinenti possidere cœpistis. ciuitas.

Mastinusq;

Mastinus Scaliger. Florentini Turci. Padua. Verona. Brixia. Bergomū. Crema

Mastinusq; Scaliger tyrannus omniū eius ætatis potentissimus a Veneta re publica sociisq; bello Florentinis & Bononiā pro Romana ecclesia gubernantibus: Italiæ Transpadanæ & Lucæ & Parmæ urbiū dominio deturbatus est: & Turci interea a uobis cladibus & quidē ingentibus prostrati cæsi afflictiq; fuerunt: bella exinde sequerent̄: in quibus capienda Padua excellentissima urbe: post Verona: deinde subigenda Foroiulii patria & demum Brixia ac Bergomo: nuperq; Crema reipublicæ imperio adiungendis maximis laboribus ac impēsis: sed pari gloria de pugnatum est. Notoria sunt hoc tempore supradicta: sed certe promerentia eleganti ornataq; historia posteris ita tradi ut aliquot qui te præcesserunt ducum & tuum in primis Serenissimæ Dux nomen & uestræ reipublicæ gloria & multorū ac prope infinitorum ex uobis patria ordinis decus gerendis tot bellis tot obeundis laboribus quæsitum ad posteros trāseat illustratum. Idq; ego minimus sicut nunc epitomate & breuiario assumendum non censui. Sic ample fusa & copiosissima tractare ac absoluere historia: cum uos cupere intellexero paratissim⁹ eēm: profectoq; efficerem ne aliquid memoratu dignum ex his quæ a condita urbe Veneta in hanc diem: uel mari: uel terra: uel bello: uel pace fieri contigit: aut nūc: aut futuris temporibus desideretur. Sed ad propositæ a principio intentionis nostræ finem conclusionemq; ueniendum est. Satis multis pro tēpore sed paucioribus fortasse q̄ multi fieri oportuisse sunt opinati: ostensum est urbem Venetā diuina potius q̄ humana opa ideo condi cœpisse: ut barbaris christianæ fidei & religionis hostibus aduersaretur: ut profugis ab Hūnoꝝ: Ostrogothoꝝ: Longobardorum Vngaroꝝ: Sarracenoꝝ: & demum Turcoꝝ ac etiam a christiano abutentium nomine tyrannoꝝ facie ac persecutionibus confugiū apud uos portus asilum & qetis refrigeriiq; & salutis arx & domicilium sine muro sine portis die noctuq; pateret: ut irrumpentes discurrentes & impetere parantes barbaros efferatos populos christi dei & suorum populoꝝ hostes res publica repararet abigeret ac conficeret: ut hortantibus iubentibus romanis pōtificibus dei ipsius nostri uicariis: ut implorantibus ubiq; christianis opem protectionēq; afferret. Quæ quidem opera meriti apud optimum maximum deum nostrum & laudis ac gloriæ apud sæculi tam præsentis q̄ futuroꝝ omnes plurimum promerētia dum uestri præstiterunt maiores intra ducentos de quibus diximus annos mari & post breuiore temporis spacio terra amplam hanc præpotentē gloriosamq; pepere rem publicam tam diu duraturam: & ipso deo auctore nostro maximam & ingentem accepturam amplitudinem: q̄diu ea uitæ & gubernationis forma qua est parta illā regere & administrare pergetis. Laus Deo.

Venetiarum maxia laus.

Blondi Flauii Forliuiensis de Gestis Venetorum Finis.

Blondi

# Blōdi Flauii Forliuiē. In Italiā Illuſtratā

## PRAEFATIO

QVom multi hiſtoriā uariis extollāt celebrētq; ſentētiis, tū maxime eā Alexāder Antonius Māmea genitus chriſtiana īperator romanus oīum iudicio optimus unica rōe eā ampliſſime uidet laudaſſe:q hiſtoricos & ſuos appellauit:& habere uoluit cōſiliarios:quoꝝ prudētia & exēploꝝ copia gerendis īperii rebus q̄ maxīe uteret. Clariſſimi ēt pleriq; ſenatores cōſulares quoq; uiri & nōnulli glorioſiſſimi ꝑncipes q bellicis actibus res geſſerunt æterna dignas memoria delectati ſunt hiſtoria:uſq; adeo ut nō ſolū hiſtorias libēter:ſed eas quoq; ſcribēdo tā ꝑclari muneris gloriā cū reꝝ ſcriptoribus cōem hēre uoluerint. Nā ut cæteros taceā:Fabius patritiæ gēris decus cognomēto Pictor:Lucius Lucullus: Aulus Albinus: Aſinius Pollio: Cornelius nepos:& Gaius Cæſar:eiuſq; nepos Octauius Auguſtus:ac Hadrianus ſcripſere hiſtorias. Sed maximā tn̄ munus ꝑteritoꝝ longe ſæculoꝝ malitia & īfœlicitate īcurrit iniuriā:q̄ urbe Roma a uariis gētibus ſicut in hiſtoriis accuratius a nobis ē ſcriptū oppſſa:& ſi bonaꝝ artiū ſtudia ītermiſſa fuerūt:ſola īprimis oīno ceſſauit extinctaq; ē hiſtoria. factūq; ē ut barbaris oīa euertētibus:& nullo īterim ea q̄ gerebātur litterarū monumētis ad poſteros trāſmittēte. Nedū mille q effluxerūt annoꝝ geſta ſciamus:ſed Italiæ regiones urbes:oppida lacus flumina mōteſq;: quoꝝ nomia a uetuſtis frequētat ſcriptoribus ubi ſint:magna ex pte ignoremus & qđ maiorē nobis affert admirationē:multoꝝ oppidoꝝ & potētiſſimaꝝ ciuitatū: quas interea in magnā amplitudinē creuiſſe cernimus:cōditarū tpa nos lateant:& ipſi ēt cōditores. Itaq; poſtq̄ ꝑpitiore nobis deo noſtro meliora hēt ætas noſtra. & cū cæterarū artiū tū maxīe eloquētiæ ſtudia reuixerūt:ac p ea hiſtoriaꝝ diligētius noſcendarū amor noſtros cœpit hoīes tētare uolui:ſi p eā quā ſum nactus Italiæ rerū peritiā uetuſtioribus locis eius & populis nominū nouitatē:nouis auctoritatē:deletis uitā memoriæ dare. deniq; rerum Italiæ obſcuritatē illuſtrare potero. Nec tn̄ ipſam oēm nominū mutationē temeraria & ſani arrogātia ſpopōderim īdicare ſed gratias mihi potius de perductis ad littus e tanto naufragio ſupernatantibus aut parum apparentibus tabulis haberi:quam de tota naui deſiderata rationem expoſci debere contenderim.

Alexāder Māmea

Fabius Pictor

L. Lucullus

.C. Cæſar

Octauius Aug.

Hadriāus

Italiæ Regiones ſeu prouinciæ. XVIII.

| | |
|---|---|
| Liguria ſiue Genuenſis. | Italia trāſpadana ſiue Marchia taruiſina |
| Etruria: | Aquilegienſis ſiue Foroiuliana |
| Latina ſiue Cāpania & maritima | Hiſtria |
| Vmbria ſiue ducatus ſpoletarum | Samnium |
| Picenū ſiue Marchia Anconitana | Terra laboris ſiue Campania uetus |
| Romādiola ſiue Flaminia & Aemilia | Lucania Apulia |
| Gallia ciſalpina ſiue lombardia | Salentini ſiue terra Hydrunti |
| Venetiæ | Calabria Brutii. |

# Blondi Flauii Forliuiensis Italiæ illustrate. Liber primus.

ITaliã describere exorsi Prouinciarũ orbis primariã a laudib⁹
suis incipere debemus: qđ quidẽ pro ampla parataq; materia
tam faciliter q̃ libẽter fecissemus: nisi ab eximio poeta Vergi
lio & post a Plinio Veronense: demũ a Francisco petrarcha
insigni poeta ornatissimæ illius laudationes extarent. Itaq; a
suo nomine & situ duximus inchoandũ. Nomẽ pro tempoꝝ
diuersitate nacta ẽ uariũ: quã Plinius & Solinus ab Italo rege
Italia un͂. quosdã & nõnullos a bobus quos gigneret multos prisca lingua Italiã dici uoluis
se scripserũt: quom tñ eã græci magnã interea hesperiã appellarint: qđ secutus ẽ i
Hesperia septimo Vergilius: Hesperia in magna. Et Seruius exponit. hesperia in magna di/
xisse Vergilium ad hispaniæ discretionẽ. Iustinus aũt in Trogi epitomate scribit
Aborige/ Italiæ cultores primos fuisse aborigenes: quoꝝ rex Saturnus tãtæ fuerit iusticiæ:
nes, ut neq; seruiret quisq̃ sub illo: neq; quicq̃ priuatæ rei hẽret sed cõmunia & indiui/
sa fuerint omnia. Vnde Italia regis nomine Saturnia fuerit appellata. Ea uero si/
Saturnia cut Plinius ex Octauio Augusto tradit Querno folio adsimilis mari gemino ma
xima parte cingitur: q; ab oriente hadriatico siue supero: & a meridie occasuq; tyr
rheno siue infero abluitur. qua uero in septẽtrionem uergit: montes altissimi alpes
lingua gallica a cælsitudine dicti illã a barbaroꝝ ut inquit Cicero in cursu natu/
Longitu/ ræ benignitatẽ cõmuniuit. Lõgitudo eius ab alpineo sinu prætoriæ Augustæ ad
do italiæ. Hydruntũ decies centena uiginti milia extendit. Latitudo ubi est amplior a uaro
Latitudo. ad arsiam quingenta & quadraginta: & circa urbẽ Romã ab hostiis æterni nũc pi
scariæ in hadriaticũ defluẽtis ad tiberina hostia centũ & uigintisex milia. totusq;
ambitus a uaro ad arsiam tricies centena & insup trigintaocto milia cõplectitur.
Habet Italia dorsum & ceu in piscibus esse uidemus a capite in infimã partẽ spi/
Ambitus. næ formã Apeninũ qui mons ex alpibus qua ab infero mari recedunt oriundus
Apeninus cũ recto ꝑpemodũ cursu Anconæ urbi: ut uult Plinius appropinquauit: in ma/
re superũ ferri. & ibi finiri uidet. & tñ inde rursus ab eo mari recedens p mediam
Italiã in brutios ac siculũ fretũ fert. Situ mensuraq; ostensis ad regionum diuisio
nem locorũq; descriptionẽ ueniamus. Est uero ꝑdifficile in tanta mutatione rerũ
regionũq; quantã uident factã qui Romanas historias attente legunt modũ ad/
inuenire. diuidendis regionibus: recensendisq; ordine ciuitatũ: oppidoꝝ: montiũ
fluminũq; uocabulis. Et quidẽ quantũ attinet ad ipsa uocabula eximius scriptor
Liuius patauinus Romanæ pater historiæ qua in parte nobis superest populorũ
nominibus utit: qui nedũ ad nostrã sed parua ex parte ad suã ꝑuenerunt ætatẽ.
Quod enim ex Strabonis cretensis geographia ac ex Plinii Veronensis naturali
historia facile est coniicere in Octaui augusti cuius tẽporibus & adiumento scri
ꝑsit Liuius descriptiõe italiæ quã fecit accuratissimã: iterierũt multa oppida plu
rimiq; populi: quoꝝ nomina apud Liuiũ celebrãtur. In ea uero descriptione quã
Plinius ipse anno uix octogesimo post functum uita Octauium diligenter fecit
maior q̃ pro temporũ breuitate & florentiũ nunc italiæ rerũ cõditione par fuerit

mutatio est facta. Quæ autē ex Strabonis primum post ex Plinii enumeratione &
pomponii mellæ ac ptolomæi descriptionibus haud quāq̄ multū distātibus īter
se ætatibus factis desint nobis horrendū infinitūq; fuerit referre. quāq̄ licet mul-
tos interiisse populos: multa excisa oppida: multas deletas urbes non negauerimus:
plurimas tamen ex ipsis simul cū regionibus montibus & fluminibus mutasse no
mina cōstat: quo fit ut nec prisca legentes intelligāt: neq; possit nouus scriptor il-
lis uti uocabulis magnā uel eo ipso ꝙ apud illustres uetustos scriptores frequētia
habent̄ dignitatē historiæ allaturis. factā uero esse locoꝝ nominūq; mutationem
& simul exinanitā eē populis & urbibus ac oppidis: quoꝝ nomina nobis desunt
Italiam: hinc tenemus ꝙ post habita urbis romæ populi magnitudinis cui nihil
in orbe unquā fuit: estq; nunc par iactura. Nulla est huius sæculi & fœliciū quæ
stante rep. fuerunt sæculoꝝ cōparatio multitudinis populoꝝ. Picenū enim infrā Piceni
ex plinio ostēdemus trecēta sexaginta milia in reipu. deditionē dedisse: quod nūc laus.
uix decimā partē habet. plinius etiā laudes Italiæ suoꝝ priorūq; temporū narrans
eā dicit diis sacrā. L. Aemilio paulo. C. Attilio cos. nunciato gallico tumultu solā
sine auxiliis externoꝝ atq; etiā tūc sine ullis trāspadanis equitū triginta peditum
octuaginta milia armasse. Nostra uero huius tpis Italia. quātū sine transpadanis
externorūq; auxiliis equitatū peditatūq; armaret: nō satis facile est nobis iudica-
re. Sed non dubitamus qn difficile sit futurū si tertiā quis partē conatus fuerit ita
armare ut extra fines quisq; suos in bellū expeditionēq; ducat̄. Quanta autem sit
facta locorū mutatio hinc etiā apparet ꝙ Iginius qui de urbibus Italiæ scripsit &
eum secutus Guido præsbyter rauenas ꝑdidere: Septingētas fuisse Italiæ ciuita-
tes. Nos uero nunc romanæ ecclesie stilum secuti facta p singulas regiones dili- .ccclxiiii.
genti enumeratione sexaginta quattuor supra ducentas tantūmodo inuenimus. Vrbes Ita-
sed appellant romanæ ecclesiæ instituta ciuitates loca q̄ epos habent. & Iginium liæ.
uidemus ac Guidonē etiā multa ex oppidis q̄ nostra ætate ꝓprio carētia epo alte-
rius dioceseos censent̄ pro ciuitatibus posuisse. & tamen omniū ab ipsis positoꝝ
pro ciuitatibus q̄ nūc extent numerus uix quadraginta cōplectit̄ loca ut aut ex-
cisas esse ciuitates aut mutationē oīno incognitā in eis factā esse necessariū uidea
mus. Quā aliis fortasse impossibilē uisam tot locoꝝ acceptā in Italia p sexentos
annos qui post Guidonis tpa fluxerunt cladē. Nos ideo minus mirabilē ducimꝰ
qa scimus uidemusq; p sæculū nostrū qđ dei nostri munere eorū quæ ante patrū
nostrorū ætatē fuerūt sæculorū respectu fœlix appellari pōt supra triginta ciuita
tes & oppida solo æquata: ut cū eorū pars paucis nunc habitet̄ colonis: tum pars
oīno manserit derelicta. Cuniū nāq; oppidū romandiole a quo clarissima fluxit
comitū Cunii & Lugi familia oīno derelictū ut nūc aret̄ uidemus pariter ꝓpin- Cunium
quo in loco cōtigit barbiano pariter ī latio uetustissimæ urbi prænestæ: zagarolo Barbianū
& gallicano oppidis. Pariter ad aliam urbis romæ partem centūcellensi ciuitati
morlupo castello nos accidisse conspeximus. Par etiā affert hac in descriptione ī-
cōmodū diuisionis nominationisq; regionū mutatio ter quaterq; in aliquibus & Diuisio
in quibusdā pluries facta: adeo ut solæ etruriæ uetusta cū finibus suis & integrā Italiæ.

mānserit appellatio. Quaobrē octo & decē regionibus in quot Italiā sine insulis cōmode diuisam esse iudicauimus describēdis: illa ex multis sequemur uocabula quæ cū in ætate nostra sint notiora: tamē nostræ intentioni accōmodatiora uidebunt. Sūtq; nomina Liguria siue Genuensis: Etruria: Latina siue cāpania & maritima: Vmbria siue ducatus spoletanus: Picenū siue marchia anchonitana: Romādiola siue Flaminia & Aemilia: Gallia cisalpina siue Lombardia: Venetiæ: italia transpadana siue Marchia taruisina. Aquilegiensis siue Foroiuliana: Histria. Samniū siue aprutiū. Terra laboris siue cāpania uetus: Lucania: Apulia salentini siue terra Hydrunti. Calabria. Brutii. Postquā uero omnē Italiā peragraturus ero: uiros præstantiores qui singulis in urbibus & locis pridē geniti fuerunt: eosq; qui sunt supstites præsertim litterarū aut cuiuspiā uirtutis gloria claros enumerabo atq; res in singulis locis scribi dignas breuiter narrabo: ut non magis hæc Italiæ sit descriptio q̄ uirorū eius illustriū præstantiumq; cathalogus ac non paruę partis historiarū Italiæ breuiarium.

B Liguria aūt Pliniū secuti duximus inchoandum. Ea regio latissimos
a aliquando habuit terminos: quippe quom Pisas in Liguribus conditas Trogus scripserit: & apuanos ligures quos agri pisani populos esse constat a maioribus traditū uiderimus. Quin massiliā Trogus pompeius inter ligures & feras Gallo᷑ gentes positam dicit: cui opinioni concordat Liuius libro. xli. Fuluius Flaccus primus trāsalpinos ligures domuit bello missus in auxiliū massiliensiū aduersus salinos Gallos qui fines massiliensiū populabant. Et plæriq; Lucani Liguriæ ultimā posuere. Sed hæc remotiora omittentes satis fore tenemus si diuisionē Italiæ quæ Romana rep. florente fuit nostris tēporibus accōmodare poterimus. Igit liguria a Varo flumine ad macræ amnis hostia lōgitudinem hēt. & hinc Appenino inde mari infero claudit: qua rōne pars inferi maris adiacēs a Varo ad macrā dicit ligusticū pelagus. Populi eius puinciæ ligures quo tempore quibusue ducibus romano populo subiecti fuerint: Iordanus Cōstantinopolitanus monachus qui Iustiniani impatoris tēporibus rerū a populo romano gestarū epitoma cōfecit: & L. Florus. T. liuii abbreuiator hisdem ferme uerbis sic habent: peracto punico bello primo nec quantulū respirato sequit ligusticū. Ligures imis alpiū iugis adhærentes: inter uarū macrāq; amnes impliciti dumis siluestribus uictitabant: quos pœne maius fuit inuenire q̄ uincere. Tuti siquidem locis & fuga durū atq; uelox genus ex occasione loco᷑ latrocinia magis q̄ bella factitabant. Itaq; quom diu multūq; eluderent salluri: Deciates exubii & buriātes ingauni tandē Fuluius latebras eo᷑ igni sepsit. Bebius uero in plana deduxit: posthumius ita examinauit: ut uix liqueret ferrū quo terra coleret. Quod uero iordanus summatim attigit ligures obstinatius iugū Romano᷑ recusasse: & illis animose aduersatos fuisse: liuius ipse in libris q extant multis ōndit in locis. Nā libro nono dū hæc gerunt cons. ambo in liguribus gerebāt bellū. Is hostis uelut natus ad cōtinēdā p interualla bello᷑ romanis disciplinā militarē erat: nec ulla prouincia militē magis ad uirtutē acuebat. In liguribus n. erāt q̄ militē exercerent loca mon-

tana & aspera

tana & aspera q̄ & ipsis cape labor erat:& ꝓoccupatis hostē deiicere hostis leuis &
uelox & repentinus:q nullū unquā tempus nullū locū quietū aut secuꝝ romanis
sineret.Oppugnatio aūt munitoꝝ castelloꝝ laboriosa simul piculosaq; insidiis:
regio q̄ si pænuria astringeret militi haud multū ꝑdæ ꝓberet.Itaq; nō lixa seque-
batur:nō iumentoꝝ longus ordo agmē īplebat:nihil ꝑter arma oēm spem in ar-
mis habentibus erat:nec deerat unquā cū his uel materia belli uel cā:qa ꝓpter do
mesticā inopiā uicinos agros incursabant.Nūquā tñ in discrimē summæ rerum
pugnabāt.Hānibal post inflictā romanis Trebiensem cladē traiecto Appenino
primū concessit in ligures:& illi oppositus Sempronius cos. romanus se contulit
Lucā & uidemus Liuii.xxviii.Magonē Hamilcaris filiū capta genua diu in ligu-
ribus restituisse romanis:ex qua regione romanos in gallia Cisalpina plurimū agi-
tauit:ad quē inter alpinos ligures genuāq; agentē naues carthagine uenerūt.Ser-
uius Vergiliū in undecimo exponēs Appeninicolæ bellator filius dicit qa liguria
maiori sui parte in Appenino sita est. Ligures aūt oēs fallaces sunt sicut Cato in Ligures.
originibus tradit.Vergilius:Assuetūq; malo ligurē.Et Lucanus in primo:Et nūc
tonse ligur quondā p colla decora Crinibus effusis toti ꝑlate cōmatæ.Varus pri- Varus fl.
sci ꝑsentisq; nominis fluuius capitæ Alpiū & Saluii montis effusus haud ꝓcul a
nicea mari se infundens nulla re notior est q̄ ꝙ braccatā galliā ab Italia disterni-
nat.Adiacent illi ad dexteram oppida primum Rocheta post gilecta.& adortū Rocheta.
fontemq; busoniū:Nicea inde oppidū a massiliensibus in littore cōditum alpes Nicea op.
dorso cōtingit.dehinc portus est herculis monæchi quondā nūc uillafrācha.de
quo Verg.in sexto Aggeribus sacer alpinis atq; arce monæchi:& Seruius grāma-
ticus exponit de liguria ubi est portus monæchi herculis.Dictus autē monæchus Portus.
uel ꝙ pulsis oībus illic solus Hercules habitauit:aut ꝙ in eius tēplo nunq̄ aliquis Hercul.
deoꝝ simul colitur.Cæsar ex galliis ueniens illac descendit in Italiā.Et Lucanus Monæchꝰ
lib.primo:Quaq; sub herculeo sacratus noīe portus:Vrget rupe caua pelagus:nō
corus in illū Ius habet:aut zephyrus solus sua littora turbat.Circius & tuta pro- Monicus.
hibet statione monæchi.Post hæc Monicus portus ut Ptolomæo placet núc mo- portus.
nachus genuensiū imperii terminus.Eum siue scopulū siue collem Federicus cui
barbarosso fuit cognomē Cæsar germanicus genuensi populo mœnibus cōmu-
niēdum anno nūc plus minus sexagesimo supra ducentesimū cōcessit. Imminet
Monacho castellū nūc ignobile sola uiarū asperitate notissimū passus prope duo
milia a mari recedens Torbia appellatum:quod Iacobus meus Bracellus uir elo- Torbia ui-
quens & doctissimus trophœa Augusti a priscis appellatū fuisse affirmat:quem cus.
qdē tenemus fuisse locū pr̄iæ hellii ꝑtinacis Ro.imp.de quo Iulius capitolinꝰ sic
scribit Natus est in Appenino ī uilla materna.Nā pr̄ eius tabernā cratillariā exer
cuerat:sed postea q̄ in liguriā uenit.Sequit᷑ mētonū ipso in littore & rocha bruna
supius sterilis soli castella & proxime abintimiliū ciuitas nūc uintimiliū cuius la- Vintimi-
tus q̄ in orientē uergit solē rutuba abluit fluuius nūc rodoria appellatus: ꝓximo lium.
deinceps ad mille passus loco collis attollit᷑ cui appio est nomen & inde arx est ex
q̄ primū nascentis appenini iugū haud ꝓcul remotū cernit᷑: abest a Rucuba flu-

uio passus decẽ milia sancti romuli castellum cuius ager citri est palmæq; arbo℞
in Italia rarissima℞ ferax:uñ Ro.pon.uidimus palma℞ ramos in dñica q̃dragesi/
malis ieiunii postrema inde appellata bñdicendos & populo dãdos hre. Emẽsus
inde passus qnq; milia castellũ attingit exiguũ duos mille passus mari ꝓpinquũ:
Tabia. q̃d Tabia nomẽ hẽt a uino℞ fama celeberrimũ:qppe cũ ea muscatũ appellata nec
Cypriis nec creticis nec falernis cedere a bonis potoribus existiment̃.Decẽ ab eo
passus milia ad mauritiũ numerant̃ portũ noĩe uerius q̃ re.sed indicta ibi iurisdi/
Vnelia ual lis. ctio celebrẽ locũ reddit.Sequit̃ Vnelia uallis aliquot habitata uicis mox oppidũ
Dianæ:nũc dianũ duo prope milia a mari recedens olea uitiq; undiq; consitum.
Post hæc ipso in littore ceruũ & ipso in edito colle andoria uitiferis collibus circũ
datũ:andorianos fines ꝑui admodũ uici excipiũt.hos albũ ĩgãnũ urbs opibus ac
Album ingannum. uetustate nobilis nũc albinga Proculo ĩpatore Ro.alũno & ciue ornata:de quo
Albinga. Flauius Eutropius sic scribit.Proculo patria albingatũ ĩ alpibus maritimis domi
fuit nobilis.sed maioribus latrocinãtibus albĩge abluit lacus merula fluuius Cẽta
Merula lacus. appellatus ꝗ cẽtenis torrẽtibus augeat̃.Hãc ciuitatẽ cãpestri loco uix passus qn/
gẽtos a mari recedẽtẽ cũ ualidissimi exercitus Philippi mediolanẽsiũ tertii ducis ꝑ
Centa flu. fecto copiis oĩbus Berardino Vbaldino uiro fortissimo arcta obsidiõe auxissent:
q̃ttuor oppugnatũ mẽsibus oĩa q̃ bello ĩferunt̃ mala ꝑpeti coegerũt:& tãdẽ cõstã
tia & fortitudine ppl'i fatigatũ:hostis re infecta obsidionẽ soluit.Proximũ in litto
Petra op. re est petra castellũ:deinde ad duos mille passus aberat finariũ oppidũ ab aeris ut
Finarium op. uulgare sonat uerbũ salubritate appellatũ:qđ uallis in cuius faucibus erat sitũ an/
gustias claudebat.Sed fregosi & populus genuẽsis ut charrectẽses inimicos inde
nobilis eiicerent:oppidũ quoq; ꝓximo anno sustulerũt:est ꝓxima in littore nau/
liũ ciuitas portu ac turribus ĩclyta est:& uado℞ sabbatio℞ portus a quo septẽmili
bus distat Sauona urbs multo℞ ꝑpulo℞ cõmertio nobilis:quã Titus Liuius Mago
nis aduẽtũ referẽs Sauonã nominauit sicut nostra facit ætas:& tñ Pli. Sabbatiũ:
Põp.mella Sabatiã appellauit:eã nũc possidet q & genuensiũ ducatui summa cũ
laude bis ꝑfuit uir ĩgẽti uirtute:& qđ ætas nostra ra℞ in principibus habuit litteris
Albissola ornatus Thomas fregosus multa cuius belli & pacis tꝑibus ꝑclare gesta ĩ historiis
Cellæ scripsimus. Albissolã Cellasq; uicos ignobiles ĩ littore cernimus.Deinde Viragi/
Virago op. nẽ oppidũ qđ qdã uicũ uirgius dixere.Succedit uultu℞ uicus quẽ Cherusa torrẽs
interfluit.Portifera dehinc ut maior ita uiolẽtior amnis:q ualli nomẽ dedit ædifi/
Cherusa flu. cio℞ pulchritudĩe supbiaq; potius solo alioqn sterili amœnissimi portusq; succe
dit Genuæ:insignis:qui molle ingẽti obiecta fluctibus hostia in aphricũ uersa pã
Portifera flu. dit:urbs Genua quos & quo tꝑe habuerit cõditores incertũ nobis est.Nõ.n.satis
ꝓbamus quã de Phæthonte & eius socio Genuo Bracellius noster nõ improbat
Genua. fabulam:nullius certioris scriptoris auctoritati nixã.& insulse fictas de Iano ine/
ptias improbamus:uidemus uero ante belli punici tẽpora nulla alicubi eius urbis
haberi mẽtionẽ & Iordanũ Florũq; dũ supius subactos liguriæ populos salturios
deciates:buriates:ĩgaunos enumerãt:genuã si cõdita tũc aut nota fuisset:nõ omis
suros fuisse crediderim.Primã uero eius mẽtionẽ facit Liuius lib.uigesimoprimo

ubi.P.Scipionẽ

ubi.P.Scipionẽ dicit cũ admodũ exiguis copiis genuam repetiisse eo q̃ circa padũ exercitu Italiã defensurus.primũ aũt incrementũ habuisse uidet: de quo Liuius libro.xxix.sic dicit:Lucretio ꝓrogatũ impiũ ut genuã oppidũ a Magone pœno destructũ exædificaret.Post q̃ tpa romani liguribus genuensibusq; amicioribus usi fuerũt:& tñ multitudinẽ considerãs coloniarum q̃s romani p oĩa pœne Italiæ loca deduxerũt,mirari soleo nec genuã nec aliũ quẽpiã in ligustinis locũ pro Colonia captũ fuisse.qđ a situs sterilitate quã milites horruerĩt crediderim ꝓcessisse. Post belli uero punici secũdi finẽ Romanus populus gallis insubribus & alpinis cæterisq; galliæ cisalpinæ populis & inde illyriis subigendis arma conuertit.ad q̃ bella quom magnæ copiæ uariaq; bello usui futura mitterent maxĩe opportuna fuisse uidet genua loci natura tũc ẽt portuosa:ex q̃ Cõmod⁹ĩ mediolanẽses papiẽsesq; sicut nũc est:trãsitus ẽt tũc erat.Nihil ãt æq̃ augẽdis opib⁹ cõducere ac frequẽtiã cõmeantiũ.& q̃bus in locis opũ q̃rendarum facultas adsit maxĩe populos coalescere cõstat.Nec tñ in mille ãnis q̃ bellũ id secũdũ punicũ sunt secuti caput multũ attolere potuit genua:quã ãno a lucretii ĩstauratiõe plus minus septingẽtesimo ad annũ uidelicet salutis xp̃ianæ sexcẽtesimũ atq; sexagesimũ Rotharis lõgõbardorum rex Romanis quorum ĩpio semp antea fuerat subiectas abstulerit.Eam tñ a fera longobardorum gẽte parum humane gubernatã Carolus magnus impator Pipinusq; fili⁹ rex Italiæ & successores frãci reges p annos circiter cẽtũ sũma cũ iusticia & hũanitate sicut & cæteras Italiæ urbes gubernarũt ducibus illi administrãdæ q̃ comites appellarent pfectis:quorum Ademarchus Corsicã a mauris oppressam liberauit. quo ab eisdẽ mauris postea interfecto Corsica nihilominus p genuẽses recepta & naues maurorum.xiiii.captæ ac demersæ sunt.Berẽgario ãt tertio in Italiã uñ pulsus fuerat reuerso imperii nomen suis titulis fœdante & Vgone arelacẽse Italiæ regni noĩe abutẽte quõ pessime apud oẽs nostros ageret: sarraceni pœnis sibi subiectis ĩmixti ãno xp̃i nõgẽtesimo & trigesimoq̃nto Stephani septimi põtificis Romani tp̃ibus Genuã cœpunt spoliarũtq;.& qđ raro alibi est auditũ oĩbus mortalibus q̃ cædi supfuerãt populariter asportatis muros urbis oĩ hũano hĩtatore uacuos reliq̃rũt.Scribit tñ Andreas Dãdulus Venetiarum dux Frãcisci petrarchæ amicitia clarus ĩpuberes oẽs breui genuã fuisse reductos.Estq; eius testimoniũ eo locupletius q̃ Veneti genuẽsesq; magna semp æmulatiõe cõtẽdere soliti p Dãduli ducat⁹ tpa graui ac piculosissimo utrisq; bello cõflictati sunt.A q̃drĩgẽtis uero ãnis maximũ genua hũit incremẽtũ,q̃ uires nacta ingẽtes terra sed mari longe maiores Liguriæ cui imperat nomen obscurauit.ut quæ pars in Varũ amnẽ exposita occidentem spectat solem Riperia occidẽtalis:quæ ad Macrã pertinens in orientem est uersa dicat Riperia genuæ orientalis.Et insup Corsicã:Cyprũ:Asiã:Thraciã:Scythiã deductis coloniis ac suis uictoriis illustrauit.& negocio q̃ ocio fœlicior nunc illis terrori est:quorum insidiis prius & crudelitate bis cõcidit.Ornata fuit Genua duobus ex gente nobili fischa pontifice Romano quarto Innocentio:& quinto Hadriano.habuitq; eadem familia ad triginta Romanæ ecclesiæ cardinales: quorum unicus superest Georgius ꝓnestinus episcopus.Dux genuæ nũc est Ludouicus

Genua spoliatur.

uicus fregosius ingenti pditus humanitate:dignusq; genitrice clarissima muliere Catherina:quæ ex forliuiensi Ordelaffa gente pclara alterũ quoq; genuit celebris famæ Ianũ fregosiũ:cuius ingens spes morte nup nobis abrepta est. Ornať uero nũc ciuibus nauigatione ac mercatura toto orbe notissimis,sed paucos hẽt egregie litteratos:quorũ notiores nobis sunt Nicolaus Ceba:& noster itẽ Iacobus Bracellus ac Gotardus principis scriba.Genuæ latus orientale ferior amnis pterfluit;
Bisamnis flu, quẽ nũc Bisamnẽ appellãt.Neq; tamẽ uetusti nominis usquæquaq; facta uideť obliuio.nãq; illum paulo supra influẽs minor fluuius Ferisanus dicitur. pfectus a Bisamne Neruiũ,Buliascũ,Sauliũ tenues uicos.& paulopost illis maiorem Rechum inde Camuliũ inuenit.Sunt uero quattuor & uiginti milia ab amne Cherusa supius dicto ad Camuliũ.quæ tota regio nõ modo mari in planicie exposita:sed quantũ ptinentes ad eam ualles ac colles longius extenduntť magnifici & sumptuosi opis ædibus decoratur:ut qui alto nauigãtes pelago eam petũt terram unã se urbem pspicere opinentur.a Camilio Simiari pmontorium incipit:quod sancto Fructuoso sacrũ est.cuius templũ in intimo recessu positũ magna ueneratione a uicinis populis frequentaťť.Id illi pmontoriũ caput montis appellant:quod arduũ & saxosum in mare pcurrens sinistroq; latere irrũpentes aquas angu
Delphini portus, stis faucibus admittens Delphini portũ efficit.quem incolæ dempta prima sylla ba quasi potius a bonitate q̃ a delphine nominandus sit:portũ Finum appellant. Sequiť alius ab oriente sinus quẽ Rapali nominant.Id conualli nomen est quæ ut inter mõtosas haud sterilis citriq; & olæ plurimũ ferax uicũ eiusdem nominis
Clauarũ, haud quaq̃ obscurũ in littore habet.qnq; milibus abest Clauarũ noui nominis oppidum,Quippe quod ante centũ & quinquaginta annos nondũ mœnibus cinctum erat.in eoq; nũc maritimis & montanis populis fori & iurisdictionis conuentus habenť.Proxime Entella fluuius mare illabitur:quẽ aliquando Laboniã
Lauania Sturla. dictum:nunc Lauaniã appellant:habetq; ad dexteram oppida Riparosam Mulinũ:& ad fontẽ rochataiã.Is Graueia.Olo.Sturla torrẽtibus auctus ad dexteram oræ maritimis ripã Lauaniũ uicũ hẽt:a quo originẽ traxit Fiscorũ psapia lauaniæ comitũ dicta in Italis nobilissima:q põtificibus illis Romanis & cardinalibus orta
Vignolũ, nata fuit & stadæ psonasiũ graueiæ uero ad sinistram adiacent Vignolum garibaldum:freliũ:& ad fontẽ rupsa.Ab ostio entellæ quattuor milibus abest Sigestrum uicus in littore apud quẽ Sigestam Tiguliorũ a Ptolomæo & Plinio appellatã fuisse crediderim.cui obiicit se insula tenui admodũ riuulo a cõtinente diuisa.Ea pruptis montibus quasi muro cincta incolas ab omni maritima terrestriq; incursione tutos reddit gemino portu dextra leuaq; accessibilis.quaq̃ qui ad oriẽtem uergit solem tutior ueriorq; portus est.Huic contermina sunt monilia:quos colles duos uitiferos moneliã nũc appellant.Supius oppida sunt Banchalesium:matuscũ:matalana:monilianos fines cõtingit framula.quã ob saxosos asperosq; colles ferramulã accolæ hinc putãt dictã esse: quasi diligẽter eo loci soleãdas esse mulas uiatores admoneanť.Paululum inde abest leuantũ nobile municipiũ magis q̃ uetustũ amœnis uallibus collibusq; conspicuũ.ad cuius oram quinq; sunt castella

castella paribus ꝓpe interuallis inter se distātia. Mons rubeꝛ. uulnetia uulgo uernatia appellata. manarola. riuus maior quæ loca non in Italia magis q̄ in galliis Britāniaq; siue Anglia a uini odoratissimi suauissimiq; excellentia sunt celebria. res ꝑfecto memoratu & spectaculo digna. uidere mōtes adeo sublimes ꝑcipitesq; uti aues uolando fatigēt. qbus oīno saxosis & nihil humoris retinentibus: uitiū palmites tā præciose feraces uindemiæ haud secus q̄ hedera muris passim hæreant. Eas aūt uineas & alias per liguriā ætate plinii non fuisse hinc uidemus q quom ille edocendis uinis optimis quæ ubiq; habeat Italia diligens sit ac prope nimius nullū in liguria ponit nisi forte hæc sint uina lunensia. quæ ipse plinius plurimū laudat. Riuū quē maiorē appellant inde trāsgressos uetustæ olim & nobilissimæ urbis lunæ portus excipit. a scriptoribus quidem: sed minus q̄ deceat celebratus. Quātum aūt ex paucis quæ extāt de eo scriptis coniicere potuimus maximi quæstus cōmerciū in ipso portu fuit. Vnde persius satyricus auaritiā & nimiā ad rem pecuniariā populi Romani attentionem redarguere intendēs: sic ironice scribit. Lunai portū ope est: cognoscite ciues. Insulā quæ illā ab austro aphricoq; tutum reddat natura obiecit. secus quā uastæ se pandūt fauces: multis reflexibus tortuosæ in lōgū ampluq; sinū qui passus qnq; milia longitudine ac latitudine protēditur nauigia admittentes. Portusq; ipse omniū capacissimus nauigioꝝ. Macra augetur. quod lucanus in secundo sic indicat: nullosq; uado q macra moratˀ aluos uicinæ ꝓrūpit in æquora Lunæ. Supremo in eius insulæ fastigio Veneris olim tēplū xpianis postea tꝑibus sancto Venerio cōsecratū portui ueneris nomē dedit. Qua uero ꝓmōtoriū siue insula occidentē spectat sedē oppidū est portus ueneris pariter appellatū genuēsis populi Colonia. & finiū quondā terminus & e regione Ilex est castellū uel ex hoc celebrius qd sicut illud genuēsiū/ita hoc pisanoꝝ agri fines terminare cōsueuit. In sinuq; Lunēsis siue ueneris portus itimo Spedia ē nouū oppidū circa annos. lx. muro circūdatū: secus quā inspecta italiæ descriptiōe ac pictura a maioribus facta tiguliā fuisse cōiector. Idq; oppidū Bartholomeo Facio uiro doctissimo est ornatū. Lunēsisq; portus ab ea orientali pte ꝓmontorio claudiˀ nūc lunēsi appellato: quod ꝑterlabiˀ macra fluuius amœnus piscosusq;. Et qa liguriā ab Etruria diuidat notissimus. A diacēt macræ amni ad sinistrā Vetianū. Arbianū. podentianū. Richū. Luciolū. & mulatium. Ex quo marchionū eius cognominis familia nobilis fluxit. Eius ligusticæ oræ quā descripsimus a Varo ad Macræ hostia lōgitudinē olim undecim supra ducēta milia fuisse ueteres ꝓdidere quā ætate nr̄a uix cētū octoginta milibus cōputāt. pelagusq; adiacens qd ligusticū appellari diximus tres hēt insulas. scopulis tn̄ q̄ insulis similiores. unā Albingauno oppositā. q̄ trepidis nauibus sæpenumero tutelæ fuit. aliā Nauło tertiā lunēsis portus ꝓmontorio occidentali ꝓpinquā ut continens uideatur.

Portus lunæ.

Macra fl.

Portus ue.

Ilex op.

Spedia op.

Arbianū
Richum
Mulātiū

Etruria

Truria ad Macrā sequiˀ regio italiæ secunda uel inde notissima q ꝑscū semper seruauit nomen. Eius sunt notissimi et nunc fines Macra & Tyberis amnes cētū & septuagita quattuor milibus iter se distātes. Appeninus mōs & īferū mare eius maris ps q̄ a dictoꝝ amniū hostiis lōgitudie & ad Sar-

diniā usq; latitudine terminata fuit:q̄q; thuscū q̄q; tyrrhenū pelagus dicta est. Etenim thuscoꝝ genus sicut Iustinus a Trogo tradit ex lydia Asiæ puscia ueniēs pulsis umbris incoluit hāc Italiæ partē q̄ primo tyrrhenia ab eoꝝ rege Tyrrheno mox etruria a multo ac frequentato deoꝝ pthura cultu est appellata. Leonardus aūt Arretinus primo historiaꝝ dicit etruscos uenisse ex mœnia ūn lydi gēs maxi ma nauibus in Italiā aduecti sūt. Huius prouinciæ uetustatē dignitatēq; Liuius patauinus libro sexto sic ostēdit: Thuscoꝝ an̄ Romanoꝝ impiū late terra mariq; opes patuere. mari infero supoq; qbus Italia mō insulæ cingit̄ q̄tū patuerint: nomina sunt argumento q: alterū thuscū cōi uocabulo gētis: alterū hadriaticū mare ab hadria thuscoꝝ Colonia uocauere. Italicæ gentes græci eadē tyrrhenū atq; hadriaticū uocāt. & in utrūq; mare uergētes incoluere urbibus duodenis terras prius eis appeninū ad inferū mare: postea transappeninū. totidem quot capita originis erāt missis coloniis & trās padū oīa excepto Venetorū angulo q sinū circū colunt maris usq; ad alpes tenuere. Duodecim aūt urbes quibus dicit etruscos incoluisse etruriā singulis magistratibus annuis: quos uocabāt lucumones creatis q oēm puinciā gubernabāt has fuisse inuenimus. Lunā. Pisas. Populoniā. Volaterrā. Agillinā. Fesulas. Rusellanā. Arretiū. Perusiā. Clusiū. Faleriā. & Vulsiniā: quarū quattuor tm̄mō integræ extāt. Etruscorū uero dignitatē fuisse maximā hinc cōstat q Liuius tradit Romanos ab his accepisse prætextās: trabeas: faleras: annulos: togas pictas: & palmatas: currus triumphales: fasces: lictores / tubas sellā curulem. additq; Liuius Romanos cōsueuisse pueros mittere ad disciplinam sicut postea in Græciā fuerunt missi. Potētiæ etiā etruscorū maximū ē augumētū: quod sæpius ob etruscū q̄ aliud bellū Romæ trepidatū est: sæpius dictator est dictus. Subacti uero sunt Romanis etrusci ad annū urbis cōditæ septuagesimū & quadringentesimū cū apud Vadimonis lacū ingēti plio supati essent. Bis tn̄ Romano populo rebellare conati sunt. Primū Hānibalis tēpore ducibus arretinis de qbus scribit Liuius. xxviii. Cornelius cos. in etruria iudiciis agitauit eos qui ad Magonē respiciebant & animos rebelles præ se ferebant. Secūda rebellio inten tata fuit bello marsico siue sociali. quæ qdē rebellio arretinoꝝ: fesulanoꝝ: & clusinoꝝ multo sanguinē atq; urbium arretii & Clusii uastatione sopita est. Paruitq; postmodū etruriā Romanis quietissime per annos circiciter septingētos usq; ad Archadū & Honorii tēpora qn̄ Romani imperii inclinatio inchoauit. multas postmodū passa calamitates quarū minores fuerunt quas Gotthi intulerūt. A lōgobardis uero crudeliter oppressa fuit quā sicut libro historiarū octauo ostendimus principio aduentus in Italiam sui supra cæteras omnes regiones afflixerunt: adeo ut unicus eorū magistratus Gastaldio Etruriæ appellatus gubernationi filius satisfacere potuerit. Longobardis uero eiectis cum Caroli magni & filiorū temporibus etruria sicut & aliæ Italiæ regiones respirare cœpisset eam Ludouicus Caroli filius cū Pascali Romano pontifice partitus est ut Arretinum. Volaterræ. Clusium. Florentia. Pistorium. Luca Pisæ & Luna imperio. cæteræ omnes pontifici Romano parerent. Postquam uero Caroli magni stirpis reges ab Italia sunt eiecti. Berengariusq;

gariusq; Italicensis īperator & Lotharius eius filius rex Italiā administrare cœpe runt maximas Italia atq; horrēdas incurrit calamitates: quarum una ad annū sa lutis qdragesimū supra nōgētesimū Ioāne decimo pōtifice Romano ungari etrū riā oēm spoliarūt. & mortales qui cædibus supfuerāt utrūq; sexū in ungariā aspor tarūt. Helius spartianus de eadē etruria honoratius scribit: q adrianū dicit īpera torē in etruria pturā gessisse. Sed iā ad nostrū reuertamur ordinē. Secus Macram amnē uetusta interiit luna inter capita etruriæ numerata q̄ Eutichianū pontificē Romanū pře maximo genuit. eius uero urbis desolationē quā nūc hēt diutissime antea inchoasse indicat Lucanus in primo his uersibus. Hoc pp placuit thuscos de more uetusto acciri uates quoꝝ q maximus æuo: Arons incoluit desertæ mœnia lunæ. Indicatq; martialis poeta eius urbis regionē caseo abūdasse his uersibus. Caseus etruscæ signatus imagine lunæ. Præstabit pueris prandia mille tuis. Eius tñ urbis retinet denominationē regio lunēsis appellata: Genuēsibus maiori ex pte subiecta. Est ad Macræ dexterā supra lunā Sarzana cuius arcē sarzanellū appellatā: Thomas fregosus genuensis uir sicut ostēdimus illustris & egregie cōmuniuit: & intus lautissime ac splendidissime exædificauit. Sūt ēt ad eandē dexteram Castrū nouū. Fossa noui. Ortus nouus. Villafrācha. Torrēs Bagnon° cū oppido eius noīs filatera. malgratū. Et in appenini radicibus pōtremulū nobile regiōis oppidū. Sūt quoq; interius hinc Fiuizanū. nerucula. & gragnola. Inde Montionum Chararia massa. & aliquot minora castella in montibus olim uiolatū. Tiguliorꝫ & Segauriorꝫ ac Appuanorꝫ populorꝫ olim ligustinorꝫ appellatis: qui montes ab appenino in littus inferi maris trāsuerso ab oriente ad meridiē tractu pducti mōtana nūc lunēsis charrariæ dicunt. De hisq; sic hēt in decimo Liuius: Sēpronius a pisis in appuanos ligures uastādoq; uicos & castella eoꝝ apuit saltū usq; ad metā fluuiū & Lunæ portū. hostes aūt antiquā sedē maiorū suoꝝ ceperunt. & inde su pata locoꝝ iniqtate plio deiecti sunt. Ex ipsis mōtibus fodinas hātibus celeberrimas magna uis marmorū Romā olim importata est: adeo ut usq; in psens tēpus colūnæ ibi & alia marmorū ingētia cernant frusta: & quæ post fractas Romani īperii uires derelicta nullus qui q̄ fuerit aut potuerit aut deterrente īpēdio asportare uoluerit est inuentus. Quom tñ minoris impendii & laboris marmora pisas olim & nuper Florentiā & qñq; Romā Genuāq; importata sint. Vnde iuuenalis de marmoribus ligustinis q̄ Romā portabant sic habet. Nā si pcubuit qui saxa ligustica portat axis: dicitq; plinius albos liguriæ lapides serra facilitet secari. Secundus in etruria fluuius auxeris a qbusdam uetustis: sed a Liuio Mera ut supra apparet appellatus: quē nunc serclum dicūt cui est remotius ad sinistrā in maris littore murronū arx uetustissimo in monumēto ædificata. quā a Florētinis ad annū salutis sexagesimūqntū supra ducētesimū & millesimū captā Carolus Siciliæ rex lucēsibus reddidit. & tñ eā ætate nr̄a receptā nūc populus obtinet florētin°. Intus petra sancta. & ad auxeris ipsius hostiū est Virego. Libet uero prius q̄ mediterranea & ad dexterā auxeris ripā sita attingā: ad certiorem locoꝝ indaginem oram etruriæ maritimā usq; ad Tiberim describere. Quæ quidē sicut semper hactenus fuit nunc

Luna.c.
Sarzana
Ortus no.
Villafran.
Filatera.
Prontem.
Fiuizanū
Auxeris. flu.
Serclus flu.
Petra scā

fuit:nunc maiori ex parte ē syluosa. Nā Flauius Eutropius Aureliani impatoris uita sic hēt. Statuerat uinū gratuitū populo Romano dare ut quēadmodū & panis & porcina gratuita pbent sic ēt uinū daret. qd ppetuum hac rōne cōstituerat facere. Etruriæ p aureliā usq; ad alpes maritimas ingentes agri sunt. hiq; fertiles & syluosi sunt. Statuerat itaq; a dñis locorū incultoꝝ q tñ uellent gratis dare emere atq; ex eo uinū date gratuitū prima post auxerim sinit arni hostia a qbus paulum

Liburniū recedit liburniū pisani portus munitissima arx apud quā in scopulo passus mille a cōtinenti recedēte fundata est turris pharea nocturnū tyrtheno mari nauigantibus lumē quā remotissime pbēs & pisanū a lōge ondens portū arnūq; recedētes

Turris Pharea. Pisæ. tertio a mari miliario pisæ pōtibus iungūt: supbisq; ædificiis ornāt. eā urbē uetustā & gestarū reꝝ gloria clarā ab alpheis originē habuisse dicit Verg. Et Plinius Pisas inter Auxerim & arnum amnes a pelope & tentanis græca gente ortas asserit. Iustinus uero dicit pisas in liguribus græcos auctores habere. Et Lucanus in primo. Hinc tyrrhena uado frangentes æquora pisæ. Liuius. xxi. ea causa consuli cā fuit cū pisas nauibus uenisset ad padū festinandi. Pisæ tertio Eugenio pon. Ro. ornatæ fuerunt. eā urbē florentibus Romanorū rebus nullū habuisse potētatū ui demus. Postq̄ uero maritimæ urbes etruscæ: hinc luna īde populonia deletæ fuerunt qescētibus p Caroli magni & filioꝝ tēpora Italiæ rebus pisæ multos habuerunt pstātissimos maritimo bello uiros: quoꝝ gesta in nostris historiis celebrant. Sed ab annis quadraginta postq̄ ea ciuitas florētinis subiecta fuit infrequens populo opibusq; exinanita penitus est reddita. Liburno intus contigua sunt stagna

Mōs niger eius oppidi noīe appellata: deinceps est mons niger. Succedit eo in littore fluuius Ceciuna sicut nūc fit a Plinio appellatus: cui ad sinistrā in ostio hæret uada uola

Vada uolaterrana terrana a priscis appellata. q̄ aūt hic portus fuerit uolaterranorum & uolaterrani cognomine uolienses appellati sint: auctor est Plinius. Magna dehinc ad umbronē fluuium quē Plinius nauigioꝝ capacē fuisse scribit intercapedo habet. In qua

.S. Vincētius op. primū est in littore oppidum sanctus Vincētius. Interius est uibona uetusti noīs oppidū. Supius est Subretū. Sinū deinceps efficit mare ad quem oppidū est por

Vi bona tus barattus. Supra est Cāpilia. maior deinde habet sinus. ad quē est plūbinū no

Portus barattus. ui noīs oppidū. quē locū Romanæ ecclesiæ reꝝ scriptores anno nūc trecētesimo plūbinariā dixerūt. Ad partē plūbini sinus aduersum est portus foresius in medi

Campilia terraneis scarlinū oppidū deinceps in littore castrū troue Castilionū piscariæ. de

Plūbinum hinc habet littoreū pene castellū ad paludis olim cænosæ emissoriū. Inde pgres

populonia si lacū inueniūt orbitelli olim aprilē dictū postea umbronis sunt fluuii hostia mediocres admittentia naues. apud quæ populonia fuit uetustissima: de qua Liuius libro. xxx. Claudium cos. pfectū ab urbe inter portus Cosanū laurentinūq; atrox uix tēpestatis adorta populoniā impulit. inde quom stetisset ibi dū reliquū æstatis exiret: Iluam insulā & ab Ilua Corsicā. a Corsica Sardiniā traiecit. & Vergilius; misit populonia mater. Nicea patritius Cōstantinopolitanus dux naualis exercitus regnante in Italia Bernardo Caroli magni nepote ui captā diripuit & igni ferroq; funditus euertit: ut parua ipsius urbis uestigia nūc appareant. Vmbroni ad

sinistrā

sinistrā adiacet grossetū ciuitas:ad dexterā uero ischia:post insula supius bon cōuentus & paulo infra eius fluuii fontē assianū:deinceps maritimo in sinu thelamonis est portus thelamotosa a Plinio appellata:Senensis mercaturæ satisfaciēs: inde argētarius mons in pene insulā mari īmissus:in quo est uetusti noīs portus Herculis:q̄ loca nullæ nunc inhabitant gētes.Quom tñ eo in mōte & circa portū mu'ta ædificiorꝫ fundamēta ceruanť:post montē Argētariū a mari paululū recedit caput aluei castellū:ad cuius fines Pissia labiť torrēs mutilate ī patrimoniū sancti Petri Etruriæ finiū limes.Terra nāqꝫ quā de Etruria Matildis certe gloriosa ut scriptores appellāt:comitissa anno tūc tricesimo supra trecētesimū septimo Grego.pon.ro.in beati Petri patrimoniū dono dedit.Ad illū Pissiæ torrētē hac in ꝑte terminata fuit.Sequiť fluuius Martha appellatus lacu uulsinēsiū nūc Bolsenæ effusus:sup cuius hostia paululū a mari recedit: Mōs alt° castellū uetusto ī lo ca grauiscaꝝ ut appellat Vergil.in tēpestatū qđ amnis ꝓpinqtas īdicat sitū. Scribit uero Pli.apud grauiscas corallū gigni solitum ꝓut nūc & gigni & expiscari cō stat.Minio inde habeť cuius meminit Verg.eo itē nūc noīe appellatus: iuxta quē tertio a mari miliario Cornetum ē ciuitas:quā turriū freqūētia mœniūqꝫ supbia uetustissimā esse oñdunt.Id uero eē crediderim qđ Ptolemæi Plinii Pōpo.mellæ descriptiones castrū nouū appellāt. Auctum uero tradiť eē Tarqniæ ibi ꝓximæ olī urbis uetustæ ruinis:qua ex tarqnia postremi Romæ reges Tarqnii priscus & supbus originē duxere.Magnum ætate nostra ornamentū habuit ea ciuitas malo terminatū fine.Ioānē uitellēsem Ro.ecclesiæ cardinalē:q ī Hadriani mole castello sancti Angeli captus interiit.Eius supest nepos litteris & prudētia ornatus Bar tholomeus Cornetarius & mōteflasconēsis eps.Abest a Corneto passus milia de cē portus celebris arcē habēs munitissimā:cui ciuitati ueteri nūc ē appellatō. Nec dubito qn is fuerit cētūcellēsis port°:mētio cuius apud ueteres sæpe habeť.Paruo n.spacio inde abest cētūcellēsis olī ciuitatis locus:quā sarraceni p tpa Italiæ regis Bernardi Caroli magni nepotis destruxerunt.& postea ædificatā nos ultro habitatoribus āno nunc uū uicesimo destitui uidimus.Fuitqꝫ is locus ī quo Pli.poste rior ī epłis narrat Hadrianū īpatorē cētū ædificasse cellas cētum iudicibus audiēdis se ꝑsente causis publicæ īstitutis deputatas:& ī quo beatū aureliū Augustinū lib.de trini.cōstat scripsisse.Ciuitatis uero ueteris portum ꝑtergressi magna inueniunt uetusti ædificii fundamēta:ī qbus Pirgo appellatis paruū ē sacellū:eoqꝫ in loco pirgos fuisse ueteres a Verg.appellatos cōstat.Et ꝓximo in littore monasterium ē Seueræ uirgini dicatū: qđ in arcē portūqꝫ ꝓximis tpibus cōmunitum est. Proximusqꝫ mare influit cæretanus amnis:secus quē ītus est Ceruetere nūc:qđ fuisse scimus cære seruatoꝝ quo tpe Galli senones urbē cœpūt sacroꝝ memoria celebre oppidū:cuius facti exēplar cerimoniis uocabulū dedisse grāmatici affirmāt:de quo Liuius in prīo Inde turnus rutuliqꝫ diffisi rebus ad florētes opes truscoꝝ Merētiūqꝫ eoꝝ regē cōfugiunt q cære opulēto tunc oppido īpabat.Et Martialis coquus poeta scribit.Pernā fieri optimā apud Cæretanos:sic cæretana mihi fiet uel massa licebit.Et īterius mille quadringētis passibus sicut uult Pli.ab oppi

Marginal notes: grossetū.c. — Ischia. — Thelamonis. — portus. — portus herculis. — Caput aluei. — Mōs altus. — Ciuitas uetus. — Centumcellæ. — pirgi. — Cære.

Agelina. do Cære distat locus agellinæ urbis uetustissimæ: quã ĩter capita etruriæ diximus numeratã fuisse. Estq; nũc saxoso ĩ tumulo puis ædificioꝝ reliqs notus. Sequit̃ p tenuis locus ĩ paludib⁹ cui pge olĩ appellato nũc palus dicit̃ ab ursinis possessus.
Romanus portus. Nec est qcq̃ ædificioꝝ aut ruinaꝝ ultra quousq; romãi portus a Claudio primũ post a Traiano ædificati reliqæ ĩueniunt̃: certe maiores q̃ credere possit q illas nõ inspexerit: quoꝝ partẽ in Roma instaurata diximus: & tñ qđ inaduertentia ibi est omissum addere hic uolumus portuẽsem urbẽ genuisse formosum põtifi. Ro. &
portuensis urbs. oĩ ea ĩ palustri littoreaq; ĩsula quã scissus supra Hostiã urbẽ secũdo miliario Tyberis efficit: marmoꝝ frustra herbis rubisq; & uirgultis obsita ac alluuionibus se-
Marmora. misepulta passim pene cõtigua uideri q̃ scabra & ĩpolita a mercatoribus p fœlicia reipublicæ & ĩpatoꝝ tẽpora mari auecta quoscũq; ĩ ædificii usus poterãt dedolari: & quom multitudo sit maxima urbẽ: ut uẽ ædificatura: cernere est eoꝝ ptẽ tantæ molis: & q obeliscos ignoret ægypto aduectos illa nõ credat potuisse nauibus cõportari lr̃as unũquodq; frustũ numerales duobus in laterib⁹ est ĩscriptũ. quaꝝ
Serclus. unus docẽte plinio pondus lapidis: alteris missoꝝ a mercatore frustoꝝ ordinẽ significari nouimus. Vt aũt uñ supra digressi sumus reuertamur: auxeris fluui⁹ quẽ
Librafacta. nũc Serclũ uocãt primũ hẽt ad dexterã oppidũ Librafactã: ad ortũ suum ĩ appennino hẽt Grignanũ ignobile castellum, & ad ppetuũ fluuii alueũ quousq; ad me-
Grignanũ. diterranea sit descẽsum: uallis est Carfagnana castellis: uillisq; plurimis habitata:
Carfagnana uallis. maiorẽ cuius ptẽ nunc obtinet marchio ferrariensis. Eoꝝ uero oppidoꝝ q̃ auxeri descẽdẽdo ad dexterã adiacent notiora sunt Castrũ nouũ & Barcha Sercłusq; in
Castrum nouum. mediterraneis lucæ urbis Romanæ Coloniæ latera abluit: de q̃ Liuius. xxi. Hanibal in ligures Sẽpronius lucã cõcessit. Oñdimus uero ĩ historiis Narsetẽ eunuchũ
Luca. lucã a Gotthis possessam septẽ mẽsibus oppugnasse priusq; ea potiri potuerit. Ea urbs tertiũ luciũ pon. ro. atq; ẽt Alexãdrũ secundũ aduersus quẽ lõbardi Cardolum parmẽsem erexerãt in idolũ genuit: quã ad ãnũ qnquagesimũ malo suo sibi subegit paulus gẽte lucẽsi guinisia nobili genitus. Cumulauerat is triginta ĩ annis ingẽtem uim pecuniaꝝ & filios pcreauerat: Sed quom magno ĩ fastu ipse & filii adolescẽtes degũt: beatiq; sibi & suis eẽ uident̃ fortuna derepẽte mutata exẽplar facti sunt multis: qa nihil ĩ rebus humanis solidũ nihil ẽ firmũ. Capti n. & patria uiolẽter abacti diuitias diu accumulatas: postea uitã ĩ carceribus amisere. Luca ãt post guinisioꝝ eiectionẽ uariis & multiplicibus agitata belloꝝ motibus ĩtra uigĩti annos magnas est passa calamitates: q̃ tñ florẽtinũ populũ eius ambiẽtẽ dñiũ pariter afflixerũt. Nã pter alias ibi acceptas clades eoꝝ exercitus cui Guidantonius pꝑat urbini comes: sicut ĩ historiis diffusse ostẽdimus a Nicolao piccinino supatus fususq; est: quo ĩ plio q̃ttuor eqtum: tria peditũ milia: & ĩgentẽ machinaꝝ bellicaꝝ uim Florẽtinis amisit: Lucaq; dudũ honestis mercatorib⁹ frequẽtata Iani-
Verucula op. petro ornata est græce & latinæ eruditissimo: & Victorini feltrensis sui pceptoris mores redolente: hẽt itẽ ad dexterã luca colles in qbus est hic castellum uerucula
Colodius flu. & op. inde altus passus supra lumenicus: & ad fluuiũ Colodũ eiusdẽ noĩs oppidũ: cui fluuio itẽ adiacet pisa oppidũ qđ ad annũ salutis septuagesimũ supra ducẽtesimum &

mũ & millesimũ florẽtini lucẽsesq; sicut Leonardus scribit Arretinus destruxerunt. Et paulo inde abest Bugianũ: supiusq; est Vgianũ. Qua uero Lucensis ager uergit in florẽtinũ palus est Bentina in lacũ a florentinis cõclusa: cui supeminet mons Carolus oppidũ: & ubi is lacus in arnũ exonerat: Biẽtina est castellum. Supremo aũt in sinu ample quam habet primũ etruria planiciei. Pistoria est ciuitas. In cuius agro Catilinæ exercitũ fuisse supatũ multi ex uetustis scripsere. Ea sicut arretino placet prima fuit etruriæ urbiũ: quas populus florẽtinus tunc primũ liberad ãnũ salutis duodecies cẽtenũ & qnquagesimũ in ptãtẽ redegit. Circũstãtq; pistoriã Sũmanum. Serauall. Victolinum. & supius mons Catinus. Circundãt Pistoriã paruo distantes spacio amnes duo Stella & Vmbro. q secus Carmagnanũ delapsi apud mõtẽ Lupũ oppidũ in arnũ exonerant. Visentiusq; amnis deinceps ex appenino defluẽs prati oppidi oĩum etruriæ opulẽtissimi mœnia præterfluit. Supra pratũ est Murlus oppidũ & Marina torrens Calencranũ oppidũ pter labit. Vltimusq; ad florẽtiæ mœnia Munio habet amnis. Florẽtiæ urbis inclytæ originẽ gestasq; res abũde cõplexus est ĩ historia clarissimus Leonardus arretinus. Quod aũt ad nos attinet eius urbis origo refert in Syllanoꝝ militũ qbus is ager a Sylla assignatus fuit aduetũ: & qa primas illi sedes ad arni fluenta cœpint. Fluẽtia inde primo dictã uolunt. Et qdẽ Pli. apud quẽ primum eius loci mẽtio facta est fluẽtinos dicit pfluẽti arno appositos. Venerũt uero hi milites ad annũ conditæ urbis Romæ sexcẽtesimũ & septimum supra sexagesimũ: uñ initium Florẽtia habuisse uĩ ante xpi dei nostri aduentũ ãnos circiter octogintatres. Multis ea ciuitas p gotthoꝝ tempora incõmodis agitata est. Nec tñ a Totilla aut alio quopiã tũc aut alias unq̃ destructa fuit. Idq; qđ de reædificatiõe a Carolo magno facta aliq sentiunt nõ pbamus: quom gesta Caroli ab Alcuino eius pceptore scripta tantũ mõ dicãt illum romã euntibus in Florẽtia dñicum pascha celebrasse. Seruata uero est ab ingẽti desolationis qđ ĩcurrerat piculo unius ciuis Farinatæ ubertini uirtutæ. Cum pisanis senẽsibusq; & aliis etruscis in cõuẽtu apud emporium habito Florẽtiã esse destruẽdã cẽsentibus farinata licet lõgo postliminio in ipsam patriã reuersus eã se dixit quã nõ ædificasset se uiuo ab illis destrui nõ passuꝝ. Itaq; Florẽtia acceptis ui & in se populariter traductis fesulanis ad ãnum salutis q̃rtum & uigesimũ supra millesimũ plurimum opibus & gloria est aucta. Quo item anno Hẽricus primus ĩperator ecclesiã sancti Miniatis ad muros Florẽtiæ ædificauit. Arsit uero Florẽtia duobus incendiis paruo in tẽpis spacio ad annũ salutis sextũ & septuagesimũ supra undecies cẽtenum. Ex eo fere tẽpore pmũ p priores artium & uexillifeꝝ iustitiæ sicut nũc sit gubernari cœpit: fuitq; inter primos uexilliferos ex nobili gẽte stroza unus basilica insignis q̃ p nostrã ætatẽ curãte Philippo Brunalicio nobilissimi ingenii Florentino stupẽdi opis fornice est ornata gloriosæq; uirgini dicata ãno salutis duodecies centeno & nonagessimoquarto ĩchoata est: & quarto abĩde ãno palatiũ item supbissimũ. qđ inhabitant priores ædificari cœpit. Quintoq; postmodũ anno productum est pomerium & mœnibus quæ tũc extant urbs est ampliata. Turris uero marmorea inter cæteras orbis campanarias

Pisa p.o
Bugianũ
Vgianum
Bientina
Palus.
Pistoria.c.
Sũmanũ.
Mons Catinus.
Vmbro flu.
Mons Lupus.
Pratum
Florentia.
Farinata ubertinus.
Campanarium.

bertus nobili & ad multas artes bonas uersatili ingenio patriã exornant. Decora etiã urbem florentiã ingenio ueteꝝ laudibus respondente Donatellus Eracleonti zeusi æquiparandus ut uiuos iuxta Virgilii uerba ducat de marmore uultus. Secus florentiã Fesulana urbs uetusta & multoꝝ scriptis præsertim Salustii in bello catilinario, & Liuii illud idẽ scribentis bellũ libro centesimosecundo cælebrata interiit: uel quod supra diximus in florentiã populũ opesq; mutauit. Oritur ex mõtibus fesulanis qui ad orientem uergunt solem, Munio torrẽs florentina abluens mœnia: secũdum cuius alueũ sexto ab urbe miliario sacellum est cui ea ratione inditum ad cruces nomẽ fuisse opinor: quod eo in loco sepulta fuerit molles illa cadaueꝝ q̃ facta fuit in stupenda strage illa magnæ partis ducentoꝝ pene miliũ ex Radagasii Gotthoꝝ regis exercitu apud fesulas: sicut in historiis oñdimus interfectoꝝ. Interq; eos montes & Appeninum uallis est amœnissima: & uicis uillisq; præsertim mediceoꝝ speciosissimus frequẽtata Mugellũ sicut cõsueuerat appellata: quæ Dinũ habuit mugellanũ iureconsultoꝝ superioris sæculi cælebertimum. Eam illabit̃ diuiditq; mediã Seua fluuius ex Appenino oriundus. Primũq; regionis mugellanæ oppidũ est uia Bononiensis Scarparia Iacobo ornata Angeli filio: cuius latinæq; doctissimi extat. M. Tulii Ciceronis uita ex Plutarcho in latinitatẽ luculenter traducta. Deinceps habet̃ nicolaũ dura Piccinini obsidione cui fortiter restitit nostris in historiis claꝝ. Inde seuam influit Ronta torrens: ad quæm uia fauentina eiusdẽ nominis est uicus & sub eo sancti Laurentii burgus. Quinto ab inde miliario seuã pariter illabit̃ Ducaria: a cuius torrente apud Gaudẽtium Appenini uicũ oriundo qcq̃d magno sinu cõplectit̃ arnus amnis usq; ad agri arretini fines dicit̃ Casentinũ: quã regionẽ montuosam populo florẽtino ꝓximis tẽporibus quæsitã fuisse ostendimus. Vbi uero Seua fluuius arnũ illabit̃: est castellũ mœnibus munitũ pons ad seuã dictus. Florentinã urbẽ diuidit Arnus amnis pontibus in ea quattuor magni opis iunctus: sed quantũ ad inchoatã attinet Florentini agri descriptionem secũdum Arni fluenta sub florentia sunt castella mons Lupus & Signia quousq; nauigia admittit Arnus. Supra florẽtiam ad quintumdecimũ lapidẽ primũ est ad Arni fluenta oppidum Incisa: cuius oppidi nomen originẽ habuisse cõiector ab succiso obũce saxeo cursum Arni solito remorari. Indicant nãq; quernaꝝ trabiũ stipites maximi: quos defodientes inueniunt agricolæ. Vallẽ Arni superiorẽ qua nullã habet nunc ager florentinus uini optimi feratiorẽ quantũ profluenti Arno opposita planicies ambit fuisse palustrẽ. & qui. xxii. historiaꝝ Liuii patauini in principio attente leget: paludem illam in qua Hannibal æger oculis & uerna primũ intemperie uariante calores frigoraq; Elephanto: qui unicus superfuerat quo altius ab aqua extaret uectus uigiliis tum & nocturno humore palustriq; ceno grauãte caput altero captus est oculo: hãc fuisse uallẽ arni peruidebit. Nã quom fama esset Flaminiũ cos. arretiũ cum exercitu præuenisse: Hãnibal ex hibernis mouens quæ in liguribus habuerat arretium contendebat. Sunt autẽ Liuii hac in parte uerba. Quom aliud longius cæteꝝ commodius ostenderet̃ iter propiorẽ uiã per paludẽ petiit qua fluuius arnus per eos

Fesulæ. Mũio flu. Mugellũ. Scarparia. Rõta flu. Casentinũ Arnus flu. Florentia. Mons lupus. Vallis. Arni.

Carchiano torrente qui ad dexteram habet Gellum & Choretium parua oppida qua etiā amus si arretiū uersus incuruat est Castrum nouū. Si agrū Florentinum Arretino Senēsi ac Pisano & Volaterrano conterminum describere uolumus ad proximā uallem uersus meridionalem plagā transeundū est a Pesa fluuio appellatam: cui fluuio ad sinistrā ꝓxima sunt ad hostiū quo exoneratur in arnū Mons lupus. supra Colina. Supra ipso sub fonte Sambuca. ad dexterā mons iustus. Linarium. sanctus Donatus. aliusq; sequit̃ fluuius Elsa appellatus: cui sunt ad sinistrā Emporiū mons Rapolus. mons Partolus, Barberinū, Castellina, & ad dexterā Saminiatū, Gambassiū Florentinū, Certaldū Ioānis Boccatii uulgaris potius q̄ latinæ eloquentiæ fama clari patria. & ad fontem Casulum. Augetur uero Elsa amnis torrente uno qui apud Staggiā oppidū delapsus fertur ad Bonicium nobile oppidū. & in ea insula quā Elsa fluuius torrensq; prædictus efficiunt Collis & Geminianū sunt oppida paucis etruriæ oppidis secunda. Est etiam Elsam inter & proximū qui arnum illabitur torrentem mons Topulus oppidum. Sequiturq; Era fluuius: cui hinc est pons ad Eram oppidū prœlio clarū in quo quom Pisani Lucenses Florentinoꝝ socios fudissent superueniens florentinoꝝ exercitus fortuna prœlii conuersa Pisanos fudit: ex quibus ad tria milia sunt cæsi. & superius est Petiolum. Inde Calcinaria. proximoq; torrenti in arnum defluenti hic pons Sachi oppidulum. Inde est Balneum aquaꝝ in quibus solis calentibus a sulphure aquis ranas gigni Plinius dicit. ea in regione Pisani agri castella sunt: alia Volaterranis contermina. superiusq; arduis in montibus Volaterra. de qua Liuius in decimo scipioni hostes Etrusci ad uolaterras structo. agmine occurrunt. Pugnatum maiore parte diei magna utrinq; cæde: nox incertis qua data uictoria esset interuenit. fuitq; Volaterra Persio satyrico ciue ornata: Nunc Gasparis nostri patria qui græcas latinasq; litteras edoctus cælebertimi Græcorum cardinalis Niceni Bissarionis epistolarum est scriba: uetusta est hæc ciuitas: quam simul cū Arretio & Clusio a Tyrrhenis ante bellum Troianum fuisse conditam Leonardus Arretinus in Polybio edoctus affirmat. Nosq; supra docuimus inter capita Etruriæ numeratam fuisse Liuius bellum ciuile Marii & Syllæ describens libro. LXXXVIII. Dicit Volaterras quod oppidum adhuc in Armis erat in deditionem accepit. auctorq; est Plinius in calidis Volaterranorum aquis haud procul a mari sitis pisces gigni. ea urbe in hunc maxime modum potiti sunt Florentini ad annum salutis quinquagesimum & ducentesimum supra millesimū. Quom Volaterrani a Florentinis prœlio quod ad mōtis in quo sita est urbs radices committebatur superati in urbem confugere eniterentur: insecutus eos miles Florētinus uictor pari impetu cum uicto ingressus urbem cœpit. Ab agri Volaterrani finibus regio incipit maritimæ oræ Etrusci pelagi quā descripsimus adiacens quæ uastissima & populis pro ambitu infrequens Senensi populo subdita est: in qua sunt præter superius enumerata: Massa ciuitas: mallianum: paganicum. Post ad sinistram Campagnaticū arduo in colle situm: uinis cæterisq; frugibus feracissimum: Petrioli & alia balnea. Nam multa quæ nunc etiam frequentantur agri senensis

Castrum nouum.
Colina.
Elsa flu.
Mons rapolus.
Barberinū.
Castellina
Certaldū.
Collis Geminianum.
Volaterrana.
Massa.
Petrioli.
Balnea.

senēsis balneā olim fuisse grata uidemus Martialis coquus poeta ad Oppianum
Etruscis nisi tremulus laueris illotus morieris Oppiane.& ad dexterā in mōtibus
Mons altinus. mons Altinus.ea regio maritima supiori in pte uestigia hēt nrbis R usellanæ quā
diximus inter capita etruriæ numeratā eē:de qua Liuius in decimo.M.Valerius
maximus dictator castra in agrū rusellanū ꝑmouit eo & etrusci hostes secuti ubi
quom forte quodā loco male dēsatus ager pōdere supstātiū ī fossam ꝑcubuisset
atq; eo cū deos pandere uiā fugæ cōclamassent:plures inermes q̄ armati euasere.
hoc ꝓlio fractæ iteꝝ etruscoꝝ uires.& pacto annuo stipēdio & duū mēsium fru-
mēto induciæ biēnii datæ.& infra in Rosulanū agrū exercitus ductus ibi nō agri
tātū uastati sed oppidū etiā oppugnatū:capta amplius duo milia hoīum:minus
duū miliū circa muros cæsa.& inferius tres ualidissimæ urbes etruriæ rusellæ: pe-
rusia:arretium pacē petiere.A diacetq; rusellaꝝ loco balneū cognomine rusellaꝝ.
Sena. Sena est interius urbiū etruriæ uinbus opibusq; nunc secunda:q̄ & ipsa inter no-
uas numerari pōt.Quom nullis in ueterū monumentis reperiat̄.Suntq; qui affir-
mant Carolū cui malleo fuit cognomentū eā cōdidisse.& Caroli ætatē plus mi-
nus sexcētesimo & septuagesimo ab hinc anno abfuisse cōstat.Sed nup Venetiis
in sancti Georgii de alga cælebri monasterio quod gloriosus pontifex Eugenius
relictū primū sæculo ꝓpria ædificauit paternæ hæreditatis pecunia īuenimus in
libro litteris scripto puetustis Ioānē Romanum pōtificē noīs ordine duodeuice-
simū acceptis de Perusina,Clusiensi,Arretina,Fesulana,Florētina & Volaterra-
na diocesibus sex plebatibus ciuitatē hāc ædificasse:quæ ab ipso sex plebatuū nu-
mero Sena fuerit appellata.Habuit ea ciuitas tertium Alexādrum pon.Ro.qui a
Federico barbarosso agitatus quattuor aduersum se erectos in idola adulterinos
pontifices supauit.Magno autē decori Senaꝝ urbi fuit cælebratū in ea cōciliū in
quo Gerardus Florentinus eps in secundū Nicolaum pon.Ro.creatus constitu-
tionē fecit quæ in decretis patrum extat distinctione tertia & uigesima pōtifices
Romanos eligēdi cardinalium collegio & nemini ulterius ius esse:cui cōcilio cen-
tum & triginta epi interfuere.Proelio etiā fœlicissime gesto ornati fuerunt senen-
ses.Nā quom florētini altinatibus fœderatis opē laturi ad arbiā fluuium quarto
a Senis miliario uia arretina distātē cōsedissent senenses auxiliaribus copiis Man-
fredi regis exulibusq; florentinis īmixti facta eruptione florentinum exercitū fu-
derunt:occisiq; sunt florentini tres mille:capti milia quattuor & curru q ex more
uexilla deferebat cū ipsis uexillis Senas relato:tantus florentinos pauor incessit ut
urbe ꝑpemodū deserta meliores q̄q; pars Bononiā:pars Lucā cōmigrarint:exu-
lesq; in patriā sunt reuersi.Obiit ꝑxio tpe Vgo Senensis medicus & phūs cæteris
sui sæculi post functū uita Iacobū Forliuiēsem doctior clariorq; habitus.Habuit
etiā nuprime Sena illustrās sidus sanctū Bernardinū:cuius reliquiæ apud Aqui-
lam urbē miraculis p singulas dies multiplicatis corruscāt.Quāquā nescio quæ
maiora uiri unius dici aut scribi possint miracula operibus q̄ p triginta annos in
religiōe fecit:qui eloquētissimus tā uehemens tāq; efficax diuinoꝝ eloqoꝝ suasor
fuit ut oī ī Italia mirabilē fecerit aīoꝝ a uitiis ad uirtutes cōmutationē,primusq;

omniū

oi̅um ordine̅ beati Fra̅cisci ad ea̅ q̅ nunc ta̅tope uiget obseruātia̅ regulæ p̱duxerit. Quo in diuino ope cu̅ su̅mis adiuuit conatibus q̅rtus Eugenius pon. omni in gere̅do po̅tificatus munere. sed i̅primis augenda co̅seruādaq; religio̅e p̱sta̅tissimus. Nu̅cq; Sena Siluio Aenea poesis primu̅ laurea post ep̄ali mitra redimito: Francisco q; patritio studiis & eloquentiæ deditissimo. uiris quoq; p̄lmis iuriu̅ & ph̄iæ doctrina excultis ornat̄. Vmbrone̅ senensis agri fluuiu̅ inter & palude̅ Dana̅ siue fluuiu̅ Palia̅: que̅ ea palus efficit multa sunt mo̅tana ac ca̅pestria oppida q̅ nullo ut in sup̱ioribus factu̅ e̅ ordine describi p̄nt. Inestq; Clusiu̅ uetustissima urbs qua̅ Plinius Carmon oli̅ no̅iata̅ fuisse dicit. Fuit uero i̅ter capita etruriæ primaria oli̅ numerata qua̅ gallo℞ seno℞ bella & porsennæ regis sui historia i̅primis clara̅ redu̅t. Ea pene derelicta nu̅c urbi Senæ subiecta est. nec aliq̅liter dubitamus q̄n populo℞ cæteraru̅q; re℞ reliqis interituræ olim Clusiu̅ & Rusellæ urbe̅ Sena̅ a p̄ncipio du̅ co̅dere̅t auxerint. Refert ex. M. Varrone Plinius porsenna̅ regem extruxisse sibi apud Clusiu̅ monume̅tu̅ in quo mirabili ope laberinthus fuit: cuius nullæ plinii tp̄ibus extaba̅t reliq̄æ. Adiace̅t uero ciuitatis ipsius ruinæ ep̄o e̅t nu̅c ornatæ palustri fluuio Danæ a Plinio sicut etia̅ nu̅c fit dicto. ad supiore̅q; eius p̄te̅ Senas uersus Politianu̅ est nobile oppidu̅ flore̅tinis subditu̅ amœnis i̅ collibus situ̅. post Turrita. dehinc Lucinianu̅. Interius sunt sanctus Quiricus. Corsignanum. Chia̅canu̅. & arduo in mo̅te radicofanu̅ est ultimu̅ ea in p̄te patrimonii beato Petro & Romanæ ecclesiæ a Mathildi comitissa dati castellu̅. Deinceps ultra clusiu̅ Sarthianu̅ e̅ oppidu̅ Alberto minorista diuino℞ dogmatu̅ p̱dicatore insigni ornatissimu̅. & post Cetona fecit agro℞. Flore̅tini & Sene̅sis describe̅do℞ necessitas ut illis co̅termina̅ urbe̅ arretiu̅ distulerimus. Ea ciuitas uetustissima i̅ter primaria etruriæ capita annumerata est. Na̅ Liuius libro. x. dicit legatos ad consule̅ uenisse ex Arretio. Cortona & Perusio q̅ tu̅c pri̅cipes ciuitatum etruriæ era̅t. Innuit uero Plinius arretium in duas urbes fuisse diuisam. Na̅ scribit arretini ueteres. arretini noui ca̅m huius ea̅ uidemus fuisse: de q̅ pri̅cipio etruriæ diximus cu̅ Ha̅nibale Italiam p̱me̅te etrusci ducibus arretinis in rebellione̅ p̱cliues uidere̅t sicut in Liuio habet̄. xxvii. c. Tere̅tius Varro obsides ab arretinis senato℞ filios accepit. cxx. Romani. n. tumultum in ætruria ab ipsis oriri uereban̄t. & quom claues ac seras nouas portis i̅posuisset in appulia̅ redu̅t. postmodu̅ bello marsico siue sociali quom etrusci sese marsis & picentibus furoris socios adiunxissent. L. Sylla q̅ ei bello fine̅ i̅posuit in fesulanos arretinosq; desæuit: adeo ut arretio ciuibus p̱scriptis exinanito: noua̅ postea colonia̅ sup̱i̅duxerit: u̅n noui & ueteres fuerunt arretini. Dicere. n. solitus fuit Leonardus arretinus se uidisse arretii i̅ eccl̄ia sc̄e̅ Mariæ ad gradu̅ lapide̅ l̄ras incisu̅ uetustissimas: inscriptu̅q; decretu̅ arretino℞ uete℞. Aucti tn̄ postea su̅t opib⁹ arretini: quos Liui⁹ i̅ bello secu̅do punico dicit iuuisse classem mirabili illa cælebritate ab Aphicāo pata̅: multis uariisq; rebus co̅strue̅dis nauib⁹ & ale̅do milite opportunis. uiros arretiu̅ hu̅it p̱sta̅tissimos. Extat na̅q; i̅ Macrobii saturnalib⁹ diui augusti ep̄la: p̱ q̅ affirmat mecœnate̅ suu̅ fuisse arretii oriu̅du̅. & Horatiu̅ uidem⁹ dicere mecœnate̅ ip̄m regia̅ ab etruscis regib⁹ duxisse: Corneli⁹ uero nepos

Vmb. fl.

Clusium.

Dana. fl.

Politianu̅.

Turrita

Corsegnanum.

Cetona.

Arretium.

in attici

in Attici Pomponii uita quod ad arretii dignitatē facit. Atticū ipsum dicit præ/diū ī arretino possedisse:qđ cecilinū sit appellatū.remotionbus postea tēpibus ar-retiū ad annos salutis millessimū & decimūoctauū Guidone ornatū fuit celebri musico.& anno inde ducētesimo alteꝝ Guidonē epm ex petramalēsi familia ha/buit ciuē & dñm q urbē ipsam muro cinxit quē nunc hēt. Burgū quoq; sancti se-pulchri ciuitatē castelli Castilionē:arretium:terrā nouā: uallis arni & ciuitellam: nūc ea de cā epi appellatā menibus cingi cōmunirīq; curauit. Insup uias quæ ad oēs portaꝝ arretii exitus nunc cernunt̃ dirigi: dilatari. & ubi oportere uisum est sterni aut pōtibus iungi fecit. Quin etiā eius fuit opus recta & spaciosa uia ī qua ab angulario ad burgū ad sepulchrū ducēte Nicolaū piccininū ab ecclesiæ copiis supatū uidemus. Per ætatē quoq; nostrā eloquentissimo ac clarissimo Leonardo arretino Caroloq; græcis & latinis lrīs eruditissimo nūc populi florētini cancella rio:& Bñdicto ac Frācisco fratribus iurecōsultissimis cognoīe accoltis.quoꝝ Frā ciscus nō minus bonas artes & oratoriā ac oēm historiā q̄ leges excellēter edoctus est: Et Ioāne Tortellio Romani pontificis subdiacono & cubiculario græcis ac la tinis litteris ac singulari humanitate ꝑdito:cuius ꝑclarum de orthographia opus uerba edocet selecta:qbus e græcia sūptis latinæ utimur:arretina urbs decorata ē. Nec indignū ducēt qđ referemus tā multi ꝑstantes arretini Pliniū scripsisse arre-tinos in Italia fictiliū uasoꝝ nobilitatē obtinuisse.qđ qdē Martialis affirmat libro

Cortona. prīo:Sic arretinæ uiolant chrystallina testæ. Cortona sequit̃ urbiū etruriæ uetu-stissima quā Pelasgi cōdidere. Isq; pulsis possidere tyrrheni. Expugnauerūt uero eam ac mœnibus priuauerūt arretini a qbus diu possessa fuit. Per ætatē uero no-strā Ladislaus rex neapolitanus ipsam uēdidit florētinis in quoꝝ subiectione pse uerat. Quā Iacobus pusinus eps ciuis suus nunc plurimū exornat. Ad eius urbis

Trasumenus lacus. agri pximos fines lacus ē Trasumenus q dicit̃ pusinus acceptæ p Flaminiū cos. ab Hannibale cladis memoria notissimus. Isq; lacus in circuitu oppidis ornat̃ &

Malborghettus. castellis Malborghetto ad eā ptē q̄ in Cortonū uergit: castilione:clusino.& pani-cali clauas uersus.deinceps mōte pōthigino:& qua Perusiū a Florētina petit̃ pas-

Perusia. signano. Trāsumenūq; & clauas īter oppidū est castellū plæbis. Sūt et̄ in lacu tres insulæ habitatæ. Succedit ordine Perusia urbs uetustissima capitum & ipsa etru-riæ sicut sæpe supradiximus.olim primaria:quā Iustinus ab acheis conditā fuis-se dicit. Estq; hæc sola inter oēs Italiæ urbes fœlicitatē nacta penitus inauditā q̄ eandē pene status & reꝝ cōditionē quā ante cōditā urbē Romā & postmodū Ro ma sub regibus cōsulibus & impatoribus & tyrānis agēte habuit nūc retinet. pas-sa est tñ uarias sed tolerādas agitatiōes. Nā Liuius in nono eodem anno cum reli-quiis etruscoꝝ ad perusiā quæ & ipsa indutiaꝝ fidē ruperat Fabius cos.nec du-bia nec difficili uictoria dimicās ipm oppidū quom ad mœnia accessit cœpisset: in legati debētes urbē existent. Et libro decimo. Nec in etruria pax erat. Nam & pe rusinis auctoribus post deductū a cōsule exercitū rebellatum fuerat. Fabius quat tuor milia qngētos pusinoꝝ occidi. Cœpit ad mille septingētos q̄dragīta q redē-pti sunt singulis æris.cccx.ꝑda alia oīs militi cōcessa. Et inferius tres ualidissimæ

etruriā

etruriæ urbes Rusellana:Perusia:& Aretiũ pacẽ petiere. Et si uero p infaustissimi triũuiratus tẽpora. L. Antoniũ. M. Antonii fratrẽ Octauius Cæsar in Perusia ob sedit: famẽq; raro alias similẽ auditã Antonii exercitus in ea clausus. & Perusinus populus sustinuere:& capta urbs dirutaq; est. Eam tñ breui instauratã mœnibus portisq; nũc extãtibus cõmuniuit. Idẽ Octauianus augustus quã a suo cognomi ne Perusiã augustã sicut litteræ cubitales portis incisæ ostẽdunt uoluit appellari. De causis autẽ diruptionis sic habet Liuius libro. cxxv. L. Antonius cos. M. Antonii frater fuluia cõsulẽte bellum Cæsari Octauio intulit. & receptis in ptes suas populis quoq; agri ueteranis Cæsarianasq; olim ptiũ assignati erãt inter quos peru sinus erat:&. M. Lepido q custodiæ urbis Romæ cũ exercitu pẽrat fuso hostiliter in urbẽ irruit. Libro autẽ. cxxvi. Liuius sic sequit: Cæsar annoq; xxiiii. obsessum in oppido perusia. L. Antoniũ conatũ aliqñ erũpere, & repulsum fame coegit in deditionẽ uenire. ipsisq; & oĩbus militibus ignouit pusiã diruit. Baldus patrum nostroq; memoria in ea claruit. ꝑut magis magisq; eius nomẽ indies claret: q cũ Bartolo sassoferratẽsi iurium ciuilis & põtificii obtinuit principatũ. Viris uero pacis & belli artibus: sed ĩprimis docẽdo & dicẽdo iure pstãtissimis ea nũc abundat. inter quos Iuonẽ. Salustiũ. Ioannẽ petruciũ. & Bñdictũ bargiũ primarios nouimus. Ex his uero q rei bellicæ operã dedere biordus & Ceccolinus michelocti primum post eos Nicolaus: Frãciscus & Iacobus piccinini. de qbus in mõtono oppido simul cũ Braccio dicemus fuere clarissimi. nũcq; Braccius balionus incipit esse clarus. Supra perusiã a tyberis ripa paulisper recedũt cisterna primũ. post Anglariũ qđ e regiõe burgi ad sepulchrum regiõis Vmbriæ sitũ uiã hẽt ad illud rectissimã: in qua Nicolai piccinini copias a quarti Eugenii gloriosissimi copiis fusũ fuisse in historiis ostẽdimus. Distatq; ab anglario tyberis ea uia passus tria milia. & supius ad tyberis fontẽ est Cotulum arx ærea. Restat in etruriæ ptibus regio quã beati petri patrimoniũ diximus appellari. Supra pissiã torrẽtis ad quẽ eã in maritimis inchoare diximus est Soana oppidũ septimẽ. Gregorio põtifice ro. põtifice certe præstãtissimo ciue ornatum. Supiusq; est oppidum sancta Flora: interiusq; medium id qđ hĩc Soanã inde mõtẽ alcinum & radicofanũ interiacet spaciũ mõtes cõplẽt altissimi appenino pene a quo plurimũ distãt celsitudine cõparãdi mõsa mita appellati. in qbus diuersa regiõe aliquot sunt castella. sed pstãtius est sancti philippi balneum:& ꝑxime illis mõtibus uulsinẽsium ĩter lacum & paliam amnẽ sunt porcenum: aquapẽdẽs: griptæ. sanctus Laurentius Romanæ ecclesiæ oppida. Vulsiẽsium uero lacui adiacet oppidum Bolsena dictũ in ruinis ædificatũ urbis Vulsinensiũ ĩter capita Etruriæ olim numeratæ. de qua Liuius in decimo: Cõsul alter postumius ĩ etruriã traducto exercitu primum puastauerat uulsinẽsium agros. deinde cum egressis ad tuendos fines haud ꝑcul mœnibus eoq; depugnat duo milia trecenti etruscoq; cæsi. Et infra idẽ Liuius undecimo libro eã dicit totius etruriæ potentissimã a seruis occupatã qui dños cœperãt Romanis permittẽtibus populo in libertatẽ restituto subactã fuisse. Scribitq; plinius nullum esse in Italia agrum feratiorem olea q̃ Vulsinensem: in quo sata primo anno fructificet.

Soana op.
S. Flora.
Mõs apiaca.
porcenum
Aquapendens.
Bolsena.

Ad dexterã

Veiorum urbis loco situq; ostenso rerum quas cum Po.ro.gesserũt breuiariũ cõficere libet. Fidena ueientiũ etruscorum Colonia trãstiberim fuit inter crustuminũ Romanũq; agrũ. Fidenates itaq; pda onustos ĩ Romano agro facta Romulus tãto ĩpetu est insecutus ut fugiẽtes insecutiq; fidenas simul sũt ingressi: ueii ut fidenates ulciscerent agrũ populati sunt romanũ: in quos Romulus legiões eduxit: paxq; inter utrosq; cõposita. Postmodũ rege Tullo Hostilio regnãte fidenates romanis p Romuli pacẽ subditi rebellarũt: ueiẽtesq; opẽ tulerũt: Metio suffetio rege albano in id bellũ a duocato: q quom neutris fidem seruasset: a Tullo in quattuor frusta corporis laceratus est. Tullusq; uictor fidenas recepit: albam euertit. Tertium regibus exactis cũ Po.ro. ueiẽtibus bellũ fuit: in quo prima pugna Romani fuerunt inferiores. Secũda uero oĩum atrocissima supati milites iurare coegerunt: se nisi uictores nũquã redituros: q religiõe obstrictis animis obstinatius q ante pugnatũ est nõ sine utrorũq; maxima occisione. Cecideruntq; Cn. Manlius cos. & Quintus Fa. alterius cos. frater capta Romana castra: sed mox fortuna mutata sunt recupata: uictiq; tunc Romani uicerũt. Quartũ exinde fuit bellum in quo trecẽtos Fabios cũ qnq; milibus seruorum clientũq; ueientes ad cremerã ĩterfecerũt. Quinto bello ueientes. L. Memiũ cos. non pcul item a Cremera castra habentem magno aggressi ĩpetu repulsum fugatũq; castris exuerũt. Moxq; fugiẽtes Romanos insecuti Ianiculũ cœperũt: urbẽq; romanã aliquot mensibus obsessam tenuerunt. Sexto demũ bello urbs Veientana decem annis a romanis obsessa: a Camilloq; capta est. Vbi tñ pdæ fuit quãtũ romani ante p annos qnquaginta & trecentos ex oĩbus aliis uictoriis habuerãt. Vniuersusq; Po.ro. tũc ad pdã in castra uocatus est. fuitq; tã gratus romanis situs ut de roma relinquenda ueiosq; trãsferenda aliqñ sit cogitatũ: & ĩter pres actũ. hinc est uersus, Roma domus fiet ueios migrate qrites. Sequit ad tyberim mons Soracte a priscis dictus: de quo Vergil. Hi soractis arces hẽnt. Et Pli. ad soractem Varro asserit fontẽ eẽ cuius sit latitudo qt tuor pedũ: soleq; oriẽte eũ exũdare feruẽti simile. auesq; q gustauerint iuxta mortuas iacere: qđ qdẽ nos certius ea rõne credimus: qa quom uir sũmus Prosper cardinalis colũna ro. nosq; simul antiatis urbis ruinas perlustraremus siluas ibi uicinas in qbus maxime sunt ruinæ ingressi fonticulũ offendimus: in cuius labris auiculæ duæ post gustatã ut apparebat aquã occubuerãt. Soracti aũt monti nomen mutatũ est nouũ sancti Siluestri: ab eius sancti pontifi. ro. sacello qđ sũmo in cacumine ædificatũ hẽt. Idemq; obtinet Siluestri uocabulũ ad radices eius montis Tyberi ĩminẽs oppidulũ. Soracte aũt p hiemẽ eẽ niuosum sic oñdit Horatius epistolarum primo. Vides ne alta stet niue cãdidũ soracte. Neq; iã sustineãt onus siluæ laborãtes geluq; flumina cõstiterint acuto ulterius uia flaminia est Arianũ oppidũ qđ ab ara iã olim dictũ in Theodoræ nobilis romanæ mulieris pdio p tẽpora beati Gregorii ædificatũ fuisse legimus: ultra Arianũ eadẽ flaminia est Castrum nouũ: & nĩl ultra usq; ad portã olim fluuẽtanã post flaminiã nũc populi dictã habet uia flaminia cõmunitũ: at post ortã ciuitatẽ ĩtus sunt hĩc galliesiũ oppidũ ro. urbis ro. pontifi. ornatũ. Inde Nepesum ciuitas in Romanorum historiis crebro in-

Fidena.

Mons Soracte

Arianum op.

Castrum nouum.

Nepesũ.c.

CC

ueta quā Liuius.xxvii.dicit fuisse unā ex duodecim coloniis,q̄ difficillimis reip. rēponbus Hānibale in Italia agente militiā detractauere:& lib.xxviii. scribit eā cū aliis post sextū ānū dedisse duplū.Lacū uulsinēsiū ꝑtergressos cāpi exicipiūt am-
Viterbiū. plissimi ī qbus est Viterbiū ciuitas paꝝ uetusta:cuius pnimū nomē puo ī castello ad annū nūc sexcētesimū erat uituruiū:& e regiōe illius ad sextū lapidē ruinæ ex-
Faleria.c. tant ingētes,Faleriæ urbis quā diximus īter capita etruriæ numeratā fuisse.Eius a Camillo captæ celebris est memoria q̄ pfidū ille grāmaticū uinctū uerberatūq; ī urbē reduci curauit a pueris quos hosti ꝓdere q̄siuisset.Scribitq; Plinius ī falisco agro amnis aquā potatā cādidas boues facere.Et alibi haud ꝑcul urbe Roma in
Hirpiæ fa/ miliæ. faliscoꝝ agro familiæ sunt paucæ q̄ uocitanť hirpiæ q̄ sacrificio annuo qd fit ad mōtē Soracte apollini ſup ambustā ligni struē ambulātes nō amburunť.& ob id ꝑpetuo Senatus consulto militiæ oīumq; alioꝝ muneꝝ uacationē hēnt.Adiacet
Ciminus mons. Viterbiū mōti quē Ciminū fuisse appellatū constat:qd ēt nomē olī fuit subiecto ad alterā mōtis ptē lacui nūc uici dicto.quoꝝ utriusq; Verg.sic meminit:& cimini cū mōte lacus:de quo mōte & reb⁹ apud eū apud q; Sutriū gestis sic hēt Liuius ī nono.Sutriū ab etruscis obsidebať:flectit cōsul Fabius ī cliuos agmē.aspta erāt strata saxis:nō tulerūt īpetū etrusci uersisq; signis fuga affusi castra repetunt. Sed eqtes romani ꝓuecti p obliq̄ cāpi quom se fugiētibus obtulissent ī siluā Ciminā penetratū est romanus multis milit b⁹etruscoꝝ cæsis duo de q̄draginta signis militaribus captis castris ēt hostiū cū pda ingēti potiť.Silua erat Cimina magis tū in uia atq; horrēda quā nup fuere germanici saltus nullus ad eā diē nec mercatoꝝ q dē abdita ea ītrare aut ferre qcq̄ pter ducē ipm.audebat:tū ex ducibus q aderant M.Fabius cæso uel cæsa aut capta eo die hostiū milia ad q̄draginta eodēq; in mō
Cassia te q̄ uia olī fuit Cassia castellū est Surianū arcē hēns oīum Italiæ munitissimā q̄
Surianum diu a brittōib⁹ ēt postea q̄ eos Albricus Cunii comes Italia expulerat possessa fuit nullaq; itinera romā pducētia p ætatē nostrā aliquādiu tuta eē pmiserūt quousq; Martini.v.pon.ro.opa opibusq; in ptātē ecclīæ arx ipsa peruenit:euntibusq; ea uia
Vetralla. romā obuiū eē oppidū nūc Vetralla olī foꝝ Cassi dictū qd indicat sanctæ Mariæ ecclīa uetrallæ cōtigua q̄ ī foro Cassii appellať.Adiacēt ad sinistrā Sutriū uersus colles castigatioresq; mōticuli qbus dr̄ Mōtaniola q̄ ē aliquot oppidulis hitata ī qs duo sunt q̄ Ro.ecclesiæ ītegerrimā fidē lōgobardoꝝ tpibus seruauerūt.Po
Bleda limartiū & Bleda duobus Ro.pō.suis ciuibus Sabiniano cuius tpibus fames horr
Sutrium. rēda Italiā & urbē romā uexauit:& Pascali primo ornata.Deinde Sutrium ciuitas uetustissima apud quā plium illud ingēs supius sumptū ex Liuio cōmissum fuit cui urbi ī mōtibus adiacet hic Rōcilionū.inde Crapalica.& ī uia Cassia duodeci
Roncilio/ num. mo a Sutrio absunt Bachane uetusti noīs locus:q sicut nunc est semp antea tabernis hospitatoris deputatus fuit:ex puoq; lacu bachanas attingēte puus onť fluuius apud Valchā ī tyberi cadēs q licet aqs sit tenuis ac exilis celebratū in histo-
Cremera flu. riis hēt nomē.Est nāq; Cremera apud quē trecēti Fabii cum qnq; milibus seruis a ueiētibus sicut supra diximus ad īternitionē cæsi fuerunt. Bachanisq; secūdo miliario adiacet Cāpagnanū ursinoꝝ oppidum.supra Sutriū ad dexterā qntodecīo miliario

miliario est lacus Tarq̃niæ nũc Anguillariæ ab oppido qđ illi ĩminet dict⁹ ex quo
familia fluxit ut ĩ romanis nr̃e ætatis uetusta comitũ anguillariæ appellata: quo- Lacus anguillariæ.
rũ Vrsus urbis seniator Frãciscũ petrarchã laurea ĩsigniuit. A diacetq; lacui huic
Barbatanũ populi pr̃itis romani peculiare oppidũ. Inde Vicarellũ & Romã uer- Vicarellũ.
sus galeria ursinorũ. Sũt quoq; plurima: sutriũ: ameriã: nepesumq; ĩter & romã ca-
stella ĩ uillis olĩ ciuiũ romanorũ ædificata: q̃ & alia loca nihil uetustatis aut alicui⁹ Galeria.
memorãdæ dignitatis hñtia duximus omittẽda: Præter unũ fama celeberrimũ &
aspectu penit⁹ negligẽdũ. Nã ad mõtẽ rosulũ q q̃ttuor passus milia a sutrio nepe-
soq; pœne pariter abest lacus est altã quidẽ aq̃rũ ꝓfũditatẽ hñs: circuitu uero bre-
uis: quẽ ĩspecta Liuii descriptiõe lacũ eẽ coniicimus uadimonis apud quẽ supati
romanis etrusci ad annũ urbis cõditæ septuagesimũ supra quadringẽtesimũ ma-
nũ dedere: & sese ro. po. publice pmiserũt: sicut in Liuii nono his uerbis habet. In-
terea res ĩ etruria gestæ ad Vadimonis lacum etrusci lege sacrata coacto exercitu Vadimonis lacus.
quom uir uirũ legisset. Tãdẽ supati sunt. Illeq; primũ dies fortũa uetere abũdãtes
etruscorũ opes fregit cæsũ ĩ acie qđ roboris fuit castra eodẽ ĩpetu capta direptaq;.

Blondi Flauii Forliuiensis Italiæ illustratæ Regio tertia Latina.

FInis Etruriæ ad Tyberim nos pducẽs Romã ordine describẽ-
dã offerebat. Sed quom id ãno añ q̃rto tribus libris. iiii. Euge-
nio Ro. Põ. celeberrimo ĩ scriptis sub Romæ ĩstauratæ titulo
effecerimus urbẽ ipsam reliquẽtes regionẽ ĩ q̃ est Latinã nouo
uolumĩe describem⁹: huius regiõis uocabuli cãm Verg. ĩ. viii.
põit his uersibus: Primus ab æthereo uenit saturnus olympo:
Arma Iouis fugiẽs & regnis exul adẽptus: Is genus ĩdocile ac
dispsũ mõtib⁹ altis: cõposuit legesq; dedit, Latiũq; uocari Maluit: is qm̃ latuisset
tut⁹ ĩ oris: Seruius ãt grãmatic⁹ Verg. ĩ. vii. exponẽs pp̃los ꝓprie latinos appellatos
dicit eos q ĩtererãt albani mõtis uisceratiõi: quos qdẽ latinos tãto amore romanã
gẽtẽ ꝓsecutos fuisse uidemus: ut Liui⁹ lib. lxxii. enumeratis Italiæ populis q bello
sotiali defecerũt a romanis dicat auxilia latini noĩs & exterarũ gentiũ missa Po. ro.
hãc ãt regionẽ ætatis nostræ ac supiorũ aliquot sæculorũ morẽ licet absurdũ secuti
cãpaniã & maritimã appellabimus: & qdẽ Cãpaniã scimus dictã fuisse a priscis Cãpania.
regionẽ q̃ est circa Capuã. scimusq; latii appellationẽ a pricipio angustiora cõple-
xã fuisse q̃ q̃ nunc Cãpaniæ & maritimæ uocabulo cõprehẽdunt. Sed cõtra uide-
mus Stratonẽ cretẽsem qui p tẽpa Tyberii augusti floruit ponere in geographia:
fines latinorũ maritima regiõe ab hostiis tyberinis ad sitanũ sinum ĩ quo fuit sin-
nessa urbs maritima & ĩ mediterraneis aborigines. Rutilos: uolscos: hernicos: eq-
colos marsos & eos q ꝓximũ marsis incolunt Appeninũ usq; ad ueteris cãpaniæ
terminos. uñ pitissimũ hũc uetustatis scriptorẽ & simul Pliniũ qui ab eo sumpsit
secuturi eã latinorũ regionẽ nostræ nũc cãpaniæ & maritimæ cogimur applicare:
nec satis scio si ĩ ipsa pr̃itis tẽporis latina regiõe satis potero facere: sicut Liuius pa-
tauinus: Diuus augustus. Verg. Strabo & Pli. ut uetustissimis satisfaciã adiuua-
bunt: q̃q̃ nõ est eo in flore nunc quẽ priscis habuit tẽpibus: adeo ut p eius oppida

Hadrianũ imp. gloriosissimũ dictatorẽ ædilẽ & duũuirũ fuisse scribat Heli⁹ spartianus. Vt ergo a maritimis ĩcipiamus Hostiã urbẽ cõdidit mare inter & tyberim Ancus marcus: quãquã seruius grãmaticus in Vergilii.vii. dicit exitum tyberis

Hostia. naturalẽ nõ eẽ nisi circa Hostiã ubi primũ æneas castra cõstituit: quom postea in agro lauĩo castra fecerit ĩgẽtia: quorũ uestigia suis tẽpibus uidebant᷑: describit uero eã strabo ĩportuosam ꝓpter alluuiones tyberis: oportuisseq́ dicit tunc adhiberi stafor̃ copiã q̃ ministeriis seruirẽt & onera exciperẽt ac rursus onerarẽt ut leuatæ naues facilius flumẽ attingerẽt. Per ea.n. tẽpa portus nõ erat Romanus quẽ postea Claudius fecit. & tyberius strabonis tẽporibus antii portũ inchoabat: unde hæc legẽs scribẽsq́ in eã uenio cõsiderationẽ q̃ prudẽtes quosq́ debet attentos uigilesq́ ut rebus hũanis par̃ cõfidãt reddere nõ potuisse ĩpator̃ romanor̃ & qdẽ potẽtissimor̃ ꝓfusionẽ opũ & adhibitã diligentiã efficere: qn hostiæ ciuitatis antiatisq́ & urbis & portus ac romani itẽ portus opa paucioribus ãnis mille ĩtegra pmãserint: & eadẽ q̃ prius fuerat hostiæ ãnis iã qngẽtis mãserit ĩportuositas. Primã

Hostia. calamitatẽ passa est hostia Cĩnæ & Marii tpibus quom scribat Liuius li. lxxviiii. Cinnã & Martiũ q̃ttuor exercitib⁹ ex qbus duo. Q. Sertorio & duo Carboni dati sũt urbẽ circũsedisse: hostiã coloniã expugnasse: ac crudeliter diripuisse: hũitq́ aliqñ hostia ingẽtia ædificia: quor̃ nullũ nũc extat uestigiũ. Flauius Eutropi⁹ scribit aurelianũ Augustũ cœpisse fũdare hostiæ for̃ nois sui ad mare: ĩ quo postea ꝓtoriũ publicũ fuit cõstitutũ. Nec omittẽdũ duximus eã optimos habuisse melones: quor̃ decẽ Clodiũ albinũ ĩpatorẽ unica cibatione ĩter multa alia comedisse scribit Iulius Capitolinus. Et qa aerẽ semp habuit ut ĩ maritimis habitatorib⁹ grauẽ sacrosancta lege ppli Ro. uacationẽ militiæ & publicor̃ muner̃ habuit: quam uacationẽ Liuius. xxvii. scribit sub aduentũ hasdrubalis ĩ Italiã fuisse ad dies. xxx. suspẽsam ut plures milites respu. hr̃et. Vrbẽ Hostiã: quom a sarracenis fuisset destructa Leo. iiii. ponti. ro. instauratã corsis repleuit. & tã diu destructa ac derelicta mãsit: ut nihil sit reliquiar̃ ꝓter turrim quã celebris famæ pon. ro. Martinus. v. in urbis Romæ potius q̃ ĩ hostior̃ tyberis & port⁹ custodiã ædificari curauit. Dein

Antium. ceps antiũ est romana Colonia. de q̃ Liuius ĩ. viii. Antiũ noua Colonia missa naues inde longæ abductæ: interdictũq́ mare. & infra naues antiatũ ptim ĩ naualia Romæ subductæ: ptim incẽsæ: rostrisq́ ear̃ suggesteũ in foro extructũ adornari placuit rostraq́ id tẽplũ appellatũ. Eã urbẽ strabo dicit ab Hostia distantẽ stadiis ducẽtis sexaginta fuisse tpibus suis ædificatã sup saxo ab ĩpatoribus Tiberio Druso: & Germanico ad ociũ relaxationẽq́ labor̃ ciuiliũ: & additas fuisse ædes multas magnificẽtissimi opis: quom antea antiates ꝓdæ studiũ cũ tyrrhenis cõe hr̃ent quãuis romãis subiecti eẽntuñ Alexãder epyrota & postea Demetrius successor captiuos ꝓdones remittẽtes romanis dixerunt dono eis dare corpa ꝓpter illã quã cũ græcis hr̃ent cognationẽ. Indignũ tñ ducere uiros ipsos & simul Italiæ imperare & myoparones ad pyrraticã emittere. Fuit autẽ in antiatũ foro Castoris & Pollucis tẽplum: quos seruatores suos nominabãt: hæc a strabone. Sed Horatius uoluisse uidet᷑ fortunã ab antiatibus ĩ primis fuisse cultã his uersib⁹ ad fortunã scriptis.

O diua gratũ q̃ regis antium potens uel ĩmo tollere de gradu mortale corpus: uel ſupbos uertere funeribus triũphos. Liuius aũt lib.lxxx. ſcribit Cinnam & Mariũ expugnaſſe Antiũ. Et uidemus Suetoniũ ac alios ſcribere Neronẽ poſtea tã inſa/ nis molibus extruxiſſe & portũ & urbẽ Antiatũ: ut nõ modo ærariũ ſed romanũ quoq; imperiũ pecuniis exhauſerit: effodiendiſq; poſtea theſauris ita applicuiſſe animũ ut mentitos p ſingula mathematicos aniloſq; nihilominus ſectaret: ha/ buitq; Antium ſicut ſupra de Hoſtia diximus ſacroſanctã a publicis muneribus uacationẽ: q̃ pariter eodẽ tpe eſt ſuſpenſa. Vrbẽ uero antiatum nũc eſſe nullã ſed in mari: in littore: in nemoribus mirãdas extare ruinas uidimus. Neptunium autẽ oppidũ in antii ueſtigiorũ angulo ædificatũ nouã & iocundã in re parua conſide/ rationẽ effecit: mirariq; ſoleo nullã eius rei quã cũ orbe condito originẽ habuiſſe oportuit fieri a Plinio mentionẽ. A lit eius oppidi populus nõ exiguus piſcatione aucupio & uenatu ꝙ antiatũ olim ager ut Strabo innuit tunc ſegetis uiniq; fera/ ciſſimus nunc a Lauinio oppido in maris littora duo de uiginti millia paſſus lati tudine ſyluis obtegit. Eſtq; hæc nõ Lauinia ſicut multi opinant prima æneæ ur/ bs: cuius incolis poſtea ob æneæ memoriã bello latino romani pepcerunt: ſicut Li uius.viii.lib. ſic ſcribit: Lauiniis ciuitas data ſacraq; ſua reddita cum eo ut ædes lu cuſq; ſoſpitæ Iunonis cõis Lauiniis cum Populo ro. eſſet. qn potius Lauiniũ car/ dinalis colũnæ Proſperi oppidũ a quo murenarũ gẽs Romæ pclara fluit quodq; oſ ibus pœne ĩ uetuſtis romanorũ monumẽtis celebre habet. Sed ad neptuniũ pi/ ſces qdẽ ſaxoſum uel potius glareoſum marẽ multos ac optimos hẽt. uenationẽ ſicut alibi ampliſſime ſyluæ apris capreiſq; abundãtẽ pbent. aucupiũ uero eſt du plex cuius tpa ſunt diuerſa. Nã quom ad prima ueris ſigna hirundines & ſimul cũ ipſis coturnices nunc dictæ a ſono uocis. Qualeæ trãſmiſſo mari ĩ fero ĩ Italiã redeunt: oĩa antiatũ quondã littorũ ſupcilia paſſus qnq; milia neptunienſes cõti guis retibus cõplet. ſedenſq; unuſqſq; in fundi ꝓprii & magno pcio cõparati lo/ co ad particulã retiũ ꝓpriã uenientes noctu cõturnices phyſtula illectit: & quom turmatim illæ retibus intricent: ſi aliqua de longiſſimo uolatu feſſa extra rete in ſabulũ ceciderit: eã auceps manu pcipit: fuiſſeq; audiuimus intra menſem unum quo id continuat aucupiũ dies aliquot in quorũ ſingulo cẽtum hmõi auicula/ rum mille ſit captum. De ipſis uero coturnicibus ſic hẽt Plinius. Coturnices ante ſemp adueniunt q̃ grues: parua auis & quom ad nos peruenit: terreſtris potius q̃ ſublimis. aduolat nõ ſine piculo nauigãtium quom appropĩquauere terris: qppe uelis ſæpe incidunt: & hoc ſemp noctu: merguntq; nauigia: auſtro nõ uolant hu/ mido. ſ. & grauiore uẽto: aura tamẽ uehi uolunt ꝓpter põdus corporũ uireſq; par/ uas. Et infra in cãpania primum ueris principio multiplicare conſpiciuntur pri/ uſq; ueniſſe ſciant. A liud itẽ in antiate agro eſt aucupium p autumnum Palum/ bæ cũ mari tranſuolato Italiã relicturæ ſunt aliquãdiu in nemoribus antiatũ cõ/ morant. Quare peritiſſimi neptunienſes retia q̃ maxima in id aucupiũ magno pa/ rata impendio ſuſpendunt. Exinde palumbes quaſcũq; longo tractu uiderint cõ/ gregatos in arboribus cõſidere iactu lapidis & clamore territas in aera uolare com/

Neptuniũ. Lauinium Qualeæ. Coturni/ ces. Palumbæ.

pellunt: dūq; aues in magnū coactas numeꝝ aduolādo tensis retiū insidiis uide/rint supeminere cōtorta funda paruū lapidē uel naturaliter albū: uel gypso deli/
Chiluões. nitum maxīo emittunt crepitu, quo territæ bombo palumbes ut accipitres Chi/luones a Plinio appellatos qbus nunc falchonibus est nomē quas in lapide bom boq; fundæ timēt declinādo feruent: terræ q̄ possunt uolatu rapidius appropin/quant sicq; amētes in retia se p̄cipitāt. De palūbis Plinius dicit eas quot annis ad uolare mari in ueliternū agrū q qdē ager antiati cōtinet. & alibi scribit post hirun/dines sturnos turdos abeunt palūbes: sed quonā incertū: hirūdines uero in ppin/qua aphricos montes petunt. ex aucupio palūbaꝝ romanus nostri temporis po/pulus nuptias & cōuiuia maiori ex parte parat. Melioris nāq; saporis & nutrimēti hæ paruæ q̄ aliæ sunt palūbes. In medio duaꝝ quas descripsimus maritimaꝝ ur/
Ardeam. bium Ardeā ponit Strabo rutiloꝝ olim habitationē stadiis circiter septem a mari recedentem: & dicit prope eam fuisse aphrodisim ubi panagirim latini agerent, Idq; Plinius appellat locum solis indigetis: cui propinquus est amnis Numicus. Vergilius autem libro septimo sic habet. Audacis Turni ad muros: quā dicit ur/bem ausoniis demū fundasse colonis: Præcipiti delata nota locus ardea quondā dictus auis & nunc magnum manet ardea nomen: & infra. Quinq; adeo magnis positis incudibus urbes tale nouant: Antina potens tyburq; superbū: ardea cru/staumeri & turrigenæ amitternæ. & Seruius Vergilū septimo dicit. Iginius ab au/gurio auium ardeam, & Ouidius improprie ac fabulose incensam ab Hannibale ardeā: & in hanc auē esse cōuersam. Itē Seruius eodē libro uerbum exponens sacra
Sacrani. næ acies dicunt quendam coribantē uenisse ad Italiam & tenuisse loca quæ nūc urbi uicina sunt: & ideo populos sacranos appellatos nā sacrata sunt matri deo/rum coribanti. Alii sacranas acies ardeatum uolūt qui aliquādo cū pestilentia la/borarent: uer sacrum uouerunt: unde sacrani sunt dicti: dicit Plinius ardeā fuisse conditam a Dane Persei matre. Fuitq; ardea una ex duo de uiginti coloniis quæ dum Hānibal magis urgeret Romanos militiam & collationem tributorum de/tractauerunt. Id uero oppidum raro habitatum colono nunc Iacobus Columna possidet: quod Leone Roma. pontifi. sicut coniicio nominis ordine secundo or/
Numicus flumi. natum fuit. Numicus uero fluuius quem Strabo dicit propinquum esse ardeæ a Vergilio sic celebratur in septimo: & fontis uada sacra numici. Et infra: ac fontis stagna numici. super quo Seruius. Ista iam ab incolis dicuntur quod ait stagna uerum est. Nam numicus ante ingens fluuius fuit in quo repertum est cadauer Aeneæ & consecratum. Post paulatim decrescens in fontem redactus est qui & ipse sacratus est. Vestæ enim libari nō nisi de hoc fluuio licebat. Post Antium est quinto miliario Astura Antonii Columnæ arx mari circundata: prope quam
Astura. Astures fuere uetustissimi: de quibus Vergilius Astur equo fidens: ad quam pa/rum fœliciter diuertit. M. Cicero Antonii gladios fugiens: euasurus tamen si cœ/ptam ibi nauigationem cōtinuasset. Pari itē infœlicitate ad eandē Asturam se de fuga cōtulit Conradinus Henrici filius: quē genitor Federicus secūdus impator Siciliæ rex in carcere mori coegit. Namq; rex Petrus arrago insulam trinacriam.

Constantiæ

Cōstātiæ uxori suæ hæreditario iure aui sui Federici superius dicti debitā armis cœperat. Cōradinusq; Carolū primū andegauēsem sic posse Neapolitano regno pellere confixus sicut illum arrago trinacria expulerat apud Beneuentū infauste cōflixerat. Qui unico sociatus comite fugiens asturæ interceptus ad Carolūq; p ductus tā detestādo q̄ semp alias regibus. & p̄stantibus insueto principibus more exēploq; securi publicæ est pcussus. Deinceps Circeius mons magna pte mari circūdatus: in quo Circen fabulæ phibent habitasse. habuit uero is mons Strabonis ætate urbē ut dicit paruā & Circes templū ac mineruæ antra: dicitq; monstrari consueuisse quandam ulyxis fialam: Seruius in Vergilii septimo super circeæ raduntur littora terræ Mons est ante insula fuit. Paludibus enim a continenti separabatur quas exclusit Liuius de albanis montibus fluens: & dicebatᶜ circeis ab errore transeuntium: quia homines mutabat in feras. de qua re beatus Aurelius Augustinus dū dei ciuitatem ædificat: sic habet. Varro astruit Circē socios Vlyxis mutasse in bestias. Et ifra: nam de mulieribus malis artibus imbutis & nos dū essemus in Italia audiebamus talia de quadam regione illarum partium: mulieres imbutas his malis artibus in caseo dare solere quibus possent siue uellent uiatoribus unde in iumenta uerterentur: necessariaq; comportarent. Post quæ perfūcta opera iterū ad se redirent: nec tamen in eis mentem fieri bestialem sed rationalem humanamq; seruari. in hoc monte oppidum fuit: quod & Circeum dictum est. Liuiusq; utrumq; Circeos appellat. Sed nos in Romanæ ecclesiæ gestis rebus præsertim Gelasii secundi temporibus ad annum salutis centesimū uigesimum & millesimum sepe legimus: in Circeo monte fuisse arcem circeiam omniū quas Romana ecclesia ubiq; haberet munitissimam: quæ afflictis Romanæ ecclesiæ rebus auxilio sæpe fuit. Nunc ad eius montis radices oppidū est sanctæ fœlicitatis fluuium qui proxime illabitur Storacem Strabo: Plinius nympheū uocat super quo hiformiū fuisse dicunt oppidum: Deinceps perpetuū mare. Et in mediterranea regione porrigitur campus pontinus: quam regionem totam uetustissimis & multis ante conditam urbem temporibus Ausones habitarunt qui etiam campanū habebant agrum: unde Italiam Ausoniam: & ausonium pelagus uocitatum fuisse Strabo asserit. Post ausones fuerunt Osci: quibus etiam campania erat cōmunis: & postmodū omnia fuerunt latinoꝝ usq; ad sinuessam. Sed quicquid Strabo hic habeat Plinius sic dicit. mirū est quod de hac re tradere hoīum notitiæ possumus. Theophrastus qui primus externoꝝ aliqua de Romāis diligētius scripsit. Nam Theopōpus ante quem nemo mentionem habuit urbē tantūmodo a Gallis captā dixit: Dithargus ab eo proximus legationem tantū ad Alexandrum missam. hic iam & plusquā fama circeiorum insulæ mensuram posuit stadia octuaginta milia eo uolumine quod scribit Nicodoro Atheniensiū magistratui qui fuit urbis nostræ quadringentesimo quadragesimo anno. Quicquid uero terraꝝ est præter decē milia passuū ambitus annexū insulæ post eum annū accessit Italiæ. aliud miraculū a circeis palus pontina est quē locū. xxiiii. urbium fuisse Mutiauus ter cos. prodidit. Deinde flumē aufentum supra quod terracina

Circeius mons.

Circeū op.

Storax.

Ausones.

Osci.

Pōtinā palus.

Aufentū: flu.

Terracina.

oppidum

Anxur. oppidū uolscorū lingua anxur dictū ubi fuere amyclæ a serpētibus deletæ. Repetii a Strabone Plinioq; uetustissima q̄ & ipsi a uetustissimis acceperunt. Liuius uero.xlvi.scribit pontinas paludes a Cornelio cethego cos.cui ea prouincia obuenerat siccatas.agrūq; ex his factū a campis pontinis ad terracinensem agrū stadia fuisse tradit. Strabo: quem nostri octo milia nunc computent. Terracinæ etiam nūc adiacet paludis pontinæ pars: quā paludem faciūt amnes duo: eorūq; maior aufens appellatus: apudq; terracinā uia appia primū mare inferū attingebat terracinā dicit Liuius quom fuisset a Romanis direpta cām dedisse solutioni stipendii militaris. Fabius quod maxime petebat ad anxur oppugnādū sine ulla populatione accessit. Ansur fuit q̄ terracinæ nunc sunt: urbs prona in paludes: & ab ea parte oppugnationē ostēdit. Circūmisse q̄ttuor cohortes. Cū C. Seruilio hahala quom īminentē urbi collem cœpissent loco altiore qua nullū erat præsidiū ingēti clamore ac tumultu mœnia inuasere pnunciatū ne qs præter armatos uiolaret reliquā oēm multitudinē uoluntariā exuit armis: quorū ad duo milia quingēti uiui capiuntur a cætera præda Fabius militē abstinuit postea ubi uenerūt tribuni: oppidum uetere fortuna opulentū tres exercitus diripuere: cuius prædæ gratia factū est ut stipendiū miles: tūc primū acciperet: quom ante id tēpus de suo quisq; munere eo functus esset. Octauo āt libro Liuius hēt. Cohors una quom haud procul anxure ēēt ad lautulas saltu angusto inter mare & mōtes cōsedit. Et Seruius septio uergilii sup uer-

Anxurius. Iuppiter. bo circeiūq; iugū dicit. Circa hūc tractū cāpaniæ colebat puer Iuppiter q anxurus dicebat a uerbo græco quod sine nouacula interpretat: qa non barbā rasisset. Est aūt fons circa terracinā qui aliquādo dictus est anxur. Et infra Seruius: haud

Satura op. Vfens fl. longe a terracina oppidū est setura: & eius cognomine fluuius ufens quē Vergilius significat angustū esse: qui inter ualles serpēs mare petat. Suetonius tranquillus in uita Tiberii impatoris scribit iuxta terracinā in loco cui prætorio nomen est cœnante eo cōplura & ingētia saxa fortuitu supne delapsa sunt: multisq; amicorū & ministrorū elisis præter spē euasit. Elius spartianus in uita Hadriani dicit palmam consularē uirū hadriani insidiatorē terracinæ interfectū fuisse. Idemq; Elius spartianus scribit Antoninū piū īstaurasse terracinensem portū. Et Liuius libro.xxvi. dicit ansurinā coloniā habuisse sacrosanctā uacationē: quæ aduētu Hasdrubalis sit suspensa. libro aūt.xxi. dicit Minutiū a Fabio maximo dictatore missum ad firmandū saltum qui sub terracina īminet mari ne Hannibal per uiā appiam in agrū Romanū iret prædatū. Lucanus aūt accessum Cæsaris primū post leges ad rubiconē transgressas describēs sic dicit: Iamq; præcipites superauerat ansuris arces: Et qua pontinas uia diuidit uda paludes. De ansure sic habet Martialis cocus poeta ad Faustinū: O nemus o fontes solidūq; madētis harenæ: littus & æquoreis splendidus ansur aqs. Et ad frontinū: Ansuris æquorei placidos frōtine recessus. Seruius grāmaticus uergilii uersum libri.ix.æneidos Tacitis regnauit amyclis expones sic habet. Inter Caietā & Terracinā oppidū est constitutū a laconibus qui

Amyclæ. comites castoris & polucis fuerūt: & ab amyclis prouinciæ laconiæ ciuitate. hi secūdum sectam pythagoream a cæde omniū animalium abstinuerūt adeo ut natos

in uicinis

in uicinis paludibus serpētes occidere nollent:a qbus interēpti sun t.aliter quom
frequēter nūciaret hostes affuturos & inani terrore ciuitas quassaretur:lege caue-
runt ne quis hostes nunciaret affuturos.Postea quom uere uenirent hostes nullo
nunciāte deleti sunt:& sic amyclæ silētio piere:uñ lucillius satyricus mihi necesse
est loq:nā scio amyclas tacendo piisse.Solū terracinū dicit strabo intus attingere
formias mintumā & sinuessam:additq; ueniētes a brūdusio Romā ppe terraci-
nā attingere fossam plenā in multis locis palustribus & fluuiatibus aqs ppinquā
uiæ appiæ & nauigari nocte maxīe qñq; interdiu. eosq; q ad uesperā intrant: ma- Fossa.
ne egredi.Deinceps hñ phormias laconicū ædificiū qđ antea hormie dicebatur.
Ab ono portu quē lacones euormon dicūt:Eā urbē amœnissimi situs ī q Cicero Phormiæ.
phormianā hūit uillā:Sarraceni ad annū salutis octingētesimū qnqgesimūsextū
destruxerūt:& tūc Erasmi martyris reliqis Caietā trāslatus datus ē caietanæ eccle
siæ a Gregorio.iiii.ro.pon.primus eps.& tñ strabo cōsentit Caietā scribere quos-
dam a nutrice Aeneæ fuisse dictā sicut Vergilius sexti principio.Tu quoq; litto
ribus nrīs Aeneia nutrix Aeternā moriēs famā Caieta dedisti.Sed licet. Caietæ si
nus arxq; celebris & puetustæ fuerint famæ.ea tñ nō fuit ciuitas priusquā phor- Caieta.
mias ut supra ostendimus destruxerint sarraceni. Distat uero a Terracina arx ut
strabo & ut nunc est ciuitas.Caieta stadiis centū q nunc uiginti milia cōputant.
Portū Caieta eo in sinu habuit semp optimū:quē tñ Elius spartianus ab Antoni-
no pio magnis extructionibus instauratū scribit.Et Faustinam eius uxorē scribit Portus.
idē Elius cōditiones sibi & nauticas & gladiatorias caietæ elegisse:Primaq; est ea ī Caie.
uia ciuitas fundana decimō a Terracina miliario de qua Liuius libro.viii.funda- Fundi.
nis q p fines eo℞ tuta parataq; semp fuisset uia ciuitas sine suffragio data.& īfrā
fundanus uitrubius bacchus priuernis se ducē rebellionis exhibēs Romanos cō-
pulit ut Lu.papirium cos.in eos mitterēt fusi priuernates.Plautius alter cos.in fū-
danos ducebat ingrediēti fines senatus fundanus occurrit negare se pro uitrubio
sectāq; eius secutis pcatū uenisse.sed pro fundano populo.quē extra culpā belli
esse ipse uitrubius indicasset.quom receptaculū fugæ priuernū hūit nō patriam
fundos cos.collaudatis fundatis eis pepcit.fundano℞ uina Martialis coquus in
nuit nō esse talia quæ inueteranda sint:Hæc fundana tulit fœlix autūnus opima
Expressit mulsum cōsul & ipse bibet.Eūtibusq; a fundis formias sinistrorsum est Vina fun-
uilla oppidū a quo Galba imp.originē duxit,Dextrorsumq; est lacus fundanus. dana.
Inde itrū qnto q ciuitas lemurna℞ fuit de qua Horatius tan dē defessi lemurna℞
uenimus urbē.& altero itē qnto sed extra uiā appiam est Caieta ea autē decē mi- Lemumæ.
lia passus uiā hñt silicibus Romano ueteri mō stratā īter arduos cœlsosq; mōtes
sed uiti olea arborūq; cōsitiōibus amœnissimos.& secundū littus marisq; undas a
Terracina petiť turris sancti Anastasii deinde oppidū spelunca appellatū ubi di
cit strabo speluncas patere ingētes.q habitationes magnas speciosasq; exciperēt.
Post spelūcas in littore est Caieta a q nūc urbe ad Traiectū siue lirim fluuiū nūc
Gaurianum appellatū milibus decē terra est oīum nedum Italiæ,sed orbis totius Liris fl.
amœnissima:q fontibus ibi scatētibus aq passim lucidissimæ citrāgulis arātiisq;
consita

consita interfluūt irrigārq; loca pcipuusq; fons decimo post primā Scaturiginē
Molæ op. passu Molas uersat plurimas uico celebri pulcherrimoq; circundatas per q loca
Scipionē Læliūq; cōchas & umblicos legisse Cicero indicat in secundo de orato/
re: Lælius & Scipio semp adinuicē rusticari: tuncq; mirabiliter repuerascere erant
soliti: quom rus ex urbe tanq̄ e uinculis euolassent: & ad Caietā laurētūq; cōchas
& umblicos legere cōsueuissent. & ad oēm animi remissionē ludūq; descendebāt
quo qdē in decē miliū spatio herculātea fuit uia oīum quas romanū ubiq; hūit ī
periū amœnissima: de qua Cicero oratiōe in legē agrariā rulli secūda sic hēt: A ccē
dēt sileta ad minturnas adiungit: & illa uia uēdibilis herculātea multaꝝ delitiaꝝ
& magnæ pecuniæ. Sūtq; deinceps Castellonū oppidū & honoratū uilla quā Ho
noratus fundoꝝ comes speciosissimā ædificauit. In cōspectu aūt speluncaꝝ quas
Pandana. ad caietæ sinū eē diximus sunt pposita in pelago insulæ duæ pandana & pontia
Pontia. colonia: sicut Liuius. ix. libro dicit a Romanis deducta: easq; dicit Strabo paruas
sed pulchre habitatas inter se paꝝ sed a cōtinenti ducētis qnquaginta stadiis di/
stare. Fuerint uero hæ insulæ post Strabonis tēpora multoꝝ martyrū & christi cō
fessoꝝ exilio decoratæ sinū caietanū cecubus mōs uini pstātia celeber tāgit & Ce
Vinum cecubum. cubū ciuitas fundoꝝ in uia appia: hæcq; oīa loca boni uini copiā hr̄e dicit Stra/
bo. utraq; aūt ciuitas uetusta singulo ornata fuit Ro. ponti. caieta secundo Gela/
sio: funda Sothero patre cōcordio. Sed iā limites attingimus nr̄æ hu ius latinæ re/
giōis sinuessam & liris siue gauriani hostia & maritimam absoluimus oram: & tn̄
priusq̄ ad mediterraneā redeamus ea docebimus q̄ liris ad sinistrā in regiōe latina
Traiectū hēt. Supra Traiectū oppidum tria milia passus a mari distans est liri contiguum
Speninū Speninū castellū a quo distant octo milia passus, Fracte oppidū totidē a Ponte
Pons coruus. coruo semotū: quod oppidū fragellas fuisse ostendimus. Supius aliis itē octo mi
libus abest ceparanū nobile oppidū reliqua ad fontē liris pximus accedētia in ue/
stinoꝝ samnitiūq; ptibus dicent. in mediterraneo aūt latinoꝝ solo frequētes fue/
re urbes īfinitaq; pœne oppida & castella: ex qbus auctor est Plinius qnquaginta
tres populos sine uestigiis interiisse. hac aūt describēda mediterranea regione mo/
dū hactenus in aliis seruatū a fiuuioꝝ ostiis fontibusq; & discursuq; seruate neq/
bimus. sed aliū certius facturū satis qui in nulla repiat alia Italiæ regione tenebi/
Appia. mus: uiis incedēdo tribus Appia: Latina: & Tiburtina: q̄ inter se diuersæ ad lirim
Latina. amnē & sinuessam caietāq; pducūt. Nec tn̄ certiore gradu ita p singulas pedē fi/
Tiburtina. gere poterimus: quin de labi & aberrare uideamur: quod quidem necessitas faciet
quom uiæ alicubi dirutis pontibus auersæ alicubi ut pœnitus ignorent oīno sint
Marinum. pditæ. Igitur Roma nūc petentibus Terracinā iter est primū duodecimo milia/
rio marinum quod nō absurde marianā uillā fuisse ut credā facit pxima. L. mu/
renæ uilla semi etiā integra & pdiū portiū uulgo notum. Eadēq; lucii murenæ uil
la priscū ēt retinēs nomē nos hactenus fecit credere: aut marinū si nō fuit ut dixi/
mus mariana uilla aut zagarolū noui noīs oppidum. sed ut indicant ruinæ uetu/
stum fuisse lamiuium: ex quo uetustissimo & celebratissimi nominis municipio
urbi propinquo murenas patritios & consulares uiros originem duxisse, Cicero
in oratione

in oratiōe pro.L.murena affirmat.nup autē ī oppido quod corrupte ciuitas in cliuina appellāt a pſpo cardinale colūna poſſeſſo lapis reptus ē litteras īſcriptus maiuſculas q̄ lamiuiū illud oppidū eē oſidunt. A marino āt octauo diſtant Velitræ ciuitas uetuſta de qua Liuius in octauo: In ueliternos ueteres ciues q̄ totiēs rebellaſſent grauiter ſæuitum & muri deiecti & ſenatus inde abductus:iuſſiq̄ trāſtyberim hītare in agrū ſenatoꝝ coloni miſſi qbus aſcriptis ſpēm antiq̄ frequētiæ uelitræ recepunt. Eſtq̄ ea ciuitas tū aliter uetuſtate ſua tū ea rōne notiſſima q̄ octauii Cæſaris auguſti ꝓgenitores īde originē hūere. Quītoq̄ ab ea miliario ad ſiniſtrā diſtat uetuſtiſſimi noīs oppidū cora ab uno triū fratrū condita quoꝝ alius tibur ædificauit alius mōti ꝓxīo Catillo cognomē dedit:de quo Verg.in.vii.Tū gemini frēs tyburtia mœnia linquūt Fr̄is tyburti dictā cognoīe gētē:Catilluſq̄ acerq̄ corax argiua iuuētus.Deinceps a uilitris recto itinere inſtituto diſtat.xiiii. oppidū ſarmineta:& tertio abſunt aq̄ fœtidæ ad q̄s palus incipit terracinā uſq̄ nō minus nunc q̄ Strabonis ætate cōſueuerit nauigabilis:quā locoꝝ uicinitatē Martialis cocus poeta indicat his uerſibus:O nemus:o fontes ſolidumq̄ madētis arenæ.Litt⁹ & æquoreis ſplēdibus anxur aquis,& nō unius ſpectator lectulus un̄ quidet,hīc puppes fluminis īde maris. A bhiſq̄ aq̄s qnto diſtat ſetia uetuſti noīs oppidum arduo in colle ſitum uinī ut refert Plinius optimi ferax.Et Martialis cocus poeta: Pēdula pōtinos q̄ ſpectat ſetia cāpos: Exigua uetulos miſit ab urbe cados,& alibi ſetinum dn̄æq̄ niues denſiq̄ triētes.Quādo ego te medico nō ꝓhibēte bibā. Priuernumq̄ itē uetuſtum qnto a ſetia diſtās nō ut olim cāpeſtre eſt,ſed arduum in collē mutatū poſtq̄ theotonica ſimul & britonū rabie fuit deſtructū,cuius alūna fuit Camilla:quā uirginē Vergilius miris effert laudibus uolſca de gēte Camil'a. ſup quo uer ꝯo ſeruius exponit eā fuiſſe priuernatē.ſolidior uero & certior priuernatium laus fuit illa argutiſſima oratoris eoꝝ ad ſenatum Romanū mſſio:quūin terrogatus q̄lis eēt pax quā priuernates tātope peterēt:r̄ndit ꝑpetuā ſi bona daref futurā.Fluuiuſq̄ ipm ꝑterfluēs oppidū dictus eſt olī Amaſenus,de quo Vergil. in ſeptio amaſene pr̄ circūſtātq̄ priuernum oppidula maiētia arx gorga & arx ſic ca ſoninū hinc qnto abeſt oppidum q̄d ſit arduo in colle ſitū pro ſūmino dictū a quo abeſt itē qnto terracina hāc īter ubiq̄ mōtuoſam & eā uiā q̄ prīo ſecūdū littus eſt deſcripta hr̄ appia:eiuſq̄ uiæ prīa urbs alba.xvi.ab urbe diſtat.qua qdē in uia multo maiora ſunt ædificioꝝ monumētorumq̄ & iactaꝝ molium ueſtigia q̄ q̄ſquā poſſit credere q̄ oīa attente nō uiderit.Eſtq̄ hæc alba cuius meminit Vergilius in prīo albaniq̄ patres.Nā treſdecim fuerūt albani reges de Aeneæ & Lauiniæ gēte.Et Liuius ſcribit Albā a Romanis deſtructā albanos ī urbē receptos cælium mōtē īcoluiſſe:de cuius origine Vergil.in octauo: Aſcanius clari cōdet cognois albā:eā urbē trecētis ante Romā annis cōditā ultimo īmunitā reddidit Hēricus.iii.rex germanicus in puo cuius angulo oppidulum nunc extat a Sabellis ciuibus Romāis poſſeſſum:ſicut & poſſidēt ſabellū uetuſtiſſimi noīs nūc oppidū a quo familiæ hinc romanæ nobili nomē fluxit,Lodouicuſq̄ cardinalis aqleiēſis Romani pon.camerarius monaſterium q̄d Honorius.iii.de gēte ſabella ibi ædificauit

[Marginal notes: Velitræ. — Cora — Sarmineta — Palus pontina. — Setia. — Priuernū. — Terracina. — Via appia. — Alba.c. — Sabellum op.]

cauit pene funditus dirutũ magna instaurauit ĩpẽsa:adeo ut siue monasterii siue
Ductus uillæ ĩter cæteras Italiæ amœnissimæ rusticanas inibi hĩtatiões hẽat ductus aq̃ꝝ
aquaꝝ. instaurauerit:& demortuæ urbi aliquã oppidi faciẽ reddiderit. eadẽq; in uia ap-
Aritia. pia est ꝓxĩa albæ sexto miliario Aritia olim ciuitas uetusta:de q̃ Liuius in octauo
Aritini eodẽ iure quo lauinii in ciuitatẽ accepti.nũc uero penitus est derelicta:cu
ius marmora & cætera ornamẽta marini oppidi ecclesias decorarunt:estq; aritia
una ex urbibus qnq; q̃s facit Vergilius ĩ septio ministrasse tale æneæ: quo in loco
appellat eã potẽtẽ qa fuit ꝑstans in regiõe ciuitas eã dicit seruius nactã eẽ nomẽ a
morbis quos gigneret:qa uicina eẽt pontinæ palludi.& alio loco dicit aritiã a Ver
gilio appellari matrẽ ut plauderet adulareturq; Augusto cuius mr fuerit aricina.
Nam Iulia Cæsaris soror genuit Actiã ex balbo in aritia:& Actia ex Octauio ge-
nuit Octauianũ.sic enĩ hẽt Vergilius:Ibat & Hippolyti pubes pulcherrima bel-
lo.Virbius ĩsignem quẽ mr aritia misit.est uero hæc hyppoliti fabula ab Ouidio
scripta:nã Diana hippolitũ ab inferis reuocatũ misit aritiã:quem nutriri curauit
ab egeria nympha nũmæ Põpilii amica:cuius monitis & cõsilio rẽpu. administra
re simulabat.appellat itaq; Vergilius hippolytũ uirbiũ:idest bis uirũ.Nota est ue-
tus historia etruscos q cũ Arũte regis Porsennæ filio ad oppugnãdũ aritiã iuerãt
amisso duce redeũtes Romã amice & hospitaliter fuisse acceptos qbus fuit datus
ad inhabitãdũ ĩ urbe & celerrimi loco uicus semp postea thuscus appellatus quã
obrẽ Porsenna obsides in fœdere babitos benigne remisit Liuius libro.lxxx.scri-
bit Cinnã &.C.Mariũ expugnasse Aritiã coloniã.Plinius uero dicit brassicã arici
nã altitudine nõ excelsam reputari utilissimã qa sub oĩbus pene foliis fructificat
cauliculis peculiaribus quom Sabellanæ brassicæ folia dicat fuisse in admiratiõe
crispa:eorũq; crassitudinẽ extenuare caulẽ sed dulcissimum ex oĩbus perhiberi:&
Martialis poeta aritinos porros sic laudat.Mittit ꝑcipuos nemoralis Aritia por-
Storax flu. ros:Deinceps eadẽ uia secus storacẽ siue nympheũ amnẽ ubi olim fuit foꝝ appii
Forum. uetus oppidũ nũc ẽ monasteriũ fossa noua appellatũ:qđ cẽtũ olim pl'ibusq; mo-
Appii nachis hĩtari solitũ postq̃ multis ãnis mãserat derelictũ q̃rti Eugenii põti.religio-
Fossa no- sissimi opa adiumẽtoq; cisterciẽsiũ abbas anno añ qnto decẽ duodecimue mona
ua. chis hĩtari curauit:fũdiq; ciuitas postmodũ hr.quæ supius descripta ab Honora
Fundi to gaietano pricipe hũanissimo possidet:aliaq; nos ad latinoꝝ limites ducit uia ẽ
Colũna latina in q̃ primũ decima ab urbe miliario cernunt uestigia colũnæ oppidi a quo
op. clara colũnẽsiũ familia multis añ sæculis originẽ hũit & cognomẽ: ibiq; Algidũ
Algidum incipit uetusti & ĩ historiis celebrati noĩs sylua:in cuius medio bifurcatũ est iter
sylua. hoc nrm:& hĩc ad dexterã.xiiii.a colũna distat ualmontonũ ubi lanicos fuisse ad
Gabii. finẽ huius regiõis oñdemus,inde ad sinistrã minore spatio abest gallicanũ quẽ lo
Regillus cũ gabios fuisse:coniicimus.Eo ãt itinere in ipso algidi syluæ ingressu regillus ẽ la
lacus. cus apud quẽ Aulus Postumus dictator ꝓspere aduersus Tarqniũ supbũ p̃ria eie
ctũ & latinoꝝ exercitũ Romanis bellũ ĩferẽtes pugnauit.a gallicano ãt siue gabiis
tertio distat ꝑneste ciuitas de qua inferius copiose dicemus.Et inde secũdo absũt
Zinzanũ. caue adoardi colũnæ oppidũ & pariter secundo itẽ miliario abest zinzanũ quod

oppidum

oppidũ ciuitacula cuipiã ædiũ ornatu populi frequẽtia & opũ fluẽtia cõparãdũ a martino qnto põtifice:gloriosissimo multisq; romanæ ecclesiæ cardinalib⁹ & simul a pſtãtibus romanæ curiæ uiris p ætatis caumata sæpenumero inhabitatum est.abest a zinzano decẽ milibus anagnia ciuitas in hernicis uetustissima: de qua Vergilius hernica saxa colũt quos diues anagnia pascit.Seruius uero exponit uergiliũ illusisse ad historiã.Nã Antonius Fuluia Augusti sorore cõtẽpta postq̃ duxit cleopatrã ægypti reginã eius monetã ĩ anagniã cudi iussit:unde diues est a uergilio appellata.hernicos aũt Seruius gabinia lingua a saxosa patria dictos uult: qa herne gabini saxũ dicerent.Liuius in nono.P.Cornelius aruina.M. tremulus cos. conciliũ populoꝝ omniũ hñtibus anagninis circo quẽ maritimũ uocãt pter alatrinatẽ & uerulanũ omnes hernici bellum romanis indixerũt & infra martius cos. Omnẽ gẽtẽ hernicã ĩ deditionẽ accepit. Et inferius anagninus qa arma romanis intulerãt:ciuitas sine suffragii latione data cõcilia cõnubiaq; adẽpta & magistratibus pterq̃ sacroꝝ curatione interdictũ fuit.anagnia ciuitas duobus romanis põtificib⁹ tertio innocẽtio:& octauo bonifacio ciuib⁹ decorata:Bonifaciusq; uel ea ratione gloriosus põtifex fuit q annũ iubileũ primus romanorũ põtificũ romæ instituit:isq; q quartũ pſenti anno cœlebrat̃ iubileus maiorẽ multo cæteris hucusq; habuit populorũ miltitudinẽ melius in dies ut uidebat̃ pcessurus nisi exardescere incipiẽs pſenti iunio pestilẽtia & multos assumpsisset:& cunã abire suasisset:& populus ab aduẽtu deterruisset.Inde uero fuit Bonifacius infœlix qd sarã colũnẽsem capitali psecutus odio pnestẽ uetustissimã urbẽ:quã is Sara paterna possederat successiõe solo æquauit.& duos ex ea familia cardinales dignitate priuauit quos Clæmẽs qntus illico restituit:& postmodũ regẽ frãciæ Bonifacius adeo irritauit:ut ĩmissus adiutusq; ab eo Sarra eũdem pontificẽ in primo & domo paterna cœperit romãq; captiuũ abduxerit:ubi nulla magis rõne alia diẽ male obiisse creditus est:q̃ qa simplicẽ corde & sanctũ uirũ cælestinũ quintũ q pontificatu quo se per renunciationem exuit illum ornauerat ĩ fumonis carcere mori cogerat. Fumo oppidum.

Snbit plinius fucinũ lacũ.q marsorũ appellatur subterraneos habere cuniculos: qbus aqua certo effluens tpe amnẽ faciat.& siue plinii textus ut sæpe alibi eo in loco corruptus:siue aliter uitiatus & mutilatus est:nõ satis potuimus ĩtelligere quo ĩ loco fluuiũ ille orin affirmet.Sed fontẽ esse scimus anagniæ tophanũ noĩe q hyeme quando fucinus glatie astringit̃ siccus uere postmodum æstate ac autũno ingentẽ euomit uim aquarũ:q lirim amnẽ a sancto uito oriundo adaugẽt.distat qnto ab anania ferentinũ romana colonia oli & ipsa hernicorum:de qua liuius libro tertio pgressus tullius ad caput ferentinũ & lib.vii.ferentinũ urbẽ hernicoꝝ ui cœpit.Et libto nono hernicoꝝ tribus populis alatrinati:uerulano:ferẽtinati.suæ lege qa maluerũt:quã ciuitatẽ romanã redditæ.Itẽ inferius ferẽtinũ unde quãq̃ nihil getis habet̃:tñ summa alacritate ductũ.cæterũ ibi plus laboris & piculi fuit:& defensa summa in mœnia & locus erat munimento naturaq; tutus.sed euicit oĩa assuetus prædæ miles ad tria milia hominũ cæsa pda militũ fuit.Suetonius aũt trãqllus scribit Otonis impatoris:q Galbæ successit maiores ortos fuisse oppido fe-

Anagnia — Tophanus fons. — Ferẽtinum

Frusinona rētino familia uetere honorata:atq; ex principibus etruriæ & ab eo totidem frusinona de qua Liuius frusinates tertia parte agri dānat:q; hernicos ab eis sollicitatos cōpertū:fuitq; duobus olim ornata romanis pontificibus Hormisda parte iusto p simachi & Boetii tpa cōsulatus & siluerio eodē genito Hormisda: quē Iustiniano primo īperatore Theodatus rex Gotthoꝝ tertius per pecuniā ordinauit a

Ceperanū frusinona q̄ distat qntodecimo Ceperanū nostræ huius regiōis alter limes. Sed ꝑpinquo huic itinere sunt ad zinazani dexterā pallianū serronū pilliū accutū triuilianū collis padi.

Anticulū Anticulū Verulæ uetus oppidū de quo Liuius in.ix. Verulanis suæ leges qua maluerūt quā ciuitatē Romanā redditæ:cōnubiūq; inter suos

Verulæ, quod aliquādiu soli hernicoꝝ habuerāt pmissum fumone Cælestini pōtificis romani carcere & morte clarū.

Alatrū, Deinceps alatrū uetusti noīs ciuitas. Cui simul cum uerulanis suæ leges redditæ a romanis & cōnubium pmissum:& babucū olim ciuitas apud Liuiū bouillarū noīe nota turritiū.

Bouilæ, Pofe:uicus:ripe: porcilianū: treuū: felectinū. Altera aūt uia quā medio in algido liquimus: primū est oppidū olim

Lauicanū. Lauicanū de quo liuius lib.iiii.& renunciatū est nouos hostes Lauicanos consilia cū ueteribus iungere lauicos legati missi quom rñsa inde retulissent dubia:qbus nec tum bellū quidē parari nec diuturnā pacē fore apperet tusculanis negotium datū aduerterēt aīos neqd noui tumultus lauici orirett:nunciarunt legati Lauicanos arma cœpisse:& cū equoꝝ exercitu depopulatos agrū tusculanū castra in algido posuisse. Q. Sulpicius priscus dictator captis direptisq; illorū castris oppidū Lauicos corona circundatū scalis captū diripuit:censuitq; senatus frequentē coloniā Lauicos deducendā. Coloni ab urbe mille qngēti missi bina iugera accepērūt.

Valmontone. Id oppidū nunc dicit Valmōtone:quod a nobili comitum familia cuius est possessum nup magno priuatū est decore Lucido diacono cardinale studioꝝ humanitatis flagrātissimo. Sed eius frater Altus uir doctus simul & prudēs Ioāne ornatus filio rei bellicæ gloria apud Venetos florente oppidi illius aliorumq; qbus pſunt decus cōseruat:fuit Lauicanū olim uuis copiosum optimis:ex quibus Clodiū albinū pondū uiginti unica cibatione comedisse scribit Iulius capitolinus:

Mōsfortinus. proximūq; est Valmontoni Monsfortinus oppidū Stephani nostri familia nobiliq; oppidi cognomē habet oriundi patria atq; uilla deinceps sūt Zancha

Zāchatū tū gauignanū & signia oppidū uetus uinum ut inqt plinius faciens signinum qd

Signia. aluum maxime restringit:& Martialis cocus poeta Potabis liqdum Signina morantia uentrē. Ne nimium sitias:sit tibi parca sitis. Quæ signia Vitaliano pō. Ro. patre Anastasio ornata fuit. Vlteriusq; sūt scurcula merulū:supinū patrica cecanum & castrum:ubi alius est nostræ latinæ regiōis nunc cāpaniæ limes. Tertia restat nobis per quā ad alios nostræ latinæ regiōis limites itur tyburtina uia. Eā ciuitatē sextodecimo ab urbe distātem multo ante romā originem a græcis habuisse uult Strabo:& Vergilius eā a Tyburtio conditā facit:cuius frater Catilus nomē monti dederit ꝑpinquo. Fuitq; tybur ex qnq; ciuitatibus:quas facit Vergi. æneæ

Tibur. arma fabricasse ubi tybur appellat supbū & Seruius exponit aut nobile aut quia aliqñ Tyburtini a senatu rñsum acceperunt:q; essent supbi ubi etiā Vergi. in vii. dicit

dicit sub albunea: Seruius exponit Albuneā altū eē fontē in tyburtinis mōtibus Albunea
ab aq̄ qualitateq̄ in ipso fonte est sic dictū. & Plinius tyburtinū lapidē non ma-
gis ab ipso uocabulo romæ trito construēda ornāda cōseruādaq; roma iuuisse di
cit cōstare q̄ eū ad oīa forte idoneūq; fuisse: sunt tyburi ꝓpinq; īgentes admiran-
daq; ruinæ cū alioꝝ pœne īfinitoꝝ magnificētissimi opis ædificioꝝ tū uillæ quā
Hadrianus īp. extruxit: de qua sic scribit Elius Spartianus tyburtinā uillam mire
ædificauit: ita ut in ea & ꝓuinciaꝝ & locorū celeberrima nomina poneret cætera
Strabonis uerbis paulopost dicemus: ea ciuitas Simplicium pon. Ro. genuit: quā
Federicus ꝑmus imp. Ro. theotonicus ab aliis theotonicis aliquot annis ꝑus spo
liatā dirutāq; reædificauit: supra ea ciuitatē montes sunt ardui & late diffusi in
quibus fortissimi olim habitauerunt equicoli: de q̄bus Vergilius ī septimo ænei
dos Horrida ꝑcipue cui gens assuetaq; multo Venatu nemoꝝ duris equicola gle- Equicoli
dis: Armati terrā exercent sempq; recentes Cōuectare iuuat ꝑdas & uiuere rapto
Fuerūt uero ex primis latinorum populis q̄ romana republica crescēte deleti sūt.
Nā Liuius libro nono populus ro. bellum fieri equis iussit ad. xl. oppida intra. lx.
dies oīa oppugnādo cœperūt: quoꝝ plæraq; diruta atq; īcēsa sunt: nomēq; equo
tū prope ad īternitionē deletū. Primū ipsis in montibus ad amenis sinistram est Amenis
oppidū Amenis ursinorum talliachotiū comitū domibus ornatum Vicus uarro op.
nis appellatū: superius procella & cantalupū oppidula. Deinde arduo in monte Talliacotii
riuus frigidus: quo supato aliī itē cælsiores superandi sunt mōtes Appenini iugis Vicus uar
quātalibet altissimis cōparandi: ī quorum sūmitate putei ut fert̄ plures: sed quos ronis.
uiderimus duo extant tam alte excisi defossiq; ut deiectum bilibre saxū nō ꝑus re
ferat casus sui sonitū quā duo uergiliani uersus debita sint pausa ꝓnunciatiq;: q̄.
q̄dem perforatis succisiq; & excauatis ī imo montibus siue a Martio ædile siue a
Claudio īperatore perducēdis Romā a lacu fucino aquis ne conclusus aer cursū
aquæ moraret̄ spiracula fuerunt adhibita. Suetonius nāq; trāqllus claudiū ꝑn-
cipē dicit trigīta milia seruos undecim annis emittendo lacu fucino: & aqua ro
mā perducenda tenuisse supra riuū frigidū recta est arceolū secus quod planities
īcipit: ut in ea montiū summitate gratissima in qua uetustissimi fuerunt carseoli Carseoli
de qua Liuius libro decimo scribit: eodē anno carseolos colonia in agrum equico
loꝝ deducta: & libro. xxvii. dicit eā fuisse unā duo de uiginti coloniarū q̄ Hanni-
bale in Italia agente milites & pecuniā senatui dare recusauerunt. Deinceps sunt
Celæ sculcula & peretū unde in taliacociū est descensus: quo noui nominis op- Celæ
pidū sed populo diuitiisq; refertū nuper maximū ammisit ornamentū Ioannem
cardinalē tarentinū philosophiæ litterarūq; socrarū dogmatibus clarissimū. Iāq;
ad Marsoꝝ regionē est peruentū: quā Hannibal sicut Liuius uigesimo secundo
scribit deuastauit: & iterum reuertens ab urbe Roma sicut liuii uigesimosexto ha Marsi.
betur ꝑ eius agrū iter fecit: eaq; in regione interiit: Valeria ciuitas bonifacii quat-
ti ponti. ro. quo hortante Focas īperator pantheon Romæ in omniū Christi mar
tyrū basilicā permisit cōsecrari patria a qua ciuitate per longobardoꝝ tpa marso
rum nomē in Valeriā est conuersum. Fuisse uero Marsos urbē a quo nomen regio Valeria.

Fucinus lacus. accepit. Plinius sic asserit Gellianus auctor est lacu fucino haustũ marsoꝝ oppidũ conditũ a marsia duce lidoꝝ Vergilius lib. vii. Quin & marubia uenit de gente sacerdos:& Seruius exponit Medeã quando relictis colchis Iasonem secuta est ad Italiã peruenisse:& populo quosdã circa fucinũ ingentẽ lacũ habitantes propter paludis magnitudinẽ docuisse remedia cõtra serpẽtes: quãquã alii marubios a rege dictos uolunt: hiq; populi Medeam angitiã nominauerunt: eo ꝙ serpentes suis carminibus angeret:& Plinius simile & ĩ Italia marsorum genus durat: quos a Circe filio ortũ tradunt:& inde inesse eis uim naturalẽ eã & tamẽ omnibus hominibus contra serpentes inest uenenũ. Ferunt ictas saliua ut feruentis aquæ con tactum fugere: ꝙ si in fauces penetrauerit etiã mori: idq; maxime humani ieiunio ris quam serpentũ in ea regione frequentiũ & peritiæ incantationis marsoꝝ opinionẽ confirmat Iulius Capitolinus ubi uitã scribens Heliogabali Impatoris dicit serpentes eũ per marsicæ gentis incantationẽ collegisse: eosq; subito ante lucẽ ut solet populus ad ludos celebres conuenire effudisse: multosq; afflictos morsu aut fuga allisos nec falsa aut fabulosa tenenda sunt ea quæ hic de serpentũ incan

David propheta. tatione sunt scripta. Propheta nãq; Dauid in psalmo. lvii. sic habet. Furor illis secundũ similitudinẽ serpentis sicut aspidis surdæ & obturantis aures suas: quæ nõ exaudiet uocẽ incantãtium & uenefici incantantis: sapienter & beatus Aurelius

S. Augu. Augustinus in dicti psalmi expositione sic scribit. attende quid ibi dicat̃ ad similitudinẽ: quid moneat̃ ad prohibitionẽ. Ita ergo & hic data est quædã similitudo de marso qui incantat ut educat aspidẽ de tenebrosa cauerna utiq; in lucem uult educere. illa autẽ amando tenebras suas quibus se inuolutã occultat: dicit̃ ꝙ cum exire noluerit erit recusans tamen audire illas uoces qbus se cogi sentit: allidit unã aurem terræ & de cauda obturat alteram: atq; ita uoces illas quantum potest euitans non exit ad incantantem. Liuius bellũ scribens Italicũ libro. lxxii. quod qa a marsis inchoauit dictũ est marsicũ inter populos qui romanis rebellarunt enumerat marrucinos & marsos:& libro. lxxvi. dicit marsosa. L. pinna:& Cæcilio pinna legatis superatos pacem petiisse a Silla: bellũq; hoc id fœlicitatis romæ urbi attulit ꝙ. M. Cicero in eo militans abominatus est Romanorum ciuiũ crudelitates:& ad litterarũ studia se contulit: unde factũ est: ut Roma ĩgeniũ haberet quod sua

Fucinus. magnitudine illi par esset: abest a taliacoccio fucinus marsoꝝ lacus decimo mi-

Alba. liario & edito in colle Appeninũ uersus est Alba marsorum Romana colonia: sicut Liuiũ diximus libro decimo scripsisse: qui & libro. xxvii. eam fuisse dicit unã ex duo de uiginti coloniis: quæ Hannibalis temporum difficultate militiã detractarunt: eamq; Strabo urbẽ ut appellat solam in Latina regione pro mediterranea scripsit: quã dicit excelso in monte sitã lacui fucino imminere pelagi similitu-

Aqua martia. dinem magnitudine habenti: ex eoq; lacu ductos fuisse fontes aquæ martiæ qua potaretur Roma. Nosq; in Roma instaurata ostendimus martiũ in sua ædilitate ĩtroduxisse aquã eius nomine appellatam: quæ quidẽ aqua supra omnes alias

Iuuencus fluuius. introductas probabatur. & Plinius dicit iuuencum amnẽ supernatare fucinum: qui iuuencus Romã a martio sit perductus: additq; alibi Plinius in lacu fucino

piscem

piſcem eſſe qui octenis natet pénis:quom cæteri oẽs ubiq; quaternis tãtũmodo
natent alba uero dicit Strabo quia eſſet natura loci & munimento arcis ualida ſæ
pe romanis præſidũ loco ſeruãdis in cuſtodia noxiis uſos fuiſſe & nos in Liuio
inuenimus libro.lxii.Q. .Fabiũ maximũ conſulem Pauli nepotem aduerſus alo
brogas & bituntum aruenoꝝ regem fœliciter pugnaſſe ex bitũtiq; exercitu occiſa
cxx.milia:ipſumq; quom ad ſatiſfaciendũ ſenatui romã ꝓfectus eſſet albam cu
ſtodiendũ fuiſſe miſſum circunſtant lacũ ſancti apetitus ſancti Ionæ caſtella:pa Sanctus
ternũq; tranſacum gaianum auecianũ mallianum oppida & comitatus titulo ac apetitus.
opibus præcipuũ eſt celanum noſtræ ac in parte latinorũ regionis limes. Omiſſa
uero ſunt a nobis ſuperius nulli prædictarũ trium uiarũ propinqua aliquot ca-
ſtella & oppida una tamen eademq; in montium regione præneſte tyburq; inter Præneſte
& uicum uarronis ac zinatianum ſita rocha cauarum capranica quæ præſtãtiſſi tybur.
mam romæ dedit familiã capranicẽſem in qua Paulus Archiepiſcopus grauiſſi
mo Martini quinti pontificis ro.teſtimonio maximæ in ſuo ſæculo prudẽtiæ uir
fuit.& Dominicus cardinalis ſanctæ crucis frater ſuus multa ciuilis põtifici quæ
iuris & ſtudiorũ humanitatis doctrina multaq; prudentia nunc claret:quom ta-
men angelus aſculanus epiſcopus & Nicolaus protonotarius nepos eiſdẽ doctri
nis uirtutibuſq; ornentur.Deinceps ſunt oppida guadagnolũ polium caſa corbo Guada
la ſanctus Gregorius rocha liricis dicta ſunt etiã his ꝓxima oppida cecilianum gnolum.
ſambuca.Sarracineſcum rocha mutioꝝ Giranũ ceretũ:anticulũ:riuate:afile:ci- Pollium.
uitella:& olibanũ:clariſſimæ ac prudentiſſimæ mulieris fueuæ Albæ marſoꝝ co
mitiſſæ proſperi cardinalis colũnæ & fratrũ genitricis deliciæ:poſt olibanũ ſunt
piſcianũ & ſanctus Vitus oppidũ fonte uno liris ſiue gauriani: quẽ propinquũ
habet clarũ.Eſtq; ſuperius cælſis in montibus ſublacum ueluti Plinius appellat
ſub laqueum nobile oppidũ lacui eiuſdem & tamen priſci nominis imminens:
redditq; utrumq; fama celebratum beati Benedicti nõ magis diutina cõuerſatio Sanctus
ibi habita:quã eius toto orbe notiſſimũ ibi ædificatũ magnifici operis monaſte- Bñdictus
rium cernitur uero in dextra amenis ripa ab ipſo ſublaci lacu ad uicum uſq; uar- Aq̃duct⁹.
ronis inciſus ſaxeo in monte ductus aquarum:quæ formis partim eo inciſis mo
do partim altũ defoſſis partim ſublimi fornice muroq; excitatis Romã quadra-
geſimo miliario ueniebant:ſed in hac eadẽ latinoꝝ regione ad prædictoꝝ decla-
rationem romanis in conſpectu eſſe dicit Strabo tyburam & præneſtam:& tuſcu
lum:& tyburã quidem qua eſt heracleũ habere cataractẽ quem facit annio deci-
dens ex loco altiſſimo in profundã uallem:& per lucos iuxta ipſam urbem ubi in
cipiat eſſe nauigabilis inde digredi ad metalla lapidis tyburtini & eius qui eſt in
gabiis:qui etiã dicitur rubeus:unde plurima romæ opera fabricata ſunt.De præ-
neſta dicit Vergilius in ſeptimo .Nec præneſtinæ fundator defuit urbis cæculus
& Plinius dicit præneſte dici quia arbor prinus multa ſit eo in monte:eã uero ci-
uitatem dicit Strabo habuiſſe inſigne templũ fortunæ a ſylla ædificatum a quo
petebatur oraculũ.addit quæ Plinius ſimulachrũ id fortunæ adeo fidelitet fuiſſe Fortuna
inauratum:ut craſſiſſimæ inaurationes dicerent̃ præneſtinæ.& alio loco de paui/ templum.

mentis tractans dicit lythostrata acceptauere iam sub Sylla paruulis certe cru/stis quod in fortunæ delubro prænestæ cœpit. Et ambas urbes tiburã & prænestã Strabo dicit in eadẽ montana regione cõstitutas esse: sed distare inuicẽ stadia cẽtum: & prænestũ distare ab urbe roma etiã duplo sed tiburã minus diciq; a quibusdã græcas esse ambas: atq; prænestum polistephanũ uocari prius qua in parte

Polistephanum. Strabonem crediderim diuinasse cum possit prænestæ nũc polistephanum dici: qua ciuitas est Sthephani colũnæ. Additq; Strabo. q̃q̃ utraq; munito sit loco positam tamen munitiore prænestũ: q; urbis summitas montem habet excelsum & retro quidem a continenti montana regione dorsum ellatum: quem non dubito

Rocha cauarum. esse montem in quo est munitissima ars rocha cauarum dicta. dicit quoq; idem præter situs prænesti munitionẽ occultas fossas undiq; foratas usq; in cãpos esse alias aquationis gratia alias ob latentes inuasiones in quarum una obsessus Marius interiit. Liuius libro octuagesimo septimo scribit Sylla. C. Marium exercitu eius fuso deletoq; ad sacriportam in oppido prænestæ obsedit: & libro. lxxxviii. prænestinos inermes occidi iussit. Quã crudelitatis maxime historiam Lucanus in secundo perstringit his uerbis: Iam quot apud sacri cecidere cadauera portũ: & infra uidit fortuna colonos prænestina suos cunctos simul ense receptos unius populum pereuntis tempore mortis: & item Liuius infra. C. Marius prænestæ obsessus a lucretio afella sillanarum partium quom per cuniculum caperet fugã: & sentiret se euadere non posse cum Thelesio fugæ suæ comite utrinq; gladio con/curterunt & occisi sunt. Vsi autem sunt libenter Romani principes eo secessu ad animi curarumq; relaxationem. sed Aurelius Antonius imperator optimus ibi parum fortunatus fuit. Nã scribit Iulius capitolinus eum in secessu prænestino agentem filium nomine uerum Cæsarem septẽnem amisisse: quem non plus diebus quinq; luxerit. Et Plinius de metallis tractans sic habet: anno urbis sexcente/

Aurum. simo septuagesimoprimo: quod ex capitolinæ ædis incendio cæterisq; omnibus delubris Caius Marii filius prænestæ detulerat tresdecim milia põdo auri sub eo titulo in triumpho transtulit & argenti sex. Item ex reliqua omni uictoria pridie transtulerat auri pondo quindecim milia argenti pondo centum quindecim milia. Prosequitur uero Liuius libro. xxiii. prænestinos milites miris laudibus: quod quom apud cannas infœlicissime pugnatum esse: audissent apud casilinum diuertentes durissimam in eo oppido obsidionem omniũ memorabilem fortissime pertulerunt: unde senatus consulto duplex stipendium & quinquenii uacationẽ militiæ habuerunt. addit uero unum Strabo usu per ætatem nostram & sæpius ante actis temporibus compertum munitionem. .quæ aliis ciuitatibus cõducere cõsueuerit prænestinis sæpe calamitati fuisse ob romanoꝝ seditiones defugere. n. illuc eos qui tumultu sint usi hi qũue expugnatis fieri ut etiã prænestini urbẽ de/ferant causa in eos translata. Quod enim supra est dictũ hac de qua Strabo dicit ratione factum uidetur ut sarræ colũnẽsis tpibus prænestæ fuerit desolatũ & põ/

Verrestis flu. celletti ac Nicolai forte bratii aliorũq; urbi in festorũ receptione factũ uidimus: ut urbs obsessa captaq; solo æquaretur. Fluuium eius regionis uerresti Strabo appellat

appellat.& addit in ea montana regione ipsarũ urbium aliud dorsum esse quod inter tibias linquit algidum.& illud quidem dorsum esse excelsum usq; ad montem albanum.In quo dorso sit Tusculum sita urbs non inepte fabricata. Romanæ uero nascenti reipu.hæc urbs hic infesta fuit ꝗ Manlius Tusculanus gener Tarquinio exuli socero auxilium attulit unde pugna ad regillum originem habuit:cui Romanus populus post rebelliones cum latinis factas pepercit:sicut Liuius in octauo scribit. Tusculanis seruata ciuitas quam habebant: crimenq; rebellionis a publica fraude in paucos auctores uersum.& Plinius inter insignia fortunæ uariantis exempla ponit Lucium Furium Tusculanum.Is tusculanoꝝ Romanis rebellantium consul eodem quoq; honore trãsfuga exornatus est a populo Romano qui solus eodem anno quo fuerat hostis Romæ triumphauit ex his quoꝝ consul fuerat Liuius libro.xxvi.accessum Hannibalis ad urbẽ Romam describens dicit per anagninũ agrum uenit in lauicanũ inde algido tusculanum petit.nec receptus mœnibus infra tusculũ dextrorsum gabios descendit.continuat uero supradictis Strabo tusculum ornari insitionibus circũ atq; ædificiis. & ad eam maxime partẽ quæ est uersus Romam tusculi nãq; collem dicit esse fecundũ aquisq; abũdantẽ.& paulatim multis in locis in altũ attolli:habereq; regiam magnificentissimi apparatus & continua esse loca quæ ad albanum uergunt montẽ eandem tum uirtutem:tum apparatum habentia. Deinceps campos esse quorũ alii ad Romã attingũt:eiusq; suburbia alii ad mare.hæc sumpsimus pœne ad litterã ex Strabone.de hac regione colũnensi familiæ ante quadringentos annos sicut nunc est maiori ex parte subiecta.& quidẽ apud pnestæ montes peritissime sunt descripti.sed minora non ponit Strabo loca qui illis in mõtibus sitã Horatii flacci poetæ uillã omisit:ubi sancti Ioãnis in cãpo Horatii nunc appellant. alia etiã a Strabone omittunť quæ si tunc temporis non erant:scimus ante quingentos annos fuisse:Cauas enim a situ dictas quẽ in caua fossa habent nũc Odoardi colũnæ oppidum Petrus colũna per secundi paschalis Romani pontificis tẽpora possedit paterna sicut Pandulphus hostianus scriptor tradit hæreditate sicut etiã tunc prænestæ pillum & pullanũ:nunc dicta pilum & palianũ possidebant.quæ aũt de tusculanæ olim urbis collibus dicit uera esse ostendũt etiã nunc monasterium sanctæ Mariæ de gripta ferrata in uilla Ciceronis tusculana ædificatũ:& marinũ ac supiori edito in colle rocha papæ Prosperi cardinalis columnæ oppida circa quæ duobus aut tribus a tusculo milibus distantia agri fertilitatem & aquarum abundantiã uidemus esse maximã. regiæ aũt magnificentissimæ ut Strabo dicit apparatus fundamẽta esse non dubitamus: quæ proximis pariter griptæ ferratæ & marino locis fornices e manu: factos:cauernasq; habere uidemus oppidi unius populum in habitationem & quidem commodam admissuras & etiam tusculo propinquũ olim lucullanũ Lucii luculi uilla:cui nunc dicitur frascatum:ubi aquam uirginem quæ nunc unica Romam perducitur: inuentam esse constat:tusculaniq; duce Rainone eorum tyranno Federici imperatoris Barbarossæ appellati copiis cõiuncti populum Romanum clade maxima affecerunt

Tusculũ

Horatiĩ uilla.

Capuæ oppidum.

Pillum.

Tusculana urbs.

Lucullanum.

Aq̃ uirgo.

Tusculũ

affecerunt:quæ cãnenſi cladi prope ſimilis numero cæſoꝝ fuiſſe dicitur:adeo ut
Roma poſtmodũ caput nunꝙ attollere potuerit:unde factum eſt ut anno ĩde ſe
ptimo Romanus populus ipſam urbẽ tãta animoꝝ ferocia demolitus ſit:ut uix
fundamentoꝝ ueſtigia nũc appareãt.ea uero uetus & ꝓclara olim urbs nunc ſolo
titulo ciuitas gentẽ portiã inde oriundã:& quod eſt conſequẽs illuſtriſſimos Ca-
tones habuit ciues:quæ diu poſt pontificibus Romanis tribus ſexto Benedicto:
qui primũ Henricũ regẽ theotonicũ coronauit decimononoq; Ioanne illius ger-
mano:& ſeptimo Benedicto utriuſq; nepote ornata fuit:nec aliã hẽt aliquã pri-
ſtinæ fœlicitatis & gloriæ partẽ ꝓterꝙ ꝙ eã titulo epiſcopatus gubernat uir ſum-
mus græce latineq; eruditiſſimus:& ſumma ꝓditus cũ bonitate:tũ etiã humanita
te Biſſarion græcoꝝ cardinalis Nicenus Bononiæ nũc & exarchatus Rauẽnates
aplicæ ſedis legatus.De cãpis quos Strabo dicit aut ad urbẽ:aut ad mare pertine-
re nimis uerũ eſſe uidemus ꝙ ſuburbiis tunc & uillis habitatos nunc ſolis tectos
ruinis & ſyluis ꝓprie magis cãpos appellari poſſe cõſtat.quom aũt Albam Stra-
Aritia. bo a principio nominauerit ꝓximã illi aritiã omiſit:quã nunc ſolo æquatam tũc
Albanus urbẽ in uia appia fuiſſe ſupra oſtendemus.eſt albæ marinoq; ꝓximus albanus la
lacus. cus emiſſorio cuius mirabili opere facto licet tenues efluant aquæ origo nũc ha-
Aquæ ſal- betur amnis:qui apud locũ cædis apoſtoli Pauli labens paludẽ ad aquas ſaluias
uiæ. appellatũ efficit:eſtq; is lacus de quo uates extruſcus ſicut Liuius refert prædixit
futurũ ut ſi emitteretᷣ inde aꝗ Romani ueis potirentᷣ. diſtat ab albano aritia qui
pariter paſſus circiter quattuor mille lacus:quẽ Suetonius Tranqllus nemoren-
Cæſaris ſem appellat:ad quẽ dicit.C.Cæſarẽ uillã inchoaſſe quã reliquerit impfectã:cu-
uilla. ius quidẽ lacus aqua mirabilis opis emiſſorio educta numicũ amnẽ efficit:quem
Numicus apud ardeã in mare labi diximus.Ad eumq; lacũ eſt ſitum oppidum nemus ap-
flu. pellatum Seruius grãmaticus in ſeptimo Vergilii uerſus hos exponens.Audiit &
Nemus triuiæ longe lacus:dicit nemus appellari lucum haud longe ab aritia in quo lacus
op. eſt ubi ſpeculũ dianæ dicitᷣ:& nemorenſi item oppidũ ꝓxime adiacet cinthianũ
Speculum quod a cinthia quæ & triuia nomẽ licet nunc corruptũ habuit. hunc uero lacum
dianæ. dianæ ſpeculum a maioribus appellatũ Romana re florẽte eo fuiſſe dignũ noĩe
Cinthia- nullus mirabitᷣ:qui ꝓſentis tpis amœnitatẽ eius inſpexerit.uallẽ enim concauam
nũ op. duo in circuitu mille paſſus cõplexã hic lacus dimidiã obtinet. pars reliqua ubi
Caiũ Cæſarẽ ædes diximus inchoaſſe:tũc ut uidetᷣ nemoroſa fuit:a qua oppidũ
Cõſitiões extans nemus appellatum eſt.Eaq; nunc arboribus frugiferis adeo pulchre eſt cõ
ſita:ut nulli in Italia quantũuis cultiſſimo conſitionibus loco cedat. Quantum
autem lacus ipſe maioribus fuerit gratus magnum hoc tempore apparuit argu-
mentũ Proſper colũna cardinalis Patriciuſq; Romanus cũ nemorenſe illud cyn
thianũq; caſtellũ paterna poſſideat hæreditate aliquãdo audiuit nemorenſes di-
Naues cere naues ſuo in lacu binas eſſe ſubmerſas:quæ nec adeo putres ſint ut laceratæ
duæ. funiculos de induſtria alligatos.nec retia caſu implicita tractæ ſequanᷣ.nec inte
gre ſuis ipſoꝝ omniũ incolaꝝ uiribus queãt extrahi.quare uir ipſe bonarũ artium
ſtudiis & ĩprimis hiſtoriæ deditiſſimus nec minus uetuſtatis indagator curioſiſ-
ſimus

ſimus q̃d magnę naues paruo & altiſſimis undiq; circũdato mõtibus in lacu ſibi uoluerint noſſe animũ adiecit:noſterq; Leo Baptiſta Albertus geometra noſtri tẽporis egregius q de reædificaton elegãtiſſimos cõpoſuit libros:ad id opis ē uocatus. Qui uaſa uinaria multos colligata in ordines ea rõne in lacu diſpoſuit: ut de ipſis tanq̃ põtibus hincinde penderẽt machinæ:qbus harpagones ferrei denſioribus appenſi rudẽtibus captã mordicus nauẽ fabri peritiores lignarii attraherent. Et a Genua urbe maritima mercede cõducti aderãt piſcibus q̃ hominibus ſimiliores nõnulli:quoꝝ partes fuerũt.in lacus ꝓfundiora natando deſcendere.& q̃ta eſſet nauis quãq; ĩtegra ſentire.& demiſſos funibus harpagones ĩ morſum capturãq; applicare.tandẽ capta ligotaq; ad prorã nauis quom integra non ſequeretur fracta ẽ:& eius particula trahentes harpagones eſt ſecuta. Spectaculo fuit omnibus Romanæ curiæ nobilioris ingenii uiris:particula nauis quã hac rõne fabricatam fuiſſe apparet. Nauis tota larice ligno aſſeribus triũ digitorum craſſitudine. cõpacta bitumine extrinſecus delibuta fuit.quod bitumen ut etiã nunc apparet croceũ purpureũue contexuit:continuitq; uelamen & plumbeis deſuper chartis ſup funes tota ab aquis imbribuſq; nauem bitumẽq; defenſura obtecta eſt. quas quidẽ chartas clauiculi nõ ut nũc aſſolet ferri.ſed ænei frequentes infixi:ita compreſſerunt ut omnis humor ꝑpetuo arceretur. Interior nauis pars nõ ab imbribus magis & humore q̃ ab igne & ferro fortiſſimã habuit defenſionẽ. Nam cũ argilla & creta quicqd ligneæ ſoliditatis nauẽ intus compegerat ad digiti unius craſſitudinem tectum delibutũq; eſſet ferrũ uehementi igne cõcoctũ liquefactũq; ſup infuderunt:quo ad digiti unius & alicubi duoꝝ craſſitudinẽ ſenſim dilatato: tãtũdem magnitudinis ferrea ut ita dixerim habuit nauis quantũ laricea prius habuerat:& ferro inſup alia argillæ ac cretæ bitumatio: uel ut olim in ædificiis appellabatur cõplaſtratio ſup infuſa eſt:obſeruatũq; fuiſſe uidemus:ut concocto liquefactoq; ferro priuſquã refrixiſſet argilla cretaq; & ipſa eodẽ decoquẽda calore ſupinducerentur:quo & ſubſtrata & ſuperius deducta argilla unũ ſicut etiam nunc ſunt cõmixtũ ex lateritio & ferro bitumen efficerentur: dũq; huic expiſcandæ naui oĩs undiq; inſudat multitudo phyſtulæ in fondo lacus inuẽtæ ſunt plũbeæ:bicubitales longitudine:firmiſſima craſſitudine quas mutuo morſu ac compagine cõbaſſantes in quantũuis maximã longitudinem producere licuit.earum uero ſingulis elegantes inſculptæ ſunt litteræ:auctorẽ ut conii cimus nauis ſuum Tyberium Cæſarem Auguſtum indicantes.cenſuitq; Leo baptiſta fontis copioſiſſimi lucidiſſimiq; ad nemorenſe oppidũ ſcatentis aquas nũc molas cõuoluentes multo ipſarũ phyſtularũ ordine ad medium uſq; lacũ fuiſſe perductas: quæ ædibus inſeruirent ampliſſimis lautiſſimiſq;:quas nauibus ꝓdictis ſupimpoſitas fuiſſe tenemus. Pulchrũ autẽ & pœne mirũ eſt uidere clauos maiores æneos quibus cubitalibus nauis cõſtructa erat ita integros:ita politos:ut nup a fabri ferrarii ĩcudibus exiſſe uideant̃. Lucanus in tertio uiã ſicut ſupra diximus deſcribens: qua. C. Cæſar primũ poſt belli ciuilis initia Romã uenit:infraſcriptos uenit uerſus.q ad albani quoq; montis deſcriptionẽ ſatiſfacere poterũt.cõſtabitq; Cæſarẽ

Magnus fons.

a terracina

a terracina supra arritiam ad cinthianũ:ĩde ad montẽ albanũ ubi nunc castrũ est Gandulphũ puenisse quo de excelso monte Romã primũ inspexit. Iãq; pcipites supauerat anxeris arces. Et qua pontinã uia diuidit uda paludẽ. Qua sublime ne mus scythicæ qua regna dianæ. Quaq; iter est latiis ad summam fascibus albam Excelsa de rupe pculiã pspicit urbẽ & dixit. Te ne deũ sedes non ullo marte coacti Deseruere uiri pro qua pugnabit̃ urbe. Vltima nunc reliq̃ est nobis in hac latinoꝝ regione pars urbi Romæ tibur:anienéq; uersus ppinqua hostiis tiberinis uñ
Gallicanũ ĩcepimus e regiõe auersa.& ut eo unde nup digressi fuimus reuertamur:prænestini montis radicibus algido pximũ est Laurentii colũnæ oppidũ nũc Gallicanũ. qui ut diximus olim Gabii fuerũt uetustissimi.quos Liuius in pmo dicit fraude
Gabii. Sexti Tarqnii filii captos a Tarqnio patre.& Vergilius in.vii. Quiq; arua gabinæ Iunonis:ubi seruius exponit Gabios diu in agros moratos tãdẽ gabios cõdidisse. quãobrẽ Vergilius dixit arua non mœnia. Alibi tñ Seruius sup uerbo nomentũ
Anio flu. & gabio dicit ab albanis regibus eas conditas fuisse. & paucis milibus inde abest anio fluuius:quẽ Vergilius dicit frigidumq; aniené.habetq; originẽ a Sublaco.de quo scribit Plinius:anio in monte trebanoꝝ ortus lacus tris amœnitate nobiles: qui nomẽ dedere sublaqueo defert in tyberim. Liuius scribit Camillũ apud anienem Gallos Roma redépta exeuntes trucidasse:ubi Mãlius torq; detracto gallo
Pons mamolus. Torquatus est appellatus. Is in uia tiburtina ponte iungit̃ marmoreo maximis tñ quæ hẽre solitus fuit ornamentis pene spoliato:quẽ nunc Mamolũ appellãt. Hũc
Mámea uero pontẽ Mãmeã Alexãdri Syri ĩpatoris Romani certe optimi genitricẽ christianã mulierẽ ædificasse in Gelasii secundi põtifici Romani rebus gestis inueni
Pons numétanus. mus. Sed qs pxime illi subiectũ numẽtariæ uiæ pontẽ cõstruxerit nobis ĩcertũ est: qui certiores sumus oẽs tres anieni supĩpositos pontes a Romanis fuisse destructos qñ urbe a Belisario ĩstaurata Totilæ aduẽtum pauidi expectabãt. Secũdusq; est uiæ numẽtanæ pons & ipse licet ĩteger ornamentis q̃ maxĩa habuit spoliatus: demum tertius in uia salaria extat a Narsete eunucho duce pstantissimo ostrogothoꝝ oppressore sicut ĩcisus illi marmore titulus ĩdicat ædificatus. Ad pximaq;
Fidenæ. anienis hostia qbus in tyberim fert̃.sed ultra ipm anienẽ in Vmbria regiõe fuisse coniicimus Fidenas urbẽ uetustissimã:de qua Suetonius Trãquillus in uita Tyberii Cæsaris:fidenis casu theatri uiginti hominũ milia ĩterierunt. Cui cladi simi lem Nero sæuissimus ĩperator sui ĩperii tpibus optauit. Plinius etiã dicit in fidenati agro iuxta urbem Ciconiæ nec pullos nec nidum faciũt. & alibi Romanos accepisse lapides ad structurã ex fidenati agro circa urbẽ optimos. Et supra diximus tyberim diuidere agrũ ueniẽtẽ a fidenate mox latiũ a uaticano de hac Verg. in. vi. urbẽ fidenã. Et liuius lib. iiii. scribit. Legatis romanoꝝ a fidenatibus occisis. qa ob rẽp. occisi erãt statuæ in rostris positæ. & post fidenas ĩ ptãtẽ redactas eoq;
Via Hannibalis. colonos missos. qbus occisis fidenates cũ defecisset a. M. Aemilio dictatore uicti & fidenæ captæ ac desolatæ fũt. Facta ẽ alicubi supioribus ĩ locis mẽtio accessus Hãnibal a Capua tũc a romanis obsessa & triplici uallo circũdata ad urbis romæ mœnia. Quare libet ordine uiã repetere q̃ is uenit. Liui. lib. xxvi. primũ dicit. Q.

Fuluium

Fuluiū flaccū cos.iterū Romā Hānibalē secutum uia appeia.& Setiā Lanuuiūq; pmisisse:q cōmeatus in uia pararēt exercitu suo setiaq; & lanuuiū notissimæ sunt & supra a nobis descriptæ.Hānibalē uero dicit pter cales in agrum Sidicinum p suessulā aliphanūq; & casmatem ītetaniā ac fregellas ad Lirim uenisse.quæ loca ptim in ueteri cāpania nunc terra laboris dicta: ptim in samnitibus a nobis infra sunt īdicata.Hannibal postea Liri trāsmisso agrum psentis latinæ regiōis attigit. Prīo fregellanum:q locus licet fuerit ī samnitibus:tñ habuit agrum suū ī regiōe latina.& nunc dicit̄ pons Coruus.de quo Liuius ī.vi.Hānibal īfestius perpopulato fregellano agro pp īcisos pontes.& ī octauo.P.Plantio proculo.P. Cornelio Capula cos.fregellas Colonia deducta.Et īfra.G.Petilius dictator quom audisset arcē fregellanā ab samnitibus captā omisso Bouiano ad fregellas pgit. Vnde nocturna samnirum fuga sine certamīe receptis fregellis:psidioq; ualido īposito ī campaniā rediit. Ornataq; fuit fregellana colonia.M.Sextilio: quē Liuius dicit rndisse pro duo de uiginti coloniis:q milites prius denegatos & tributa dare promiserunt.sequiturq; Liuius ī Hannibalis itinere.Post frusinatē ferētinatē & ana gninum:q loca nunc parua noīs mutatiōe facta sunt notissima.ex anagnino aūt ī lauicanū uenit.quē locū maxima noīs mutatione facta diximus Valmontonē nunc appellari.Dicit.n.Liuius pitissime Hannibalē q eēt in lauicano agro mouisset algido:qa oppidum illud sicut nunc ē tunc etiā algido pximū ac ppe cōtiguū erat.& peruenisse tusculum:ea.s.uia qua nūc a ualmontono marinū syluis petit̄.& quia sequtur Liuius Hannibalē quom nō esset tusculi mœnibus receptus:dextrorsum descendisse gabios certissimū nobis facit quod supiore diximus loco gabios fuisse:qđ nunc est oppidū gallicanum. Quæ aūt fuerit Pupina quā post gabios accesserit ignoramus.qđ plurimas ea regio hēt oppidoɟ uillarumq; ruinas a nemine habitatas prisca quaɟ noīa nullus nouit.Sed iā magno circuitu ab hostiis tyberinis secundum maris īferi littus ad lirum siue gaurianum.& īde p marsos & mediterranea ad anienē facto ad tyberim est reditum.Quo ī circuitu oīs regio olim latina:siue ut nunc dicitur latium campania & maritima est cōclusa.

Pons coruus.

Gallicanum.

Regio quarta Vmbria siue ducatus Spoletanus.

PRolixiores fuisse uidemur tertia describenda latina regiōe q aliaɟ hñda ratio postulabat.& tñ multo pauciora q oportuit certe q uoluissemus in illa diximus:q plura hēat loca a Liuio Vergilio & a uetustissimis scriptoribus frequētata cæteris Italiæ regiōibus.Sed cū plus iacturæ in ea q ī cæterarū aliq sit factū:adeo ut nulla īcultior populisq; īfrequētior māserit breuitatē nostrā ab īueniendi ea quæ non extent īpossibilitate cō solemur.Ad quartāq; regionē transeamus:eā prisci dixere Vmbriam: nostri ducatum appellant Spoletanum.Idq; ducatus nomen primo ab exarchis Italiæ sedem Rauennæ tenentibus sicut in historiis ostendimus inditum. eā habuit uim ut a militari consuetudine tractum dignitatē nunc referat quæ post regiā est suprema. Quantis uero olim polluerint uiribus Vmbri:hinc maxime apparet q

Vmbria

Liuius in.ix.scribit umbri se urbẽ Romam oppugnaturos minati fuerunt q̃ latos aũt fines hæc regio olim hũit hinc maxĩe cõstat ꝙ Plinius dicit sextã regionẽ um/briã cõplexã agrũq; gallicũ circa ariminũ.Et eã galliæ umbroꝝ gentem italiæ antiquissimã existimari:trecẽtaq; eoꝝ oppida a thuscis qñ etruriã cœperũt debellata fuisse.Sabinos ẽt uidemus fuisse in umbris cõpræhẽsos:& umbriã ad superũ usq; nũc hadriaticũ mare ptinuisse hinc cõstat: ꝙ Trogus & magis apte Plinius dicũt

Spina.c. ĩteriisse in umbris Spinã urbẽ delphicis opibus a Diomede ædificatã:quæ hostio

Rauẽna. padi sibi pximo dedit Spineticũ nomẽ & Rauẽnam cui pxima fuerit Spina:cu/iusq; ruinis ea sit ædificata Sabinorũ oppidũ fuisse Valerius Martialis cocus poe

Fines um/briæ. ta sic docet:Mollis ut æquorea q̃ creuit spina Rauenna.Nos itaq; quom umbriæ fines latii nimis fuerint.Huius nostræ regiõis quã cõsuetudinis ĩueteratæ necessitas ducatũ spoletanũ appellare coegit fines cõstituem⁹.Appeninũ a tyberis fonte supius ĩ etruria ĩdicato usq; ad anienis fluuii ẽt apud urbẽ notissimi sinistrã ripã: & tyberim quoq; eũ anio illabit̃.Prima ex appenino ad sinistrã tyberis ptem de/

Pratolinũ scẽdẽtibus obuia sunt oppida pratolinum & mons Dolius.exinde unico a tyberi miliario abest oppidũ sc̃i sepulchri burgus appellatũ mœnibus arcibusq; q̃ttuor munitissimũ:q̃s Guido de petramala eps̃ & dñs Arretinus supiori sæculo extru/xit.Nullũ uetustatis signũ eo in loco eẽ ĩspeximus.& tñ. C.plinii nepotis epistola legẽtes in qua uillã suã ad radices appenini & ppe tyberim amnẽ describit thea/tralẽ sicut ipse dicit mõtiũ in circuitu positoꝝ aspectũ hoc in loco esse deprehẽdimus:ut in eius uillæ ruinis pma dicti oppidi fundamenta fuisse iacta credamus. Ornat̃ ãt nũc id oppidũ malatesta cataneo iurecõsultissimo:quẽ nõ magis camertinoꝝ cui pest ecclesia:q̃ uitæ ĩtegritas sanctimoniaq; cõspicuũ reddũt. Infra ty/

Tifernum berim ẽ Tifernũ ciuitas castelli dicta:q̃ nũc ciue ornat̃ præstãtissimo Nicolao uitellio equestris ordinis:quẽ studia hũanitatis & mores ĩgenui apud quartũ Eugeniũ pontificẽ præstantissimũ imbibiti clarũ reddũt. Ab eaq; urbe plinius maior in naturali historia dicit Tyberim ratibus romã usq; nauigabilem fuisse.Incipit eo in loco Tyberis q̃ longe ab Appenino recedere:ut quãto magis urbi romæ ap/propinquamus:eo magis nostræ regionis distãtia amnẽ ipm montẽq; intercedat:

Eugubiũ distatq; a Tiferno uiginti milia passus Eugubiũ ciuitas ad appenini radices sita: quæ uetusta romanæ ecclesiæ iuris a Federico gubernat̃ comite montis Feretri: quẽ rei militari cũ gloria deditũ lr̃æ & prudẽtia plurimũ ornãt. Supra Eugubium

Brancha, castella sunt Brãcha:deinde Schigia:quo tramite facillimus est p uiã olim flamĩ

Schigia, niã appenini in Romãdiolã trãsitus. Et a schigia secundũ appenini latera hanc ĩgredienti puinciã obuuium fit Costaciariũ eugubini agri oppidũ:deinceps est sigillũ perusinoꝝ:ĩter q̃ duo oppida fluuius orit̃ Chiesius:q inter eugubinos assi/

Chiesi⁹ fl. sinatesq; montes delapsus fert̃ sub Chãnaria oppido in pximũ amnẽ tiniũ:siue ut nũc dicit̃ Topitiũ.Post signũ est Fossatum arduo in appenini colle castellum.

Fossatum, oppi. Et q̃rto inde miliario abest Vallidũ:cui Gauldũ dicũt. quod oppidũ in ciuitatis a lõgobardis subiecto ĩ cãpo excisæ locũ fuit ædificatũ.paruusq; torrẽs a Vallido

Vallidum breui cursu labit̃ in Chiesiũ:p cuius amnis alueũ uenĩẽtibus Ancona Piceniq; re

gione p

gione per fossatū Vallidūq; qui ex fabriano traiecerunt appeninū iter est Peru/
siam. Ft medio itinere Casa castalda oppidū arduo in colle chiasio īminet. dein/
ceps in Planellū uicū campis adiacentē uia continuatur quousq; ad Patullorum
siue uallis Cippi siue sancti Ioānis uicū pontibus Tyberis transmittitur. Post ual
lidum recedere ab Appenino oppida incipiunt: primaq; est Nuceria ciuitas co/ Nuceria
gnomine alphatenia uetusti nominis. de qua Liuius cos. pfectus ad Nuceriā al/
phateniā oppugnando ad deditionem subegit: estq; ad teniū amnē nunc Topi/
num posita: secundū cuius alueum ingentes cernuntur moles sternenda uia olim
flaminia iactæ. Iturq; illac duodecimo miliario Fulgineum: per quā is amnis de/ Fulgineū
fluit ciuitatē: quæ suffecta fuit foro flaminii uetustæ urbi a longobardis propin
quo in loco ad annū nunc septingentesimū funditus excisæ. Fuisse tamē legimus
uetustis tēporibus alios in umbris fulginates ab hoc loco remotissimos qui apud
Tudertinos habitasse uidentur: eosq; crediderim ad hāc inhabitandā urbem no
uam populariter cōmigrasse. Ornata uero fuit Fulginei ciuitas patrū nostrorum
memoria Gentili medico sui sæculi celeberrimo. Est apud fulgineū planicies to/
tius umbriæ amplissima pariter & amœnissima: in qua sunt quinto ad fulginei
dexterā a miliario Pellium ut appellat Plinius. & ut nunc dicitur Spelium uetu/ Pellium.
sti nominis oppidū. Deinde pari pœne spacio Assisia arduo in colle sita ciuitas ue Assisia.
tustissima passus tria milia a Classio recedens: seraphicoq; Frācisco cuius seruat
reliquias ciue & eius templo omniū Italiæ ædificiū magnificentia celeberrimo or/
natissima: quā Propertius poeta Axim appellat: innuitq; construendo eius urbis
muro consilium attulisse his uersibus. Scādentisq; axis consurgit uertice muros.
Murus ab ingenio notior ille tuo. Tennius siue Topinus amnis quom ad Canna Topinus
riam oppidū Chiesio iunctus est: suū amittit nomē. & deinceps Chiesius appella flu.
tus Bettonio oppido a libertate diu seruata insigni ad sinistrā relicto apud Tor/
sanū oppidum labitur in tiberim: nec ullo tiberis præter narem anienēq; maiore Bettoniū
auget fluuio. Ad alterā uero Chiasii partē multa sunt Perusini agri oppida: quo Torsanū
rum Fracta tiberi est cōtigua. & interius est montonū Braccio rei bellicæ præstan/ Fracta.
tissimo duce illustratū: a quo braccianorū sectam factionemq; habuimus: in qua Montonū
magnæ per ætatē nostrā celebritatis fuerunt Nicolaus piccininus: & postea Fran Braccius.
ciscus filius: fuitq; pariter Nicolaus Braccio ex Stella sorore nepos. Supersunt
etiā Carolus braccii & Iacobus Nicolai piccinini filii: quoꝝ ille aliquas: hic ma/
gnas in Venetorū exercitu copias ducunt: maximo exinde pressi onere q̄ pater/
næ uirtutis & potentiæ eorū uterq; exemplar ad imitationem propositum habeat.
Supra Fulgineum ad sinistram arduo in colle: qui tamen longe appenino abest:
Triuiū est. cuius oppidi & situs & nomen faciunt ut credā hunc esse locū de quo Triuiū.
scribit Seruius in expositione Vergilii super uerbo oliuiferæq; mitustæ. Dicit enī
hæc Treuia postea dicta est quā modo Trebulā dicunt: de qua Martialis coccus Trebula
poeta: Humida qua gelidas submittit trebula ualles. Et uiridis cancri mensibus
alget ager. Et quidē hoc Triuiū est nunc ualde oliuiferū: & in sabinorum uetustis
finibus sitū: sicut mitustas fuisse scribit Vergilius: e regione aūt triuii amœno in

Falcum. colle falcū eſt oppidū:haud quāquā uetuſti nominis:ſed populo frequentatum.
Meuania. Ad colliſq; illius radices in uia olim flaminia eſt Meuania:de qua Liuius ī.ix. De
cimus coſ.magnis itineribus ad Meuaniam ubi tū copiæ umbroꝝ erant perrexit.
fuitq; id oppidū ciue ornatū Proptio Aurelio nauta:q de ſe ipſo ſcribit ad Tullū
libro.i.monobiblos uel ut Nonio marcello placet libro elegiarū.Proxima ſuppo
ſito cōtingens umbria campo Me genuit terris fertilis uberibus.Idēq; in elegiarū
quarto: Vmbria te notis antiqua penatibus edit: Mentior:an patriæ tangitur ora
tuæ.Qua nebuloſa cauo irrorat meuania campo:& lacus æſtiuis intepet umber
aquis.Scandentiſq; axis.& cætera:poſtq̄ uero Proptii teſtimonium de ſeipſo attu
limus aliū umbriæ poetā dare uolumus ignotæ nobis ſicut & ipſi Propertio fuit
patriæ:nā in eodem elegiarū.iiii.ſic dicit. Vt noſtris tumefacta ſupbiat umbria li
bris: Vmbria romani patria Callimachi.& Lucan⁹ ī pmo.Eſt q tauriferis q̄ ſe me
uania cāpis.Explicat:audaces ruere in certamina turmas:planiciei itē quā hoc in
Spoletum loco ampliſſimā eſſe diximus poſt Triuiū imminet Spoletū:quā ciuitatē Liuius
libro uigeſimo Coloniā a romanis deductā fuiſſe ſcribit.& libro.xxii. Hanniba
lem dicit poſt trāſumeni pugnā recto itinere p umbriā uſq; ad Spoletū peruiniſſe
inde cū depopulato agro urbē adorſus eſſet expugnare cū magna cæde ſuoꝝ re
pulſum cōiectantē ex unius coloniæ haud pſpere tentatæ uiribus quanta moles
Romanæ urbis eſſet in agrū picenū cōuertiſſe exercitū:& libro.xxiiii.Idem Liui
us prodigia unius tempeſtatis enumerans narrat. Spoleti tunc ex muliere uirum
factū.Euſebius autem dicit Meliſſum ſpoletanū grāmaticum inſignem Spoleti
natū fuiſſe.Martialiſq; poeta uinū laudans ſpoletinū ſic dicit. De ſpoletinis quæ
ſunt carioſa lacunis Malueras q̄ ſi muſta falerna bibas.Et nos hiſtoriarū.xii.oſtē
dimus Theodericū regē primū Gotthorū ſpoleti ampliſſimas ædificaſſe ædes.
& alios qui ſucceſſerunt Gotthos deſtruxiſſe Spoletū mœnibus euerſis:quā Nar
ſes eunuchus refici curauit.Ea ciuitas ubi ſtāte Romanæ eccleſiæ fœlicitate thea
trum fuit.arcē habet omniū Italiæ munitiſſimā:& quæ ædificioꝝ pulchritudine
nuperrime ornatiſſima eſt reddita.Nuceriæ ciuitati & pterlabenti tennio ſiue to
pino amni ac Fulgineo treuio & ſpoleto adiacent atq; imminent colles monteſq;
altiſſimi:pluribus tamen uallibus torrentibuſq; inter ſe diuiſi:ut ab ampliſſima q̄
deſcripſimus planiciæ ſpoletana ualle appellata ad appeninū magna ſit diſtātia:
caſtellis:oppidis:ciuitatibus uicis & uillis etiā uetuſti nominis habitata: quæ alte
ra pœne regio ſed montoſiſſima poſſit appellari. Primū his in mōtibus ſupra ful
Caput aq̄ gineum eſt caput aquæ caſtellū a ſcaturiēte ibi celleberrimo fonte dictū:qui fons
Collis flo amnem efficit breui curſu tenuium adaugentem. Supra eſt collis Floridus:itē ca
ridus. ſtellū lacui adiacens parū amplo:& caſtelli ipſius nomine appellato:quem paruu
lus riuulus pp̄e fulgineū exonerat in Topinū imminentq; undiq; lacui montes
Serauallis. altiſſimi in quibus ſanctæ notoriæ notius eſt oppidū camertinis ſubiectū. Et per
collē floridū itur ad arctiſſima appenini clauſtra p quæ Serauallis appellata Ca
Camerinū merinū petit̄ ciuitas uetuſtiſſima in piceno a nobis poſt hac deſcribēda:quāquā
Serauallis prima domus tectum habet:cuius anterior pars in umbros:in picentes
poſterior

posterior a quã pluuiã dimittit. Subest colli in quo Triuiũ esse diximus plucidus fons tantã subito euomens aquã ut intra stadii unius cursum efficiat fluuium:q infra fulgineum labit̃ in topinum. Est uero is amnis clitũnus. de quo Vergilius ĩ georgicis. Hinc albi clitumne greges & maxima thauri. Victima sæpe tuo perfusi flumine sacro. Romanos ad templa deum duxere triumphos. Quod uero Verg. supradictis in uersibus innuit. Plinius diffuse scribit eã orã thauros gignere oĩum Italiæ maximos: in quis plurimi sint albi. unde Lucanus supra ostendit. Meuaniã secus quã clitumnus labit̃ in topinum esse in campis thaurensis. & Proptius itẽ post superius ab eo scripta de meuania addit: & pecus & niueos abluit unda boues. Triuium ĩter & Spoletum multa sunt spoletinoꝝ castella quosq; montes ar duos penetrãtes ceretũ: & subiectum illi pontẽ oppida ĩueniunt: quoꝝ ꝑmum in famis quæstus populo frequentat̃: q omnẽ pœne europã illi peragrãtes diuersis ad fallendos homines suæ miseriæ fuitq; religiosi alicuius instituti ꝑtensis colori bus stipẽ mendicando petunt: & diuitias inde multas accumulant. & eo usq; gentis illius cessit infamia: ut queãdmodũ a gnatone adulatores gnatonici: sic ab hac gente ĩportuni inuerecundiq; petitores ceretani ubiq; per Italiam uocitent̃: quæ ignominia ꝑ italos pœne oẽs ne europã & alios ducatus Spoletani incolas per Italiã inquinet publico ro. pon. edicto inhibitum ẽ ceretanis ne ultra mẽsem iniussu prætoꝝ domo absint. Pontani uero licet a cereto originẽ ducant aliquot uiros per ætatẽ nostrã doctissimos habuerunt: inter quos Ludouicus iurecõsultoꝝ consultissimus fuit. & ex eadẽ cognatione ac ꝓfessione Paulus romæ cõsistorialis aduocatus celeber habet̃. Magnæ etiã indolis prædictæ succrescit pontanæ genti adolescens Iouianus: q iambico uersu & scribẽdis elegiis assiduo deditus studio Propertii & Callimachi contribulũ: aut uicini Ouidũ: aut quẽ magis imitat̃ Catulli Veronensis laudibus mĩsurus uidet̃. Pontẽ oppidũ a ponte dictũ narem ibi prope fluuiũ iungente prætergressi ad sextũ miliariũ inueniunt Cassiam noui nominis oppidũ: sed populo frequẽs ac libertate cõspicuũ quod fluuius attingit. Coruus apud altissimũ regionis montẽ: q & ipse coruus appellat̃ oriundus. & in narẽ fluuium apud Tripontiũ castellũ defluens: cuius castelli iurisdictiõis possessionisq; cã nursini spoletiniq; crudelissima inter se ꝓximis tpibus prœlia commiserunt: in quibus capti superatiq; concertatoris sanguini & uitæ nullus pepercit. Septimo a Cassio miliario arduos inter montes uallibus trĩ cũ amplis: tum ẽt amœnis distinctos esse Nursia urbs uetusta: quam Liuius libro. xxx. dicit dedisse milites publio Scipioni armãda classe quã in aphricã duxit: paruusq; illius mœnia attingẽs torrentulus medio inter cassiã & narẽ tractu illabit̃ coruu amnem. Vetustum uero a scriptoribus celebratũ est nursiæ nomẽ: quod quidẽ oppidũ libertate: sed imprimis beato Bñdicto monachoꝝ patre alũno clarissimũ: priorẽ tpe Benedicto sum mũ genuit uirũ. Quintũ Sertorũ nulli romanoꝝ ducũ uirtute secundũ. Seruius grãmaticus in Vergilii expositione ubi uerba sunt quos frigida misit Nursia sic dicit. Ciuitas frigida re uera aut certe uenenosa noces: nã ubiq; in cõcionibus suis Gracchi nursinos sceleratos appellauerunt. Seruius uero uidet̃ situm eius oppidi

Glitũnus. Ceretum. Pons op. Pontani Pons op. Tripontiũ Nursia. S. Benedictus.

ignoraſſe:nãq; poeta excellẽtiſſimus q̃ oĩa & in primis hiſtoriã ac Italiæ regiones peritius noſſet q̃ Seruius:frigidã dixit nurſiã:nõ qa ſceleratos cum ſceleratis grac chis nurſinos indicauerit eſſe:ſed qa altiſſimis frigidiſſimiſq; nurſia mõtibus cin geret:quod d.n.ipſe docet effectus nurſia gignit uiros quoꝝ qui inferioris uidẽtur eſſe cõditionis non magis pite & induſtrie aratrũ & ligones ſiue fibulã & forfices q̃ reip.ad quẽ ſedent clauũ tractare nouerunt.& digniori in ciuiũ cœtu multos ui dimus:plures audiuimus litteris ornatiſſimos:qualẽ hẽt ætas noſtra Bñdictũ re guardatũ:q originẽ ſicut & nomẽ referens in beati Bñdicti ꝓgeniẽ uir ẽ:nõ magis philoſophiæ & phyſicæ qbus claret artibus q̃ prudẽtia & cõſilio excellẽs:nurſinũ multas gignere rapas Martialis ſic indicat:nurſinas poteris partius eſſe rapas. Eſt

Coniſſa — ſupra Caſſiã decimo miliario Coniſſa noui noĩs oppidũ ſed populo ut ĩde mõto ſiſſimis frequentiſſimũ.Et hæc qdẽ in ea montiũ pte q̃ ſpoletũ e regione reſpicit

Viſſium — citra narẽ Viſſiũ eſt uetuſti noĩs oppidũ uiginti paſſuũ milibus a Cereto:& ſub ipſi pœne appenini iugis remotũ uiſſii mœnia abluit nar fluuius:de quo Vergi.

Nar flu. — Sulphurea nar albus aq̃:ortũ ſuũ ſuperiori in appenini iugo hñs.Eſt amnis ipſius origo ea rõne memorabilis quã ſicut a maioribus tradi uidemus & uis ipſa uerbi ſignificat:fons geminus fluuiũ inchoãs ex duobus manat orificiis nariũ aĩalis cu iuſpiã ſpẽm ĩ ſaxoſi mõtis capite imitãtibus.Ad hãc naris ripã deſcẽdẽtes quom

Schizinũ — Ceretũ Pontũq; oppida ꝑtergreſſi ſunt Schizinũ inueniũt oppidũ ſex a Spoleto milibus ſemotũ:ubi Sublicẽs pons Narẽ iungẽs iter ſpoleto ad montẽ Leonẽ op pidũ Caſſiãq; & Leoneſſam ac ad caſtella circiter octo mõaſterii ferẽtili ꝑbet. Et ĩferius narẽ ꝑiter iũgit pons lapideus ad oppidũ haronẽ: ĩfra qd oppidũ fluuius. Nar uelini amnis lacuſq; caſu mirabili adaugetur.Is amnis Velinus in appenino

Ciuitas re galis. — binos hẽt fontes.ꝑmũ remotiuſq; apud oppidũ ciuitatẽ regalẽ appellatum:& alte rũ apud Interdochũ oppidũ.delapſuſq; ad ciuitatẽ reatinã uelinus ĩterſecat pœ ne mediã:de q̃ Liuius lib.xxxi.aduẽtũ Hãnibalis ad urbẽ Romã deſcribens Cœ

Reate — liũ dicit ſcriptorẽ iter ab reate & cupiliis ordiri.Ea ciuitas ſicut recte opinari ui deor Veſpaſianũ genuit & Titũ ac Domitianũ filios ĩpatores ro. qñquidẽ uicus

Phẽne — phenne a quo ipſi duxere originẽ:nõ ſolũ in reatino agro ſed reati ꝓpinquum eſt. Dicit tñ Suetonius a quo hæc ſumpſimus qhenne uicũ modicũ in ſamnio eſſe: ſicut iure optimo reatina ciuitas eſt ponẽda:q Thomã nunc hẽt morronũ eloquẽ

Velinus amnis. — tia & ſingulari memoria ꝑditum.Progreſſus paruo ab reate ſpacio uelinus amnis & multis riuulis & fõtibus:quoꝝ unũ neptunini appellatũ dicit Pli.alio atq; alio exoriri uelinũ facit lacũ:nũc a pede luci ꝓpinquo oppido uocitatũ. Pnus uero q̃ in lacũ tot colligant aq̃ paludes efficiũt:ĩ qbus tñmõ ſcripſit in admirãdis Cice

Vmbilic⁹ Italiæ. — ro ungulas iumẽtoꝝ ĩdurari.In eo aũt lacu Italiæ umbilicũ eſſe.M.Varronẽ ſcri pſiſſet refert Plinius.Decidit aũt eo ex lacu in narẽ idẽ fluuius alta rupe ĩ quo exi to ſaxum creſcere dicit pli.Sonitũq; facit is fluuii ĩ narem amnẽ caſus q̃ decimo exaudit miliario:quom tñ eũdẽ ob caſum fumus aſcẽdat ꝑpetuus aerẽ ĩ ſublime obnubilans & ſpumans:quom in fundũ cadit aq̃ ſcintillas exilere facit:q̃ apud ĩ teramniam ſexto diſtantẽ miliario cõſpiciuntur. Vergilius in ſeptimo. Eſt locus

heſpe riæ

hesperiæ medio sub montibus altis. Nobilis: & fama multis memoratus in oris: Ansancti ualles: dẽsis hunc frõdibus atrum. Vrget utrũq; latus nemoris medio q; fragosis. Dat sonitum saxis & toto uertice torrẽs. Hic specus horrẽdum: & sæui sp.racula ditis Mõstrãt: ruptoq; ĩgẽs acherõte uorago. Pestiferas apit fauces. & cætera. Seruius sic exponit. Hunc medium cosmographi dicunt. Est aũt in latere cãpaniæ & appuliæ iuxta Venusium ubi hirpini sunt: & hẽt aq̃s sulphureas. iõ grauiores qa ambit sylu is. ideo ibi dicit aditus infernoꝝ q grauis odor iuxta accedẽtes necac: adeo ut uictimæ circa hunc locum nõ ĩmolent sed odore perirent. ad aquam applicatæ hoc erat genus litatiõis. Sciendum est tñ Varronem enumerare quot loca in Italia sunt eiusmodi: uñ Donatus dicit Lucaniæ eẽ q describit locus a poeta fluuiũ qui color uocat quod adeo nõ pcedit: quia cum Italiæ medio sub montibus altis hoc nisi ad totã Italiam referas non procedit. & si non est in ualle Italiæ montosa. Nam in hoc loco mõtes penitus nõ sunt. Seruius aũt cuius sunt pdicta uerba non minus a me q̃ Donatus ab eo reprehẽdi põt: qa iuxta uenusium nõ est Italiæ medium. Sed in hoc lacu uelino sicut a Marco uarrone habet. Et licet uenusii locus nobilis sit & hẽat circa ualles sanctas. s. fertiles tñ non habet mirabilem fertilitatẽ: quã hic habuit uelinus qñ a principio fuit exsiccatus. Nã ipse idẽ Seruius uerba uergilii alio in loco exponens Rosea rura uelini dicit lacus iuxta agrũ qui Rosulanus uocat. Varro tñ dicit lacum hunc a quodã cõsule in narem fluuio deriuatũ: post qđ tanta est cõsecuta fertilitas: ut pticæ longitudinẽ altitudo superaret herbaꝝ. qn ẽt per diẽ quãtum demptum esset tñ per noctem cresce bat. unde plinius libro. viii. Cæsar uopiscus quom causam apud censores ageret: cãpos Rosiæ dixit Italiæ sumen esse: in qbus pticas pridie defectum gramẽ operiret. Dicit ergo notanter Vergiliũ significasse hãc soli fertilitatẽ per uerbum Ansancti: quod ipse Seruius exponit omni ex parte sancti. & quom cætera cõgruant medium Italiæ altitudo montium casus fluuii & lacus q speciẽ præ se ferat spiraculoꝝ sæui ditis: esse hunc uelini casum in narẽ locum Italiæ medio a Vergilio de scriptũ ostendunt. Interãnia est prima in ordine supiore. post Spoletũ ciuitas uetusta: quã Liuius libro uigesimoseptimo dicit unam fuisse ex coloniis Romanis duo de uiginti: quæ difficillimis per Hannibalis præsentiã romani populi rebus militiã & collationẽ tributoꝝ detractauerunt. Cuius prata dicit Plinius quater in anno irrigua secari & non irrigua ter. quod naris illam circũeuntis uicinitas. effi cere uidetur. Ornatur ea ciuitas Ioanne Macincollo cameræ apostolicæ auditore legũ ac bonaꝝ artiũ studiis decorato. Prius uero q̃ ad naris fluẽta ulterius psequamur: omissa secũdũ tyberim repetamus. postq̃ amnis chiesius in tyberim est delapsus pmũ adiacet haud pcul tyberi oppidũ diruta populo frequẽtatũ. Deinceps Ameria ciuitas uetustissima. nã Marcus Cicero sicut refert Plinius eã ãn persii bellũ annis nongẽtis. lxxiiii. conditã prodidit. Vergilius in bucolicis: Amerina retinacula. & Seruius exponit. Virgas qbus uites ligantur quæ uirgæ abundant circa ameriã fuitq; roscio olim ornata ciue quem Marcus Cicero parricidii accusatum contra Syllæ dominantis potentiam defendit. patrem enim Roscii

Interãnia

Diruta

Ameria

hominē locupletem & bonū: sed magis q̄ par esset erga filiū in clamentem clam occiderūt quidā. filiusq; p occasionē discordiarū quasi paternæ cædis auctor ab hisdē interfectoribus accusabat. pda ad Grisogonū quendā Lucii Syllæ satellitē redibat. nemine itaq; ob Syllæ metū audente defensionē suscipere innocentē bonūq; adolescentē defendit Cicero: qui in Syllano exercitu militauerat. Fuitq; postea Roscius tantæ in histrionia excellentiæ: ut Cicero & cæteri florētissimæ illius ætatis uiri recitantē sedulo audirent: qui adeo doctus fuit: ut librum scripserit in

Tudertū quo histrioniā eloquentiæ cōparauit. Interius est Tudertū ciuitas uetusta: siue ut Plinius appellat tuder tertio Martino pon. ro. ciue ornata: cui multa subsunt oppida & castella tyberis ripas & colles montesq; adiacentes cōplentia: sed minime digna: q̄ describendo singulariter psequamur. Proxime uero illis atq; ēt Interāniæ nisi medius interesset nar est sanctus Geminus pstans in regiōe oppidū. Abest In

Narnia. terānia sexto miliario a Narnia arduo in colle sita a pfluenti nare dicta: quam Liuius & Plinius Nequinā fuisse dictā affirmant una coloniaꝶ: q̄ Hannibale Italiā pmente militiā & collationē tributorū detractauerūt: in cuius agro dicit Plinius scripsisse in admirādis Ciceronē terrā esse ex qua siccitate lutū fiat imbre puluis. de qua Martialis sic dicit: Narnia sulphureo quam gurgite candidus amnis: Circuit ancipiti uix adeunda iugo. Quæ pontē habuit supbissimi operis nunc dirutum: de quo Martialis. Sed iā parce mihi nec abutere Narnia q̄nto. Perpetuo liceat sic tibi ponte frui. Ea ciuitas uetustissima ciuili diuisione alias per ætatem nostrā: sed magis magisq; pximo tēpore lacerata: horrendas suoꝶ mortes uidit: quæ Gattamelatā genuit clarissimū belli ductorē. & nunc Berrardū habet Spoletinū epm ciuilis & pontificii iuris excellentia celeberrimū. Septimo inde abest miliatio

Ocriculū in uia itē flaminia Ocriculū uetusti nominis oppidū: ultra quod sabinæ fines tyberim attingunt. Liuius in nono: Ocriculani sponsione in amicitiam accepti: & ī xxii. dicit Fabiū dictatorē uia flaminia pfectum obuiā cōsuli exercituiq; quom ad tyberim circa octiculum conspexisset agmen uiatorē misisse: qui nunciaret ut sine lictoribus ad dictatorem ueniret. Igitur a uelino lacu repentes omnē ex ueteri umbria nobis reliquā regionē ea quæ ipsum uelinum & reatinam urbem: tyberim anienē flumina ad lacū marsoꝶ interiacent explicemus. Maximus aūt is est montium & cāpoꝶ globus: & quē nec incolæ satis norunt: in quo multa fuerunt prisci uocabuli loca quæ psentibus conferri nequeunt: tum quia interierunt: quædam tum quia incōpræhensibilis mutatio in aliis est facta. Erant aūt olim hæc oīa sabinæ loca regionis omniū Italiæ uetustissimæ. Nā uidemus Vergiliū dicere ante inditū nomen Italiæ oenotros illā coluisse & oenotriā fuisse constat sabinoꝶ tractum. quod docet Seruius. in. vii. sup uerbo oenotria tellus. Romanos etiam originē habuisse a sabinis p raptū mulieꝶ cōstat. Vnde est q̄d dicit Vergilius. in pte est data Roma sabinis & factū īter Romulū & Titū Tatium fœdus p quod recepti sunt in urbē sabini ea lege ut in oībus eēnt ciues romani nisi in ferendis suffragiis. Nā magistratus nō creabāt. Dicimus ergo fuisse in sabinoꝶ mōtibus q nūc reate & inter sabinā psentis tēporis regionē altissimi cernunt. Tetricæ horrentis rupes

montēq;

monteq; seuerum & casperiam ac forulos ciuitates. Fuerunt etiam arcades genus a Palante pfectū: qui regē Euandrū comites sunt secuti: & Imela fluuius. His ge/neratim dictis notiora particulariter explicemus. Primū est Auelini in narē casu Sabinos nostri tpis petētibus colles Scipionis oppidū populo frequētatum. Post mons Bonus & teranū castella fluuiolo ppinqua: qui nunc noīe carēs Imela fuit ex montibus oriundus: quos Vergilius supra docuit casui uelini in narē īminere & inter ocriculū ac malianum cadēs in tyberim. Ab ipso aūt Imēle ortu apud pe/delucū montes incipiūt. qui sinistra ciuitate reatina ppetuo in meridiē cursu cō/tinuari sempq; crescentes: & quam lōge ab appenino recedentes æquicoloꝝ olim nūc Taliacotii mōtibus pxime adhærēt tyburq; ferent: quos quidē montes si ue tustiora quærimus arcades incoluerūt. & tetricæ horrentis rupes monsq; olim se uerus: mons sancti Ioānis nūc & mōs niger dicunt. Supraq; eos dextrorsum est oppidulū caput farfari dictum: q eo in loco farfarus amnis hēt originē: qui fama notissimus Sabinā regionē pſentis tpis mediā diuidit. Imele aūt sinistrorsum est ppinquum Villæ nūc oppidū Vacunna appellatū: cuius meminit Horatius ad Aristū. Hæc tibi dictabā post fanum putre uacunnæ. Acronq; exponit uacun/nā apud Sabinos plurimū cultā. quidā Mineruā: alii Dianā putauerunt. nōnulli uenerē. Sed uarro reꝝ diuinaꝝ primo uictoriam esse ait q ea maxime hi gaudent qui sapientiæ uacāt. Imele uero dextrorsum īminet Mallianum ciuili cultu habi tatum & primariū hoc tpe regiōis Sabinæ oppidum. Post arduum montē in quo mallianū est descendētes in Sabinæ mediterranea uallem inueniunt ut in monto sa regione amplā in qua Imele fluuio proxima est sanctæ Mariæ sanctiq; Eutimi ecclesia Sabinæ regionis epm cui dextrorsum adiacet oppidum turres pro curri/bus uetustissimis Nūmæ Pompilii patria appellatū. Beatus. n. Gregorius in regi/stro scribit. Gratioso epo numētano curā gubernationēq; sancti Eutimi ecclesiæ curium in sabinoꝝ territorio cōstitutæ tibi puidimus cōmittendā. Nomentum nāq; regioni sabinæ ad hāc urbi Romæ cōterminā partē continet. quā urbem Se neca epistola qnta supra centesimā dicit aerē habere insalubrē: unde nunc peni/tus derelicta est. Martialis aūt cocus poeta quom uillam ibi possiderit eam sæpe/numero laudat. Nomentana meū tibi dat uindemia bacchū. Si te quintus emat cōmodiora bibas. Et de rosa tractans sic habet. seu tu pæstanis genita es: seu tybu tis aruis. seu rubuit tellus thuscula flore tuo: seu prænestino te uillica legit in hor to. seu modo cāpani gloria ruris eris. Pulchrior ut nostro uideare corona sabino. De nomētano te putet esse meo. nomētūq; ciue ornatū fuit præstanti Crescentio qui dignitatem consularē Eugenii. iii. & qndecimi Ioānis pontificū Romanorū tpibus omniū ultimus resumere: ac aliquādiu retinere est ausus. hūicq; pro arce hadriani molē ab ipso postea castrū Crescētii appellatā. Supra cures sinistrorsum in mōtibus sunt castella stronconū. mons Caluus & sanctus Petrus. inferius ad dexterā Cotanellū. rocha antiq & aspa secus quā torrēs labit calētinus breui cur su in tyberim cadēs. cotanellū ēt & Rochā antiquā supeminēt colles ardui: ultra quos buccinianū est oppidū sancti Petri. Inter. Calentinū ēt & mallianū oppidū

Auelini colles.
Tetricæ ru pes.
Caput far fari.
Vacūna
Mallianū Sabinæ
Turres op.
Nomētū.
Rosæ.

sunt castella collis uetus.Stemiliana.Furanũ.Gabinianũ.transmissoq; calentino castellũ est in colle poggiũ mirtetũ:cui torrentulus adiacet riuus solis dictus.uideturq; is esse quẽ Horatius in primo epl'arũ sic describit.Me quotiẽs reficit gelidus digẽtia riuus.Quem mandela bibit:rugosus frigore pagus. Quid sentire putas.qd credis amice pcari.& Acron exponit:Mãdela pagus ĩ Sabinis ubi riuus digentia.supraq; eius riui fontẽ dextrorsum est.Mõtopolis oppidũ publicam cuius areã ĩnatũ ferrei coloris obdurũ sternit saxũ.dedit uero Mõtopolis magnũ huius sæculi sabinis ornamẽtũ Petrum odũ:qui grãmaticus Romæ celeber nasonianã flaccianãq; simul in omni carminũ gñe facultatẽ facilitatẽq; est nactus.Sequitur ad Tyberim farfari amnis hostiũ:fuitq; is fluỹ priscis tpibus farfar & fabaris appellatus.Nã Seruius dicit fabarim eẽ fluuiũ q p Sabinos transiens & farfarus dicit':unde Plautus dissipabo te tanq̃ folia farfari.Ouidius uero.Et amœnæ farfaris unde:put certe nũc ẽt sũt amœnissimæ.lõgissimo.n.tractu postq̃ farfarus mõtes reliqt p plana labit' culta opacis undiq; tectus arboribus.qua quidẽ ĩ amœnissima planicie monasteriũ ipsi fluuio dextrorsum ĩminet amplissimũ farfense appellatũ castella ad decẽ possidẽs:quorũ primũ fara dictũ colli impositũ est monasterio ĩminẽti.Et illi dextrorsum adiacet oppidũ poggiũ curtesii a curtesio amne subtus delabẽte uocatũ.quẽ qdem fluuiũ alliã psico noĩe dictũ fuisse cõstat.Farfensi etiã monasterio dextrorsum ĩminet Nerula oppidũ nobile.Supius sũt Scãdrilia.Tophia.mons sanctæ Mariæ.fraxũ.poggiũ.Donadeũ.salixanũ.poggium maiani.hæc uero uallis quã farfarus efficit tam multis habitatam castellis illa eẽ uidet' in qua Horatius uillã hũit.Mõtes.n.quos a pedeluco tybur usq; cõtinuari ostendimus:hac sola ualle interrũpunt'.Horatius ad Quintũ.Scribet' tibi forma loqciter & situs agri.Cõtinui montes ni dissotiet' opaca ualle.Sed ut uenies dextrũ lacus aspiciet sol.leuũ descendẽs curru fugiente uaporet.Temperiem laudes. Quid si rubicũda benigni corna uepres:& pruna ferant.& quercus & illex multa fruge pecus:multa dominũ iuuet umbra.Scribit ẽt Horatius in pmo carminũ de eodẽ sic. Velox amœnũ sæpe lucratilẽ mutat lycæo faunus:& igneã defendit æstatẽ capellis usq; meis pluuiosq; uẽtos.Et Acron exponit lucratilẽ esse montẽ in sabinis:ex eaq; uilla uinũ fuit uillæ:sicut in frigidis locis nasci uidemus.quod Horatius mœcenati misit cũ his uersibus: Villæ potabis modicis sabinũ cantaris græca quod ego ipse testa conditũ leui.Datus in theatro cũ tibi plausus.Erat etiã in huius uillæ agro sylua:de qua Horatius carminũ itẽ pmo sic scribit. Nãq; sylua lupus in sabina dũ meã canto lalagen.& ultra terminũ curis uagor expeditus fugit inermen.fuitq;.Horatio tam grata hæc uilla ut carminũ tertio scribat: cur ualle pmutẽ sabina diuitias opesiores.& infra eiusdẽ uillæ fõtẽ sic laudat:O fons blãdusiæ splẽdidior uitro.Dulci digne mero ñ sine floribus cras donaberis hædo & infra.Te flagrãs atrox hora caniculæ nescit tãgere.Tu frigus amabile fessis uomere thauris.pbes & pecori uago. Fies nobiliũ tu quoq; fontiũ.Me dicente cauis ĩpositã ilicẽ saxis unde loqces lymphæ desiliunt tuæ.Vt nõ sit mirãdũ si Horatiũ ad hãc ueniẽs uillã fidẽ amico fefellit sicut his uersibus. Quinq; dies tibi pollicitus

me rure

Mandela

Digẽtia

Mõtopolis

Farfarus flu.

Poggiũ op.

Nerula.

Scãdrilia

me rure futurū.sextilē totū mēdas desideror.Sequunt̄ ad tyberim fluuii curresii
siue alliæ hostia:ubi sabinæ regionis olim finis erat & crustumii incipiebant: quo
rū populorū locorūq; appellationē pli.scribit.xvi.ab urbe Roma miliario post sa- Venientes
binos inchoasse.& ueientes ab ipsis crustuminis e regione positis ibi fuisse diui-
sos.unde mons rotūdus ursinæ palūbaria sabellæ familiarū urbis romæ patritiaꝝ
oppida ut in regiōe opulētissima i crustumeriis annumerāda erūt. Allia uero flu-
uius est de quo Vergi.Quosq; secās infaustū interfluit allia nomē.& seruius ex-
ponit: Allia fluuius haud longe ab urbe est iuxta quē galli Breno duce.xv. calen. Allia flu.
Augusti deleto Romanoꝝ exercitu postridie deleuerūt urbē.Quā historiā Liui⁹
in sexto diffuse narrat.unde dies illa alliēsis dicta ꝑ cæteris oībus nefasta semp est
habita.Fidenæ dehinc describēdæ inter montē rotundū anienēq; & tyberim fue Fidenæ.
runt.de qbus in Latina regione & in Etruria Veios descnbētes quorum Colonia
erant abūde diximus.Ornata fuit Sabina regio Landone Romano ponti.cuius
patriā ignoramus.Postq̄ ager sabinus crustumenusq; cū fluuio allia mōteq; rotū
do post tergū est relictus annio fluuius tertio a roma miliario fert̄ in tyberim.

Regio qnta Picenū siue Marchia Anconitana.

S Ed iā ꝑuentū est ad fines oēs ducatus spoletini: Annioq; flu-
uius nos traxerat ad loca ī latinoꝝ ptibus a strabone Plinioq;
enumerata.Quare pedē referentes ad ꝓpinquā cōtermināq;
regionē trāseamus:q̄ olim Picenū dicta nūc ē Marchia anco- Picenum.
nitana:quom tñ aliqñ prius fuerit appellata Marchia firma-
na.Nā in gestis rebus septimi Gregorii pontificia Romani in
cōcilio Lateranensi legimus Robertū Guiscardū qa Marchiā occupasset firma-
nā fuisse excōicatū.Piceni fines sūt a septemtrione Appeninus eū a ducatu spole
tano ut ostēdimus diuidēs:& ab oriēte ꝑsertim hyemali fluuius olim Isaurus nūc
folia dictus.A meridie superū mare.post fluuius Trētus Asculū ꝑterlabēs.Liui⁹
lib.xxii.Hānibalis ꝓgressus describēs post inflictā ad lacū Trāsumenū populo ro
mano cladē dicit eū uenisse in agrū picenū nō copia solū oīs generis frugū abun-
dantē sed refertū ꝑda.Et pli.scribit picētes quondā ubernmæ multitudinis trecē
ta sexaginta milia in rei publicæ deditionem uenere a sabinis orti.Quom uero so-
tialis belli incentores aut primi marsis incentoribus sotii fuissent in eos a Roma-
nis crudeliter est sæuitū.Liuius libro.xxiii. C.Terentio procos.negociū datū ut in
piceno agro cōqsitionem militū hēret.Et lib.xxvii.Claudii Neronis cos.ad Liuiū
salinatorē cos.aduersus Hasdrubalē ituri describēs iter eū dicit flexisse in picenū.
Martialis cocus poeta attribuit reꝝ trium proprietatem piceno his uersibus:Hæc
quæ picenis uenit subducta trapetis:Inchoat atq; eadē finit oliua dapes.Et alibi:
Picentina ceres niueo sic nectare crescit.Vt leuis arrepta spongia turget aqua. Itē
alibi.Filia picenæ uenio Lucanica porcæ Pultibus hinc niueis grata corona da-
tur.Liber uero ab orientali parte piceni siue Marchiæ anchonitanæ descriptionē
incipere.Isautus amnis folia nunc dictus ex appenino ad cotulū arcē ortum ha- Isaurus.
bens Pisauri ciuitatis uetustæ mœnia attingit ubi portū sed tenuem ra ro maiori- Folia flu.
bus nauigiis

bus nauigiis apertū facit:eā ciuitatē q̄ pœnes Isaurū sit nomē nāctā a Romanis
conditam fuisse cōstat. Liuius etiā lib.xxxix.eā a romanis simul cū mutina & par
ma coloniā deductā scribit. Scribit Eusebius de tpib⁹ Acciū tragœdiarū scripto
Pisaurum rē natū parētibus libertinis Pisaurū inter colonos fuisse deductū:& fundū accia
nū fuisse iuxta pisaurū:credimusq; fuisse ubi nunc corrupte dicit᷑ Farnazanū pi
saurꝫ urbē.nos a Totila destructā a Belisarioq; instauratā in historiis ostēdimus.
Quæ supiori sæculo pncipē nacta ē pstātē Malatestam Pandulphi filium litteris
moribusq; ornatissimū:q natos tres & unicā inter rarissimas clarissimasq; nume-
randā mulierē genuit Paulā mantuanoꝝ pn̄tis tpis pncipum genitricē. Primū su
Mōs abba/ pra pisauꝝ ad Isauri siue foliæ sinistrā ripā oppidum est mons abbatis:e regione
tis cuius oppidi Idaspis torrēs Isauro iungit᷑:quod poeta Lucanus nouit ubi dicit.
Idaspis fl. Et iunctus idaspis isauro. Suntq; multa inter Idaspim & Isaurum Pisaurensis &
Vrbinatis agroꝝ oppida:quoꝝ mons fabroꝝ notius habet᷑: editissimo autē inter
Vrbinum. flumina ipsa monte Vrbinum ē uetusti nominis ciuitas:cuius īter ueteres pmum
meminit Cornelius tacitus uitelliensi bello:& Pli.dicit urbinates cognomine me
thaurenses. Nosq; in qnto historiaꝝ ostēdimus Belisarium qa fons in ciuitate per
æstatis caumata aruerat:ciuitate ipsa per īcolaꝝ deditionē fuisse potitum. fuit ea
urbs diu a montis ferretri comitibus pro Romana ecclesia gubernata. ꝑut etiam
nunc gubernat idē Federicus:cui supra diximus Eugubiū esse subditum. Habet
uero nunc ipsa ciuitas Seraphinū iuris & bonaꝝ artiū doctrina ornatissimū con-
sistorialē in Romana curia aduocatū. supra Pisauꝝ ad sinistrum oppida sunt q̄
Argilla plura sed notiora mons Barocius:& Nuuolaria. inter q̄ torrens labit᷑ Argilla no-
Fanum. mēa Limo quē altū & tenacē habet nacta Fani fortunæ mœnia attingens:q̄ ma-
ritima ciuitas & ipsa romanos habuit conditores:a Totilaq; sicut Pisauꝝ destru-
Methau/ cta fuit:& a Belisario instaurata. Absunt tertio a Fano fortunæ miliario Methau
rus flu. ri fluuius hostia. Ad dexterā cuius partē intus est foꝝ Sempronii ciuitas uetusta
Forū sem/ uiæ imminens flāmineæ:quā Federicus idē feretranus pro Romana ecclesia nūc
pronii. gubernat. Est uero is Methaurus amnis uelox a Lucano appellat⁹:clade Hasdru-
balis p Liuii Salinatoris Claudiiq; Neronis cos. Romanorū uictoriā libro Liuii
xxvii.copiose narratā clarus:quē ad sinistrā tertio supra forum Sempronii milia-
Candia/ rio fluuius illabit᷑ Candianus sinistra:in cuius ripa uiæ flamineæ quā Augustus
nus flu. octauianus ab urbe roma Ariminum usq; strauit ps uisit᷑ mirabili & sumptuosis
simo opere facta:q̄ durissimi saxi mons quingentis excisus in longitudinē passi-
bus iter pbuit curribus:& ne subiectus amnis rapidum currēs uiæ corroderet fun
damenta:murus ab aquis in summā uiā quadrato lapide pluribus locis in subli-
me excitatus illā sustentat. Sed maiori opa impēsaq; saxum siliceā habens duriciē
ducentis ut teneo passibus longitudine & octo altitudine perforatū: curribus itē
factū est puiū cui a forma actuq; forulo est appellatio:docetq; titulus litteris cu-
bitalibus ī frōte excisus. T. Vespasianū & nō Octauianū Augustum:q uiā straue
Forulum. rat flaminiā:id foruli opus fieri curasse. Is Candianus torrēte auctus uno ad dex
terā habet Aqualeneā uicū tabernis hospitatoriis frequētatū. Et paulo supra ha-
bet montē

bet montē falconē:ſupra uero ad ſiniſtrā callii ciuitatis mœnia abluit Cādianus Mons fal-
& ſuperius eſt Candianū oppidū ab eo fluuio appellatū.quod tñ ex Luceolis op- conem.
pidi uetuſti ppinquo loco qua eſt uia flaminia.Eugubiū eſt iter a lōgobardis exci Callium.
ſi ruinis ædificatū fuiſſe non dubito.Eſtq; Luceolis locus ad quē libro hiſtoriaꝝ Eugubiū
ſeptimo oſtēdim⁹.Narſetē eunuchū caſtra habuiſſe qñ mors Totilæ ſibi fuit nū- Luceolis
ciata.Et libro.ix.diximus Eleuteriū Italiæ exarchū ab Eraclio impatore conſtitu-
tū:quia uſus pfidia ad impiū aſpiraret ab exercitu Rauēnate apud Luceolim in
terfectū.Supra foꝝ Sempronii plus minus octauo paſſuū miliario Methaurus
amnis.Firmiani mœnia abluit oppidi Vrbinatiū:iuxta quod mōs eſt Haſdruba
lis nomen habens & eum ducē ibi ſuperatū fuiſſe & cōſtans in regione fama ē.&
nos Liui patauini libris attente lectis certiſſima depræhēdimus coniectura.Inte-
rius uero ad Methauri ſupiora pgredientes planiciē inueniūt ſpecioſiſſimam:in
qua primū eſt oppidū a Methauro pœne inſulā circundatū: quod Guillielmus.
Durandi carnocēſis decanus pontificii iuris cōſultiſſimus ſpeculi eius doctrinæ
libri auctor cū Martini.iiii.pō.ro.nūcius & Romādiolæ theſaurarius eſſet a fun- Caſtrum
damētis ædificauit:& a ſuo nomie caſtrū.Durātis appellauit.Quinto ī de milia durantis.
rio abeſt ſancti Angeli in uado oppidū mercatoribus frequētatū.Et pxime. Ap S.Angeli
penino mercatellū:ſupiuſq; Amola caſtellū ad appenini tramitē poſitū q̄ in etru op.
ria a Romandiola difficili aſcenſu itur.Eā uero regionē a Federico feretano poſ- Amola.
ſeſſam:q̄ maſſa trabaria appellaꝛ:romanā eccleſiā cuius iuriū eſt ſic uocaſſe con-
ſtat:qa ex ipſis appenini iugis immēſæ magnitudinis abiegnæ trabes Romam in
ædiū Baſilicarūq; ſtructurā portari cōſueuerint:put ēt nunc portanꝛ:uñ uideꝛ
hac rōne pliniū nō abſurde ſcripſiſſe q̄d ſupra rettulimus Tyberim amnē a Tifer
no hinc appenino appropinquāte fuiſſe Romā ratibus nauigabilē:put certe nūc
eſt quādo imbribus adeo intumuit:ut clauſuræ eius cogendis ad molendina aqs
ubiq; in alueo iactæ oīno prohibere nequeant.Sunt etiam in montibus qui Me-
thaurū inter & Iſaurū ac appeninū maſſæ imminent Trabariæ Carola oppidum
& minora aliquod caſtella raſpagatta miraldella:ſorbedullum:ſanctus Martinus
Braſticaria:Belforte Cāpus:turris foſſati paganicū.Perlum potentis olim ubaldi Vbaldini
norū dominii: reliqæ quas Octauianus poſſidet ubaldinus patre genitus Bernar
dino:cuius adoleſcētis egregiæ docti humanitatis modeſtia grauitate condiunꝛ
prudentiaq; ſenili ut alterū in ipſo expectemus Ioannē actionis proauū:q patrū
noſtroꝝ memoria uiroꝝ ſui ſæculi arma tractantiū facile princeps:& tamē pru-
dentiſſimus grauiſſimuſq; ē habitus.Poſt methaurū fluuiū in hadriatici littore
ſequiꝛ Ceſanus torrens:ad cuius ſiniſtrā intus eſt Mondofum:& inde Monda-
uiū:& ſupra ſanctus Laurentius oppidū Vgone ornatū dño familiæ montis ue-
tuli:q uita & moribus dignitatē magis decorat abbatialē q̄ ab ea decus accipiant.
Et interius ad Ceſani fontē pgula oppidū:quod nup habuit angelum rei bellicæ Miſa flu.
gloria clarū.Miſa fluuius poſt torrentē ceſanū primus mare illabiꝛ ad Senæ nūc Pergula
Senogalliæ mœnia urbis uetuſtiſſimæ a gallis quondā ſenōibus habitatæ.q urbe Senogal-
capta:direpta:incenſa:ac auro redēpta:poſtmodū a Romanis duce Camillo ad liæ.

internitionem

internitionē fuerunt cæſi:& nunc ſolo æquata in cuius ſupbor̄ olim mœniū pat
tis ambitu arces ſunt ptenues duce a Sigiſmundo malateſta cū fano fortunæ ac
Arimino pro Romana eccleſia gubernat̄.Sunt uero multa īterius circa Miſam
amnē oppida & caſtella:quor̄ notiora mōs Boddii:corinaltū & Rocha:cuius no
mē ſæpe in ætatis noſtræ hiſtoriis īuenit̄.Et paulo ſupius auget̄ miſa ſentino am
ne ad ſaxiferrati mœnia delabēte:cuiꝰ oppidi nomē ſæpe p ora uirū uolitare facit
Bartolus iurecōſultor̄ ſupioris ſæculi excellētiſſimus.Habet uero nūc id oppidū
Saxūferra/tum. Alexādrū theologia ac philoſophia:& Nicolaū perottū eloquētia ornatiſſimos.
Sentinus amnis uetuſtū retinet nomē:ſecus quē ſecūdo ſupra ſaxūferratū ſtadio
Sētinus fl. Sētina urbs fuit uetuſta:in cuius agro Liuius libro.x.pliū ſcribit pclarū fuiſſe ge/
Sentina.c. ſtum:ī quo Fabio Maxīo Decio coſ.ab umbris.Etruſcis.Gallis.& ſamnitibus cū
Ro.pugnatū eſt.& Decius filius genitoris Decii exēplo deuotus hoſtiū telis obru
ptus interiit:romaniq; uictoria potiti peditū q̄draginta milia trecētos triginta eq
tum ſex milia de hoſtibus īterfecerunt:Sānitiūq; agmē cū fuga plapſi p agrū peli
gnū fugerēt circūuētum a pelignis ē.ex milibus qnq; ad mille cæſi.eſtq; id pliū
in quo quom ſtructæ acies undiq; ſtarēt:cerua fugiēs lupum e mōtibꝰ exacta p cā
pum īter duas acies diſcurrit.īde diuiſæ feræ cerua ad gallos lupus ad Romanos
curſū deflexit.lupo data eſt īter ordines uia.ceruā galli cōflixere.Tū ex āſignariis
Romanus miles illac fuga inqt.Hinc uictor Martius Lupus īteger & ītactus gē
tis nos Martiæ.& cōditoris noſtri admonuit.ex ſniæ urbis a Longobardis deſtru/
ctæ ruinis ſaxumferratū.& piter ſexto ab īde miliario Fabrianū oppida fuerunt a
pncipio īchoata.Ortum uero hēt Sētinus ī appēino ad tramitē uñ foſſatum um/
Eſinus fl. briæ oppidum ē acceſſus.poſt ſe nogalliā pma īueniunt̄ ī littore flu.Eſini hoſtia
ad q̄ arx ē munitiſſima anconitanor̄ pſidio cuſtodita.Intus ad eundē fluuiū ſui
Eſis.c. nomīs ē ciuitas Eſis & ipſa uetus & īterius ac ſub pmis appenini collibus frequēs
Fabrianū opificibus Fabrianum:qđ nobiliſſimum totius Piceni ſiue Marchiæ oppidū Sē/
tinæ urbis uetuſtæ ibi ad ſex mille paſſus uicinæ excidio ædificatum p ætatē no/
ſtrā gētilē hūit pictor̄ ſui ſæculi celeberrimū.In eoq; familia nobilis clauelēſium
uiri ſimul pueri & īfantes:in qbus Baptiſta lr̄is ornabat̄ ciuium cōſpiratiōe dum
ſacris in Baſilicaītereſſent:ad īternitionē ſunt cæſi:fortunatū uero eſt pſenti an
no ſicut & pximo fuit Fabrianum romanæ curiæ eo ductæ pſentia unde multas
diuitias maxima cum dignitate accumulat:tulitq; ipſius oppidi ſors ut adulteri/
ni pontificis reliquiæ peſtiferi dogmatis in eo fuerunt punitæ:qđ qdē memora/
bile facinus nō ab re cēſuimus referēdū.Quom Ioannes.xxii.pō.ro.Ludouici ba/
uari adulterini īpatoris importunitati ac inſolētiæ cōſtanter reſiſteret ueniens ro/
mā ipſe bauarus quendā petrū colutii de corbario reatinæ dioceſis minor̄ ordi/
Antipapa nis in antipapā pphanari curauit:qui miſer factæ de ſe electioni quom eſſet aſſen
ſus anticardinales creauit:& cōplicibus in ueſania impietateq; ſua coactis pro ui
ribus eſt conatus ſcindere dei eccleſiæ unitatem:& tamen interim Ioāna mathei
filia de corbario repetiit in iudicio eundē maritum ſuum:q ſecum ānis qnq; pūſ
q̄ ad fratres mīores īhabilis cōfugiſſet:matrimonialiter fuerat copulatus fuitq; p

episcopum

epiſcopū ſeruato iuris ordine in petrū ſnīa redintegrandi matrimonii promulgata. Sed quom petrus ipſe in idolum prophanatus a Bonifacio comite Piſano captus & ad Romanum pon. A uinionē pductus eſſet: idem ī cæteris pedore obiit. Nec tñ ſemp poſtea defuerunt illius ueſaniæ ſectatores fraticelli de opinione uulgariter appellati aſſerentes nec Ioanē. xxii. nec quēpiā illius ſucceſſorē iure & ordine creatum eſſe pōtificē: qđ malū adeo diffuſum eſt ut in multis magniſq; Italiæ ciuitatibus atq; p orā græciæ pſertim in athenarū urbis reliquiis multi hactenus ſint inuenti Romanis pontificibus eā ob fatuitatē animis & cōuenticulis clā inītis aſſeuerantes. Quāq̄ magis luxus de libidinis ſeq oblectamēta uident̄ quā iuris pontificii q̄rere fundamēta. Nā pter ſtupra & adulteria q̄ paſſim unuſquiſq; abditis in locis & ad hoc occulte paratis committunt: aliud publicis eoꝝ cerimoniis tale fit ſcelus uocatæ & de īduſtria ſeductæ ſpecioſiores quæq; uel uiduæ uel uirgines uel matronæ quem in antra noctu conuenerint ſacerdotes & clerici eius ſectæ eodē in antro clauſi diuinas qdē laudes ad fidē a ſimplicibus cōparādā ex ritu chriſtiano legunt cantitāt īmurmurāt: qbus nocte ut aiūt media finitis: ſacerdos eoꝝ maior alta admonet uoce binos debere maſculū & fœminā ſancto ſpiritu inuocato in cōplexū carnaleq; copulam cōmiſceri inde luminibus illico extinctis. quęq; uirū pximā aut manu captā aut etiā de induſtria obſeruatā mulierem ſibi pſterne: ſi uero ex huiuſmodi coitu cōceperit mulier infans genitus ad conuenticulū illud in ſpelūcam delatus p ſinguloꝝ manus tradit̄ tandiu totieſq; baiulandus quouſq; animā exhalauerit. Iſq; in cuius manibus īfans expirauit maximus pontifex diuino ut aiunt ſpiritu creatus habet̄. & quom alter itē ex tā multis uitiatis mulieribus offert̄ fœt⁹ eū ſacerdotes collegialr cōgregati prunis aſſant collectūq; inde puluerē in uaſculū mittētes uinū ſuſfundūt: quo nouitios & execrabilibus hmōi initiādos ſacris epotātia quo cōbibēdi mō crudelis hæc ſupſtitio uaſculi: quo fit uocabulo barrilottū appellata eſt. Retulitq; nobis religioſiſſimus & certe ſanctus uir Ioānes capiſtraneus: huic pſequēdæ hoīum ſectæ: pfect⁹ ſceleſtiſſimā mulierculā ſponte ſibi faſſam fuiſſe cū eo ex diabolico coitu pepiſſet īfātē genitū læto aīo lætitioreq; frōte in ciſtellā de induſtria ornatiſſimā ad ſpelūcā detuliſſe pfatā ſe munus afferre pcioſiſſimū: eādēq; parētē non modo ſiccis oculis ſed hilari aīo eiulātē: miſerādūq; uociferantē aſſari filiū inſpexiſſe. Eā itaq; crudeliſſimā hæreſim quom fabriani degētes occuratius pſequūt̄ cōuicti ad duodecim & reſipiſcere ptinaciter recuſantes igni ut erāt meriti ſūt cōſumpti. Ē uero ad eſis fluuii dexteram ſub ipſis appenini iugis q̄ ualidū umbriæ oppidū petit̄ locus fratrū ſeraphici Frāciſci hæremita dictus: quo uiſo ut inqt poeta Ouidi⁹ potes dicere numē ineſt: ædificiis certe qtū religioſis uiris ſat ſit ea in locoꝝ aſpitate tā cōmode inſtructus: ut alia eiuſdē ordinis Italiæ urbiū loca amœnitate ſupet. ſeruaturq; picta in eo tabula Gētilis fabrianēſis opus cæteris q̄s uiderimus pferēda. hēt eſis fluuius ad dexterā intus Serrā oppidū ſcī Quirici appellatū qngentis paſſib⁹ ab ipſo amne & arduo in colle ſemotū ei auerſa a fabriano regiōe mathelica oppidū nō ignobile: cuius nomē in picētibus ponit Plinius ſexto abeſt miliario iuxta

Fraticelli de op.

Barrilottū

Locus here.

Mathelica

quod

quod labiť torrēs breui curſu in eſim & ipſe cadēs ſecūdū littus.poſt eſis hoſtia ꝑ
Cimera montonū cimera incipit mōs anconæ dictus.quod qdē ꝓmōtonū tā ꝓpinquū ē
mons. appenino:ut aliqua montē ipm ibi opinati ſint ſcripſerintq; finiri:unde oſtendit
Mons. Plinius eo in loco Italiā ſe flectere:& aduerſam huius cubiti ptē concauū eſſe li
Anconæ. matū ac maximū:quod a piſtoria incipiens ꝑ caſentinum burgūq; ad ſepulchrū
tāquā ꝑmo cornu ꝓcedēs centralē ſinū apud foſſatum ualidumq;.& eſt poſtea
Ancona. alterum cornu ad nurſiā caſſiāq; hēat ſub ꝓmōtorio q̄ uergit in mare eſt Ancona
ab ipſa littoris & Italiæ ſe flectētis curuitate dicta:cuius uetuſtæ urbis & a doricis
græcis ut Iuuenalis & ut Plinius a ſiculis ædificatæ portum Traianus īpator qd̄
extātes tituli ēt nūc oſtēdunt īſigni ope & tutiſſimū nauibus & ornatiſſimū extru
xit.Oſtēdimus hiſtoriaꝝ q̄rto anconā urbē dū conon Iuſtiniani īpatoris ptium
dux male defenſat:gotthos ſub urbium qd̄ tunc mare īter & montē urbe inclu
ſum eſt igni ferroq; uaſtaſſe:& libro.vii.diximus narſetis eunuchi duces cum tri
ginta nauibus q̄dragītaſeptē gotthoꝝ naues ꝓfligaſſe:& anconā obſidiōe duriſſi
ma tunc leuātā fuiſſe:undecimoq; docuimus libro ſarracenos ꝑ tpa Lotharii īpa
toris & Sergii papæ:q dictus fuerat os porci anſerenſi urbe in dalmatis euerſa:na
uibuſq; Venetoꝝ ceteris tribus in tergeſtino ſinu captis incenſiſq; anconā quoq;
captā ac ſpoliatā incendiſſe:qua expeditione ſarraceni diſſenſionibus freti: qbus
cū fratribus agitabať Lotharius īpator poſt īcenſam deſolatāq; anconā qcqd ur
biū & locoꝝ uſq; idruntum ea hēt ora maritima ſpoliarunt ciuibus ea ciuitas bn̄
moratis & īprimis mercaturæ deditis ſed maxime omniū ſeruatæ dudū libertatis
gloria decorať:hētq; nūc Frāciſcum ſtalamōtē & Nicolaum iurecōſultos bonaꝝ
lraꝝ ſtudiis ornatos:quom nuꝑ amiſerit ciriacum q monumēta īueſtigando ue
tuſtiſſima mortuos ut dicebat uiroꝝ memoriæ reſtituebat.Primus poſt cimericū
Muſio flu. ꝓmōtorium ē amnis muſio quē ad hoſtia aſpidum uocant.Tertioq; ab eo amne
miliario & Paulo ſupra mare uetuſtiſſima interiit urbs humana & paruo ab inde
ſpatio adhæret mari ipſo in ꝓmontorio ſiriolū oppidum. Ad alterā uero ꝓmon
Ficarelum torii partē in mediterranea uerſam ꝑmum ē caſtrum ficarelum īterius decimo ab
Auxi.c. ancona miliario ē auximum ciuitas uetuſtiſſima:cuius ardui mōtis in quo eſt ſi
ta radices muſio attingit ea urbs in multis locis ꝑſertim in belli ciuilis.C.Cæſaris
commentariis & nr̄is oſtrogothoꝝ hiſtoriis inueniť celebris quā oſtēdimus durā
ptuliſſe & longā obſidionē priuſquā in belliſarii ptātē deueniret ea maxime cā q̄
gotthi illā ualido ꝑſidio deſēſabāt.ſupius itē.xii.miliario ſub appenini collibus ē
Cibulum. cibulū oppidū a labieno ædificatū cuꝰ itē cælſum ſicut Auſimi mōtē muſio cir
cuit.Et paulo ſupius ortū hēt:ſed medio īter auximū cingulūq; ſpatio ē ſtaphilū
Staphilū haud ignobile piceni oppidū ſupiuſq; ad dexterā īter colles appenino ꝓximos ē
lapirus uetuſti noīs caſtellum.Attingit uero in mediterraneis mari ꝓpinqoribus
Recanetū muſio Recanetum ciuitatē q̄ ricinetū ꝑncipio appellata ē.quom.n.Gotthi Eliā ri
cinā ciuitatē cāpeſtrē ab Elio ptinace Romano impe.ædificatā cuius maceratæ
ꝓpinqora cernunť fundamēta demoliti eēnt:eius īcolæ in oblongū iſtud dorſū
demigrantes Recanetum ciuitatē ſumpto noīe a ꝑma parū mutato ædificarunt:
idq; decreta

idq; decreta ricinatū marmoribus ĩcisa q̃ apud maceratā sūt ex pte ostēdūt:ea ci
uitas magnū ex patria & affinitate nostra forliuio hēt ornamētū Nicolaū asteū re
canatensem & maceratēsem epm sacris & phiæ ac medicinæ lris qbus adolescens
operā dedit egregie eruditū.Recanetū inter & adriaticū mare paululū a musione
recedit celeberrimū totius Italiæ ut in apto munitoq; uico sacellum gloriose uirgi S.Maria in
nis Mariæ ĩ laureto appellatū:quo ĩ loco pces suplicātium a deo genitricis suæ in laureto.
tercessione exaudiri illud maximū certissimūq; est argumētum:quod eoꝝ q uotis
emissis exaudiri fuerunt ex auro argēto:cæra pānis ueste linea laneaq; appēsa do/
naria magno luēda pcio basilicāq; oēm pœne cōplētia eps in dei uirginisq; gloriā
intacta cōseruat.Potētia amnis sequit̃ ad cuius hostiū uetusta interiit eiusdē nois Potētia fl.
urbs inter primas picentū aliqñ numerata is amnis in appenino supra metelicam
& quasi e regione nuceriæ alphateniæ oriūdus hēt intus ad dexterā & sub primis
appenini collibus ad duos mille passus distās mōticulū oppidū.Ad sinistrā uero
inferius montē sanctū egregiū in picentibus oppidum.Supius uero & ad primos
appenini colles potētia pterlabit̃ sanctum Seuerinum nobile sed nouū oppidum S.Seueri/
ad ruinas ædificatū septēpedæ oppidi uetustissimi a lōgobardis solo æqti Asinus num.
ĩde torrēs pexiguus mare illabit̃:cui supius adiacet sancta Maria in cassiano op/
pidum ad dexterā & intus ad sinistram paulū a mari recedit ciuitas noua nobile
oppidum.Et sexto ab asino torrēte miliario absunt chienti amnis hostia cui intus
ad dexterā adiacet mōs casuarius oppidum pauloq; remotius morrū & tertio ab
ĩde miliario supius macerata ciuitas noui nois & ipsa eliæ ricinæ sicut recanetum Macerata.
excidio inchoauit.qntoq; ĩde miliario supius est mons ulini oppidum nō ignobi Mōs ulini.
le:quod Franciscus Sfortia quo tpe pmum Eugenio.iiii.pon.ro.hostis esse cœpit
diripiēdum militi cōcessit.Inde ē arantia uaranēsium uilla.Supius itē ad chientū
amnē est tollētinum uetus oppidū:qđ populo frequens beato cōfessore Nicolao Tollētinū.
ornat̃:cuius relatiōis ĩ numerū sanctoꝝ aplicas lias Ego.iiii.Eugenii pon.ro.secre S.Nicolaus
tarius cōfeci.habuit uero tollētinum p ætatē nostrā Nicolaū matruciū tollentina
tē inter primarios rei militaris duces annumeratum.habetq; nunc Frāciscū philel
phū lrarū græcarū latinarūq; excellētia ac æditorū operū fama notissimū.supraq;
tollētinum tertio miliario est belforte oppidū.Vbi uero chiētus fontes in appeni/ Belforte
no habet Serauallis est & castellū & uicus:quo tramite camerinum ex umbria adi op.
ri ostēdimus.ē ad sinistrā supius camerinū ciuitas uetustissima:ad quā Liuius li. Camerinū
ix.Fabii maximi fratrē qñ motus etruscoꝝ iuerat exploratum puenisse & multa
exceptū comitate scribit & lib.x.dicit camertes dedisse.P.Scipioni armāda classe
q̃ duxit in aphricā cohortē unā sexcētoꝝ militū armatoꝝ.Ea dudū fuit in picen/
tibus sicut & nunc ē ppli frequentia opibusq; pmaria:q̃ pximis annis similem ui
dit fabrianēsi nobiliū uaranēsium cædē:sed nunc a duobus ex eadē uaranēsiū gē/
te adolescētibus Rodulpho & Iulio litteris uirtutibusq; ornatis gubernata qescit.
Influit chiētū amnē supra tollētinum torrēs fiastra in appenino pxime fōtibus na
ris umbroꝝ amnis oriūdus:cui in ipsis appenini iugis adiacet fiastrū ĩde appella/ Fiastra fl.
tum castellū & qua torrens ipse in chientū labitur est chaldarola oppidū nō exile. & op.

Ad chienti

.S.Elipidii op. Ad chienti sinistrã intus est sancti Elipidii oppidũ.Supius sancti Iusti castellũ quos torrens lætus cognomine uiuus attingit:& in chiẽtũ breui cursu labit̃.Iteq; supius ad primos appenini colles sãcti Genesii est oppidum haud ignobile cui in terius seruana adhæret.Interq; ea duo oppida planicies plicæ est apud quã lætus uiuus torrens originẽ hẽt.Ad euq; torrẽtẽ q̃nto infra seruanũ miliario urbs ẽ salui uia uetus nomẽ & pariter multæ uetustatis ingentes ædificiorũ ruinas habẽs:inter quos certũ est tria fuisse theatra.nec satis inuenimus quo tpe quo aut ea urbs fuerit condita paucis ẽt in locis p̃ter quã in Plinio & nostra gotthorũ historia illius nomẽ apud uetustos inuenit̃:nũc qdẽ reliquiarũ & qdẽ ĩgentiũ loco derelicto extat in earũ angulo oppidũ urbis aliæ corruptũ a uetusto tenẽs nomẽ.sunt ẽt tertio infra saluiæ uestigia miliario ad letiuiui torrẽtis undas ingẽtis monasterii claraualensis ruinæ.At in littore prima sequtur amnis nunc tennæ olim tigniæ hostia cui

Triginia flu. amni haud lõge ad dexterã adiacet oppidũ nũc sancta Maria in Georgio appellatũ inter primaria marchiæ annumeratũ.Quæ urbs olim fuit tegniũ:de qua in cõmẽtariis.C.Cæsaris sic hẽtur.Interea certior factus tigniũ termũ p̃torẽ cohortibus q̃nq; tenere oppidũ munire:oĩumq; eẽ tigniorũ optimã erga se uoluntatẽ curionẽ cũ tribus cohortibus:q̃s pisauri & arimini hẽbat mittit:cuius aduẽtu cognito diffisus ciuiũ uolũtate termus cohortes ex urbe educit & p̃fugit milites in itinere ab eo discedũt ac domũ reuertunt̃.Curio sũma oĩum uolũtate tigniũ recepit. Et citra ultraq; tenna multa sunt ibi p̃pinqua agri firmani oppida & castella.sed primũ supius ad tẽnam ẽ mõs sancti Martini & tertio supra abest miliario pennia.

Mons fortinus. Post q̃rto miliario ad primos appenini colles est amõdula & ip̃m inter primaria piceni oppida numeratũ ad sinistrãq; tẽnæ in appennino est mons fortinus nobile oppidũ:supra qd̃ in appenini iugo tenna is fluuius fontẽ hẽt inferiusq; ad hostia eadẽ sinistra castellũ ẽ portus firmanus appellatũ:quom t̃n mare & fluuius nedũ faciãt ibi portũ:sed uix tolerabilẽ nauibus p̃beãt mãsionẽ intusq; tertio miliario ẽ ciuitas firmana Romanorũ colonia ex duo de uiginti q̃ difficillimis secũdi belli punici tpibus p̃mo detractarũt militiã & tributorũ collationem.Post in senatus & populi romani ptãtẽ se p̃miserũt.Et t̃n haud q̃q̃ ĩ hoc murorũ ambitu quẽ hẽt uetusta quo illã circũdedit supiore sæculo Ioãnes auelius uicecomes rei bellicæ ductorũ sui tpis p̃stãtissimus:quom t̃n saxeo in tumulo q mœnibus ĩcludit̃ oppidũ fuerit puetustũ cui castello firmano erat appellatio.cernũturq; in saxo cubitales litteræ diui nescio cuius augusti titulo ĩcisæ.fuit pridẽ eo ĩ tumulo arx munitiõe & ornatu ĩter primas Italiæ numerata:quã deturbato ac p arma pulso pontificis Eugenii uiribus Frãcisco Sfortia populus firmanus muro & oĩ munitiõe simulq;

Letus mortuus flu. ornatu spoliauit.Absunt a firmano portu q̃nto miliario torrẽti letimortui hostia: ad q̃ magni ædificii uestigia cernunt̃.estq; fama nullius qd̃ sciã uetusti litteris cõfirmata picenũ ibi fuisse urbẽ a qua p̃uinciã nomẽ autumãt nactã esse:asq; torrẽs paulo supra petriclũ inter & belmontẽ oppida ortũ hẽt:eundẽq; torrentẽ inter & proximũ asonem fluuiũ est mons rubianus oppidũ & supius ad asonis dexteram

Mõs falco intus sunt seruilianũ.Post sancta uictoria & supius mons falco oppida & supius

itẽ summo

itē summo in appenino mōs monachus nō ignobile oppidū sub asonis fluuii fon te sitū ad asonis sinistrā littori fluuioq; adhæret pedasum castellū supraq; ē mōs floræ superius oppidū mōs nouē dictū: quod a nouē nobilibus fuit ædificatum inde habet mons altus & forte. Et supius oppidū cōmunalia asculana appellatū illabit post hæc mare torrens pexiguus ad cuius hostia est morcinū castellū interius ripatrausonū: quod oppidū loci natura muroq; munitissimū nulli picētum populo diuitiisq; cedit & tamē dum pellendo ꝓuincia Frācisco Sfortia bellū geritur id oppidū sfortiani diripuere: supra est cossignanū nobile oppidū: supius castignanum. Supius his in mediterraneis abest tertio miliario a cossignano aufida nobile munitissimum natura loci oppidum. Altissimis uero in mōtibus qui ꝑdictis oppidis e regione rīdent: summo in appenino est mons sanctæ Mariæ in gallo: oppidum: cui ipso in appenino ꝓpinq̄ est cauerna ingens sibyllæ uulgo appellata: & paulo superius est lacus ille in nursinoꝝ agri appenino: quem uano ferunt mendacio pisciū loco dæmonibus scatere. ea tñ duoꝝ locoꝝ fama multos diebus nr̄is & plures superioribus ut audiuimus sæculis pellexit necromātia delectatos aut noscendaꝝ reꝝ mirādaꝝ auidus: ut arduos hos montes magno uanoq; labore cōscéderent. Distant in littore ab asonis fluuii hostio griptæ oppidū octo agriptisq; sanctus Bñdictus: itē oppidum duos mille passuū q̄ maritima regio oīum Italiæ præter surrentinā caietanāq; amœnissima mali qd arantiū uocant feracissima uitibus itē arboribusq; & oleis est consitai & tribus a sancto Bñdicto milibus distat arx asculanus portus appellata: q̄ hostiis troenti fluminis ad custodiā est apposita: ubi fines sunt littorei nostræ regiōis piceni siue Matchiæ anchonitanæ. Est primum ī cus ad troēti dexterā oppidū mōs Brādonus ciue nunc uno fœlicissimum Fratre Iacobo ordinis sancti Frācisci de marchia appellato: quē ardentissimū pariter & eloquentissimū uerbi diuini ꝑconē uitā ducere in terris angelicā constans fama cōsentit: adeo ut nullus dubitet quod multi uidisse affirmāt eū ut est uiuū miraculis coruscare tribus ab hoc oppido & totidem milibus a ripa trasonū abest Aquauiua oppidum: ex quo duces adriæ ꝓuinciæ aprutinæ originē duxere. secūdum hāc troenti dexterā ipso in appenino est arquata oppidū nobile: quod nursini pōtificum romanoꝝ cōcessiōe ī aliena obtinēt regiōe. Supius qnto miliario pariter ad troenti dexterā est accumulū nobile oppidum: & itē supius sub troēti fonte ē amatrix oppidum ut in montanis egregium: qd fortassis ꝓpinqua in regione quom ultra fontē & ad troēti sinistram sit annumerari debuit. Difficillis uero est montium hmōi & sitoꝝ in ipsis locoꝝ descriptio: q; saltuosissima sunt & niuis altisq; rupibus quādoq; ita diuidunt ut nec pictura sit nec elocutio q̄ plenam illorum notitiā dare possit. hinc unū dictis addere libet quod suo loco cōmode nequiuimus explicare ea in appenini parte in qua supius oppidum arquatā eē diximus ipse appeninus se ipsum superās arduū facit grumū: q nursinos a picētibus dirimit: appellaturq; mons uictor cæteros regionis montes altitudine uincat: ad cuius orientalem lacus ille dæmonibus īfamis: ad aliudq; latus in meridiem uersum duo ipsius colles altissimi & paulisper in ꝓfundo inter se diuisi furculas fa

Mons nouem.

Mōs altus forte op.

Cossignanum.

Aufida op.

Cauerna sybillæ.

Sanctus Bñdictus

Mōs brandonus.

Duces adriæ.

Arq̄ta.

Lacus dæmonū.

Furculæ præstæ.

ciunt præſte appellatas: inter quas troentus labit̃:& mox ab ipſis furculis p arctã
& tanq̃ manufactã decurrẽs foſſam arquatæ mœnia attingit. Vltra atq; etiã ĩfra
amatricẽ medio in appenino fluuius orit̃ noĩe caſtellanus: Qui paruo curſu ad
Aſculum. mœnia aſculi defert̃:& paruo inde ſpacio cadit ĩ troentũ ut hinc caſtellanus iſte
troentus inde aſculi mœnia circũluãt. Ea ciuitas uetuſtiſſima aliqñ picẽtum pri-
maria fuit. Et liuius quom lib. lxxii. dixiſſet italicos populos bello ſotiali defeciſ-
ſe primos ponit picentes. Poſtea lib. lxxvi. dicit aſculũ a Põpeio Strabone captum
quo in prœlio quom terra tremuiſſet Strabo tellurẽ Cæde ꝓmiſſa placauit. & tñ
poſt cædẽ ĩcẽdiaq; cõmiſſa urbẽ euertit: qa Aſculani initio belli miſſos ad ſe lega
tos interfecerunt Aſculũ uiros ſæpe habuit p̃ſtãtiſſimos titũ betutiũ barrũ orato
rem quem Cicero in bruto cæteris ſuæ ætatis oratoribus externis præfert: Vẽtidiũ
baſſum ducẽ Romanũ q primus parthos attigit: in quem militare illud ledoriũ
fuit dictũ qui mulos fricabat factus eſt cõſul. Habuit etiã Nicolaũ tertiũ ponti.
Ro. Cicũq; excellentiorẽ mathematicũ q̃ uulgarem poetã.

Blondi Flauii Forliuienſis Regio ſexta Romandiola ſiue Flaminia.

SEd iam finis adeſt Piceni ſeu Marchiæ anchonitanæ: deĩceps
Flaminiã ſiue Romãdiolã adeam⁹ Flaminiæ q̃tũ ad hãc ſpe
Flaminia ctat regionẽ uocabulũ añ finitũ ſecũdũ bellũ punicũ nuſq̃ re
pit̃. Nã Flaminiũ uetus oppidũ iuxta tyberĩ & ſoracte montẽ
fuit: de quo Verg. ĩ. vii. Hi ſoractis hñt arces Flaminiaq; arua
& Flaminia dicta eſt uia: quã Octauius Auguſtus ab urbe ro
Flaminia ma uel potius a circo Flaminio ſicut in roma ĩſtaurata docui
uia. mus Ariminũ uſq; ſtrauit. Per totũ uero ſecũdũ bellũ punicũ ſicut & belli p̃mi pu
Ariminũ nici tpibus factũ erat hãc regionẽ Liuius patauinus q̃tũ ad romanos ſpectabat ſo
Boi. lo Arimini uerbo appellat. Nã libro. xxiiii. ſic dicit Prætori Sempronio prouincia
Aemylia. Ariminũ obuenit: quom reliqua oĩa padũ uerſus appeninum & alpes ꝑtim boios
Via æmy- partim Galliã diceret Ciſalpinã pariter dicimus de Aemylia q̃ & ipſa in Romã-
lia. diola eſt cõprehẽſa. Liuius aũt lib. xxxviii. ſcribit. M. Aemyliũ coſ. Liguribus ſub
actis uiã a placẽtia productã Flaminiæ cõiunxiſſe: ut certũ ſit uiã a foro Cornelii
uſq; Placentiã inde Aemyliã appellatã. & infra innuit Liuius. Quintũ Flaminiũ
fratrẽ: q ut meretrici Placẽtinæ placeret: gallũ ſecuri ꝑcuſſit: uñ bacchanalia Ro-
mæ ſublata ſunt uiã ſtrauiſſe quã Flaminiã appellarit: habuerintq; fines Flami-
nia ab Iſauro ad uaternum fori Cornelii nunc imolæ amnẽ: & Aemylia inde ad
trebiã Placentiæ urbis Fluuiũ: quã longitudinẽ & nũc habet Rauẽnatis eccleſiæ
exarchatus ꝓuincia cuius tota id Romãdiolæ nomẽ olim optinuit: quod qdẽ no
mẽ oſtẽdimus in hiſtoriis Carolũ magnũ & primũ Adrianũ pon. ro. poſt oppreſ
ſos dñioq; priuatos longobardos ea maxime ex cã indidiſſe: q toto Longobardo
rum tpe Rauẽna cũ ꝓpinqs aliquot ciuitatibus & oppidis Romano ppl̃o fidem
cõſtãtiſſime ſeruauit. Sed nos cõſuetudini adherẽtes iã inueteratæ fines Romã-
diolæ ĩtra Iſaurũ ſiue foliã & ſcultennã ſiue panatiũ amnes Appeninũq; montẽ
ac mare adriaticũ paduſamq; paludẽ citra padum & ultra illũ qcqd ager Ferra-
rienſis

tiensis ad Veronensiū Patauinorūq; paludes & ultimā usq; padi hostia fornaces appellata mare inter adriaticum & padum habet cōstituemus. Ad dexterā Isauri amnis ripā primū habet Romandiola oppidū pocciū post mōtē lurū inter Isaurum & pximū torrentē crustumiū: de quo Lucanus: Crustumiūq; capax: siue ut nunc appellant conchā: focaria est pmontorium quattuor habitatū oppidis granariolo: castro medio gabitiis florēniola & uinetis & oliuetis egregie cōsitum: supe riusq; sunt oppida tumba planus montis mons caluus pes capi saxū corbanū & macerata montis feretri. Sub focaria ariminū uersus catholica uicus ad quem ab sorptū mari oppidū conchā eminentes aquis muri turresq; p æquoris trāqllitatē ostēdūt. Interius est gradaria Sigismondi Pandulphi uilla supbis ædificiis amænisq; cōsitionibus & amplissimis uinetis ornata ad sinistram sita conchæ amnisi a quo summersum oppidū nomē habuit. Suntq; supius Sanctus Ioānis in macegnano mondainū saluditium mōs gridolphus metelum mōs Floꝝ gemanū taulerū planū castelli castrū nouū mōs taueliū. certaldū petri turchi uiri doctissimi patria planū Ioānis: Frācisci nobilis & strenui alīsq; nō abhorrentis uiri pria planū meleti petra rubia carpegnū: a quo nomē accepit mons arduus amplissimusq; pascua pbens per æstatē aīalibus uberrima. Qui qdē mons arimino siue ut nunc dicit marida fluuio ab appenino diuisus oīum Italiæ appeninū nō cōtingentiū mōtium est maximus. subest itē illi castellatia post sequit mons cerognonus monasteriū sextini apud quod multa extant uetustatis monumenta. Ad conchæ uero dexterā Sanctus Clæmens agellū corianū mons scutulus: ubi hæc scribimus: albaretū gypsum tumba gaiaeni mons Zardinus saxū mons grimannus mons taxorū mons copiolus. Et mari in uia flaminia & prope mare imminet sanctæ Trinitatis ecclesia. Suntq; ad eius torrentis dexterā oppida & castella in arimini siue maridæ amnis sinistrā uergentia Serauallе uetuculū sanctus Marinus: sub arduo cuius monte torrens ipse ortum habet. Superiusq; in montis feretri regione mons maius petra acutula toranū: sanctus Leo epī sedes scaulinū antiquū Ioane penna billioꝝ maiolū ciconiaria montironū: mercatū rāchi. Succedit ordine ariminum uetusti clariq; noīs colonia Romanoꝝ simul cū beneuento sicut Liuius. xiiii. lib. scribit deducta āno qd ex Eusebio cōputauimus ante Iesu christi dñi natiuitatē secundo octuagesimo & ducentesimo: ea ciuitas durā a uitigite Gotthoꝝ rege ptulit obsidionē Ioanne uitaliani partium Iustiniani īpera. sicut in historiis ostēdimus uiriliter defensante & nunc Sigismōdo Pandulpho malatestæ clarissimo rei militaris duci uicariatus ecclesiæ titulo ē subiecta: Cuius latera irrigat eiusdē nominis fluuius mariela nunc dictus. Scribit Liuius lib. xxi. L. Semproniū cos. cōpositis Siciliæ rebus decē nauibus orā Siciliæ legentē ariminū peruenisse: inde cum exercitu suo pfectum ad trebiā amnē. Et lib. c. ix. dicit belli ciuilis Cæsaris & Pōpei initio Curionē tribunum plæbis puenisse ariminū: q historiā Hirtius in cōmētariis & Lucanus poeta diffuse narrant: ut eā plixius a nobis scribi oportere non iudicemus: & beatus Hieronymus ecclesiæ doctor scribit cōciliū ætate sua & cui ipse īterfuerit arimini celebratum fuisse: qd postea patres reprobauerint: & gesta

Pocciū. Mons lurus. Crustumium. flu. Focaria. Catholica Gradaria Certaldū Planum meleti. Mons scutulus. S. Marin. Ariminū. Mariela flumi.

in eo censuerint esse nulla. Eam ciuitatē suburbiūq; cōiungit pons nunc solus in teger ex uteribus quattuor: quos Octauius Augustus flaminia uia ab urbe roma ariminum silicibus strata p̄ter minor̄ pontiū turbā maximo extruxit ope atq; im pendio. Qui.n. est ad tyberim miluius noīe a Marco scauro sicut Amianus Mar cellinus refert constructus multaq; ab Octauio accepit ornamenta oīno amisit & qui tyberim itē sub ocriculo iungebat parte una succissus in arcis fundamenta concessit. Is uero q sub narnea Narē amplectabat̄: fluuiū multis ut uidet̄ sæculis uel succissum uel collapsum uetustæ fornicē mediū amisit. Ornata fuit ariminē sis ciuitas supioribus sæculis Mastino Pandulpho & Galeoto ex Malatesta gente principibus omni uirtute ornatis. Ortiq; eodē Galeoto Carolus Malatesta prin ceps fortissimus atq; doctissimus fuit: quē ī historiis Marco Catoni supiori simi lem fuisse diximus: & Pādulphus q Brixiæ & Bergomi dn̄iū multis optinuit an nis inter ætatis nostræ Principes pmarii sunt habiti. Cum tn̄ nulla rōne eis fuerit uirtute inferior Malatesta tertius frater Clarā uero dulceq; sui memoriā sæculo nostro reliqt Galeotus Robertus: q licet paternæ hæreditatis urbes oppidaq; am plū in Italia principatū iustissime simul & prudentissime administrauit: res tamē mundanas tanta eleuati in æternæ salutis desideria spiritus munditia & puritate cōtēpsit: ut postquā adolescens in cœlū unde uenerat restitutus carnis sarcina est exutus beatitudinis famā signaq; in terris reliquerit. Ariminūq; nunc hēt petrū ac Iacobū per leones fratres latinis & græcis litteris appme eruditos. Ad sinistram

Maiolum. Bilium. marīdæ intus est ut diximus uerruculū prima Malatestar̄ patria Maiolū Bilium & ad fontē in appenino castrum ilicis. Est etiā ut diximus in exesi montis cacu mine Samarinū oppidū olim acer mons dictū ppetuæ libertatis gloria clarum: ul terius uia flaminia est sancta Iustina uicus & supra primis in collibus Sanctus ar changelus nobile oppidū: & in uia itē flaminia Sauignanū oppidū intersecat plu

Plusa flu. ra uetusti noīs fluuius: qui sub belaere castello mare īfluit adnaticū. Inde habetur paruus torrens Butriusi: cui supra uiā flaminiā adiacet longianū uiti oleaq; in cir

Rubicon cuitu ppulchre cōsitū. Sequit̄ magni quondā noīs torrens pexiguus rubicon ci salpinæ galliæ & Italiæ arua disterminare solitus pissatellū nunc qui sub flaminia uia ruconēq supra accolunt uocāt: fuitq; olim stāte & integra re publica Roma na lege phibitū: ne quispiā armatus illū iniussu magistratuū transgrederet̄. Eaq; lex loco mota in quo ab initio fuit posita marmore litteris īcisa elegātissimis ēt

Epigrāma nunc uisit̄. Quā libuit hic ponere iussu mandatūue. P.R. Cons. Impe. miles tyro cōmilito qsqs es manipulariue centurio turmæue legionariæ hic sistito uexiliū si nito: nec citra hūc amnē rubiconē signa ductū cōmeatūue traducito. Si qs huius iussionis ergo aduersus ierit feceritue adiudicatus esto hostis. P.R. ac si cōtra pa triā arma tulerit: penatesq; e sacris penetralibus asportauerit. S.P.Q.R. SAN CTIO PLEBIS CITI. S.VE.C. Notiora sunt q̄ de huius amnis & legis trāsgres sione. C. Iulii Cæsaris scripta sunt a multis q̄ ut ea a nobis hic scribi oportere iudi cemus: satisq; fuerit & locū & legē iudicasse. Incipit uero hic secundum uetustos gallia cisalpina de q̄. M. Cicero in philippicis. Nec uero de uirtute constātia graui

tate galliæ

tate galliæ taceri pōt.est enim ille flos Italiæ illud firmamentū impii ro.illud ornamentum dignitatis.& pli.in hoc tractu interiere boi:quorū tribus.cxii.fuisse auctor est Cato.Itē senones q ceperāt romā q̄ rubicon torrens influit adriaticū portus est Cesenas parua admittēs nauigia intus supra flaminiā sunt amœni & feraces agri Ariminēsis castella:quoꝝ primariū est Rūchfridū.ultra Cesenatē littori ꝓpinqua ē Ceruia ciuitas rarissimo habitata colono salinas faciēte:quom Malatesta nouellus Cesenæ pͥnceps pſtātissimus in arctiorē restrictā orbē muro nup ualido cōmuniuit:& qnto ab ī de miliario absunt sapis fluuii hostia adiacetq; ei fluuio intus in uia flaminia ciuitas Cesena uetus hn̄s nomē:q̄ malatestæ nouelli lr̄is pſertim historia ornatissimi administratione nūc gaudet:a quo ornat᷑ Bibliotheca melioribus Italiæ æquipanda:quom tn̄ hospitale idē in urbe sumptuosissimū ædificet:ac mœnibus illā nouis alicubi cōiat ponte lapideo & qdē insigni sapim fluuiū ad uiā flaminiā iunxerit.& estq; nūc plurisfacienda q̄ innuerit.M.Cicero: quom in ultima ad Lentulū epistola significare uolens quēpiā romanū ciuē paruifaciundū esse dicit nō satis dignū eē cui Cesena aut tabernolæ fuerint cōmittēdæ.Plinius aūt Cicerone posterior uina docēs Italiæ optima cōnumerat Cesenaticū.Ea ciuitas cū ciuilib⁹ dissidiis tumultuaret᷑:ad annū salutis tricesimūoctauū supra tricētesimū & milesimū a Britonib⁹ Romanæ ecclesiæ fidē seruare simulātibus direpta fuit.Supius ad sapis fluenta intus est emporiū sarracenum uicus & paulo supra ad appenini radices Sassina uetustissima ciuitas:q̄ in bois nobilissima plautū comicū ciuē habuit:quē Eusebius tradit ꝓpter annonæ difficultatem ad molas manuarias pistori se locasse:ibiq; quotiens opæ uacaret fabulas scribere & uendere solitum fuisse.ī eiusq; urbis ruinis epm̄ est:cuius dioceseos & dn̄i sunt castella & oppida ad uiginti boibo pro boio uetusto noīe appellata ad sapis uero fluuii fontē uel paulo infra oppidū est sanctæ Mariæ a balneis q̄ itus hēt lateritio ope conclusis dictū & secūdū amnis eiusdē decursum uallis est balinea castellis uicisq; plurimis frequētata:optinuerūt uero boi a principio omnem meam nunc Romādiolæ regionē:q̄ a sassina Bononiensem includit agrū:phibetq; pli.Bononiā ꝓ boionia dictā esse:quāquā nō mō Bononiēsem agrū boi:sed eos q nūc mutinēsis regiensisq; dicunt᷑ cōplexi fuisse uident᷑:quod indicat Liuius lib.xxii.his uerbis.Q .minutius inde in agrū boiorū legiones duxit boioꝝ exercitus haud ita multo an̄ traiecerāt padū:iunxerātq; se insubribus & cenomanis:q; ita acceperāt cōiūctis legionibus consules rē gesturos:ut & ipsi collatas in unū uires firmarent. Postquā fama accidit alterū cōsulē boioꝝ urere agros seditio extēplo orta est postulare boi:ut laborātibus uniuersi opē ferrēt:insubres negare se sua deserturos ita diuisæ copiæ boisq; ī agrū suū tānetū ꝓfectis.si itaq; tānetū fuit boioꝝ mutina pi ter & nūc regiū ultra quā ciuitatē tānetū eē ostēdemus in bois fuere.Fuerunt tam potētissimi bellacissimiq; populi:qd̄ īnuit Liui.lib.xxi.Boi sollicitati ab īsubribus defecerūt:nec tā ob ueteres in Ro.po.iras:q̄ q̄ nup circa padū Placentiā Cremonāq; Colonias in agrū gallicū deductas ægre patiebāt᷑.triūuiri ad deducēdas Colonias missi Placētiæ mœnib⁹ diffisi mutinā cōfugerūt.Legati ad boios missi uio

Portus cesen.
Ceruia.
Cesena.
Sapis flu.
Sassina.
S.Maria in balneis.
Boi.
Bononia
Tannetū

lati sunt mutina obsessa & simulatũ de pace agi: missiq; ad eã tractandã a Gallis
cõprehesi. L. mãlius imp. effusum agmẽ ad mutinã ducit: cæsi sũt romanoꝝ octi
gẽtisex: signa militaria adẽpta itẽ Liuius. xxxvi. P. Cornelius Scipio nasica cos. uit
optimus a senatu iudicatus boios gallos uictos ĩ deditionẽ accepit de qbus triũ-
Cãdianũ phauit. Pria post sapis hostia ĩ adriatici littore loca describi digna sunt pua cãdia
ni siue ualli siue stagni hostia documẽto prudẽtibus rerũq; peritis futura q̃ ĩ rebus
Sapis flu. hũanis oĩa fluxa oĩa sũt caducã. Sapis fluuius quẽ octauo miliario descriptũ post
terga linqmus ad annũ nũc plus minus sexcẽtesimũ ipsam illabebaẽ cãdiani ual-
Portus. lẽ: efficiebatq; portũ in pmis Italiæ celeberrimũ ĩ quo sicut Sueto. trãql. uegetius-
q; & plæriq; uetustiores scripserũt Octauius Aug. pmus ro. imp. classem ĩstituit:
q̃ sinũ adriaticũ illyricũ dalmatiã græciã põtũ Armeniã Asiã Aegyptũ & omnẽ
mediterranei maris orã tuereẽ. Scribitq; pli. ĩ eius portus hostiis turrim fuisse pha
reã oĩum maximã q̃s romanũ ubiq; hũit ĩpiũ: & breui ab ĩstituto eo portu factũ
ẽ ut a naualibus turmis cõueniẽtibus undiq; mercatoribus ciuitas ibi sit ædifica-
ta & qdẽ opulẽtissima: de q̃ helius Spartianus in Diuii Iuliani uita scribit. Sed dũ
hæc agit Iulianus seuerus classem Rauẽnatẽ occupat. Ea uero ciuitas cũ antea tũ
maxime beati Gregorii tpibus epm habuit. capta uero fuit a rege longobardorum
luchprãdo atq; direpta: uñ & urbe sublata & quod magis crediderim fluuio sap-
pi in remotũ auerso cursum uidemus factũ ut nec urbis mœniũ nec turris pha-
reæ neq; portus nisi minima ex pte aliquod appeat uestigiũ pter sancti Appollina
ris in ipsa classe ciuitate Basilicã uariis ornatã marmoribus cæteris æqparãdã: q̃s
Italia ubiq; hẽat uetustæ magnificẽtiæ speciosiores: q̃ theoderici ostrogothoꝝ pri
mi regis opus fuit. Influũt uero ipam cãdiani uallẽ: q & tãti olĩ portus tenues con
seruãt reliqas pui torrẽtes auela & beuanus appellati: quorũ primus latera abluit
fori põpilii ciuitas olĩ nũc oppidi noĩs uetusti. Ea ciuitas in uia flaminia unũ fuit
ex q̃ttuor foris: q̃ plinius illa in regiõe simul enumerat: quã ciuitatẽ ad annũ salu-
tis septingẽtesimũ Vitaliani põ. ro. natiõe signiẽsis tpibus Grimoaldus lõgobardo
rũ tyrãnus dũ sabbato sancto cõficereẽ crisma furto occupatã diripuit: solo æq̃-
uit: & eãdẽ postmodũ a Foroliuiẽsibus instauratã iterũ destruxit: araniq; fecit ad
annũ salutis tredecies cẽtenũ atq; sexagesimũ Egidius sabinẽsis romanæ cardina-
Forum lis ecclesiæ celeberrimus supra eminẽti ĩ colle ẽ bretenoriũ ciuitas ĩ quã destructi
Põpilii. fori põpilii epalis dignitas est trãslata: fuitq; id oppidum quod plinius uetustiora
Bretenoꝝ. repetens brintũ appellat umbriæ apud Rauẽnã ultimum: & postea iter quattuor
Polẽta op. fora enumeratum dicit eẽ foꝝ brintanoꝝ sub bretenorii colle ĩminet torrẽti aue-
xæ polenta oppidum paucis habitatũ colonis: ad quẽ locũ ostẽdimus in historiis
pliũ illud romæ & Italiæ ĩfœlicissimũ fuisse cõmissum: ĩ quo lacessiti magisq̃ cla
de aliq̃ cõfecti uisigotthi omissa ad gallias q̃ ĩtẽdebãt pfectiõe arma ĩ urbẽ ro. ui-
ctricia cõuerterũt & ea capta direptaq; ac alicubi ĩcẽsa ro. ĩpii ĩclinatio nr̃æ histo-
riæ titulus initiũq; ĩchoauit. Post clasensem chãchiani portũ pria sũt hædesi am
nis hostia rauẽnæ portũ efficiẽtia. Distatq; ĩde secũdo miliario Rauẽna urbs uetu
Rauẽna sta q̃ diximus fuisse oppidũ sabinoꝝ uñ Liui. lib. xxi. Corneli. cos. quom audisse a
bois ante

bois ante suum aduētum ĩcursiones in agrū socioꝝ factas duabus legionibus su/ bitariis tumultus eius cā scriptis additisq; ad eas quattuor cohortibus de exerci/ tu suo. C. appiū p̄fectū suum hac tumultuaria manu p umbriā q̄ tribuni sabinia nā uocāt agrum baioꝝ ĩuadere iussit. fuit itaq; ager rauēnas hæc tribus sabiniana & ĩfra addit Liui. deĩde ad castrum mutillum ubi nunc dicit̃ mutilina cinxit ra/ uēnā muris nunc extātibus Vberius ĩpe. qđ l'æ docēt cubitales ad portā ei⁹ clausā q̄ aurea dicit̃ q̄drato lapide speciosā auxi uero ĩpam ostrogotha gēs cui⁹ rex theo doricus Italiæ oĩs dalmatiæ umgariæ germaniæ & ptis nō puæ galliaꝝ dn̄s annis duo de q̄draginta eādē ĩcoluit ciuitatē: & qđ cōstat supbas in ea ædes basilicasq; cōstruxit uisit̃ eius regis monumētū ab Amalasuntha filia positum extra rauēnæ mœnia: in quo sanctæ Mariæ monasterium ædificatū in rotundo ea rōne appel/ latum q̧ altare maius ecclesiæ chorusq;. xx. capax monachoꝝ ordine ut est moris in stallo psallētiū unico atq; ĩtegro rotundo lapide cōtegunt̃: p̄estq; illi monaste/ rio abbas Matthæus Blōdus nobis frater germanus populo nunc Rauēna est in/ frequēs: quæ uiro olim habuit cum sanctos tum ēt doctos apollinarē uitalē & ei⁹ filios Geruasium & Prothasium: Vrcinūq; medicū oēs martyrio coronatos: Ioā/ nē noĩs ordine decimumseptimum pā. roma. petrum rauennatē foricomelii epm̄ qui multas sacri eloqii scripturas eloquētissime dilucidauit: & casiodoꝝ urbis ro mæ senatorē regūq; ostrogothoꝝ epistolaꝝ scriptorem & post monachum: q p̄ter scripta secularibus litteris haud quaq̄ cōtēnēda libros de aīa grauissime ac erudi/ tissime scripta reliq̄t. Vr̄ ēt genuisse Faustinū ad quem Martialis poeta multa scri psit. Quos faustie dies q̄les tibi roma rauēnā abstulit. Genuitq; supiori sæculo ra uēna Guilielmū physicū quē petruspaulus uergerius notissimum amicissimūq; sibi hoīem magnis effert laudibus. Genuit ēt eodē tpe Ioānē grāmaticū rhetoreq; doctissimū quē solitus dicere fuit. Leonardus aretinus oī in re sed potissime ĩ hac una grauissimus locupletissimusq; testis fuisse p̄mum a quo eloquētiæ studia tā cope nunc florētia lōgo postliminio ĩ Italiā fuerīt reducta digna certe cognitio q̄ a nobis nunc illustrāda Italia ĩ mediū adducat̃. Vidēt ĩtelliguntq; q latinas lr̄as uero & suo cū sapore & degustāt paucos ac ppe nullos post doctoꝝ eccl'iæ Am/ brosii: Hieronymi & Augustini q̄ & eadē ĩclinātis romanoꝝ ĩpii tpa fuerūt aliq̄li cū elegātia scripsisse nisi illis ppīqs tpibus. Beat⁹ Gregorius ac uenerabilis beda & q lōgo post tpe fuit beatus Bernardus ĩ p̄dictoꝝ nūero sint ponēdi: p̄mus uero oī um Frācīscus petrarcha magno uir ĩgenio maioreq; diligētia & poesim & eloquē tiā excitare cœpit: nec tñ eū attigit ciceronianæ eloquētiæ florē: quo multos ĩ hoc sæculo uidemus ornatos in quo qdē nos libroꝝ magisq̄ ĩgenii carentiā defectūq; culpamus. ĩpse. n. & si ep̄las Ciceronis lentulo inscriptas uercellis repisse gloriatus ē tres Ciceronis de oratore & institutionum oratoriaꝝ Quintiliani libros nō nisi laceros mutilatosq; uidit. ad cuius notitiā oratoris maioris & bruti de oratoribus claris itē Ciceronis libri nullatenus peruenerunt. Ioannes aūt Rauennas pettar/ cham senē puer nouit nec dictos aliter quam Petrarcha uidit libros: neq; aliquid quod sciamus a se scriptū reliq̄t: & tñ suopte ingenio & quodā dei munere sicut

Mutilina.
Porta aurea.
S. Maria rotū.

fuit solitus

fuit solitus dicere Leonardus eum petrũpaulũq; uergeriũ omne bonũ schola patauinũ robertũ rossum & Iacobũ angeli filiũ florẽtinos: Poggiũq; guarinũ Veronensem uictorinũ feltrẽsem ac alios qui minus ꝓfecerũt auditores suos si nõ satis qđ plene nesciebat docere potuit i bonaꝝ ut dicebat lraꝝ amorẽ Ciceronisq; imitationẽ iflãmabat. Interea emanuel chrisolora cõstãtinopolitanus uir doctrina & oĩ uirtute excellẽtissimus quom se in Italiã cõtulisset ptim Venetiis ptim florẽtiæ ptim in curia quã secutus ẽ romana pdictos pœne oẽs Ioãnis rauẽnatis auditores lras docuit græcas: effecitq; eius doctrina paucis tñ cõtinuata: ãnis: ut q græcas nescirent lras latinis uiderẽt indoctiores: quom magnus bñ discẽdi ardor multos in

Conciliũ constanti. Italia apprehẽdisset: cõciliũq; apud cõstãtiã germaniæ ab uniuerso populo christiano hẽret iq̃rere ibi & iuestigare cœperũt ex nostratibus multi si quos germaniæ loca cõstãtiæ ꝓxima ex depditis romanoꝝ & Italiæ olim libris in monasterioꝝ latebris occultarent. Quintilianusq; integer reptus a Poggio primũ transcriptus in Italiã uenit: secuteq; sunt incerto nobis datæ libertatis patronæ Ciceronis ad Atticũ epistolæ. cũq; hic in Quintiliani istitutiõibus & ad atticũ epistolis nostroꝝ Ita-

Quintilianus. liæ adolescẽtiũ igenia desudarẽt: Gasparinus bergomẽsis grãmaticus rhetorq; celeberrimus Venetiis meliori solito doctrina nõnullos erudiuit plurimos ad ea imitanda studia incitauit. florebantq; iã & fama celebrabãt Petrus paulus uergerius omne bonũ schola natu maiores. Leonardus aretinus: Robertus rossus. Iacobꝰ angeli & Poggius: ac Nicola mediceus quẽ pceptor dñi assiduus erudierat aretinus: guarinusq; uenetiis & uictorinus mãtuæ multos cœperãt erudire: cũ Philippꝰ mediolanẽsis dux tertius Gasparinũ a bergomo subditũ hoĩem iuirũ mediolanẽsibꝰ edocẽdis Padua & Venetia euocauit. Vbi id maxime adiumẽti studiis eloquẽtiæ attulit ꝙ reptus laude a sũmo uiro Gerardo lãdriano tunc ibi epõ multisq; maximis in ruderibus codex Ciceronis puetustus & cuius litteras uetustiores paucissimi scirẽt legere ad eius pueniẽs manꝰ iterũ euasit. Cõtinebat is codex pter rhetoricoꝝ nouos & ueteres qui hẽbant tres quoq; de oratore integerrimos Brutum de oratoribus claris: & oratorẽ ad Brutũ. M. Tullii Ciceroni unde liberatus est bonus ipse uir Gasparinus ingẽti quẽ assũpserat labore supplẽdi quoad poterat librorũ de oratore defectus sicut diu antea i Quintiliani istitutionibus multo labore suppleuerat. Et quum nullus mediolani eẽt reptus q eius uetusti codicis litteram sciret legere: Cosmus qdã egregii igenii Cremonẽsis tres de oratore libros pmus trãscripsit: multiplicataq; inde exẽpla oẽm Italiã desideratissimo codice repleuerũt. Nos uero cũ publicis patriæ tractãdis negotiis adolescentes. Mediolanum adisse

Brutus Cice. mus: Brutũ de claris oratoribus primi omniũ mirabili ardore ac celeritate transcripsimus: ex quo primũ Veronã Guarino post Leonardo Iustiniano Venetias missoioĩs Italia exẽplis pariter est repleta. Quo ex tot libroꝝ ipsius eloquentiæ fomitum allato nostris hominibus adiumento factum uidemus: ut maior meliorq; ea quã petrarcha habuit dicendi copia in nostram peruenerit ætatem: nec paruum fuit cum adiumentum ad discendum eloquentiam tum etiã incitamentũ græcarum accessio litterarum: ꝙ qui eas didicere præter doctrinam & ingentem histo-

riarum

tiarum exéplorũq; copiã inde cõparatã conati sunt multa ex græcis in latinitaté uertere in quo usu aut assiduitate scribẽdi reddiderũt quã habebãt eloquẽtiã meliorẽ:aut qui nullã prius habebãt inde aliquã effecerũt. Hinc ferbuerunt dio magisq; nũc ac magis feruẽt per Italiã gymnasia plæriq; sunt ciuitatibus ludi in quibus pulcherrimũ iucundũq; est uidere discipulos ne dum postq̃ sunt dimissi sed quousq; etiã sub ipsa ferula declamãt & scribũt pceptores dicẽdi scribendiue elegantia supare. Ex his ãt quos Ioãni nostro rauẽnati diximus fuisse discipulos duo ætate priores: Guarinus & Victorinus hic Mantuæ ille Venetiis Veronæ Florentiæ & demũ Ferrariæ infinitã pœne turbã & in his ferrarienses Mãtuanosq; principes erudierũt. Georgius trapezuntius publico Romæ gymnasio hispanos gallos: germanosq; multos ut qui nõnulli aliqñ sunt magni pstantesq; uiri: simul cũ Italicis oratoriæ ac poeticæ auditores hẽt. Frãciscus uero philelphus ab ipsa gente chrisolora Cõstantinopoli eruditus Venetiis Florẽtiæ: Senis Bononiæ & demũ Mediolani græcas plurimos litteras docuit & latinas. qd q̃ ualla Laurẽtius nõ mõ suis elegãtiis quosdã Neapoli impleuit: sed eas quoq; per oẽm Italiã disseminari obtinuit. petrusq; perleo Ariminensis Mediolani primũ post genuæ: Iacobus frater suus Bononiæ: Porcellius Romæ & Neapoli & Thomas põtanus Perusiæ uariisq; ciuitatibus Seneca Camertinus Italia bonis litteris implẽda pro uiribus enituntur auctor est plinius olim nebulas nutrire uuas disputat Rauẽnæ uina præ ferri uetmicula hẽri optima. Sed Martialis cõtra sentit his uersibus Sit Cisterna mihi quã uinea malo rauẽnæ. Nã possum multo uẽdere pluris aquã. & alibi dicit nullo in solo gratiorẽ gigni aspararum iis quos uidit in hortis rauennatium. quod martialis confirmat his uersibus: mollis & æquorea q̃ creuit spina rauenna. Non erit incultis gratior asparagis. Et alio item loco scribit Plinius in rauennatiũ mari rombũ esse optimũ. martialis uero indicat rauennæ semper alias sicut nũc est ranas fuisse multas. Cũ comparata uictibus tuis ora. Niliacus hẽat crocodillus augusta meliusq; ranæ garriant rauennates. Cingũt rauẽnã amnes duo bedisũ facientes quoq; q ad dexteram monton⁹: q ad sinistrã olim uitis nũc aqductus dicit' ortũ in appenini iugis ,ppinquo tyberis fonti loco habẽs. adiacetq; illi intus meldula oppidũ: & supius galeata: post sancta Sophia. Ad montoni fluminis sinistram in uia flaminia est foꝝ liuii ciuitas uetusti noĩs tertiũ obtinẽs locum: inter q̃ttuor fora quæ ĩnominata Pliniũ ea in regione diximus posuisse. Videmus ãt Eusebiũ de tpibus dicere Gallũ poetã cuius sæpe Vergilius & Horatius meminerũt fuisse foroliuiensem: & plinius in uinis Italiæ optimis liuiense enumerat. fuit uero ea ciuitas qd pcul a uanitate mẽdacii de pria nostra sit dictũ uiris pstãtissimis psertĩ satis fœcũda q̃ pter Gallũ poetã hũit Guidonẽ bonactũ astrologoꝝ pncipẽ habuitq̃ Rainerũ arsendũ iureconsultũ celebrẽ Bartoli saxoferratẽsis pceptorem: & p eadẽ ferme tẽpora checho rubeo & neteo morãdo iuris doctissimis & Frãcisco petratchæ sicut ipse ĩ epl̃is sæpe memorat amicis ornata fuit. excelluit uero p ætatẽ nostrã Iacob⁹ de turre forliuiẽsis cũctos phiam medicinãq; pfessos & Iacobi alegreti forliuiensis bucolicũ carmẽ extare uidemus cæteris post uergilianũ eo in genere

F.philelphus. (margin)

Asparag⁹. (margin)

Meldula op. (margin)

Mõtonus (margin)

Forum liuii. (margin)

Gallus poeta. (margin)

in genere scriptis carminibus facile ut periti indicāt ꝓponēdum.qd ꝙ Vgolinus cognomine urbeuetanus forliuii genitus & nutritus oēs ætatis nostræ musicos si ne cōtradictiōe supat:æditusq; ab eo de musica liber haud secus omniū qui ante se scripserūt labores obscurabit quā Bonati opa uetustissimoꝝ scripta astrologo rū seponi faciūt:obiitq; nup Ludouicus Forliuiensis & eps & ciuis philosophoꝝ ætatis nostræ theologorūq; facile princeps.Rei aūt bellicæ gnaros & in eo mune re claros habuit patria nostra Ioānē ordelaffum Brādolinū & Tybertū brādulos ac Moscardā quæ etiā nūc ornata est Nicolao hasteo recanetensi ac maceratensi epo litteris moribus & bonitate cōspicuo piterq; eius ꝓnepote Stephano nardino cameræ aplicæ clerico doctrina uirtutibusq; decorato.Magnā itē spē dei mune re constitutā uidemus in qnq; blondis natis nostris:q litteris oēs ꝓ ætate sunt ple ni.ferracissimi etiā & in multis naturæ benignitate pcipui est patria nostra soli ꝗ pter cōes cæteris Italiæ urbibus fruges uini olei frumenti seminibus quoq; abun dat aromaticis nulli in Italia alteri solo quā a pullo concessis annissio cardamo nio fenogræco cimino coriādro eā ciuitatē quartus Martino pō.ro.murorū mu nitione spoliatā in uici rurisue formā redegit:quā ignominiā honestissima popu lo & male a pōtifice existimatata ꝓcessit cā.Quom.n.galli ecclesiæ soliti militare Guidone appiensi doctore urbē durissima ac diutina pssissent obsidiōe:cuius me minit uulgaris poeta dātes populus Forliuiensis hortāte Bonato Guidone armis correptis facta eruptiōe magnā in illis edidit occidionē sed q armis resistēdo for tes fuerāt ciues suasionibus postea mollissimis se decipi pmiserūt:in quos ponti fex immerito iratus in mœniū urbis excidio desæuit. ad montoni dexterā castrū carū est oppidū prius salsubiū a scatente ibi salso fonte dictū i de douadula post cassianū:deinceps arduo in colle est porticus eloquētissimo & græce latineq; do ctissimo Ambrosio camaldulēsi principe monacho quē genuit clarū: ut nō ime rito nos aliqn gloriari soleamus ꝙ uetusti patriæ nostræ agri ius a forliuiensi præ tore patrū nostroꝝ memora petere soliti oppida Plautū sassina Ambrosium por ticus genuerūt Rauēnæ mœnia secus mōtonū amnē fossa attingit a uetustissimis ut inqt Plinius messaniū appellata:duodecim milibus nauigia in padū pferēs pa dusa ad eā fossam incipit palus uetusti noīs & quā geographi unicā in Italia pa ludē esse uolūt de q̄ i georgicis Vergilius piscosoue amne padusa.Complectit ue ro qcqd lacunæ aut stagnoꝝ aut palustris soli ab ea rauēnate fossa quinqgesimo ferme miliario padū iter & flaminiæ aut emyliæ agros itercedere uidemus: anno moq; fluuius nec adriaticū mare nec padū attingēs i eā primus delabitur paludē cui fluuio primus in sicco adiacet trauersaria rauēnatum uicus:& pari spacio ad dexterā bagnacauallū noui noīs oppidū ꝓus tyberiacū & aliqn ad caballos appel latum.Diuidit aūt interius anomo Fauentiam uetusti noīs ciuitatē:cuius tamen factam primo mentionē inuenimus apud Liuium lib. lxxxix.Sylla carbone cum exercitu ad Clusiū:ad Fauētiā:Fidēciolāq; cæso Italia expulit.Et Helius spartia nus in uita Hadriani iterfecti insidiatores Hadriani cōsulares: palma terracinæ: Nigrinus fauentiæ,Idemq; spartianus Ceionius Cōmodus qui & Helius uetus

Blondi, quinq;

Castrum carum. Cassianū Porticus,

Padusa,

Annomo flu,

Bagnacauallum.

Fauentia,

natus est

natus est maioribus fauentinis.& Iulius Capitolinus Lucii ueri helii imperatoris
uitā scribēs sic habet.Origo eius paterna ex etruria fuit:materna ex fauētia:eamq;
urbē gotthi sustulerūt: & postea reędificatā Federicus cognomine Barbarossus
male habitā reddit īmunitā.Et anno abinde uix dū ducētesimo brittones in Ita-
lia tūc militātes diripuerūt.Nup uero Guidacius Mā̄fredus primo post Astor-
gius frater pstātes rei militaris duces eundē uicariatus ecclesiæ titulo gubernātes
muro cingere pualido inceperūt.Ornata fuit fauētia nup Martino pstāti rei mili
taris ductore.Tradi uidemus a multis Octauium Augustum.M.Lepidū:&.M.
Antoniū de scelestissimo triūuiratu suo apud cōfluētia ppe Bononiā cōuenisse. Cōfluētia.
Abesse aūt nō pōt qn aut fauētia aut pxime apud Bagnacauallū Cutignolam &
Lugū ubi fluminā anomo sennius & uatrenus ac padus in mare unis hostiis con
fluūt ea fuerint Cōfluētia.de quo nefario scelere in hāc sniam scribit Liuius lib.
cxix.In triumuiratu pscriptio facta est in qua plurimi eqtes senatores.cxxx.uicis-
sim cōcessi Lepidus.N.L.Paulū fratrem: Antonius.L.Cæsarē auūculū:& Octa-
uius.M.Ciceronē q a Popilio legionario milite quom hēret annos.lxiiii.occisus ē:
caputq; cum dextra manu in rostris posita ubi multos defenderat. Plinius de li-
no Italiæ tractās fauētinū in æmylia uia miris effert laudibus:& alio loco eos nu-
merās quos Vespasianus īpator facta Italiæ descriptiōe excellēter īueteratos rep
pent:unā dicit mulierē fauētiæ inuentā fuisse q̄ annos.xxv. supra centesimū na-
ta erat.Interius quarto supra fauentiā miliario Aureolū est oppidum ecclesiæ ra- Aureolū
uennatis amœnissimo in colle sitū:sub quo in anomonē defluit Martianus torrēs
qui latera abluit mutilanæ uetustissimi oppidi cuius mutilli nūc appellati Liuius
in pncipio belli macedonici sicut in Rauēna ostēdimus meminit.fuitq; añ qngē
tos annos nobilis familiæ comitū:q Guido cognoīe p flaminiā & etruriā florue-
runt.Supra fauentiā ad Anomonis fluēta cōuallis est fluuii nomē retinēs popu- Vallis ano
lis frequentata:in qua Brasgella rontana grattaria castilionū castella marrate:& monis.
bifurcus uici.& sub appenino crispinus.post anomonē padusam palu dē influit Brasgella
Sēnius amnis:cui ipsa in palu de & in silua quā lugi dicūt adiacet Fusignanū op Marrate
pidū.Et ad dexterā Sēnū ripā Cutignola est oppidum:unī Attēdula gēs sfortiop Cutignola
familia fluxit in italis nūc clarissima. Adiacet Lugo zagonaria castellū acceptæ
a flotētino pplo cladis in philippēsi bello & capti in eo plio Caroli malatestæ:qđ
in historiis diffuse ostēdimus memoria celebratū.Et intra secundū inde miliariū
ad Sēnii ripā excisum est oppidū Cuniū ex quo opis huius pncipio diximus fa- Cunium
miliā nobilē cunii comitū originē duxisse:q multos hūit belli duces nō itaq; du-
ximus omittēdū qđ maxime ad pntē facit ītētionē Albricū Cunii comitē q pm̄ Albricus
hoc noīe in ea familia fuit fato quodā illū fuisse q maximā ī re militari italica fe comes.
cit mutationē.Vt.n.remotiora omittamus tpa:reipublicæ & īpatop q ad inclina Cunii
tionē usq; īpiū romæ & ī Italia ītegrū tenuerūt.ut ēt illa ptereamus q̄ pannos fer-
me quadringētos malo suo Italia p uisigothop:erulop ostrogothop & lōgobar-
dop tēpora uidit accurate nostris ī historiis narrata magnā qetem Italia sub Ca-
rolo magno & suis filiis ac nepotibus Romæ īpantibus pannos circiter centū ha
buit.Sed

buit. Sed mox ad pristinos pœne labores sub Italicis tribus tyrānis Berēgarius redacta: breui post germanoꝝ regū īpii titulo ornatoꝝ tpibus uaria uti fortuna cœpit: q̄ aliquot ex ipsis tyrannos: aliquot inertes & malignos passa nil minus mali uidit q̄ quom inter seipsam diuisa est. & pte oppressa ps astu dolis aut fortitudine usa calamitatē ad tps potuit declinare. unicū uero tātis malis remediū aliqn̄ excogitatum est. Quom īplorata romanoꝝ pōtificū auxilia aliquos a mali regis siue iperatoris gemani sæuitia tutabat. Quāq̄ tpa sæpe fuerūt in qbus magis ipsa pōtificū dissidia cū malis pncipibus nocuere. Quom itaq; id romanoꝝ pōtificū aliqn̄ inefficax remediū eēt uisum: cœpe urbs ī Jtalia potētiores pſertim lōbardiæ & marchiæ taruisinæ sese in libertatē erigere: & societatibus initis inuicem se tueri. Jrruerūt uero aliquotiēs germani reges Otto tertius tres hērici. tertius & q̄rtus & postea septimus. deinde primus Federicus & secūdus. & demū Ludouicus bauarus. & hinc pōtificibus sociisq; bello ppl'is īde regib⁹ uel īpugnātibus uel iniuriā ppulsantibus strages ubiq; cædes direptiōes incēdia ī italis sunt cōmissa: ut ausim affirmare plus aliqn̄ calamitatis ab hac gente acceptū: q̄ raro alias a barbaris omnino xpianæ fidei hostibus ppessum erat. In tātis āt malis ultio pœne bauari tpe cœperūt ro. pon. atq; ēt aliq̄ belloꝝ sociæ ciuitates aduersus germanicā tyrānoꝝ rabiē externos milites. frācos. hispanos. angelicos. brittonesq; mercede cōductos ī Italiā uocare: qn etiā quotiēs orta inter electores impii q̄d sæpe contingit: aut aliter inter romanos pncipes discordia uisum est tutū eē germanoꝝ electo īpatori inimicoꝝ psidia pcio sunt accepta. Vnde factū est ut p annos circiter cētum a Martini q̄rti pōtificatu usq; ad Gregorii undecimi tpa diuersis in regionibus Italia aut theotonicos aut brittones aut angelicos hūeˀit mercede cōductos. Nulla. n. erat Italiæ ciuitas q̄ Italico hoī stipendia pēderet. sed singuli ppl'i inter se centuriati sue reipu. munera gratis obibant. & uexilla curru uecta q̄d appellarūt Charrotium ī expeditiones ac plia ducebant. acciditq; dimissos aliqn̄ ut alias cū pdādi libido incessit hmōi cōductos mercenarios milites plura maioraq; dāna nostratib⁹ q̄ eos a qbus timebat intulisse. dicūt hoc maxīo expti dāno suo pusini clade ingenti. xii. miliū uel ferro cæsoꝝ uel tyberi enectoꝝ a brittonibus anglicisq; afflicti testant Cesena Fauētiaq; crudeliter direptæ & oīs regio affirmat urbi Romæ adiacens in qua ferūt q ītersuerūt supra. lx. oppida & castella partim funditus ut nūc manēt excisa ptim habitatoribus pulsis spoliata fuisse ut fœlices habiti sint ex ipsis: q nihil rerū amissione durius ab anglicis brittonibusq; fuerūt passi. Crescebat interim uicecomitū in lombardis potētia Bn̄dicti undecimi pōtificis romani auctoritate ī bauari dānū dedecusq; Luchino uicecomiti & Joāni eius fratri mediolanēsi archiepo attributa. & uarie p aliquot tēpa inter lōbardos quod diffuse in historiis diximus est certatum: qbus in bellis quom brittones anglicīq; contraria Bernaboui uicecomiti sentirent: armauit ille cū alios in Italia tū īprimis Albricū de quo dicere cœpimus Cunii cōmitē: qui extremo militi sæpe congressus superior uictorq; euasit. Et tn̄ uariāte ut fit fortuna exercitu Bernabouis fracto fugatoq; Albricus est captus: quē ut militari ætatis nr̄e more dimitterent. quom illi pcibus rōnibusq; aliis adduci

Charrotiū

Vicecomites.

adduci nõ possent: Barnabos argẽto ad trutinã quãti ponderaret ĩpẽso redemit. Isq; præstãtissimus ductor eã gentẽ extremã breui expulit Lombardia q̃ uicecomiti erat subdita. Barnaboue postmodũ a nepote in carcerẽ cõiecto Albricus stipendio dimissis Italis oĩbus q arma ferre cœperãt sese ducem ea rõne exhibuit ut coacti eã in militiã pstãtiores quiq; inito fœdere quod sacramẽto firmatũ ẽ una essent societas sancti Georgii appellata: qua cũ societate adeo ardenti cœlsoq; aĩo externos Albricus est insectatus ut nullus q paterna auitaq; origine in Italia genitus nõ esset arma p eũ circũferre sit ausus. Fuisse aũt ad quadraginta equitum milia externos Italia tunc pulsos audiuimus: quom Albricus sua societate repẽtino tumultu cõgregatos uir duodecim milia habuerit. Fomesq; id & origo quædã fuit omniũ rei militaris ducũ quos audiuimus & ipsi uidimus administrandoꝶ belloꝶ gloria excelluisse. Nã Braccius montonensis domesticus Albrico familiarisq; fuit. & Sfortia cũ Laurẽtio attẽdulo cõsanguineo prima ductu Brandolini Foroliuiẽsis in Albrici exercitu tyrocinia fecit pariter Paulus ursinus Mostarda Foroliuiẽsis Tartaliaq; lauellẽsis & Thomasinus cribellus Mediolanẽsis: Albrici ductu auspiciis & disciplina militiã sunt secuti. Institutæ aũt in italia militiæ Albricus nouũ addidit ornamẽtũ q̃ ubi thoraces: ortea: brachialiaq; ex corio quod nos uidimus uel externi uel ciues ĩ tumultibus patriæ militantes induebanť: ferro ipse & chalibe totũ armari hominẽ primus edocuit: & in sua societate curauit. Externis Italia pulsis Albricus in Neapolitanũ se cõsferens regnum Ladislao regi a quo magni cõmestabilis dignitate ornatus fuit: talẽ pstitit operã ut nedũ regno a multis potẽtissimisq; inuasoribus occupato sit potitus: sed talia p Italiam iecerit fundamenta: ex qbus apparuit eũ nisi morte post Albricũ præuẽtus fuisset regni Italici atq; impũ dignitates in Italiã reducturũ fuisse. Sentiant uero qcqd alii uolunt nostra fert opinio tãti fuisse externos milites: anglos brittones germanos Italia pulsos esse ut ex opibus magis abundauerit: & maiorẽ certe tutiorẽ qetẽ postea semp habuerit. Nã etsi ĩ bellis q̃ post eã externoꝶ eiectionẽ sunt gesta urbium oppidorũq; direptiones cõmittunť: ab excidio tñ incendio & sanguine nostri sæpi temperãt: & quod uni in expilatione dãno est opes alteri Italico accumulat: quas externus barbarusq; asportasset. Quin etiã ecõtra factũ uidemus ut quom multi ex Italicis magna conducti mercede francis ac anglicis cœperint militare. Spolia ĩde & pecuniæ in Italiã deferanť. Nullusq; mihi ostẽderet ædificãdi: uestiẽdi: ornandi: & cæterã oẽm uitæ nostræ quã hoc sæculo uiuimus luxuriẽ: lauticiam: cæterosq; magnificos apparatus certe supioribus sæculis fieri solitis maiores aliunde q̃ ab hac securitate & tutela originẽ habuisse. Quæ oĩa Albrico nostro Cunii alũno quod excisum nũc arať nõ ĩmerito laudẽ gloriãq; ppetuã accumulant. Nec tñ negamus Ro. curiæ in Italiã ab Auinione reuersionẽ opulẽtiã Italiæ plurimũ adauxisse. Nã cũ p ãnos. lxx. Auinione ro. põ. curiã tenuissent: Gregorius. xi. natione Lemonicẽsis eandẽ ad annũ salutis. lxxx. supra millesimũ & trecẽtesimũ in Italiã reduxit. At postq̃ dei munere eloquẽtia p uiri Romãdioli Rauẽnæ geniti uirtutẽ reuiuiscere cœpit. & noua tutiorq; rei militaris forma in Italia externis

Bracius.
Sfortia.
Mostarda.
Tartalia.

Roma instaurata. Italia illustrata. Castrum Bolognesium. Vatrenus flu. Zaniolũ Imola. Tanxignanum op. Florẽtiola.

electis p Albricũ itẽ Romandiolũ est reddita:eandẽ quoq; Romandiolã p n'as manus tertiã in rebus maximis gloriã Italiæ sparamus dedisse q latentẽ supra mille annos historiã tãta attingimus diligẽtia:ut oẽm nedũ Italiæ:sed totius olim Ro. impii puinciarũ regionũq; statũ ad quos uel regũ uel principũ uel nationum manus puenerit clare magis & q̃ fieri posse uideret̃ diffuse ostẽderimus:quom roma interim instaurata Italiã quoq; abstersa erros obscuritatũq; multa rubigine nouerimus illustrare. Interius uia flaminia Senniũ iungit pons peculeius:& ad dexteram in eadem uia Bolognesiũ est noui nominis oppidũ:quod patrũ nostros memoria bononiensis populus a fundamẽtis ædificauit. Supra sunt Sosenana & in appenino palatiolum castella olim rei militaris gloria clarissimæ genti ubaldinæ subdita:quæ supiori sæculo simul cũ longissimi tractus appenini uicis: castellis: & oppidis ab eadẽ gẽte possessis populus florẽtinus p arma cœpit. In padusa item Vatrenus seq̃t amnis:quẽ pli. scribit solitũ fuisse hostia padi nũc pmaria ubi spineticũ appellabat̃ adaugere. Sed nũc auerso pœne uiginti milibus cursu noui nominis hostia ĩ padusum & padũ habet zaniolũ appellata ubi claræ memoriæ Nicolaus estensis marchio magnifici opis arcẽ:& postea Leonellus successor ac fili⁹ uiã q̃ duodecimo miliario pducit Lugũ fecerunt. Intus ad uatreni dexterã in uia flaminia est Imola fos Cornelii a priscis appellata:ad quod erat Aemyliæ regionis initiũ. Martialisq; cocus poeta hanc urbẽ inhabitasse uidet̃ sicut his in uersibus innuit. Si qbus in terris qua simus in urbe rogabit Cornelii referas me licet eẽ foro. Ea ciuitas a narsetis militibus sicut in historiis diximus diruta:& breui post a Cleophi immanissimo Longobardorum rege sub nouo hoc Imolæ nomine ut Rauẽnatibus fidẽ Põ.ro. seruãtibus opponeret̃ ædificata est. habuitq; paulo supra ætatẽ nostrã Beneuenutũ:qui grãmaticus & ludi magister tũc in Italia primarius quom historias nosset aliqua scripsit. Claruitq; diebus nostris Ioannes Imolensis pontificũ & ciuilis iuriũ pitissimus. Est interius ad uatreni sinistrã septimo ab Imola miliario Tanxignanũ oppidũ:quod decimũ Ioannẽ ro. põ. genuit ingẽtis certe uirtutis & famæ uirum:a quo sarraceni mediã ferme Italiã obtinẽtes ĩ fugã primo cõuersi:post ad Lirim flu. magna occisione pfligati Italiã reliquerunt. Fuit quoq; tanxignanũ superiori sæculo ornatũ Petro excellenti medico & nuper ex uico codregnano q tanxignano mille qngentis passibus abest originem habuit ioannes Ferrariensis eps̃ uir cũ doctus:tũ omnimoda uitæ sanctimonia redũdãs. Supra ad uaterni dexterã Coderonchũ & supius sub ipsis appenini radicibus est Florẽtiola nouũ oppidũ a populo florentino cui subest ædificatũ. Proximo itẽ in padusæ loco oppidũ est caput silicis appellatũ p quod trãsmissa lintribus septimo miliario padusa p zaniolũ nauigat̃ in padum uia q̃ ab eo oppido imolam .xii. ducit miliario silicis nomẽ retinet inde olim ĩditum q silicibus roma auectis strata fuit. Quom.n. Ro. imp. florẽte:aliq̃ belli aut pacis usibus necessaria in æmyliã deferri esset opus ea man aduecta per padi hostia & inde p padusam huc loci cõportabant̃ iunde uiã natura soli & paludis ppinqtate cœnosam: & raro tũc sicut & nũc ẽt æstate plaustra pferrentem sterni necessitas adegit. Silices aũt roma aue ctos fuisse

ctos fuisse ut dicamus facit plinius: q genus id lapidis nullo alio q̄ circa urbem &
mare etruscū loco repiri dicit. Dispsos uero p Ferrariā Imolā ac circūstantia loca
silices ab hac nunc spoliata uia acceptos uidemus esse ex his q nūc in stratis circa
urbem Romā uiis passim cōspiciunt. Sequit torrēs in padusam labens Siler: cui Siler flu.
intus apposita sunt agri Bononiensis oppida sancti petri ad dexterā: & Ducia ad Ducia.
sinistram. Superius uero in montibus est flagnanū oppidū secundo Honorio pō.
ro. ibi genito decoratum. Torrens īde habet Claterna padusam iuxta uicū ad ca- Claterna
ballos petens: ad cuius nominis pontē uiā flaminiā iūgentē oppidū fuit claterna:
cuius modica apparēt fundamenta: de quo Cicero ad Lentulū. Erat claternæ no
ster hircius ad forum Cornelii Cæsar paruo inde spacio a padusa absunt oppida
hinc medicina inde Butriū populo & qdē diuite frequētissimū. Supra est in colli Brutiū.
bus Varagnana. Idex inde habet fluuius apud mulinellam uicū padusam attin- Varagna-
gens. unde uigesimo stadio ad padi ripas lintribus nauigat. Ad sinistrāq; idicis na.
primo in colle castellū est Brittonū sub appenino: ad sinistrā uisanum: ad dexterā
caburatiū: amni sauenæ padusam illabenti Bononia adiacet. Sūtq; intus ad eius Bononia
amnis sinistrā uia Florentina uici planoriū primo: post in montibus Loianum in Loianum.
de scarcalasinū & in appenino caprennū: deinceps est rheni Bononiēsis pars fossa
manufacta p urbē ducta q̄ auesam torrētulū urbē diuidentē ad pomeriū augens
lintres p padusam dimittit in padū. Secundū huius nauigationis sinistrā padusæ
adiacet ocelinū turris in Ferrariensi uia ad limitis agri Bononiēsis custodiam cōi Ocelinum
ta. Apud ocelini turrē padusæ finē olim fuisse & rhenū Bononiēsem eo ī loco aut
ppinquo padū influxisse. Indicāt puetusti utriusq; amnis aluei: indicātq; pariter
ptholemæi ac alioꝝ geographoꝝ descriptio ac pictura: quom uero padus q̄ttuor
fere milia passus retrocesserit qcqd præsentē padi ripā & ocelinū intercedit padu
sæ accessit: nec ut ante cōsueuerāt padū illabunt rhenus & scultenna. sed lauinio
& samogia auctus rhenus & scultennæ & formigini torrētulo iungitur coactaq;
huiusmodi aquaꝝ moles per ultimā padusæ hostia ad Bōdenū illabit padum.
Id uero Bonoñ. agri qd rhenū padusam & ipsam ītercedit urbē plurimis uicis op
pidis & castellis frequētat. Podio lābertinoꝝ pspio platesioꝝ: uenātio galleria p- Podium
etulo: cēthio & plebeio. Bononiā urbē uetustā scribit Pli. urbium q̄s etrusci ultra Galeria.
appeninū habuere primariā boioꝝ postea caput fuisse ut profelsina credat pri- Bononia.
mū boionia post Bononia esse dicta. Eā Liuius. xxxvii. dicit coloniā a Romanis
deductā: agrūq; eū fuisse captū de bois gallis q ager prius fuerat etruscorum quā
p Augusti & aliquot īperatoꝝ tpa triū opulētissimaꝝ Italiæ ciuitatū supero ma-
ri adiacētiū unā fuisse: quom alii dicūt scriptores tū affirmat pli. suetonius aūt di
cit Octauianū Bononiēsibus q in antonioꝝ cliētela antiqtus fuerāt gratiā fecisse
cōiurādi cū tota Italia pro partibus suis. Idēq; suetonius scribit Neronē īpatorē
orasse latine pro bononiēsibus ad cōsulē & ad senatum. Iulius capitolinus in. xxx.
tyrānoꝝ gestis rebus de Cēsorio dicit. Erat eius sepulchrū grādibus litteris circa
bononiā: īcisi sūt eius honores: ultimo tñ ascriptū ē fœlix p oīa infelicissimus. Ad
annū salutis. xxxx. supra. lxxx. Sergii pō. ro. os porci pus appellati tēporibus quom

Lotharius tunc ĩpator Ludouicũ filiũ Romã cũ copiis mitteret: Bononiẽses illũ multis incõmodis dãnisq; affecerũt. Quã ob rẽ ille cõuersõ q iã pterierat exercitu ultionis modũ excessit: q post agri uastationẽ factamq; in insontibus p uicos uil lasq; reptis cædẽ obsessam urbẽ captãq; reddidit ĩmunitã. & tñ illã ad annũ salu tis.lxxi. supra ducẽtesimũ & milesimũ tã scimus fuisse potẽtẽ ut aduersos Venetos liberã mari adriatico nauigationẽ phibẽtes tribus ãnis bello cõtẽderit: in quo Bononiæ ptor castra hñs apud padi hostia ubi castellũ Bononiẽses ædificauerãt q̃draginta milia eqtes peditesq; in exercitu tenuerit: repulsiq; Veneti amissis aliquot copiis cũ ducis Venetiaꝝ Laurentii teupoli ductu paratiores redissent ĩter bononiẽses Venetosq; pax firmata est: in q̃ actũ est ut padi hostioꝝ custodia Venetis relicta possent bononienses p ea sal & frumenta absq; uectigali ad libitũ deportare. Sequenti anno orta ciuili dessensione bononienses factionẽ ciuiũ ut dicebant ĩpialẽ pria eiecerunt lãbertatios: & eoꝝ ptes secutos asinellos de andalo comites panici: carboniẽsios: storletos albatos de uilla noua: de principibus de abbate: comites butrii: fuscardos: de albæsio: de fratta: de la mola uilla noua: de rusticanis ex inde quom pars q̃ in ciuitate uictrix mãserat extorres animosius insecuta foꝝ liuium ĩ quã illi se receperant ciuitatẽ obsẽdisset bononiensis exercit⁹ fract⁹ est & fugatus: quo ĩ ꝑlio legi ĩ Venetoꝝ monumentis octo milia bonoñ. cecidisse. Quo quo aũt mõ res postea se habuerint Bononiam anno.lxxxx. uix dũ elapso fuisse a Ro. ecclesiæ magistratibus hoc nouo quẽ nũc hẽt circũdatã muro scimus: cõstat q; eã nõ muro magis p id tpis ac diu postea q̃ opibus amplificatã fuisse: hũir Bononia sicut tradit Eusebius. L. Põponiũ bonoñ. athelanaꝝ scriptorẽ. & paulo post p. M. Tullii Ci. tpa sicut ipse in Bruto dicit. C. Rusticellũ oratorẽ haud quaquã cõtẽdẽdũ. & secundo Lucio pon. ro. Alberti filio ciue ornata fuit. Martialis uero eã urbẽ rufo ornatã fuisse dicit his uersibus. Funde tuo lachrymas orbata Bononia rufo: & resonet tota plãctus in æmylia. Pliniusq; refert cũ Vespasiani imp. edicto Italiæ cẽsu haberet. L. Termiciũ Marci filiũ bonoñ. xxv. & cẽtum annos fuisse natũ. Idẽq; Pli. dicit nullos calamos aptiores esse sagittis q̃ bonoñ. & speculares lapides breues maculososq; cõplexũ silicis in bononiẽsi agro reperiri. Habuit autem paulo supra ætatẽ nostrã Bononia Ioãnẽ andreæ calderinum iurecõsultoꝝ ætatis sue celeberrimũ. Gaudemusq; ætatẽ nostrã tulisse Nicolaũ albergatũ q pmo cartusiæ monachus post bononiæ eps: demũ Ro. ecclesiæ cardinalis: uir fuit cũ celebris sanctimoniæ tũ ẽt sapiẽtiæ singularis: nup quoq; Antonius claruit bẽtiuoli⁹ uir nobiliũ ætatis sue ĩ bononia potẽtissimus: & potẽtiũ sui sæculi bonaꝝ artiũ cæterarũq; uirtutũ psertim liberalitatis gloria celeberrimũ. Obiitq; pximis tẽporibus philosophoꝝ sui sæculi pstãtissimus Nicolaus faba bonoñ. Supsunt aũt Gaspar nũc eps imolẽsis & philosophus insignis: & multi iuriũ ciuilis & pontificii & philosophiæ ac medicine studiis ornatissimi: Ludouicus de gẽte ludouisia sacri palatii ap^lici auditor. Baptista floriani iurecõsultissimi fili⁹: Gaspar arrẽghenius & n^r Borni⁹ salensis. Matrẽ uero studioꝝ Bononiã tã paucis nũc ornari elegãter doctis nullus mirabit̃ q meminerit: qđ cũ horrore dicimus ciuiles discordias plures ferro pætatẽ

Bononia.

ro pætatẽ

ro p ætatẽ nostrã Bononiæ abstulisse p̃stãtis ciues:is quos nunc ipsa & duæ fires ĩ Italia habeãt ciuitates. Ad rheni sinistrã iterius oliuetũ ubi cõuallis rheni incipit uicus. Ad dexterã sub appenino Casiũ:in appenino Granarioꝝ arx altissima. In/ter Samogiã torrẽtẽ & Scultennã amnẽ sunt oppida & castella Creualconũ: Persicetum francũ ubi olim fuit foꝝ galloꝝ:apud qd̃ oppidum. M. Antoniũ hircius & Pansa cos. ꝑlio superarũt:de quo ꝑlio sic hẽt Liuius lib. cxix. Cũ Pãsa cos. male aduersus antoniũ pugasset. M. Hircius cõsul cum exercitu superueniens fusis Marci Antonii copiis fortunã utriusq; partis æquauit. Victus deinde ab Hircio & Cæsare Antonius in galliã cõfugit. At Hircius q post uictoriã in ipsis hostiũ castris ex uulnere ceciderat. & L. Pãsa ex uulnere defunctus in cãpo martio sepulti sunt. Deinceps intus sunt pluinatiũ: bazanũ mons uelius agri Bononiensis. ca/stella. Est etiã in bonoñ. agro in paludẽ padusam uergenti Nouãtula oppidũ monasterio insigni ornatum qd̃ gloriosæ Matildis comitissæ opa ipẽsaq; ædificatũ ẽ. Sed iã scultennæ ripa ad quã ꝑuenimus cispadanæ romãdiolæ regionis finis ad trãspadanã eiusdẽ partẽ trãseũdũ eẽ admonet. Ad prĩma padi hostia Spinã urbẽ diomedicis opibus fuisse cõditã scribit pli. sed eius nunc ꝑua extãt uestigia ꝑtim uallis ꝑtim dorsum spinæ appellata:uñ ꝓpinquũ padũ ueteres spineticũ appel/lant: quo ĩ spinetico tradit Suetonius Claudiũ imp. de britãnis triũphatuꝝ nauẽ ædificasse oĩum maximã q̃ potius magna domus potuerit appellari. Primum ea dextera padi ripa uicum hẽt sanctalbertũ ubi ãno nũc. lxxix. atq; cẽtesimo Veneti castellũ ædificarunt Marcomama appellatũ ut bononiẽsibꝰ resisterẽt hostibus: q aliud castellũ in aduersa padi ripa sed ĩferius iuxta mare magni sumptibus cõi/uerant. Estq; is sancti Alberti locus uñ p fossam padusæ messanicũ. xii. miliario Rauẽnã itur. Ea in padi ripa frequẽtes & ꝓpe contigui intra uiginti milia sunt uici: humana: fossa: putula: longastrinus filus a padi rectitudine milia passus sex cõtinuata dictus rupta blasianus in quo uillã hẽmus locupletem e regione zanioli sitã in q̃ hoꝝ ptẽ scripsimus. & post Argẽta oppidũ simul cũ ferraria a smaragdo exarcho sicut in historiis diximus ꝑmo mœnibus cõitũ duo de uiginti milia passus distans a Ferraria ciuitate: quo in spacio secundũ padi ripã distat ab argẽta tribus passuũ milibꝰ Cosandala uilla marchionum estẽsiũ magnifici opis ædibꝰ or/natissima. Ad eãq; uillã rectus & ꝑmarius padi cursus q ꝑterlabit ãno nũc cen/tesimo tortuosiore ueniebat alueo quem nunc a uico coderea corrupte pro capite eriolani dicto secus uillã Belreguardã desiccatã uidemus. Nã pictura Italiæ quã imprimis seqmur Roberti regis Siciliæ & Frãcisci petrarchæ eius amici opus ui/cuentiã uicueriãq; & conã uicos profluenti pado appositos hẽt. Quare ꝑtes ipsas padi a Ferraria Cosandalum & a Coderea in mare nunc defluẽs a cẽtesimo ãno initiũ hũisse nõ dubito. Supra Cosandalũ alia est uilla. Monastenolũ appellata. Ad secũdũ maris littus distãt a ꝓmariis padi hostiis passus qndeci mille stagni: qd̃ prisci Capresiã dixere hostia nunc magna uaca uulgo appellata: ad qd̃ stagnũ passus supra duodecĩ milia ĩ circuitum patẽs Comaclẽsis sita ẽ uetusta ciuitas: q̃ ꝑ gotthoꝝ lõgobardorũq; tp̃a classem armare solitã Veneti ab Alberto Berẽgarii

Casium: Granariorum.

Transpadana.

S. Albertꝰ

Argenta.

Capresia Magnauaca.

Comaclẽsis ciuitas.

regis filio comacliẽsiũ auxilio iniuria lacessiti ad annũ salutis nonagesimũ tricesi mũ secundũ dextruxerunt ut semp postea sicut & nunc a paucis fuerit incolis ha bitata. Mirũ uero est cernere quãtã id stagnũ præstet pisciũ copiã: quod anguilla rum cephalorũq; sale conditorũ uix maxima inde habitata: magnũ estẽsibus mar chionibus uectigal omni propemodũ Italiæ satisfaciat. Scimus uero uidimusq; hac in piscatione cõtingere quod Plinius de benaco mintioq; scribit his uerbis. In benaco Octobri mense glomeratæ anguillæ uoluũt mirabili multitudine ut in excipulis eius fluminis mintii ob hoc ipsum fabricatis singulorũ miliũ globi ca piantur. Valaua sequunt uetusti præsentisq; nominis hostia: q̃ ramus auget a pa do ueteri apud Codereã siue caput eridani scissus. Suntq; ea in insula quã bifur catus hac scissura padus mare adriaticũ ac palus Capresia efficiunt uici populis frequentissimi & uillis ciuiũ ac omnimodo agresti cultu amœnissimi: in qs emi

Massa nent inferius massa & fossadalbarũ miliare miliarinũq; & medelana & supra por

Belreguar/ tus ac Belreguardũ ingentia cuius uillæ magnificẽtissimi operis palatia a pclaro

dum. præstantissimoq; principe Nicolao marchione estẽsi in ueteri uico uicoeria ædifi cata: cæteris æquarari possunt oĩbus q̃ in ciuitatibus alios Italiæ principes ædifi casse uiderimus: hicq; uolanæ ramus uigesimo supra mare miliario dextrorsum

Ghorum. se in alterũ scindit ramũ: cuius hostia appellant Ghorũ. Sũt quoq; in insula inde

Massentia facta Codeghoriũ: & massentia uici populis refertissimi. Inest quoq; clarissimũ ædificiisq; supbissimũ pomposiæ monasteriũ. Quartus dehinc habet ramus pa di quẽ cõtra Ficarolũ diximus primũ ab eo scindi: diciturq; ĩ hostio ad fornaces sic a uico uel potius ab hospitatoria taberna denominatus. Idq; ultimũ padi ho stiũ limitẽ efficit quo Romãdiola secũdũ mare diuidit a Venetiis. In ea uero ĩsu la quã duo hi rami a ueteri pado q̃ntodecimo secundũ ripã superiorẽ distãtẽ mi

Ferraria. liario efficiũt. Ferraria est ad secũdũ ueteri pado apposita: quã ciuitatẽ in histo riis primũ fuisse mœnibus circũdatã a Smaragdo patritio & Italiæ exarcho ostẽ dimus. Nominis cãm hanc afferũt uetusta Rauẽnatiũ ecclesiæ monumẽta q̃ ur bis illius archiepi tria iuriũ ecclesiæ sue loca a tribus metallorũ noĩbus appellaue

Aureolũ. rint Aureolũ Forliuiẽsis agri in amœno colle situ ab auro: & argẽtã pado prima

Argenta rio oppositã ab Argento: ferrariãq; a ferro. Ob eã aũt q̃ in padi ramorum scissura

Ferraria. & alueorũ mutatione facta est locorũ confusionẽ nõ satis ĩdicare possumus. Vtrũ ne in hoc Ferrariæ loco an supra ubi ramus est Ficaroli incoluerunt assangi quos populos Etruria oriundos uult plinius assagiã fossam in adrianorũ paludes deri uasse: & inde urbis adriæ summersionẽ inchoasse. Sed uetera hæc ut sunt dubia relinquẽtes ad nostrũ redeamus institutũ. Quom ferraria urbs ab ipso cõditiõis initio in ptibus Rauẽnatiũ Romanorũq; simul aduersus lõgobardos durasset il lis a Carolo uictis post donationẽ de exarchatu rauennatæ factã Ro. ecclesiæ in eius obediẽtia pseuerauit. Tãdẽ quo tpe germani ĩpatoris ecclesiæ aduersari cœ perũt: ipsa quoq; ciuitas sub alterutris uacillauit. Sed ad ãnũ salutis undecies cẽ

Matildis tenũ Matildis comitissa Venetorũ rauennatiũq; auxilio eãdẽ urbẽ ab Henrico. iii. ecclesiæ hoste occupatã sibi subegit. Et anno ab inde cẽtesimo & xxi. quom Mar chiones

chiones estenses amicitiis diuitiisq; potētissimi i Ferraria essent. Salinguerra qdā Ferrariensis per eorū & Ecelini de Romano amicitiæ occasionē: psidio usus Federici barbarossi instigationibus auxilioq; ferrariæ dñiū occupauit: quē Inno. iiii. pon. ro. Venetoꝝ auxilio ad annū salutis duodecies cētenū atq; qdragesimum expulit. Et marchiones estēses ferrariā sibi paulopost subigere inceperūt. Sed anno abinde. lxviii. Veneti ipsis marchionibus per arma pulsis ferraria sunt potiti: eāq; ut dimitterēt adduci nō potuerūt: licet Clæmēs qntus pō. ro. ciuitatē Venetiarū ecclesiastico supimposuerit interdicto: uñ oīa eoꝝ bona p gallias britāniāq; direpta fuerūt. nec paruissent iussionibus Papæ Veneti nisi legatus ecclesiæ in Italiā auinione ueniēs Marchionū estensiū & ferrariēsiū extorrū auxilio fretus uenetos ui & armis Ferraria primū: post castello thealdo quod ad pōtē retinebāt magnis utriq; cōmissis cædibus deturbasset. Fuitq; postea semp Ferraria sub estēsis familiæ gubernatiōe pōtificib⁹ obedientissima: & adeo tali dño fœlix ut cū opib⁹ & potētia creuerit p singulos ānos: tū maxīe pximis. xx. ānis mirabile hūerit incremētū qd tū multiplicare fecit cōciliū a quarto Eugenio pon. ro. ibi celebratū. Cui interfuerūt Ioānes paleologus impe. cōstātinopolitanus: & qcqd pñtis tpis græcia xpianis subdita uiroꝝ hūit excellētissimū. Inchoata nāq; ē ferrariæ quā florētiæ cōclusam fuisse diximus orīetalis unio cū ecclesia occidētali. Habuit etiā ferraria p ætatē nostrā pstātissimū pncipē Nicolaū estēsē cui ad sūmā glīā nihil pter litteratū ornamēta defuit: q fœlicitatis ptē additā uidimus pncipi Leonello quē nup amisimus. Et nouus Marchio Borsius & si lraꝝ ornamēto caret: hūanitate tñ liberalitate & prudētia genitorē Nicolaū nobis redolet. Quod uero pteritis tpibus nouæ sed splēdidissimæ ciuitati defuit psens suppleuit sæculū: in quo uiros hēm⁹ nobiles litteris humanitatis ornatos Nicolaū: Laurētiū: Robertum & Titum fratres strozzas: Lippum platesium: & q peritissimus ēt est medicus & philosophus Hieronymū castellū. Difficilis nūc nobis restat limitū huius regionis designatio præsertim Adriam exarchatui Rauennæ subiectam simul cū ferraria in romādiola claudere cupiētibus. Pado quē ficaroli diximus appellari decimo supra mare miliario ad dexterā ubi primū tellus habetur solida & aratri patiēs adiacent corbulæ uici duo aliquot passuū milibus iter se distātes. dehinc crispinū. post est fossa pelosella: cui intus adiacet Orcanū speciosa uilla pdictorū Nicolai Laurentii Roberti & Titi stozzarū doctrina æquæ ac nobilitate gentis ornatorum. multas ab hostio fossæ pelosellæ padus alienas accipit aquas. Nam paruo ducta tractu ipsa fossa paludes exonerat amplissimas: utpote quas magna pars athesis fluuii Veronensiū & totus tartarus totusq; menacus torrētes adeo late lōgeq; augēt ut maris sinuū amplitudine ac sublatis qnq; fluctibus ostētēt. Insuntq; q plura castella & uici quoꝝ ad dexterā primū est Fratta oppidū: in quo ad annū salutis duo decies centenū atq; uigesimūquartū magna ac ppe uniuersalis populi utriusq; sexus cædes facta est ab Azzone nouello marchione estense ptes Salinguerræ ferrariensis tyranni acrius insequente. Ad sinistramq; paludum pelosella ingredientibus est siluestris domus: unde Patauina uia in arquatā uicum peninsule rodigiensis est passuū

[Margin notes: Conciliū — Robertus strozzæ. — Corbulæ — Fossa pelosella. — Valles fratæ. — Frattā op.]

Tresienta. passuum duorum milium traiectus: mediaq; i ualle sunt tresiēta & oppidulū guiliel
mū ac ipsius uetuste adriæ fundamēta: iter q̄ uicus ē ecclīa una & aliquot domi/
bus: sed casis ut plurimū piscatoris frequētat°. Ea urbs olim p̄clarissima quā ma
ri adriatico nomē dedisse ostēdim° a græcis lydis sicut uult Iustinus & ab etruscis
sicut Liui° pliniusq; scribūt originē hūit: & q̄ ēt nunc ciuitatis titulū ac diocesim
Menac° fl. retinet. Orit̃ menacus torrēs ad magnanū agri Veroñ. uicū ceretaniq; & p̄tellas ui
Tartar° fl. cos p̄terlabit̃. Tartarus itē i agro ueronēsi ad græcianum oriūdus micarolum īsu/
Athesis fl. lā p̄cariā ad sinistrā & gagium ad dexterā uicos hēt. Athesis āt ps q̄ dictas illabit̃
Castagna/ paludes sub liniaco & uilla bartholomaca p̄mā ad castagnarium scissuram facit.
rium. Trium uero hmōi fluuiorum p cōtiguā regionē marchiā taruisinā delabētium: iō in
Rodigiū hac cursum descripsimus: ut peninsulā rodigiēsem hatriēsium diocesos ac regio
Venetiū. nis quā claudunt sicut par ē i p̄tibus romādiolæ colligamus. Estq; ea i peninsula
Lēdenaria Rodigium nobile oppidum Bartholomæo ornatū Rouerella archiepō rauēnate
Abbatia. studiis eloquētiæ ac hūanitate p̄rimū decorato. Est & Venetiū castellū antiq̄ Ve/
Francoli/ netiæ nomē suās. Sunt quoq; oppida Lēdenaria & Abbatia pp'is frequētata. Su/
nus. pra fossæ pelosellæ hostiū sunt ad sinistrā Frācolinus ad quē uia paduana p̄fecti
ferraria padū trāsmittunt. & ad dexterā pōtis lacus abscuri uicus. Supraq; puenit̃
ad padi itegri ripā uñ ramus scindit̃ ficaroli: deincepsq; integer ē padus. Hunc ue
ro ficaroli ramum itra cētum p̄ximos ichoasse: iō nō dubitamus: qa roberti regis
gis Neapolitani & Frācisci petrarchæ pictura Italiæ: quā nos seq supra dixim° ip
sum nō hēt ramum. Præterea monasterium scī saluatoris in quo arx ficaroli ædi/
ficata fuit: & ei° uices obtinēs scī Laurētii de casellis ecclesia monasterio scī Mar/
ci ferrariensis annexa uetusta hēt annorum q̄dringentorum iurium suorum monumēta
in qbus facile itelligit̃ ubi padus ipse nunc ē ficaroli dict° fuisse agros cōfirmatq;
nos in hac nouitatis huius rami opinione appositi singulis p̄sidiis singulisq; iuri/
bus monasterii ultra citraq; padū hunc existētibus fines: qbus designandis nulla
unq̄ ipsius rami mētio facta ē. Sunt ea in padi itegri ripa serauallæ & Castrū nouū
arces. massa brigātinus & melaria uici tum opulentissimi: tum ēt populis freque/
tissimi. Deinceps terra: & per padi ripam Lombardiæ & ad contiguas melariæ ac
brigantini agro paludes taruisinæ marchiæ limites habentur.

Regio septima Lōbardia icipit fœlicissime.

Perducta est supiori libro romādiola hic ad sinistrā scultēnæ
amnis ripā: inde ad melariā agri ferrariēsis uicum certos ultra
citraq; padū limites suos lōbardiæ nūc opa ē ipendēda: id no
mē a lōgobardis tractū eē cōstat. Quādo.n. Carolus magn° &
Hadrianus p̄m° pō.ro. nomē ut dixim° romādiolæ ididerūt:
Longobardi. Hāc quoq; p̄te Italiæ aliqn̄ dictā p̄us galliā cisalpinā uoluerūt
cæteri noīe lōbardiæ q̄ a lōgobardis ad.x.&.viii. supra ducētos annos fuerat occu
Gallia ci/ pata. sicq; eā romana ecclesia ab ipso tpe citra suis i monumētis p anno sexcentos
salpina. qnqgīta fecit appellari. & q̄q̄ Verona: Vincētia: Padua: & taruisiū ciuitas ac oīs re
gio aqleiensis ecclesiæ ab eisdem quoq; lōgobardis semp fuerint possessæ: certa tñ
nobis

nobis rõe quã ipsas descripturi regiões afferemus q̃ttuor illæ ciuitates cũ aliquot alijs marchia taruisina & reliq̃ pars Italiæ illi adiacẽs:tũ aqleiẽsis tũ foroiulii regio ab eo tpe fuerũt noiatæ.Sũt lõbardiæ fines scultẽna & padus amnes appenin⁹ & alpes citra padũ & ultra eũ qcqd ĩtra alpes benacũq; lacũ & amnẽ ipso clauditur pado.Igit̃ ad scultẽnæ dexterã q̃ ĩfluit formigo torrẽs fossæ ĩmixtus a mutina de fluẽti bõportus ẽ uicus.infra est.Finale oppidũ ad qd ea quã diximus aqtũ moles theno scultẽna formigine & plærisq; torrẽtib⁹ coeũtibus fossã efficit fistorenã ultima padusæ hostia faciẽtẽ:apud bõdenũ oppidũ ubi opinor fuisse bondomacũ quẽ pli.lĩgua gallica iõ sic appellatũ affirmat q̃ ĩmẽsũ ibi pad⁹ pfũdũ hẽat.Scultẽna fluui⁹ uetustũ id nomẽ supra uiã æmyliã nũc retinet ĩfra panari⁹ appellat̃.Est is fluui⁹ apud quẽ ãnũ salutis sexcẽtesimũ & septuagesimũ ꝑlio inter rauẽnates & lõgobardos cõmisso cecidisse in rauẽnatiũ ptib⁹ octo milia ostẽdimus in historiis cui ĩterius ad sinistrã adiacẽt spilibertũ.uignola maranũ & in appenino fananũ p qđ oppidũ arduus ẽ in etruriã ad pistoriã trames.Formigo torrẽs apud spezanũ oriũdus mutinã attingit uetusti & in historiis frequẽtati noĩs ciuitatẽ:quã Li.lib. xxxix.dicit fuisse cũ pisauro & parma deductam a romanis coloniã.& lib.cxviii. idẽ Li.scribit.M.Antoniũ obsedisse mutinæ.D.Brutũ:& quom missi ad eũ de pace legati patrũ ualuissent põ.ro.saga sũpsisse.Infra ãt lib.cxix.idẽ Li.cã maioꝝ fuit quõ.C.Octaui⁹.D.Brutũ ab obsidiõe Antonii liberasset:senat⁹ ipsi Bruto triũ phũ decreuit leui mẽtiõe hĩta militũ Octauiani.Quare iratus & Antonio ac Lepido recõciliatus romã cũ exercitu uenit & annos agẽs decẽ & noue cõsul ẽ creat⁹. Tradit ãt pli.exire mutiñ.agro statis diebus uulcanũ:eã mutinã q̃ tũc extat nouã eẽ & uetustæ fũdamẽta pauxlũ distare cõstat. Quis ãt uel hanc ædificauerit noua uel fuerit ueterẽ demolit⁹ nõ ĩuenim⁹:certũ tñ hẽmus ipam q̃ nũc ẽ tecẽtesimo qnq̃gesimo abhĩc ãno nõ fuisse.& utriusq; solũ ãnis añ reædificationẽ q̃dringẽtis munitiõibus ĩ urbẽ coactis caruisse.In historiis.n.gotthoꝝ lõgobardoq; nusq̃ eı⁹ nomẽ ĩuenit̃ ĩquõ bonõiæ:tãneti:brixlli & parmæ noĩa ibidẽ sint frequẽtia. Qua rõne ĩ ea diuisiõe terrarũ Italiæ quã Carolus magnus & Ludouic⁹ ac alii filii & nepotes romana cũ ecclesia fecerũt ĩ neutri⁹ ptiũ sortẽ hæc ipsa ciuitas uenit.uñ nec pon.ro.cẽsũ pẽdet:nec ab ĩpatore aliquã depẽdẽtiã hẽt:fecit hactenus padusa palus ut sinistrã padi ripã a primariis hostiis ad bõdenũ describere nequerim⁹.Post bõdenũ qnto miliario ĩ padi ripa ẽ Stellata uicus arcẽ hñs uñ chathena in alteram trahit̃ e regiõe pado oppositã arcẽ qbus psidiis marchiones estenses padi integri & utriusq; ei⁹ ripæ claustra cõiunt & defensãt.Sermedũ ĩ hac padi ripa sequitur uetusti noĩs oppidũ p qđ Antonini pũ itinerarius liber oñdit iter fuisse a patauio adeustoq; Cõcordiã oppidũ & inde Bononiã accessuris:q̃ rõ facit ut non dubitẽ ramũ q̃ sub ficarolo cæteris maior.a pado scindit̃ ne dũ p Antonini tẽporaised: neq; diu postea sicut in romãdiola diximus fuisse.Post Sermẽdũ in padi ripa est reuerũ nouũ oppidũ e regiõe ostiliæ situ.quod Ludouicus gõzaga marchio mãtuanus ualidissimus comunitũ mœnibus pulcherrima domo ornare perseuerat. Intos est Mirandula & interius Corrigia oppidũ nobilis corrigiorũ familiæ patria.Post

Finale op.
Bondenũ.
Scultẽna flu.
Mutina ciuitas.
Stellata
Sermedũ
Rauerum op.
Ostilia.
Mirãdula.
Corrigia.

Carpum. tria.Post ē Carpū opulentissimū oppidū nobilis Pioꝝ familiæ domiciliū.Primus
Sicla flu. deiceps fluuius īter & solus padū illabit͛ sicla:cui ad sinistrā īminet Nuuolaria
Salcinium uicus:turris:aqua longa saxolū & ubi torrente dollo auget͛ Salciniū.& ad Dollū
sub appenino Fraxanonium.& ut appenino pegrinū qua arduus itē est in etruriā
& Lunēsem agrū saltus apud salciniū ēt altero sicla dextrorsum auget͛ torrēte:cui
adiacēt oppida Carponetum.uolognū:& ī appenino piolum. ad siclæ dexterā ē
S. Bñdicti sancti Bñdicti celebre mōasteriū a gloriosa Matildi cōmitissa ædificatum. Intus
mōasteriū. sancti Martini oppidū & ubi fossam Tarā crustulus illabit͛ torrēs regiolū.interius
Regium le ad dexterā roberia.ad sinistrā lora bræsiū.& sub appenino castrum nouū.ad Cru
pidum. stuli sinistrā in uia æmylia ē regium lepidū ciuitas:quā cum mutina obtinet estē-
sis marchio ferranēsis. Et si uero hæc ciuitas satis ē uetusta quā Lepidum p scele-
stissimi triūuiratus tpa ædificasse cōstatītñ sicut de mutina diximus nomē ei⁹ in
nullis gotthoꝝ aut lōgobardoꝝ historiis repit͛.cum pmæ:tāneti:Bononiæ: & bri-
xilli noīa eisdē in historiis frequētia īueniant͛:ut nō absurde uideamur cōspicari
ne aliquot sæculis destructa māserit aut īmunita.Frōtinus.n.strategēmatib⁹ scri-
bit.In legionē q̄ regium lepidum oppidū iniussu ducis diruerat aīaduersum est:
ita ut q̄ttuor milia custodiæ tradita necarent͛ pterea.S.C.cautū est ne quē ex eis se
Palus. pelin uel lugere fas esset.Supius sunt palus & sarcha.& ad dexterā gypsum & Ca
nossa.in quo oppido gloriosam Matildim comitissam in historiis ostēdimus.vii
Grego pon.ro.ab īsidiis & uiolētia Henrici tertii impatoris tutatā fuisse.& Henri
cum postea decaltiatis pedibus & nudo capite p mediā hyemē de niuibus & gla-
Guārda- cie ueniā a pōtifice īpetrasse.Sequit͛ in ripa padi guardastallum olim:nunc gua-
stallum. stalla quo in oppido miratus sum pōtifices romanos urbanum & paschalē utrū
Guastalla. q; noīs ordine secundum añ annos trecētos duo cōcilia celebrasse.uñ crediderim
Brixillum. illo qđ tunc fuerit oppido destructo nouum hoc postea ædificatum fuisse.dein-
ceps est brixillum uetusti & ī historiis celebrati noīs oppidum nunc īciuile:cuius
arcē corrigiēses nobilis lōbardiæ familia magnifici apparat⁹ ornatā ædificiis īha
bitāt.pmus uero omniū Rotharis lōgobardoꝝ rex brixillum qđ rauēnatibus sub-
erat quom hi cepisset demolitus.Eodēq; bello a lōgobardis materia plācisq; com
Tānetum. munitum rauennates iniecto igni penitus desertarunt.Tānetum fuit oppidum
Liuius. æmyliā iter uiā & brixillum regio urbi ppinquum.de quo Liuius lib.xxi.īfrascri-
pta hēt q̄ potuerunt mutinæ eē cōia.Triūuiri ad deducēdas colonias missi placē-
tiæ mœnib⁹ diffisi mutinā cōfugerūt legati ad boios missi uiolati sunt mutina ob
sessa.& simulatū de pace agi:missiq; ad eā tractādā a gallis cōprehensi.L. Mālius
impe.effusum agmē ad mutinā ducit.& in syluis q̄ tunc circa mutinā erant cæsi
sunt Romanoꝝ octingenti.cæteri Tānetū petierunt.Et lib.xxi.Sicut in regiōe Ro
mandiola sassinā describentes boioꝝ caput diximus:ostendit Liuius Tannetum
fuisse boioꝝ oppidum his uerbis.ita diuisæ copiæ boisq; in agrum suum Tanne
tum pfectis. Apudq; id oppidum longobardi equites decē milia:quos Narses
patritius copiarū Iustiniani imperator dux mercede conductos primū in Italiam
duxit:Totilam Gotthorum regem sicut in historiis diximus supatū interfecerūt.

Eo deniq;

Eo deniq; paulopost in loco idem Narses Bucellinū ducem gallicū magnas regis metensiū copias aduersum ĩpatorias legiões ducẽtẽ magna in illius exercitu facta occidiõe supauit. Scribitq; Liuius in censu Italiæ q Vespasiani ĩpatoris edicto habitus est uirū unū Brixilli reptū fuisse: qui cẽtū.xx.annos natus eet. Post brixillum Lentia fluuius padū illabit᷑: ad cuius sinistrā ĩtus est guardasionū. supius Rossana. defluit postea in padū Parma fluuius. ad cuius dexterā est Coloniū tolleratæ bis in ætate nostra durissime obsidionis fama notū. Intus uia æmylia Parmā ciuitatẽ uetustā romanoꝝ coloniā: q̄ liuius lib.xl. simul cū pisauro & mutina deductā fuisse ostẽdit. Idẽ fluuius parma diuidit. Viros habuit ea urbs pclara pstãtes: sed maxime duobus Cassio poeta & altero cẽturione Cassio ornata: fuit: Macrobiūq; cuius extãt doctrina pleni de saturnalibus libri. parmensem fuisse legimus: in cuius sepulchro parmæ celebri nostra ætate cõditus est Blasius parmẽsis phūs nõ ĩcelebris. Quattuor ipsa urbs ornata est magna tum familiis amplissimis: eius agri oppida ferme oĩa ditione tenẽtibus: magnūq; alentibus eqtatū: rossis corrigiẽsibus: palauicinis: ac uitalensibus. qui cū uni dño parẽt & lombardiæ editū & ipsam custodiunt ciuitatẽ. Quom uero quicq̄ in puincia aut inter seipsos acciderit disturbii: diuisos secū q̄drifariā ciues & oẽm puinciā motibus inuoluūt. Auctor utero est Plinius quom ip. Vespasianus italiæ populos describi faceret ĩuẽtos fuisse duos parmæ: quorum uterq; uigintiquinq; supra cẽtum annos uixisset. & Martialis poeta oñdit agrū parmensem semp antea sicut nũc est bene pascuum fuisse: Tondet & innumeros gallica parma greges. interius ad parmæ amnis sinistrā Sapellū chæsta & Brotiū oppida & sub appenino Belforte. ad dexterā bagantiano torrenti Parmā augenti Calestanū adiacet. Tarus exinde fluuius padum illabit᷑. Intus ad sinistrā ubi conio torrẽte auget᷑ fornouū supius cõplanū sancta Maria. & ad ortū fluuii citium castella. ad dexterā solegnanū & bargū ubi alpẽ bardonis olim fuisse dictū inuenio in quo Lucprãdus longobardoꝝ rex monasteriū quod barcetū dicit᷑ ædificauit. Ad comi sinistrā & ubi ocha torrẽs illum influit est Stoparinū. post Tamugola & Cornus & ad comi ortū est ruinū sub quo est Carisiū medio quod taꝝ amnẽ & pximū torrentem ardā interiacet spacio in uia æmylia burgus est doninius nobile oppidū infra est Buschetū nouū oppidū ad larde sinistrā Scargia. intus colūbariū. & in uia æmylia est fidẽtiola oppidum nobile uetusti nominis. de quo Liuius libro.lxxxviii. Sylla Carbonẽ exercitu ad clusium ad fauentiam fidentioláq; cæso italia. expulit ad dexterā est nobile oppidū arquata uinum hñs omniū regionis suauissimum: Sequit᷑ Nura fluuius: ad cuius dexterā intus carminiū ripa & Rauẽgonum. ad sinistrā rõcouerū. & sub appenino Nucetū. Post amnẽ nurā pmus padū illabit᷑ fluuius Trebia. ad cuiꝰ hostiū ẽ placẽtia: q̄ Q. Asconius pedianus tradit ordine qnqgesimā & tertiā coloniā romanoꝝ deductā fuisse a. P. Masone asina: a Cn. Põpeio Straboẽ: & P. Cor. Scipiõe triuuiris. Sūtq; eo missa sex milia hoĩum noui coloni: ĩ qbus eqtes deducẽdi fuit cã ut apponerent᷑ gallis qui eā ptẽ galliæ tenebãt. Liuius aūt lib.xxi. Agro galloꝝ capto coloniæ deductæ sunt Placentia & Cremona. & libro.xxvii. Hasdrubal quod celeritate itineris

Narses. Lentia flu. Rossana Parma fl. Parma. Brotiū. Tarus flu. Conius fl. Fornouū. Buschetū Fidentiola Arquata Nura flu. Placentia

tate itineris ꝑfectū erat:id mora ad placētiā dū obsidet magis q̄ oppugnat corru pit.Crediderat cāpestris oppidi facilē oppugnationē eē:& nobilitas coloniæ:īdu/ xerat eū. Et lib.xxviii.Placētini & Cremonēses q̄sti ad senatū de agri populationi/ bus quos fecerāt galli accole iussit senatus mālio ꝑtori ut curaret.& decreuit sena tus ut q ciues placētini & cremonēses erāt in colonias mitterent̄.Trebellius pollio in aureliani gestis rebus.Quom āt aurelianus uellet oībus simul marconiānis fa/ cta exercit⁹ sui cōstipatiōe occurrere tāta apud placētiā clades accepta ē ut roma/ nū pœne solueret̄ īpiū.Scribit ēt Liuius.xxi.fuisse apud placētiā emporiū ope ma gna munitū & ualido firmatū ꝑsidio.qđ hannibal expugnare nequit.Id emporiū fuerat a romanis bello gallico munitū inde locū frequētauerāt accolæ mixtis un/ diq; ex finitimis pp'is quos ꝑlio supatos Hannibal crudelissime diripuit.Ornata fuit placētia.T.Tincha oratore placētino sicut Cicero ī Bruto dicit dicatissimo. Ideq; Cicero pro murena dicit patrē.L.pisonis eius q fuit.C.Iulii Cæsaris socer fuisse placētinū & bello marsico faciēdis armis ꝑfuisse.& diu post hūit Grego.x. pō.ro.q lugdunēse cōciliū celebrauit.Isq; pōtifex celeberrimus post multa glorio/ se in ecclesia dei gesta arretii obiit & sepultus ē ubi sæpe miraculis coruscauit.Scri bitq; pli.Quom Vespasiani imp.edicto cēsus Italiæ hēret̄ uiiū unū placētiæ tep/ tū fuisse q.xxx.cētūq; uixisset ānos. Eaq; ciuitas ad ānū.xlix.supra ducētesimum

Palauicini & millesimū palauicinis nobilibus subiecta fuit:cū.nūq̄ prius cuiq̄ alteri subdita fuisset:qui nō Italiæ oīs aut saltē lōbardiæ totius dñiū obtineret.Casus uero quos postea p ætatē nostrā ꝑtulit horrendos referre infinitū fuerit:sed satis supraq; sit nūc clariores breuiter explicare.Post mortē Ioānis galeatii uicecomitis qui fuit ꝑ mus Mediolani dux intra duos annos Placētia octies ꝑdæ exposita fuit:ad eāq; tūc deuenit calamitatē ut nos ipsam plustrauerimus totā oī mortaliū ꝑterq̄ unius publici hospitatoris hītatione destitutā & ad ānū postea plus minus.xl.Philippo duce mediolanēsiū tertio uita fūcto:quom populus mediolañ.se libeꝝ eē paꝝ for tunato cōsilio q̄siuisset:placētiaq; Venetis se dedisset:ī eā mediolanēses arma uer terūt.Frācīscusq; sfortia mediolañ.populi ductor exercit⁹ illā durissima ꝑssit ob sidiōe.Defensabāt̄ āt urbs a Thadeo ostēse:quē Veneti cū duobus eqtū totidēq; peditū milib⁹ ꝑsidio īmiserāt:quom trī populus inesset magnus milia uiroꝝ octo Mediolanēsiū ueto exercitui ꝑter sfortianos milites decem milia ierant.Frācīscus piccininus:Guidacius Māfredus:Ludouicus uermes:Carolus gozāga:& alii mi/ nores copiaꝝ ductores:quos oēs constat supra.xv.milia eqtū peditūq; habuisse. Oppugnata uero est placētia aliquot diebus copiis bipartitis q̄ unis castris sfort/ tiani aliis cæteri oēs sēderent:& muri utrobiq; bōbardis apti sunt.Forte aūt fortu/ na accidit padū cōtinuis aliquot dieꝝ ībribus auctū adeo intumescere ut naues ad mœnia appellerent̄.Quā ob occisionē tertio nauali ꝑlio urbs oppugnari cœ/ pta:& Guidatio gōzagæq; id muneris est iniūctū.captaq; ē magno īpetu urbs ꝑ/ clara.Tāta aūt in diripiēdo fuit rabies tā affrenis libido ut nihil humani aut diui/ ni iuris aliter sit seruatū q̄ si ī barbariē quādā publico dei principūq; orbis chrīstia ni edicto fuisset sæuiendum.Et ne singulas ꝑcurrā scelerū formas eā quæ alias in

Vrbiū

urbium direptiōe miſerrima ſunt uiſa:matronas uiolari:uirgines parētū ſinu euel li iter minima Placētiæ tunc ſunt uiſa. Sec⁹ Trebiā paulo ſupra Placētiā loc⁹ ē in ſigni clade Romana Sēpronio coſ. ab Hānibale īflicta notiſſimus: & Trebia īius ad ſiniſtrā hēt Rūchuneꝗ:& ſupi⁹ Bobium monaſterio beati abbatis Galli quod ipſe āno aduētus lōgobardoꝝ ī Italiā lxxxvii. Adoaldi Theudelindæ reginæ fi lii & ipſi⁹ reginæ īpēſa ædificauit claꝝ:ubi uero torrēte auāto Trebia augeť ē Argonaſtum:ſupi⁹ ad dexterā Octunum iouenum. & ad fōtē Mōbrunum q̄ ī ligures ſupra Genuā ē trames. Ad torrētis auāti ſiniſtrā ubi torrēte algretia augeť ſci Ioānis oppidum & ī appenino Talliolum ē caſtellum ī padi ripa ſunt tuni torrētis hoſtia:q torrēs ī uia æmylia ſci Ioānis agri Placētini oppidum attingit. Infra ē ad dexterā Boſenaſcum. ulteri⁹ ad padum Stella. & ad torrētis copæ hoſtia Bricolanum:ad huiuſq; torrētis ſiniſtrā ītus ē Claſtidium illud pœnoꝝ ſecundo bello punico horreum nunc mediocre oppidum:de quo Liu. xxi. Hānibal iopia q̄ p hoſtium agros euntes nuſq̄ ꝑpatis cōmeatib⁹ maior ī dies excipiebat ad Claſtidiū uicum quo magnum frumēti numeꝝ cōgeſſerāt romā mittit. Ibi quom uim peret ſpes facta ꝑditiōis nec ſane magno ꝑtio nūmis aureis q̄drīngētis datis. P. Brunduſino ꝑfecto pſidii corrupto tradiť Hānibali Claſtidium. Id horreum fuit pœnis ſedētib⁹ ad Trebiā. Illud āt oppidum & adiacētes ciuitates p id ſecundi belli punici tps fuiſſe liguꝝ ditiōis oſtēdit Liui. xxii. Q. Minuti⁹ ī leuā Italiæ ad iſeꝝ mare flexit iter:geminoq; exercitu educto a ligunb⁹ ottum ē bellum oppida Claſtidium & licubium utraq; liguꝝ:& duæ gētis eiuſdē ciuitates celelates, cordiciateſq; ſeſe dediderunt:& tum oīa ciſpadum ꝑter gallos boios liguꝝ ſub ditiōe erāt. Supius ſunt trochoneum & turris. Influit īde padum Staffola torrēs:ad cui⁹ hoſtia ē Albianum. Supra ad ſiniſtrā nazzanum & uorcum ad dexteram:ītus Vogheria oppidum nunc opulētiſſimum:torrēs īde hētur coron⁹:ad cui⁹ ſiniſtrā ītus Caſſiū:ad dexterā ſupi⁹ muleta & caſtellariū. Fluui⁹ ſeqť Schirmia: ſupra cui⁹ hoſtia ad ſiniſtrā caſtrū nouum oppidū & iꝑm opulētiſſimū:quo inſignē Borſiū eſtēſē Philippus anglus Mediolanēſiū dux donauit. Supra ē Terdona ciuitas uet⁹ quā ad ānum nunc. lx. ſupra ducēteſimum Federic⁹ īpe. Barbaroſſus uaſtauit. Supi⁹ ad Schirmiæ ſiniſtrā Serauallis:q̄d oppidum Philippi Mediolanēſium tertii ducis dono poſſidet Blaſius agereus Genuēſis:quem res maritimis expeditiōib⁹ bn̄ geſtæ claꝝ fecerunt. Et ſupra eā ſunt īſula Biſſuda & in appenino Totilia. Seqtur amnis Tanarus duodecim auctus torrētib⁹: quoꝝ q̄ttuor ad ſiniſtrā: ad dexterā octo accipit. Ad Tanaꝝ amnē hora īcipit celebris nunc Monſſerratus appellata cuius fines ſunt hinc padus īde appeninus. & Tanarus ipſe a fonte ſuo ad hoſtia qbus ferť ī padum & ſupiori in pte mōtes Moncalerio pximi ubi pedemontium īcipit:ferratenſiſq; hora pœne oīs marchionibus eſt ſubdita ī Italia nobiliſſimis. Qui ex paleologis cōſtātinopolitanis īpatorib⁹ oriundi qnquaginta iā & centum ānis eā horā poſſederunt. Supſuntq; fratres q̄ttuor Ioānes Guilielmus Bonifaci⁹ & Theodorus ſedis apoſtolicæ notari⁹. Et ſi uero oēs litteris fūt ornati treſq; natu maiores arma cū laude tractarūt: Guilielmus tn̄ pluribus p Italiā bellis interfuit.

Bobium. Argenaſtum. cētunum. Talliolū. Tunus fl. Stella. Claſtidiū. Albianū Vogheria. Caſtrum nouum. Terdona. ſerauallis. Tanar⁹ fl. Monſſeratus.

Locoꝝ eiꝰ ore ordinẽ ſeq & ſimul digniora copioſiꝰ deſcribere opoſum fuerit atq; ĩpeditũ nimis opꝰ. Quare ſũmatim q̃cũq; uidebunt̃ digniora explicabimus. Ad

Baſſignana. padi ripã ſunt Baſſignana ubi pōte iunctus ẽ padus. & Valẽtia uel potius Valẽtiũ

Valentia. ſicut Pli. ubi p̃mo foꝝ Fuluii dicebat̃: deinde pomatũ: fraſſinetũ: Caſale ſcĩ Eua

Caſale. ſii qđ p ætatẽ noſtrã ornatũ fuit Facino cane p̃ſtãtiſſimo rei bellicæ ductore: dein ceps hñtur põs ſturiæ: camiaũ: gabianũ uerrucula: ſcũs Raphael: graſſinũ: & Mō

Moncalerium. caleriũ oppida ac ſalutia marchionũ eius cognominis illuſtriũ patria: in q̃ p̃ncipẽ nunc hẽmus litteris & oĩmoda uirtute cõſpicuum Ludouicũ: & ſm amnis tana

Salutia. ri ripã poſt Baſignanã ſunt mõs caſtellus & Panonũ oppida. Deinceps Bergoliũ:

Bergoliũ & altera potior eiuſdẽ ciuitatis ps alexãdria quã Mediolañ. Placẽtini & Cremonẽ

Alexãdria ſes ut papiẽſibus inimicis cõmodius obeſſe poſſent ad annũ ſalutis. lxv. ſupra cẽte ſimum & milleſimũ ædificarunt. & ut noue urbi ac facto ſuo maior accederet au ctoritas: eã a tertio Alex. tunc Ro. ponti. alexandriã uocauerunt. Supra quã ſunt

Aſta. oppida fœlicianũ & moꝝ. deinceps Aſta ciuitas malo uſuræ q̃ſtu opulẽta: q̃ nũc obtinet dux aurelianẽſis frãcoꝝ ſtirpe regia oriũdus. & inde hñtur oppida guare/

Pollentũ. nemõticellũ: ſancta uictoria. & pollẽtũ: ubi. Cn. plãcus coſ. a. M. antonio ſupatꝰ

Ceua. ĩterfectuſq; fuit. Supius ſunt ceua oppidũ nobile & ſui marchionatus oppida & caſtella ĩter q̃ tanarus flu. ortũ hẽt. Deinceps p tanari ſiniſtrã deſcẽdẽdo obuia eſt

Alba. alba ciuitas põpeiana a pli. appellata. inde Rocha tanari oppidũ & ſupra ubi Bur mida flu. tãnaꝝ amnẽ illabit̃. Sũt ad ſiniſtrã oppida caſtellatiũ caſſine deinceps aq̃ ciuitas. Supraq; eã ſunt baſtaniũ curtiſmiliũ & canũ oppida nobiliũ ſcarãpo-

Aquæ. c. rum q̃bus lois oppida cõtinẽt. & caſtella marchionum charrectenſiũ in appenino ſita. & ad genuẽſiũ occidẽtalẽ riperiã cõtinẽtia aq̃ ciuitas. Infra uero torrẽs borbꝰ. ad dexterã damianiũ ad fontẽ hẽt canachium cui p̃ximũ ẽ opp. Carmagnola: qđ

Carmagnola. ætate noſtra ornatũ fuit Frãciſco cognomine Carmagnola: quo excellẽtiſſimo rei bellicæ ductore Philippus Mediolañ. dux tertius ſi diutius bñ uti ſciuiſſet rẽ Ve-

Padus. tã Florẽtinãq; in maximũ diſcrimen p̃duxiſſet. poſt ſupra dicta padus & in ſini ſtro duoꝝ cornuũ q̃ ſub ortu ſuo efficit hẽt uncinũ ĩ dextero Cricium. ĩter q̃ duo oppida ẽſt ipſe padi ortus: quẽ pli. fontẽ uiſundũ appellat: dicitq; eum mediis die bus æſtiuis uelut inter q̃ſcẽtẽ ſemp areſcere. & arduus a quo fons ipſe ſcatet mõs ueſulus a p̃ſcis eſt appellatus. Ex quo p̃mum naſci & ab alpibus diſcedere incipit appeninꝰ padum amnẽ a Vergi. lib. vi. Eridanũ appellatũ ſeruius grãmaticus ſcri

Eridanus. bit. Iõ a poetis dici apud ĩferos naſci q̃a naſcat̃ in appenino in mare ĩferum uerſo ſed cõtrariũ eſſe uidemꝰ quom ea ps appenini ex q̃ ortum hẽt ſit in mare ſuperum uerſa. Quod ãt poſtea ſeruius ſubiungit uerũ ẽ Eridanũ fuiſſe dictũ a ſolis filio in curru fulminato quẽ male regebat: poſtea ſorores flentes uerſas in populos. Sed iã trãſeundũ ẽ ad aliã Lõbardiæ p̃tẽ q̃ olim dicta eſt Italia trãſpadana: de q̃ Pli. Trã ſpadana Italia addita faba ſine q̃ nihil cõficiũt: & ubi de rapis lib. xvii. tractat di-

Mintius. cit. Tertius hic trãſpadanis fructus p̃ulq; illi eſt in padi ripa Mintius noti uetuſti q; & a Vergi. celebratiſſimi nois fluuius lacu Benaco effuſus Mintio ad ſiniſtram

Gouernũ prope padum Gouernum: oppidũ: apud quẽ locũ primus Leo papa athilã hũno

rũ regẽ

rum regē q flagellū dei dictus ē ne ulterˀ Italiā īgrederet̄ suæ sc̄itatis grauitate deterruit.& ubi Mintiˀ palude emittit̄: Mātuā urbē circūdante formigosa ē castellū Mantua.
Mantuā urbē uetustissimā ab etruscis cōditā & unā fuisse.xii.coloniaꝝ:qs supius ex Liuio patauino docuimus trās appeninū ab ea gente missas magis constat q̄ ut alia īdigeat ꝓbatiōe:ꝑsertī quū poeta īsignis Vergi.ciuis suus id orbi faciat notissimū:diffusiusq; eiˀ urbis narrat originē:mantua diues auis sed nō genˀ oībus unū. Li.lib.xxii.Ita diuisæ copiæ boisq; i agrū suū tānetū ꝑfectis īsubres cenomanniq; sup ānis mintii ripā cōsederūt ifra mille passuū milia.& Cor.cos.eidē flumini castra applicuit.& li.xxiii.ꝓdigia enūerās quo āno.v.secūdi belli punici fuerūt dicit mantuæ stagnū effusū mintio āni cruētū uisū.Passa ē ꝑdē mātua calamitates maximas ꝑter illas q̄ uirgiliano uersu sūt notissimæ:mātua urbe miseræ nimiū uicina Cremonæ.Nā ab Athila gothis lōgobārdis & Chachāno bauaroꝝ rege eā q̄nq; dirutā:q̄nq; spoliatā:q̄nq; mœnibˀ aptis īmunitā fuisse relictā ī historiis ōndimˀ mātuæ:p Caroli magni tpa sanguis xp̄i miraculosus appuit:ad quē uisendum.ii. Sanguis Leo papa se cōtulit:& ī de ī germaniā ad Carolū accessit.Carolusq; Calvˀ magni Chrsti. filiˀ mātuæ ueneno īteriit:qd Hebræus medicˀ pecunia corruptˀ dedit.Eadē quo Carolus q; ī urbe.ii.Nico.pō.ro.cōciliū celebrauit ī quo cōfirmata ē cōstitutio de pō.ro.ele ma. ctiōe a cardinalibˀ faciēda.Interfuitq; concilio mathildis gloriosa ī cuius ptāte ea urbs tunc erat.Obiit ī ea nup ꝑstātissimˀ ꝑnceps.Io.frā.gōzaga bello & pace clarissimus uirtute cuiˀ & ꝑximaꝝ lōbardiæ ciuitatū īfortuniis ꝑ ætatē nostrā opibˀ mātua populoq; q̄ multis an̄ fuerit sæculˀ plenior ē fc̄ā.Supestq; Paula uxor mulieꝝ ætatis nr̄æ a religiōis sapīæ & hūanitatis ptibˀ celeberrima.Et hmōi pētū laudibus rīdētes Ludouicus marchio Carolusq; frater:& si arma cū laude tractārī lr̄is Ludo.mar exornāt̄.Quibˀ eos & fr̄es & sorores ībuit uir doctissimˀ ac oīmoda uirtute cōspicuus Feltrēsis Victorinˀ.Ep̄m itē & ciuē nūc hēr mātua ꝑstātissimū Galeaciū caprianū lr̄is honestate & prudētia ornatissimū.mintiū ānē pōtē iūgit Valegiū opp. Valegium Supra ad lacus emissoriū est piscaria magni portorii opp.arce & ponte magnifici Piscaria. opis a Scaligeris olī ueron̄.cōitū.Isq;ꝑ benaco Gardæ lacus nunc appellatˀ ē.Vergi.Quos pr̄e benaco uelatˀ arūdīe glauca mintius īfesta ducebat ī æquora puppi. Benacusq; oppida & uicos hēt ad dexterā Lagisiū Gardāq; a quo nomē accipit: Turrī malsesinum:& Turbolū sub quo illū ītrat Sarcha fluui.ī tridētinis mōtibˀ oriūdus.Estq; is turboli uicus turri munitˀ debilissima ad quē ꝑmaria historiaꝝ nr̄æ ætatis ꝑs ꝑ miraclo narrat triremes uenetoꝝ philippēsi bello altissimis traductas mōtibˀ ī benacū fuisse dimissas:Sarchiæ itē ad dexterā sūt castella & uici archus drēna madrusiū.& ad pui lacus quē ī mōtibˀ facit dexterā Vocianū.supiˀ ī ualle pōtionū:& ad fluuii Sarchæ fōtē sc̄ā maria.Ad mintii sinistrā goidū Volta & Capriana.ad lacˀ uero sinistrā Riuoltella.Desentianū.mineruiū.& in sinu quē facit lacˀ āgulo Salodiū.post ī circuitu madernū gargnanū lucioniū:& Riua nobilissimū regiōis op.qd ī historiis lōgobardoꝝ legimus sic appellatū fuisse a riuo sanguis q factˀ ē cū rex lōgobardoꝝ Grimoaldus frācos Italiā ꝑ tridētū īgressos magna occidiōe ī ꝑlio supasset. Supius ad sarchæ sinistrā trēniū & cadarcionū.

Margin notes: Gardæ lacus. Lagisium. Garda. Goidum Salodium Riua.

Sermionū. Estq; ĩ lacus ĩsula Sermoniū. Vltra mintiū p padi ripā ē burgus fortis ubi mātua
Burgus nus marchio illū munitissimis hĩc ĩde custoditū arcib⁹ cathena claudit. paulo su
fortis. pra sūt ānis ollii hostia. Is flu. lacu sebuino quē nūc Isei uocāt effusus breui supra
Clesius fl. padū tractu ad dexterā Clesio augetʳ fl. ppe cuius hostia ē op. Marcharia. & ad ip
Asola sa hostia Caluatū castellū. Ad Clesii uero dexterā sūt asola: moꝝ: mōs clarus cui
Lunatum āplissima adiacet planicies & lunatū op. Ad eiusq; sinistrā Gauardū: buarnū: āgo
oppidum. feniū: supiusq; clesiū tres augēt torrētes: touerus: degn⁹ biocolus. Ederꝛ ĩde hētʳ ca
Ederum stellū apud sui nōis lacū: quē sub Ludronio castello altissim⁹ ĩ mōtib⁹ ĩfluit Chaf
Pons uic⁹. far torrēs. ad Clesii uero fōtē bargatiū ē oppidulū. At ad ollii flumĩs sinistrā sunt
Vrcei. pōs uicus. urcei noui. urcei ueteres op. & supra ad sebuinū ē Isei op. a quo lacus no
Iseum. uū accepit nomē. Supra ubi Ollius ĩpe lacū ĩfluit ē pisognū castellū. & ubi torrēte
Ollius flu. augetʳ grinia buenū. Supius ciuitale & brenū ubi fontē hēat olli⁹ difficile ē diffini
Frigidolfū re. Nā quō a frigidolfo lacu q ē ĩ alpibus torrētes decidant duo q ad sinistrā ē frigidolfum nomē retinēs olliū ĩfluit q uero ē ad dexterā ĩ aliū cadit torrētē a quo olliū hēre initiū ĩcolæ affirmāt. Quom itē alr torrēs apud poggiū castellum oriundus duoꝝ quos hēt ramoꝝ altero ad sinistrā p Dialengū scm̄ Bartho. armicumq; & cusiā uallis solis loca ānē altero ad dexterā olliū illabitʳ cōem cū abdua ortū illi⁹ hēre uidetʳ. Sed ad ĩferiora ānis ollius paulo supra clesii hostia ad sinistrā hēt platinā post rebechū: ĩde sōcinū op. supi⁹ palatiolū & calebiū. Ad lacusq; sinistrā sar/

Brixia. nagū: pranonū: loanum: mōticulū Cēmium & edolium: medio qd clesiū & olliū ānes ĩteriacet spacio Brixia ē ppotēs ciuitas: quā Iustin⁹ ex Trogo dicit cōditā fuisse simul cū mediolano & plurib⁹ aliis ciuitatib⁹ a gallis q urbē romā ceperunt. Sed Liui. uelle uidetʳ eā fuisse cenomānoꝝ olī a qb⁹ cōdita sit caput. Est āt uetusto nomīe & reb⁹ apud eā gestis clara: q̄ Liui. li. xxi. fuisse romanis auxilio his uerbis scribit. L. Aemyli⁹ ĩpe. effusum agmē ad mutinā ducit. & ĩ syluis q̄ tūc circa mutinā erant cæsi sunt romanoꝝ. lxxx. Cæteri tānetū petierunt sex signa miliaria adepta. Fuere tunc auxilio romanis brixiani galli aduersus alios gallos & boios. Et lib. xxii. Ita diuisæ copiæ boisq; ĩ agrū suum tānetū pfectis ĩsubres cū cenomānis sup ānis mintiū ripā cōsederūt ĩfra mille passuū milia. & Corne. cos. eisdē flumini castra applicuit: ĩde mittēdo ĩ uicos cenomānoꝝ brixiāq; q̄ caput gentis erat ut satis cōpit & cætera. Nec tñ minus clara ē reddita p ætatē nostrā obsidiōe q̄ oīum durissimā

Mella flu. philippēsi bello & Frācisco barbaro ĩsigni Veneto pfecto defendēte ptulit. Brixiā pterlabitʳ fluui⁹ mella scatētibus ubiq; p regionē fontibus & niuis potius q̄ torrētibus q̄ttuor ĩfluētibus nō multis auctus aqs qs ad nullū pximoꝝ anniū ĩteger pducit. Hēt mella ad dexterā mōpianum cōcisum & se retiū castella ad sinistrā ubi crescete ĩcipit chonum. subĩde uillam & uncinū & ubi ĩfluit Broccus torrens brociū

Boratum. & ad bronci ortū lodriū: ad fontēq; mormæ torrētis pesaciū secusq; mellæ ĩpius al
Dosiolum ueum boratum & coiū. Ad padi alueū seqtʳ Dosiolū & post uitelliana op. opibus
Viteliana. populoq; refertissimum: qd Vitelli⁹ ĩpe. direpta Cremona dū Otonis romæ ĩpātis mortē cū pditoribus cōstitutā expectat p castris pmo hūit: postea ut p oppido habitaretʳ reliqt comitū. Supius est sabloneta op. quo familia in Cremonensibus

nobilis

nobilis comitū pſiceti q̄ nunc hēt Brocardū lr̄is ornatiſſimū duxit originē. Inde
qnto miliario ī padi ripa abeſt Caſale qđ cognomine dicūt mai⁹ opp. populo fre- Caſale maius.
quētiſſimū. Inde milib⁹ paſſuū trigīta abeſt Cremona uet⁹ romanoꝝ Colonia ſit
cū placētia ſicut Li. xxi. ſcribit deducta: q̄ ſicut Vergi. non de p̄terito magis uere- Cremona.
dixit q̄ de futuro uaticinat⁹ fuit. Multas ſæpenumero calamitates īcurrit ꝗ poſt
tpa Vergilii a uitaliani exercitu p̄mū ut diximus direpta: & poſt ānos circiter qua
dringētos a gotthis. īde a Giluipho lōgobardoꝝ rege & ſclauis illi militātib⁹ p diē
xii. Septēbris ad ānū ſalutis circiter ſexcēteſimū & trigeſimū euerſa. & amnis po-
ſtea plus min⁹ ſexcētis īde elapſis a Fede. impe. Barba. ſpoliata ac īmunita fuit de
relicta. Nunc aūt Frāci. ſfortiæ p Blāchæ mariæ uxoris dotē ſubiecta ē. hūit ex ue
tuſtiſſimis. M. furiū poetā cognomine bibaculū & poſtea Quītiliū poetā Ver. & Quintili⁹.
Horatio familiariſſimū. Euſebiū quoq; Cremoñ. eccleſiaſticoꝝ dogmatū pitiſſi
mū. Hūit quoq; Gerardū ſablonetiū excellētē phyſicū & aſtronomū q chaldæas
græcaſq; ſicut & latinas edoct⁹ lr̄as Auicēnæ & Raſis ſiue almāſoris libros q nūc
latine legunt̄ trāſtulit ex arabico. & nup hūit Ioānē baliſtatiū p̄ceptorē meū grā-
maticæ rhetoricæ & poeſeos qbus adoleſcēs ab eo ībut⁹ fui pitiſſimū. Hūit quoq;
tū multos iuri & medicinæ deditos: tū maxīe Nicolaū Placē. epm̄ Vīcētiū fratrē
amidanos ciues eloquētia exornatos. Supra ad dexterā eſt Machaſtorma caſtellū
cæde caualcaboū: quos Gabrin⁹ fundulus crudeliſſime ibi occidit notiſſimū. de
īde pxīo loco ſūt hoſtia fluminis abduæ. Int⁹ ad dexterā paucis ſupra padū milib⁹
abduā īfluit ſerius amnis ad cui⁹ hoſtia īminet abduæ Picilionū op. populo fre-
quētatū arcē hn̄s īter p̄mas munitioreſq; Lōbardiæ numerādā. Et ad ſerii dexterā
ſunt ſcūs ſebaſtianus Caſtilionū Rumīnegū Martīnegū & in mōtib⁹ Ghiſalbagū
ſeriacūq;: & īde uallis ſeriana uiris plurimis frequētata. Ad ſerii fluminis ſiniſtrā Crema.
primum eſt Crema oppi. nobile a Fede. Barbaro. poſt afflictā Cremonā ī eius ci-
uitatis dānū opprobriūq; ædificatū quo Veneti p fœdera ſunt potiti q̄ cū Frāci. Nemberiū
ſfortia aduerſus Mediolañ. inierūt. Supra ſunt Nēberiū & Vertoriū. & ad fluuii Vertoriū.
fontem Bardionum. Imminet hoſtiis abduæ ad ſiniſtrā caſtrū nouū cognomīe Bardoniū.
bucca abduæ. Interius quinq̄geſimū ſecūdo amnis decurſū miliario ē Lauda ci- Lauda
uitas quam Fede. Barbaro. Mediolano deſtructo ædificauit: ornaturq; ea ciuitas Lauda uetus.
ambroſio uignatēſi iurecōſulto ī lōbardis pſtātiſſimo bonarūq; artiū ſtudiis dedi
tiſſimo: & piter mapheo ueggio doctiſſimo atq; optīo uiro: aliquot editis opib⁹ p
tim metro ptī oratiōe ſoluta claro. Diſtat a pn̄ti Lauda ciuitate tertio miliario al-
tera Laudauet⁹ dicta quā uulgo ferūt Cn. Pōpe. ædificaſſe datis ibi colonis p̄ma
nis pirrataꝝ quos duxerat ī triūphū: qđ qdē nullo īuenim⁹ ī loco. Quin potius ſer.
ui⁹ ī Verg. expoſitiōe ē auctor pirratas ptī ī græcia ptī in Calabria a Pōpeio agros
hūiſſet: niſi forte aliter uoluiſſe uideat̄ īnuere Lucan⁹ ī p̄mo ubi facit Cæſarē Ari-
mini cōcionātē ſic dicere. Quæ ſedes erit emeritis: q̄ rura dabūt̄. Quæ nr̄ uetera-
nus aret q̄ mœnia feſſis. An meli⁹ fiēt pirratæ magnæ coloni. pli. uero uelle uī eā ur
bē fuiſſe cōditā a pplis noīe Liuiis & maritis q fuerūt trāſalpini: & tñ eā appellat
laudē Pōpeianā rarā āt ī ueterib⁹ ſcriptis eius urbis aut loci uidim⁹ fieri mētionē.
Primuſq; p̄ter plini⁹ locus ī quo Laudæ ciuitatis nomē legat̄ ē ubi nos Odoacris

Odoacer erulorum regis aduētū ī Italiā describētes diximus: qđ & aliunde accepimus Orestē patriū Augustuli īpe. genitorē apud Laudā odoacri cōgressum ab eoq; superatum
Cassianū papiā cōfugisse. Supra Laudā abduæ īminet Cassianū oppidū post regio ē mōs brigātius appellata multis hītata uiculis & uini optimi castanearūq; feracissima. ubi uero abduæ mons ipe īminet Brippiū ē oppidum qđ Veneti optinēt. Et supra
Brēbus fl. uarios īter colles abduā dextrorsum illabit brēbus amnis: cuius cōualli īter mōtes īsunt castella & uici scūs Petrus meniū augū. scūs pegrinus. scūs. Io. & platia. Contra brēbi āmis hostia ē uauariū castellū & ītus gorgōtiola attrahit ex lacu lario nūc Comi dicto abdua sinū quē leuci lacū dicunt. Estq; ad lacus ipsi⁹ emissoriū q̄ flu
Leucum. uius abdua ī mediterranea exit leucū oppidū ubi pōs eū iungit amnē. Et secūdū la
Mandellū. cus dexterā supius sunt abbatia Mādellū. deīceps lerniū uarena Bollanū corcenū pna & ubi abdua ipe ex alpibus cadēs lariū īfluit ē colungū. supra sunt morbēgū Stationa Tirānū machū. & ubi cōem abduæ cū Ollio fontē eē diximus. sub frigidolfo burinū. Sunt ēt ad abduæ lacū īfluentis sinistrā postalesiū xundrū. & supra lacunā q̄ abduæ fōs a multis eē credit poscl auinū. Medio qđ abduā īfluētes seriū
Bergomū. & brēbū fluuios īterest spacio editissimis ī mōtibus est Bergomū ciuitas uetusta a gallis simul cū Mediolano & Brixia & Verona. Eodēq; tēpe sicut Pōpeius trogus dicit ædificata q̄ Gasparino bergomēsi rhetore & grāmatico exornata ē. Eo itē spacio qđ brēbū serium abduāq; amnes & bergomēses itercedit mōtes regio est glarea abduæ appella. Insunt castella triuiliū mozanica & q̄ supra sunt dicta Ruminē-
Carauagium. gum. Martinēgū & Carauagiū plio īsigne oīum ætatis nostræ memorabili: in quo mediolañ. tunc reip. exercitus copias Venetorum eqtes. xii. pedites. iiii. milia fregit funditq;: uel poti⁹ maiori ex pte cœpit. Sequūt ad padi dexterā Belgiosiū uilla opulētissima quā Philippi āgli mediolañ. tertii ducis dono optinet Ludouic⁹ cunii comes. Albricū ī eo tertium & Malatestā comitum cunii sicut oñstim⁹ clarissimorum reliqas ī ea fouēs. postea hñtur umbronis flumīs qđ eupilum lacus larisiue comēsis ptē exonerat hostia. pmum hēt umbro ad dexterā castellum uillalātē: post scm̄
Canturiū. Angelū. Et lōge supra ītus cāturium op. supiusq; Comū ciuitas uetusta lacui la-
oppidum. rio cui dat comēsē appellationē cōtigua: q̄ a gallis cū Mediolano Brixia & Verona
Comum sicut Trogus scribit cōdita fuit. Ciuē ea ciuitas hūit pfna origie pliniū: quē muta
Plinii patria. tus īcolat⁹ uocari fecit Veronēsē q scribit comum & bergomū oromoniorum stirpis fuisse Catonē tradidisse: q fassus fuerit se gētis originē ignorasse. Quā postea do
Lapis lebetheus. cuit corne. Alexā. affirmās ortā fuisse eā gētē ī græcia iterptatiōe noīs īdicāte q. uitā ī mōtibus degāt. catullusq; poeta īnuere uī cecilium poetā fuisse comensē hoc epigrāmate: poetæ tenero meo sodali uelī cecilio papire dicas: Veronā ueīat noui relinquēs comi mœnia lariūq; littus. Nā q̄sdā uolo cogitatiōes amici accipiat sui meiq;: Quare si sapiet uiā uorabit. Isq; plinius comi cōuersatus fōtē eē dicit in comēsi q singulis horis semp ītumescit ac residet. & idē affirmat abduā amnē lacū narium supnatare. qđq; nunc quoq; usu cognoscit lapidē eē dicit ī comēsi q cauat tornaturq; coquēdis cibis. Lōgobardorum quoq; hñt historiæ ī lacu lario īsulā ē q̄ comātina appellaret ī q̄ legimus Frācilionē pmo ducē romanum: postea aliquos gotthorum & lōgobardorum reges multas cōseruasse diuitias. & forte maiores oībus quæ

bus q̄ ab illo tpe alicubi ī Italia fuerit cōgregatæ:eaq; īsula nunc nobis ignota non
lōge a domo aberat uel oppido uel uico.Scribit ēt pli.trāspadanā Italiam iuxta al
pes larium lacū hēre amœnum arbusto agro ad quē ciconiæ nō trāsuolāt. Sūt ad
eā lacus ptē q̄ a maioribus appellat̄ Eupilus:dextra ī pte fenium:palātium:ripa:
nesium:lesenium:& q̄ se lacus ī abduā flectit belasiū. Ab umbronis fluuii hostiis
puo supra padum tractu sunt scūs columban⁹:post uia laudēsi a mediolano me S.Colum/
legnanum oppida:īde uicus mercat⁹ populo frequētissimus:& supi⁹ modo etiā banus.
nobilissimum toti⁹ Lōbardiæ opp.ī quo fuat absurda cōsuetudo ab trecētis ānis Modoetia.
ītroducta.cæsares germanos corona ferrea:ī comanos reges īpatoresq; īsignia id
oppidum reddidit pus ex puo āplissimum.Theoderic⁹ rex ostrogotthoꝝ pm⁹ pa/
latio ibi magnificētissimi opis ædificato & Theodelīda lōgobardoꝝ regīa īsignis
ad q̄ btūs Gregorius dialogoꝝ libros scripsit:basilicā btī Io.Bap.ac palatiū super
bissimū sumptuosissimo ope ī eodē extruxit.Supraq; modo etiā umbroni fluuio
adiacet charraꝝ.Secus comum ad umbronis ex lacu eupilo hortum Brixia īfluit
torrēs:ad cuius hortū castella sunt murgum canossium & uatallum.Ad secūdū
lacus larii uel comi sinistrā sunt sēnobium.arcinium cāpus & ubi torrēs aq̄ seria ī
fluit monasium:dehinc rasonegum gundum grauidona domassiū iera soregiū &
ubi fluui⁹ lacum īfluit ē senolegum.Supra torrētē sunt larium uictoria & dehinc
castellum clauēna:apud q̄ pli.dicit curiā rhetiaꝝ fuisse.Ea uero mōtana regio cur Clauenna
olī rhetia fuerit appellata:Iustin⁹ ī trogo sic docet.Tusci a gallis pulsi sedibus al/
pes occupauere & rhetoꝝ gētē sic ab eoꝝ duce appellatā cōdidere.Fueruntq; hi
populi bifariā ī pmā & secundā rhetiā diuisi.Ad alteꝝ uero mire lat⁹ casatiū & ī Casatium
extremo lacus āgulo megiulla castellum.Ad dexterā padi ripā post umbronē p/ Ticinus fl.
ma hn̄t ticini hostia.Is fluuius Verbānum lacum quē nunc maiorē dicūt exone Verbanus
rat.Adiacet huic āni ad dexterā q̄rto supra hostium milia ciuitas nunc Papia Ti lacus.
cini noīe uetustior:quā pli.uelle ut fuisse cōditā a pp̄lis Leuiis & Maricis q fuerūt Papia.
trāsalpini.Sed q̄tum licet ex Liuii scriptis coniicere Ticinū urbs quo tpe Hānibal
ī Italiā uenit nōdum erat.Nā lib.xxi.sic hēt:Iā tn̄ scipio padū traiecerat ad ticinū
amnē mōtis castris.& īfra quō utrinq; ad certamē accēsi militum aī eēnt romani
pōte ticinum iungunt:tutādiq; pontis cā castellū supimponunt:& īferi⁹ auxit pa
uorē cōsulis uuln⁹ piculūq; ītercursu tū pubescētes filii pulsatum:hic erat iuuēis
aphricanus.Dicimus itaq; nō potuisse abesse qn si papia tunc fuisset ut Ticinū
urbs eius nomē aliq̄liter Liui.posuisse:nec pōtē romani fecissent:factoq; castellū
īposuissent.Eā ciuitatē Athila rex hūnoꝝ direptā uastauit.& quom paulopost ī/ Odoacer
staurata eēt Odoacer eruloꝝ rex Orestē patritium Augustuli īpe.genitorē ī eo ob
sessum uiq; captum īterfecit:Ticinūq; urbs crudeliter direpta atq; uastata ē:ubi
tunc cædes maxima fuit ciuium romanoꝝ q̄ta nunq̄ alibi post Romani īpii īcli
nationē cōmissa fuerat.Pariterq; ad annum īde circa centesimum & uigesimum
uouerat se factuꝝ Alboinus rex pmus longobardoꝝ nimia Papiensium resisten
tia fastiditus.Sed cum ipso ingressu equus sub equo collapsus surgere neq̄ret ad
monitus a bono uiro comite suo mutauit ppositum:eqsq; illico surgens illum ī
urbem detulit incolumen.Rodulpho autem burgūdo Italiæ regnum occupāte

p.vii.Stephani pon.ro.tpa ungari salodo duce Italiā īgressi Papiā obsessā captāq; ferro igniq; uastarūt. Alunda fuit adolescētula nobilis & pulcherrima papiæ ī cer to nobis iure dn̄io potita:q̄ Vgo arelatēsis Italiæ rex Lothario filio dedit uxorē.Eo q; mortuo tertius Berēgarius ugoni ī Italiæ regno successor Papia potitus mulierē carcere tenuit.Interea Agabit⁹ pō.ro.italiæq; pceres & populi Berēgari & alberti fi lii tyrānidē exosi Otonē pmū ex germania ī Italiā uocauerūt.Isq; cū armatoꝝ mi libus.L.ueniēs Berēgario & Alberto deiectis alundā carcere eductā matrimonio sibi copulauit.tūq; Italia a malis q̄ diu fuerat ppessa respirare cœpit.Perthari lon gobardoꝝ rex monasteriū scē Agathæ & Theudelinda regina ecclesiā scē Mariæ
S. Augustinus. ad pticas ī ea ciuitate cōstruxerūt.Et Luithprādus lōgobardoꝝ rex ossa beati aug. ex Sardinia papiā ubi ueneratissime seruant̄ deferri curauit.Idēq; res monasteriū beati Petri cellula aurea appellatū & apud Holonā ubi curiā sæpe reges tenuerūt monasteriū scī Anastasii marty.ædificauit.Gōdiberta regina ecclesiā scī Io.ba.& Petrus eps̄ Luthprādi regis cōsāguine⁹ ecclesiā scī sauini papiæ cōstruxerūt.Eā ut bē situ & aeris salubritate amœnissimā reges ostrogothoꝝ & postea lōgobardoꝝ li bēter ī coluerūt:uñ apud ipsam multa fuerūt pclare gesta a nobis ī historiis pter p̄ dicta accuratissime scripta.ornauit eā dē maximisq; psecut⁹ & spūalib⁹ adiumētis
Epiphani⁹ Epipha.eps̄ aqlea oriūd⁹:q sex milia captiuos mediolañ.a frācoꝝ rege liberari ipe trauit.Et duodeuigesim⁹ noīs ordīe io.pō.ro.q a Bonifacio ferrutii filio pontifice adulterino capt⁹ ī arceq; scī Angeli cōiect⁹ diē ui adhibita obiit:ciuis fuit papieñ. Hēt nūc papia ī gymnasiis multos iuriū ciuil̄ & pōtificii ac phiæ & mediciæ scīa claros.Sed ex ciuilib⁹ Catonē saccū & silanū nigrū ciuili deditos iuri & bonaꝝ ar tiū studiis exornatos.Adiacet ticino amni inf⁹ad dexterā & fossæ manu factæ ab
Abbiagrassum. eodē fluuio ductæ hæret abbiagrassū.Supi⁹ē Vigiuenū Petri candidi lr̄as græcas ac latinas ac editis opib⁹ clari pr̄ia.Inde Cuccionū & post Sextiū lacui ppinquū q̄
Vigiuenū. ī pte uerbanū lacū duo miores augēt lac⁹ quoꝝ q ē ad dexterā lugani:q ad sinistrā
Angleria scī iulii appellat̄.Ad uerbani siue maioris lac⁹ dexterā angleria pmum ē oppidū a
Varesium quo uicecomitū familia originē traxit.Recedit uero ītus ad dexterā ei⁹ lacus ptē Varesiū op.populo frequētissimū.Supra curuat⁹ē bifariā uerban⁹ siue maior lac⁹ lugani ea ī pte appellat⁹.cui adicēt brosiuū portus caput laci cāpronum ostenum & porlectia & ubi Lauen⁹ īfluit amnis sunt ad lacus undas sessa morchū & luga
Mortaria nū a quo lacus nomē accepit.Ticinū ad sinistrā puo supra padū tractu torrēs in
Laumelū fluit graualonus ad cui⁹ sinistrā ē Gropetū.ītus sunt mortaria op.nobile & laume lū nunc exile sed opulētissimū olī oppidū multis celebratū pserti lōgobardoꝝ hi storiis.Nā Theudelīda antaris lōgobardoꝝ regis relicta Agillulfū taurinēsē du cē apud Laumeliū sibi ī maritū:& lōgobardis ut pmiserūt ī regē asciuit.A laume
Nouaria loq; nomē hēt oīs penīsula regio aliquot oppidulis uicisq; frequētata:in q̄ linū gi gni & multū & optimum:Pli.ē auctor.Interius ē Nouaria ciuitas q̄ albutio sillo claro oratore sicut tradit Euse.p Octauiani īpe.ætatē ornata fuit.& ad ānū salutis viii.& ter decies cētenū hūit dulcinū heresiarchā ī quē cū clæ.v.pō.ro.aīaduertēdū cēsuisset:ipe ī mōtes q nouariæ altissimi īminēt cū sectatorib⁹ qngētis se contulit: q̄s saltuosos nā & pœne iaccessibil̄ loc⁹ fuisset tutat⁹ ni supueniēs solito maior nix

plurimam

plurimã eo℞ ptẽ fame ac frigore mortẽ fecisset oppetere.Dulcinusq; & Margarita uxor cũ reliqs eo cõfecti ĩcõmõ ĩ p̃rãtẽ uenerũt.nec tñ errori ut abrenũciarẽt ad duci potuerũt:qn Margarita ĩ cõspectu mariti mutilata:& ipe itẽ pi laceratus supplicia ĩ ppõsito ptinaces tot pœne mortes quot hẽbant mẽbra ppessi sunt.Mõs nãq; bosus noĩe coctia℞ alpium pmontoriũ cætero supãs Italiæ mõtes ad ipm uerticẽ quẽ sp cõtinuatis ẽt æstate niuibus tectũ hẽt oĩo ĩaccessibil ẽ:cui hæret cõtigu⁹ paulo celsitudĩe demissior mõs nũc ab hoc dulcini fcõ gazaronũ appellatus:ĩ sũmo cui⁹ uertice & ad eũ locũ ĩ quo se cõtinuerãt heretici sacellũ nũc ẽ scĩ Bernardi uocabulo appellatũ. A diacẽtq; ei⁹ mõtis radicib⁹ ad auersã ptẽ triueriũ.cozola & crepaco℞ agri uercellẽsis oppida & castella. Ad ticini itẽ undas ẽ castaletũ & paulo supra ad lacus uerbani siue maioris emissoriũ a quo graualonus ãnis ortũ hẽt:sinũ efficit ipe lacus quẽ mergocii lacũ dicunt.Illabunturq; torrẽtes duo grãis alpibus defluẽtes:quo℞ unus tonsa dicit̃.alter q̃ p scĩ Iulii lacũ trãseat:ei⁹ lac⁹ retinet nomẽ. Nã ĩ eo lacu ĩsula ẽ a scĩ Iulii ecclesia sicut & lacus appellata. Visũturq; ibi cõfessoris Iulii reliqæ miraculis coruscantes. Sũtq; ad lacus mergotii sinistrã omagnũ.acabrium.aimũ.boguinum.& ad dexterã ubaiũ atq; apelium. Ad tonsæ sinistrã uergonta & supra ĩ alpib⁹ domussula quã nunc domodusulã appellant.estq; un⁹ ex q̃ttuor tramitib⁹ unũ a mediolano ĩ gallias siue germaniã traiicit̃. Ad tonsæ uero dexterã mergotiũ a quo sinus nomẽ accipit:& ad eandẽ sin⁹ dexterã palãtia. Sequutuiq; scdm uerbanũ lacum oppida & castella:canobium: brisagũ: ascona: carnium:gardola.& ubi Ticinius ex alpib⁹ grãis cadẽs lacũ sebuinũ ĩfluit castellũ ẽ noĩe magain u. Descripsim⁹ supra duos ãnes padum illabẽtes.hic umbronẽ ĩde ticinum:& simul docuimus qbus ĩ locis uterq; ãnis ex Verbano hic ex eupilo ille ortũ ducat. Dũq; loca explicuim⁹ ipsis uel flumibus uel lacubus adiacẽtia mediã liqmus ĩtactã planiciẽ oĩum Italiæ populis freq̃ẽtissimã. In q̃ Mediolanũ ẽ ciuitas potẽtissima q̃ nostro iudicio ĩsulse opinati sunt qdã ĩde dictã q̃ ĩ medio padi ticini abduæ & umbronis amniũ sita sit. Sed alia ẽ eiusdẽ noĩs ciuitas ĩ asia cuius fines nullis amnibus sic sunt coerciti. Originẽ uero hũit mediolanum lõbardiæ q̃ Li.patauinus & Trogus põpeius narrãt gallis:q duce Brẽno ĩ Italiã descẽderũt populiq; loca ĩcolẽtes ĩ qbus ẽ ædificata ĩsubres appellabant̃. de qb⁹. L. Florus ex Liuio dicit galli ĩsubres ferini & ĩmẽsi corpis alpiũ accolæ sepæ alias. sed Viridomaro duce iurauerunt se nõ soluturos balthea nisi ĩ capitolio æmylius uictor eos domuit.nec uidemus alia fuisse Italiæ loca ĩ qbus facili⁹ coalueritmortaliũ multitudo tanta q̃tã ĩsubres pmum post mediolañ.p oẽ sæculum hũerunt. Roma.n. nõ mõ genuit quẽ hũit multo maiorẽ mediolanẽsi populum:sed faciẽte aeris sep ab ipa cõdita ĩsalubris dispositiõe cõfluẽtẽ ex tota Italia cõporta tãq; & ui ductã ex toto orbe mortalium exuberantiã male cõseruauit. Quæ apud ĩsubres mediolanensesq; post eã conditã urbẽ historici gesta scribunt hi referre opositissimum est: sed nostro ĩsistentes ĩstituto iudices ea℞ re℞ ponemus. Scribit Eusebius ĩ tempo℞ supputationibus Statium Cæciliũ comœdia℞ scriptorẽ clarũ fuisse ĩsubrẽ gallum & Ennii contubernalẽ:& quosdam existimasse ipm fuisse Mediolanensẽ.

Scribit

S. Bernardus.
Triueriũ.
Cozola.
Vpaium
Domissula.
Mediolanum.

Scribit Li.lib.ab urbe cõ.xx.exercitum roma.tunc ꝑmũ ultra padum fuiſſe ductũ
& gallos ĩſubres aliquot ꝑliis ſupatos ĩ deditionẽ tunc ꝑmũ ueniſſe:qđ qdẽ ad an
nos ro.ur.cõ.ccccl x.fuiſſe uidet̃.xxx.ĩde Liuij liber hẽt Magonẽ Hãnibalis fratrẽ
Corſica ĩ agro ĩſubriũ uulneratũ dũ ĩ aphricã p legatos reuocat⁹ nauigaret:apud Corſicã
obiiſſe.& lib.xxxi.hẽt.L.Furiũ ꝑtorẽ Ro.gallos ĩſubres rebellãtes:& Hamilcarẽ pœ
num ĩ ea pte molientẽ acie uinciſſet:Hamilcareq; occiſo milia hoĩum.xxxvi.cæſa
fuiſſe.& lib.xxxi.hẽt Corneliũ cethegũ coſ.Gallos ĩſubres ꝑlio fudiſſe:paulopoſt
L.furiũ purpureonem & Claudium Marcellum boios & ĩſubres gallos ſubegiſſe
Marcellũq; triumphaſſe.Poſt eum uero triũphũ urbs Mediolañ.p ãnos ferme qn
gẽtos pacatiſſima:atq; adeo florẽs fuit ut ill'ã ꝑncipes Ro.quoad occupatiões li-
Traian⁹, cuit ĩhĩtauerĩt.Nerua Traian⁹ Hadrian⁹ Maximian⁹ philippus Cõſtãtin⁹.iii.Cõ
ſtãs & Cõſtãtin⁹,iiii.q dictus ẽ gallus.Iouian⁹ Theodoſius Valẽs & Valẽtian⁹.Iu
lianũq; Galli fratrẽ mediolani Cæſarẽ appellatũ fuiſſe tradit Euſebi⁹ poſt eã uerõ
tã diuturnã fœlicitatẽ ꝑmas paſſum eſt moleſtias mediolanũ btõ Ambr.adhuc
ſupſtite:arrianis ſicut ipſe ĩ omeliis ſcribit ĩfeſtãtib⁹:quoꝶ pſecutiões ut declina
ret ĩ illyricũ exul ſe cõtulit.Poſt ſerã uero ſicut Euſe.tradit Auxẽtii mortẽ ambro
ſio mediolani eꝑo ĩ ſuã ſedẽ reſtituto oĩs Italia ad rectã xꝑi fidẽ eſt cõuerſa:paulo
tñ poſt Athila Italiã ĩgreſſus quõ oẽm afflixiſſet Venetiã mediolanũq; diruit.In
ſtaurataq; tunc paꝶ qeuit bellis agitata:q̃ oſtrogothi cũ Iuſtiniani ĩpe.ducib⁹ geſ
ſerunt.Quib⁹ ĩ bellis ut gotthis reſiſteret & ĩ ptib⁹ Iuſti.ĩpe.duraret Mediolanum
eas ptulit difficultates & anguſtias:q̃ hoĩb⁹ uix tolerabiles eſſe uident̃.& tñ ſupan
Longobardis. te famis acerbitate deditionẽ tunc ẽt ſicut & nunc ĩuitã fecit.A lõgobardis ãt ea
dẽ urbs non qdẽ deſtructa unq̃ ſed maximis moleſtiis agitata eſt.Illiſq; a Carolo
Caro.magno. magno domitis regnoq; ꝑuatis mediolanum p ãnos.lx.&.ccc.ſub Italiæ & romæ
regib⁹ ĩpatoribuſq; q̃ſi libeꝶ flotuit:nullas iteri magnas paſſum agitatiões quouſ
q; Federicus ĩpe.Barbaroſſus ad ãnũ ſalutis.lxv.& undecies centenum eã diruit:
& ſolo æquit:populũ ãt ĩ ſex trib⁹ portaꝶ noĩe diuiſum ſex loca decĩo admin⁹ di-
ſtãtia paſſuũ miliario hĩtare coegit.Sexto ãt ab ĩde anno quom Federicus bello a
frãciæ regibus p tertii alex.põ.ro.ſalute agitaret̃ mediolañ.a Parmenſibus Placen
tiniſq; adiuti repetitã patriã tanto reædificarunt aĩoꝶ ardore:ut ĩtra triẽnium di
tior populo frequẽtior potentiorq; ſolito facta uideret̃.Hũit uero p ãnos.cl.mira
bile ĩcrementum adeo ut niſi ciuilia obſtitiſſent diſſidia turrianoꝶ uicecomitũq;
oĩ lõbardia facil'r fuerit potitura.Anno ãt ſalutis.lxxvi.ſupra duodecies centenũ
uicecomites pulſis turrianis mediolani tyrãnide ſunt potiti.& ab ãno abinde.lxx
iiii.ſextus Clæ.põ.ro.quõ a Ludo.bauaro ĩpe.adulterĩo multis agitaret̃ moleſtiis
ĩ illius dãnũ dedecuſq; Luchinum uicecomitẽ ro.eccleſiæ ĩ mediolano uicariũ &
ei⁹ germanũ Io.Medio.archieꝑm creauit ãnoq; ab ĩde plus minus qnq̃geſimo Io.
galea.uicecomes ꝑmus ab ĩpatore dux medio.ĩ ea familia ẽ cõſtitut⁹ ꝑnceps cer-
te regno & ĩpio potiuſq̃ eo ducatu ſolo dignus cũ pp ĩſignes alias uirtutes tũ ma
xĩe ꝑ doctrĩa & uirtutib⁹ excultos uiros apud ſe hr̃e atq; extollere curauit:oĩum ãq;
externoꝶ quos dilexerit ꝑmus fuit Petrus cretenſis pr̃ia cãdidus q nouariẽſis eꝑs

post mediolañ,

post mediolañ.archiepis:deinde ro.ecclesiæ cardi.& demũ sũmus põ. Alexãder.v. noïe ẽ appellatus. Isq; oĩum sui sæculi uir doctissimus:quo tpe Ioãnes ipse galeacius ducatu mediolani a Ladislao luciburgẽsi romanoꝝ rege ornatus ẽ.ofonẽ habuit doctrina & reꝝ uariaꝝ copia redũdãtẽ:q̃ inter multa ornamẽtũ urbis mediolani cõtinẽtia hæc hẽt. Mediolanũ physico naturali situ suo ab ĩcendiis caumatũ & frigoꝝ rigorib⁹ æq̃liter abesse ac ppea locũ toti⁹ orbis tẽpatissimũ aereq; serenissimũ:& aqꝝ ĩ puteis & fõtib⁹ salubritatẽ optinere. Quõ tñ lacus pulcherrimi decẽ & septẽ:&.lxiiii.flumina terræ supficiẽ irrigãtia in illius agro repiant: dicitq; eidẽ põtifex barnabã Pauli cõdiscipulũ & comitẽ pmũ fuisse mediolañ.ecclesiæ epm: cui paulopost successerit beatus Ambrosi⁹ doctor ecclesiæ celeberrimus:a quo sãctus aureli⁹ aug.doctor & ipse excellẽtissim⁹ in ipso mediolano ad fidẽ xpi cõuersus fuit. Ioã.galeacio & post eũ duob⁹ filiis Ioãne maria pmũ & postea Philippo maria:q tertius dux fuit uita functis:populis mediolañ.in libertatẽ se erigens post asperã ĩsignẽq; famẽ bello ppessam urbem dedit Frãcisco sfortiæ attendulo cutignola romãdiolæ sfortia pmo patre oriundo.cui⁹ decorat robur atq; pncipatum Maria blãca uxor Philippo tertio duce nata regio titulo fastuq; dignissima. Genuit mediolañ.urbs Alexandrũ secundũ tertiũq; Vrbanũ ex nobili gente cribella:ac Cælestinũ.iiii.põ.ro. Datiũq; epm suũ q uir sibtõ Gregorio credim⁹ scũs & doct⁹ patriæ cui⁹ fuit amãtissimus plurimũ pfuit. Impitæ uero scripsit alexã.v.põti.ro. Valerianũ & Galienũ ĩpatores mediolani genitos fuisse. Sed Heli⁹ sptian⁹ scribit auũ paternũ Didii Iuliani ĩpe.fuisse mediolañ.& Iulius capitolin⁹ dicit Valerianũ iuniorẽ nõ natũ sed sepultũ fuisse mediolani. Et Flauius Eutropius in alterius ualeriani gestis rebus tradit acceptã fuisse cladẽ sub aureliano a Marcomãnis petorẽ. Nã dũ is a frõte nõ curat occurrerũt subito erũpẽtib⁹.dũq; illos adorso pseq paratõĩa circa mediolanum uastata sunt. Fuerũt ẽt patrũ nostroꝝ memoria mediolañ.iurecõsulti excellẽtes Obert⁹ de horto:q eã cõposuit iuris ciuilis ptẽ q̃ usus feudoꝝ appellat. & Cristoforus castilione⁹ iurecõsultoꝝ suæ ætatis facile pnceps At Ioãnes itidẽ castilione⁹ eps Vincentin⁹:ac paulopost ad nostrã peruenerunt ætatẽ uiri duo eleganter docti ordinis scĩ augustini un⁹ scĩ Fracisci alter quoꝝ ille andreas bilius:hic antonius rau duensis appellati aliquot ediderunt opa qd ipsi dicendo & scribendo ualeãt absq; nr̃o testimonio oñdentia. Ornat quoq; patriã Ioseph biprius sacris sæcularibusq; lrĩs apprime erudit⁹. Sed ad ppositũ iter nr̃m post Ticini hostia Padus lõgo tractu nullo flumĩe ad dexteram auget. Est uero ĩter proximũ sicidã & scĩ Iulii lacũ torrẽs gogna apud cochiũ oriũdus.& ad sanctã Martham neblosamq; cursũ pdens. Ad padi ripam ubi sicida flu.hostia hẽt Bremide op.& ad ei⁹ fluuii dexteram palestrũ:supiusq; romagnũ oppida ĩueniunt. Ad sicidæ aut sinistram pusq; saru⁹ ĩfluat torrens sũt Vercellæ ciuitas uet⁹ appolineæ a Martiali coco poeta appellatæ.& q̃s plini⁹ a saluiis libitiis ortas tradit. Tenuerunt aũt salui populi montes Niceæ supeminentes de hac urbe Pli. Extat lex censoria uintimiliaꝝ aurifodinæ q̃ in uercellensi agro cauabat ne plus qnq; hoĩum in ope aurũ faciendi publicani haberent. Et Eusebius cæsariensis in tpum supputationibus tradit

Ioã.galeacius.

S. Ambrosius.

S. Augu.

Padus.

Sicida fl.

Romagnum.

Vercellæ

bus tradit Eusebiū uercell.epm sacroꝝ dogmatū pitia claruisse. Nosq; historiaꝝ secūdo ostēdimus Valētianū tertiū Cōstātii comitis ex Gallia placidia filiū misis se ardaburū oriētis pfectū aduersus Castinū comitē Ioānis adulterini ipe.ducē & plio apud uercellas cōmisso Castinū supatū captūq; fuisse. Supiꝰ ad eādē sinistrā
Burgus. Sicidæ adhæret burgus: saruoqꝫ ad dexterā andurnū.ad sinistrā ē bedulū. dehinc ad padū ē Triduū: oppidū Brolia patrū nostroꝝ ætate celeberrimo militū ductore ornatū & monasterio locedi duria baltea pxīe hētur amnis apud hastubiā ī alpi
Salugiæ, bus oriūdꝰ: cui amni īferiꝰ cōtinet Crescētinū nobile oppidū supiꝰ salugiæ & paulo supra ē eporedia a bonis equoꝝ domitoribꝰ lingua gallica sicut plinio placet appellata. Quā idē affirmat Po.ro. sybillinis libris admonitū ac iussum condidisse. Dehinc a scēdēdo p uallē augustæ ptoriæ itinere uniꝰ diei ē mōs iouetiꝰ. & supra ē Augusta ptoria iuxta geminas alpiū fores sita graias atq; peninas qbus Herculē & pœnos trāsisse plinius asserit graios opinari apudq; eā icisus fuit marmore titulus ille pgrādis populos enumerās quos Cæsar augustus in alpibꝰ subegit. dicitq; Plinius coccianas ciuitates .xii. nō fuisse additas titulis Augusti qa nil hostile cōmiserāt. gemīas āt fores graias atq; peninas nūc appellāt alterā mōtē iouis ubi mo
S.Bernardus. nasteriū ē nobilissimū scō Bernardo dicatū. alterā colūnā iouis q̄ uia iter ē ad uallē tarātasiæ allobrogū: quā qdē uallē Isera amnis excipit. ad sinistrāq; duriæ oppi
Isera flu. dum ē mazadiū. Orcus dehīc fluuiꝰ padū illabit̄ cui ad hostiū ē Danasiū nobile
Mazadiū. oppidū & supiꝰ scī Martini ad dexterā. ad sinistrāq; scī Bñdicti de fructeria hñt
Orcus flu. oppida duriæ ripariæ. amnis padum deīceps illabētis pxīa hæret hostio Taurinū
Taurinū, ciuitas uetustissima p q̄ pmum Hānibalē Italiā īgressum uenisse Liu. xxi. ostēdit. Taurini galli pxīa gēs erat ī Italiā digresso. & ī fra p opportune taurini pxīe gēti aduersus īsubres motum bellum erat. Inde ex statiuis mouerat Hānibal taurinorūq; unā urbē caput eiꝰ gētis: q uolētis ī amicitiā nō uenerat ui expugnauit duriæ ripariæ fluuio ad dexterā oppida Lācium & Bellegerium. ad sinistrā Cariacum &
Lancium, Druētum sunt pxīa. Eoq; ī terraꝝ spacio qd padum binasq; durias & alpes īteria
Bellegeriū. cet ē regio Canapicium appellata ī q̄ tres nobilium familiæ oppida possidēt & castella Valpgani scī Martini & scī Georgii comites. Nec lōge absunt a taurino Sāgoni amnis ī padum labētis hostia: cui ad dexterā hærēt oppida Ripolum Auiliana: īter q̄ ē celebre monasterium scī Antonii de renuerso. scūs Ambrosiꝰ oppidū. & paulo supra ciuitas ē Secusa. supiusq; ad Sāgoni amnis ortum ē sesana Clusio
Pinnarolum. la. post hac amnis padum illabit̄ cui pximū ad sex milia passuū ē pīnarolum nobile oppidum nobili itē monasterio exornatū Supiꝰ petrosa oppidū & ad fōtē sinistrorsum ē oppidū pragellatū: cū amni Bricariasiū prīo post mōs Bobiꝰ dextrorsū
Pelix flu. hæret. post Clusiolā pelix fluuiꝰ clusono auctꝰ padū illabit̄ pācaleriū iter & uillā
Panchaleriū. frāchā oppida pplis frequētata. fuitq; panchaleriū augusti taurinoꝝ antiq̄ liguꝝ stirpis apud q̄ pli. dicit padū prīo nauigabilē eē. & uilla frācha pmū portæ padum sublīceo ē cōplexa. Pado āt fōti suo iā ppinquāti oppida sunt pxīa reuellū & paisana. & ad supmi ultimiq; torrētis illū illabētis fōtē ut diximꝰ oppidū ē. Circium. Deinceps sunt alpium iuga: & ea qdem q̄ Hānibal Italiā īgressurus aceto irrupit.

Regio octaua

Regio Octaua Venetiæ. Incipit fœlicissime.

Lombardia ad finē pducta si hactenus seruatū morē sequi uo
lumus ad proximoꝝ pado amniū hostia reuertēdū esset. Sed
quom ad ultimis padi hostiis ad fornaces appellatis Venetia
rū urbis ducat⁹ fines ad aquas gradatas stagnātes mari Adria
tico aquæ salsæ optineant in q̄s Athesis fluuius post Medua
cus: deīde Timauus defluunt amnes ipsam Venetiaꝝ ciuita
tem eisdē salsis circundatā aquis prius q̄ Marchiā Taruisinā siue Foroliuiensem
regiones describi necesse est. Postmodū nāq; Hostia cursusq; fluuioꝝ in sicco me
lius ꝓsequemur secūdū ripas. quorū ex nostro instituto easdem regiones & earū
particulas certius īuenimus. Venetias ciuitatē in intimo Adriatici mari sinu sitā — Venetiæ
ad annū salutis quinquagesimūsextū supra quadringentenū fuisse conditā: quo
anno Athila rex Hūnoꝝ Aquileiam diruit docuimus in historiis. Habet aūt eius — Athila.
ducatus regio terminos longitudine milium octoginta ab aquis olim gradatis ad
Lauretū oppidū a Vitali Faledro ædificatū: nunc aūt pado proximū ubi ad for- — Lauretū.
naces diximus padi hostia appellari. Latitudo autē uaria nullos habet alios termi
nos q̄ quousq; cedētes recedētesq; maris aquæ ad siccū stagnādo pueniunt. Eius
regionis diuerso modo nōnulli meminerūt uetusti scriptores. Antoninus.n. pius
in Romani imperii ꝓuinciarū regionūq; itinerario quom a Rauēna Aquileiā p
Altinū iter describeret: hæc nunc Venetiaꝝ stagna appellat septē maria ꝙ a Ra- — Septem
uēna Altinū usq; septē uada essent naui transmittenda. Et Verg. quod diffuse in — Maria.
Patauii descriptione infra ostēdemus: ubi Patauii ædificationē ab Antenore fa-
ctā narrat sic hēt. Et fōtē supare timaui. Vnde p hora nouem uasto cū murmure
mōtis. It mare præruptū: & pelago premit arua sonāti. Mare enim quod p ora no
uem, It præruptū & p̄mit arua pelago sonāti: est hoc totū quod a pado ad aquas
gradatas littus rumpens colles eius poeticæ a Vergilio mōtes appellatos inter ipa
uada linquit: quæ nūc littora appellamus. Insulæ eo cōclusæ spacio quæ habitan — Insulæ
tur uarios habuerūt conditores q ī unicam hanc Venetiaꝝ ciuitatē opes & consi — Venetiaꝝ.
lia contulerūt. Vnde hanc Venetiaꝝ ciuitatē pro una regione nō īmerito a nobis — Opes
positā esse intelliget q considerabit nō modo opes eius cuiuscūq; alterius regionis — Venetiaꝝ.
Italiæ opibus æquiparandas esse: sed multas fuisse urbes multa oppida quoꝝ ex-
cidio hæc unica sit cōdita. Aqleiā Altinū Cōcordiā Patauinū montē Silicis Opi
tergū Eracliā Eqliū Gradū Caprulas & Lauretū: quāquā & ex Vicentia Verona
Mantua Brixia Mediolano & Papia ab Athila afflictis & ab aliis Italiæ ciuitatib⁹
præsertim urbe Roma diuersis in persecutionibus nobiles & potentiores quosq;
Venetias a principio cōfugisse in historiis abūde docuimus. Igit Aquileienses ꝑ
mi gradū concordienses condidere caprulas. Altinates sicut urbem suam in sex
portas diuisam habebant: sex quoq; in stagnoꝝ insulis oppida condiderūt Tor-
cellū Maiorbum Burianū Amoriacū Constanticū & Aimanū: patauinorū pars
Riuū altum & postea dorsum durum. Montesilicenses adeustiniq; methamau- — Metha-
chū: Albiolam: Palestrinā: siue ut plinius appellat philistinā & fossam Clodiam: — mauchū.

Clugia, quæ nunc est ciuitas Clugia. Creuit aũt ilico ab ipso conditionis initio Veneta ciuitas quia non a pastoribus sicut Roma: sed a potentioribus ditionibusq; regiõis olim Venetiæ fuit a principio sicut diximus habitata. primus externoꝝ Venetiis
Narses, ornandis attulit adiumentum. Narses eunuchus patritius primi Iustiniani imp.
eunuchus, copiarum in Italia aduersus Gotthos missaꝝ dux: qui ꝙ Veneti eũ traducendis a Taruisio Rauennam copiis nauigio iuuissent: postquã subegerat Gotthes ecclesias sancti Theodori & Geminiani de capite Broli in Venetiis ædificauit. Quin etiã anno ipsius conditæ centesimo & trigesimo secũdo Arnulphus rex longobar
Narses, doꝝ Patauium ciuitatem post tothilense excidiũ a prædicto Narsete eunucho rauẽnatibusq; ĩstauratã igni ferroq; assumpsit: & quotquot primæ cladi supfuerãt ac in patria coaluerant Patauini secunda transmigratione in stagna Venetiarum confugientes riuũ altum implerunt: & oliuolense castrũ ubi nũc castellanum est episcopũ condidere: atq; eo tẽpore sancti Martini & sancti Ioannis in bragula ecclesias construxerunt. Mirum uero est & summo extollendũ laudis præconio potuisse a tot tanq̃ diuersis urbiũ & oppidoꝝ populis conditã ciuitatẽ p annos ppe modũ mille hanc quã retinent remp. cõseruare. Nec tamẽ reꝝ humanaꝝ conditionis adeo fuit expers hæc ciuitas: quin per singulas quasq; ætates: suos ut inquit poeta manes fuerit perpessa. Quãobrem eius incrementa summatim sicut in cæteris facimus Italiæ ciuitatibus explicando: labores quoq; & difficultates pariter ostẽdemus. & ne in aliarũ urbiũ quas in hac cõdenda destrui cõtigit negocio ulterius laborandũ sit: omnia simul cõtexemus ut facta inter condendũ destruẽdũq; uariatio certior habeatur. Nec incongruũ uidet̃ a scissa patriarchali dignitate inchoare ꝙ eam scimus in rebus Italiæ semp momenti plurimũ habuisse. Ad annũ salutis sexcentesimum decimum Gisulphus dux foroiulianus consensu a Gisul
Patriarche phi lõgobardoꝝ regis elegit Ioannẽ abbatẽ in patriarchã ueteris Aquileiæ Cãdiano superstite patriarcha nouæ Aquileiæ: q̃ apud gradũ fuerat a Romanis pontificibus cõstituta. Et anno inde quinto patriũ consensu cõstitutum est ut qui eẽt Aquileiæ patriarcha omnẽ cõtinentis regionẽ moderaret̃ qui esset apud gradum omni huic quæ nunc est Venetiaꝝ ducatus regioni præesset. Quartodecimo ab inde anno quom Rothari longobardoꝝ rex Opitergium ciuitatẽ diruisset: eius ciuitatis episcopus nomine Magnus ad stagna cõfugiens consensu & auctoritate Seuerini ponti. ro. ac Eraclii impe. ciuitatẽ condidit: quæ ab ipso impatore Eraclea est appellata. Eodẽq; anno Paulus Altini episcopus cũ populo suo qui cladibus supfuerat Torcellũ se conferens sedẽ ibi Seuerini põ. ro. auctoritate firmauit quæ nũc extat. Cuius pontificis cõsensu pariter patauinus eps arrianã hæresim: quæ tũc in multis Italiæ locis feruebat declinans sedẽ epalẽ in Methamaucũ trãstulit. Quo anno fœdere inter longobardos regem & duces ac Venetiarũ ciuitatem icto declaratũ est ut tota terrestris Venetia ab ab dua ad aquas salsas Lombardia. & quicqd in ipsis esset salsis aquis Venetiæ appellarent̃. Ad annũ uero salutis sexcentesimũ & quinquagesimũ Cõstãtius impe. Eraclii filius Torcellũ ueniens ut romã accederet: uicũ qui est in Torcello primarius Constantiacũ de suo

nomine uoluit appellari. Eraclea ciuitate interim aucta eius populi pars in uicinā commigrans īsulam Equiliū condidit ciuitatē: quomq; annis triginta duobus supra ducentos Venetiæ uariam sub tribunis habuissent gubernationis formā: primus eag dux in Eraclea & ciuis Eraclianus Paulinus āno salutis sexcentesimo nonagesimoseptimo a patriarcha epis clero tribunis proceribus & plæbeis creatus est qui dux fœdere cū longobardis inito Eraclea fines a plane maiore ad minorem p duxit. Et anno inde undeuigesimo Vrsus item Eracleanus dux mortuo paulino suffectus est: qui āno septimo ducatus ciuili in tumultu occisus est: sicq; laborū suorum Veneti initia habere cœpere. Nam eo ducatus nomine antiquato Dominicus Leo magister militū attributa ducatus potestate creatus est: cui post annū primū defuncto suffectus Fœlix Cornicula magister militū pariter est dictus. Et tertius item Iulianus Ceparius ac quartus Ioānes fabriciacus magistri militum sunt dicti. Sed hic ciuili itē tumultu magistratu depositus oculisq; priuatus est. Ad annūq; salutis postea septingentesimū quadragesimūq; secūdū. Deus dedit Vrsi quondā ducis interfecti filius mutata ab Eraclea in methamaucum sede & magisterii militū nomine exploso dux est dictus qui anno ducatus tertiodecimo quom ad brintæ amnis hostia castellū ædificare cœpisset in tyrannidis suspitiōe uenit: & tumulto exorto depositus fuit excecatus: eiq; in ducatu suffectus Galla āno quartodecimo tumultu captus oculosq; est effossus: nouaq; subinde regiminis forma est facta. Nā creato duce Dominico monegario methamaucensi duo annales tribuni ad annū pari potestate cōsessuri fuere creati. & tamē hic etiā dux post annū in tumultu oculos simul cū ducatu amisit. Ad eracleanosq; itē rex Veneta rediit & mauritius dux est factus: qui post ānū malo exēplo filium ducatus consortē assumpsit. Quo anno primus Adrianus papa obeliabatū oliuolensi ecclesiæ primū dedit epm a quo sancti Moysi ecclesia ædificata ē. Iniecit uero mauritius dux in Ioannem patriarchā gradensem manus adeo uiolentas ut breui ille obierit: suffectusq; patriarcha Fortunatus cōspiratione cōtra ducē in prædecessoris sui ultionē inita exorto tumultu pulsus in franciā se cōtulit: deiecti tñ ducatu sunt Mauritius dux & filius & illis unicus obelerius tunc tribunus methamaucēsis in Venetiarū ducatu est suffectus: eodē anno qui erat salutis octingentesimus quartus obelerius dux ciuili tumultu patria pulsus Taruisium se contulit: ubi ab exulibus Venetis iterum dux creatus fuit: qui Beatū fratrē ducatus cōsortē accepit. Interea pipinus Caroli magni filius rex Italiæ a primo Adriano pon. ro. constitutus anno salutis .lxxx. in Italiā ueniēs huic patriarcha Fortunato inde Obelerio & Beato instigātibus bello Venetos agitare cœpit: q plio apud Taruisium cōmisso supati cū Carolo magno & pipino filio Italiæ rege per fœdera cōuenerant: qbus in fœderibus actū est ut Obolerius Beatusq; duces apud methamaucū exularent: nec tñ inuenio aliquē a Carolo & pipino magistratū administrādis Venetiag rebus fuisse impositū. Eodē aūt anno Eracleā Veneti destruxerūt: uñ maxima nobiliū pars q postea Venetias usq; in hæc tpa gubernarunt in urbē cōfluens illā auxere: paritérq; eodē anno Aquileienses in Venetiag urbē populariter cōmi

Eraclea. Equilium. Paulinus Dux Venetiarum. Vrsus Dux. Eraclea Mauritius dux Pipinus Carolus magnus. Aquileiēses.

gratū:ut tunc secunda Venetiarū urbis cōditio fuisse uideat̄.Eoq; anno agnell⁹
Riu⁹altus particiacus heracleanus primus dux fuit q in riuoalto insula electus palatiū duca
le nūc extās ædificauit:pariterq; eodē āno apud oliuolēse castrum existēs cathera
lis ecclesia ab eo castello appellata est castellana & p Veneta riuusalt⁹ciuitas dici
cœpta.agnellus exinde dux tertio q secutus ē āno eracleā reædificās ābitu stricti
Ciuitas orē appellauit ciuitatē nouā quod & nūc rōne episcopatus magisq̄ habitationū
noua. retinet nomē.Ideq; Agnellus filiis suis duob⁹assumptis inducatus cōsortes mo
nasteriū sancti Zachariæ ædificauit:inibiq; eiusdē sancti corpus reliquiasq; loca
uit. Vrsus aūt eps ecclesiā suā castellanā sancti Petri uocabulo decorauit:quo tpe
S.Lauren eius cōsanguinei sancti seueri & sancti Laurētii ecclesias in geminis insulis cōstru
tii ecclesia. xere cōspirarūt uero aduersum tres hos duces patrē & filios Ioannes tornaticus &
bonus bragadinus:q capti cōuictiq; & appēsi patibulo interierūt:& tñ eoꝝ de q
S.Daniel bus sumptū erat suppliciū agnati p id tps sancti danielis ecclesiam cōstruxerunt
ad octingētesimū aūt & uigesimū septimū salutis annū defuncto Agnello Iusti
nianus particiacus ī ducatu solus ē suffect⁹ Anno cui⁹secūdo beati marci corp⁹
Iustiniā ex asia est delatū:eoq; q secutus est anno quom Iustinianus obisset dux Ioannes
nus dux. frater est suffectus quo anno beati Marci ecclesia est ædificata.Et p id tpis ducto
S.Marci in methamaucū exercitu Obelerius ibi exul occisus & ciuitas est destructa cuius
translatio. demolitionis cædisq; obelerii cā factū est ut uocatus in franciā Ioānes dux acces
serit:eoq; absente castellanus eps duoq; ciues riuialti ciuitatis curā administratio
nis ducali attributa ptāte gesserūt Iōnes aūt dux Frācia reuersus ciuiliq; tumultu
ducatu deiectus & tonsoratus mœstitia diē obiit āno postmodū q secutus est tri
gesimo sexto & octingētesimo Petrus trundonicus pola oriūdus dux ē creatus:q
Caprulæ. Ioannem filiū ducatus cōsortem hūit:ecclesiamq; sancti pauli ædificauit:qt toq;
Sergius abinde anno sclaui caprulas Venetoꝝ urbē ui captā destruxerūt Sergio q dictus
papa. est os porci tunc pon.ro.In quo anno eps Maurus ecclesiam sancte Margarite ex
truxit Petro trundonico uita functo Ioānes filius ducatū solus optinuit:quem a
sancti Zachariæ ecclesia tedeūtem populus tumultu cōcitatu occidit:& in eadē
ecclesia sepeliuit anno salutis octingētesimoquarto:eratq; Vrsus particiacus solē
ni tūc more electus quom defūcti ducis famuli palatiū populo non prius reddi
dere q̄ pupuliā sibi insulā certa cū īmunitate habitandā īpetrauerūt Vrsusq; dux
anno ducatis sui tertiodecimo Ioānē filiū ducatus cōsortē accepit:q campanas
duodecim anno salutis octingētesimo septuagesimo impatori græcoꝝ misit: fue
rūq; he campanæ quas primū græcia uidit. Gessit uero Vrsus iste dux maximas
res nō minus Italiæ q̄ Venetis gloriosas.Nā sarraceni spoliata inflāmataq; Anco
na oēm Italiæ horā q̄ inde ad idruntū intercedit pariter afflixerunt in quos sinus
Tarentini horā uastare parantes quom Vrsus duxisset superarūt xpiani:fugataq;
inde classis sarracena gradū urbē inuasit.Tūcq; Vrsus q illoꝝ terga fuerat insecu
tus:repulsos a Gradu nō prius psequi destitit:q̄ oīs Italiæ hora in superum mare
uersa reddita est pacatissima Vrso duce mortuo Ioānes fili⁹ dux solus comaclū
ciuitatē de Rauēnatibus cœpit:& anno īde tertio petrū fratrē suū ducatus con
sortem

sortem habere optinuit qui nouus dux ecclesias sanctorum Cornelii & Cypriani in methamaucensi littore ædificauit. Sed ambo duces intra tertiū q secutus est annū ducatu se abdicarunt. Creatus aūt est ad annū salutis octingentesimū octauagesimūseptimū Petrus Candianus uir præstātissimus: quē sclaui uno supati altero redintegrato ꝓlio īterfecerūt: Ioānesq; particiacus quē ducatu se abdicasse ostēdimus ut seditioni occurreret in urbe fatiscenti ducatū resumpsit: quomq; eū sex to deposuisset mēse suffectus est dux ad annū octingentesimū octuagesimū octauū Petrus cognomine tribunus: quo anno reges duos Italia posthabitis francis ex Italicis habere cœpit: Berengariū foroiuliēsem: & Guidonem spoletanū ducem. Anno aūt qui inde tertius est secutus hic dux petrus tribunus urbis Venetiarum partem muro cinxit a riuo castelli usq; ad sāctam Mariā in iubanico: ibiq; cānale maius ferrea clausit cathena cuius capita hinc in predicta ecclesia inde in sancto Gregorio obserabant: qui annus Italiæ infœlicissimus fuit: q Vngari a Taruisio Mediolanū usq; oīa cædibus incēdūsq; fœdarunt: & stagna Venetorum pelliciatis nauibus tumultuariæ fabricatis ingressi ciuitatē nouam clugiāq; & caput aggeris populati sunt: eos tñ Berengarius rex cū qndecim armatorum milibus aliquātulū repressit. Et tandē oī pœne amisso exercitu ingenti data pecunia ut in Vngariam redirent deliniuit. petro tribuno ducatus sui anno uigesimotertio uita functo successit Vrsus particiacus secūdus p cuius tpa Corradus alemānus ex ea gente primus licet papali cōfirmatiōe caruerit: impiū inuasit & rebus p Italiā fluctuantibus sarraceni maiorē eius partē occupauerunt. Successitq; huic post uigesimum annū in ducatu alter petrus Candianus: qui nactus p debilitatē imperii & Italiæ occasionē primus Venetorum potentiā in lyburnis dalmatisq; auxit: & genua tūc a sarracenis spoliata Veneti in Italis mari potētiores esse cœperūt: quā qdē potentiā usq; in hæc tpa p Imperii romani tā græci q latini inclinationē auxerūt. Nam germani impatores & si terra quādoq; aliqlem nullā tñ aliqn mari potentiam habuerūt. Itaq; deinceps in hac Venetiarum regione breuitati cōsulentes nihil aliud q motus intestinos aut fabricas locorum: quod nostri est ppositi attigemus p Ottonis secūdi imp. tpa ad annū salutis nongentesimū septuagesimūquartū Veneti petrū candianū ducem deiicere cupientes: quom ille se in palatio tueretur iniecto igni pice & sulphure mixto & palatium & ecclesias sancti Marci sancti Theodori sanctæ Mariæ in iubanico & plusq trecenta ciuiū domus funditus cōbusserūt: duxq; cū filio & cōplicibus est interfectus: hæcq; oīa ædificia suffectusq; illi dux petrus Vrseolus uir optimus instaurauit q & Gradū ciuitatē instauratam muro cinxit: quo itē tpe monasteriū sancti Georgii a ioanne mauroceno monacho est amplificatū. Ad annū uero salutis millesimū & nonū adrienses magnæ olī adriæ urbis reliqas apud Lauretū supatos Veneti tāta confecerūt occidione: ut dies ille ultimus fuerit ciuitati a q mare Adriaticū est appellatū. Quo itē anno pepus patriarcha Aqleiēsis Gradū ciuitatē dolo captā destruxit: quā Veneti iterum illico restaurarūt. Anno inde. xx. Dñicus Vrseolus pulso petro barbolano p arma dux fit & tertio die Rauennam metu cōfugit. Dñicusq; flabonicus tūc exul ī patriamq;

[Margin notes: Petrus candianus. Sclaui. — Petrus candianus. — Incendiū. — Mare adriati.]

reuocatus dux est factus:& ad annū.xxxxiii. supra millesimum Pepus patriarcha Aquileiensis noni Bñdicti pon.auctoritate atq; cōsensu gradū sibi subiicit: eccle sias diruit:urbē spoliat:& Veneti eiusdē pontificis auctoritate eandē instaurarūt. Annoq; inde.xxxx.Dñicus Cōtarenus dux monasteriū sancti Nicolai in littore

Monaste. sancti. N. & ppinquo loco monasteriū sancti Angeli ædificauit. Ad cētesimum uero atq; millesimū salutis annū īcēdia bina Venetiis fuerūt.qbus parrochiales ecclesiæ ad uiginti simul cū parrochianoꝝ domibus arserūt:quo tpe methamaucēsis ciuitas inundatione maris atq; īcēdio uastata & pœne summersa ē:terremotusq; supue niens Venetias ubiq; afflixit. Tertiodecimo aūt abinde anno. Quintus Henricus impe. Verona Venetias ueniēs:situq; & regionē ciuitatis admiratus Venetias re gnū appellari decreuit:eoq; q secutus est āno Marcus iulianus monasteriū uirgi nis de charitate extruxit. Duodecimo deinceps anno Veneti mōtonio peloponēsi sunt potiti:petrusq; gatilosus ecclesiam sācti Clemētis:& hospitale in canalis or phani ripa ædificauit:unde uicesimo īde āno turris campanaria sācti Marci exci tata est. Sed nec adeo cōtinuare potuit qes īchoata:qn ad ānū salutis.lxx.supra un decies cētenū Vitalis Michael dux fuerit īterfectus. Augebanť tñ īdies Venetoꝝ opes mirabili īcremēto. Nam ad ānū quartū de duodecies cētene Veneti francis bello sociati urbis cōstātinopolitanæ dominio fūt potiti. Et āno īde.xxxx.ecclesia

S. Frācis. sancti Frācisci Venetiis & monasteriū sancti Cypriani in Torcello ædificatū:un

Pons riui alti. de trigesimoq; īde āno pōs riuialti sublicius est constructus quo tempore quom duplicatū esset Venetiis moliture uectigal populus ī tumultū cōcitus arma cœ pit. Sed his q se duces īcētoresq; īgerebāt captis eculeoq; appēsis qes illico ciuita ti reddita est. Maiorē uero plurimiq; faciēdū āno īde unde qnquagesimo tumul

Baiamōs. Teupolus. tum urbs Veneta sensit quom Baiamons teupolus reꝝ nouaꝝ cupidus una cum Quirinis Barociis doris badoariis & basiliis regnum affectauit in quo p demeritis publico cōsilio aīaduersum est qesq; ciuilis & cōcordia ī hæc usq; tempora annis duo de quadraginta atq; cētū Venetiis fuit. sed iā satis multa de Venetiaꝝ origi ne ac īter ipam cōstituēdā rēpu. uel ædificatis uel dirutis ciuitatibꝰ & oppidis fūt dicta. Ad uiros itaq; eiusdē ex nostro more īstitutoq; ueniamus. hūit semp hacte

Andreas dandulus. nus urbs ueneta uiros maritimoꝝ belloꝝ & mercaturæ gloria claros. Sed añ patrū ætatē nullo decorata ē uiro litteris ornato pter q̄ Andrea dādulo duce:quē.F.pet. testimonio doctū fuisse scimꝰ: Patrū uero memoria Carolus zenus uir īter Vene

Carolus zenus. tos nō solū ætatis suæ sed prioꝝ sæculoꝝ litteris ornatissimꝰ:& rebꝰ bello gestis ita clarus fuit:ut alter Camillus merito a Venetis appelleť:qñqdē clugiensi bello qd cū Venetis genuēses difficillimū ac piculosissimū gessere unico nauali plio fœli

Leonardꝰ Iustinianꝰ cissime gesto genuēses a uenetis ēt eo bello uinci posse pmus docuit:& oī eo bello hostiū ferocia sua fortitudine cōstātiaq; cōpescuit:demūq; Bucicardū regis frā coꝝ naualis exercitus supremū ducē dū opē patauinis afferre cupet plio īgēti glo

Zacharias taruisanus riosissimoq; supauit:q̄ oīa Leonardus Iustinianꝰ funebri luculētissima oratiōe & Petruspaulꝰ uergeriꝰ elegātissimis duabꝰ epistolis copiosissime psecuti fūt. fuit & paulopost Zacharias taruisanꝰ uir doctrina cōsilioq; celeberrimꝰ oratio cuiꝰ extās

corā Gregorio

corā Gregorio pon.ro.habita ꝑ ecclesiæ unione suadēda illū eloquētissimū fuisse ostēdit.hoc aūt sæculo multos pſtātissimosq; uidimus.petrū emilianū epm uicētinū litteris multū.plurimū prudētia decoratū:Leonardū iustinianū magni nobilisq; īgenii uirū q īter alia hūanitatis latina & græca studia musicæ adolescēs iuuenisq; deditus dulcissimis carminib⁹ & pitissime uulgariter cōpositis oēm repleuit Italiā:& post natu grādior scripto & ꝓnūciatiōe tā latina q̄ uulgari eloquētissim⁹ & senator grauissimus in administratiōe reipu.potētissimus fuit. Marcus quoq; lippomānus iureconsultus græcas caldæas hebræas litteras æque ac latinas egregiæ doctus erat.paulusq; Venet⁹ religiosus dialecticos nostri sæculi supauit q & paucis in phīa cedēs theologus quoq; īsignis est habitus.Franciscus Barbadicus grauis optimus ac propemodū sanctus:& Daniel uictorius ciues splendidissimi fuerūt hūanitatis litteris aud quāq̄ mediocriter eruditi.petrū Lauredanū reb⁹ bello gestis clarissimū:quē Veneti alterū Claudiū Marcellum ī sua patria appellare pñt.hoc ī loco a nobis poni mirabunt̄ q meminerint eū latinas litteras grāmaticales penitus ignorasse.Sed eius īgeniū nō duximus merita fraudādū laude:q̄ omnia q̄ per ætatē suā mari gesta sūt:quoꝝ ipse magna pars fuit & maris portuositatis nauigādiq; ratiōnē uulgari scripto copiosissime ꝓsecutus ē.sed dū eos ex mortuis q ī patria claruerūt doctos pquirimus dignitatē maximā Venetoꝝ narrādo postposuimus.Fuerūt ex gēte corraria.xii.Grego.pō.ro.& Antonius nepos su⁹ romanæ ecclesiæ cardinalis ea uterq; moꝝ & uitæ sanctimonia q̄ ꝑuatos quoq; celebres reddere potuisset.Fuerūt ex maurocena & lāda gēte cardinales duos uirtutibus litterisq; ornatissimi.Alterū uero pōtificē pauloꝑost hūere Veneti ex cōdulmaria gente Eugeniū q̄rtū:cui⁹ gesta p historias nostras orbi notissima pō.ro.qui añ se fuerūt pſtātissimis parē & alioꝝ turbæ multo digniorē eū reddiderūt.Quātū aūt ad doctrinā litterasq; attinet:qbus hoc in cathalogo ꝑmas ptes tribuimus & si Eugenius pō.nec uiri nec alicui sciētiæ particulariter perdiscendæ animum adiecit:doctoꝝ ecclesiæ oratoꝝ historicorūq; latinoꝝ libros oēs & legit assidue:& quo erat mirabili īgenio subtilissime intellexit.ornauit aūt cardinalatus dignitate petrū barbū ex sorore nepotē:qui adolescēs optimus tanta duodecim hacten⁹ annis humanitate atq; ēt ītegritate & simul liberalitate est usus:ut & alter Titus uespasianus:& quod illi tribuebat̄ delitiæ humani generis sit appellatus:uir aūt factus titulo sancti Marci est ornatus:& patrio cognomine cardinalis Venetiaꝝ dictus. Supq; sūt Venetis dux Franciscus foscharus oī uirtutū ꝑterq̄ litteraꝝ gloria ornatissimus:& ciues Frāciscus barbarus excellētissimi uir īgenii cui⁹ litteraꝝ græcaꝝ & latinaꝝ doctrinæ an eloquētiæ editis opib⁹ celebratæ aut ī administranda repu.sapiæ & pietatis aut gestaꝝ ꝑsertim apud Brixiā reꝝ gloriā anponas haud facile possis discernere. Andreasq; maurocen⁹ bonaꝝ artiū studiis ornatus sapiæ & gubernāda repu.pitiæ gloriā hēt:& Hermolaus donat⁹ & si gerēda repu.fuit occupatissimus in litteris adeo est ībutus:ut cū historiā teneat:tū heroicos uersus sæpe cōposuerit elegantes.Pariter Zacharias triuisanus supioris Zachariæ filius ac uirtutis hæres.Barbonus maurocenus:Ludouicus foscharenus: Vitalis landus:

Marcus lippo.
Frāciscus Barba.
Petr⁹ laure
Grego. xii.pon.
Eugenius papa.
Petrus barbus.
F.foscarus dux.
F.barbar⁹.

Candianus bolan⁹ iureconsultissimi. Nicolausq; canalis & si iuri ciuili & simul
reipu.sūt dediti:tñ oratores poemataq; & historias egregie callent Laurus qrinus
Io. comarius. magnæ græcaꝝ latinarūq; litteraꝝ peritiæ iuris cognitionem addidit. Ioānem ue
ro corneliū siue ut nūc corrupte eam appellāt uetustam gentem cornariū doctū
Paulus barbus. elegantemq; morib⁹ Venetiæ hñt. Et paulus barb⁹ equestris ordinis germani fra
tris sui. Petri barbi Romanæ ecclesiæ cardinalis ītegerrimi humanissimiq; ac du
ctæ ab Eugenio pōtifice originis maternæ gloriā bonaꝝ artiū in qbus excellit stu
diis accumulat. Andreas Iulian⁹ bono uir ingenio: Bernardus iustinian⁹ Leonar
dus genitus Hieronymus barbadicus Francisci ꝑdicti filius: Nicolausq; barbus
litterarii ornamēti gloriā laudē hñt. Quid quod alteꝝ in narrationis ordine errorē
incurrimus:q prælatos ecclesiæ Venetos sæcularib⁹ postposuimus. Sūt ex Vene
tis Laurētius castellan⁹: Fantinus paduan⁹ epi uiri doctrina & grauitate ac sapiē
tia uenerādi: Gregori⁹ patrui pōtificis nomē referēs sedis apostolicæ protho nota
Hermolaus Barbarus. rius Hermolaus barbarus Frācisci nepos taruisinus: petrus monteus brixianus: Ia
cobus zenus feltrensis & belunēsis. Dñicus torcellanus epi non modo iuriū ciui
lis & pontificii ac theologiæ doctrina sicut eoꝝ decet ꝓfessionē abūde pleni: sed
eloquentia quoq; ornatissimi sunt ut ei mācipatoꝝ studio peritioꝝ multos æta
tis nostræ scribēdo dicēdoq; æquēt. Petrus thomasius medicoꝝ nō magis Vene
toꝝ q̄ cæteroꝝ ætatis nostræ eloquentissimus habet᷑. Sed iam nos inuidiæ nimis
exposuit breuitatis respectus:q multos ꝑteriri facit. quos tāta ciuitas habet littera
rū studiis uel imbutos uel operam impēdētes.

Blondi Flauii Forliuiensis Italiæ illustrate Marchia Taruisina.

TRibus eaꝝ q̄ supra a nobis descriptæ sūt octo regionū cōtinē
tē eē ostēdim⁹ Marchiā taruisinā: Romādiolæ scilicet ad me
lariæ brigātiniq; paludes Venetæ urbi ad aquas salsas & lom
bardiæ ad mintiū & bænacū: fecit tñ bænaci certi⁹ & copiosi⁹
describēdi necessitas: ut ad ei⁹ dexterā littoralē sit oppida & ca
stella lōbardiæ regioni cui⁹ esse non debēt adiūxerimus. Præ
dictis itaq; triū regionū & alpiū & padi atq; lemini amnis con
tra caprulas īsulam in mare adriaticū defluētis finib⁹ cōclusa erit marchia tarui
sina: eā regionē qñq; alias galliæ cisalpinæ qñq; trāspadanæ Italiæ partē qñq; Ve
netiā appellatā romanæ ecclesiæ monumēta esse uolūt ꝑtē dalmatiæ supra mare:
ut nihil absurdi⁹ potuerit excogitari cū nulla ex ꝑte dalmatia ad huius regionis fi
nes unq̄ pertinuerit: q̄q̄ par eē uidet᷑ absurditas barbaro marchiæ uocabulo ma
ximas atq; amplissimas urbes Veronā patauiūq; titulo subiici taruisio: quā ciuita
tē illæ opulētia potētatu & dignitate semꝑ antea sicut & nūc lōgissime añierūt. Po
Lōgobardi. sterior tñ fuit īdita ab ecclesia appellatio. Nā lōgobardi oīum q Italiā īuaserint ex
ternoꝝ supbissimi romani īpii & Italiæ dignitatē euertere: ac oīno delere conati le
ges nouas q̄ alicubi ī Italia extāt cōdidere: mores ritus gētiū & rerū uocabula īmu
tauere ut affirmare audeam⁹ locutionis romanæ latinis uerbis q̄ ne dū italia sed
Ro. quoq; impio subiecti pleriq; populi utebant᷑ mutationē factā ī uulgarē Ita

licam

licam nūc appellatā per longobardorum tēpora inchoasse. Idq; incognitū nobis qñ opus de locutione romana ad Leonardū aretinū dedim⁹: postea didicimus uisis longobardorum legibus in qbus de mutatione facta multarum rerum uocabuli tituli tractatusq; sunt positi. Quin etiā publicæ administrationis & priuatim uiuendi instituta accuratissime ab eisdē sunt mutata: & eo usq; ipsius gentis processit insania ut romanorum charactere litterarum penitus postposito nouas ipsi & sua ineptia gentis barbariē indicātes cifras pro litteris adinuenerūt. Et contra uero ostrogothi æque ac ciues romani latinis delectati litteris nullā in illis barbariē effuderūt. Nā Theodoricus rex primus latine & græce doctus Amalasciūtha eius filia doctior Theodat⁹ rex tertius & primi nepos doctissimus fuere: quod longobardorū uel regū uel principum uirorum nomini cōtigit. Nullā uero aliā ab ostrogothis factā fuisse mutationē hic maxīe credimus cōstare: quod Theodoricus & eū imitati reges cæteri ostrogothorum cudi sua imagine nūmi ambitione abstinētes aurū: æs argentū: prisco cudi romanorum signo uoluerūt. sed ad rē lōgobardi in ea Italiæ parte maxima quam obtinebāt regiones habuerūt qttuor a ducibus administratas: in qbus nullū successionis ius filiis & nepotibus cōpetebat beneuentanā: spoletanā taurinensem & foroiuliēsem. duasq; opulētia & amplitudine superioribus pares anconitanā atq; taruisinā esse uoluerūt ea affectas legis cōditiōe: ut q regū aut gētis longobardorum concilii permissione & decreto impetrasset: eas filiis & agnatis successione possidēdas relinquēdi ius facultatēq; hēret. Nomēq; hunc significās ppetuū magistratū in longobarda barbaire marchionatus est appellatū. Quo aūt tempore Carolus magnus sicut supra diximus nomīe īdito romādiolæ lombardiam uoluit appellari regionē: in q regni sedem gēs illa diutius habuerat romana ecclesia hanc de q nūc agimus regionē de longobardis sumptā appellauit ut diximus dalmatiā supra mare. Sed credo factū esse a minori noīs absurditate: ut hæc ipsa manserit appellatio marchiæ taruisinæ. Mintio eiusq; ut inquit Vergilius patre benaco ad sinistram relictis nostræ descriptionis padotenus initiū faciemus. Cui primū ad mintii hostia imminet Sachetta uicus familiæ nobilis caprianēsiū uilla quā successiōe amnis ducētis ī cognatione cōtinuata possederūt. Inferiusq; est serauallis arx principū mātuanorum munitissima: unde passus mille abest ostilia oppidum ī regione primariū supbi opis arce mœnibus & ductis in circuitu fossis cōclusisq; paludibus munitissimū quod a Veronēsi populo cui⁹ agri iuriū fuit ad annū salutis qngētesimū deciesq; centenū ædificatū Marchiones postea mātuani diutissime possederūt. Amplaq; & recta est uigesimo inde miliario Veronā usq; uia aliquot apud ostiliā locis succisa: īpositis pōtib⁹ arcibusq; & castellis munitiōi ostiliensib⁹ præsidioq; futuris: ptinētq; ad hos pontes paludis initia quā in romādiolæ finibus descriptā melanæ brigantiniq; agro diximus cōtinere. Augentq; sicut ostendimus eā paludem tartarus & menacus amnes: quorum tartarus in Veronensi agro ad græcianū oriūdus hēt ad sinistrā nugarolū quod nobili familiæ Veronēsi nugarolæ uilla & pmæ originis patria fuit. Insulaq; porcaritia & Gagium uicus eidem fluuio dextrorsum adiacent. At menacus amnis ortum ad magnanū habens Ceretā

Ostrogothi.
Theodoricus.
Amalasciūtha.
Tdeodat⁹.
Marchio unde.
Sacheta
Serauallis.
Ostilia.
Nugarolū
Insula porcan.

bens Cereta uicu pretellasq; præterfluit. Inferius uero eadē palus sicut ī adriæ urbis uetustissimæ descriptiōe ostēdimus. Augetur ab athesis fluuii scissura ad castagnariū appellata eāq; nos scissurā pro nostro hactenus omni in Italia seruato more pro hostio athesis sinistrorsum cogimur accipe. Is aūt athesis famæ celebris fluuius de quo Vergilius ī bucholicis. Athesis uel pp amœnū primū habet ad sinistrā uicū uillā bartholomeā appellatū. Pauloq; supi⁹ athesi sinistrorsum hæret liniacū oppidū populo opibusq; plenū. Inde athesi Zeuedū adiacet oppidū brasicæ & multæ & dulcissimæ feracissimū adeo ut pliniū credamus si suā nūc ī coleret Veronam nec sabellā ī admiratiōe ut scribit Crispam nec pullulātem cauliculis aricinā nisi a suis ueronēsibus uellet dissētire ꝑpositurum. Eos uero uicenos mille passus quos Veronā ostiliāq; diximus ītercedere campi quaqua uersum excipiūt amplissimi æquissimiq; ī quibus recte īminet uiæ uicus īsula scaligerū appellatus cōmunito ꝓsidio ecclesiisq; & ueronēsiū uillis adeo ornatus ut accedēte populi quē habet multitudīe urbis potius q̄ oppipi speciem præ se ferat. Cāposq; hos ut diximus patētissimos manufacta ab agricolatore raro impedit fossa adeo ut eā natura committēdis maximos īter exercitus prœliis de īdustria fecisse ac cōplanasse sit uisa. Estq; hic locus de quo Liuius unde septuagesimo ea habet q̄. L. flori breuiatoris uerbis libuit apponere. C. Marius cimbros per hiemē alpibus deuolutos ī campis uenetis usu iā uini & coctaꝝ carniū mitigatos aggressus est. Ex illis patētibus proximum diem pugnæ statuit ī de. lx. milia ceciderūt hīc tertio minus rex eorū uolerius pugnās īteriit: nō multus: uxores eorum acerrimo bello captæ libertatem nō impetrātes suffocatis elisisq; īfantibus mutuis uulneribus & capistris capileis se necarūt. Quæ uictoria eodem die Romæ per laureatos castorem & polucem scita & celebrata fuit. Tigurini qui noricos alpium tumulos īsederāt fuga dispersi in latrocinia euanuerūt. Theodoricus quoq; ostrogothorum rex primus Odoacrem eruloꝝ regem qui Romam & Italiam ānis iā octo occupauerūt apud Sōcium amnē ubi primū occurrit recedere cōpulit. Deīde ī campis Veronēsibus īgēti prœlio quod tres continuatū est dies superauit factaq; est maxima in utroq; exercitu sed in odoacris ptibus maior cædes Arnulphus ēt bauorioꝝ dux ductis aduersus ugonem burgūdū Italiæ regē copiis a ueronēsibus ī urbem receptus atq; rex appellatus est quomq; ugo ad Veronæ recupatiōnē maxīas duxisset copias ꝓliū his ī Veronæ cāpis est cōmissum ī quo supauit ugo & Arnulphus fugiens Veronæ portis a ciuibus est exclusus. Veronēses uero rebelliōis culpa ī Racherium epm suum reiecta ueniam deprecati impetrauerūt & eps papiam relegatus est. Sed ut iam ad athesim redeamus is fluuius q̄ campi ad primos colles desinere īcipiūt Veronam diuidit pœne mediam quā urbē auctor est ex trogo pompeio Iustinus gallos q̄ urbē Romā cœperūt & pariter Mediolanū Brixiā & Bergomū ædificasse. Nec tñ minus cingit q̄ diuidit Veronā athesis ut custodiæ simul ornamētoq; & subuehēdis deuehēdisq; mercibus & frugib⁹ magno sit usui ueronēsibus quādoquidem supra īfraq; & circum ager est præcipuæ bonitatis multa gignens ī urbem cōuehenda olei uim maximam frumenta īcolis in mercaturam

Villa bartholo.

Liniacū.

zeuedum.

Verona.

supabūdātia

supabundantia uinorũ uarietatẽ atq; præstantiã pomo℞ omnis generis copiam & lanã cæteras Italiæ subtilitate supantẽ ut nulla sit italiæ regio q̃ partẽ inde non accipiat ĩdumento℞ oleũq; quom cæteræ agri ptes tũ maxĩe benaci lacus dextera p̃stat hora olea℞ cõsitis in siluæ speciẽ amplissimæ contecta frumẽtaq; seminant⁹ ager amplissimus undiq; patens mittit uino℞ præstantia cum multis possit aliis ostendi rõnibus tũ maxime uno extollit̃ argumẽto. Theodatus ostrogottho℞ rex tertius quom sciret in ueronensi agro esse uinum sicut Cassiodorus appellat acci naticũ odoris saporisq; suauissimi illud romã nauibus athesi in superũ mare delapsis cõportari curauit. Libetq; cassiodori uerba apponere uinũ &.n. illud colore purpureo regiũ sapore p̃cipuũ dulcedo cuius ineffabili suauitate sentit̃ quom tñ tactus eius densitate pinguescat ut carneus liquor aut potio edibilis uideatur pomo℞ copiã & si nõnullæ habent aliæ ciuitates Italiæ ueronensi parẽ nullo tñ in loco tã odorãtia tãq; uaria specie inueniunt̃ quæ p̃petuitatẽ habẽt plurimi faciẽdam quom senescentia tã seruent̃ solida & illæsa ut fiorẽtibus & nouellis ĩmixta mãducent̃ lanæ p̃stantiã greges & armẽta a pastionis p̃prietate accipiũt quã prata cãpiq; p̃spectu quoq; amœnissimi naturaliter p̃stant. Quom tñ mons altissimus urbi supeminens balbus noĩe & eandẽ herbis suis ingenitã & multo maiorẽ uirtutẽ p̃stet ꝙ herbilogi undiq; cõfluẽtes multa herba℞ radicũq; genera animãtiũ saluti opitulantia ĩde legãt: diuersæ ẽt p agrũ ueronensem p̃ q̃ oppida scatuiriũt aquæ nõ minus ornamẽto a natura q̃ usui attributæ seu irrigationis seu ĩnumerabilia artificio℞ genera seu haustũ ipse cõsideres e quibus celebrẽ unius uim nõ reticẽdã esse censuimus. In ualle quã a telluris uirtute & frugũ p̃stantia policellæ appellãt ubi negarine loco est nomẽ mãmæ ad iustã muliebriũ formã de saxo fabre sunt ducta: sub quarum papillis p̃petuæ stillãt aquæ. Et si lactãs mulier papillas asperserit atq; lauerit exsiccatus aliquo ut sit uel morbo uel casu alio illi humor lacteus reuocat̃. Sed tã solidiora ueronæ sicut & cæteris urbibus ornamẽta uiros oĩs ætatis p̃stantes attingamus. Zenoq; sicut religionẽ christianã & suam ipsius decet sãctitatẽ primus erit qui ueronæ præsul celebris sanctimoniæ multa scripsit extãtia sacras utriusq; testamẽti litteras declarãtia: & ambrosianam quam imitatus est eloquẽtiam redolẽtia. Emilium Macrum ueronẽsem poetã Eusebius in Asia obiisse asserit. Paulopost Catullus poeta. Subinde uterq; plinius sæpe a nobis hac in Italia celebrati uerõnẽses fuere: & lõge posteriores ætate genuit Verona Rainaldum ĩsignem sicut. F. petrarchæ placet grãmaticum deĩde Ioãnem madiũ iurecõsultũ nõ scelebrẽ ĩsq; madiũ genuit nobis adolescẽtibus familiaritate cõiũctum iuri ædisserendo defendẽdoq; ad dictũ: qui legũ peritiæ eloquẽtiam cõiunxerat adeo ut scriberet ornate: p̃nũciaret suauiter. & ĩ cũctis sese q̃tũ nostra ætatis nr̃æ patit̃ exigitq; cõsuetudo bonũ oñderet oratorẽ. medicosq; genuit uerona sui sæculi p̃stãtissimos Auãtiũ & Iacobũ lauagnolũ: cui⁹ nomẽ refert & cognomẽ Jacob⁹ eq̃stris ordinis Lauagnolus hũanitatis studiis & eloquẽtia exornatus. Bernardus quoq; honesto genit⁹ cãpaniæ loco nõ pa℞ ueronæ attulit ornamẽtũ: q̃ medicus & phũs ĩsignis tãta uiguit memoria: ut themistoclis ĩstar nihil illi excidant

Theodatus rex.
Cassiodorus.
Policella uallis.
S. Zeno
Macer.
Plinii duo.

Ioan. saler nus. derit: quod aut discere aut eũ attentius legere cõtigisset. Ioãnes etiam salernus ad equestris dignitatis insignia doctrinã & facundiã sotias addidit. At res militaris pclaros nobis ostẽta uiros q Verone laudis accumulãt: quorũ memoriæ altior re/

Monticuli S. Bonifacius. petitio efficiet ut uarios eius urbis casus referre cogamur. Floruerunt in ea pclaræ familiæ mõticulẽses & sancti Bonifacii comites: hicq; illos quom eiecissent Azzonẽ marchionẽ estensem urbis dñio pfecerunt. Isq; ad annũ duodecies centenũ & duodecimũ ab Ecelino de romano p arma eiectus armis mãtuanorũ restitutus ẽ. Qua in restitutiõe durissimũ in braida ueronæ uico pliũ est cõmissum. Azzone mortuo Ecelinus ad annũ duodecies centenũ & uigesimũ qntũ Veronã obtinuit qui ĩmanissimus oĩum tyrãnus ducẽtos ueronẽses simul cũ eo carcere in quo tenebant uno cõbussit incẽdio. Cũq; sibi ueronæ agẽti quod in patauino referem⁹ esset allatũ patauiũ sibi rebellasse: duodecim milia patauinos quos militiæ ptextu obsides secũ duxerat diuersis affectos cruciatibus in uerona occidit. Eo aũt apud

Suncinũ. Suncinũ cremonẽsis agri oppidũ interfecto Veronẽses reductis sancti Bonifacii comitibus in libertatẽ erecti quietẽ nacti suntq; quæ paucis continuata est annis q; scaligeri ciues & ipsi ueronẽses sed noui p capitaneatus populi occasionẽ tyranni

Canisgrãdis. Dantes. F. petrarcha. sunt effecti. primusq; omniũ Canis grandis scaliger Dantis Frãcisciq; petrarchæ amicitia magisq; quã sua potentia notus cũ ãno uno & qnquagesimo ueronæ dñiũ tenuerit: ciuitates interea Cremonã Parmã Regiũ Vicentiã Patauiũ Feltrũ Ciuitatũ Taruisiũ in ptãtẽ redegit: Gonzagãq; familiã ditioni Mãtuæ eiectis passarinis ĩposuit. Sed & scaligeri cũ annis .lxx. ueronæ summo cũ splendore dñati fuissent ob uarias in familia diuisiones ter qterq; subortas qñq; a uicecomitibus mediolanensibus qñq; a charrariensibus patauinis patria pulsi sunt p quas conten/

Luchinus uer. tionũ occasiones Veneti ea urbe quã annos iã .xlv. optinent sunt potiti. Luchinus uermes ueronensis uir bello insignis Cretã insulã: Venetis rebellẽ sua uirtute recepit deinde in turchos Christi dei nostri hostes pugnãs cecidit. Eiusq; filius Iacobus uermes patri haud q̃ q̃ dissimilis rem primi ducis mediolani Ioãnis Galeacii ab ĩminentibus piculis fortitudine & cõsilio sæpe tutatus est. Qui armeniaci comitẽ & Ioãnẽ bãchut anglicũ aduersus mediolanũ maximo cũ exercitu tuentes

Georgius Caballus Veronẽsis plio apud alexãdriã cõmisso pfligauit & maxima cæde cõmissa armeniacum cepit. Ea quoq; expeditione in qua Luchinus uermes cretã Veneto reparauit impio Georgius caballus Veronẽsis eques pstãtissimus militares ducẽs ordines nauatæ fortiter opæ id retulit decus ut senator a Venetis fuerit cõstitutus. Sed iã claudat

Guarinus. Veronensiũ gloria dignior̃ aciẽ Guarinus quẽ supra in eor̃ cathalogo quos eloquentiã in nostrũ sæculũ longo postliminio reduxisse ostẽdimus merito laudũ pconio decorauimus. Pictoriæ artis peritũ uerona supiori sæculo hũit Alticheriũ. Sed unus supest q fama cæteros nostri sæculi faciliter antecessit. Pisanus noĩe de quo Guarini carmen extat qui Guarini pisanus inscribit. Gesta uero sunt uario euentu ueronæ multa a nobis in historiis celebrata. Alboinũ nãq; primũ lõgobardor̃ regẽ libro qrto ostẽdimus uxoris rosmõdæ insidiis ab helmechilde in uerona occisum fuisse & utrosq; adulteros Rauẽnæ quo cõfugerãt ueneno mutue dato

interiisse

interiisse. Et in octauo diximus Theudelindam grimoaldi bauarorum regis filiã ad quã quom ĩ præclaram reginã deuotissimãq; christianã euasisset beatus Gregorius dialogorum libros ĩscripsit Veronæ ĩ sardicensi cãpo desponsatã fuisse. Estq; in xi. Veronẽses Aldegisio desiderii longobardorum ultimi regis filio ciuitate quã firmo tenebat præsidio ui eiecto Carolo magno deditionẽ fecisse quorum exẽplo oĩs regio Carolo & suis illico manũ dedit ædificiis Verona mediocribus publicæ priuatimq; ornata theatrũ hẽt cæteris q̃ ubiq; extẽt pter romanũ amphitheatrũ nunc colosseum opis magnificẽtia cõspiciendũ habet & pontes quattuor superbi opis athesi impositos & cathedralẽ ecclesiã nõ minus uetere decorã ædificio q̃ nouo ĩsignẽ Supra Veronã athesis sinistrorsum Pontonẽ oppidũ habet appositũ Superius castrũ barchũ nobile. Itẽ oppidũ ĩde cadeniũ & qua torrẽs uallẽ solis ĩtersecãs ĩ athesim labitur Meciũ est oppidũ. Supraq; illud ignatũ superius formigarium. Ad fontem uero athesis ĩ alpibus paruo sibi lacu quem fons ipse efficit est oppidum lamium. Diximus supra sinistram athesis ripã describẽtes eius hostium ad castagnarii scissurã qua ĩ adrianorum paludes labit̃ necessario accipi designariq; oportere nec aliter dicere aut scribere debuim⁹ qa qcqd ab ea scissura ad mare ptinet ĩ Romandiolæ partibus ẽ cõprehẽsum. Dexterã uero eiusdem amnis ripam ab ipso mari Adriatico ad fontẽ usq; totã marchiæ taruisinæ cuius est possumus applicare. Igit̃ qua athesis in mari labit̃ hostium efficit portuosum ubi appellãt fossiones. Idq; pmum est eorum q̃ pscos septẽ maria diximus uocitasse adiacẽt ĩtus. huic amni paludibus stagnisq; ĩmixto hinc turris noua psidio & uectigalium custodiæ apposita ĩde caput aggeris quod itẽ psidiũ ducatus Venetiarum finibus ea ĩ parte ĩstitutæ reipu. initio fuit ĩpositum. Interius athesis bifurcatus peninsulam rodigii efficit: q̃ sinistrorsum ĩ Romandiola superius est descripta. Athesisq; dextrorsum qua fluuius illabit̃ nouuis adiacet castrum baldum. supra est portus oppidũ quod athesi a liniaco diuisum ponte illi cõiungit̃ ut unũ idẽq; oppidũ censeant̃. Influit pualo supra athesim ãnis noĩe Albus: cui dextrorsum Cereda hæret uicus in regione pmarius. Sinistrorsum uero sunt arcella: supra Sanctus Bonifacius oppidũ a quo nobili Veronensiũ familiæ fluxit cognomen. Et superius Villanoua. Deĩceps supra fluminis albi hostiũ adhæret athesi porcillæ oppidum a quo parũ distat amnis quẽ montis aurei nomine appellant hostiũ: isq; amnis fõte orit̃ uberrimo cui ĩ montis aurei uico omniũ regionis amœnissimo uilla est ea rõne supædificata: ut fons ipse media ĩ aula scatens eã euomat uim aquarum: quæ subito ĩtra lapidis iactum molis sufficit cõuoluendis. suntq; atterendo in farinã frumẽto & bombicinis ĩscriptum coagulandis tã frequẽtia amni supĩposita ædificia: ut uix stadio colligẽdis aquis ĩuicem separent̃. Sextoq; ĩde abest Verona: supra quam dextrorsũ item hæret athesi pelusium oppidũ a quo uallem uulgus dici existimat pelosellã: licet eã a telluris uirtute & frugũ pstãtia pollicellã Guarin⁹ existimet appellari: Licena deĩceps est oppidũ: & supius Rouueredũ apud quod oppidũ uia scalpris monte excisa arctũ uiatoribus pbet iter: ualidũq; Veronensi agro ea ĩ parte a germanorum ĩsultibus est munimẽ. Besenum deinde habetur oppi-

Theudelinda. Mecium. Turris noua. Castrum baldum. S. Bonifacius. Verona. Pelosella Rouueredũ

dũ & ſuperius qua fluuiꝰ a perginæ oppido defluens in atheſim cadit eſt triden-

Tridentũ. tum:quã urbẽ Iuſtinus ſcribit a gallis qui urbẽ Romã ceperũt ſicut & Veronam Vĩcentiã q; fuiſſe ædificatã:apud q; eã urbẽ auget atheſim amnis iuxta pineã oppidũ in alpibus oriũdus. Cui dextrorſum hæret Seconzanũ ſupra parclaſium & uiſum ac chanaziũ. Atheſim itẽ ſupra ĩfluit amnis apud perſonoriũ oppidum nobile oriundus. Cui amni ualeſiũ fœſpergũ & ceuedonũ oppida dextrorſum:ſiniſtrorſum uero cluſa corrupte ſed latino uerbo clauſura:ubi arctiſſimo aditu tra

Bolgianũ mes alpiũ eſt cõcluſus. Bolgianũq; oppidũ nobile parũ ab atheſi recedens torrẽti eſt appoſitũ:q a ſirentino oppido breuẽ curſum habet domus inde noua oppidũ

Maranũ & ſuperius eſt maranũ populo frequens oppidũ:quod & ſi in Italia ſitũ eſt gentis

Alpes. locutione & moribus totũ eſt theotonicũ potiuſq̃ Italicũ. Deinceps ſunt alpium

Atheſis. iuga:quoꝝ aditibus & quidẽ arduus in germaniam eſt acceſſus. A theſis curſu ab hoſtio ĩ fõtẽ undiq; deſcripto amnẽ quo eũ ſuperius auctũ eſſe diximus: & cui nouo flumini eſt appellatio deſcribi neceſſe eſt priuſquã meduacũ ſiue ut nũc appellant bachilionẽ aſſumamus ordine oſtendendũ:is fluuius nomine nouus quẽ

Colonia apud caſtrũ baldũ atheſim illabi diximus ſiniſtrorſum attingit intus coloniã op-

oppidum. pidũ populo opibuſq; pleniſſimũ:ſuperiuſq; eidẽ hæret fluuio mons bellus nobile item oppidũ:& ad fontẽ ſunt brendulæ oppidũ populo opibuſq; refertũ:bren

Leonicũ. duliſq; paulo infra ad amnis dexterã propinquũ eſt leonicũ populi opũq; exuberantia ciuitatulæ æquiperandũ. Quod Omnebono ciue ornaẽ litteris græcis latiniſq; apprime erudito:& præſe mores ferente quos a feltrenſi Victorino nutritus imbibit. Ab coloniaq; in ſubiectas paludes adeuſto oppido uicinas foſſa eſt

Mõtagnana. incurrentẽ fluuiũ manufacta apud quã Roueredũ & Montagnana oppidũ regionis primariũ ſunt ſita. A d eiuſq; foſſæ hoſtia qbus in paludes labiẽ & paulo ĩ

Meduacus flu. fra lociũ caſtellũ. Meduacus ſiue bachilio amnis ꝓxime a nobis deſcribẽdus alterum habet hoſtiũ attingitq; primo bachilionẽ ſiniſtrorſum cuſtodia oppidũ po-

Bachilio. pulo frequẽtatũ medio in cuius ſuburbio fodinas eſſe ĩſpeximus ꝑ q̃s lõgo tractu in ſubterranea penetraẽ eſtq; lapidis eius mõtis minera tiburtino lapidi ad ſimilima ut quod nullo is loco ſcriptũ inuenimus nequaq̃ dubitemus ſaxa conſtruendæ cõſeruãdæq; urbi Patauinæ uetuſtiſſimis olim tpibus ĩde excauata ſumptaq; fuiſſe:& cũ ea in cauerna noxii olim ſeruari cõſueuerũt cuſtodia inde uicus eſt appellatus. Eſtq; locus apud quem Bononienſes milites:quoꝝ opa Guilielmus Rauẽnas archieps ſedis apoſtolicæ legatus Ecelinũ de romano eiecerat patauio eundẽ deſeruerunt legatũ:unde factũ eſt ut paulopoſt Ezelinus reaſſumptis uiribus uires eccleſiæ retuderit:legatũq; apud gãbarã Brixiani agri oppidũ ꝓlio ſupatum

Vincentia in carcerẽ cõiecerit. Supiuſq; meduacus ſiue bachilio Vincẽtiã diuidit pœne mediã. quæ urbs a gallis romæ incenſoribus ſicut ſæpe ſupra diximus cũ Mediolano Brixia Bergomo & Verona fuit principio ædificata. Et altero item fluuio urbem Vincẽtiã illabentẽ teſina appellato:apudq; landrigũ oppidũ oriundo meduacus augeẽ amnis. Qui teſina apud luxianũ oppidũ ſciſſus:alteꝝ ramũ cui barcanum hæret oppidũ facit:iſq; meduacũ priuſquã brẽtellas attingat ingrediẽ. Genuit ex

uetuſtis

uetustis Vincẽtia Palemonẽ:sicut Eusebio placet insignẽ grãmaticũ q interrogatus qd inter stillã & guttã interesset. Gutta inqt stat:stilla cadit. Nostra aũt ætate illustrata est Vincẽtia Antonio lusco:q uir doctissimus eloquentissimusq; & primus & solus in oratiõibus. M.T.Ci. duodecim ars rhetoricæ practicæ qua tõne a Tullio fuerit applicata tã clare tãq; diffuse cõmẽtus est:ut nihil magis nostros homines pdiscenda eloquentia iniuisse uideat. extant ẽt uiri eiusdẽ heroica q̃dã carmina uergilianã maiestatẽ carminũ redolentia. Mathacusq; bissarius iurecõsult° eloquentia & bonis artibus apprime eruditus patriã exornat. multa suppeterent ĩ Vicentinoꝝ laudẽ dicẽda a ducentis annis gesta dũ patauinoꝝ Veronensiumq; pariter pœne uicinoꝝ uiolentiæ iniuriisq; resistunt. Sed unicũ eos facinus abũde reddit ornatissimos. Quãdoquidẽ primi fuere qui Venetoꝝ impio sese spõte sua subiicientes præclaras urbes Pątauiũ Veronã Brixiã Bergomumq; & qcqd aliud illi nunc optinent de Italia in ptãtẽ uenire plurimũ adiuuerunt. Supra Vincentiã meduaco adhæret caldogiũ oppidũ & supius fonti eius ĩminet oppidũ porcelletũ Meduacusq; priusquã custogiã attingat oppidũ supra descriptũ altero scissus ramo fossas attingit qbus brẽtellis est appellatio munimẽto pataui circũductas. Inde apud ingentionũ delapsus fert ad oppidũ pubolentã defluẽs postea ad põtem longũ cõtinuato cursu stagnis se immiscet a qbus alterno fluxu refluxuq; retractus uel repulsus in fossam clodiã se exonerat:q̃ urbis Clugiæ ab ea fossa appellatæ portũ efficit omniũ regionis pfundissimũ. plinius nãq; Meduacũ amnẽ in fossam clodiam labi docet. Fuisse etiã bachilionẽ amnẽ meduacũ Liuii patauini uerbis ex decimo libet ostẽdere:eodẽ anno classis græcoꝝ Cleomino duce lacedæmonio ad Italiæ littora appulsa turrioꝝ urbẽ in salẽtinis cœpit:aduersus hũc hostẽ cos. Emilius missus prælio uno fugatũ cõpulit in naues Turriæ redditæ ueteri cultori salentinoq; agro pax parta. Iuniũ bubulcũ dictatorem missum in salentinos in qbusdam annalibus inuenio:& Cleominũ priusq̃ confligendũ esset cũ romanis Italia decessisse:circũuectus inde brundusii pmontoriũ medio sinu adriatico uentis latus cũ leua importuosa Italiæ littora dextera illirici liburniq; & histri gentes fere & magna ex parte latrociniis maritimis infames terrerẽt:penitus ad littora Venetoꝝ puenit. Ibi expositis paucis qui loco explorarẽt quom audissent tenue prætereũdũ littus esse q; ptergressis stagna ab tergo sũt irrigua hostiis maritimis agros aut pcul proximos cãpestris cernit ulteriora collis uideri esse hostiũ fluminis prealti quo circũagi naues in stationẽ tutã uidisset meduacus amnis erat eo iniectam classem subire flumine aduerso iussit:graues summas nauiũ non pertulit alueus fluminis in minora nauigia trãsgressa multitudo armatoꝝ ad frequẽtes agros tribus maritimis patauinoꝝ uicis colẽtibus eã horam peruenit:ubi egressi præsidio leui nauibus relicto uicos expugnant inflammant tecta hominũ pecudũq; pdas agũt:& dulcedine pdãdi longius usq; a nauibus pcedũt:hæc ubi patauium sunt nunciata semper aũt eos in armis accolæ galli habebant in duas partes iuuentutem diuidũt:alterã in regionẽ q̃ effusa populatio uidebat:altera ne cui p donũ obuia fieret altero itinere ad stationẽ nauium:milia aũt quattuordecim ab

Porcelletũ
Brentella
Meduacus flu.

oppido aberant ducta in naues paruas custodibus interceptis impetus factus ter/ritiq; nautæ cogunt naues in alterã ripã amnis traiicere & interea ꝓsperum æq; in palatos ꝑdatores ꝑliũ fuerat:refugientibus ad statione græcis Veneti obsistũt. Di cimus itaq; ꝑteritũ a Cleomino tenue littus:trãsgressa stagna hostiũ amnis palti s quẽ circũacta sit aduerso flumine classis & ad quattuordecim milia oppido pa tauio propinquata satis ostẽdere meduacũ fuisse amnẽ descriptũ: cui bachilioni fuit postea estq; nũc indita appellatio. Neq; enim aliũ habet regio fluuiũ ex agro patauino in stagna marisue hostia delabentẽ:nisi forte eũ qs ꝓximũ illi amnẽ nũc brintã eẽ opinabit qui suã & ipse paucissimis cognitã fecit nominis mutationẽ.

Timauus. Est.n.timauus priscoꝝ scriptis ꝑsertim Vergilii celebrat': quẽ sæpe miratus sum uiros nostri sæculi doctrinæ fama celebres ĩ histris & liburnis q̃siuisse errore addu ctos:atq; ignoratione sensus Vergilii quẽ uolũt nouem timauo fontes in suo car/mine attribuisse:quom potius Antenorẽ ille faciat a troia Italiã petentẽ regna li/burnoꝝ & timauũ supasse amnẽ in ipso fontis nomine poetico more indicatum.

Seruius. Seruius enim id uerbũ exponens sic habet fontẽ timaui amãt poetæ rẽ unius ser/monis circũlocutionibus ducere:ut pro Troiã dicant urbẽ troianã:sic modo pro timauo fontẽ timaui:& paulopost urbẽ patauii pro patauo:& hora nouem multi septẽ esse dicunt. Superasse aũt ea parte unde pro qua ꝑ hora nouẽ mare it ꝑruptũ & ꝑmit stagnoꝝ arua pro cãpis & planitie posita sonanti pelago sicut semper so/nare uidemus quom littoris aut portus cuiuspiam fauces paulo uiolẽtior cõmo/tiorq; ingredit:eaq; nouẽ hora etiã nũc notissima sũt littoris Veneti apturæ qua rũ partẽ maximã a Rauẽnati agro in atinũ prisci & imprimis Antoninus pius im/

Septẽ maria. pe.ĩ itinerario septẽ maria appellauere uersus Vergilii licet notissimi sint subucie mus:cum prius Lucani de timauo testimoniũ attulerimus. Euganeo si uera fides memorãtibus augur. Colle sedens aponus terris ubi fumifer exit. Atq; antenorei dispergit unda timaui. Si ergo unda timaui antenorei dispergit ꝓpe aponũ nũc etiã notissimũ & patauio ꝓpinquũ:nõ oportuit in histris illũ aut foroiuliensibus a nostris hoĩb' reqri. Vergilius antenor potuit mediis elapsus achiuis, Illiricos pe netrare sinus atq; ĩtima tutus, Regna liburnoꝝ & fontẽ supare timaui. Vnde per hora nouẽ uasto cũ murmure montis. It mare ꝑruptũ:& pelago ꝑmit arua sonãti. Extãt quoq; carmina musati patauini poetæ tragici sepulchro inscripta timauũ affirmantia patauii ꝓpinquũ esse:cõdita a troiugenis post diruta ꝑgama tellus in

Musatus mare fert patauas unde timauus aquas hũc genuit uatẽ. Et Martialis cocus poe/ta:Laneus auganei lupus excipit hora timaui. Si ergo timauus fuit euganeus ne/cessario erit brinta nũc patauii fluuius:nã idẽ Martialis appellatione telluris apo næ patauiũ significat hoc uersu censet apona Liuio suo tellus. Et.L.Florus infra/scripta habet uerba:ex quibus licet coniicere timauũ ab arsia & finibus Italiæ in q bus nuper requirebat plurimũ distare illirici ab alpium radicibus inter arsiam & timauũ ꝑ Adriaticũ littus effusi regnãte Teutana muliere Timauusq; ubi salsas attingit aquas bifurcatus parte dextera pupiliã methamcauũq; petit:ubi portum efficit cũ amplitudine tũ etiã ꝓfunditate optimũ. Rectiore aũt ad sinistrã cursu

Venetam

Venetā urbē mediā scindere solitus portū efficit Venetū: cui munitissimæ arces duæ hinc & inde psidio sunt appositæ. Sed hæc pars occlusis pde ad littia fusinā meatibus i stagna paludesq; diffundit: nō fuisse aūt meduacū quē timauū eē dicimus aut ecōtra pter rationes supradictas hinc maxime uidet cōstare: q Plinius scribit cōtra timauū amnē insulā fuisse paruā in mari cū fontibus calidis: q pariter cū æstu maris crescerent minuerenturq;: & recto brintæ amnis cursui quem naturaliter p mediā urbē Venetā habebat oppositā fuisse constat insulā cui castellū Oliuolēse appellatū fuit impositū. Vnde cathedralis ecclesia dicit castellana. Si uero calidi nōn apparent nūc fontes minime mirandū q nedū littoreis & maritimis locis in q maris sæpe desæuit uiolentia: sed in mediterraneis montanisq; firmioribus multos aruisse fontes inuenimus. Timauusq; supra luciafusinā itegerprimum habet ad dexterā uicū auriganū tabernis hospitatoriis frequētatū: ibiq; timauū illabit tegola torrens cui adiacet rus peragū. Deinceps timauo sinistrorsum adiacet strata oppidulū: a quo sexto miliario fossa manufacta paduā cōpendio nauigat. Eam urbē Italiæ uetustissimā clarissimāq; magis certū est antenorē troia pfugū cōdidisse: q ut indigeat testimoniis: uersibus enim quos supra posuimus sic addit Vergilius. Hic tñ ille urbē pataui sedesq; locauit. & Liuius patauinorū decus in pmo idem seriose narrat. Cicero aūt in philippicis patauinos dicit Romanis amicissimos fuisse: qui. R. P. difficillimis tpibus pecunia & armis iuuerunt. Et macrobius i saturnalibus ubi de fide seruorū tractat: inuit patauinos fuisse perhumanos q cum seruis clemētissime atq; idulgentissime se habuerunt: quādoquidem asserit Asinio polione patauinos cogēre ut tributa cōferrēt. & ppterea dñis latitantibus neminē seruorū fuisse iuentū q libertate pposita dominū pderet. Fuit autē postmodū Padua pfœlicissima stantis. R. P. tpa romanorū colonia nō eo modo deducta quo cæteræ deducebant ductis nouis populis i coloniam. sed datū est paduanis ius latii ut i designandis romæ magistratibus ferendi suffragii ius haberent: quod a. Q. Asconio pediano in expositionibus orationū Cicerōis habet: ea uero describenda urbe si prolixiores erimus sua nos dignitas excusabit. Nullā enim ædificiorū pulchritudine psertim publicorū in Italia sibi similē esse tenemus. Sunt tamē noua quæcūq; in ea nunc extant uel publica uel priuata: quandoquidē ad trigesimū & quadringentesimū salutis annū Athila rex hunnorū ferro igniq; uastatā: reliquit imunitam: & a Narsete eunucho Rauēnatibusq; instauratā anno a prima dirutione uix dū centesimo longobardi icensam penitus deseruerunt. aucta uero est mirabili icremento p Caroli magni & filiorū nepotūq; imperii tpa: nec aliquod postea icōmodū sub germanis ipēratoribus accepit: quousq; Federici primi Barbarossi tēporibus Ecelinus de romano tyrannorū oīum qui unquā fuerunt crudelissimus ad annū salutis trigesimūseptimū & duodecies cētenū eā sibi subegit qui pter cōmissas cædes alias pscriptionesq; prope innumeras ciuium ea usus est de qua in Verona diximus crudelitate raro alias inaudita cædis per uaria cruciatuū genera ppetratæ duodecim miliū patauinorum quos Mantuanorū igressurus fines sub militiæ prætextu obsides secum duxerat paulo

Portus Venetus.

Luciafusina.

Patauium

Serui.

Padua.

Aedificia Paduæ.

Athila.

Narses.

Ecelinus.

Charratiẽ ſes. tamẽ poſtq̄ is tyrãnus apud ſoncinũ interiit charrarienſes ſub capitaneatus titu-
lo reꝝ in patauio potiti ſunt:q eã urbẽ ãnis paulo plus minus centũ ꝑ uarias ſuc-
ceſſiones poſſeſſam opulentiorẽ ornatiorẽq; reddiderunt. Nã gẽtis charrarianæ opa
maiori ex parte excitata ornataq; fuerunt mœnia:qbus triplici circuitu patauium
cõmuniter. Et licet eã ꝑ urbẽ timauus ſemp fuerit delapſus:quod Liuius.in.x.li.
oſtendit:multis tamẽ uariiſq; foſſis magno & ingenti opere manufactis aquæ cir
cum urbẽ & per diuerſa agri loca ornamẽto urbi cõmodoq; futuræ ab eiſdẽ char
rarienſibus ſunt ꝑductæ:quom arx in urbe munitiſſima & cõiunctũ illi ꝑductis
brachiis palatiũ facile in Italis primanũ ſupbiq; opis nõnulli in urbe pontes gen-
Henricus iiii. tes eiuſdẽ fuerint opera. Henricus aũt quartus impe. germanicus cathedralẽ pa-
tauii eccleſiã quæ extat ædificauit:ꝑtoriũq; quo nullũ in orbe pulchrius eſſe tene
mus quom eſſet caſu crematũ ſpecioſius Veneti cõſtruxerunt:oſſaq;. T. Liuii cõ
ſpicuo in eius faſtigio collocarũt. Inſignis uero & cui rariſſimæ ſunt in Italia ſimi
les beati Antonii baſilica a patauinis ſub Ro.iperio ſemiliberis ædificata eſt.par-
rochiales eccleſias quadraginta & mendicantium quattuor loca magnifici certe
opis ciues patauinos diuerſis ædificaſſe tꝑibus cõſtat. Eſt ea in urbe Iuſtinæ uir-
ginis templũ ampliſſimæ:cuius ædes mille in circuitu paſſus amplexæ aqs circũ
luunt:qđ ĩ uetuſtæ ædis ueſtigio ædificatũ fuiſſe hinc cõſtat ꝙ effodiẽtes ubiq;
pulcherrima ĩueniũt lichoſtrata:eodẽq; ĩ loco. T. Liuii ſepulchrũ ætate noſtra re-
pertũ fuiſſe cõſpeximus:ut crede liceat uetuſtũ Iouis tẽplũ ibi fuiſſe ĩ quo ipſe li-
uius.ĩ.x.narrat ſpolia de Cleomini Lacedæmonis pirratæ uictoria patauium re-
portaſſe fuiſſe. Seruat uero nũc idẽ tẽplũ Iuſtinæ ipſius uirgines Lucæ euãgeliſtæ
Maximi:& Fœlicitatis:Mathiæ apoſtoli ſup quẽ ſors cecidit:ꝓſdocimiq; rutela-
ris patauinoꝝ ſancti corꝑpa & reliqas. Areas patauiũ publicas qnq; hẽt nobilium
Gymnaſiũ patã. ſcilicet & herbaticã frumentariã lignariã paleariẽ. In eius quoq; gymnaſio oĩum
Italiæ celeberrimo ædes ſunt ampliſſimæ ſtudentiũ:qbus opes ſint tenuiores au-
xilio deputatæ. Viros Patauiũ doctrina clariſſimos genuit. T. Liuiũ:cuius ſepul-
chri priuſq̄ Romã accederet ſibi & filiis duobus uxoriq; poſiti ſaxũ nup uidim⁹
litteras haud quaq̄ elegãtes ĩſcriptũ. T. Liuius Cai filius ſibi & ſuis tito Liuio titi
filio priſco. F. T. Liuio. T. F. lõgo. F. Caſſiæ Sextiæ ꝑmæ uxori. Aliudq; elegantio-
res maiuſculas marmore ĩciſas:Sepulchrũ ẽt pataui in Iuſtinæ uirginis ueſtibulo
extat titulis ornatũ:& militiæ cui ad decus utilitatẽq; fuit aſcript⁹:& uirtutis ſuæ
q diſſidentes patauinos ciues ĩ patriã reuerſus ad concordiã reuocauit. Viuens fe
T. Liuii epitaph. cit. T. Liuius Liuiæ. T. F. Quartæ legionis alis cõcordialis Patauii ſibi & ſui om-
nibus. Ratio autem quæ nos adduxit. ut futuram in minore uiro uanam huiuſ-
modi diuerſitatis ſepulchrorum curioſitatem adhibuerimus illa fuit ꝙ ĩ ꝑmo ſe
pulchro omnes quos habuit pataui degens uxorem & filios in ſucceſſionem an-
notuit. In altero autem omnibus dixit: qui filia Romæ eſſet auctus quæ Lucio
magio nupſit oratori romano:de quo Seneca declamationum octauo ſic habet:
Non puto quomodo Lucius magius gener titi Liuii declarauerit quãuis aliquo
tꝑe ſuum populũ habuit:quom illum hoĩes non in ipſius honorẽ laudarẽt:ſed in

ſoceri

soceri efferrent. fuitq; is magnus uir Liuius ad quē nobiles ex ultimis hispaniaꝝ ptibus uenisse. & quos romani noīs fama nō nouerat: eiꝰ hoīs famā pduxisse beatus Hieronymus ex Plinio sumptū scribit. Paulusq; iuriscōsultus apud uetustissimos celebratus fuit patauinus. Et Martialis poeta duos dilexit patauinos poetas Stellā & Flaccū his uersibus. Verona licet audiēte dicā, Vicit maxime passerē Catulli. Tanto stella meus tuo Catullo. Quāto passere maior est columba. Et infra O mihi curarū pciū non uille meaꝝ Flacce antenorei spes & alūne laris. Catullus uero Volusiū poetā patauinū: q ad Ennii exēplar reꝝ gestaꝝ populi romani annales carmine scripsit dānare & uitupare conatus est his epigrāmatibus. At Volusi annales paduam morient ad ipsam. & laxas scombris sæpe dabūt tunicas. Item alio loco: Annales uolusi cacata charta. Votū soluite pro mea puella. Nā sanctæ Veneri cupidiniq; Vouit si sibi restitutus essem dedissemq; truces uibrare iābos Electissima pessimi poetæ scripta Tardipedi deo daturā. Infœlicibus ustilāda lignis. Et hæc pessima se puella uidit iocose lepide uouere diuis. nūc o ceruleo creata ponto. Quæ scm idaliū uirosq; aptos. Quæq; ācona gnidūq; arūdinosam colli̊s q̄q; ametūta q̄q; aleos q̄q; dirachiū adriæ tabernā. Acceptū face redditūq; uotū. Si nō illepidū neq; iuenustū ē. At uos iterea uenite ī ignē pleni turris & in face tiaꝝ Annales uolusi cacata charta. petrū ēr de Apono cōciliatorē appellatū phiæ & astronomiæ usq; ad magiæ suspitionē pitissimū: Musattūq; & Louattū iurecōsultos poesi ornatos patauiū ciues hūit. Frāci. zabarella iurecōsultissimus & pileꝰ de prata romanæ ecclesiæ cardīales dignitatē litteris & prudētia ornauerūt. Marsiliꝰ quoq; & paulopost Io. galeatiusq; & Guilielmꝰ sophilici. Io. quoq; horologiꝰ & paulopost antoniꝰ cermisonꝰ excellētes medici patauiū patriā exornarūt. Agrū ēt hēt patauinū nō minus q̄ urbis ædificia cōspiciēdū. q̄nq dē mōtes ī illo sunt excælsi nec alpes & appeninū quod nullo in Italiæ loco alibi cernit cōtigentes: & usq; sūma cacumina uinetis oliuetisq; & cōsitis tectos in qbus uina gignūt: quæ plinius ī ītimo adriatico sinu optima describit: Gemulā unū in cuius sūmitate mulieres deo dicatæ monasterium hn̄t a Beatrice estēsi uirgine nobili ædificatum: & Vendā alterū appellāt monasterio ornatū qd̄ mōtis oliueti fratres īhabitāt: hisq; adiacēt mōtibꝰ colles euganei fama apud latinos uates notissimi. Eā. n. uatibus sedē fuisse īnuit Martialis poeta his uersibus. Si pus euganeas clæmens eliconis in aras. Pictaq; pāpineis uideris arua iugis. & Lucanus ī pmo: Euganeo si uera fides memorantibus augur colle sedes. & quom uici uillæq; multæ hos cōtegant colles tū maxime Atquatā populo frequētē uicū decorat Frā. petrarchæ pdiolū: apud qd̄ diutissimæ uicit: multaq; scripsit. estq; eiꝰ sepulchrū marmoreo ī sarcophago colūnis q̄ttuor sustentatū. Balneaq; apud rus euganeū ēt nūc appellatū plurima uisunt: q̄ Theodericū regē ostrogothoꝝ muris cōclusisse ac ornasse Cassiodorus ē auctor: ī eisq; herbas gigni scribit pli. de qbus poeta Martialis. Nullæ sic tibi blādient undæ. Ac fontes aponi rudes puellis. Quibꝰ uero ea opitulent morbis. Michael sauonarola ope in id ædito disseruit. Sed iā ad Timauū est redeūdū. Is fluuius supra liminā uicum ubi incipit esse integer primū habet ad dexterā oppidū

Arquata
F. petrar.
Balnea patauina

Citatella Citatellā:qđ patauini ad annū ſalutis qtū de duodecies cēteno ædificarūt.deinceps ē maroſtica.ſupius Baſſianū q duo oppida populis ſunt frequentia.ſupraq; Baſſianū timauus ubi ciſinū ē oppidū ciſino flumine augef in qd atciuagus nauoriuſq; torrētes exigui ex alpibus delabunf:ciſinuſq; apud pemechū oppidulū hēt ortū.Timauo ſupra ciſinū ad dexterā Grignū adiacet oppidū a torrēte ibi augēte dictū.Vlterius oppidū habef Iuanū ſupraq; illud orif grignus.& ſupi⁹ emiſſoriū lacus incubat Tuſopū Caldonaciū deinceps oppidū & uni īminet lacui & aliis ſubiectum ē binis lacubus a qbus tribus originē timauus hēt.Primus poſt Timauū Muſio fluuius ſtagna Venetoꝝ apud Meſtre oppidū illabif cui ad ſiniſtrā Villa noua pmū ē pxima.Supraq; paulo remotius Cāpus ſancti Petri oppidum adiacet opulentū eiuſq; fonti in mōtibus oppidulū īminet collis muſonis ab ipo fluuio appellatus.ad dexterā uero Muſoni ſtus cōtinēt Caſtrū frāchū nobile oppidū ſupiuſq; Aſola lōge nobilius.deinceps amnis ē ſylus.quē plinius aſſerit oriri in mōtibus taruiſinis apud Torcellū ī ſtagna cadēs:torcellūq; ciuitatē nūc epo ornatā doctiſſimo Dñico de Dñicis ſupra Venetā deſcribentes regionē diximus ædificatā fuiſſe ex ruinis excidioq; Altini.Cuius uetuſtæ urbis pua admodū ueſtigia ad eā cōtinentes pte q ſiniſtrorſum ſili amnis hoſtio ē appoſita nūc cernuntur.Altiniq; nomen pmus apud ueteres ponit plinius.Et poſt Martialis poeta tāti feciſſe uidef Altini oppidi ſitū:ut dicat Aemula bianis altini littora uillis.Antoninus uero pius in itinerario uias deſcribēs a rauēna aqleiā dicit aut ſeptē maria recto a rauēna ſecūdū adriatici littus ad altinū trāſmittit:aut eos q p Bononiā fer medū atheuſtū patauiūq; terreſtri petāt itinere altinū pmo & poſt aqleiā accedere.In eo aūt q muſionē & ſilū amnes interiacet ſpacio nouale eſt oppidū nobile.

Maroſtica

Baſſianū

Meſtre.

Cāpus ſci Petri.

Caſtrūfrācum.

Aſola.

Sylus flu.

Torcellū

Nouale ſiluſq; ſupra in mediterraneis taruiſiū urbē diuidit:cuius nomē por iter uetuſtos habet plinius.p tpa uero oſtrogothoꝝ dignitatē īchoaſſe uidef quā nūc hēt. Nā cū totilæ pater Veronā æque ac taruiſiū dñio poſſideret:taruiſii tñ cōtinuo ē moratus.

Taruiſiū Vnde totila q poſtea qntus fuit oſtrogothoꝝ rex & qdem pſtātiſſimus taruiſii natus educatuſq; ē poſtea longobardoꝝ initio regni quom Alboinus rex ei⁹ gentis pmus Italiā eſſet īgreſſus:aqleiāq; qliſqualis tūc erat:& cæteras regionis urbes p deditionē cœpiſſet:taruiſiū qa eius īcolæ deditionē tardiuſculæ optuliſſet ſpoliare ac diruere cōſtituerat:niſi Fœlix illius eps uir timoratus rauēna oriundus regis barbariē ſua prudētia & pcū īſtantia deliniſſet.Ornataq; nunc eſt ea ciuitas altero præſtāte epo Hermolao barbaro q ſicut decet epm populo magis prodeſſe adnitif q præeſſe.Regionē uero quē nūc deſcribimus ſub nomine abſurdo Marchiæ taruiſinæ & pariter proximam forūiuliū olim galliæ ciſalpinæ partem plini. in regione Italiæ decima poſuit:quam carnorum fuiſſe affirmat.Nā quom multa dixiſſet de fluuio Sylo oppido altino flumine liquentia colonia concordia taliauento anaxo alſa natione:deq; aquileia colonia ſubiungit:carnorum hæc regio fuit quod uocabulum regiones ipſe alicubi etiam noſtra ætate retinent.Ad Syli fontem oppidulum eſt Caſacorba.deinceps anaxū eſt flumē cui nunc plaui uulgatiſſima eſt appellatio.ad eiuſq; hoſtia eqliū eſt īſula ſtagnis paludibuſq; a continenti

Totilas.

tinenti diuisa: fuitq; ea insula ciuitas eisdē nominis ab eracliēsibus uicinis ædifi/ cata. nāq; eracleā in historiis & in Veneta huius Italiæ regione ostendimus fuisse post aquileiæ concordiæ & altini demolitionē a dictaꝝ urbium populis ædifica/ tamqui ab Eracleo illius tempestatis imp. id nomen indiderunt ciuitati. Sed erā clienses inde Venetias cōmigrarunt ut nunc urbis uestigia requirantur: equileiq; pariter ubi mutato nomine ciuitas dicit̄ noua episcopio & quidē tenui nota par/ uæ & tenues reliquiæ uix sciuntur. Anaxo seu plaui fluuio ad sinistram adiacent oppida uenetiū limina & aquonū. & superius arduo in monte est Feltrum ciuitas episcopo nunc Iacobo ornatazeno non minus doctrina q̄ gentis nobilitate con/ spicuo. Ad dexterā plauis primū hæret oppidulum madinū īde in mediterrane is Vetorium. Superius ubi uarianus olim nūc calorius auget fluuius est oppidū Tessega: eidemq; amni uariano siue calorio apposita est Belunum ciuitas uetustis sima: quā plinius cæteriq; scriptores uelunū appellant: eidemq; nūc cum feltro in eundem coniuncte episcopatū idem zenus præest episcopus. Varianū uero si ue Caloriū amnem in alpibus oriūdum quas germanicæ incolunt gentes quinq; augent torrentes: quoꝝ cōuallibus marginibusq; castella uiciq; plures insūt bar/ baris nominibus appellati. Sed & ubi plauim diximus uariano siue calorio īcipe augeri alter īfluit cordoualus amnis & ipse ex summis defluens alpibus cui Fal/ chachium Tabuliūq; oppida. & q̄ plures uici germanica potius q̄ Italica nomina habentes adiacēt. Liquētia ad mare sequit̄ amnis uetusti nominis quē ex monti/ bus opiterginis nasci pli. est auctor. eum nunc Liuentiam appellant. habetq; ho/ stiū bifariā diuisi partē ad easdem paludes qbus equilium insulam a cōtinēti dixi mus separi: alteraq; parte ad proxima caprularū īsulæ stagna paludesq; delabitur ubi uero in dictas scindit̄ partes ad dexteram Turriciū est castellum. Interiusq; ubi liquētiam sinistrorsum torrēs auget muttegus opitergiū est nūc oppidulum quā uetusti nominis ciuitatem simul cū aquileia altino & cōcordia ab Athila de structam. & postea quom esset reædificata a lōgobardis eodem anno quo & foꝝ pompilii deletā fuisse in historiis ostendimus. Ad mutegidiq; amnis fontē Coni lianū est nobile ditissimūq; oppidū. Liquētiam item dextrorsum Meduna auget fluuius supremis ī alpibus iulus oriūdus. Cui dextrorsū Corua & supra ad imeu li torrentis fontē portoneū: supiusq; prata. & in mediterraneis porciliū oppida sūt apposita: prataq; & portiliū duabus ut in regione præstātibus nobiliū familiis pa/ trii cognominis exornant̄. Vbi uero liquētiam ipse auget meduna amnis Sacillū nobile ditissimūq; est oppidū. Ad liquētiæ sinistram supra muteghi torrentis in fluxū est oppidū Bussolettū. & supra ubi mesulus auget torrēs ciuiolonū est op/ pidū. Superius Serauallē. Sequit̄ Alsa uetusto nomine fluuius nūc Liminius ap/ pellatus. quod nomē eū īde crediderim nactum esse q sicut huius regionis princi pio diximus & eius & foroiulii limes a barbaris fuit dictus. habetq; ad hostiū quo in paludes stagnaq; exoneratur Caprulas insulam in quam opiterginos Athilæ sæuitiam declinantes sæpe alias ostendimus confugisse. habetq; Alsa siue Limi nus ad sinistram oopidum nomine Sextum.

Feltrum. Victoriū Belunum. Varianus. flu. Liuētia fl. Opitergiū Conilianū opp. Portilium. Sacillum. Sarauallē. Caprulæ

Regio Decima Forumiulium.

S Equitur regio foroiulienſiū quos plinius dicit dictos eſſe co/
Foruiuliū. gnomine trāſpadanos. Id foroiulii nomen notiſſimū & quod
ante. C. Iulii Cæſaris tempora in ipſa regione inque ſupemi/
nentibus eidem alpibus iuliis inchoaſſe conſtat. unde poſt fa
ctum Iapigum aut ciſalpinæ galliæ mutationē habuerit ori/
ginem ignoramus undecūq; aūt ſit natum noſtræ inhærētes
Port⁹ gruarius. diuiſioni regionis ipſius quam tamen nōnulli aquileiēſem appellari uolunt initiū
ad alſæ ſeu Liminis fluuii dexterā īchoabimus. Cui portus gruarius oppidū poſt
cordeualum & ſuperius porclanū oppida ſunt appoſita. deinceps eſt Taliauentū
pſci præſentiſq; nominis flumen quod plinius dicit maius minuſq; fuiſſe cum
S. Vitus. nunc unico in adriaticū hoſtio feratur. Sunt ei ad ſiniſtrā primū a ripa remotius
oppidū ſanctus Vitus. poſt ualua caſtellū. & ſuperius in montibus Spilimber/
gum natura loci munitionibuſq; ualidiſſimū & populo frequētatū. Dextrorſum
S. Daniel uero hæret taleauento tiſana nobile munitiſſimūq; item oppidū. & ſupra ab am/
nis margine ſemotū cuchagna. ſuperius in monte arduo ſanctus Daniel præſtās
in regione oppidū. & ad fontem in alpibus Dugonia eſt caſtellum. In ea littoris
Palazolū. ubiq; inæqualis & maiori ex parte ſtagnoſi hora torrēs eſt in mare cadens cui Pa/
lazolum in mediterraneis caſtellum hæret & ſtagna magnū in ſinum receſſumq;
curuato piſcoſiſſimoq; imminet Maranum oppidum populo frequentiſſimū.
Torrenti autē id illabēti ſtagnū continet caſtellettū. Interius in mediterraneis op/
pidum nobile eſt Belgradū ſuperiuſq; Coldroitum. At in maritimis eſt ſtagnis
circūfuſa gradus inſula alter Venetiarū regiōis & urbis limes in quam & in hiſto/
riis & ipſa in Venetiaæ deſcriptiōe ſæpenumero diximus aqleienſes patria profu
Aquileia gos ſeſe cū opibus & ſacra ſupellectile recepiſſe: & urbē ædificaſſe gradēſem: quā
pluries dirutam reædificatamq; tādē pauci nūc īhabitāt. Aquileia etiam urbium
quōdam Italiæ trāſpadanæ primaria potētiſſimaq; atq; etiam pulcherrima quin
todecimo ut īquit plinius a mari ſemota nūc pœne derelicta eſt. Nam præter ſa/
cerdotes canonicos numero haud quaquā multos: ornatiſſima ſpecioſiſſimaq; ī
baſilica diuinæ faciēdæ rei additos præter paſtores piſcatoreſq; rariſſimos nulli
nūc incolūt populi ut uix caſtellulū tāta olim urbs nūc poſſit appellari. Sūtq; &
eccleſia ſuperius dicta & patriarchale atriū & muri oppidulo circūducti & mona
ſterium uirginibus deputatū Peponis patriarchæ operum reliquiæ. Eam urbem
qui prius condiderint nō eſt memoriæ proditum. Liuius autē in bello macedo/
nico ſic habet. Romæ litteræ Fabii magnā trepidationem fecerunt eo maiorē q
paucos poſt dies Marcell⁹ tradito exercitu Fabio Romā quom ueniſſet exercitū
in ligures traduci poſſe: quia bellum cum hiſtris eſſet prohibentibus coloniam
Aquileiam deduci. Et paulo infra. Aquileia colonia latina eodem anno in agro
gallorum eſt deducta. Florere autem cœpit quo tempore primū Romani ſubigē
dis barbaris ad Danubiū incolentibus manum apponere cœperūt. Vnde Octa/
uius Cæſar Auguſtus & ſi maiorem bellorum partem per legatos adminiſtrauit
ut illis

ut illis ꝓpinquior esset in his Italiæ partibus freq̄uēter obuersatus est. Nā Suetonius reliqua bella ꝑ legatos administrauit: ut tamen q̄busdam pānonicis atq; germanicis aut interueniret aut nō longe abesset Rauennā uel Mediolanū uel aquileiam usq; ab urbe ꝓgressus est. & Iulia eū comitata aquileiæ abortu facto puerū amisit. Gloriosissime de Aq̄leia scribit Iulius Capitolinus in uita duoꝝ maximinoꝝ his uerbis. Prætereundū ne illud q̄dem est ꝙ tanta fide aq̄leienses contra maximinos pro senatu fuerunt ut funes de capillis mulieꝝ facerent quom deficerent nerui ad sagittas emittendas. & inferius asserit Capitolinus nuntiū q ex aquileia ad significādā maximini mortē Romā fuerat missus tanto impetu mutatis apud Rauennā aīalibus curcurrisse: ut quarta die Romā uenerit. Eius uero urbis amplitudo maxima unde ꝓcessit nō iniucūdū aut inutile fuerit explicare. Primū legiones romanas ibi obuersatas ut claustra Italiæ tuerent̄: eam nō peperisse opū affluentiā q̄ fuit aq̄leiæ: hinc cōstare uidet̄ ꝙ nec Rauenna neq; Mediolanū neq; in Gallis Masilia aut in Hispanis taraco: apud quas urbes romanæ legiones diutissimæ fuerunt moratæ ad id opulētiæ aut diuitiaꝝ potuerūt ꝑuenire. Auxit igit̄ mirabili incremento & īmense ditauit aq̄leiā orientaliū occidentaliūq; mercimonioꝝ mutua cōportatio ibidē instituta: ꝙ nullus stante Aquileia locus alter circa adriaticū mare fuit in cuius portu & diuersorio occidentales orientalesq; pro cōmutandis mercādis coemēdisq; & uendendis inuicē rebus cōuenirēt. Eadēq; ratio Spinā olim urbē ut inq̄t Plinius iuxta padū & Rauennā a diomede conditā. & ea oīno destructa Adriā quæ mari adriatico nomen dedit. & postremo diruta aquileia Venetias crescere augeri & mirū in modū ditari fecit. Longū nimis atq; supfluū fuerit res apud aquileā gestas ex nostro instituto recensere: quia id a nobis multis in locis diligēter est factum. Sed uiroꝝ eius urbis ornamēta nō duxim⁹ omittenda. Euangelista Marcus dum a beato Petro apostoloꝝ christi principe in Alexandriam mitteret̄: nauigaturusq; naues illic ex more ut diximus operiretur: aq̄leienses ad christi fidē cōuertit: sanctūq; euāgeliū suū cuius codex manu exaratus sua Venetiis nūc ueneratissime seruatur scripsit. Hermacorasq; & ipse sanctus ad Marci prædicationē conuersus a beato Petro aquileiæ & omnis Venetiæ prothopræsul institutus omnē eā regionē deo nostro lucratus est: quē Nero imperator & simul Fortunatū subdiaconē securi ꝑcussit. Syrus exinde uir aquileiensis doctissimus papiam ab Hermacora missus mira sāctitatis opera ibi edidit. Fuit & aquileiensis Chromatius ad quē gloriosus Hieronymus multa inscripsit opera: multasq; extantes dedit epistolas. nihilq; fecisse uidet̄ gloriosius Chromatius q̄ ꝙ beati Hieronymi notarios atq; librarios sustentauit. Præstantem ultimo loco aquileiēsem uirum ponimus Ruffinum præsbyterū latinis græcisq; litteris adeo eruditum: ut eius quæ extant cū opera tum translationes nullis cuiuspiā ecclesiæ doctoris opibus secūdas eloquētia ornatuq; ducamus. Visitur aquileiæ marmoreus lapis grādes elegantesq; litteras huiusmodi incisus. Imp. Cæs. Aug. aquileiēsium restitutor & conditor: uiam quoq; geminam a porta usq; ad pontē per tyrones iuuentutis nouæ Italiæ suæ dilectus posterioris longi tēporis labe corruptam

S. Marcus Euangeliū

S. Syrus.

Ruffinus.

Lisonti' fl. muniuit ac restituit. Adiacet sinistrorsum aqleia natisoni fluuio cui nūc Lisōtio est appellatio. Et eo qui ad talliauentū amnē ꝓximū itercedit campestri in spacio
Vtinū. c. supeminet aquileiæ ad triginta milia passus Vtinū præstās ditissimūq; regionis oppidū noui noīs quod nec in gotthoꝝ neq; in longobardoꝝ aut proximioribus ætati nostræ rebus gestis non inuenit̄ hinc quod uulgo fert̄ austrinos eū ad trecentesimū ab hinc annū cōdidisse: credo eam enī regionē duces Austriæ tūc temporis obtinebāt. Habet uero nūc Vtinū Iacob ciuē & aqleiæ canonicū eloquentia ornatissimū. sūtq; superius ad primos colles Fasagna superiori loco in montibus glemona uetusti quod gotthoꝝ longobardorūq; historiæ habēt nominis oppidū
Mons falco. & ad natisonē est in mōtibus Ventionū. Natisoni sinistrorsum est ꝓpinquū Mōs falco oppidū regionis egregiū arduū in monte sitū: quod Theodericus rex ostrogothoꝝ primus ædificauit. Superius cælsos inter montes est ciuitas austriæ nunc
Ciuidale. Ciuidale appellata: quā urbē & aspectu ueterrimā & ut montuosa in regiōe speciosam: ciuiliq; cultu habitatā fuisse crediderim oppidū illud a gallis ꝓpe aqleiā ædificatū: de quo Liuius lib. xxviii. sic habet. Eodē anno galli trāsalpini trāsgressi in Venetiā sine populatiōe & bello haud ꝓcul īde ubi nūc aquileia est locum oppido cōdēdo cœperūt: legatis romanis transalpes missis responsum est: neq; profectos ex auctoritate gentis eos: nec quid in Italia facerent se scire. Dirimitq; urbs ipsa germanos ab Italis certiore atq; etiā celebratiore modo cæteris oībus limitaneis uel urbibus uel oppidis: quæ aut gallis aut germanis aut sclauonibus ubiq; in alpibus sūt cōterminæ: q̄ mores in illa & omnis uitæ apparatus a germanis om
Tarrus fl. nino est dissonus. Supra ciuitatē austriæ natisoni cōtinet sosimbergū tarro amni sub ciuitate austriæ natisonē illabēti. & quē Plinius cū natisone aquileiam profluere dicit. Ad fontē in alpibus adiacet Vapochū. & infra ad mediū sui cursum
Dogrium. cælso in monte appositū est Dogriū. & supra montē falconē cælsiore item sub alpibus loco Cormona est oppidū ī nostris longobardoꝝ historiis celebratum. Sed ad ea quæ maris littoribus sunt ꝓpinqua post mōtem falconē cælso item in colle
Duinū op. est Duinū nobile munitissimūq; oppidū & minore in colle mocolanū. deinceps
Tergestū urbs Tergestū romana colonia quom uetustatū etiā apud uetustos scriptares. C. Cæsarē in cōmentariis pliniū & alios cum historicos tū cosmographos celebrata tertioq; & tricesimo miliario ut inquit plinius distās ab aquileia: ultraq; Terge-
Cisan' fl. stum sex milia passus esse dicit plinius phormionē amnē cui nunc Cisano est appellatio: & uno de ducentesimo passuū miliario a Rauēna distantem: qui qdem amnis fuerit antiquus Italiæ terminus. Labit̄ aūt is amnis phormio siue cisanus inter muglā ꝓximū Tergesto oppidū & Iustinopolim urbē caput histriæ haud quaq̄ improprie appellatū q̄n ad prædictum phormiōnem histria īchoetur. Sed priusquā nouæ huic nobis regioni manū apponamus paucula explicemus quæ retro ī montibus de foroiuliēsibus sunt omissa. In ea montiū pte quæ ī adriaticū
Goricia. e regione duini oppidi est uersa: Goricia est sub alpibus quod oppidum familiæ
Castrum nouum. nobili patriū comitatus titulū referēti subditū populo & opibus est refertū supra q̄ Tergestum piter sub alpibus est castrum nouum.

Vndecima regio

## Vndecima Regio Hiſtria. Hiſtria.

Iſtriã nunc nõ quidem nouã quæ ante Cæ. Aug. tpa Italiæ
cenſebat᷑. Sed inter cæteras horas ultimo additã inchoemus.
Eã pli. ut ĩ peninſulã excurrere dicit latitudine q̃draginta mi
liũ circuitu uigintiquinq; & centũ. & quidẽ a phormionis ſi-
ue ciſani hoſtio ubi ultima eſt tergeſtini ſinus pars ad phana-
tici ſinus: quẽ nũc carnanũ appellant intimã concauitatẽ ubi
eſt caſtrum nouum ſiue arſiæ fluminis hoſtiũ uia difficilior q̃dẽ p arduos mõtes
ſed breuior uix quadraginta milia paſſus implet quom circuitus mari ſecũdum
littora factus ſupradicta .xxv. & centũ ampliſſime cõplectat᷑: hinc pulchrũ eſt co
gnoſcere horã adriatici maritimã ſupra a Venetiis iuſtinopolim uſq; a nobis de-
ſcriptam ubiq; ſinuoſiſſimã & adeo tortuoſam eſſe ut dimidia breuior ſit mari q̃
terra directũ e regione centũ milia paſſus iter. A phormione aũt fluuio ad fanati
ci ſiue carnani promontoriũ ea ſicut dicit pli. peninſula hiſtriæ ſe in mare Italiã Iapigia.
uerſus dextrorſum flectit. Sed ad rẽ. Hiſtriã regionẽ Iapigiã prius ſimul cum fo
roiulio appellatam uult ex Trogo Pompeio Iuſtinus ſic fuiſſe appellatã ab hiſtri
amnis qui & danubius accolis: qui cũ argon nauim ab argonautis a danubio in
Adriaticũ mare humeris deferri adiuuiſſent in ea Iapigũ regione cõſedentes hi-
ſtriã de patriæ regionis nomine appellarunt. pli. uero quom aliquoꝝ confutaſſet
errorẽ dicentiũ & quidẽ abſurdiſſime hiſtriã dici a parte hiſtri fluminis in adria-
ticũ delabente. Subinfert argon nauim flumine in mare adriaticũ deſcẽdiſſe non
procul tergeſto: nec iam cõſtare quo flumine alpinoſq; diligẽtiores affirmare hu
meris fuiſſe trauectã: ſubiſſe aũt hiſtro dein ſabo dein nauporto cui nomẽ ex ea
ſit cauſa inter emoniã alpeſq; exorienti. Prima hiſtriæ urbs eſt ut diximus Iuſtino Iuſtinopo
polis quã Iuſtinus Iuſtiniani primi imp. filius atq; impij ſucceſſor in ĩſula tunc lis.
capraria ſed prius pullaria appellata ædificauit. Cauſam aũt eius cõdendæ urbis Capraria
in hiſtoriis fuiſſe oſtendimus ut in eo natura loci munitiſſimo loco tuti eſſent hi Pullaria.
ſtriæ populi: uariis diutiniſq; barbaroꝝ ĩcurſionibus agitati. Iungitur tñ cõtinẽti
ea ĩſula brachio mille paſſus longitudine & ad decẽ latitudine ducto in cuius me
dio arx ualida Leoninũ appellata caſtellum oppidanis a terreſtris oppugnatione
p̃ſidio eſt impoſita. Magno fuit p ætatẽ noſtrã Iuſtinopoli ornamẽto Petruſpau
lus uergerius iurecõſultiſſimus & philoſophus: quodq; ſupra ſæpenumero dixi-
mus ĩter p̃mos huius ſæculi eloquẽtiſſimus. p̃mum a Iuſtinopoli .v. milia paſſus
ſemotũ eſt Inſula oppidũ. & poſt tantundem ĩde diſtans piranũ ciuitas. & tertio Inſula op.
loco ſalodi p̃montoriũ tõtidẽ abeſt paſſus: quartũq; paris a ſuperiori diſtantiæ Piranum.
Humagũ nobile oppidũ curſu p̃pe recto & ad Italiã trãſuerſo p mediũ pelagus
ĩcuruari ferriq; uidet᷑. Deĩceps æqualiore ad fanaticũ ſiue carnanũ promontoriũ Humagũ.
& tñ ſinuoſiſſimo ĩter ſe proſpectu: cætera hiſtriæ maritima oppida habẽt᷑: ab hu Emonia.
magoq; q̃nq; pariter milia paſſus abeſt. Emonia ciuitas cui nũc ciuitati nouæ eſt
nomen prope quã nauporti ſũt hoſtia fluminis q̃eti: nũc appellati ĩ quẽ alpibus
exoriẽtẽ argõ nauim pli. aſſerit fuiſſe dimiſſam: poſt nauportũ p̃ma eſt parentiũ Parentiũ.

ciuitas uetusta:cui orsariũ cõtinet & mons & oppidũ ꝓminens illi impositũ: post
Ruuignũ. hæc Ruuignũ oppidulũ:deinde sinu supeminet amplo colli imposita arduo na
Pola. turaq; loci munitissimo urbs pola romana colonia & histriæ ac Italiæ urbium po
stremo. Ab ea uero urbe ĩcipiens fanaticum ꝓmontoriũ postq̃ longo tractu cõtra
Ariminũ:uel sicut plinio placet cõtra anconẽ in mare se ꝓripuit sinũ eiusdẽ no-
minis effecit quẽ nũc Carnariũ diximus appellari.estq; eiusdẽ sinus nouũ prisco
correspondens uocabulũ ꝙ fanaticus a priscis a tempestatũ frequẽtia: atq; ut ita
Carnarius dixerim insania:nũc uero carnarius a multitudine cadauerũ:quæ frequẽtibus ibi
tẽpestatibus fiunt est appellatus:prius uero q̃ ea describamus q̃ fanatico sinu ap
posita ad arsiã amnẽ certissimũ atq; notissimũ Italiæ ad liburnos terminũ ꝑtinẽt
mediterranea q̃ altissimis in montibus a Iustinopoli ad Nauportũ siue qetũ am-
nẽ interiacent explicabimus. Suntq; in mõtibus Iustinopoli supereminẽtibus iu-
risdictionis sue castella rasponũ & rogiũ. Sunt item in montibus a mari longius q̃
ꝑdicta recedentibus in ea quã diximus flectentis se ad Italiã peninsulæ caruitate
bulea mimianũ scũs Laurẽtius portulæ grisana.& supiori loco pimontiũ pigmen
tium & petra pilosa:q̃ oĩa Iustinopolitanoꝝ sunt oppida & castella.medioq; fer
me eorum oĩum spatio petrã pilosam inter & portulã ac primontẽ est oppidulũ
Sdrigna. nunc noĩe Sdrigna quod fuisset cõstat olim Stridonis oppidũ. Vnde gloriosissi-
Stridon. mus ecclesiæ dei doctor illustratorq; Hieronymus originẽ duxit.& trans naupor
tũ siue quietũ amnẽ ad arsiã usq; amnẽ castella nũc in montibus oppidaq; extãt
uallis duo castris Iustinopolitanis supposita:supiusq; montona & pissiũ. Ne etiã
supius ꝓmissum ulterius differamus a fanatico ꝓmõtorio ad arsiæ amnis nostri
limitis Italiæ hostiũ quo se ĩ carnariũ siue fanaticũ sinũ exonerat oppida ipsi sup
eminent sinui Albona & terranoua q̃ duo & supius dictũ pisinũ ꝙ arsiæ & sinui
fanatico ꝓpinquent histriæ atq; Italiæ ultima sunt censenda. Adhibita est nobis
supiori loco describẽdis histriæ montiũ oppidis & castellis solito maior diligẽtia
quod quidẽ nulla alia fecimus rõne q̃ ut rẽ minime nobis peritisq; regionũ dubiã.
Sed de q̃ multos ambigere uidimus ꝓstantissimos Italiæ atq; orbis christiani alia
Diui Hie- rũ ꝓuinciaꝝ uiros doceremus. Stridonẽ oppidũ gloriosi Hieronymi patriam in
rõy. patria. Italia & q̃ nunc & q̃ Octauii Aug. imp.& multo magis plinii atq; etiã natalium
ipsius Hieronymi tpibus erat sitũ esse ut tantũ uirũ plane Italicũ & nõ alienigenã
fuisse constat. Idq; uerba sua de seipso scripta in libro de uiris illustribus certissi-
mum efficiunt Hieronymus ꝓsbyter patre natus Heusebio ex oppido stridonis:
quod a gothis euersum Dalmatiæ quõdã pãnoniæq; cõfiniũ fuit usq; in præsen
tẽ annũ idest Theodosii principis quartũdecimũ hæc scripsit uitã pauli mona-
chi epistolaꝝ ad diuersos librũ unũ.&c. Visit᷑ uero apud sdrignã siue stridonem
ꝑdicti Eusebii genitoris sancti Hieronymi sepulchrũ:& fama ꝑ ætatis successio-
nes tradita & litteris lamine ĩscriptis plũbeæ in eo ut ferũt repte notissimũ. Vide-
mus uero multos in eã de qua diximus opinionẽ ductos fuisse ut crederẽt beatũ
Hieronymũ dalmatã fuisse:qa litteras illis adĩuenerit cõposueritq; a latinis græ-
Sclaui. cisq; diuersas:q̃ sint postea appellatæ sclauõicæ a sclauonib᷒ germaniæ olĩ popu-
lis quos

lis quos nũc appellãt Boemos:a qbus ſicut ĩ hiſtoriis oſtẽdimus regio Dalmatiæ Hiſtris cõtermina paulopoſt functũ uita ipſum beatũ Hieronymũ fuit occupata:& ſemp poſtea ſicut nũc quoq; fit Sclauonia eſt dicta.& qdẽ nõ ſolũ eas pdictis cõpoſuit:deditq; ſclauonicas litteras:ſed officiũ quoq; diuinũ quo catholici utũtur chriſtiani ex græco in id nouũ idioma traduxit:quod glorioſus põ. Eugenius quartus p noſtras manus illis cõfirmauit.Quo tpe apud Florẽtiã & græcoꝝ unico cũ eccleſia occidentali eſt facta.& armenii iacobitæ neſtorini ac æthiopes acceperũt ab eodẽ Eugenio catholicæ eccleſiæ documẽta.Illis uero q ptinaces cõtẽderẽt beatũ Hieronymũ ſi in patria ſua idiomate ab Italico penitus alieno uſus fuit & ſuos cõtribules hiſtros uti docuit:atq; uoluit uideri fuiſſe alienigenã: rñdemus maiorẽ melioreq; q̃ ſit hiſtria partẽ eſſe Italiæ calabriã atq; brutios:qbus ĩ regioĩbus ſine cõtrouerſia Italicis & ſemp antea uiguit & nũc quoq; uiget germanicæ linguæ uſus.Quinetiã circa haſtã taurinos iporedieſes & oẽm eã alpibus ſubiectã Italiæ regionẽ cui gẽtes diu pfuerũt gallicæ alieno magis populi illi q̃ pprio idiomate Italico abutũt̃:pariter apud Vincẽtiam Veronãq; præclaras elegãtiſſimaſq; moribus Italiæ urbes licet a germania ſint remotiſſimæ:multi ſũt uici multa oppida ipſis ſubdita ciuitatibus:quoꝝ populi theotonica frequentius q̃ Italica locutione utunt̃.Sed iã ad noſtrũ ordinẽ reuertamur.Geſta ĩ hiſtris particulatim referre nõ expedit:ſed ſatis fuerit ea q̃ ſupra diuerſis ĩ locis ſũt dicta in ſuũ hũc locũ colligere primam ſcilicet ĩuaſionem factã ĩ regionẽ ab hiſtris q Iapigas uel expulerũt uel dñio oppreſſerũt.Teutanaq; muliere pſtantiſſima in hiſtris regnante barbaros ſupueniſſe:q oĩa ĩ hiſtris ferro igniq; uaſtarũt:tertiãq; his populis fuiſſe maximã & horribilẽ cladẽ illã a uiſigothis illatã:de qua nos in Romanoꝝ impii ĩclinatiõe initio ſcripſimus:q̃ qdem clades illa fuit de q̃ glorioſiſſimus ipſe Hieronymus apud Bethelẽe degẽs uoluit ĩtelligi:& ſupradicto ĩ libro de uiris illuſtribus & in expoſitionibus minoꝝ duodecim pphetaꝝ ubi textum declarans prophetæ Abacuch multas ĩ urbes puinciaſq; deſolationes ſpiritu prophetico prædicentis in hanc maxime ſentẽtiam cõmẽtatus eſt.Nõne hoc ĩpletum eſſe audiuimus in noſtræ originis regione finiũ Pãnoniæ atq; illirici ubi poſt uarias barbarorum incurſiones ad tãtam deſolationẽ eſt peruentũ:ut nec humana ibi manſerit creatura:nec animal ſupereſſe cõuerſariq; dicat̃ ex his quæ hominibus amicari & conuiuere cõſueuerunt:quæ quidẽ deſolatio quom ad ãnos cẽtum cõtinuaſſet:Iuſtinũ impulit ut ſicut ſupra diximus Iuſtinopolim munitiſſimo & toto a barbaroꝝ ĩcurſionibus loco ædificari curauerit. Proxiæ uero ætati noſtræ in bello quod Venetos inter & genueſes accerrimũ fuit:& Iuſtinopolis de Venetis ĩ poteſtatem genueſium eſt facta:& ea adiacenteſq; urbes maxima calamitate aliquã diu preſſæ & cõculcatæ fuerũt.Finita iã ad hãc alpiũ per milia paſſus quadringẽta & quinquaginta ab uaro ad arſiã amnem externis nationibus munimento Italiæ oppoſitarum partẽ ſit Italiæ noſtræ latitudo ĩ recẽtem glorioſiſſimi Hieronymi doctoris cõmemorationẽ:q ſic eã & me ſibi deuotũ ab oĩbus tueat̃ aduerſantibus ſicut ad hos limites originem illum in ea habuiſſe oſtendimus.

Boemi.

Sclauonia

Teutana

Abacuch.

Regio.XII. Aprutiū Sāniū Cāpania Apulia Lucania Salētini Calab:&.Brutii.

Aprutiū

Bsoluta Histria regionū Italiæ ad alpes liburnicas ultima bre uis a phanatico eius sinu ꝓmontorioq; nūc Carnario ꝑ libur nicū mare introenti amnis hostia est traiectus:ut alias a nobis describēdas septē regiones aggrediamur:Samniū Cāpaniam Apuliā Lucaniā Salentinos Calabros & Brutios. Licet uero mihi in hac parte quod Liuius Patauinus septimo libro habet usurpare:maius solito negociū meis īpēdere humeris cui maiora deinceps sint puestigāda ꝙ his ī regiōibus celebriora bella q̄ alibi in Italia fuere gesta & uiribus hostiū & longinqtate tēpoꝝ qbus bellatū est. Facile tñ erit Alexander epirota Pyrrhus Hānibal Balaricus Totila uetustiores eaꝝ regionū hostes quas res & qbus in locis gesserint a maioꝝ aut nostris historiis sumere & ꝑ singulas ciuitatū locorūq; descriptiones sicut supra fecimus edocere. Quæ uero a quadringētis ānis postq̄ septē hæ regiones in unicā regni appellationē sunt cōfusæ in eo acciderint:& qua ratione factū sit:ipsa regni cōstitutio uidet̃ unico contextu diligentius enarrādum ne singulis postea in locis cogamur sæpe dicta idētidē replicare. Per Ludouici francoꝝ regis tempora Tancredus miles normanus generosi uir animi ꝙ liberoꝝ duodecim ex duabus procreatoꝝ uxoribus pondere premeret̃:nouas quærere sedes cōstituit fortunā meliorē & opes sub alio cœlo uiribus sibi & ingenio facere cōfisus. Qui quom ī Italiā puenisset primū in Romandiola substitit. Pandulphus ꝑ id tpis capuanus princeps bello aduersus Guaimarum Salernitanū pncipē multū implicitus:qui quom auxilia undiq; cōquireret: hanc gentem armis deditam promisso stipendio accersiuit:tantaq; ilico & talia Normāni gessere facinora:ut uiros fortes præstātissimosq; eos suo malo senserīt hostes. Pādulphus uero hebetioris ingenii ingratusq; ipso spernebat. Vnde factū est ut tēpore stipēdii de quo in Romādiola cōuenerat finito trāsiuerint ad Guaimarum:cuius principatum multis præclare gestis breui auxerūt: premebat uero Normānos duces ut assolet aulicorū Guaimari inuidia quom peropportune accidit imꝑatoris Constātinopolitani in Calabris Brutiis Lucanis & Neapolitana urbe magistratus petere Salernitanū illi subditū imperio auxilia aduersus sarracenos Siciliā opprimentes:cuius insulæ pars maxima græcis ꝑ id tēporis erat subdita. Græciq; forti ac fideli Normānoꝝ opera usi sarracenos omni pœne Sicilia deturbarunt. Sed & ipsi græci Normānoꝝ uirtute per singulos dies cū admiratione cōsiderata in eorum inuidiam suspitionemq; q̄ in accepti beneficii munerationē procliuiores esse cœperunt. Id quom normāni qua erant prudentia peruidissent cupientibus græcis faciliter psuaserunt dimittendum esse in pinguis uberrimæq; terū omniū Apuliæ hiberna uictorem exercitū qui exhaustā belli diuturnitate & barbarorum crudelitate Siciliā instanti hyeme cōsumpturus uidebat̃. Traductis in Italiā copiis Normāni in Apuliam delati magnā illius partē sibi subegerunt. Qui ut sedem haberent in qua mulieres pueros impedimentaq; tuta cōseruarēt: Melphim:urbē arduo & natura cōmunito loco ædificauerunt. Erat tunc tēporis Constantinopoli

Alexādet Pyrrhus. Hānibal. — Tācredus — Pandulphus princeps capuanus — Apulia capta.

Constantinopoli īperator Michael ethinachis qui magnis per legatos ex græcia
Siciliaq; & Italiæ sibi subditæ regionibus cōparatis exercitibus in normanos du/
ci curauit: cōmissumq; est secus Aufidū cannariū Apuliæ amnē & oliuētē oppi
dum ingens ꝑlium: in quo normāni sūpiores uictoresq; euaserunt. Multa hic de
normānoꝝ successibus & gestis reb⁹ dicenda omittimus: quæ tertiodecimo histo
riaꝝ nostraꝝ libro continent. Tancredo patre & post paꝝ Drogone filio comite
ut tūc dicebāt Apuliæ mortuus Hunfredus fratrū unus ī eo comitatu successit.
Hicq; quom ānis septē comitatū tenuisset moriēs Gotfredū fratrē habuit succes
sorem: p quod tp̄s Leone qnto pon. ro. Guaimarus Salerni pncipe a suis interfe/
ctus est. Gisulphusq; normānus salernitanū optinuit principatū: q paulopost be
neuentū Ro. ecclesiæ urbē ut capet est adnixus: quod cū resciisset Henricus. ii. im
perator e germania romanus Leoni ponti. p litteras & nuncios tualit ut theotoni
coꝝ copiis quas ipse Vercellis Italiæ ꝑsidio reliquerat acceptis duceret in norma
nos. Id quom fecisset Leo pontifi. supatus ꝑlio & cū aliquot cardinalibus captus Leo. v. pa
fuit. Normāni tn̄ sicut decuit ꝑncipes christianos maxima usi erga pōtificē reue/ pa.
rētia eū comitesq; honore ꝓsecuti ad urbē Romā qua uenerat deduci curauerūt
fœliciorq; fuit normānis & melius in Romano pontifice q̄ in cæteris qbus ad eā
fuiuerāt diē collocata liberalitas q̄ Romanæ ecclesiæ & pōtificis auctoritate ea
missi sunt gubernāda tenere quæcūq; de Italia tūc tp̄is optinebāt. Exinde Gotfre
dus fato functus Bagelardū filiū reliquit heredē: quod quom ægre tulisset Ro/ Robertus
bertus cognomine Guiscardus filioꝝ Tācredi ordine sextus uir ingētis animi ne Guiscar.
pote deiecto gentis Normānæ ꝑncipatū assumpsit. Erat tūc secundus Nicolaus
pontifex romanus. Is a capitaneis romæ quos nunc barones appellant agitatus:
Guiscardū ad Aquilā urbē parum ante conditā ī colloquiū accersiuit: & quom
Guiscardus Beneuentū & cætera quæ iuriū ecclesiæ tenebat restituisset: papa illū
terræ Apuliæ & omnium q̄ in Italia optinebat sub ducatus Apuliæ titulo legiti/
mū instituit possessorē. Robertusq; ligiū se quod arctissimū seruitutis uocabulū
est pontifici & ecclesiæ iureiurādo addixit: pauloq; post in capitaneos ducēs ro/
manos ꝓceres eos oēs edomitos pōtifici parere fecit. Nec multo post auctus ani
mis Guiscardus Guilielmū fratrē Apuliæ præfecit. & in Calabriā ducens sancti
Marci urbem cōmunire aggressus est. Inde progressus & castra secus amnē mo/
catū ad aquas calidas metatus cōsentinos martiranensesq; subegit. secundū quā
uictoriā Sillaceū siue ut appellant Squilaceum accedens per Ionii maris littora
peruenit regiū: quā dum obsidet ciuitatem leucastrū maiam & cannalem pactio
ne recepit. Rogerius interim fratrum Guiscardi natu minimus castris aliquādiu
in uibonensi monte habitis uallē salinarum & multa in circuitu normannoꝝ di/
tioni adiecit. Nicefolam uero oppidū cōminuens proprio curauit præsidio cōser
uari. Quo itē tēpore Guiscardus Ganfredo etiā fratri Guilliniacū & totam teati/
nam in nunc Aprutii regione occupata attribuit gubernandā. Inde reuersus ad
regii obsidionē Guiscardus Calabris Brutiisq; omnibus & ipso regno in suam &
fratrū potestatē redactus tunc ꝑmū dux Calabriæ & Apuliæ fratrum consensu

appellari cœpit:forte per id temporis Bettieminus beſcauetti mauro℞ principis Siciliã pro ſarracenorum ſoldano adminiſtrantis admiratus:Rogeriũ Guiſcardi fratrẽ in brutiis agentẽ occultus adiit:& præmio proditiõis impetrato eũ impulit ut in Siciliã rebellare paratiſſimã duceret:quẽ guiſcardus nauigio eſt ſubſecutus:& pma de ſiculis in normãnorum poteſtatem uenit urbs Meſſana.& ne plura hic q̃ tempus locuſq; poſtulet dicamus:omnis Sicilia in guiſcardi fratriſq; Rogerii poteſtatem breuii eſt facta.Tuncq; rogerius Alexãdo ſecũdo põtifi.ro.qui defũcto Nicolao ſuffectus erat camelos quattuor prædæ de ſarracenis Sicilia pulſis factæ partem dono miſit.Fuit uero mirabilis dicti Roberti & fratrum curſus uictoriarum:quãdoqdem ĩtra decem & octo annos quo℞ ultimus fuit ſeptuageſimus poſt milleſimum ſalutis ãnũ pdictis Italiæ regionibus & Sicilia ſunt potiti.

Henricus iii.imp. Paulopoſt quom Hẽricus tertius impator germanus Gregorium ſeptimũ põ.ro. acerrimo pſequeret̃ bello cõtulit ſe Aquinũ dictus pontifex.& eandẽ cõceſſionẽ quã ſecũdus Nicolaus fecerat roberto cõfirmauit:ea tñ adiecta cõditiõe ut marchiã anconitanã paulo ante picenũ appellari ſolitã a ſuis normãnis occupatã dimitteret.unde factũ ẽ ut quom gre.pontifex ĩ mole hadriani caſtello ſancti Angeli ab Henrico obſideret̃:accedẽs cũ copiis guiſcardus & Romã p portã flumẽtanã ſiue flaminiã cœperit & Henrico ui expulſo põtificẽ obſidiõe liberatum deduxit ſalernũ ubi diẽ poſt patrũ obiit tantis tam multiſq; in Italia & Sicilia geſtis rebus pellendo Cõſtantinopoli Alexio impatore græco & qdem ſceleſtiſſimo:q chriſtianis inimicaret̃ Guiſcardus animũ adiecit:ſed dum dirrachio plurimiſq; epiri & acarnaniæ ac græciæ oppidis caſtellis & ĩſulis ui captis maiora ĩ dies moliret̃ apud caſſiobã inſulã febri p Iuliũ menſem ex caumate correptus interiit:cuius filio natu minore rogerio Vrbanus ſecũdus põtifex ro. in Melphiẽſi concilio paternũ in Italia Apuliæ Calabriæ ducatũ cõceſſit.Alter uero roberti filius natu maior Boemũdus patris ſemp ſecutus fuerat dñi in trãſmarinis hæres & exercit⁹ ductor relictus eſt.Qui quom in rogeriũ fratrẽ dñio Italico eum excludere cupientem traduxiſſet:exercitũ meliorẽ ſibi a caſu oblatã ſecutus eſt fortunam.Gallicos enim germanos hiſpanos & anglicos pceres in chriſtianam expeditionem ab Vrbano ſecũdo põtifice rõ.apud clarum montẽ Aluerniæ inſtituta ſecutus Antiochiã duriſſima obſidione cœpit:cuius ducatu & ampliſſimo principatu ab expeditiõis magiſtratibus donatus fuit.rogerio normãno poſt qntũ & uigeſimũ annũ defuncto Guilielmus filius ſucceſſit.Qui.

Alexius impera. Alexii imperatoris Cõſtãtinopolitani filiã in matrimoniũ promiſſam habere ſperãs in græciam profecturus ſuos Apuliæ & Calabriæ ducatus Calixto ſecundo põtifici romano commendauit. Sed rogerius altero genitus rogerio normãno Guiſcardi germano fratre comes Siciliæ nihil pontificẽ ueritus Calabriam inuaſit:& prius dimidiam cœpit q̃ põtifex de ferenda ope potuerit cogitare:miſit tamẽ Vgonẽ cardinalẽ Calixtus per quẽ ſedis apoſtolicæ legatũ Nicephorim arcẽ quã obſideret in Calabris rogerius cõſeruare & ipm uerbis cõminationibuſq; ab ĩcepto deterrere ſpauit.Ipſeq; põtifex cardinaliũ collegio & romano℞ copiis tumultuariæ cõtractis ſociat⁹. Bnuẽtũ

uſq; ſe

usq; se cõtulit:qua infausta ĩ expeditiõe multos sibi carissimos febrib⁹ correptos amisit.& ipse mala pariter usus ualitudine lectica in urbem æger mestusq; relatus est.Qua fretus bñ gerẽdæ rei occasione rogerius calabriã oẽm apuliamq; subegit. Guilielmus uero uxoris spe fraudatus quõ ad affines salernitanos ĩ Italiã reuersus cõfugisset:diẽ ibi nullis relictis filiis obiit.Ex eoq; tpe rogerius tantaꝝ reꝝ succes- Rogerius
su elatus nõ se ultra apuliæ & calabriæ ducẽ siciliæq; comitẽ sed Italiæ regem ap-
pellare cœpit.Secũdus uero Honorius põtifex Calixto defuncto suffectus eã dis Honorius
simulauit ĩ dignitatẽ quã secũdus Innocẽtius Honorii successor ferre nõ potuit pon.
adeo ut iracũdia magis ductus q̃ uiribus ad tantã rẽ aggrediẽdam necessariis fretus tumultuario cõtractũ ĩpetu exercitũ in illũ duxerit.tanta uero ꝑfectus est celeritate ut Rogeriũ q nullos audisset a põtifice factos apparatus apud sancti germani oppidũ ex ĩprouiso adortus repulerit.& eo oppido ui capto tyrannũ in castro gallutio in quod se de fuga recepat obsederit. Sed calabriæ dux rogerii filius cũ exercitu ueniens & patrẽ obsidione liberauit:& pontificẽ cũ cardinalibus fusis eoꝝ copiis cœpit. Visus tñ modestia rogerius pontifice cũ suis oĩbus liberato qcqd uoluit ab eo præter q̃ regni titulũ impetrauit.Reuersus romam Innocẽtius adulterinũ pontificẽ nouũ suffectũ reperit Petrum petrileonis filiũ:qui se Ana- Anacletus
cletũ pontificẽ appellaret.Quare pisanoꝝ triremibus cõscensis in franciã nauiga ponti.
uit.rogeriusq; nouo & adulterino Anacleto ĩ pontifice adorato regni titulum & coronã ab eo optinuit.primusq; omniũ normãnoꝝ absurdum utriusq; siciliæ regni titulũ habuit. Ad tertiũ inde annum Innocẽ.pon.pisanoꝝ auxilio romam re-
uersus Lothariũ theotonicũ ĩpatorẽ romanũ declarauit.& in lateranensi eccle- Lotharius
sia coronauit:amboq; ꝓmarii christianoꝝ principes aduersus rogerium cum exer- impe.
cituq; profecti omnibus eum spoliarunt quæ citra fretum siculum occuparat. Nec multi intercesserũt anni quom rogerius Innocẽtii pontificis occasione mortis fretus secũdo Cælestino primum:post secundo Lucio pontificibus romanis rem suã frigide administrãtibus:& demũ Eugenio tertio præstanti romano põtifice multis agitato difficultatibus oĩa de Italia receperit quæ Innocentius sibi Lothariusq; abstulerant.Is ad annum regni Siciliæ assumpti quartũ & uicesimũ panormi moriens Guilielmũ filium habuit successorẽ: cui ab Hadriano quarto ꝑmum post a tertio Alexãdro romanis pontificibus regni Siciliæ & ducatus Calabriæ ac Apuliæ titulis ornato ad annũ sui ꝑncipatus quintũdecimum panor-
mi defuncto alter Guilielmus filius hæres successorq; fuit.hic uero pacis qetisq; Guilielm⁹
amator quom in multitudinẽ pontificum romanoꝝ intra annos.xxv.inciderit rex.
tertium Lucium tertiũ Vrbanũ tertium Clæmenrẽ nulla ab eorum quoq; molestia agitatus bono cognomine est ornatus. Tãdem & ipse panormi sine liberis est defunctus.Erat tunc panormi Tãcredus quẽ rogerio supradicto ex cõcubina genitũ omnes ad eã diem spreuerãt:sed regni Siciliæ ꝓceres ne in romani pontificis suũ id regnũ recipe adnitẽtis potestatẽ fieret uel potius ut hoc in regnum sublato & ꝓtenso signum suam conseruarẽt tyrãnidẽ huic regni titulum demandarunt. Iamq; Tancredus pro rege habitus Siciliam retinebat:Calabriæ Apuliæq; ma-

nũ iniicere conabaťːquẽ Cœlestinus.iii.pon.ro.illi obsistere constituit. Sextum is Hẽricũ Sueuũ tũc in impatorẽ electũ ea cõfirmauit cõditione ut regno Siciliæ ꝑ priis recuperato sumptibus & cẽsum solueret ãnuũ:& terras iuris ecclesiastici sibi redderet.idq; quo facilius assequereť Constantiã Rogerii regis supradicti filiã uirginẽ in monasterio panormi agentẽ natu grandiorẽ q̃ quæ uix filios ꝓcreatura uidereť dispẽsatione apostolica ab eo uxorẽ traduci ꝑmisit.Ingressi cum exercitu rex & regina primo ĩperii sui anno Neapolim obsederunt.sed quom pestilentia exercitũ ĩuasisset re ĩfecta abeuntes in Alemãniam se cõtulerunt:qui anno ĩde q̃r

Margarit⁹ rex. to cũ paratiore exercitu reuersi uniuerso regno potiti sunt:Tãcredo & Margarito epirota⁊ rege q̃ ꝑsidio illi aduenerat ĩterceptis.Hẽrico ad octauum ĩperii annum mortuo electores ĩperii dissidẽtes pars philippum Hẽrici defuncti germanũ fratrẽ:pars Otonẽ Saxoniæ ducẽ delegerunt:quẽ Honorius.iii.põ.ro. coronauit. Et quia paulopost contra eius uoluntatẽ regnũ Siciliæ hostiliter aggressus est excõ-

Federicus impe. municauit.Id enim regnũ Federicus Hẽrico sexto & Constantia monacha genitus optinebat:qui adolescẽs bonæ ut uidebať indolis sarracenos omni Sicilia deturbauerat.Sed hic secundus Federicus ab Honorio ꝑdicto pontifice post Otonis excõmunicationẽ in ĩperatorem declaratus Federico ꝑmo barbarossa immanior tam multa in pontificẽ Honoriũ machinatus est:ut qui coronauerat eũ bonus pontifex ĩperio ac regno priuare atq; excõmunicare fuerit compulsus: quem Gregorius.ix.po.Honorio suffectus pariter ꝑuatum excõmunicauit.Is q; scelestissimus Federicus pontifici Gregorio per annos.xiiii.q̃bus uixit adeo ĩfestus molestusq; fuit:ut diem ille mœsticia cõfectus obiisse sit creditus:ferunt Senebaldum de fisco cardinalẽ genuensem per tẽpora Honorii & Gregorii pontificũ supradicto⁊ nõ uulgari cũ Federico amicitia usum esse.& quom is in romanũ põtificem Innocẽtium quartũ Gregorio successisset:dixisse Federicũ malo euentu bonũ se amicũ cardinalem in uehemẽtem hostem romanũ pontificẽ permutatũ haberet: quod q̃dem ipse re⁊ successus uerũ fuisse ostẽdit.nãq; Innocẽtius concilio apud Lugdunũ congregato his quæ prædecessores sui in Federicũ gesserant approbatis lantherauiũ asiæ illi in ĩpetatorẽ ꝑmo.& paulopost eo defuncto Guilielmum Ollandiæ comitẽ subrogauit:soleniq; sanciuit decreto:quod distinctione q̃rta & sexagesima extat:nullũ de cætero q̃ ĩperator sit romanus regno siciliæ q̃d peculiare est ecclesiæ romanæ mẽbrũ ꝑfici posse.Supuixit postea Federic⁹ ãnis q̃nq; quo tpe multis agitat⁹ est calamitatibus:ꝑmo nãq; Hẽricũ filiũ quẽ sibi constãtia regis aragonũ filia uxor peperat ob ancillæ zelotypiã in carcere necauit. Inde apud Parmã urbẽ ꝑlio supatus ditissima ĩpedimẽta & decẽ milia milites ferro occisos

Enisius. amisit:alterq; fili⁹ legitimo matrimonio ex eadẽ uxore genitus nõie Enisius bononiensibus quo⁊ ĩfestaret agrũ occisus ẽ.tãdẽ a Mãfredo filio ex ancilla suscepto quem Tarenti ꝑfecerat quõ leuiter ægrotaret suffocatus interiit:post cuius mortem electores illico Corradũ dicti filiũ quem ex filia Ioãnis hierosolymitani regis

Corradus impe. uxore susceperat ĩperatorem declarauerũt:qui nullo deterritus paternæ ꝑuationis exemplo regnũ Siciliæ uiolenter ingressus est.& Neapolim accedens cum ciues

excõmunicato

excõmunicato deditionẽ facere obſtinatius recuſaſſent urbe p obſidionẽ famẽq; potitus mœnia multis in locis apuit:ciueſq; pſertim pmarios male habuit.ſubtra ctus tñ ẽ paulopoſt morte quã Corradinus frater dato ueneno acceleraſſe dictus eſt. At pontifex Innocẽ.iiii.q ſub ipm necis Federici tps exercitũ parare cœpiſſet: p opportune Corradi morte ĩtellecta Neapolim ſe cõtulit quẽ apparuit ẽt aduer ſante magnis conatibus Mãfredo potiturũ regno niſi eũ mors breui apud Nea polim ſubtraxiſſet:p cuius mortis occaſionẽ Mãfredus ptẽſo Corradini ex Hẽri co quẽ patrẽ Federicũ mori coegiſſe diximus.& Cõſtãtia aragonẽſi nepotis tute læ titulo regnũ omne mirabili celeritate ſubegit:adeo ut prius rẽ cõfecerit q̃ Corra dini pueri in Alemãnia agẽtis tutores ueri tãtæ uictoriæ certiores facti aũt ueni re potuerũt aut oratores mittere pncipibus regni ac populis factæ celeriter dedi tionis gratiã a rege puero ſicut decuit relaturos:quod qdẽ ne poſſet accidere Mã fredus dolo ex ſua ingenii malignitate uſus nũcios de repẽte ſimulãtes aduenisse ſubornauit:a qbus ĩ regno palã eſt factũ pueri regis Corradini ĩteritum luctu oĩa lachrymiſq; in Alemãnia ipſi pſentibus repleuiſſe.Moxq; ſub ipm rumorẽ accu rate diſſeminatũ Mãfredus regio pcedẽs apparatu ſeſe regẽ appellari ſalutariq; curauit.Id quom reſciſſet q̃rtus Alexãder põ.Ro.q Innocẽtio ſucceſſerat:& Mã fredũ de more excõmunicauit:& paratiſſimum aduerſus eũ duxit exercitũ. Man fredus uero pecunia abũdãs quã in ſuoꝝ cædib⁹ & regni direptiõe cumulauerat: & multos ex Aphrica ſarracenos & florẽtiæ aliarũq; lõbardiæ urbiũ extorres qui tũc multi erãt mercede cõduxit:quo fretus exercitu Alexandrũ papã cũ ignomi nia repulit.Creatus poſt Alexãdri mortẽ q̃ tũc forte accidit pontifex.iiii. Vrba nus ex trecis gallicus ſarracenos a Mãfredo in Italiã ſiciliãq; pductos per cruceſi gnatos undiq; ex chriſtiano orbe coactos pmũ repulit.poſt Carolũ Ludouici re gis francoꝝ ſancti fratrẽ germanũ puinciæ & andegauoꝝ comitẽ regni Siciliæ citra ultraq; fretũ regẽ declarauit.Carolus uero Romã ueniẽs ſenatoriã dignita tem tãdiu adminiſtrauit quouſq; ſuus ex galliis ueniſſet exercitus.coronãq; Caro lus & Beatrix uxor regnoꝝ ſiciliæ & hieruſalẽ accepturi p ſolẽnem ſtipulatiõẽ an nuos duo de qnq̃ginta mille aureos põtifici & ei⁹ ſucceſſorib⁹ ſpopõderũt. Dela tus ad caſinẽſem ſaltũ cũ copiis rex carolus eo ui ſupato Mãfredũ quoq; reſiſtẽ tẽ repulit:quẽ retrocedẽtẽ paribus caſtris uſq; Beneuẽtũ ĩſecutus eſt: pareſq; ani mis & uiribus pſtãtiſſimũ duces ad diẽ q̃rtũ calẽdas maii anni ſexti & ſexageſimi ſupra duodecies cẽtenũ ſalutis cõflixerũt.Mãfredus uero quẽ aliqñ uariante plio uiciſſe apparuit ſupatus occiſuſq; eſt:in cuius exercitu duo mille hoĩum cecide rũt.Quarto clemẽte paulopoſt ĩ defuncti Vrbani locũ ſubrogato:quom carolus adepta nullo poſt Mãfredi mortẽ reſiſtẽte regnũ q̃etiſſime poſſideret corradinus adoleſcẽs ſuis alemãnoꝝ uirib⁹ & qdẽ maximis fiſus ut auitũ recipet regnũ adni xus ẽ:ferũtq; põtificẽ q hĩtus ſit ſcũs cũ alemãno adoleſcẽti ipſe in galliis oriũdus manifeſti piculi audaciã diſſuadere ſit ueritus multis dixiſſe cõtraria in Roma na curia & urbe ſentientibus puerum pro uictima ductũ ingredi regnũ. Sed erat tũc Romæ ſenator Henricus caſtellæ regis frater ex cuius ſorore Cõſtãtia corra dini genitorem

Mãfredus rex.

Alexãder iiii.papa.

Coronati Carolus & Beatrix.

Corradinus.

dini genitorē natū fuisse ostēdimus. quo suadēte atq; ex urbe roma tūc sub bāderesiis semilibera auxiliū sūministrāte alemāni furētes ingressi sunt regnū: cōmissoq; in cāpis palētinis ꝑlio: cui Hēricus ipse senator interfuit Carolus supior euasit quom cædes in alemānis maxima cōmitteret senator romanis deducētibꝰ ītuta euasit: Corradinus & dux austriæ seruoꝶ hītu fugientes ad Auscurā ꝑuenerūt ubi ad diē cōmissi ꝑlii octauā recogniti sunt ad caroluq; ꝑducti: ī quos Carolus publicæ aīaduerti iussit. Ad annū postea regnoꝶ caroli circiter octauū gallis suis in sicilia pudicitiā mulieꝶ lasciue nimis & petulāter ꝑtētātibus siculi omnium pene urbiū ac oppidoꝶ populi cōiurarūt q̄primū die cōstituta ad uespascere cāpanis significari cœpisset cōfodiēdos esse a singulis gallos ītra mœnia reptos. quod quō eēt nō minus crudeliter q̄ cōstātet factū dñio gallis publicæ abrogato Petrus arognū rex accersitus est q demādatū sibi trinacriæ regnū secundo octogesimo & duodecies cēteno salutis anno ea ꝑtensa rōne audetius accepit q illud Cōstantiæ uxori hæreditario patris Māfredi iure diceret deberi Carolo ad duo de uicenū q̄ regnare īcepat ānum defuncto & Neapoli sepulto successit alter Carolus q regni Italiæ ꝑte siciliæ regnū nihilominus appellatum q̄ttuor & uiginti annis optinuit Is nulla re alia notior q̄ qa Proletarius in regno quieuisse uidet anno ætatis q̄dragesimo moriens q̄tuordecim filios ex maria uxore regis Vngariæ filia: nouē mares: fœmellas qnq; rēliqt: quoꝶ notiores fuere Carolus cognomēto martellus ungariæ regni titulo insignitus: Ludouicus q ordinis minoꝶ in scōꝶ numerū trāslatus fuit. Et tertius Robertus q illi & patri in regno successor frā. petrarchæ amicitia nobis est notus: huicq; ad annū christi tertiū & q̄dragesimum supra tredecies cētenū diem obeūti Ioāna q̄ prima est dicta in regno successit. Ladislaus exinde diebus nostris post secūda Ioāna dehinc Ludouicus demū Renatus extremi galliaꝶ ex andegauis regū nostri huius regni gubernacula diuersis rōnibus successibusq; usi: q̄d in nostris historiis diffuse ap̄pet optinuerūt. Et duodecimo iā anno qeta eius regni & neapolitanæ urbis possessiōe gaudet Alphonsus aragonū rex inclytus: cui īter ꝑdictos oēs sibi cōtigit ut de capto maximis. xx. ānoꝶ laboribus & ꝑiculis tāto regno curru aureo Neapolim īuectus triūphauerit. Si uero quod factitāt mercatores calculū ī sūmas redigere uolumus normāni qnq; & cētum triginta: germani sex & septuaginta: galli octo & cētū septuaginta: Alphōsus arago. xii. ānis q̄dringētos & unū cōficiētes has de qbus dicturi sumus septē Italiæ regiones sub unico regni q̄nq; neapolitani: q̄nq; siciliæ circa fretum dicti titulo tenuerunt. Sed iā nostrū cōtinuaturi ordinē ad troētum amnē redeamus. Cōtinet eius fluminis sinistræ samnitū regio cū amplissima: tum etiā uariis populis horisq; distincta. Siqdē precutini pinnēses Ferētani peligni marrucini furconēses amiternini uestini plurima possidētes loca populi in samnitibus ānumerati sūt. pertinuitq; omnis ea regio ut tādem nostræ ætatis noībus utamur ab hoc troēto amne ab aquilaq; amiternēsium a fregellis ubi nunc dicitur pons corruus ab reate ab suessaq; pometia uestinorum nūc sessa hinc ad Beneuētum quā īclusit ciuitatē inde ad larinates apuloꝶ fines. Mutatūq; ex samnio præsentis aprutii nomen magnā illius ꝑte

Carolus

Galli in sicilia cæsi.

Petrus Aragonū trinacriæ

Ioanna prima.

Ladislaus.

Ludoui.

Renatus.

Alphōsus rex.

Troētus fl.

Samnites.

Suessa.

illius partẽ cõplectit̃. Absurda uero est hæc facta mutatio & pp quã multi ex do ctioribus uiris sed regionũ impitis credãt. Aprutiũ esse quod olim brutii fuere cũ trecẽtis & alicubi pluribus passuũ milibus aprutiũ distet a brutiis. Tolerãda uero uel ea rõne uidet̃ ipsa mutatio q̃ ex particula licet tenui tã amplæ samnitium regionis id aprutii corpus sumpsit nominationẽ. Siquidẽ ubi precutinus dici fuit solitus ager facta ab impitissimis mutatione dici ĩcepit aprutinus. & quod prima ĩchoauit samnii ad picentum fines particula cæteræ samnitium particulæ atq; horæ sũt cõplexæ: ut oĩs regio nõ p̃cutiũ sed corrupte aprutiũ uocaret̃. Nam plinius ubi hãc describit regionẽ a supioribus ĩchoãs ut ad picenum ueniat sic hẽt. Ab aterno amne ubi nũc ager p̃cutinus pẽnẽsisq; idẽ castrum nouũ flumẽ iuuatinũ truẽtum cũ amne quod solum liburnoꝝ ĩ Italia reliquum est flumẽ albula tessuinũ quo finit̃ p̃cutiana regio & picentũ ĩcipit. Est uero hæc uia p quam duo omniũ qui arma tractarũt exercitusq; duxerũt p̃stãtissimi duces Hãnibal primũ & post. C. Cæsar gerẽdis rebus maximis ĩ huius regni loca regionesq; uenerũt. nã q; Liuius libro. xxii. scribit Hãnibalem post cladẽ ad trãsumenum Romanis ĩflictam spoleto nequicq̃ oppugnato duxisse ĩ agrũ picenum & p̃da oĩ fariã reꝝ p aliquot dies facta ꝑfectum p p̃cutinũ & adrianũ agrum marsos ĩde marcutinosq; & pelignos deuastasse. Caius autẽ Cæsar sicut elegãtissimis cõmẽtariis suis habetur maximo ꝓgressu omnẽ agrum picenum pcurrit cunctæ earum regionum p̃fecturæ libẽtissimis animis eum receperunt exercitumq; eius oibus rebus iuuerũt ĩde Cæsar septẽ oĩo dies ad corsinium cõmoratus p fines marrucinorum ferẽtanoꝝ & larinatum ĩ Apuliã peruenit. Sed iã urbes oppida & flumina quæ plinius hic ĩ p̃cutianis nunc aprutii initio fuisse dicit nostris noibus declarare pgamus. Illudq; imprimis nõ omittamus Truẽtum oppidum qđ plinius a liburnis dalmatiæ populis secus truẽti amnis hostia ædificatũ fuisse ĩdicat nõ extare: nec aliqđ ĩ eius uestigio paꝝ apparẽte subrogatũ esse uel oppidum uel castellum. Est uero p̃mum ad dictã troẽti amnis sinistram oppidum columella: deinde sequunt̃ cõtraguerra ancaranũ morrum & minotrassinium: quod uetus oppidum plinius tessuinũ appellat: cui ꝓximum est castellani amnis asculum ambiẽtis hostiũ quo se ĩ troẽtum exonerat. Et ad ipsius castellani sinistrã castella sũt mõssanctus macula buffarium sãctus Vitus: cui oppido hæret uallis castellana ab eius fluuii fõte quẽ ibi hẽt appellata & aliquot uiculis habitata. Ab eaq; ualle ad amatricẽ nobile precutinoꝝ oppidum troẽto amni mõtes iminẽt altissimi nullis castellis aut oppidis habitati. Secundus sequitur in precutinis fluuius librata: quẽ ab aquarũ colore albulam maiores appellauere. Estq; passus qnq; milia secũdum littus a troento semotus. cui dextrorsum ignobilia hærent oppida & castella Carapolis Neretium & ad sinistram torturetum Sanctomerus & sanctus Egidius: ad qđ castellum libratæ siue albulæ amnis fontes origoq; habentur. Salinus deĩceps est amnis ab appenino defluens a quo amne uix duo milia passus a librata recedente remotiora sunt ad dexteram in mediterraneis montibus. Rochetta castellũ & ciuitella oppidum atcẽ habẽs omniũ eius horæ natura loci mœnibusq; munitam.

Aprutiũ Brutii.
Precutiũ
Hãnibal
Cæsar
Truentũ op.
Columella.
Ancaranum.
Asculũ.
Salinus fl.
Rochetta

Sinistrorsum uero castella illi adiacent montoriū & superiore loco poggiū morelli
Tordinus flu. supius Troia. Quinq; dehinc milia passus abest Tordinus amnis: quē plinius Viuantiū appellat: habetq; in appenino ad radices corni mōtis originē. Hæret uero ei dextrorsum in maris littore oppidū flauianeū olim nobile nūc paucis habitatū colonis quod Ptolemæus pliniusq; castrū nouū appellant. Supraq; flauianeū in mediterraneis tordino dextrorsum ꝓxima sunt oppida mosanū ripatoni & uillātum. Sinistrorsum uero eidē amni & pariter littori ꝓximū est castellū mons paganus. supraq; .xii. a mari miliario uiciola fluuius in appenino ad cornum oriundus
Teramum op. tordinū auget. Ibiq; teramū est nobilissimū regionis oppidū quā ptolemæus Pliniusq; interamniā appellāt. Paulo enī supra teramū torrēs noīe flumicellus influit Tordinū ut tot circūdatū amnibus oppidū interānia debuerit appellari. Genuit is locus magnū regioni ornamētū Symonē patrē & theodoꝝ filiū iureconsultissimos gēte ꝓgenitos Lælia: quoꝝ ille in pisana cōstantiensi & basiliensi sinodis pōtificūq; romanoꝝ cunia causas egregie perauit. hic sacri palatii causaꝝ auditorē genitorq; Venetias natus Romā nunc incolūt. Ad ꝓximūq; flumicelli ortū tria sunt ꝓxima & ꝓpe cōtigua ut unicū oppidū solo cāpli uocabulo nominent. Supraq; uiciolæ ortū castella sunt Bisignū & Rugnanū. Tordinum aūt siue iuuantinum inter & ꝓximū uetusti præsentisq; noīs Vomanū amnem sex in littore milia passus itercedunt oppidoq; & castella inter utrūq; sunt plurima ꝑtim pariter ab utroq; distantia partim alterutris pro montiū in qbus sunt inæqualitate & alueoꝝ utriusq; amnis inflexu ꝓximiora: quæ in infimo ad supremū quo sita sint ordine satis fuerit explicare morrū locharistū custodia uomani castrū uetus trāsmundū cautianū forcella mianū rapinū collis uetus fornariolū montorū ripa montorii poggiū umbrechi & rossenū. Ad uomaniq; fontē uici sunt in appenino populis
Massionū. frequentes cāpus tostus poggiū castellū & massionū habetq; uomanus sinistrorsum in mediterraneis castella motullā montē uiridē & montē gualchū. Hucusq; fuerunt ꝑcutini: qnq dē plinius ad agrū hadriæ coloniæ & ad aterni amnis fines
Marrucini agrū ꝑcutinū finiri dicit. deinceps uersabimur in marrucinis: quos Liuius libro xxviii. dicit dedisse uoluntaria noīa in classem quā Scipio in Aphricā duxit. & libro .lxxii. bellū describens Italicū dicit marrucinos marsis rebellibus cōsensisse. & libro .lxxvi. scribit Sulpitiū legatū marrucinos cecidisse. Post uomanū amnē flu-
Plūba flu. uius plumba sequit: cui castellū hæret hadriæ portus appellatū. supius est Sylua
Sylua oppidū & Troia sicut plinius ut nunc autē qnq; milia passus a mari & ab utroq;
Troia fluuio pariter distat. Hadria uetus Romanoꝝ colonia arduo in colle sita: quæ ci
Adria ue ornatissima fuit Hadriano ĩpatore Romano: de quo Helius spartianus: Ha
Adrianus impe. drianus hadria ortus maiores suos in Hispania ortos per tēpora scipionis in Italia resedisse in libro uitæ suæ scribit. & infra Hadrianus apud Neapolim demarcus in patria sua hadria qnquēnalis fuit. Liuius libro .xxiiii. Anno qnto belli punici secūdi hadriæ arā in cœlo sepriesq; hominū circa eā cādida ueste uisas esse. supra hadriā plūbæ fluuio ad dexterā castellū hæret celinum. Supiusq; ad ipsius fluuii fontē oppidū est Schitanū. eidē aūt plūbæ fluuio secundo supra mare mi-
liario

liario sinistrorsum ĩminet oppidũ nobile ciuitas sancti Angeli appellata:idq; pli
nius & Ptolemaeus angolũ dixere:quod.n.in multis contigisse uidemus tã facilis
q̃ pia fuit angoli ad angelũ christianis tpibus facta mutatio & supra illud plũbae
amni ilex oppidũ pariter est propinquũ. Distat a plũba fluuio secũdum mare tria
milia passus amnis salinus. Eiq; ad dexterã in littore haeret castellũ portus sancti
Angeli dictũ:supraq; in mediterraneis salinus fluuio auget nomine sino in appe Salinus.
nino ad corni radices oriundo:cui dextrorsum octo imminent oppida & castella
q̃ satis fuerit ordine recensere cassilentũ mons siccus pignanũ bisentũ coruigna/
nũ serra & ualuianũ:paulo etiã supra fini amnis hostiũ altero salinus auget flu/
mine tauo:quod pariter in appenino ad cornũ exoritur. Interq; haec flumina pari
poene distãtia & quarto a mari miliario oppidũ est in regione primarium ciuitas
pẽne appellata pẽnesium nomine apud uetustissimos notissima. Sunt.n.hi quos
supius plinium post pcutinos pẽnenses diximus posuisse. Ea,q; in fluuiorum penin Pẽne.c.
sula tauo dextrorsum ĩminent collis coruinus & lauretũ nobile oppidũ. Sequitur
in littore aterni amnis in regione pmarũi hostiũ quẽ amnẽ nunc piscariã uocant:
Is fluuius Nuria apud monasteriũ casae nouae secus appeninũ oriundo dextror/
sum auget. Suntq; ad Nuriae dexterã mõs syluanus castellũ spoltoriũ oppidum Nuria flu.
& moscufum planellũq; & capagattũ castella.& sub ipso fonte abbatia casano/
uae aedificiis & caetero ornatu ut in ea montiũ asperitate cõspicua. Supra Nuriam
fluuiũ aterno siue piscariae amni dextrorsum adiacent Rosanũ Alandũ petrani Rosanum
cũ turris antonelli & superius est castilionũ. deinceps ascendenti obuius est flu/
uius caput aquaeductus uberrimo manãs fõte:cui fluuio ad sinistrã castella Bu/
xum primo.& supius ad fontẽ offenũ adiacet:interq; ea capistranum duo milia Capistra/
passus ab eodẽ fluuio est semotũ:quod oppidũ uiro nũc ornat celeberrimo Ioan num.
ne capistraneo seraphici Frãcisci ordinis quẽ decorat alũno miraculis & qdẽ fre/
quentibus quod post apostolorum tpa tam ac ppe iauditũ fuit ĩ uita corruscãte. Su
praq; capistranũ in mediterraneis est oppidũ carapellũ dehinc arduo ascẽsu ater
no amni adiacẽt uetoritũ & raianũ:& supius est Aqla urbs pclara:eius originem Aquila.
relaturi q̃dã nostri huius opis intẽtioni accomodata altiuscule repetemus:ut mi/
nori sit miraculo nostris hoibus tantã ciuitatẽ potuisse in ea montiũ asperitate tã
breui tpe coalescere. Roma sub cõsulibus atq; ẽt postea sub principibus florente
hi montes in qbus Aqlã nũc esse uidemus duas habuere urbes: quarũ unã noie
Amiternũ populo q̃ nũc sit Aqla frequentiorẽ fuisse constat. Liuius.n. lib.x. scri Amiternũ
bit spuriũ Corneliũ alterum cõsulẽ amiternũ oppugnatũ de samnitibus coepisse:cae
saq; oppidanorum duo milia octĩgẽtos captos quater mille ducẽtos octuaginta.&
tñ postea idẽ Liuius populos Italiae enumerãs q Lucio scipioni in Aphricã tradu
cturo spõte auxilio fuere dicit amiterninos simul ẽ umbris nursinis & reatinis mi
lites illi dedisse. Virg. uero amiternas appellat turrigeras: fuitq; sitũ amiternum ĩ
cõtinuato ac plano montis dorso quinq; milia passus ab Aqla distãs:cuius thea
tri tẽplorũq; & turriũ ĩgẽtis ut apparet urbis reliquiae fundamẽta cernunt. Habu Salustius
it uero ea urbs magni ornamenti ciuem salustiũ Crispũ nobilẽ historicũ. Altera

Furconi urbs — urbs in montibus Aquilæ adiacentibus fuit. Furconiũ appellata: quæ & si amiter no nominis uetustate populi frequẽtia & opũ magnitudine fuit impar: suã tamẽ tpibus christianis habuit dignitatẽ: q oĩbus cõciliis q̃ ante ãnos sexcẽtos Romæ aut alibi p Italiã celebrata fuere epm Furconẽsem ascriptũ legimus. Eratq; furconiũ diuersa ab amiterno regiõe octo milia passus ab Aquila distans in aterni amnis fluenta pcliuior: ubi etiã nunc extãtia quadrati lapidis fundamenta furconiũ appellat: uideturq; eius urbis agrũ fuisse illũ maiori ex parte quẽ nunc possident Aqlani. Itaq; amiternis ab ignoto nobis hoste & furconio quod scimus a lõgobardi solo æquatis ipsarũ urbiũ & suo agrũ populi quos soli montuosissimi aerisq; salubritas multos gigneret cõseruaretq; in grumosis arduisq; ascensu mõtibus cõmunitis oppidis & castellis sese cõtinuerunt. & quom dispersi ea in locorũ asperitate ipsi populi nullã regiminis formã cõem possent cõtinere: in tyrannorũ subiectionẽ potestatẽq; uenerunt a qbus diu multũq; lacerati oppressiq; sunt crediderimq; q tradita p quattuor aut ad summũ qnq; ætatũ successionẽ publica nunc fama Aqlani affirmãt factũ esse ut quom diu inuisum tyrãnidis iugum excutere statuissent: singuli castello populi quod prius cõiuratione unita se facturos spoponderãt suos quiq; tyrãnos eadẽ trucidauerint hora. Quod aũt magis cõstat liberati tot populi nihil duxere antiquius: q̃ hoc muro orbe quẽ nunc habet Aquila inchoato singulis castello populis quos futura in urbe tenerẽt inhabitarẽtq; uicos q hodie quoq; internoscunt distribuere ut eo qsq; ardẽtius opi intẽderet quo sese domui & rei suæ familiari studiũ impẽdere intelligeret opãq; nauare. Nomẽ uero Aquilã nõ ab augurio sicut gentiles olim sed a similitudine indiderũt: qa sperauerint eã urbẽ oĩbus circa populis haud secus q̃ Aqla cæteris auibus potẽtiorẽ dignioreq; futurã. Quo aũt anno Aqla urbs condi cœperit incertũ oĩbus esse uidemus. sed eã scimus minus nouã esse q̃ incolæ optinent & pdicẽt. Nãq; in secũdi Nicolai pon. ro. gestis rebus habet qd supra ostẽdimus Robertũ Guiscardũ ad annũ salutis decies cẽtenũ & sexagesimũ accepisse ab eo pontifice in Aqla ciuitate ducatus Apuliæ cõcessionẽ. Cœpat uero eius urbis fortuna rei publicæ pximis tpibus a ciuiũ discordia labare: adeo ut ad pstinã calamita

Sanctus Bernardi. — tẽ reditura uideret: nisi maximo dei munere sanctũ Bernardinũ senensem apud eos diẽ obire cõtigisset: tãtus nãq; ex omni orbe christiano populo concursus ad sci ei⁹ sepulchrũ miraculaq; uisenda ẽ factus: ut quom urbs Aqla opib⁹ sit aucta tũ maxime ciues concordes unanimesq; sint facti. Supra Aqlã amnis aterni siue piscariæ fonti subiacet in appenino oppidũ mõs regalis: cui oppido incolæ affirmãt nobisq; ostenderũt pyrũ esse pximã colli innatã taliter fastigato ut aq in eã pluens arborẽ triplici facta diuisione in tres magnos amnes diuersas petẽtes regiones uelinũ troentũ aternũq; siue piscariã delabatur. Habet sinistrorsum aternus

Piscaria — hostio in maris littore pximũ Piscariã oppidũ cuius nomẽ sicut fluuii ẽ mutatũ. Siqdem aternũ eã uetustissimã urbẽ Plini⁹ ptolemæusq; appellãt. Supiusq; urbs

Theate. — theatina marrucino a plinio dicta septimo miliario a mari recedit epo nũc & ci

Pipinus. — ue suo ex nobili uolognano familia oriũdo ornata: quã Pipinus Caroli magni

filius

filius q̄ longobardis obstinatiore fauisset animo demolitus est:& tamen anno ab inde paulo plus minus ducentesimo normāni eā duxerūt dignā apud quā apiutinorū gubernatiōis sedem teneret. Nā quod supra ostēdim⁹ Gaufredus Roberti Guiscardi frater per secundi Nicolai pontificis romani tpa occupatæ regionis caput hāc urbē guillianicūq; oppidū faciebat. Auget supiore loco Aternū Alba fluuius binis auctus torrentulis ex maiella oriundis inter quos oppidum est manuplellū urso ornatū comite ex patritia ursinoꝝ gēte Romana oriūdo litteris decorato.& paulo superius maiellæ adiacet rocha morisii:īferius cusanū & ad aterni ripā est oppidulū turris dictū.Lucus deinde oppidū aterno est proximū ad fluuiū unius hostiū:quem nūc rufeus inde orta torrentes ex maiella cadētes efficiunt iterq; eos torrētes Caramanicū est oppidū nō exile Cantalupū.Deinde oppidulū ab Aterno recedens monti hæret sub quo fons olei Petrōici perēnis scatet: quod qdem oleum Theotonici Vngariq; diligētius q̄ Italici & colligūt & asportant:ꝓxime ad aterni ripam Tochum est oppidū & quattuor inde abest milia passus populiū natura loci munitionibusq; & populi frequentia nobilissimum. Nā cū eo confluant aternū cōficiētes fluuii hinc ab aqla siue a monte regali inde a sulmone labentes pons aterno primum integro & nusquā īferius uadoso apud populium est impositus & arces ductaq; utrinq; ad amnē muroꝝ bruchia claustrū efficiunt ut in regione montuosissima munitissimū:hicq; marrucinis cōtinere īcipiunt ad eam aterni partē hinc inde expositi quā labi diximus a sulmone.Primum uero ad hunc amnem oppidū fuit corfiniū:cuius diruti ruinis tertio miliario a populio distātibus scīpelini ī campis & pētinia est appellatio.fuitq; id corfiniū ī quo Domitius enobarbus sese.C.Cæ.ne Pompeiū persequeret̄ opposuit.Ostēdit uero Lucanus pōtem q eū iūgeret fluuiū fuisse ꝓpe corfiniū:ut nō liceat suspicari eū fuisse q nūc est subliceus ad populiū.Ite simul pedites ruituꝝ ascēdite pōtem.Pelignosq; quod diximus cōtinuisse marrucinis & his ferētanos postea larinates. Hircius in ciuilis belli cōmētariis sic ostēdit. Cæsar septem omnino dies ad corfiniū cōmoratus ꝑ fines marrucinoꝝ & ferētanoꝝ & larinatū in Apuliā peruenit. Sed aterni amnis qđ est reliquū & illi adiacētes pelignos priusq̄ ferētanos describam⁹. Ea aterni ps quā diximus ad sulmonē labi geminū hēt fontē unū apud pacentrū alteꝝ apud uallē obscurā:delabentesq; īde fluuii apud sulmonem coeūt & atern⁹ a populo sulmonem usq; integer planiciē.xii.milia passus lōgitudine & uix dimidio latitudine patētē interfecat:nec ipsi integro amni ꝑter Corfinii ut diximus diruti ruinas aliud q̄ pratula castellū adiacet.Sulmoq; ꝓximū fluuio ad uallem obscuram oriūdo oppidū est celebre:qđ ciuibus opificibusq; præstātibus & populi multitudine frequentatur:eoq; nos uiso Nasoni Ouidio poetæ excellētissimo cōgratulati sumus q patriā se dignā tātope exornauerit.Isq; eā scribit ædificatā fuisse a quodam Sulmone Aeneæ comite his uersibus. Huius erat solimus phrygia comes unus ab ida. A quo sulmonis mœnia nomē hn̄t. Erat uero Ouidius exul ī scythia qn̄ dictos & alios q̄ sequunt̄ uersus in fastis scripsit.Sulmonis gelidi patriæ germanice nostræ.Me miserū scythico q̄ ꝓcul illa solo ē.Ergo ego tā lōge sed

Alba flu.
Oleū petronicū.
Corfiniū
Pratula
Sulmo.
Ouidi⁹.

supprime musa querelas. Supra sulmonē pectoranū oppidū: supius est uallis ob scura uicus planiciei quinum miliū & in ea montiū cælsitudine tā mirabili q̄ ample adiacēs. Fuit uero ea planities aliquot habitata uicis quod extātes ruinæ ostē/dunt & Plinius eos populos supquanos pelignoꝝ appellat. Fluuius autem apud pacentrū oriundus quom maiellā montē a quo cadit linquere & in campos sul/monenses labi incipit monasteriū attingit ædificiis ornatissimū: quod frater Pe/trus de morrono q̄n ī papā Cælestinū electus fuit inhabitabat hanc horā: & eam quæ a populio sulmonē usq; campestris est: & ipsam unde geminos diximus flu/uios aternū efficere montes undiq; altissimi sinistrorsum maiella appeninus dex trorsum claudūt: adeo ut paucis & q̄dem arduis præsidioq; cōmunitis aditibus in eam sit accessus. unde factū est ut ab octingentis annis citra antiquato peligno

Valuēsis. rū noīe dicta sit ualuensis q̄ rōne præpositū sulmonēsi ecclesiæ & omni olim peli gnoꝝ horæ epm romana ecclesia ualuēsem dicit. Sed hæc iā de aterno fluuio satis

Peligni. alia q̄ de pelignis supequanis reliq̄ nobis sunt ultra maiellā ad dexteram san nunc Sangri amnis melius describenť. A terno siue piscariæ amni ꝓximus est ad mare

Lētus flu. Lentus fluuius ex maiella oriundus ferentanoꝝ horæ primus: cui dextrorsum & sub ipso mōte maiella adiacet monasterium sancti Liberatoris tēplo ædificiis: &

Libri. quod nos illud traxit multis & elegantibus libris uetustissimis longobarda scri/ptis littera ornatissimū: eiusq; fluuii sinistræ in maris littore hæret nunc francha/uilla: quā prisci frentanā appellauere urbē frentanoꝝ primariā: de q̄ Liuius in. ix. Aulus cōsul frētanos uno secūdo ꝓlio debellauit urbēq; ipsam quo se fusa cōtu/lerat acies obsidibus impetratis in deditionē accepit. & infra de equis triumpha/tum: exēploq; eoꝝ fuit ut marsi marrucini frentani mitterent roma oratores his petentibus fœdus datū est. Frentanos uero omnium populoꝝ solos fuisse fortissi mos nōnulli oppinanť in eā adducti sentētiam male cōsideratis uerbis Plinii hāc regionē quæ sibi fuit quarta describentis. ipse. n. ordine præcedēs nostro huic cō/trario & a supioribus inchoans dicit a tiferno amne sequi regionē quartā gentiū uel fortissimarū Italiæ in hora frentanorū ut ītelligi uelit & ipsos frentanos & quī sequerenť adiacerentq; marrucinos pelignos & ꝑcutinos esse fortissimos: notissi/mū uero est historias callentibus romanas cohortes pelignas cæteris latini nomi/

Buchiani/cum nis fuisse prælatas. Lento amni in mediterraneis hæret buchianicū nobile ditissi/mūq; olea oppidū. Supius itē sub maiella est rocha montisplani & supra fontem Lenti est castrū menale. Ad lentū in littore seq̄ť forus ānis maiella piter oriūdus. Cui q̄nto a mari miliario ꝓximū ē dextrorsum uilla maina oppidū & supius sub maiella prætoriū itē oppidū foroq; sinistrorsum est ꝓximū milianicū & supra ad ipm torrētē aliud oppidū fara supius rapinū castellū & ad maiellā pēna. Recedit

Morus fl. ī littore a foro Morus alter fluuiꝰ octo milia passus: & quom eo ī spacio littori imi neat & foro ꝓximū sit castellum tullū moro ꝓxima est ad duos mille passus ma/

Ortona. riq; cōtigua uetustissima urbs Ortona: q̄ ptolemæꝰ simul cū aterni amnis hostio ī pelignis enumerat: sed pli. cui ī rebus Italiæ magis credimus q̄cq̄d est ab aterni amnis hostio ī larinates frentanoꝝ horæ attribuit: quin ipse etiā ptolemæus sicut

& plinius

&plinius frentānā urbē aterno ſiniſtrā ubi nūc eſt uillafrācha ponit:ut aut Pto-
lemæi picturā eſſe deprauatā quæ cōtraria habeat:aut eos quæ rettulerunt ſibi er-
raſſe nō dubitemus:Inter urbē ortonā & foꝝ amnē ad uſq; maiellā montē multa
ſunt oppida & caſtella quæ ab infimis ad ſuprema quo ſint ordine ſita docebi-
mus. Tullo iuianum ſupeminet & ottonæ ad dexterā arum arouacrū ſupraq; ea
oppida eſt caſa candidella caſtellū.ſupius ſanctus Martinus & illi ſiniſtrorſum
eſt Flettum.Ortonā uero inter & morū fluuium in mediterraneis eſt crechium.
ſuperius ſunt ariellum atq; orſogna. moroq; fluuio ad ſiniſtram hæret ſanctus
Apollinaris:ſupra eſt friſium & ſuperius caſtrūnouū lanciani. At ſupra eius flu- Caſtrum
uii fontē ad duos mille paſſus oppidū eſt guardia galli dictum.paruus deinceps nouum.
fluuius ad morrū ſequitur Feltrinus:cui unicum hæret in littore caſtellum ſan- Guardia
ctus Vitus lanciani dictum:& in eo quod quattuor milia paſſus ad ſarum amnē galli.
intercedit ſpacio lancianū oppidū præſtantiſſimū quattuor.item milibus a mari Lancianū
recedit.quod anaxanū a maioribus appellatū magna populoꝝ ad nūdinas quot
annis cōuenientiū frequētia celebrať.lancianoq; dextrorſum ad maiellæ radices
palumbariū ꝓcul abeſt cui oppido pēna caſtellū in mōtibus ſupeminet ſaro am Sarus flu.
ni:quē nunc corrupte ſangrū dicūt.dextrorſum in marritimis ꝓximū eſt mona-
ſteriū ſancti Ioānis ubi celeberrimū fuit Veneris tēplū. Supra ſunt caſtella foſſa
cæca & rocha ſancti Ioānis uenere:ſupiuſq; ſaro ſunt proximæ ingentes reliquiæ
urbis dirutæ quā Ptolemæus & plinius bicā nunc ſecā incolæ appellant. Auget
dextrorſum amnē ſarū ſiue ſangrū Auentinus fluuius in ſupequanis pelignorū Auēti. flu.
apud furchā palenæ oriundus in ipſumq; auentinū item dextrorſum ſe exonerat
uiridis torrens inter monaſterium ſancti Martini & faram oppidum ex maiella
monte oriūdus.& ſupra ſanctum Martinū uiridiſq; torrentis ortum maiellæ ra-
dicibus ꝓxima ſunt oppida ciuitella & lama. Auentino aūt amni poſtquā uiridi
auctus eſt dextrorſum ꝓxima ſunt oppida tarantū lectūq; paleni & palenum pro
pelignū corrupte appellatū. Nam ea eſt pelignoꝝ altera pars quos diximus ſuper-
equanos a maioribus uocari:ſicq; paulo ſuperius furca oppidū ubi auētinus oriť
palenæ pro peligna nunc diciť:cui cernunť ꝓxima oppidi ut apparet uetuſtiſſi-
mi fūdamēta.Ornatū uero fuit Furca oppidū ſancto & celebris famæ anachori- Furca op.
ta Nicolao furcenſi:qui ꝓximo anno apud urbē romā cētenarius eſt defunctus
miraculiſq; plurimis corruſcauit. Apudq; hæc loca ut in ampliſſimis montibus
ampla & plana finit mons maiella:quē & dicimus ſepatum ab appenino ſamni- Mons ma-
tium olim nunc apruti regio habet altiſſimū. Ad furcam uero palēnæ ſiue peli- iella.
gnam planicies ſiniſtrorſum cōtinet furcæ appellata in qua ſunt peſchū conſtan
tium & riuus ſonulus oppida populis frequētata:quæ ꝗdē loca breuibus ſed ar-
ctiſſimis inter ſcabros montes ſemitis aditū habēt ad planiciē quinūmiliū:quam
ſupra in ſupequanis pelignoꝝ primariā eſſe diximus. Auētino amni ſiniſtrorſū
qua eū īfluit torrēs uiridis proximum eſt caſale oppidum ſuperius collis maci-
narū & falaſcuſiū.Inde altiſſimi mōtes piciorum auētinū amnē uſq; in fōtē ma-
gnis & inacceſſibilibus rupibus ſuperincubant. Sed amni ſoro ſiue ſangro ſupra

auentini amnis ĩfluxum itẽ dextrorsum plurima adiacent oppida & castella quæ ascendẽdi ordo faciet notissima. Altinum rocha scalogna gipsum turricella pẽna hominis mons niger bonanox uilla ubi ponte amnis est iunctus mons lapianus fallũ: & paulo supius arduo inter mõtes altissimos aditu petitur ciuitas luparella oppidũ natura loci additis opibus & populi frequentia munitissimũ. Supra sunt quatrũ missseratũ gãbataꝶ petra ansuria & secus sarri siue sangri fluẽta est oppidũ sancta Maria de quinq; milibus supius rocha quinquemilium deinde influit sarum rasinus torrẽs ad planiciem furcæ pelignoꝶ oriũdus: cui castellum hæret rocha rasini dictum: superius ad sarũ sunt item dextrorsum scõtronũ post uilla uallis regiæ sari ipsius siue sangri amni fõti proxima. at iuxta mare saro amni sinistrorsum eiusdẽ nominis ciuitas uetusta erat apposita: cuius pridem destructe uestigia dinoscunt: superiusq; castrũ palietti proximis temporibus nouũ est suffectũ a palearũ copia dictũ ꝙ in eũ campestrem locũ mũtanæ adiacẽtis horæ segetes de messæ ad triturã a uillicis cõgregant. prius uero q̃ adeatur proximus mõs arduus palani dictus oppidũ cui archæ appellatio est saro proximũ inuenit. In mõte aũt palani oppida sunt & castella bomia collis medius & trãsriuũ mõs ferrãdus ĩde petra ferracina. ptinẽt uero superius ad sarũ plurima itẽ oppida & castella q̃ ascẽdẽdo in fõtem ordine describem⁹. petræ ferracianæ superminet castrũ pili & post est ciuitas bucelli deinde sunt pesulũ pineatarii scũs Angelus pesculi castrũ iudicis claꝶ in regiõe memoria Iacobi caudolæ magni p ætatẽ nostrã exercitũ ductoris: q ex eo oppido duxit originem. supraq; est sinistrorsum arduo in colle oppidũ capracotta: & interius in depssa ualle adiacet maiellæ anglona quod oppidũ nũc in regiõe primariũ prisci aqloniã appellauere. ĩde scũs Petrus de auelana. & postea ad sari amnis fluẽta oppidũ præstantissimũ castrum sangri appellatũ opificibus uariis sed imprimis fabris ferrariis frequẽtatũ: hi. n. minima quæq; & maiuscula cuiusq; usus ĩstrumẽta ex ferro tã fabreducũt ut paris põderis ac mẽsuræ argẽtea pulchritudine ac pcio uel superẽt uel æquẽt. Supra castrũ sangri eidem fluuio hæret oppidum Aufidena de qua Liuius in. x. Cornelii Fuluii consulis clara pugna ad Bouianum fuit. Bouianũ inde aggressus nec multo post aufidenam ui cœpit: deinceps sũt castella uallis regia ciuitella rocha ĩter mõtes opũ & pesculũ asserulũ in appenini iugo amnis sarni fontibus subiectum. At in littore maris sequit Sentus fluuius in mõte palario oriũdus: cui in mediterraneis dextrorsum atissa & tornaticũ oppida adiacẽt & sentum ĩter ac proximũ asinellã fluuiũ sancti Stephani monasteriũ est ĩ littore. Intus uero castella sũt & oppida turinũ casale burdinum polutrũ serniũ casalangra pilicomũ. Ad asinellæq; sinistram ĩ littore est pẽna castellũ: superiusq; uastũ annonis nobile & uetus oppidũ quod prisci dixere histoniũ. id theatri uetustissimi uestigiis & palatio ẽ ornatũ: quod Iacobus caudola ut in ea hora superbissimum ædificauit. Asinellæq; fluuio in mediterraneis dextrorsum adiacet mons dorisius oppidulum comitatus ampli titulo insignitũ superiusq; ad asinellæ fontem tendenti castella sunt obuia gipsum carpinionũ basilica gelinũ & tripalũ. Deinceps asinellæ proximus est in littore Trinius amnis portuosus

Quatrum

Iacobus caudola.

Anglona

Trinius fl.

tuoſos a pli.appellatus.ſiniſtrorſum uero trinius hẽt mõtẽ nigrũ oppidũ q̃ttuor
milia paſſus a mari & totidẽ ab ipſo fluuio ſemotũ.ſupiuſq; ſunt caſtellutiũ ro-
chauiuara.Triuẽtũ nobile oppidũ comitatus ampli titulũ ditionẽq; hñs.qđ nũc Triuentũ
Antonius Iacobus cau dola & ipſe fortiſſimus ductor poſſidet. Inde ſunt ſalcitũ op.
foſſa cæca bagnodũ & ciuitas noua.deinceps in ipſius triuii amnis ortũ montes
altiſſimi appenino cõtinuant̃:qbus in mõtibus caſtella ſunt rata & ipſa populis
infrequẽtia.poſt triuiũ amnẽ tifernus ſamnitiũ ĩ mare adriaticũ ultimus illabit̃:
qui fluuius apud bouianũ urbẽ uetuſtiſſimã in mõte item tiferno hẽt originẽ:de
quo mõte Liuius in.x. Volimius in ſamnio interim res gerit. Sãnitiũq; exercitũ
in tifernũ mõtem cõpulſum nõ deterritus iniqtate loci fundit fugaq;.Eſt in tifer
no amni ad dexterã oppidũ termole mari ꝓximũ quã Guido rauennas interãniã
uult fuiſſe dictã ut locus uideat̃ fuiſſe in quo magnus phũs Plato libros de ideis Plato.
ſcripſit.quos in loci Italiæ eius horæ & in urbe ĩterãnia illũ ſcripſiſſe cõſtat.Intus
octauo a mari miliario amni tiferno ad mille paſſus hæret guilimacũ oppidũ no-
bile:& ſupius.viii.itẽ miliario guardia alferi dicta.Inde luparia carchabotatium
luci tũ lumeſanũ caſtrũ pignani tochetta caſale ripãdi liſpinetũ tornaqſiũ. Et ſu
premo ut diximus loco bouianũ q̃ urbs ditiſſima & pœne oĩum totius ſamnii ꝓ- Bouianũ
maria aliqñ fuit hĩta. Liuius.n.lib.ix.Cõſules egregia uictoria parta ꝓtinus inde
ad bouianũ oppugnandũ legiones ducũt ibiq; hiberna egerũt.& infra. Indẹ ui-
ctor exercitus bouianũ ductus captus hoc erat pentheoꝝ ſamnitũ lõge ditiſſimũ
atq; opulentiſſimũ armis uiriſq; ſpe prædæ milites accenſi oppido potiunt̃ præ-
dæ plus ibi q̃ ex omni ſamnio unq̃ eſt geſtũ:benigneq; oĩs militi cõceſſa.& infra
quom bouianũ rebellaſſet Cornelii Fuluii conſulis clara pugna ad bouianũ fuit.
Bouianũ inde aggreſſus:nec ita multo poſt aufidenã ui cœpit.Sed iã finis adeſt
ſamnitium regiõis q̃ a troẽto ad tifernũ amnẽ apulis cõtinẽtem appenino & mari
ſupo ſiue adriatico cõcludit̃:quãq; nũc aprutiũ ut diximus corrupto a ꝑcutinis
uerbo appellant:ad aliã trãſeundum eſt ptẽ ſamnitũ qui trãſappeninum ĩcolue-
re.Difficiliorem uero hẽt hæc regio cæteris oĩbus deſcriptionẽ nõ ſolum ꝙ multis
abundat rebus in ea geſtis:ueꝝ qa hæc ſola appeninũ hincinde cõplexa eſt ut flu-
mina qbus diuidit̃ deſignaturq; proxima regio cãpania prius dimidiata in mõti
bus hinc ipſi ſamnio poſt in cãpos deducta cãpaniæ ſint attribuẽda.habebit ta-
men id cõmodi ipſa deſcriptio ꝙ faciliorẽ reddit cãpaniæ deſcriptionẽ:qa quæ
ſamniũ ad hanc partẽ in mõtibus terminãt flumina eadẽ quoq; campaniam in
mediterraneis & ad mare cõplectunt̃.Liris itaq; nũc Gaurianus duos in ſamnio Liris.
habet fõtes unum ad capiſtrellũ in appenino caſtellum:& octauo ſupra ſorã mi-
liario:alterũ ad Poſtam caſtellũ quattuor a ſora milibus diſtãs:fõſq; hic aquis co
pioſiſſimus eſſe uidetur ille quẽ Plinius aſſerit uideri a lacu fucino originem tra-
here.duo hi rami quom ĩfra Soram coeãt ĩſulam efficiũt.In qua ſunt caſtella pe- Inſula
ſchum poſta & lobrottulũ.Sorã aũt uetuſti ꝑſentiſq; noĩs urbẽ Samniũ primam Peſchum
hac in parte habet:de qua Liuius in.vii.L.Genutio Seruilio Cornelio cõſulibus Poſta
Soram atq; albam coloniæ deductæ ſora agri ueſtini fuerat.ſed poſſederant ſam Sora

nites eo q̃ttuór milia hoíum missa.q̃ aũt forá dicit Liuius fuisse agri uestini hac rõne certũ est:q̃a quom Vestina urbs fuerit ad lirim in cãpis q nũc sessæ dicunt: sicut in capaniæ descriptiõe dicemus. Quicqd ab hostio liris quo in mare defluit ad forá usq; ipsi a diacebat: fluuio uestinoꝝ uocabulo est cõprehẽsum. unde Lucanus lirim describẽs dicit uestinis ĩpulsus aqs & suessa pometia q̃ nũc ẽ sessa uestinoꝝ appellata est. Cũ uero forami ad suos samnites defecissent: sic de eis dicit Liuius. Mutata tñ belli sedes est ad soram & ex samnio apuliaq; traductæ legiones. sora ad samnites defecerat interfectis colonis romanoꝝ: qui quom prior romanus exercitus ad ulciscẽdũ ciuiũ necẽ recupandãq; coloniã magnis itineribus peruenisset: sparsi per uias speculatores seq legiões samnitiũ nec iã pcul abesse alii super alios nunciãt. obuiã itũ hosti atq; ad lausulas ancipiti ꝑlio dimicatũ est: forã inde reditũ: nouiq; cõsules. M. Petilius. C. Sulpitius q p difficilem urbis situm foranus trãsfuga decẽ romanos in arcẽ duxit: & ciuibus p noctẽ refractis ui portis fugientibus ĩgressus est romanus exercitus: trecẽti. xxv. q omniũ cõsensu designabantur nefandæ colonoꝝ cædis & defectiõis auctores uincti romam ducti: & uirgis in foro cæsi: & securi pcussi summo gaudio plæbis cuius maxime ĩtererat tutam ubicũq; in coloniis multitudinẽ esse. Sorã uero quom post ꝑdictã cladẽ deducta a romanis fuisset uoua colonia & diu satis floruisset: Federicus secũdus impator germanicus p tẽpora Gregorii noni pon. ro. eã destruxit. Nihilominus ipsa nunc ducatus titulo & duce optimo litterisq; decorato ornata mediocris oppidi populũ diuitiasq; hẽt. Insulæ quã bifurcatus in samnio liris sicut ostẽdimus efficit: mõtes supeminẽt altissimi ad appenini iuga ptinẽtes in qbus nulla est hominũ habitatio. Eisq; dextrorsum adiacet plaga ut in ea mõtiũ aspitate amœnissima cui nũc Comitũ est appellatio: mõtibus enĩ circũsepta altissimis castella hẽt ad octo populis frequẽtia Vicaliũ Aluetũ sanctũ Donatũ septẽfratres Picinestũ Galinariũ & Casaliueꝝ. Eam uero plagã uetustissimi Cõminiũ appellauere ab urbe eius no-

Cõminiũ. minis cuius locũ incolæ nunc ignorã: de qua Liuius in. x. Inde Caruilius ad communiũ captũ cæsa q̃ttuor milia octuaginta accepta in fidem. xv. milia. iiii. centẽ.

Athina Sed hac eadẽ in hora mõtibus dextrorsum subiecta ẽ Athina urbs uetustissima:

Melfa flu. secus quã melfa fluuius labit̃ ex appenino oriũdus & apud fregellas in lirim defluẽs. Estq; Athina quã Vergilius facit arma Aeneæ fabricasse. Quinq; adeo magnæ positis incudibus urbes nouat Athina potẽs. & Liuius in. ix. C. petilius dictator quom audisset arcẽ fregellanã ab samnitibus captã omisso Bouiano ad fregellam pgit. unde nocturna samnitiũ fuga sine certamine receptis fregellis: ꝑsidioq; ualido imposito in cãpaniã reditũ maxime ad molã armis repetẽdam q̃ capta est a. C. Cassio cõsule: a quo etiã athina & collatia captæ. Descẽdẽdo ad ĩfima prædi

Arpinum ctæ regiõis mõtanæ fluuio melfæ sub casaliueri castello sinistrorsum hæret Schiaui oppidulũ. Inferius cæso itẽ in loco est Arpinũ fama celeberrimum. M. T. Ciceronis & C. Marii quos habuit gloriosissimos ciues: de qua Liuius in. ix. Eo anno Sora & Arpinum recepta a samnitibus. & libro. x. Arpinatibus & trebulatis ciuitas data. & sub arpino melfæ fluuio sinistrorsum proxima sunt castella Fontana

& Arce

& Arce. At sub sora ubi bina liris capita coeũt est Insula oppidũ ab ipsis duobus fluuiis circũdatũ: quod maiores interamniã appellauere. & secũdũ eius fluuii decursum castella Turris Cãpus latus & Insuletta ĩueniunť. est etiã nũc paulo supe tior parua nũc sicut semp fuit insula magno eloquẽtibus gaudio inuisenda: apud quã natus est & non Arpini. M. Cicero. sic enĩ ipse in suis legibus scriptũ reliquit. Sed uentũ in ĩsulam est. hac uero nihil est amœnius. Vt enĩ hoc quasi rostro findiť fibrenus & diuisus æqualiter in duas ptis latera hæc adluit: rapideq; dilapsus cito ĩ unum cõfluit: & tm cõplectiť quod satis sit modicæ palæstræ loci quo effecto tanq̃ id habuerit opis ac muneris ut hãc nobis effecerit sedẽ ad disputãdum statim ꝑcipitat in lirim & quasi in patritiã familiã uenerit amittit nomẽ obscuri⁹ lireq; multo gelidorẽ facit. Nec enĩ ullũ hoc frigidius flumẽ attigi: quom ad multa accesserim ut uix pede tẽtare id possim quod ĩ phædro platonis facit Socrates. & ĩfra secũdo libro. Quia si uerum dicimus hæc est mea & huius fratris mei germana patria: hic enĩ orti stirpe antiq̃ssima sumus: hic sacra hic genus hic maiorũ multa uestigia: qd plura: hãc uides uillam ut nũc qdẽ est lautius ædificatã patris nostri studio: qui quom esset infirma ualitudine hic fere ætatẽ egit ĩ litteris. Sed hoc ipso ĩ loco quom auus uiueret & ãtiquo more parua eẽt uilla: ut illa curiana ĩ sabinis me scito esse natum. Quare id est nescio qd quod latet in animo ac sensu meo quo me plus hic locus fortasse delectet. Succedit ordĩe describẽdus a nobis fluuius apud pontẽ coruũ ubi olĩ fregellas fuisse diximus cadẽs in lirim: & apud mõtis casini radices labẽs. Cui fluuio haud lõge remotum: & casino ad qnq; milia ꝓximũ est cãpestre oppidũ gloria arpino nullatenus cedẽs Aquinum Thoma primũ sanctissimo atq; doctissimo ecclesiæ doctore: & pescenino nigro impatore ro. certe præstãtissimo: ac Iuuenale poeta satyrico ciuibus decoratum. Gregorius quoq; septimus põ. ro. ãno salutis tertio septuagesimo supra millesimũ Roberto Guiscardo apuliæ & calabriæ ducatũ in aquino oppido sollẽniter concessit. at ultra Aquinũ hinc est sinistrorsum rocha sicca oppidũ: ĩ de cœlso in mõte ubi urbs olim fuit casinẽsis est monasteriũ casinẽse a scõ celebriq; monachoꝝ patre Benedicto ædificatũ: quãq̃ ea quæ nũc extant ipsius monasterii ædificia non sunt illa quæ bonus ipse pater Benedictus extruxit: quod paulopost illius obitũ lõgobardi omnia funditus demoliti sunt: cõtulit se ad id monasteriũ Totila rex ostrogothoꝝ fama ductus sanctimoniæ tãti uiri: & tẽtare uolẽs si quod sibi dictum erat Benedictus spiritu ꝓphetico occulta cognosceret: sese famulũ ĩ dumẽto mẽtitus aliũ ꝑmisit: qui regio ornatu & apparatu regẽ Totilã simularet: quem recognitũ sanctus abbas cũ placido uultu ad cæteꝝ famulatũ reiecisset: regẽ digito significatũ ut erat sordide ĩdutus ad se ĩ monasterii uestibulum uocauit. nec tamẽ hæc & alia sanctitatis signa quæ lõgobardi a Benedicto uiderunt adeo eos continere potuerũt: quin ꝑscito & per sanctũ ipsum monachis ꝑdicto dei iudicio crudelis & effera gẽs ꝑdicta celebre id conobium diruerit. Ad Casini quoq; mõtis radices nouũ est oppidũ sanctus German⁹ a sancti abbatis cõditoris sui noĩe appellatũ: intra cuius mœnia & per circuitum scatẽtes uberrimi fontes omnẽ augẽt quarto

Insuletta

Aquinũ

S. Germa op.

ſupra miliario apud oppidũ ſanctũ Eliã oriũdũ:qui tertius lirim amnẽ in ſamni-
tibus efficit.iſq; amnis duodecim expletis paſſũ milibus in maiorem liris curſum
apud caſtellũ põtẽ coruũ ſicut oſtẽdimus cadit. Vrbs uero quã fuiſſe diximus in
caſino mõte republica florẽte fuit Ro.colonia:de qua Liuius in nono: Volſci põ
tiã inſulã ſitã in conſpectu littoris ſui incoluerãt:& uicerũt ut caſinũ deduceret
colonia ſicut factũ eſt traditq; Plinius Lucio Craſſo Caio caſſio lõgino cõſulib⁹
caſini puerũ factũ ex uirgine ſub parẽtibus:iuſſuq; aruſpicũ deportatũ in inſulã
deſertã.& Liuius libro.xxii.imperat duci ut ſe in agrũ caſinatẽ ducat edoctus a pe
ritis regionis ſi eũ ſaltũ occupaſſet exitũ romano ad opẽ ferendam ſociis interclu-
ſurũ.Liuius quoq; uiã deſcribẽs qua Hãnibal ex cãpania romam petiit ſic habet
in.xxvi. p ſueſſulã alifanũq; & caſinatẽ agrũ in uiã latinã ducit ſub caſinũ biduo
ſtatiua habita:& paſſim populationes actæ:inde ꝑter interamniã aquinũq; in fre
Interãnia gellanũ agrũ ad lirim fluuiũ.Interamniã uero fuiſſe credimus ubi ſub ſcõ Germa
no ad duo milia paſſus eidem fluuio magnæ ingenteſq; uetuſtorũ operum ruinæ
Fregellæ continẽt:& fregellas fuiſſe quẽ nũc pontẽ coruũ dicimus ſatis conſtat.ultimo ſu
S.Elias pra dicti liris fonti apud ſanctũ Eliã oriundo haud longe uulturni amnis origo
Vultur-nus flu. diſtat.Nam quom intra duodecim milia paſſus uallẽ rotundã & aquã fundatã
oppidula ad appeninũ pergẽs poſt tergũ reliquerit:ſancti Vincẽtii oppidũ repit:
quod monaſterio eiuſdẽ nominis a quo id accepit nomẽ ad mille paſſus eſt ꝓxi-
mũ:idq; monaſteriũ olim frequẽtia monachorũ opũq; affluẽtia & magnificẽtia
ædificii celeberrimũ omnibus pœne nũc temporũ malitia ſpoliatũ eſt.Circunda
tũ uero eſt naſcẽtis loco uulturni fluuiolo qđ breui curſu maximũ a ſcatentibus
circũquaq; fontibus accipit incrementũ.Iſq; amnis ſuperiore pte ſicut diximus
per ſamnites delapſus campaniã poſtea in mediteraneis & maritimis pœne dimi
diã diuidit.qua rõne cum ab hoſtiis quibus in mare defluit nunc ex more noſtro
nõ liceat deſcriptionẽ e contra a fonte incipimus.Primũ deſcẽdentes ad dexterã
oppidũ uulturno adiacens montaquilũ inueniunt:poſt rochã rauimolam deĩde
Venafrũ ſanctã Mariam de olivueto.deinceps obuium eſt uenafrũ in cãpaniæ partibus de-
ſcribendũ.In montibus autẽ appenino contiguis qui uulturni amnis fonti dex-
trorſum ſupeminẽt ſunt caſtella mons niger & riuus frigidus.& inferius eſt foru
lum uetuſti nominis caſtellũ:Poſtea ſecundũ uulturni decurſum deſcẽdẽtes for
nellũ ipſi amni ad tria milia paſſus ꝓximum inueniunt:quod oppidum noui nõ
minis populo opibuſq; plenũ uini ꝓſtantiã in regione habet:uulturnoq; e regiõe
fornelli continet uallis quam porcinã appellant.in qua uetuſti & ut apparet ma-
gni olim oppidi ruinæ conſpiciuntur:pauloq; inferius uulturnũ influit amnis ab
eſernia delapſus uetuſta olim romana colonia:de qua Liuius in belli italici ſiue ſo
tialis.lxxii.Eſernia & alba coloniæ ab Italis obſeſſæ.Ad eũ uero eſerni fluuiũ pau-
lo prius quam in uulturnũ labatur ueſtigia cernuntur ingentia urbis uſq; ad fun
damenta dirutæ:quã fuiſſe conſtat teleſiã urbẽ ſamnitiũ potentiſſimam:de qua
Liuius in.xxii.Hannibal ex hirpinis in ſamniũ tranſit:beneuentanũ depopulatur
agrũ:theleſiã urbẽ capit.Et in.xxiiii.Fabius in ſamnio oppida ui recepit compul-

teriam

teriam thelesiáq; & cópulteria quidé thelesiæ dextrorsum uicina fuit:& í ea tamé procliuior loca quæ núc trapiatá & pratū appellant ac mastratū:deinceps beneué tana sequitur hora totius samnii primaria:& cæteris de Italia rerum gestaȝ multi tudine ac magnitudine copiosior:q̃ mótes habet appeninū sua cælsitudine supe rantes:riuis alicubi rupibusq; omnino insupabilibus sepatos. Est tñ fluuiis torré tibus lacu fontibus q̃ irrigua: ptendit uero hæc ipsa samnii pars si appenini iugū sequimur milibus passuū octuaginta ab ipsis uulturni fontibus ad silaris Luca niæ fluuii ac limitis ortū.& quo ipsi í sunt hore fluuii pter ad modū paucos unico amne sabbato excepti defluunt in uulturnū ut sabbatū parte infima stipes cæte ri amnes arboris rami esse uideant:unde cogimur ab ipso icipientes stipite ramos qui ad dexteram ascédédo íueniuntur primum postea eos q sinistrorsum appe nino dilabunt ex superiore instituto nostro describere:ítaq; eam arboris amniū descriptioné qcqd regionis samnitiū nobis est reliquū cóprehédemus. Attingáq; prius eos amnes q dextera sabbati cóflué tia q longe ab appenino in mediterraneis oriunt:primusq; post esernienfem pratellus fluuius a proximo eius nominis op pido appellatus ex ífimis mathesii mótis radicibus ortū habet. Nam mathesiū ap penini pmótoriū & í sublime surgés & lóge in mediterranea lateq; diffusum steri le ut plurimū atq; petrosum unico ad hác partem castello habitatū est gallo pra telli amnis fonti proximo:fuitq; mós in quo primarii samnitium habitauere uiri fœtes utpote mótani.unde mótesii prius appellabátur a quibus facta uerbi cor ruptela Mathesiū dicit promótoriū.Hi aût mótes sût de quibus habet Liuius.ix. Samnites ea tempestate í mótibus uicatim habitátes campestria & marritima lo ca cótempto cultu molliore atq; ut euenit loci dissimilitudine ipsi montani atq; agrestes depopulát. Quæ regio si fida samnitibus fuisset:haud peruenire hat pos romanus quisset exercitus.sub mathesio lacus est decé milia passus circuitu cóple xus:ad cuius íferiora parū a uulturno distátia Aylonum est oppidum íde sancti Angeli castellū de rupe canina appellatum:a quo haud lóge recedit pes mótis op pidum colli supimpositū arduo ex quo fluuius orit breui quattuor miliū cursu secus aliphas urbé decidés in uulturnū ut eū collé esse oporteat illū in quo Fabius maximus Hánibalé ísecutus arduo cósedit loco:sicut Liuius í.xxiii.p hæc uerba hét Hánibal trásducto p saltū & qbusdam in ipso saltu hostibus oppressis í agro aliphano posuit castra.Fabius quoq; mouit castra:trásgressusq; saltū sup aliphas loco alto ac côito cósedit:& de aliphis in.ix.Dū hæc in etruria gerunt: cósul alter C.Martius Rutilius aliphas de samnitibus ui cœpit.& infra.Fabius cósul ad ur bé aliphas cū samnitiū exercitu signi collatis conflixit minime ambigua res fuit: fusi hostes atq; í castra cópulsi postera die deditio fieri cœpta:& pacti q samnitiū forent cū singulis uestimétis emitterent:hi oés sub iugū missi sociis samnitiū ni hil cautū ad septem milia sub corona uenierût:q se ciué hernicū diceret in custo dia habitus.Fluuius inde seqt supra petram roiam oppidū ex mathesio oriūdus cusanum correctū habens oppositū q prope puianellū oppidū labit in uultur num:habetq; sinistrorsum is fluuius oppidū fauiculū & Loium in mediterraneis

Mathesiū promontorium.

Aliphæ. c.

Loium.

propinquū

propinquũ:ſed iam ad ſabbati ſtipitẽ eſt puentũ.Is amnis primo dextrorſum ſe-
Seritella ritella augetᶠ ex caudinis.montibus oriundo & in ualle quam Seritella toto efficit
Peſolia. curſu hæc ſunt oppida Caſtrũ potonis peſolia mons ſaticulus: de quo Ver.i.vii.
ſaticulus aſp.& Li.xxiii. Marſellus a caſilano caiaciam petit.Inde uulturno amne traiecto p agrũ ſaticulanũ trebulanũq; ſup ſueſſulã puenit Nolã. Et ſupius uallis eſt caudina in qua apparẽt uetuſtæ urbis caudii fundamẽta. Nec lõge abeſt harpadiũ nũc quod prius hirpinũ dicebatᶠ. Id oppidũ furculis proximũ eſt caudinis clade romanoꝝ inſignibus. De hiſq; duobus locis ſic habet Liuius in.ix.ſamnites eo anno cõſulem Corneliũ põtiũ herẽnii filiũ habuerũt exercitu educto circa caudiũ q̃ põt occultiſſime ducit. Inde ad Callatiã ubi iã conſules Romanos caſtraq; eſſe audiebat milites decẽ paſtoꝝ habitu mittit:pecoraq; diuerſos aliũ alibi haud ꝑcul romanis paſcere iubet ꝑcipiens ut ubi ĩciderint in prædatores idem oĩbus ſermo cõſtet:legiones ſamnitũ in Apulia eſſe:Luceriã oĩbus copiis circũſedere:nec ꝑcul abeſſe qn ui capiant. Saltus duo alti anguſti ſyluoſiq; mõtibus circa perpetuis inter ſe iuncti latet inter eos ſatis patet clauſus in medio cãpus herbidus aquoſuſq;:p quẽ mediũ iter eſt.ſed antea q̃ uenias ad eũ intrãdæ primo anguſtiæ ſunt:& aut eadẽ qua te inſinuaueris retro uia repetẽda:aut ſi ire porro pergas p aliũ ſaltũ altiorẽ impeditioreq; euadendum. T. Vecturius caluinus Spurius Poſtumius cõſules erãt: Item Liuius de hirpino li.xxiii. Hannibal poſt cãnenſem pugnã ex Apulia in ſamniũ mouerat accitus in hirpinos a Statio pollicẽte ſe cõpſam traditũꝝ. Itẽ infra. Eadẽ æſtate Marcellus a nola cũ præſidio optinebat crebras excurſiones in agrum hirpinũ & ſamnites caudinos fecit. & infra Hannibal
Liuius. profectus harpis ad tiphata. Et Liuius itẽ in bello ſociali lib.lxxv. Lucius Sylla hirpinos domuit: Samnites fudit. Abſunt hæc loca a Beneuẽto fluuius ubi expedit trãſmiſſis decimo uallis caudina miliario & furcule quarto decimo. Ad alterãq; uallis caudii partẽ oppida ſunt ſanctus Martinus: peuna ſcurmina & Sanctangelus ad ſcalas fluuius deinde ſequitᶠ dexterũ illabens Sabbatũ ex monte uirginis arduo quidem & late diffuſo naſcens. Ad cuius uallẽ alta uilla primũ eſt oppidũ
Auelinũ poſt mons freddunus caſtellũ:& in proxima ualle auelinũ ciuitas uetuſta:quam Ptolemæus Abellam:plinius Abelinum uocat.& tamẽ ab auelana nuce appella-
Mercuriale. tũ dicit:quæ ibi plurima habebatᶠ. Superius eſt mercuriale caſtellũ & longe ſupra uirginis monaſterium quod ex magnæ matris deum fano ĩ glorioſæ uirginis Ma-
Virginis monaſterium. riæ dei genitricis eccleſiam chriſtianis tpibus eſt mutatũ. Nam Antonius pius in itinerario uiã deſcribens a Beneuento ad columnas ad mercurialem primũ poſt ad magnam matrẽ poſuit. Altera iterũ uallis ſuperior torrenti appoſita in Sabbatum defluẽtĩ:hinc atrã paludẽ inde ſerenũ oppida habet. deinceps ſunt appenini iuga mõtes tremuli appellata a qbus ſabbatũ habet ortũ. Inferius ad ſabbati ſiniſtram urbs eſt Beneuentum:quam urbem ſeruius in Vergilii octauum ſup uerbo Diomedis ad urbem dicit a Diomede conditam fuiſſe: de qua Liuius in.ix.
Bñuentũ Ad Beneuentum quod tunc maleuentum triginta milia ſamnitũ cæſa aut capta Sulpitio & petilio conſulibus.& libro decimoquarto ſcribit coloniam a Romanis cũ

nis cũ arimino fuisse deductam. Et libro. xxii. Hannibal ex hirpinis in samnium träsit beneuentanũ depopulatur agrũ. Et libro. xxiiii. ubi & amnis proximi mentio est. & ad Beneuentũ inquit parte altera häno ex brutiis cũ magna peditum manu altera Gracchus a Luceria accessit: qui prius oppidũ intrauit. Inde ut Hanʼnoné ad amnem caloré tria milia passus ipse egressus mille ferme passus ab hoste castra locat. Nec hostes morã dimicandi fecerũt. decem & septem milia peditũ erãt maxima ex parte Brutii & lucani equites tria milia ducenti pugnatum é quattuor horis. Voloni facti sunt liberi minus duo milia hominũ ex tãto exercitu euasere. ex uictoribus Romanis ferme duo milia ceciderũt: quam pugnam Gracchus romæ pingi fecit ĩ atrio libertatis ĩ auẽtino. Et Liuius. xxv. Hãno ex brutiis cum beneuento appropinquasset ad triginta miliaria castra communiuit: quo campani duo milia plaustroꝝ duxerũt ut frumẽtum capua deferrent. Fuluius cõsul ex bouiano beneuentum quom uenisset castra ui cœpit. cæsa sex milia. capti septem milia. Et libro. xxvii. beneuẽtanos Liuius ponit ĩter colonias ex rebellibus decem & octo quæ in potestatem senatus sunt factæ. Beneuentanam urbem nos historiarum sexto ostendimus a Totila ostrogothoꝝ rege destructam fuisse. Et libro. xii. scripsimus sarracenos montem garganũ tenentes beneuẽtum quæ pridem fuesat instaurata: & a lõgobardis ducibus per ãnos supra ducentos possessa iterum spoliatam dirutamq; solo æquasse. Et infra diximus Guilielmum Normãnum Siciliæ regem ab Adriano tertio põtifice Romano ecclesia sancti Martini apud beneuentum sese ligium hominem fecisse Romanæ ecclesiæ: & dimissa urbe ipsa pro peculari & propria Ro. ecclesiæ ĩ regno fuisse quod occupauerat cõfirmatũ. Est autem beneuẽtum in campestri solo cui colles sũt proximi fertiles uillis longe ac late frequẽtati: hisq; in collibus sexto a beneuento distat miliario mons fusculus oppidum: supra quod est turris & oppidum mons niditũ appellatum sabbati amnis uallis quam sinistrorsum efficit castella hoc ordine continet. Mons falconus est primitus Candida deinde & serpitum. Superioribusq; in montibus arduis tremulis appellatis uulturaria habetur oppidum calor fluuius tertio ferme supra beneuentum stadio. Sabbatum influit ad cuius dexteram in colles mõtesq; uergentem quos beneuento diximus supereminere castella & oppida ĩueniũtur Iapygium cusanum castrum uetus & superius mõtella oppidum nobile. Caloriq; amni secũdo supra sabbatum miliario Valẽtinus pons fuit in uia appia positus a Valẽte imperatore appellatus: nũc dirutus. & ipsi fluuio sinistrorsum adiacẽt opppida primo apicium ubi alter dictæ uiæ pons fuit eximius post mirabella taurasum cusanum balneolum Cassianũ nuscus: & superiori loco ĩsurgit appeninus ubi dictus oritur calor amnis. Quo itẽ ĩ loco alter fluuius habet originẽ Aufidus: quem per apuliam labi ĩ mare adriaticum ostẽdimus. Tropoaldus ĩde fluuius caloré dextrum ĩfluit: Cui tropoalto dextrorsum sylua eiusdem nominis latissima continet. Supra quã castella eidem fluuio hæréţ bonetũ Grypa mamardi flomarlum & uicus ciuitas sinistrorsum uero castella hẽt is fluuius opposita Miletum amãdum lũculum. & superius in appenino grumus est mõs. Crepacorius appellatus

Guilielmus rex.
Adrianus pp.
Iapygium
Cusanum
Valẽtinus pons.
Miletum.
Amandũ.
Mons crepa.

appellatus:ex quo is fluuius ortũ ducit Musoanus inde fluuius a crepacorio nascens.Calorẽ eodem loco quo & supior tropoaldus influit.Cui dextrorsum adiacent cursanum & mons caluus.Eoq; quod prædictos muscanũ & tropoaltum interiacet spacio.In colle est arianũ ciuitas. Ara iam priscis temporibus appellata & muscani dexteræ ualli insunt oppida & castella mons malus: bonus albergus. Casale albulum Castrũ franchũ.sed & calorem paulo priusquã ipse sabbatũ ingrediatur ad ualentini pontẽ Tamarus influit amnis nulli prædictoꝝ quos auget aquaꝝ copia inferior. Ab ipsisq; duobus fluuiis pari pœne spacio abest padule oppidũ in regione primanũ.Superiusq; dextero hærẽt tamaro oppida & castella

S.Geor. Sãctus Georgius molinaria Casale Ioãnis reganum sancta Maria collis. apud

Molinaria quem Iacobus caudola apoplexi interiit:cercellum coffianum Sãcta Crux:quo in loco sylua incipit amplissima appeninũ hincinde cõplexa ut pars in fortonũ apuliæ amnẽ pars in hunc tamarũ se extendat:quæ cum latitudine quattuor miliaria tũ longitudine.xx.implet.suntq; illius quærnæ arbores sublimitate insignes ramis omnino in uerticẽ carentes. Tamaro sinistro hæc adiacent loca petra pulcina pauũ pestulum farnetrũ campus lotarius monasterium Guilietti marconũ saxum honorii & in appenino Sepinum uetusti nominis oppidum:de quo Liuiꝰ xxi.Papyrio ad sepinũ maior ius hostium obstitit:obsidendoq; ui ac operibus urbem expugnat uno de quadringentis captis minus tria milia cæsi.& post sequitur alta uilla:& supra est castrũ uetus in grumo ad quem tamarus fontem habet. Sed iam ad sinistram stipitis sabbatis amnis est redeundum. Telesia urbs uetusta colli in planiciæ subiacet miliario uno a sabbati stipite remota. Eaq; in urbe fluuius oritur cadens in sabbatum tantæ frigiditatis ut nullos gignat pisces:de qua Liuius.xxi. Hãnibal ex arpinis in samniũ transit:beneuẽtanũ depopulatꝰ agrum: theolasiã urbẽ capit.Limataq; oppidũ proxime sabbato hæret:quattuor dehinc torrentes ad castrũ põtis oppidũ unicis hostiis in sabbatũ cadentẽ:quoꝝ torren-

S. Lauren. tum fontibus ab appenino remotissimis quattuor hærent castella. Sanctus Lau-

S.Lupus rentius Sanctus lupus pons landulphi & casaltonũ.sabbato amne cum suis fluuiorum torrentumq; ramis descriptio ad finẽ samnitium regioni est peruentum: ut campaniam ab ipso sabbato in capuanam urbem uerso hac in parte inchoantem describendam aggredi possimus.

Blondi Flauii Forliuiensis Italiæ Illustratæ Regio Tertiadecima Cãpania.

SAmbii regiõe ad utrãq; appenini partẽ absoluta ad ꝓximã cõtinẽtemq; atq; cõnexã illi in cisappeninis cãpaniã est trãseũdũ:uel ea maxime rõne ut ĩchoatos in samnitiũ mõtibus fluuioꝝ cursus q campaniã quoq; ĩtersecãt expediamus.Cur au-

Fœlix cãpania. tẽ eã fœlicẽ campaniã postea alii terrã laboris appellauerint: suo tẽpore & loco dicemus.licet uero tota hæc regio uetustissimis celebrata sit omniũ dignitatũ monumẽtis:nullũ tamẽ locum nec ipsa nec alia pars Italiæ habet:in qua maior q̃ in hoc campaniæ initio dignaꝝ relatu rerũ mutatio sit facta. Inchoat campania ad dexteram liris fluuii

quem nũc

quem nunc gaurienũ diximus appellari: quem quidem lirim Strabo dicit ferri desuper ex appenino & a uestinis: labiq; in mare ad fretealas uicumquæ fuerit urbs præclara. Cui cõcordat Lucanus & umbrosæ liris per regna maricæ uestinis impulsus aquis. Et cur maricæ regna Lucanus dicat Seruius in Vergilii septimo sic ostendit. Marica fuit uxor Fauni: quæ est dea littoris minturnensium iuxta lirim fluuium. De uestinis & minturnensibus qui fuerint dictum prius ausones docebimus a quibus Italia olim ausonia fuit appellata: & proximũ mare ausonium pelagus est dictũ de his tribus populis Liuius sic habet in nono consules sora profecti ausonibus bellum intulerunt: & infra: Ausonum gens proditione ciuiũ sicut sora in potestatem uenit. Ausonia & uestina & minturnæ urbes erant: ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditionem urbium coniurati ad cõsules uenerũt. Quibus auctoribus mota propius castra missiq; milites partim armati partim inermes ita portæ occupatæ triaq; oppida eadẽ hora eodemq; consilio capta. sed quia absentibus ducibus impetus factus est nullus modus cædibus fuit deleta ausonum gens uix certo defectionis crimine Ausonibus & eodẽ impetu uestina urbe deletis uestinum nihilominus nomẽ ab ipso liris hostio usq; soram mansit regioni: & ausonũ omnino interiit. minturnaq; quã liris diuideret fuit romana colonia: de qua Liuius in decimo. Ita placuit ut duæ coloniæ circa uestinum falernumq; agrum deducerentur una ad hostium liris fluuii: quæ tunc minturnæ apppellata. Fuit Marcellini papæ temporibus generali cõcilio ecclesiæ decorata cuius ingentia nunc uestigia cernuntur ubi ad turrim scaphaniq; gauriani prope traiectũ oppidum extat theatrũ pœne integrũ & aquæductus forma inchoauit uero pridem minturnarũ urbis desolatio. Nam in beati Gregorii registro epistola est quã scribit Bacardæ episcopo formiensi ĩ hæc uerba. Et ideo quoniam minturnensiũ ecclesiam funditus tam clerici q̃ plæbis destitutã cõsolatiõe cognouimus tuã pro eo petitionẽ quatenus formianæ ecclesiæ ĩ qua corpus beati Erasmi martyris quiescit: cuiq; fraternitas tua præsid et adiungi debeat exaudiri necessariũ duximus. Fuit minturna una ex urbibus quæ ꝓpter aeris grauitatem sacrosanctã uacationẽ a Romanis habuit: estq; locus apud quẽ. C. Marius sicut Valerius maximus scribit urbe profugus quom in palustri canna delitesceret: uiso asino aquas hilarius petente bonum concepit omen. & inde transuectus mare copiis reparatis uictor in patriam est reductus: de quo Liuius septuagesimoseptimo sic dicit. C. Marius pater quom in palude minturnẽsium lateret: extractus est ab oppidanis: & quom missus ad occidẽdũ seruus natione gallus maiestate tanti uiri perterritus recessisset: impositus publicæ naui delatus est in Aphricam: hunc eundem locũ duodecimo historiarum docuimus illustratum fuisse insigni prælio: quod decimi Ioannis Romani pontificis temporibus gestum fuit in sarracenos maxima occidione ibi superatos: & tunc Italia penitus exactos. Sicq; uidemus duas urbes olim præclaras primo fretealas post minturnas ad liris hostia interiisse: & pariter omnino deletam esse omnem memoriam ausonum & maricæ. mons uero prædicto liris hostio in campaniæ initio proximior uarias & fama celebres

Marica. Vestini. Minturnæ Ausones Liuius. Marcellinus pa. Conciliũ Valerius maximus. C. Marius.

Massicus Gallican° Plinius

lebres habet nominationes.qui alicubi gaurus alicubi massicus alicubi gallicanus est dictus.primaq; pars & eidem hostio proximior gaurus dicta gaurelianum ut diximus illum appellari facit:quē qdem gaurū mōtē Plinius dicit sicut & uesuuī cāpaniæ itē montē sulphura sudare:quod aquæ ostendūt calidæ paulo superius etiā nunc scatentes:ubi turrim balneorꝝ & balnea nunc uidemus.cæteræ montis nominationes cū adiacentibus locis & urbibus ostendent̃.Secundū adiacēs min

Trifanum Sinuessa.

turnis oppidū in gauro & campaniæ initio fuit trifanū:quē locū Liuius in octauo dicit mediū fuisse īter minturnas & sinuessam:tertio loco fuit sinuessa stadiis quadraginta sicut strabo:sed sicut nunc octuaginta a minturnis semota: de qua habet Liuius in octauo quod supra de minturnis diximus ita placuit ut duæ coloniæ circa uestinū falernūq; agrum deducerentur una ad hostium liris quæ nūc minturnæ:altera in saltu uestino falernū agrū contingente:ubi sinope græca urbs dicit̃ fuisse sinuessa: deinde a colonis romanis appellata.Huius uero ciuitatis ad caput nūc montis draconis deletæ īgentes & late diffusæ incōtinenti sed maiores in mari quæ portus moles fuerunt apparent nūc ruinæ.Liuius etiam.xxii. scribit

Hānibal

Fabium maximum per iuga massici montis ducentem ꝓhibuisse Hānibalem ad romanæ coloniæ mœnia tendētem:quom supra dixerit Hānibalis milites præda tum iuisse usq; ad aquas sinuesanas:unde patet aliam montis partē quæ a suessa pometia uel aurūca nunc sessa ad calenū oppidū nūc carmilam protendit̃ fuisse massicū per cuius iuga:Fabius tūc ducebat:supplet aūt uicus sinuessæ oppidum arx mons draconis dictum uel potius eius suburbiū mille passus a mari semotū. & paulo inde absunt supradicta gauri balnea quæ strabo dicit morbis qbusdam prodesse plurimū post montis draconis arcē in massico monte uicis uillisq; plurimis frequētato ad partē in mare uersam nullū est oppidū uel castellū. Ad eam uero partē qua aduerso liri & dextro massico itur solum est octo milia passus qua uersum inter mare uiam papiam lirim & massicū patēs nuncq; cultissimū & uicis uillisq; frequētissimū:quæ suessæ casalia appellant̃:quod quidem solū stāte romana republica sylis siue trifoliis herbis prata cōficiētibus optima abundauit:

Syla

unde Valerius Martialis poeta Ceruleus nos liris amat:quē sylua maricæ ꝓtegit hinc sylæ maxima turba sumus.& qdem etiam nunc ea regio maximum habet in fœno quæstū.M.Cicero in oratione contra legē agrariā rulli secunda quom uellet dissuadere uenditionē agri cāpani montis gauri ꝑdictiq; campestris soli in partis tunc culti & uiæ herculaneæ a gnieta ad ipsa prata ꝓductæ sic habet hac lege tibunitia decemuiri uendent agrum campanum.accedit & mons gaurus: accedent silleta ad minturnas.adiungit̃ & illa uia uendibilis herculanea multarū diuitiaꝝ & magnæ pecuniæ.In uia aūt appia ubi ea ꝑmum attingit massicū montem urbs est uetus suessa olim pometia & quādoq; aurūcoꝝ dicta:quæ uarias fecit regionum mutationes:ꝙ aurūcoꝝ olim qui & ausones sidicinorumq; & post

Liuius

uolscoꝝ demū fuit uestinoꝝ prout ex sequentibus faciliter apparebit. Liuius in ꝑmo Arūci liberi suessam pometiam exulatum ierant.& infra de Tarquinio supbo is ꝑmum uolscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem ānos mouit

suessamq;

ſueſſamq; pometiã ex his ui cœpit. Et infra idem Liuius eandẽ ſueſſam rebellem prædæ militi romano datã oſtendit. Et in octauo arunci metu oppidum deſeruerunt: pfugiq; cũ coniugibus ac liberis ſueſſam commigrarunt: quæ nunc arunca appellata: mœnia eorũq; urbs ab ſidicinis delata. Itẽ in nono ſueſſam eodẽ anno colonia deducta fuerat aruncoꝝ progreſſi ſueſſa pometia ſiue arunca per appiã ſilicibus ſtratam & per cauas uias dextro maſſico Calenũ octauo miliario inueniunt uetuſtã urbẽ: quæ nunc carinula dicitur. Eſtq; hinc falerno agro inde maſſico monti contigua. q̃q̃ uetuſta caleni oppidi ueſtigia aliquantulũ a nunc carinula ſunt remota: de qua urbe Horatius molle calenũ continet ſiniſtrorſum appiæ uiæ qua calenũ urbẽ a ſueſſa peti diximus & ipſi pariter ciuitati mons itẽ maſſicus ſupra teanũ ciuitatẽ ut diximus caleſq; uſq; ad calatiam continuatus: & licet mons ipſe dorſo uno a calibus ſiniſtrorſum ad uẽafrũ & inde ad uulturnũ recto curſu protendat᷑ altera pars facta alicubi uiis cauis & ſiluoſa ad caliculã ſiue nũc caianellũ ſe dextrorſum flectit: & uulturnũ ſed inferiori loco petit adeo ut inter prædictos montes & uulturnũ ſed ſuperiorẽ ſamnitibus cõtinentem campi relinquantur uenafrani ſemper antea ſicut & nunc a ciuitate illis contigua appellati. Nãq; Plinius de oliuis tractans uenafranos cãpos dicit glareoſos ſed pingues feraciſſimoſq; oleæ eſſe hiſq; cãpis adiacẽt hĩc mignanũ peſantianum uatianũq; inde ſextũ & ſuperius ſicut diximus ultra uulturnũ ſunt Alife. ſed alia parte uulturnum inter interiorem contra caianellũ labentem quouſq; per capuã & olĩ caſilinum fertur in mare & omne ſuperius dictũ montis tractum & alteram eiuſdem maſſici partẽ quæ a carinulla ad maris littora & ſinueſſanũ olim agrũ nũc montis draconis ſuburbium pertinet: campeſtre eſt ſolũ totius Italiæ amœniſſimum: quem olim cãpum ſtellatẽ apellauere: eidemq; campo partim imminent partim inſunt calenũ ptimo ſiue carinulla turris fracoliſii teanũ ſidicinũ cales ſiue calui & calicula ſiue caianellũ: ſed quod maſſico monti contigiſſe diximus ut ad liris oſtia pars eius appellaretur gaurus pariter ad aliã contigit partem: & inter carinullam turrimq; francoliſii galicanus olim ſit dictus: ubi caſcanũ incolæ nũc appellant: de campo autẽ ſtellate ſic habet Liuius in nono in campũ ſtellatẽ agri campani ſamnitiũ incurſiones factæ: idem in decimo Samnitiũ legiones quom partem Appius claudius prætor partẽ Lu. Volũnius procõſul perſequeret᷑ in agrũ ſtellatem cõuenerũt. pugnatum ĩfeſtis animis. cæſa ſamnitiũ ſexdecim milia trecẽti. Item. xxii. Hãnibalem theleſia potitũ. auditis capuanis duobus alternis fidẽtem ac diffidẽtem ut campaniam ex ſamnio peteret monuerũt. ipſe imperat duci ut ſe ĩ agrum caſinatem ducat edoctus a peritis regionum ſi eum ſaltum occupaſſet: exitum populo romano ad opem ferẽdam ſociis ĩterclуſurum: ſed pœnũ abhorrẽs ab latinorũ prolatiõe nomẽ caſalinum pro caſino ducem accipere fecit. auerſuſq; ab itinere per alifanum calatinũq; & calanum agrum ĩ campum ſtellatem uſq; ad caſilinum deſcẽdit: ubi cum mõtibus fluminibuſq; clauſam regionem circũſpexiſſet: uocatum ducem uirgis cæſum ĩ crucẽ ſuſtulit. caſtris ad uulturnum amnẽ cõmunitis Hannibalem cum eqtibus in agrum falernum præda

Calenum.

Campi uenafra.

Plinius.

De campo ſtellate.

Caſcanũ.

Liuius.

tum dimisit:usq; ad aquas sinuessanas ea populatio peruenit:ut uero ad uulturnum amnē castra sunt posita exurebatur amœnissimus Italiæ ager: uillaq; passim incendiis fumabant per iuga massici montis fabio ducēte:ut uero in extrema iuga massici montis uentū est hostes sub oculis erāt falerni agri colonorumq; sinuessæ tecta utentes:qui ergo a thelesia nunc etiam id retinente nomen & a nobis in samnio supra uulturnum dextro e semiensi amne descripta mouebat Hannibal ut ad casinum iret per alifanum quidem primo:sed in dextrorsum ad uenafrum:ab eoq; oppido casinum fuit ducendus:sed dux errore nominis auerso sicut proprie

Caiatia. dicit Liuius itinere sinistrorsum flexit in calatinū cuius urbem nunc Caiaciā pro calatia dicunt:& transmissis quod euitari nō potuit angustiis cannaæ siluosarūq; uiarū q̄ ad caliculā nunc cauanellum ducunt peruenit ad calenum agrū eius .s.ciuitatis quæ pro cales sidicino dicta est calui.& per ipsum stellatē procedens campum nō prius uix intellexit errorem:q̄ ad propinquū casilini quod nunc castellutiū appellant uulturnū perductus clausam montibus & fluminibus uulturno ac saono regionem mœstus circūspexit castris. Itaq; ad castellutiū uel ibi prope positis facile fuit maherbali usq; ad aquas sinuessanas ubi scilicet saonus in stagnum effusus labi incipit in uulturnū prædatū ire. Vt uero ad prædictum uulturnum castra sunt posita exurebatur amœnissimus Italiæ ager is scilicet qui falernus tūc appellatus pertinebat a carinula ad castellutium siue tunc casilinū:quod

Liuius. Liuius agrum falernum a campano diuisisse asserit per iuga massici montis ea uidelicet quæ a carinula ad maritimā oram protenduntur Fabio ducente. Vt uero ad extrema ipsius massici montis peruenit Fabius hostes sub oculis erant:q; ab ipso mōte massico uix quattuor milia passus castellutiū & uulturni fluenta distāt. Prius uero quam Hannibalis redditum in samnites describam:aliqua referre libet ex quibus campus stellas qualis q̄tusq; fuerit patebit. Marcus Cicero legē dissuasurus agrariam qua rullus Cornelius decemuir & collegæ agrum campanum stellatemq; campum & supradicta ad gaurum lirimq; & siletaq; cum uia herculantea uendere intendebat sic habet: At enim ager campanus hac lege amittitur orbis terræ pulcherrimus.& infra adiungit stellatem campum agro campano & in eo duodena distribuit in singulos homines iugera quasi uero paulum nō differat ager campanus a stellatis. Nam dixi antea lege permitti ut quæ uelint municipia quas uelint ueteres colonias colonis suis occupent calenum municipiū complebunt:tranum oppriment & atellam. Ostendit uero prædictis in orationibus Cicero non solum uiam herculanteam gaurūq; & sileta ad minturnas: sed campum quoq; stellatem peculiares fuisse Populi Romani fundos ex quibus alerentur exercitus.

Suetonius Quod quidem Suetonius Tranquillus innuere uidetur quom dicit. C. Cæsarem in consulatu suo ad gratiam Romani populi comparandam diuisisse campum stellatem uiginti milibus ciuibus Romanis quibus tres siue plures filii essent:ut autem ad Hannibalem redeamus:dicit Liuius Fabium tādiu extraxisse reliquum æstatis ut Hannibal destitutus ab spe summa appetiti certaminis iam hibernis locum circunspectaret: quia ea regio præsentis erat copiæ non

perpetuæ

perpetuæ arbusta uineæq; & cõsita õmnia magis amœnis q̃ necessariis fructibus. Itaq; quom sciret Hannibali per easdem angustias quibus intrauerat redeundũ esse gallicanum montẽ & casilinum occupat modicis præsidiis.& infra inclusus deinde uideri Hannibal & casilinum obsessus cum capua & samniũ & tantum à tergo diuitũ sociorũ romanis cõmeatum subueheretur pœnus tunc intra fortunæ minas saxa ac linterni arenas stagna p horrida situ hibernaturus esset.Itaq; quom per casilinum euadere non posset:& iugũ caliculæ superandum esset ludibrium oculorum speciem terribilẽ ad frustrandum hostem cõmentus duo milia boum cornua fascibus sarmentorum igni accensorum in mõntẽ gallicanũ nunc cascanum turri sicut diximus francolisii imminentẽ a Fabio præocupatũ egit. & interea Romani qui ad transitum saltus insidendum locati erant ubi in summis montibus ac super se quosdam ignes cõspexerunt præsidio excessere.Interea toto agmine Hannibal trãsducto in agro alifano posuit castra.Fabius quoq; mouit castra :transgressusq; saltum super alifas loco alto cõsedit.Tum Hannibal simulans se per samniũ petere Romam usq; in pelignos peruenit:fuitque uia nũc etiam trita:& qua nuper Neapolim iuimus ipsi ab alifis traiecto amne uulturno sub formelo monasterii sancti Vincentii sicut in samnio ostendimus castello ad castrũ sarni siue ut dicunt sangri eo exinde superato qui adiacet colle profectus Hannibal amnem rasinum sinistrorsum relinquens ad furculas pelignorum nũc palenæ dictas peruenit:unde flexo itinere per frentanos ortonenses aprutinos retro apuliam repetit.Sed iam ad nostrũ ordinem redeamus uulturni amnis ostio dextrorsum urbs olim adiacebat ipsius nomine uulturnum appellata. Liuius uigesimosexto.Capua interim summa ui a consulibus obsideri cœpta est: quæq; in eam rem opus erant comportabantur parabanturq;.Casilinum frumentum conuectum ad uulturni ostium ubi nunc urbs est castellum communitum ante Fabius maximus cõmunierat præsidium impositum ut mare proximum & flumen in potestate esset.Item Liuius libro trigesimosecundo.Ostendit coloniam romanam fuisse deductam uulturnum urbem ad ostia uulturni amnis sitam ubi nũc oppidum castellũ ad mare dictum uidemus:supraq; castellũ ad mare uulturno dextrorsum adiacet uiculus castellutium appellatus ubi casilinum fuisse non cõiecturis modo sed multis quoq; ducimur argumentis:primumq; nominis similitudo in cæterarum concursu rationum non parum ualet:sed & cætera habet castellutium quæ de casilino apud Liuium scripta uidemus propinquitatẽ castello quod Fabius ad uulturni ostium communierat ut in his duobus maritimis oppidis uix tertio inuicem distantibus miliario frumentum deponi potuerit sardinia auectum:quod postea Capuam importaretur.Castellutium quoq; diuidit supra descriptum falernum agrum a campano & propinquum est sinuessano olim nũc montis draconis agro.Nec moueat quẽquã ruinarum ueteris ædificii paucitas: quæ nunc in castellutio apparet:casilinũ enim parua urbs nequaquam mœnium structurarũq; munimento sed prænestinorũ perusinorumq; qui forte præsidio in erant uirtute eam pertulit duussimam obsidionem.Si uero fuerint qui apud ui-

Formelũ.

Rasin⁹ fl.

Castellutium.

tos superiore loco appositos uulturno cancellũ & amonum fuisse casilinũ ideo opinentur ꝙ in prædictorum aliquo maiusculæ cernantur uetustates cõsiderare debebunt, Solam eorũ a mari & a uulturno castello distantiã ne maritima appellari potuerint aduersari & præter id esse apud castellutium non apud cancellum aut amonum eam amnis uulturni tortuositatem:quã Liuius apud casilinũ fuisse dicit Amonum etiam paululum a prisco mutatum est uetus Romanum nomẽ quo & non casilino Liuius si uoluisset uti potuisset. Nam petrus noster candidus in parallelarum Plutarchi translatione uitam Fabii maximi & gesta Hannibalis ad casilinum describens sic habet, In ultimas campaniæ oras casilinum usq; delatus est qua uulturnus fluuius quem natoronũ Romani appellant defluit. Ea regio montibus undiq; obsessa uersus mane duntaxat importuosum ac fluminis ostia aperitur. Cætera de casilini obsidione notiora sunt q̃ ut ea hic poni oportere iudicemus. Sed id unum in casilini præconium libet dicere casilini obsidione factum esse ut salua fuerit ab Hannibale res romana:quandoquidẽ eius loci obsidionis causa Hannibalis animi ex recenti uictoria cannensi ardentes refrixerunt. & inclusus Capuæ exercitus ille ferocissimus campanis delitiis eneruatus est: ne etiam amonũ post amissam casilini nominis uetusti gloriã qua a nonnullis ornari consueuit suo etiam careat præconio rem nouã ipsius uici occasione dicemus

Falconis. falconis auis aereæ & rapacissimæ aucupiũ:quo inclytus Rex Alphonsus arago

Aucupiũ. apud amonũ plurimo utitur:ante ducentos annos omnino incognitũ fuisse. Nã & si Seruius grãmaticus Capuã dicit ab augurio falconis eo nomine appellatam ꝙ etrusci eius urbis cõditores capim in augurantes uiderint quo nomine falconem appellabant:tamen quis fuerit hominibus dict. auis usus nõ scribit pariter

Capis Plinius quom multa ponat rapacium auium nomina accipitres scilicet maiores

Plinius. & minores achiluones quos aliqui falcones fuisse uolũt:tamẽ nullã aucupii usus earũdẽ auiũ facit mentionem:ut etiã non sit dubitandũ quin si temporibus Vergilii eius aucupii usus fuisset Aeneã facturus fuerit & didonẽ eas quoq; aues in uenationẽ tulisse ubi dixit Massiliq; ruũt equites & odora canũ uis. Audemusq; confidenti assertione dicere ante ducentissimũ ut diximus annũ nullam gẽtẽ aut nationem consueuisse rapaci aliqua aue mansueta alias aues terrestres aut aquatiles aut aerias capere. Supra castellutium siue casilinũ & duodecimo a mari miliario amni uulturno adiacet urbs Capua nouo quidẽ loco:qui duo milia passus a

Capua. priori Capua est semotus. Nec id multis differi oportet:quãdo uetustæ urbis fundamenta portæ theatra tẽpla & cætera ædificia moles magnæ apud sanctæ Mariæ basilicã cui de gratia est cognomen internoscuntur. De capuæ autẽ origine & nomine sic habet Liuius in quarto peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta, Vulturnũ etruscorũ urbẽ quæ nunc Capua est ab samnitibus captã, Capuamq; ab duce eorũ Capuo uel quod propius est uero a campestri agro appellatã cœpere autẽ prius bello fatigatis etruscis in societatẽ urbis acceptis deinde festo die graui somno epulisque incolas ueteres noui coloni nocturna cæde adorti. Notissima uero sunt & relatu longiuscula quæ Liuius de Capua tradit: sed di

gniora

gniora summatim accipiemus libro.xxiiii.dicit Hannibalem quom descendisset ad mare inferũ oppugnaturus Neapoli flexisse iter in capuã luxuriantem longa fœlicitate ac indulgentia fortunæ:eamq; recepisse.& infra eundem Hannibalem castris apud casilinum communitis præsidioq; modico imposito in hiberna Capuã concessisse ubi exercitus ille campanis emarcuit delitiis:quẽ uero finẽ habuerit Capuanorũ cũ Hannibale amicitia & si uulgo notissimũ est paucis dicemus Capua a romanis capta, dicit Liuius quosdã ex Romanis censuisse delendã esse urbem præualidam propinquã inimicã:cæterũ præsens uicit utilitas: nam ꝓpter agrũ quem omnium fertilitate terræ satis constabat in Italia primũ esse urbs seruata est:ut esset aliqua aratorũ sedes urbis frequentandæ multitudo incolarũ libertinorũq; & institorũ opificũq; retenta:ager omnis & tecta publica Populi romani facta:cæterum habitari tantũ urbem Capuã frequentariq; placuit corpus nullum ciuitatis nec plæbis consiliũ nec senatus esse sine consilio publico siue imperio nec sæuitium incendiis ruinisq; in tecta innoxia murosq;. Marcus aũt Cicero quom legem agrariam supradictam dissuaderet qua Capuã deduci coloniã uolebant oratione prima habet aliqua:quæ non dubitamus Titũ liuium quando supradicta scribebat perlegisse, Capuam deduci coloniam uolunt illã urbem huic urbi rursus opponere.Qui locus propter ubertatem agrorum abundantiamq; rerum omnium superbiã & crudelitatẽ genuisse uidetur:maiores nostri Capua magistratus senatũ consiliũ cõmune omnia deniq; insignia reipu.sustulerunt. Neq; aliud quicq̃ nisi inane nomen capuæ reliquerũt ꝙ uidebant si quod reipub.uestigiũ illis mœnibus contineretur urbem ipsam imperio domicilium præbere posse, & in oratione item in rullũ secunda. At enim ager campanus diuiditur orbis terræ pulcherrimus:& Capua colonia deducitur urbem amplissimam atq; ornatissimam:& ĩfra unũ ne fundũ pulcherrimũ Populi Romani caput uestræ pecuniæ pacis ornamentũ subsidiũ belli fundamẽtũ uectigaliũ horreũ legionũ solatitium annonæ dispetire patiemini? At uero hoc agri campani uectigal quom eiusmodi sit ut domi sit & omnibus præsidiis oppidorũ tegatur neq; bellis sit infestum:nec fructibus uariũ nec cœlo & loco calamitosum. Et infra campani sẽp supbi bonitate agrorũ & fructuũ magnitudine urbis salubritate ac pulchritudine ex hac copia & omniũ rerũ affluẽntia primũ illa nata est arrogãtia quæ a maioribus nostris alterũ consulem postulauit:deinde ea luxuries quæ ipsum Hannibalẽ armis etiam tuhc inuictũ uoluptate uicit:hanc ipsam urbem contra ac Cicero suaserat Julius Cæsar coloniam deduci uoluit:de quo Suetonius quom in colonia capua deducti lege iulia coloni ad extruendas uillas uetustissima sepulchra disiicerent: idq; eo studiosius facerent:quod aliquantũ operis antiqui scrutantes reperiebant tabula ænea in monumento in quo dicebatur capis conditor capuæ sepultus inuenta est:eandem uero capuã urbẽ quam Romanus populus in tam iusto odio seruauit & quã Cicero tantis extulit laudibus rex Vandalorum gensericus ad annum sexcentesimũ postq̃ Romanis fuerat subdita ferro igniq; destructã reliquit habitatoribus destitutã:& cum ostrogothis a Narsete omni potẽtatu deiectis eo

Luxuries Cãpanorũ

dem loco eosdéq; inter parietes & muros capua rehabitata esset: ad annũ inde circiter centesimũ a longobardis sub triginta ducibus tunc a gentibus iterum destructa fuit. Quis autem & quo tempore postea eam ad hũc in quo nũc est duos mille passus remotum transtulerit locum nec alicubi legimus: nec ab his qui inhabitant ciuibus scire potuimus. Plinius in Italiæ descriptione quom ad capuã peruenit campũ illi adiacere dixit leborinum totius Italiæ amœnissimum: & libro septimo decimo de terrarũ diuersitate tractans leborinũ capuæ campũ nobilẽ appellat eiusq; solũ dicit arduum opera & difficile cultu bonis q̃ uitiis uberius pascere est uero hoc totũ campestre solũ quod a tiphatis monte urbi imminente ad Neapolitanos puteolanosq; colles ptinens uulturno ab ipsa urbe capua ad eius: ostia quibus se in mare exonerat est clausum: & periti regionis Capuã ciues affirmant campos qui aduersam urbem nouã ad atellæ urbis uetustæ ruinas ædificatã circunstant in trecentorum annorũ publicis priuatisq; monumẽtis dici leborios: eã uero uim habuit leborinæ terræ appellatio ut campaniæ nomen in suum mutari optinuerit. Idq; nos meliuscule q̃ a prauis cronicarum scriptoribus est traditum referre confidimus. Capua urbe uetusti in eam romanorũ odii & binæ desolationis execrabili infamia laborante uicini urbium oppidanorumq; populi campanos se appellari ignominiosum periculosumq; ducentes id declinarunt patriũ nomen: & sese leborinos pro campanis dixere: effecitq; obstinata eorũ perseuerantia: ut quicquid urbium & locorum in campania censeri solebat de terra leboris diceretur. Sed corruptum nunc laboris uerbum in eam partem ab ignorantibus accipitur: ut laboris terram cui labor utiliter impendatur dictã existiment: quãq̃ non desunt qui magis absurde dicant terram hanc a labore quem illi capiendæ e dominio subigendæ impendi oporteat sic a maioribus appellatam. Atella uero urbs cuius sæpe meminit Liuius: & quam Cicero supra de lege agraria cum teano opprimi ægre ferendum ostendit fuisse ubi nunc est noua urbs aduersa præter alias rationes hoc uno constat argumento q; sanctæ Mariæ ecclesia haud longe ab aduersa cognomen in atella uetustum retinet. Libetque utriusque urbis & ueteris & nouæ dignitates referre: primum atella haud quaquã minora in re parua quam Capua in magnis pæbuit campanæ luxuriæ documenta: si quidem pro superbiæ & crudelitatis origine: quam Cicero tribuit Capuæ hæc atellanarum carminum lasciuiam modulationemq;: quod nomẽ indicat. & Macrobius affirmat inuenit: quid uero hæ fuerint Atellanæ. M. Varro Aulus gelius Macrobiusq; & Iuuenalis satyricus sæpe indicant: earumq; artis cũ non expediat nec sit huius temporis & loci inquirere documentum satis supraq; fuerit obscœnam notare lasciuiam pueri & puellæ luxuriemq; spumãtes natu maiores compositum metro ac musica modulatione lasciuis & omnia dictu factoq; pudenda exprimẽtibus uerbis carmen motu quoq; corporis & gestu quaquã uersum etiam resupinato ita in choreis: & ad impudicorum mensas pronuntiabant gesticulabanturq;: ut nihil præter ipsum coeundi exquisitissimũ deesset effectũ meliora aut originis & disciplinæ rudimẽta habuit urbs aduersa Robertus Guiscardus uir gloria & laude dignissimus

Marginal notes: Cãpus leborinus. — Terra leboris. — Atella. — Lasciuia atellanarũ.

gnissim⁹ magnā & præstantē eam Italiæ partem quæ regnū Siciliæ aut Neapolitanū est appellata a sarracenis græcisq; laceratā ad regni ipsius formā primus redegit: qui neapolim capuāq; una eadēq; ꝑmens obsidione castra apud atellā habuit cōmunita: in qbus quom aliquod ꝑseuerasset annis ciuitatem cōdidit ab ipsoq; aduersandi præclaris & potētibus urbib⁹ affectu aduersæ illi nomen in rei gestæ memoriā dedit. Sed iam ad maris littus est redeundum. Post uulturnū sequitur clani⁹ amnis apud suessulā oppidū medio pene inter Capuā & Nollam urbes tractu in montibus oriundus. estq; is fluuius de quo Vergilius, Clanius nō æquus acerris: quia acerrarū urbis agrum sicut & capuanum olim atellanum nūc aduersanum multis inundat in locis: adeo ut longiusculis pontibus eum capuā inter & aduersam urbem oporteat iungi: ad quos pontes molas esse multas uidemus. eidem clanio haud longe a mari infero turris apposita est parum uetusta nunc patriæ appellata: & in ruinis Linterni Scipionis Aphricani uillæ ædificata. Nanq; ptolomæus Pomponiusq; Mela plinius & Guido Rauennas, Iginii imitator Linternum inter uulturnum & cumas ponunt. Liuius autem uno in loco cum supradictis sentire in alio discrepare uidetur. Nam libro uigesimosecundo quom difficultates afferret quibus Hannibal coactus uideretur ex falerno agro qua uenerat angusta uia in samnium redditurus quod supra diximus sic habet pœnus tunc intra fortunæ minas ac Linterni harenas perhorrida situ hibernaturus esset. Quom ergo ad sinistram uulturni tunc ageret Hannibal nec ipsum amnem ibi præaltum uado neq; ponte ad casilinum communito ac præsidiis firmato transmissurus uideretur oportuit ad falerni agri partem esse Linternum: ubi eum Liuius nisi angustias superasset hyematurum fuisse dicit. & libro uigesimotertio idem Liuius cum fraudē scribit qua capuani cumas suis partibus adiicere sint conati sic habet, Interim Titus sempronius consul sinuessæ quo ad conueniendū diem edixerat exercitu lustrato transgressus uulturnum flumen circa linternum posuit castra. Ex quibus nulli dubium fuerit constare Linternum fuisse sicut dicti asserūt cosmographi ad eam uulturni partem quæ spectat in cumas: necessariūq; erit & dicere & tenere Liuium qui loca perambulauerit & Linterni sicut infra ostendimus Scipionis statuā tempestate disiectam uiderit sciuisse uillam quidem ultra uulturnum, sed eius agrum harenosum stagnosumq; citra extitisse. Est uero Linternū locus in quo Cn. Scipio Aphricanus uolūtariū egit exiliū: quē fama est morientem sepulchro inscribi iussisse, Ingrata patria ne ossa qdem mea habes. Quæ facta in monumento ingratitudinis patriæ inscriptio effecit, ut locum nuper certius exploratiusq; inuenerimus. Nāq; ad dictum amnem claniū paulo supra ostiū quod habet in mare turris est riuus ædificiorū ueterū superædificata: quā ut diximus turrim patriæ uocant ubi id monumentū fuisse tenemus. Et præter id patriæ uocabulū præterq; supradicta ptolomæi plinii Liuii & alioꝝ testimonia certitudinēquoq; attulit nobis euidētiorē fons aquæ accidulæ: quē plinius Linterni fuisse dicit: cuius aqua uini modo faciat temulentos. Scatet enī nūc etiā inter ꝑdictas ædificiorū ruinas aqua quā pastores

Atella. Aduersa.c Clani⁹ flu. Pontes Molæ Linternū Linternū. Cn. Scipio nis sepul.

ſtores affirmant epotā omnes capitis langores curare. Nos eaq; accurate guſtata ſaporem qdem ut cæterarꝫ quæ bibuntur bonū eſſe cognouimus, ſed quāuis fumos ab ea in nares ſicut a uino conſueuit non ingratos olfauerimus quos potatio habeat effectus forte ob hauſtus moderationem intelligere nequimus.

Seneca. Seneca epiſtola. Li. Linterni honeſtius Scipio q̄ baiis exulabat. Sepulchri autem eiuſque inſcriptionis & monumenti ac ſtatuæ ſi nullū nūc extat certū indiciū minus mirorꝙ;

Liuius. Liuius patauinus qui minus centū annis ab illius ætate abfuit qd ipſe uiderit li. xxix. ſcribit. Scipionem alii Romæ alii Linterni mortuum & ſepultum ferunt. utrobiq; monumenta oſtenduntur & ſtatuæ. Nam & linterni monumētū: monumentoq; ſtatua ſuperimpoſita fuit: quā tēpeſtate diſiectam nuper uidim⁹ ipſi & Romæ extra portam capenam in Scipionū monumento tres ſtatuæ ſunt duæ Publii & Lucii Scipionū dicunt eſſe tertia poetæ. Q. Ennii: & Seneca epiſtola. lxxvii. initio uidetur id ignoraſſe ſepulchrum. Nam dicit in ipſa ſcipionis uilla iacens hæc tibi ſcribo adoratis manibus eius & ara quā ſepulchrum eſſe tanti uiri ſuſpicor

Cumæ. Linterno Cumæ ad quintū adiacēt miliare interq; utrūq; locum

Vaciæ uilla. qua in parte littus inter ſtagnum & mare incuruat uilla fuit ſeruilii Vaciæ: quā ſeneca epiſtola. lv. deſcribit. Dicitq; prætoriū hominem illum diuitem nulla alia re notū fuiſſe q̄ eius uillæ otio in quo conſenuerit: ut occupati aliquando clamauerint, O Vacia ſolus ſcis uiuere quom tamen ille iudicio ſenecæ ſciret latere non uiuere, Vnde dicit de ſe ipſo ſeneca ſolitum quotiens illac tranſiret iocando dicere non de uiuo ſed tanquā de mortuo hic ſitus eſt uacia. Cumanæ urbis originē hanc tradit Liuius in. viii. Cumani a chalcyde euboica originem trahunt claſſe qua aduecti domo fuerant multum in ora maris eius quod incolunt potuere primo in inſulam enariam & pytacuſas egreſſi: deinde in continentē auſi ſedes transferre Vergilius, Et tandem euboicis cumarum illabitur oris & hic ubi delatus cumæam acceſſeris urbem: ſuper quo ſeruius euboea inſula eſt: de cuius ciuitate chalcyde profecti ſunt ad nouas ſedes quærendas & haud longe a baiis q locus a Baio Vlyxis filio illic ſepulto nomen accepit. Inuenerunt ua cuū littos ubi uiſa muliere grauida ciuitatem condiderunt. Liuius in ſecūdo, Acceſſita deinde auxilia & a latinis populis & a cumis, Cumanæ cohortes arte aduerſus uim uſæ declinauere paululū: effuſæq; palantes hoſtes conuerſis ſignis a tergo adortæ ſunt. & infra, Inſignis hic annus nuncio Tarquinii mortis: mortuus eſt Cumis quo ſe poſt fractas opes latinorum ad Ariſtodemū tyrannū contulerat. & libro quarto eodem anno a campanis cumæ quā græci tūc urbem tenebant capiuntur. & octauo Cumanos Sueſſulanoſq; eiuſdem iuris conditioniſq; cuius Capua eſſe placuit. Eſt uero cælſus in urbe Cumana collis in cuius cacumine fuit templū apol

Templum Apollinis. linis: de quo Vergilius, Arces quibus altus Apollo præminet. Et quidem nūc ea in urbe quam uidimus omni deſtitutam habitatore præter rupes ſaxo ſtupendas uiuo pinnæ cernuntur murorꝫ excelſæ. & ubi Apollinis arx fuit ſacellū eſt chriſtianū & ipſum uetuſtate conſumptū: nihilq; extat integrum niſi cauerna fronti

Sibyllæ antrum. ſpitio decorata manufacto: quā Sibyllæ antrum fuiſſe ſocius itineris noſtri proſper camuleius

ſper camulei⁹ uir doctus eam ingreſſus quibuſdam coniecturis affirmauit. Fuit quoq; cumis propinqu⁹ ad tria milia paſſus Hamarũ locus ſacer: de quo Liuius uigeſimotertio Capani adorti ſunt rem cumanã ſuæ iuriſdictionis facere primo ſollicitantes ut ab Romanis deficerent: ubi id parũ proceſſit dolũ ad capiẽdum eos comparant. Sacrificiũ ad hamas nocturnũ erat: huius uero olim celebris loci mons arduus qui a balneis nũc tripergulanis uix mille quingentos abeſt paſſus ruinis ad uerticem tegiť conſpiciendis: & quibus nulla eſt propior tripergulis hominũ habitatio aut cultura, ad partẽ uero: qua cumæ ſpectant in auernum & baias diſtat pariter ab utriſq; urbibus fornix lateritio opere ſublimibus colũnis ſuſtentatus cuicũq; Romano operi cõparandus. Abeſt deinde qnto a cumis Miſenus mons Vergilii carmine celebratus, Et nũc Miſenus ab illo dicitur. Eidemq; qua ſpectat in cumas lacunæ adiacent nunc mare mortuũ appellatæ: circa quas incontinentis ſupercilio ruinæ & fundamenta cernuntur eximia. Fuit nãq; locus in quo Suetoni⁹ tranqllus ſcribit Octauianũ Auguſtũ claſſem apud miſenũ in ſtituiſſe ingentẽ: quæ uerſas in tyrrhenũ mare imperii Romani prouincias hinc Galliam & utranq; Hiſpaniã inde Mauritaniã Aphricãq; & interiectas inſulas tutareť. Eratq; eius claſſis præfectus Plini⁹ Veronenſis: quãdo apud ueſeuũ mõtem incendio eſt abſumptus. Diſtãt a miſeni promõtorio hinc cumæ ſicut diximus qnto inde Lucrinus auernuſq; totidẽ mille paſſus: & cum a cumis uix quattuor milib⁹ & terreſtri uia abſit auernus illa quinũ undiq; milium maritima longitudo terram ambit omniũ olim Italiæ pulcherrimam in qua baiæ fuerunt ciuitas opulenta. Idq; omne ſolũ & ſi quinis ut diximus productum eſt milibus latitudine: tamẽ parũ uariata duo alicubi & minus alibi milia explet ut digiti unius ſpeciẽ præ ſe ferat: quo in terraꝝ ut ita dixerim digito tã multa cernunť: partim integra in ſubterraneis: partim ſuperius ſemiruta: partim in ruinas collapſa ueterum operum monumenta ut extra urbis Romæ mœnia nihil illi toto in orbe terrarum ædificioꝝ magnitudine ac pulchritudine par credam: exiſtimẽq; fuiſſe ut non iniuria dicat Horatius nullus in orbe locus bais prælucet amœnis. Quomq; miſenus e regione puteolos ſpectet. mare quo inuicẽ dirimunť ex Suetonii tranqlli in uita Caii calligulæ ſententia uix tria milia paſſus & ſexcẽtos implet: unde ſinus utrobiq; dictus olim baianus a miſeno in intimũ auerni ſinũ qnis & totidẽ ab auerno in puteolos milibus ẽ pduct⁹. Fuerit uero opoſum ſingula deſcribere q̃ aut digit⁹ ille terreſtris: aut ſinus baianus hẽt, ſed digniora q̃tũ fieri poterit breuiter attingem⁹. Primũ Miſenus ipſe mons qua in pmontoriũ coarctať. & ſi natura cauernoſus fuit: tñ tãtis excauatus eſt opeꝝ laborib⁹: tantis uel marmoreis uel lateritio & lapide quadrato cõpactis in ſublime ductis ſuſtẽtať colũnis: ut ubiq; penſilis uideať. erantq; ut apparet intus balnea: erãt natatoria: erant ad cœnas luxumq; triclinia, ſuperius uero incontinenti & qua uergit in prædictum miſenatium claſſis locũ fundamenta uiſuntur his qui non uiderint incredibilia: ubi piſcinam uulgo mirabilem dicũt, nam cũ ea pulchritudine ut cõſtat ædis deſuper deſtructæ fundamenta fuerint pars hæc extans ſubterranea ſublimibus ſuſtẽtata lateritiis

Hamæ
Miſenus mons.
Baiæ.c.
Suetoni⁹.
Sinus baianus.
Piſcina mira.

PP

lateritiis columnis ducentos quinquaginta longitudine centūq; & sexaginta latitudine passus patet, & ita est integra ut noua uideatur: quā Lucii luculli domū quæ illi erat in baiano fuisse tenemus, & qa in loco omnium Italiæ callido est sim uidet esse illa de qua Plutarchus scribit Lucullū per bellem cum Cn. Pompeio ac Marco Cicerone & plærisq; illius sæculi principibus uiris iocatum fuisse cū ipsis omnibus Romanis in Lucullano nūc frascato apud Lucullū æstate cœnantib⁹ Pompeio imperitiā ædificandi in Lucullo damnāti q̄ domū pulcherrimā sumptuosissimāq; nimis multis porticibus fenestrisq; apertā æstati quidem idoneā sed hyemi omnino inhabilem fecisset. illi respondit uirtuti suæ pompeium detrahere qui grues se prudentiores existimet æstiua loca hyemaliaq; alternis inhabitantes. Sese enim dicit qui hāc in Lucullano æstati idoneā fabrefecerit: alterā in semper uernāti baiano hyemalem pulcherrimāq; exædificasse. sepulchra uero & uillarū aliorūq; monumento℞ uestigia partim omnino prostrata: partim semi integra tam multa eo in quinū miliū peninsulæ & digiti territorio cernuntur: ut continuatā ibi urbem potiusquā dispersas per agrum uillas fuisse appareat. Sed iam sinū describamus Baianū: de quo nihil est quod admirabilius dicere possimus q̄ q̄ omnia eius littora decem milia passus a miseno ad puteolos in circuitu protensa ædificiis & q̄dem omniū quæ raro alibi uiderimus maximis contecta ac continuata fuerūt: quom eo℞ pars collib⁹ imposita cælsissimis & in apertum prominentib⁹ pelagū brachiis sustentata fuerit insanaℹ moliū opere in profundissimū mare iactis. Extant tamen aliqua pene integra thermæ scilicet ad ipsum baianum sinum intimū: qui unicus nūc locus priscā baiani appellationē memoriāq; conseruat. Sūt & aliæ pene similes thermæ illis propinquæ: quarum cōditoris & nominis notitiā habere nequimus. Sed balneū longe infra auernum petentibus & Lucrinū est obuiū nedum ædificii structurā sed & picturā quoq; aliqua ex parte integram conseruans: in quo uersuum pars pictorum extat: ex quo℞ uerbis carptim lectis coniicere licet id fuisse Ciceronis balneum: cui id carmen libertum eius ascripsisse Plinius asserit. Supraq; illud idem Ciceronianū aliud est balneum in lōgam tortuosamq; fossam saxo excauatum: quod sine aliquo aquæ calentis usu solo uapore sudores prouocat copiosissimos: & sicut ferunt medici saluberrimos. Fuit uero maioribus thermarum huiusmodi usus quas ab actu fricandi tergendiq; necessario frictolas appellarunt: easq; æque ac balneas uiduis & uirginib⁹ christianis euitādas esse gloriosus ecclesiæ doctor Hieronymus admonuit. Tritolam nunc corrupte appellant. Incipitq; ad eam sinus baiani partem Lucrinus esse, De quo in Vergiliani uersus expositiōe: An memorem portus lucrinoq; addita claustra. Seruius sic habet in baiano sinu campaniæ contra puteolam ciuitatem lacus sunt duo Auernus & Lucrinus: qui olim propter copiā piscium uectigalis magna præstabant. Sed quom maris impetus plærunq; perrumpens exinde pisces excluderet & redemptores grauia damna paterentur: supplicauerunt senatui & profectus Cæsar ductis brachiis exclusit partem maris: quæ ante infesta esse consueuerat reliquitq; breue spatium per auernum quo

Marginal notes: L. luculli domus. — Grues. — Baian⁹ si. — Thermæ baiāi sin⁹. — Sudorie. (manuscript) — Frictolæ — Lucrinus. — Auernus. — Cæsar.

num quo & copia piſcium poſſet intrare & fluctus nō eſſent moleſti: quod opus Iulium dictum eſt. de eodem Suetonius portum Iulium apud baias immiſſo in lucrinum & auernum mari lacum effecit. Et Seruius in uergiliani uerſus expoſitione diuinoſq; lacus ſic dicit Auernus & Lucrinus lacus antea ſiluarū denſitate ſic ambiebantur ut exhalans inde per anguſtias atquæ ſulphureæ odor ſuauiſſimus ſuperuolantes aues necaret: unde & Auernus dictus. Quam rem Cæſar audiens deiectis ſiluis amœna reddidit loca. & infra in Vergilianum uerſum Acheronte refuſo. Acheron fluuius dicitur infernoꝝ. Sed conſtat locū eſſe haud procul a bais undiq; montibus ſeptum: adeo ut nec orientem ſolem poſſit aſpicere nec occidentem ſed tantū meridionalem Baiani ſinus latitudinem de qua diximus. Suetonius in Calligulæ uita ſic oſtendit, Baianum medium interuallum & puteolanas moles trium miliū & ſexcentorū fere paſſuum ponte iunxit contractis undiq; onerariis nauibus & ordine duplici ad ancoras collatis ſuperiecto aggere terreno ac directo in appiæ uiæ formā. per hunc pontem ultro citroq; commeauit biduo continenti primo die falerato equo inſignis quoq; ciuica corona & ſcutum tenens & gladio aureoq; clamyde poſtridie quadrigario habitu curriculoq; biiugi famoſorum equoꝝ, ſed & Nero illius ſucceſſor maiores circa baianum excogitauit inſanias: de quo Suetonius inchoabat piſcinam a miſeno ad auernum lacū contectam porticibus quaſi concluſam: quo quicquid totis baias calidaꝝ aquaꝝ eſſet conuerteret. foſſam ab auerno oſtiam qua nauibus necnon uia iretur longitudine centū ſexaginta milium latitudine qua contiguæ quinque remes cōmearent. De eodēq; ſceleſtiſſimo imperatore Suetonius agrippinā matrem litteris baias euocauit ad ſolēnia quinquatrū ſimul celebrāda: datoq; negocio tetrarchis q liburnicā qua aduecta erat uelut fortuito concurſu confringeret protraxit conuiuium, ſed quom nando euaſiſſet iugulari fecit. Seruius Vergilianum exponens uerſum, Inferniq; lacus dicit Lucrinū & Auernū ſignificari: inter quos eſt ſpelunca per quam ad inferos deſcendebatur. Sed iam ſatis de uetuſtioribus ad recentiora ueniamus, Helius ſpartianus de Alexandro imperatore optimo Mammeæ chriſtianæ filio ſic habet, In baiano palatiū fecit cū ſtagno Mámeæ matri: quæ mā nea tūc dictū hodieq; uocatur, fecit & alia opera in baiano magnifica in honorem affiniū ſuoꝝ & ſtagna ſtupenda admiſſo mari. fuit baiano ſinui propinquus bauli locus Herculis. quē Seruius dictū putat quaſi bouali ꝙ illic habuerit animalia. hæc ſunt quæ de baiano ſinu ſiue uetuſta ſiue recētiora duximus dicenda: reſtat ut ea præſentibus applicemus ad frictolas nunc tritollam Lucrinus incipiebat, cernunt enim regione illius in littore brachia murorum quæ Cæſar ut uiolentū excluderet mare iecit. Auernus uero a Lucrino nunc ſeparatus eſt ꝙ breue ſpatiū a Cæſare relictū quo piſciū copia poſſet intrare mare ſuperinducta harena concluſit: quæ quidem clauſura diligentiſſime de induſtria conſeruatur ne creſcentes cedenti mari aquæ balneis afficiant: quæ uicus nunc tripergula appellatus plurima & ut medici perhibent omnium Italiæ ſaluberrima habet. Adiacent uero ea omnia auerno lacui ſalſum in aquis retinenti

Acheron flu.

Pons triū miliū.

Bauli.

Tritol'a

tinenti saporem: quas quidē aquas ita habet altas ut nullis etiam longissimis funibus saxo aut plumbo magni ponderis ad perpendiculū colligato eius profunditas tangi possit: mirūq; est cernere stupendi & insani operis ædificia quæ aut in circuitu auerni aut in eius aquis ripæ proximioribus fuerunt iacta: quom tamen uiæ silicibus in circuitum stratæ & aquarum formæ dulcium superioribus in collibus pœne sint integræ. Egressi depressa hæc Lucrini & auerni loca & puteolos petituri. Via incedunt sillicata ad quā undiq; maiorū supradictis ædificiorum in Baianū superne despectantiū ruinæ cernuntur quousq; ad uiam est uentum atellanam: quæ ab urbe Roma atellas per appiam & post ab atellis ducebat ad baias: qua quidē in uia haud longe a puteolis & baiano medioq; ad nūc aduersam spacio tam integra adhuc sunt ueterū operū monumenta ut si ostia addantur & fenestræ uideantur habitatione non incōmodā præstatura: eademq; uia ad baiani supercilium ubi sanctæ Mariæ sacellum est post tergum relicta maiorū etiam omnium quæ hactenus circa baianū descripsimus ædificiorū ruinæ in sublimi erecte cernuntur: quas incolæ belgermanū appellant. fueruntq; opera sicut litteræ pila incisæ marmorea ostendunt: quæ Tiberius Cæsar bello germanico fœliciter perfecto. unde germanicus est appellatus ad facti eius famam memoriāq; extruxit. Eiq; pulcherrimo etiā nunc operi proximum est pœne integrū extās theatrum cuius occasione factū esse dicit Suetonius ut cū celeberrimis ludis quibus Cæsar interesset Augustus senatoriū uirū frequenti consessu nemo recepisset: idem princeps spectandi modū correxerit. Dehinc sunt puteoli de qua ciuitate uetusta sic

Puteoli. habet Liuius in quarto exitu eius anni. Q. Fabius ex auctoritate senatus puteolos per bellum captū frequentari fecit: emporiūq; cōmuniuit: atq; præsidium imposuit. & infra de hānibale ad lacū auerni per speciem sacrificandi re ipsa ut tentaret puteolos descendit. sacro deinde pperato ad quod uenerat & dum ibi moratur peruastato agro cumano usq; ad misenū promontorium puteolos repente agmen conuertit ad opprimendū præsidiū Romanū. & infra. P. Cornelius Scipio Aphricanus & C. Lælius petus magna inter se cōcordia senatum sine ullius nota regebant & portoria naualiū capuæ puteolisq; instituerunt. & infra consul atinius tulit ut quīq; coloniæ in horam maritimā deducerentur: quarū una fuit

Helius spartianus. deducta puteolos. Helius spartianus dicit Adrianū imperatorē quom mortuus esset apud baias sepultū fuisse puteolis in uilla Ciceroniana: ubi Antonius successor templū pro sepulchro ibi cōsecrauit. Puteolis nostro ordine transmissis locus occurrit medio inter ipsam & urbē Neapolitanā spacio fama apud ueteres

Villa Luculli. celebratus. nāq; uilla quā Plutarchus tradit Luciū Lucullū habuisse prope Neapolim. & apud eam montē excidisse: atq; ita excauasse ut mare introduceret: un-

Mons excauatus. de. Cn. Pompeius & M. Cicero illū appellare soliti fuerūt Xerxem togatum: ea est cuius ruinæ ingentes balneo supereminēt agnani dicto quāq̄ nō balnea loco sed

Xerxes togatus. alteræ sunt frictolæ supioribus meliores: & qui rerū huiusmodi magnarū ingenio uiribusq; factarū peritiā habent facillime scissurā præuiderit. intelliguntq; manu factam unde defossus reiectusq; mons uiā præbuit. nunc etiā leui opera reparabilem

bilem

bilẽ qua mare nunc agnani lacũ ita impleret: ut ad uillæ muros porticusq; naui gari posset: ꝓcedentesq; eo itinere ad cauernã perueniunt griptã nunc appellatã: ubi pausilippus mons pulcherrimus olim sicut Plinius tradit uillis habitatus ad sexcentos passus excauatus planũ uia puteolana curribus iter præbet. quis autẽ ad memorabile opus fecit ignotũ est nobis qui tamen legimus factam apud Senecam cordubensem ipsius loci mentionem epistola quinquagesima septima ubi dicit excepit me cripta neapolitana nihil illo carcere longius: nihil illius faucib⁹ obscurius: quæ nobis præstant non ut per tenebras uideamus: sed ut ipsas cernamus si loc⁹ haberet lucem puluis auferret. in aperto quoq; res grauis & molesta: quid illic ubi in se uolutatur & quom sine ullo inspiramento sit inclusos in ipsos a quib⁹ excitatus est recidit. & Donatus in Virgilii expositione tradit ipsum poetam sepultum fuisse Neapoli uia puteolana ad secundum lapidem: quod sepulchrum circa prædictam criptam sæpe quæsitum nequiuimus inuenire. Sequitur Neapolis urbs uetusta atq; præclara: cuius originẽ Liuius in octauo refert in cumanos his uerbis palepolis fuit haud procul ubi nunc Neapolis est duabus urbibus idem populus habitabat: cumis erant oriundi: palepolimq; quã teneret græci dicit infra Liuius a Publio Plantio consule captã fuisse. & infra iam publius inter palepolim neapolimq; loco opportune capto diremerat hostibus societatẽ auxilii mutui. & infra idem dicit Neapolim auxilio nolanorũ romanis deditã fuisse. usi uero sunt semper postea Neapolitani erga romanos & alios dominos constantissima fide: primum romana republica cannensi clade consternata cũ adiectionem iam hyeme impendente cõsisteret bellum neapolitani legati romã uenerunt ab his quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam delatæ: quas quidem senatus contra morẽ suum accepit: & neapolitanis gratias egit. Quomq; Hãnibal Neapoli summopere potiri quæsiuerit: neapolitani in romanorũ partibus præstiterunt. Liuius in xxiii. de Hannibale ipse per agrum campanũ mare inferum petit oppugnaturus neapolim. ut urbem maritimam haberet. & infra. Hannibal capua recepta cum iterum neapolitanorũ animos partim spe partim metu nequicquam tentasset in agrum nolanum exercitum duxit. & infra quarto Inde ad populandum agrum neapolitanum magis ira q̃ spe potiundæ urbis duxit. Floruit autem semper postmodum Neapolitana urbs Romana re sub cõsulibus & pariter sub principibus integra: adeo ut apud eã graues uiri animorum a curis laxamentum quærerent: & discoli lasciuiæ diuersoriũ. Suetonius de Nerone, Reuersus e Græcia Neapolim ꝙ in ea primũ artem musicam protulerat albis equis introiit disiecta parte muri. & infra, Nero de motu galliarũ neapoli cognouit die ipso quo matrem occiderat. Sed & uiros uidemus litteris celebratos, Virgiliũ diu Titum Liuium aliquando. & Horatium Neapoli moratos fuisse. & Seruius asserit Virgilium scripsisse georgica Neapoli: quã Parthenopem appellauit: ac otii ignobilis notauit. Franciscus quoq; petrarcha præstanti uir ingenio a Roberto rege neapolitano gallicana oriundo progenie rogatus Neapolim bis se contulit nulla q̃dẽ maioris lucri spe suasus: q̃ ut optimo atq; humanissimo regi do-

*Cripta neapo.* — *Neapolis.* — *Virgilius.* — *F. Petrarcha.*

ctos & uirtuosos uiros unice amanti gratificaretur:eamq; uim habuit inita inter diuitem regē & doctum integrūq;:sed rerū inopem uirum:& tamē animo & uirtute diuitem poetā:ut per unicā eiusmodi amicitiā conseruatus nunc uiuat rex Robertus. Nam quod omnibus in quoꝝ manus hæc uenient faciliter ostendere: ac quoad uixerimus probare poterimus extra urbem Neapolitanā paucissimi ac pene nulli sunt uiri quantūuis docti:qui Robertus rex quis & unde aut quo tēpore fuerit alia nouerint ratione uel causa:q̄ q̄ eum in amicissimi Francisci petrarchæ operibus siue latinis siue uulgaribus legendo recognouerūt. Seruius in Virgiliani uersus expositione, Nec tu carminibus nostris indictus abibis Oebale:dicit Oebalus filius est Thelonis & nymphæ Sebetridis, Hic autem est iuxta Neapolim: sed thelo regnauit capreis:filiusq; eius trāsiit ad campaniā & multis subiugatis populis suū dilatauit imperium, At postq̄ Romani imperii inclinatio cœpit crebrescentib⁹ barbarorū insultib⁹ Neapolitani ptes Romanoꝝ pro posse supraq; secuti sunt.& quod in historiis copiose ostēdimus ut rex Vādaloꝝ Gensericus classe ingenti ab Aphrica ducta Romanā urbē captā spoliatāq;:& omni humano habitatore destitutā reliquit:q & Capuā quoq; euertit. Ad Neapolim uero quom uenisset:eā diu obsidione pressam cape nequiuit. Paucis ab inde annis Belisario Iustiniani impatoris duci adeo constanti animo restiterūt Neapolitani:ut quom postea per lapideū aquæductus foramen scalpris dilatarū urbs in eius potestatē facta esset, Neapolitani sola principis humanitate ab excidio sint seruati. Multis postea intereictis annis quom sarraceni oēm oram maritimā quæ a Gaieta regiū usq; protendit per bellū optinuissent, Neapoli quoq; sunt potiti: quā ad annos triginta posséderūt:quousq; Ioānes decimus pōtifex romanus uir excellentissimus pellendis Italia sarracenis animū adiecit: quo hortāte & auxilia sumministrāte neapolitani omniū primi id diu inuisum abiecerūt iugū :secutiq; eius urbis exemplū cæteri campaniæ lucaniæ & brutioꝝ populi eam scilicet incolentes oram quæ a Neapoli continet freto siculo dn̄io sarracenoꝝ abiectoi sese in christianā uindicarūt libertatem. Qua afflicti clade sarraceni auxiliaribus copiis ex Aphrica Mauritaniaq; accersitis oppida & urbes quæ sibi erant in Italia reliquæ præsidiis confirmatas maioribus retinere conati sunt phormias minturnas sinuessam uulturnū linternū cumas atq; baianū naui puteolani neapolitanis ab initio in rebellione consenserāt. Præstitit uero pseuerauitq; sanctissimus pontifex in sua expellendæ barbariei æternis digna laudibus uolūtate:& Italos omnes quā tumuis inter se aliis rationibus laceros atq; discordes in fidæi christianæ tutelam orando suadendoq; magis quā q̄ nequisset iubendo armari optinuit. Quibus in magnū coactis exercitū pontifice Ioanne duce uentum est ad minturnas.& quod in eius urbis descriptione diximus prœlium apud eam gestū est:in quo sarraceni maxima clade superati sunt.unde factū est ut ea gens impia & non magis christiano q̄ Italico nomini inimica regionē prædictā a phormiis ad baianū : & qcqd urbium oppidorū munitorū locorum in ea præsidiis optinebant incendiis & toto conatu reliquerint dirutū adeo ut ea quā hucusq; uix conādo potuimus singulis in locis

Robertus rex.

lis in locis ad nominis antiqui notitiam perducere manserit solitudo. Aucta uero est semper postea opibus urbs Neapolitana: & fœliciter sub Ioanne decimo inchoatas in barbaros inimicitias fœlicissime retinuit. Nanq; quom Leonis quarti papæ temporibus sarraceni sanctorum Petri & Pauli apostolorum utrasq; urbis Romæ basilicas ui captas incendio absumpsissent urbemq; Romam diu obsessam capturi uiderentur nullis maioribus ex omni Italia quã Neapolitanorum uiribus & seruata est Roma: & barbari sunt expulsi. Nimis multa huic operi & loco essent illa quæ de Neapolitanorum uariis casibus scribi possent dum Guiscardis Germanisq; & Gallicis regibus qui Neapolim a trecentis annis regia ornarunt dignitate obedientissime patent: sed omnes eorum laudes accumulat gloriosa calamitas in magnam conuersa fœlicitatem dum pro seruata gallico Andegauensi principi Renato fide durissimã ab Alphõso aragonum rege obsidionem pertulerunt: quousq; pari cum Belisarii temporũ euentu per aquæductus cuniculum ab ipso rege captiatq; ad hanc in qua nunc beati florent fœlicitatẽ eiusdem regis præsentia clementiaq; seruati sunt: ut non immerito is rex triumphi consuetudinem diutissime intermissam longo tandem postliminio in Italiam reuocauerit. Habet urbs neapolitana basilicas mœnia & arces & publicas priuatasq; ædes superbas & cæteris Italiæ maioribus comparandas: in quis præclarum est uirginis Claræ monasteriũ: quod a sancta Aragone regina Roberti regis inclyti uxore ædificatum facile omnia Italiæ monasteria antecellit: eique proximum esse uidetur sancti Martini extra urbis mœnia cartusiense cœnobium ædificii magnificentia pulcherrimum. Constat tamen arcem unã castellum nouum appellatum mari imminentem Alphonsi regis laude & memoria dignum opus cæteris quæ in Italia nunc extent ueteribus siue nouis operibus monumentis & structuris præferendum esse: si turrium eius murorumque altitudinem & crassitudinem & pulchritudinem siue aularum cubiliumq; & singularum eius partium amplitudinem & ornamenta peritus eiusmodi rerũ existimet. Ornata fuit Neapolis patrum nostrorum ætate Bonifacio nono pontifice Romano ex Tomacella gente oriundo: qui primus nonmodo urbem Romã: sed & ipsum quoq; pontificatũ in dominii potestate continuit. Pauloq; post alterum Neapolis pontificem Romanum habuit Ioannem. xxiii. ex gente Cossea: quẽ alioquin prudentẽ Sigismundus imperator in Germaniã seductũ a concilio Constantiensi pro ecclesiæ facienda unione priuari curauit magno item per id tpis ornamento Neapolitanæ urbi fuit Ladislaus rex Galliæ regum prosapia Neapoli genitus & nutritus: qui militiæ omnino deditus præter id Neapolitanũ omne regnum armis quæsitum: urbem quoque Romã Perusiãq; & Assisiã de iuribus ecclesiæ & Cortonã de Etruriã cœpitq; quã uendidit florentinis: constansq; fuit omniũ eius ætatis prudẽtiũ opinio ipsum Italico regno: & quod postea facillimũ erat imperio Romano nisi florentẽ eum mors intercepisset breui potiturũ fuisse. Neapolitanæ urbi secũdũ litus põpei a uetustis scriptoribus primi describunt: qui uicus olim fuit amœnissimus Romanisq; gratissimus: adeo ut. M. Cicero legem de qua sæpe diximus dissuadens tulli agrariam

Ladislaus rex.

aegre ferendū ostendat Pompeios a deceuiris uenundari: & quia doctos qui hoc tēpore Neapoli apud regē in prætio habentur errare uidemus Pompeios & herculaneū ubi nunc turris est octaui fuisse affirmantes uetus testimoniū ostendendo certius pompeiorum loco afferemus: primūq; dicimus ubi nūc annunciata & castellum est ad mare Pompeio uicū oblongū uillisq; speciosissimis frequentissimum fuisse. Liuius ī nono. Per idē tps classis Romana a P. Cornelio quē senatus maritimæ oræ præfecerat in campaniā acta: quom appulsa Pompeios esset socii nauales ad populandum nucerinum agrum profecti facta præda exuti sunt: qui ergo nucerinum prædaturi fuerūt agrū nauales milites, Sarni ostia potius ingredi oportuit q̄ ad distantem sexto miliario turrim octaui facere extensionē. Herculaneū uero ulterius & multis distans milibus fuisse infra ostendemus: & quidē turris octaui nominis noui uicus: cui distantia ab urbe Neapolitana dederit appellationem nullas habet uetustatis reliquias præter supioris Plinii mortis locū: quē ibi fuisse necessariū tenemus. Nulla.n. in parte alia uesevui montis incendia quibus imprudenter inspiciendis Plinius est necatus naui potuerunt adiri: & quidem ea omnis ora ubicūq; saxa etiā in littoris supercilio terræ supeminēt incendii uestigia ostendit adeo certa: ut nihil præter flammā fumūq; desit: quo illa passim nunc etiā ardere aduena suspicetur: fuitq; id incendiū de quo Suetōius Tranqllus in Titi Vespasiani uita sic dicit, Quædam sub tēpore tristia acciderūt ut conflagratio uesevui in cāpania curatores restituendæ cāpaniæ consularium numero sorte duxit bona oppressorū in uesevuo: quorū hæredes nō exstabant restitutioni afflictarū ciuitatū attribuit. Veseuū uero montē uitium agrorūq; cultura ditissimum nunc appellāt summū q; in cōspectu Neapolitanæ urbi positus: & hinc campis inde mari maiore parte circūdatus uidet esse summus. In mediterraneis campestribus quæ ad uersum urbem uesevuūq; montē interiacet: duo extant loca ueterum memoria celebrata, Meredaniū olim nunc Marlianū oppidum & urbs acerræ: de aqua Liuius .xxiii. Hannibal acerras cœpit uacuas & incendit. & libro .xxvii. acerranis permissū est ut ædificarent quæ incensa erant: ad quam historiam allusit Vergilius in georgicis ubi terras laudans culturæ excellentioris dicit, Talem diues erat capua & uicina uesevuo ora iugo: & uacuis clanius nō æquus acerris. Quo in loco Vergil. id quod supradiximus de terra leboris innuit omnē eā regionem quæ undiq; clanio amni adiacet lrborinā olim appellatā feracissimi esse soli: sicut de ea Plinium scripsisse ostendimus: qui tamē de terris tractās ad sationem uitium optimis dicit cāpaniā ubiq; optimā uitibus esse: quæ tenues exhalat nebulas & cretam in pompeianorum agro ac argillā cunctis ad uineas generibus anteponi: quoniam excipit cū illis inuicē sabulum albū. Sed iam uentū est ad superiorem clanii amnis: partem: quom ab acerris distet quattuor milia passus Suessula oppidū nunc uacuū: iuxta quod sicut a principio diximus fontem is fluuius habet. Sarnusq; post hac nobis describendus ordine uidet occurrere quom cætera explicuerimus de Suessula: de qua Liuius in septimo. Tertia pugna ad Suessulam commissa est: qua fugatus a M. Valerio Samnitiū exercitus. & in .viii. Cumanos Suessulanosq; eiusdem iuris conditionisq;

Vesevus mons.

marlianū Acerræ.

Suessula oppi.

ris conditionisq; cuius capuā esse placuit.& infra, Inter Capuam & Suessulam castra castris conferamus.& libro.xxiii. Hannibal super Suessulam per montes Nolam peruenit.& infra. M. Claudius proconsul ad eū exercitū qui supra Suessulam nolæ præsideret missus. Et inferius claudiana castra erant supra Suessulā. Sed iam aliqua de cāpanis propter dimidiatū in Samno sicut ostendimus nulturnū superius omissa repetenda sunt. Ea in parte ad quā Sabbati amnis stipite utrinq; descripto Samniū omne finitum esse ostendimus. Isclerus sequitur omnium campaniæ hac in parte fluuiorum primus in nulturnū supra capuam quinto ferme miliario cadens qui isclerus ex montibus Caudinam uallem claudentibus ortum habet.& inter sonitellam fluuium superius in Samno descriptum:& ipsum iscleru m sunt montes altissimi:in quibus primum est gripta oppidum cui supereminet mons nūc tabor olim taburnus:quē Seruius Vergilium in georgicis exponens campaniæ montem esse dicit:qui uites ab industria contra naturā alat. Et idem super uersu item Vergilii æneidos.xii. A c uelut ingenti sila summoue taburno:dicit taburnus mons est campaniæ:ualli autē ex monte taburno in isclerum uergenti imminet collis pacis:& uallis quam isclerus efficit dextrorsum habet lunatulam & ducentium. Superiusq; in monte est Airola nobile oppidū comitatus titulo insigne duobus miliaribus a furculis caudinis distans ptinent:in hæc usq; loca montes ardui capuæ ad aduersam regionem imminentes:qui & longiusculo tractu ad Nolam uirbem ferunt tiphata olim appellati: in quibus oppida sunt Meronida caserta comitatu insigne magdalonū & superius duraganum: in proximaq; ualle furculis caudinis superiore argentū est:& infra manlianū uetusti ut diximus nominis oppidū. Proxime ad mediū montem est cancellum oppidum superius forinū. Sunt uero hi montes tiphata de quibus sic habet Liuius in .vii. Nam Sānites omissis sidicinis ipsam arcem finitimorū cāpanos adorti:unde æque facilis uictoria prædæ atq; gloriæ plus esset. Tiphata imminētes capuæ colles cū præsidio firmo occupassent:descendūt inde quadrato agmine in planitiē quæ inter Capuā tiphataq; interiacet. Et idem infra prœlium ad tiphata atrox in quo oculos Romanis ardere dixerūt. Fusi cæsiq; Samnites. Et libro.xxiii. Hannibal ad tiphatis castra habebat qui rapidū currens gracchum nō inuenit:& infra, Inter Capuā castraq; Hannibalis quæ in tiphatis erant:& in inferius Hannibal præsidio medio relicto in tiphatis profectus cum exercitu toto:& libro.xxiiii. Hannibal profectus arpis ad tiphata in ueteribus castris super Capuam consedit. Liuius item libro.xxvi. Cornelius petus Scipio aphricanus. C. Lælius Petus sub tiphatis capuæ agrum uendiderūt. A d eiusdē montis decliuia quæ auersa a capua regione in caudinæ uallis suprema desinere incipiunt Saranū est oppidū a sarno fluuio ibi fontes copiosissimos habente dictū:in quibus fontibus scribit Plinius ligna & folia quom ceciderint in lapidēs durescere. Sed inter eos fontes & uesuuū montem longe supra a nobis descriptum. Nola est urbs uetustissima & in historiis celebrata:quam Iustinus a Iapygis conditam fuisse asserit:cuius agrū esse fertilissimū Vergilius in bucolicis sic scribit:talem diues arat capua & uicina uesuo

Isclerus fluuius.

Tabor.

Taburnus

Airola op.

Tiphata montes.

Sarnum op.

Plinius.

Nola.

nola iugo:licet ora posuerit pro nola:nolanis sicut Seruius scribit iratus:quia eum aut hospitio non acceperant:aut aquulam noluerant ei concedere in suum agellum uesuui radicibus subiectum deriuandum. Liuius in.ix. In campaniam reditum maxime ad nolam armis repetendam:quæ capta est a.C.Liuio consule. & libro.xxiii. Hannibal capua recepta cum iterum Neapolitanorum animos partim spe partim metu necquicquã tentasset:in agrum nolanum exercitum duxit. Item infra. M. Claudius proconsul ad eum exercitum qui supra Suessulam nolæ præsideret missus. Item inferius & nolæ sicut priore anno senatus Romanorum plæbs Hannibalis erat. Item inferius eadem æstate Marcellus ab nola quam præsidio obtinebat & inferius Hannibal præsidio modico relicto in tiphatis profectus cum cætero exercitu ire nolam iam pergit. Et libro.xxiiii. Aduentu Hannibalis nolana mota est plæbs. Liuius. Item libro.iiii. de nonagesimo. Sylla nolam in Samnio recepit:& agros eius legionibus diuisit. Si autem Liuius hoc in loco nolam in Samnitibus annumerauit:minime mirandum quod eo in sociali bello quod tunc is scribebat Nola uicinis Samnitibus ita obstinate consenserat:ut ex ea regione haberi potuerit. Suetonius Tranquillus mortem Octaui Cæsaris Augusti describens eum dicit a capreis nolam delatum in eodem cubiculo in quo pater Octauius obiisse:& centuriones eum a Nola bouillas humeris detulisse. Plinius uero Sarni descriptio cuius bis supra a nobis est inchoata in mare inferum cadit ad loca annunciatæ nunc proxima. ubi olim Pompeios fuisse ostendimus. Isque fluuius de quo Vergilius in septimo & qua rigat oppida Sarnus & nocturnæ auræ editor a Lucano appellatus nunc dicitur Scafati a scafis: quæ ibi tenentur uiatoribus in agrum nucerinum traiiciendis. Nam proxima ad quattuor mille passus est urbs Nuceria: quam. M. Cicero legem dissuadens agrariam Rullo Cornelio propositam quæritur in decem uirorum libidinem peruenturam. His uerbis Neapolim Pompeios Nuceriam suis præsidiis deuincient. Liuius autem libro xxvii. sic habet Nucerini Atellani quia id maluerant Atellani callatiam migrasse iussi. Nuceriæ dextorsum montes imminent:in quorum medio oppidum est a situ nomen nactum:inter montes enim appellatur:uallisque his montibus sinistrorsum proxima sanctum Seuerinum habet nobile oppidum: a quo clara eius cognominis familia originem habet:eaque uallis omnigenum fertilis frugum: uinis præsertim uermiculis abundat. Ad infimam uero eius uallis partem apud oppidum quod aqua malorum appellatur fluuius est:qui paucis delapsus passuũ milibus hiatu terræ absorbetur: & post centesimi ferme passus spatium integer & quantus fuerat in amplam scaturiginem euomitur. Cauaq; urbs a situ appellata ualli & fluuio dextrorsum in monte imminet:sed a Nuceria urbe ad prædictas cauas progressi montes dextrorsum linquimus cælsos amplissimosq; in mare inferum excurrentes:& promontorium facientes quod Mineruæ cognomẽ priscis temporibus habuit:nunc ab amalphi oppido appellatum:cuius oppidi nomen nullo in ueteri loco inuenimus:primaq; eius loci mentio nobis occurrit ubi in historiis ostendimus ad annum salutis quintum uigesimũ undeciesq; centenũ

Sarn⁹ flu.
Scafati fl.
Nuceria.
S. Seueri. op.

Othonē imperatorem theotonicū ab Innocētio secundo pōtifice romano cōtra Rogeriū Siciliæ comitē fuisse uocatū, Rogerioq; Italiæ continenti pulso amalphim ciuitatē & riuellū cū castellis circūuicinis spoliatū fuisse. Sed fama est qua amalphithāos audiuimus gloriari magnetis usum: cuius adminiculo nauigātes ad arcton diriguntur Amalphi fuisse inuentū: quicquid uero habeat in ea re ueritas certum est id noctu nauigandi auxiliū prisci omnino fuisse incognitū. Nam licet legamus hispanos ad hesperi syderis directionem nauigasse in Italiā. Vnde sicut operis principio diximus, Italia hesperiæ appellationē habuit: nullū tamen ad eam rem cælo nubibus obscurato a magnete aut ab alio instrumento petebat auxiliū: ipsis uero in montibus amalphithanis uini oleiq; feracissimis qua in mare inferū desinunt: & meridianū excipiūt solē: regio est omniū Italiæ amœnissima cedri maliq; quod arātiū uocitamus & punicorū cæterorūq; malorū ferax: qb9 Neapolitana urbs imprimis gaudet: suntq; hoc in pmōtorio pter amalphim oppida in mare pariter uersa maius & minus noīe appellata: inde caput ursi & ulterius ueterū uicus uillis amœnissimis habitatus. Post pmontoriū est Salernū urbs ad silerim fluuiū oriturq; is fluuius in appenino qua in parte drumentū in mare superū currens suos habet fontes uallem nunc describi oportuit: quā siler amnis sinistrorsum a mari ad appeninū oppidis alicubi castellis & uicis habitata habet. Sed eam dexteram quæ simul Lucaniæ regionis cōtiguæ descriptionē aggressuri describemus ut montes Lucaniæ excælsos & plæraq; insuperabiles melius ostendamus. Sunt.n. illi de quibus dicit Liuius in.ix. quom difficultates enumerans quas inuenturus fuit Alexander magnus si in Italiam traiecisset interrogat quis illi habitus fuisset Lucanos montes & saltus Apuliæ cernenti. Sed iam Apuliæ manum apponamus.

Otho ip.

Salernum

Blondi Flauii Forliuiēsis Italiæ Illustratæ Apulia Regio quartadecima.

OPortuit supra samnitiū regiōe ad Tiferni amnis dexterā a nobis expedita ad eiusdē fluuii sinistrā trāsire: & ibi inchoātē Apuliā exordiri: sed cōnexā sicut ostēsum ē samnio cāpaniā pus describere coacti fuimus. Itaq; ad Apuliā finita cāpāia redeūdū ē eā regionē a duce eiusdē nois sic appellatā ptolomæus bifariā diuidit ut Apulos daunos & tifernos ad bainū urbē penœticos ī de usq; ad salētinos esse uelit. Serui9 uero ī octauo Vergilii uerba exponēs Diomedis ad urbē sic habet Diomedes tēuit ptes apuliæ i & edomita oī Gargāi mōtis multitudīe ī eodē tractu multas cōdidit ciuitates Beneuentū eqn tuciū & arpos quæ & agrippa est dicta: ps uero ad quā Vergilius facit missum fuisse mesappū mesappia & pecēna a fratre. Itē daunia a dauno rege gesta ī Apulis referre operosum esset: sed aliq̄ ex more nostro sūmatim attigemus. Apuli prius bello q̄ amicitia romāis noti fuerūt. Nā Liuius libro octauo dicit. C. Sulpitio. Q. Aemilio cōsulibus ad defectionē sannitiū accessisse nouū Apuliæ bellū: cuius tūc ager sit uastatus: & libro.ix. Publiū cōsulē in Apuliā profectum

Apulia.

Apuli.

fectũ aliquot expeditionibus populos aut ui subegisse:aut cõditionibus in societatẽ accepisse.& infra, Inclinatis semel in apulia rebus reatini quoq; apuli ad nouos consules.Q. .Iuniũ bubulcũ.Q. .Emiliũ barbulã fœdus petitũ uenerũt pacis per omnẽ apuliã præstandæ po.R o.auctores.Id audacter spondendo impetrauere ut fœdus daretur neq; ut æquo tũ fœdere:sed ut in ditione po. R o.eẽnt. sicq; apulia est perdomita libro autẽ decimo.Magnus motus seruilis eo anno in apulia fuit:tarentũ prouinciã.L.postumius prætor habebat: is de pastoꝝ cõiuratione qui uias latrociniis pascuaq; publica infesta habuerant q̃stionẽ seuere exercuit:ad septẽ milia hominũ condemnauit:multi inde fugerũt de multis sumptũ est supplicium.Sunt prima apulorũ ad tiferni sinistrã oppida cãpus marinus in litore &'intus decio miliario latinũ nouũ oppidũ alteri suffectũ uetustissimo eiusdẽ nominis ꝓxime ad duos mille passus demolito de quo Liuius libro.xxii. post descriptã Hãnibalis fugã ab agro falerno sic habet hãni.ex pelignis flexit iter retroq; apuliã repetẽs galeranũ ꝑuenit ad urbẽ dictator in larinate agro castra communiuit.C.Cæ.ĩ cõmẽtariis.Inde Cæsar septẽ omnino dies ad corfiniũ cõmoratus:per fines marucinorũ frentanoꝝ & larinatũ in apuliã ꝑuenit. Quarto supra larini ueteris ruinas miliario est casacalẽda oppidũ cui ad duos mille passus ꝓxime sunt ruinæ Gerionis oppidi uetustissimi:de quo Liuius libro.xxii.quoad gerionẽ iam hyeme impendẽte consisteret bellũ:neapolitani oratores uenerũt romã & infra q̃ diu pro gerionis apuliæ castelli inopis tanq̃ pro carthaginis mœnibus pugnauit.Superius sunt louenisculum morronum castellum lineum petrella mõs saganus Iacobi copiarum ductoris egregii patria a qua cognomẽ habet.inde coacta rochetta ratinum bussum baranellum uinculatorium:quod a bouiano & tiferni amnis origine quinq; milia passus abest.Medioq; in montiũ a mari ad bouianum tractu montiagano ad sinistram quarto proximum est miliario cãpus bassus a quo oppido patria quoq; & cognomen habẽt comites campi bassi : quorum Carolus copias cum prudẽtiæ & fortitudinis laude ducit. A tiferno autem fluuius nũc fortorius uiginti milia passus in littore distat. Qui quidẽ fluuius in mare se exonerat prope lacum lesinæ appellatum passus quadraginta milia ĩ circuitu complexum.Lesinaq; oppidum quattuor a mari milibus distans lacui cui dat nomẽ mille passibus est propinquum.Intus autem quarto supra lesinam miliario proximum est ad mille passus amni fortorio & arduo in colle oppidum in regione egregiũ Serra capriolla appellatum superius sunt oppida & castella sanctus Iulianus collis tortus machia petra cratelli cãpus petræ geldonũ & in summo circus maior.cui proximum fortorius amnis habet ortũ. Ad sinistram uero fortorii sanctus Nicander oppidũ quinq; milia passus a mari distãs lacui lesinæ ĩminet ad eã ꝑtẽ q̃ mõti gargão est ꝓxima.Interiusq; porcina oppidũ quĩdecim a fortorio duo a gargani mõtis radicibus milia passus abest:sextoq; supra porcinã miliario oppidum scũs seuerus.Sexdecim a fortorio & sex a gargano milibus recedit.Priusq̃ ultra ꝓcedamus Garganũ ꝑnsci ꝑsenusq; noĩs mõtẽ fama notissimũ describamus:is ad infimas radices ĩ planiciẽ desinẽtes ducẽtoꝝ miliũ circuitu patet

Cãpus marinus Larinum op.

Cãpus bassus op.

lesina op.

Garganus mons.

tu patet. Qui uero in parte ad occidentem solem uersa fortorium amnem & maris Adriatici sinũ spectat. Lacũ habet uarrani appellatũ triginta milia passus in circuitu cõplexũ: cui quidẽ lacui castella circũimminent caprinum cognatum & sitella: & qua mons ipse in mare prominet Rodiũ ut nunc appellant oppidũ inferiori optinet: quod quidem promõtoriũ & oppidum Ptolemæus Pliniusq; & cæteri omnes prisci Tyriũ appellarunt: supra est oppidũ uicus dictũ: & superius montis sum̃itatẽ optinet præclarũ sancti angeli oppidũ: a quo mons ipse præsentis temporis ut plurimũ nominationem habet. ornaturq; templo cũ ædificiis cæteroq; apparatu tum maxime ipsa religiositate cõspicuo: quod archangeli Michaelis patrociniũ apud deum nostrũ imploraturi totius christiani orbis populi maximo per uniuersa anni tempora concursu frequentant. Qua uero Garganus spectat in orientem solem oppidũ est portuosum nunc bestia olim uestice appellatum. Vnde ostendimus in historiis Alexandrũ tertiũ ponti. romanũ a Guilielmo secundo normãnorũ gentis rege adiutũ soluisse cum tredecim triremibus: ut pacem cũ Federico primo Imperatore pessimo cõpositurus Venetias nauigaret. Eoq; in loco quom sit secundũ Gargani promontoriũ Ptolemæus adriatici maris sinũ finire: ac ionium mare asserit inchoare. Qui etiam dicit Diomedis insulam Gargano ad triginta milia passus e regione proximam esse. Estq; hæc insula de qua beatus Aurelius Augustinus de ciuitate dei scribens aliqua dicit qbus ab ipso transcriptis unusquisq; pro auctoris grauitate fidem quã uolet poterit adhibere. Diomedem ferunt deificatũ: & socios suos in aues esse conuersos: non fabuloso poeticoq; mendacio: sed historica attestatione: quin etiã templũ eius esse aiũt in insula diomedica non longe a monte gargano: & hoc templũ circũuolare: atq; incolere has alites tam mirabili obsequio ut aquam impleant & aspergant. & eo si græci uenerint aut græcorũ stirpe progeniti non solũ quietas esse: uerum & insuper aduolare. Si aũt alienigenas uiderint subuolare ad capita cum grauibus ictibus ut et perhibeãt uulnerare. Nam duris & grandibus rostris satis ad hæc prælia perhibentur armatæ. Eam uero insulam tremiti appellatam: & Diomedis ut uidetur templũ illud nunc inhabitant religiosi canonici regulares appellati: quos nõ minus hoc in loco q̃ Venetiis: sicut ostendimus & fouit & auxit gloriosus põ. quartus Eugenius: quorũ uitæ austeritas: & sanctimonia adeo cunctis est admirabilis: ut cũ aduenis omnibus sint hospitales ac munifici a nullis uel perditissimis quarũcũq; gentium & nationum pyrratis ullam hactenus acceperint læsionem: eorum nos quosdam narrare audiuimus. Has aues Diomedis nomen retinentes magnitudine anseris insulam habere multas. Sed omnino omnibus inocuas: nec aliquod eis aut templo præstantes obsequium. De gargano monte habent aliqua Vergilius & Seruius: quæ ad uniuersæ Apuliæ notionem plurimum faciunt. Nã quom Vergilius in nono dicat Gargani condebat Iapygis arces: exponit Seruius: Iapygia est pars Apuliæ in qua est mons garganus: qui usq; in Adriaticum protenditur pelagus. Lucanus etiam dicit, Apulus adriacos garganus exit in undas Garganũ montẽ adiacentiaq; oppida sarraceni per Grimoaldi Longobardorum

Alexã. iii. papa.

.S. Augu. Diomedis aues.

Iapygia.

regis

regis tempora ad annũ salutis paulo plus septingentesimũ cœperunt: quos idem rex expulit populis christianis ubiq; conseruatis ut nullum gens Longobarda inducentis regnorũ suorum annis talem præstiterint italiæ operam. Ad annũ exinde paulo plus minus centesimũ Carolus magnus imperator & francorũ rex sarracenos Garganum opprimẽtes: quom expulisset: omnia pacifice possedit: quæ ab ipso Gargano ad cordubam hispaniæ urbem intercedunt. Prius autẽ q̃ exposita mari post Garganũ montẽ prosequar alia describam quæ ad amnẽ fortorum inchoaui. Supra sancti Seueri oppidum quarto miliario est turris maior castellum duodecim milibus e fortorio recedens: & supra totidẽ milibus a turri maiore abest castellutium oppidũ unde paruo distat spatio mons rotanus: & supra est Cellentia post oppidum sanctus Marcus: inde Vulturaria: & proxime sancti oppidum quod dicitur Gaudii: supraq; idest Rossenũ superius fortori amnis forotimons falco castellum est proximum.

Italiæ Illustratæ Blondi Forliuiensis Finis ac Impressum Venetiis per G.M.D.X. Cal. Iulias. Regnante Serenissimo ac Illustrissimo Leonardo Lauredano Venetiarum Principe.

Cum Gratia Et Priuilegio.

# Imperatorum Romanorum Vite.



Auctores Imperatorum Romanorum Vitas scribentes.

Dion e græco traductus
Helius Spartianus
Iulius Capitolinus
Helius Lampridius
Eutropius
Suetonius Tranquillus
Flauius Vopiscus.
Vulcatius Gallicanus
Trebellianus Pollio
Paulus Diaconus

Nerua cocceius. Ex Dione græco per Georgium Merulam Alexandrinum.

Nerua īp. Domitiāi statuæ cōflatæ. Christianos intelligit.

POst Domitiāi cædē Romæ Cocceius Nerua impator designat. Flagrabāt adhuc odio ī Domitianū ciues: q̄re statuæ oēs tum aureæ tum argēteæ ī illius honoīē cōstitutæ subito cōflatæ fuerūt. Arcꝰ ꝑterea ī eiusdē unius titulū & nomē sustructi euertunt. Cæteꝝ nerua oēs q̄ impietatis in deos rei fuerāt: eos absoluti uoluit. Exules in patriā reduxit. Serui atq̄ libertoꝝ plurimi dominis atq̄ patrōis īsidias fecerāt. Hos ad unū occidi īperauit. Et ne serui de cætero dn̄os criminarent: edicto uetuit. Neue liceret aut īpietatis aut Iudaicæ sectæ quēpiā dehīc īsimulari. Multorū tn̄ noīa falso delata, Inter quos Suras philosophus cōdēnatus fuit. Deinde non leui de causa aut fortuito tumultus orit: sed q̄a ex libidine quorūdā multi iniuste accusarent. Quare Fronto cōsul ꝑpalā dixisse fert. Malū esse eū imperare sub quo nemini quippiā cōcessum sit: sed longe peius sub eo uiuere sub quo maxime liceat. QVæ uerba postea q̄ Neruæ nūciata fuerūt, Ne talia deinceps fierēt: magnopere curauit. Erat is per senectutē paulo imbecillior: graui insup morbo affectus cibū fere euomebat: sed ne sibi statuæ ex auro siue argēto cōstituerent omnino recusauit.

Iudaica secta.

Sura phūs. Frōto cos. Libeꝛ dcm.

Permultos Domitianus dū īperaret bonis atq̄ fortunis iniuste spoliauerat. QVibus ꝑ uim ablata restitui dūtaxat ea uoluit: quæ in aula reperta fuissent. Ad sustētādā ciuiū uitā decies & quinquagies cētena milia nūmum erogauit: & quosdā senatorii ordinis delegit q̄ agros emerēt: eosq̄ egenis diuiderent. Pecuniæ inops factus uestes primū & uasa aurea atq̄ argētea preciosam præterea suppellectilem: siue sua propria siue publica & regia foret: auctioni subiecit. Agros itē ingentes domos & omnia demū præter admodū necessaria uendidit. Nihilo tamē segnior in iuuādis & extollendis amicis erat. Cōpluribus ingentia beneficia cōtulit. Sed ut impendia cōtraheret sacrificia non pauca, Equorū cursus atq̄ certamina nec minus spectacula quædā sustulit. In curia illud iurauit suo iussu nemīnē senatorum occisum iri. QVod sacramentū quāuis etiam insidiis petitus esset inuiolatū seruauit, Nihil unquā de suo arbitrio statuit: sed principes uiros in consilium semp adhibebat,

Nerue modestia.

Nerue liberalitas.

Ludi circēses.

Leges tulit multas cum de aliis tum maxime ne mares castrarentur, Neue fratris filiam uxorem ducere fas esset. Ruffum uero Virginiū: quem Romanæ legiones olim Imperatorem nomīnauerant minime ueritus est uel in consulatu collegam assumere, In huius etiam sepulchro illud quidā inscripsere, Hic situs est Ruffus pulso qui uindice quondam Imperium asseruit non sibi, Sed patriæ, Tanta erat illi integritatis fiducia: ut sæpe iactauerit se nihil tale fecisse: quominus deposito imperio securius priuatam uiā ageret. Coniurauerunt in eum forte Crassus Calphurnius crassorum nepos: hinc cum cæteris coniuratis dum ludi ederentur assidere iuxta se uoluit, Nesciebant cōiurationem patefactam esse: his gladios obtulit: quos scilicet inspicerent atq̄ pertentarent, Satis ne acuti forent. Re autē uera

Mares castrari uetuit. Ruffus uirginius. Ruffi epitaphium. Integritatis fiducia. Crassꝰ calphurnius.

significabat

significabat non admodum sibi curæ esse:si uel tunc eo in loco occideretur. Præfectus erat prætorii Aelianus Casperius:quam præfecturam etiam sub Domitiano gesserat, Hic tumultuantes prætorianos aduersus Neruam concitauit:hoc sane consilio ut per speciem ulciscendæ seditionis:quosdam eorũ ceu hostes Cæsaris ad mortem posceret, Sed Nerua Casperio talia molienti adeo restitit:ut denudato collo Iugulum confodiendum porrigeret:quãquam nihil profecit, Nãhi fere omnes quos Casperius designauerat:interfecti sunt, Quare cum ob senectam ætatem amissa reuerentia omnibus contemptui quodammodo esset:in capitolium ascendit, Atq; quod felix faustumq;.S.P.Q.R.& mihi ipsi sit præfatus Marcum Vlpium Traianum adoptauit. Moxq; in curia Cæsarem designat. Ad quẽ Imperii iura atq; insignia:præerat enim tunc germaniæ hoc uersu misit. Telis phœbe tuis lachrymas ulciscere nostras. Ita Traianus adoptatus a Nerua: deinde imperator factus est. Cæterum in hoc bonitas Neruæ:& studium in rẽp. Maxime apparuit. Nulla intercedebat cum adoptato cognatio, Immo uero propinquos & cognatos q̃plurimos habebat, Publicæ tamen utilitati atq; saluti societatem sanguinis postposuit. Neq; eo deterritus quod Traianus genere Hispanus:aut ex Italia oriundus non esset:quiq; ante eũ peregrinus & alienigena Romanũ imperium non tenuisset, Virtutem hominis non genus aut patriã spectari oportere existimauit. His confectis Nerua moritur. Imperauit anno uno & mensibus quattuor:ac diebus nouem. Vixit autem annos quinq; & sexaginta: menses decem:& dies totidem.

*Traian⁹ a nerua adoptatus.*

*Virtutẽ hominis non gen⁹ aut patriã spectari oportere.*

## Traianus Nerua. Ex Dione per eundem Merulam.

TRaianus Anteq̃ imperium adipisceretur per quietẽ uidit seniorem quẽdam in tunica & prætexta purpurea cum corona: qua specie pingi senatores solent:qui signum annulo nunc in sinistrum iugulum ac deinde in dextrum imprimeret. Vbi uero imperium assumpsit:edicta quædam ad senatũ misit: atq; illud in primis nunq̃ suo iussu bonum uirum occisum iriaut ignominiã notari, Id quod nõ solum in præsens sacramento cõfirmauit, Sed p totũ imperii tẽpus ĩuiolatũ seruauit. Mox Aelianũ & p̃torianas cohortes quæ seditionem aduersus Neruam fecerant:quasi operam ab eis posceret ad se uocauit, Confestimq; uelut ĩportunos dimisit, Romã deinde regressus multa in emendationem publicorũ negociorum:& beneficium bonorum: quos differentius amplexabatur:constituit. In puerorum alimenta in Italia duntaxat multa elargitus est, Cæterum Plotina uxor palatium ascendens ex gradibus ad populum conuersa, Talis inquit huc ingredior:qualẽ etiam egredi opto:quæ modeste:& sanctæ in summa potestate ita se gessit:ut de ea nullus iure conqueri potuerit. Sed Traianus tantisper Romæ cõmoratus est, dum expeditionem in Dacos parauit. Quæ enim illi agerent:& molirentur:subinde reputans indigne fe-

*Sõnii successa fides: Senatorũ ornatus.*

*Aelian⁹ ab exercitu amotus.*

*Plotina uxor traiãi.*

*Traian⁹ in Dacos*

rebat annua tributa dependi. Vnde uires & opes magis augeri: animique ad maiora erigerentur. Ergo Decebalus rex cum arma comparari in se audiret extimuit. Quippe qui nouerat antea Domitianum non Romanum populum uictum. Tunc aduersus Romanos & Traianum imperatorem decertandum fore. Cui integræ: ac solidæ uires: robustum corpus: animi uigor: mores generosi: ac simplices superessent. Secundum enim: & quadragesimum annum agebat. Cum primum imperare cœpit: in qua ætate ita ei omnia suppetebant: ut neq; per iuuentutem quicq̃ stulte: ac temere aggrederet. Neq; item per senectutem languescente corpore segnis ac timidus a magnis rebus retardaretur. Nullus præterea in eo liuor nulla malignitas: neminem omnino perdere studuit. Contra uero bonos & studiosos uiros honoribus & dignitate auxit. QVapropter timori: aut odio nulli erat Delatoribus operam non dabat: iræ ita moderabatur ut nunquam ab ea uinceretur. Ab aliena pecunia: & iniustis cædibus iuxta abstinuit. Plurimum in gerendis bellis pecuniæ impendebat. Non minore tamen liberalitate: & impensa segnius: ac animo ornamenta pacis amplexus est. Complura & ualde quidem necessaria ædificari curauit ut portus & ædes publicas. Vias item muniuit. In quibus faciendis fortunas: aut sanguinem alicuius nunquam absumpsit. Natura magnificus: & gloriæ appetens erat. Circum collapsum ampliorem atque etiam elegantiorem restituit. QVod ideo se fecisse inscripsit ut populum Romanum capere posset. Amari: & obseruari quam timeri malebat. Cum populo benignus: & mansuetus. Senatum iucunde & honorifice appellabat. Sic dilectus: & carus ciuibus. Hosti duntaxat formidolosus: uenationes præterea conuiuia: feria: & iocos frequenter cum amicis & familiaribus exercebat. In quorum domos sæpius uix quattuor comitantibus: etiam sine satellite diuertebat: & familiarius cum his recumbens quiescebat: eloquentiæ & diligentis alicuius eruditionis expers fuit. Munera tamen facundi: & non indocti hominis pulcherrime obibat. Nihilque omnino erat quod optime non exerceret. Vini duntaxat appetens: & in adolescentulos pronus citra calumniam habitus est: utpote qui nunquam ex eo turpe: aut mali quicquam effecit. Nam qui uinum usque ad sacietatem biberet: sobrius tamen erat: neque in crimen pregrauante uino propulsus est & in masculorum amoribus ita sibi temperauit. Vt nihil per uim dum uoluptati obsequitur moliretur belli hactenus auidus: & studiosus ut acceptas clades emendaret. Hostes exultantes compesceret. Impetusque reprimeret: & si qui rebellassent eos armis ad obsequium compelleret. In augenda re familiari moderatus. Militarem etiam disciplinam tum seuere tũ remisse exercuit. QVare milites id quod sæpe antea contigerat: nunquam aut contumaces aduersus imperia: aut elati atq; superbi fuere. Igitur Imperatorem iure Decebalus rex ante per ignominia & metum Domitiani ferotior magnopere reuentus est. Cæterum cum in Dacos exercitum Traianus duceret antequam castris: hostium appropinquaret. Magnus circunferebatur a Barbaris fungus: latinis inscriptus litteris: erantque qui talia uociferarentur. Socias gentes & Buros præcipue monere & hortari Traianum: ut pace

Margin notes: Domitian⁹ a Dacis superatus. — Traiãi lac⁹ — Traiãi etas in q̃ suscepit imperium. — Laudes in principe summæ. — Traianus ædificãdi studiosus. — Traiãi mores. — Traiani comitas. — Decebalus rex dacorũ. — Buri pp̃li

pace compósita retro domum abiret, Nihilo tamen minus is cum hoste conflixit ingenti edita cæde, Cum uulneribus ligamenta suis deessent: proprie uesti non pepercit: q̄ in lacinias conscissam seuitiis partitus est, Militibus qui in ea pugna conciderant aras constitui.& annua parentalia peragi uoluit: in iuga deinde montium contendit:& Iugum ex Iugo captans ad Dacorum regiam euasit, Hostes ex altera parte Lucius præfectus adortus est: qui continuo terga dedere, Cecidere item in eo certamine permulti, Complures capti: qua iactura perculsus Decebalus confestim primores pilatorum legatos delegit: atq; ad Traianum misit: qui dicerent Regem ad quascunq; pacis conditiones uenturum: & quæ imperata forent haud grauate facturum. Tunc Traianus arma: & bellica instrumenta: machinas præterea: eorumq; artifices sibi tradi postulauit, Transfugas item omnes: & qui ad Dacos profugissent siue Romani siue socii fuissent remitti mādauit: atq; ut castella: & arces deductis præsidiis euerteret: omni præterea terra decederet: quā de finitimis per uim cœpisset: eos deniq; amicos & inimicos haberet: quos senatus censuisset, Quibus cōditionibus & si inuitus assensus tamen Decebalus fuit, Mox ad Traianum deductus illum humi procumbens suppliciter adorauit. His confectis Traianus in Italiam reuenit, Legatos Decebali quos secum duxerat: in urbem præmisit: qui in senatum introducti depositis armis: manibusq; in seruilem morem porrectis cum multa supplices dixissent, Ratificata per Senatum pace: quam Traianus Regi dederat: arma resumpsere. Romam deinde Traianus ingreditur: & ex eo Dacicus appellari cœpit, Tum in Theatrum gladiatores inducit. in certamen compositi sunt, His enī magnopere delectabatur, Mimi adhuc: & saltatores inducti fuere, E quibus unum cui Pyladæ nomen erat: præ cæteris dilexit, Sed in tanto bellorum studio: & gloriæ cupidine: armorumq; cura: res urbanas nunquam deseruit. Ciuiliaq; negocia non minus intente administrabat, Siquidem studio pugnæ a iure dicendo nunquam auocatus fuit, In Augusti foro nunc in porticu Liuiæ: & sæpissime alibi pro tribunali litigantes audiuit, Indiciaq; reddidit. Interea nunciatur Decebalum præter conuentiones: & fœdera multa ad rebellionem spectantia parare & facere, Quippe arma fabricare transfugas recipere, Munitiones & castella instaurare, Vicinas gentes missis legationibus ad bellum sollicitare, His potissimum infestus qui secum conspirare noluissent. Iamque Iazygum agri partem inuaserant: quam Traianus uictor illis repetentibus minime restituere deinde uoluit: ob hæc iterum hostis a Senatu iudicatur, Bellum Traianus suscepit, QVod tandem sine alterius ducis opera confecit. Cæterum Decebalus longe uiribus impar. Nam si acie dimicare oportuisset: se facile uinci cognoscebat: ad dolos: & fraudes conuertitur, Parumq; abfuit quin per insidias Traianum tolleret, In misiam delectos perfugas mittit: qui illum per speciem colloquii confoderent, Simpliciter: & ex bona fide Traianus omnia gerebat, Vtpote qui se facilem sine metu periculi

Dacoȝ regia capta.

Decebalus ab Traiāo pacē petit.

Pacis cōditiões Decebalo datæ.

Dacic⁹ ūn Traianus.

Pylades histrio.

Foȝ Aug. Porticus liuiæ

Decebal⁹ rebellat.

Iazyges.

Decebali doli.

Traianus simpliciter & bōa fide oīa gerebat

periculi adeuntibus præberet. Quare sibi parum caueret: facile existimabant illum per insidias excipi posse, Sed rem mandatam peragere latrones nequiuere, Siquidem unus eoꝝ latrocinii suspectus per tormenta continuo consilia facino-ris aperuit. Ergo cum insidiæ non processissent, Lōginum quem in prœliis haud in pigrum ducem expertus fuerat, In colloquium uocat: persuadetq; ut ꝓpius accedat: quasi quæ Traianus imperaret sine mora facturus esset, Appropinquā-tem comprahendi iussit: atq; propalam quæ forent Traiani consilia exquisiuit. Mox nihil omnino fatente in libera custodia renuit. Interea Traianum per litte-ras monet se nō aliter Longinū e uinculis emissurū: nisi sibi ignosceret: pacemq; reconciliaret, Ad hæc Traianus media quædam respondit: ostenditq; se non tā-ti facere Longini salutem: ut belli: & pacis momenta in eo ponerentur. Deceba-lus & si iratus animum tamen aliquantulum compressit, Neq; ad cædem Lōgi-ni statim prorupit. Verum Longinus cum se obseruari uideret: & sæpius quid-nam rerum ageret exquiri: ebibito ueneno cuius tunc copia superrerat se ipsum interemit. Per ea tempora Traianus lapideum pontem in Istro fecit: opus sane mirandum: & maxime memorabile, Cui cætera illius opera uix adæquare pos-sis: uiginti stant ex quadrato lapide pilæ: quarum altitudo centum & quinqua-ginta pedum præter fundamenta habetur, Latitudó sexaginta pedes continet, Distant inter se centum & septuaginta pedibus. Fornicibus uero coniunguntur, Impensa profecto ingens & uix credibilis. Sed illud mirari conuenit: quanam ratione: & quibus uiribus: quoue artificio in illa gurgitum altitudine tanquam præcipiti fluuio tum singulæ columnæ extrui ualuerint, Tantarum molum fun-damenta stabiliri: uada præterea limosa erant, Neq; amnis alio auerti poterat, Quanta uero altitudo sit aquæ: & q̄ late pateat amnis haud equidem enarraue-rim. diffunditur per ea loca spaciosus: atq; interim imbrium mole concitatus ri-pas longius summouet: alibi uero duplo atq; interim triplo priore sui parte ma-ior: aut restagnat: aut defluit: qua uero arctatur uorticosus & ferox ædificia: & pontes non patitur: & rursum liberatus angustiis in pelagi formam totus ex-spaciatur, Iterumq; coit: quasi retentus profundior: & rapidus fertur. arduū igi-tur: & maxime laboriosum fuit in ea fluminis parte pontem ædificare: ex hoc sa-ne ingens Traiani animus arguitur: atq; adeo magis quod nullum commeandi usum pons præbebat. Pilæ etiamnum extant: ceu in ostentationem potentiæ: & Cæsaris opum fabricatæ: simul etiam ut posteris testatum maneret, Nihil esse quod hominum manu: & opibus Romani Imperii effici non posset. Ponte da-nubium ideo Traianus coniungere uoluit: ut expeditius uel conglaciato amne præsidia facultas transeunda foret: quotiens Romam qui trans danubium age-rent a barbaris bello: & armis uexarentur, Ergo uel astricto frigoribus fluuio cum res deposceret commeare licebat. Cæterum contraria ratio Adrianum mo-uit, Siquidem is ueritus ne pulso Romano præsidio: aut oppressis legionibus feræ: & indomitæ gentes facto aditu ea loca inuaderent: quæ eis Danubium sunt, Misiamq; subinde popularentur structuras & fornices quantæ super aquā eminebant

Longinus Traiani legatus.

Longini mors.

Dāubiꝰ lapideo pōte iunctus.

Pons īgēti substructione.

Istri amnis natura.

Traiāi animus īgēs.

Romāoꝝ potentia.

Adrianus pōtē dmolitus est.

eminebant demoliri iuſſit. Traianus uero ponte Iſtrum tranſgreſſus bellum magis pro fiducia uirium q̄ pro ſtudio: aut induſtria gerens illic cōmoratus, Daços tandē ſubegit: atq; in debellando hoſte multa egregii ducis: & fortis uiri opa edidit, Complures militū pericula intrepidi adiere: pugnando alii multa fortiter fecerunt, Forte eques accepto uulnere de pugna eductus ut ſcilicet adhibitis remediis ſanari poſſet. Deſperata ſalute protinus de tabernaculo exiuit, Nondū enim uis mali uitalia occupauerāt, In acie conſtitutus magna tū iactando tum etiā faciendo animā afflauit, At Decebalus cū capta Regia uicina omnis regio in poteſtatem Romani populi ueniſſet uſq; ad captiuitatē periclitatus mortē ſibi conſciuit, Cuius caput deinde Romā delatū fuit. Ita dacia iuris & ditionis Romāæ facta eſt, Quā mox Traianus in prouinciam redegit, Vrbes condidit & colonos deduxit. Regios uero theſauros quos Decebalus ſubter uada Sargetiæ amnis haud procul a regia occultauerat inuenit, Fluuium forte rex captiuorꝫ duntaxat manibus & opera de proprio curſu auerterat: atque effoſſis ſubinde uadis in ſpecu magnā uim auri & argenti occuluit: preencioſiſſima quæq; & eos liquores qui recondi: & ſeruari poterant eodē congerens, Quibus confectis: ne quiſpiam quæ geſſiſſet proloqui poſſet: omnes qui facti conſcii erāt occidi iuſſit, At biculis captiuus cui res cognita erat: abditos theſauros indicauit. per idem tempus Palmas Syriæ præfectus eam Arabiæ partem: quæ ad petram uergit edomuit, Traianum Romā repetentem plurimæ barbarorꝫ gentium legationes: atq; etiā indorꝫ legati adiere: ſpectacula magnifica per centum: & uiginti dies Romæ edidit, Iugulata ſunt aliquando mille: interim decem milia beſtiarum: partim feræ partim manſuetæ: & innumerabiles gladiatores decertarunt. Per eadem tempora in pontinis paludibus uia ſaxo conſtrata eſt: ſecundū quā domus ædificatæ ſunt: pōtes prætèrea magnifice ſtructi, Improbi: atq; adulterini nummi conflati ſunt, Suræ Licinio qui tunc deceſſerat. & ſepulchrū fieri: & ſtatuam dari de publico mandauit eo diuitiarꝫ atq; potētiæ Suras proceſſerat: ut Gymnaſium Ro. populo ſuis impenſis ſuſtruxerit, Incredibilis fides: & ſuprema amicitia inter utrunq; interceſſerat, Forte inſidiarum aduerſus imperatorē Suras accuſabatur, Aemuli ſubinde inſtare: reumq; urgere, Tunc Traianus uel inuocatus in domū illius cœnaturus acceſſit, Demiſſiſq; ſtipatoribus atq; ſatellitibus medico Suræ oculos īſpiciendos: deniq; accerſito illius tonſore mentem radēdum cōmiſit, Vtrūq; enim ex uetere inſtituto tum Romani ciues tum cæteri impatores præter unū Adrianum facere ſoliti erāt, Hic primus Cæſarꝫ barbam nutrire cœpit. Poſt hæc Traianus lotus accubuit: atq; poſtridie ad eos conuerſus: qui Surā inſimulare non ceſſabant Ecquid inquit ſi uim mihi parabat Sura: ut dicitis cur heri me non occidit. Permulta ſane Traianus & fecit: & tentauit periclitandi hominis gratia & quāuis ſæpius illum quidam accuſarent, Nunquā tamen induci potuit: ut quicquam ab eo metueret, Quin etiam cum tribunatum militum ei traderet. Parazonium quo pro dignitate accingendus erat: nudum ei porrexit, At talis inquit: enſem accipe: quem pro me ita demum ſtrinxeris: ſi iuſte imperauero. Quod

Decebali mors.

Sargetiæ flu.

Indorꝫ legatio ad Traianū.

Spectacula. cxx. dierū. Via pōtinis paludibus Licini⁹ ſura Suræ opes.

Barbā romani tondebant.

Parazonium Tribunat⁹ īſigne

ſi perperā

Sosia palmas celsus

Bibliothecas extruxit.

Columna Traiani.

Equus supplex.

Traian' optim' appellatus

Militaria Traiãi studia.

Nisibis

Bactra

Antiochie clades ex terræmotu

Terræmotus ingens.

Terræmot' artificio sa dscripti.

si perperã quicquã per me fieri cognoueris:eo in perniciẽ meam utaris uelim. Statuas etiã & imagines Sosiæ Palmæ & Celso constituit:quos uiros præ cæteris coluit:& summo in honore habuit:& si qui aduersus coniurassent:eos cognitiõe senatui delegata puniri uoluit. Inter reos & Crassus nomĩatus erat. Bibliothecas extruxit:& in foro ingentẽ colũnã statuit. Siue ut ea pro sepulchro esset siue in ostẽtationẽ eius operis quod ille circa forũ egit. Cliuus surgebat quẽ effossa quoquouersus terra ita cõplanauit:ut undiq; columna cõspiceret. Forũq; deinde in areæ modũ æquatũ mãsit. Post hæc armeniis:atq; parthis bellũ ĩferre statuit. Hũc prætextũ belli faciens:quod armenioꝶ rex diadema:& cætera regni insignia atq; iura nõ ab se: sed a parthoꝶ rege uelut illi obnoxius sumpsisset. Re autẽ uera cupidine magis gloriæ impulsus est. Namq; simul ac parthoꝶ & armenioꝶ fines ingressus est. Regionis satrapæ ipsiq; mox reges cũ muneribꝰ ei occurrerunt:equũq; duxere ita edoctũ ut regẽ adoraret. Nã pedes anteriores in morem supplicãtis flexit: Caputq; pedibus qui proximus eẽt subiecit. Traianus cũ fere uicina omnia sine armis & certamine subegisset in Satala:& Elegiã armeniæ sunt oppida protinus transiuit. Heniochoꝶ regẽ prosequutus honore est. Parthamasirẽ:qui in armenis regnabat grauiter mulctauit. Ita omni potitus armenia reges: qui sponte deditionẽ fecissent:aut ĩ fidẽ uenissent. Hos ut amicos benigne habuit. qui uero cõtumaces obsequiũ abnuissent:parereq; recusassent eos:oẽs paruo negocio subegit. Tũ in honorẽ eius multa senatus decreuit:atq; illud in primis ut optimus appellaret:pedibus fere ingrediebat. cũ milites per omne iter instructi: & parati erant: ordines nunquã eodem modo ductare:atq; interim aliter q̃ suetus eẽt instruere. Quotiẽs flumina trãseunda haberet:ipse auidus pedibus sicut miles traiciebat. Rumores de hoste falsos plærũq; dissipabat etiã aduersus ea quæ speculatores ex posuissent. Ita milites quæ imperasset diligẽtius exequebantur:& ad omnia belli momenta parati & intrepidi erãt. Nisibi & Bactris mox potitus parthicus appellat. Nihil tamẽ eũ magis q̃ cognomẽ Optimi iuuit: Vtpote moribus & mãsuetudini eius maxime cõueniens. Armoꝶ etiã & belli huiusmodi appellatio ꝓpria uidebat. Dũ uero antiochiæ Traianus ageret atrox:& funestus motus terræ accidit uicinis urbibus atq; populis cladẽ etiam afferẽs:quanquã ipsa Antiochia insigni & publica strage uastata fuit. Hyemabat in ea forte Traianus:atq; illuc milites frequenter:& priuati cõplures cõuenerant. Alii præterea ut iura acciperẽt:quosdam legationis officiũ:merces:& priuata cõpendia traxerãt:q̃plurimi uisendi Imperatoris:& spectandoꝶ ludoꝶ gratia cõfluxerant. Ita uix ulla natio:aut ciuitas a detrimẽto:& clade immunis extitit, ut plane uniuersus terraꝶ orbis:& populi qui Romano parebant impio calamitatẽ ingentẽ accepunt. Motũ terræ fulmina primũ antecesserũt. Tũ uenti insoliti:atq; peregrini uehemẽtius spirauere: qbus mõstris atq; prodigiis & si grauia:& horrẽda uidebantur. Nemo tamẽ quæ mala sequuta extimuit. Tũ magno & repẽtino oborto fragore maria feruescere: fluctus intumescere. Adhus æstus uehementius:& uiolẽtius insurgere. Terra omnis succuti: domus ædificia cõtrario ictu quassari. Dissilire alia & supne assultantia tecta cõ cidere

cidere: crepitus audiebatur inges & horribilis, Mœnia cōtrario pulsu modo huc: modo illuc nutantia cōfringi & ruere, Mare ipsum turbine contorquebatur: terra autem ubi ædificia non erant: maximo compulsa motu assultabat. Tetra omnia erant simul contrita ligna. Collisa uasa fictilia: & saxa acceruatim magno cū stridore protruebant, Puluis densus: atq; concretus excitan: tantaq; obducta calligo cuncta oppresserat, Vt alterū uidere alloqui: & audire minime cuiquam imo spirare quidem ingruente uento: ac puluere liceret. Multi mortales extra domos uitæ periculum adiere, Præcipites tectis erumpebant & uelut agmine fugientes in aceruos cogebantur, Qui omnes ceu a præcipiti loco deiecti elisi sunt, Nō pauci adhuc mutilato corpore abiere, Arbores radicitus conuulsæ procubuerunt, Ingētem turbam prostrata tecta: & subuersi muri obruere: primo impetu densi alius super alium incidentes extinguebantur, Siqui uero lacero corpore aut lapide uel ligno conuerberati cessissent, Hi profecto omniū miserrimi erant, Vtpote quibus aut uiuere: aut subito mori negaretur. Non simplex fuit clades, Siquidem de tanto mortalium numero uix sine noxa unus & alter euasit. Videre erat hunc confracto humero illum amissis brachiis fugere, Complures capite adempto iacebant: quidam eliso pectore sanguinem euomebant, Inter quos Pedo consul, Qui tamē haud ita multo post animā emisit: atq; ut semel omnia complectar: nullum non calamitatis & miseriæ genus mortales illi sustinuere: sed diutius noctu: & interdiu id agente fato terra contremuit, Tunc uitæ dubii & pauore consternati miseri tanto malo remediū: aut effugium inuenire non poterant: oblæsi tectorū casu passim moriebantur: & quamquā fornices & concamerata atq; uacua loca prout casus adegerat: tum perystilia pensilesq; horti intercedente ligno a morte quosdā seruassent: hi tamē omnes durante motu fame & inedia priusquā opem quisquā ferre posset cōfecti fuere, Desinēte tremore quidam ruinas ascenderunt: tunc mulieris uox: & infantis uagitus auditus est. Matrem & filium ruinæ oppresserant, Mirandumq; fuit quo pacto alendo puero lac sufficere potuerit, Sed mater & filius terra incolumes educti sunt. Dum uero accuratius protrita cadauera: & collapsas domos rimaret: alter infans inuentus est qui matris mortuæ ubera adhuc sugeret: omnibus autem qui ab excidio & clade superfuerunt: salus ingrata & uita molesta extitit. Cū luctuosum urbis casum: totq; obruptos mortales cerneret: hac cōmuni: & miseranda populorum strage miserrima & infelicissima tunc antiochia afflicta fuit. Traianus uero a tam fœdo diroq; periculo per fenestram domus quā inhabitabat: uix ablatus est: accedens forte quidam humana maior effigie illum inter exiguos tectorum lapsus incolumē subtraxit: sed tanta deinceps Cæsarem formido tenuit: ut cū iam aliquot dies tremor quieuisset in hippodromo sub diuo: & in publicis tabernaculis uitam ageret, Mons item casius ita concussus est: ut nutante cacumine quasi cōuulsus in subiectas urbes labi existimaretur: subsedere & alii montes quin etiā aquarū fontes nō ante uisi emicuere. Fluuii quoq; defecerunt. Cæterū Traianus appetente iam uere hostilē terrā aggredit, Sed regio quæ Euphratē attingit neq; ligna neq; cæteram materiam fabricandis

Pedo cos.

Patherica narratio.

Traianus a diis seruatus.

Casi⁹ mōs.

**Nauigia ĩ Euphrate.**

idoneam nauibus ferebat, QVare nauigia in nemore circa Nisibim ædificata ea plaustris imposita in fluuiũ transportari iussit, Sic enim cõpacta erant: ut soluta denuo coniungi possent.

**Cardinus mons Euphrates põte iunctus.**

Ergo cũ iuxta Cardynon montem fluuium difficulter ponte iunxisset, Barbari continuo occurrere, Totisq; uiribus trãsitu prohibere conati sunt Sed Traiano naues:& milites supererant, Tunc alias subito conuehit & contabulari iussit:antecedebant aliæ sagittariis oppletæ:quas ita remis inhibebat: ne statim in aduersam ripam procurrerent, Sed uagantis modo hanc modo illam riparum partem petere simulabant, Perculsi & quodammodo attoniti barbari: unde tanta nauiũ uis ex ea terra quæ arbores non fert coiuisset, Ripa fluminis cõtinuo cessere

**Adiabeni superati.**

Ita superato amne Romani uniuersam Adiabenorum gentem subigunt, Arbela deinde Gaugamela Traianus cœpit,

**Alex. ubi dariũ uicit**

In quorũ campis olim Alexander debellauit Dariũ:oppida sunt hæc. Assyriæ quam Barbaris littera in t mutata Attyriam.

**Babylon.**

Post Babylonem ire pergitur cui admodũ pauci per uastam solitudinem intercessere,

**Parthoꝝ regia.**

Iam pridem parthorũ uires:& opes ciuilibus armis tum etiam nouo:& domestico dissidio attritæ erant.

**Bitumen qd Babylonis mœnia**

Lacum bituminis ex itinere Traianus spectare:& uisere uoluit, Ex quo muri Babylonis ædificati fuere: cuius ea uis est: ut lateribus:aut exiguis lapidibus interlitum saxo:aut quouis ferro muros solidiores:& firmiores facit:

**Antrũ pestiferũ**

os præterea antri ex quo grauis & pestilens halitus redditur inuisit:quem neq; terrestria animalia:nec cœli uolucres pati possunt, Namque si supra deuolauerint:siue propius oberrauerint olfatu ipso statim exanimes concidunt. QVare incultus locus:& a seipso circunscriptus:ac desertus manet,

**Hierapolis Asiæ ciuitas.**

Similem specum aliquando Hierapoli quæ ciuitas est Asiæ uidi, Eadẽ pestiferi spiritus uis in auibus cognita fuit atq; desuper incubui:ut quicquid infra esset despicerem. Cisterna undiq; circũsepta stat:quam super theatrũ constructum est: spirat aura omnibus animantibus noxia, Intereuntq; cuncta protinus:quæ halitum olfatumue hauserunt.

**Eunuchorũ uis ĩ natura.**

Hi duntaxat impune pestifera alioquin spiramenta hauriunt:quibus genitalia excisa sunt:causa facti incõperta mihi adhuc est: q̃q̃ diligentissime pscrutatus de ea fuerim, Id autẽ scribo & trado quod uidi:& quæ audiui:ut audiui.

**Euphrates. Tygris.**

Traianus interea fossam educere aggressus est: per quã Euphratẽ in Tygrim deriuaret, Simul etiam ut nauigia faciendo ponti deueheret, Sed ubi Euphratis alueũ Tygri multo excelsiorẽ esse comperit:ab ĩcepto destitit,

**Nauigia plaustris aduecta.**

Veritus uidelicet:ne Euphrates conuerso in decliuiorẽ partem fluxu extenuaretur, Satius igitur duxit plaustris impositas naues per id terræ quæ exigua interiacebat in Tygrim transmittere:pontem itaq; fecit qua Euphrates in paludes emissus Tygridi misceretur,

**Parthicus nũ Traia.**

Protinusq; Ctesiphonta inuadit quam mox recepit, Imperatoris tunc Parthici cognomẽ quod ante ei tributũ fuerat confirmauit senatus: præterea dies festos supplicationes:& triũphos prout illi agere libuisset: decreuit

**Mare rubrũ.**

recepta Ctesiphonte:rubrum dehinc mare nauigare instituit,

**Erithreum mare cur.**

Sinus hic ex Oceano indico in Arabiã profunditur:quem Erithreũ mare ab Erithreo rege qui illud tenuit posteri appellauere.

**athabil' rex**

Tygris insulã facit in qua per ea tempora regnabat Athabilus:eam igitur sine certamine Traianus in potestatem redegit:in his tamen locis tum hie-

mis:&

mis:& fluuii rapido cursu, Tum æstu maris periclitatus est. Agger erat & uallum quod Spasinum incolæ uocant, A quibus & si Athabilo parerent benigne: & pa catis animis Traianus susceptus fuit, Inde ad oceanum usq; progressus cognita maris natura, Nauesq; conspicatus: utinam inquit iuuenis essem: & uires atq; robur suppeterent: profecto enim in fines indorum penetrarem: tunc de india multa cognouit, Deq; gentis uictu atq; uestitu paulo curiosius sciscitatus est. Alexandrum fœlicem duxit: iactabat subīde se ultra quam ille penetrasset progressurū: id quod senatui per epistolam significauit. Subiungens ægre posse eas gētes quas deuicisset in fide: & officio continere: aut a ui: & iniuria defendere quāquā nō cessaret quottidie orientis populos armis agitare & debellare, Nomina præterea uictarum a se gentium senatui nunciauit: quarum numerus tantus erat ut uix recenseri aut nominari possent, Triumphalis tūc arcus præter alia multa: quæ in honorem eius & decreta & facta fuerant: in illius foro sustructus est, Iamq; ita ciues se ornabant: ut illi in patriam reuertenti læti: & plaudentes occurrerent. Sed languescente corpore: deficientibusq; uiribus neq; romam redire: neq; quicquam superiore uita: & rebus ante gestis dignum efficere ualuit, Immo uero præ tædio bellorum: & magnitudine curarum coactus aliqua ex parte gentes quas subegisset liberas facere. Nam dum & oceanum nauigat: indeq; remeat populi fere omnes qui ad deditionem compulsi fuerant: facile desciuere. Romana enim præsidia quæ fines tuebantur: & quorum metu: uel inuiti in officio perseuerabant: partim eiecere: partim interfecere. Hæc Traianus cum adhuc per oceanum nauigaret cognouit. Transiuerat eo: rerum & locorum fama & si nihil: quod opinioni: aut sermoni responderet: inuenerit: præter aggeres: atq; ruinas: ex quibus scriptores fabulosa multa commenti fuerant. Alexandro autem cuius æmulatione rubrum mare: & oceanum nauigauerat in ea domo parentauit: in qua expirasse ferebatur. Cæterū audita populorum rebellione Maximum: & Lucium in eos populos cum exercitu misit qui defecerunt, Sed aliter acie uictus occubuit, Lucius uero cum multa prospere gessisset: acceptaq; damna emendasset, Nisibim recepit, Edessam obsidione: & ui captam diripuit, Igniq; funditus absumpsit, Duo legati interea Euritius: & clarius seleuciam expugnant: atq; uicina urbi concremarunt. Interea Traianus nouarum rerum anxius parthis: qui iam ad defectionem spectantes imperia detractabant, Regem dare constituit: propiusq; Ctesiphonta profectus: in patentes campos romanos simul & parthos in concionē uocat: atq; ex suggestu multa præfatus super iis: quæ egisset: parthenaspatem regē parthis diademate imposito designat. Mox arabiam petiit, Agarenosq; rebellantes adortus est: erat illorum ciuitas parua: neq; admodum copiosa: uicina omnis regio sterilis: & deserta propter aquæ penuriā manebat: & si quid liquoris ex ea terra scatet minime potui gratus habetur. Pabuli indiga: ligna non fert: quare eam multitudine militum obsideri: aut expugnari nō facile erat: defendebatur ardore solis, Cui exposita est, Ergo neq; Traianus in præsens: neq; postea Seuerus Agarenos expugnare potuerunt, Muri parte subrupta stabat, Equites proxime mœnia aduecti sūt: qui graui

Spasinū.

Alex. traiani iudicio fœlix.

Traianus glonabūd°

Arcus triūphalis.

Traiano extructus.

Traianus animū despondet.

Traiani expeditiōes.

Maxim° & Lucius.

Traiani legati.

Edessa capta & īcēsa

Parti a traiāo domiti

Ctesiphō.

Agarenoꝝ regio.

Seuer° īp.

detrimento affecti in castra continuo rediere. Ipse etiam Traianus urbi sine regio ornatu oberrās ut hostem falleret, Vulneratus pene fuit. Generosa canities:& oris

*Maiestas ī pncipe latere non pōt.*

maiestas principem prodidit:& quis foret in ementito habitu facile ostendebat. In eum igitur quem regem suspicati erant sagittas frequentes coniecere, Quarum tanta fuit uis ut qui pone Cæsarem sequebatur transfixus fuerit.

*Prodigia.*

Prodigia mihi multa facta sunt, Tonitrua atq; fulgetra: arcus ingens in cælo uisus. Tempestas:& grandines immensæ præterea (quod monstro simile existimatum est) quotiens Romanus cum hoste manus consereret ictu fulminis auertebatur.

*Muscarū ī gens uis.*

Orta subito muscarum uis eduliis:& poculis insidens fœdo contactu cūcta Romano grauia & molesta faciebat. Digrediens itaq; inde Traianus morbo primum tētatur:

*Iudei rebellant.*

per quod sane tempus Iudæi qui circa cyrenem incolebant Andrea duce constituto, Romanos & græcos sine discrimine statim obtruncant.

*Iudæorū crudelitas.*

Nec cæde cōtenti: humanis carnibus uesci cœpere: horum intestinis stillante adhuc sanguine cincti tum pellibus obluti multos per medium usque ad uerticem dissecuere. Plures bestiis dilaniandos obiecere: alios inter se digladiari coegere, Vt ducenta & amplius hominum milia eo furore: & armis Iudæorum interierint.

*Iudæorū furor.*

Ingens item cædes ab eisdē in ægypto patrata fuit: nec minore clade Cyprii effecti fuere, Siquidem in ea Insula duce Artemione conspirantes Iudæi circiter ducēta:& quadraginta capitū milia trucidarēt, QVa facti atrocitate Iudæus de cætero legibus

*Cyprus iudæis inaccessa.*

& pœnis Cyprum attingere prohibetur. Si uel ui tempestatis uel per errorem illuc delatus fuerit: ceu capite dānatus: statim morte mulctatur. Sed inulta clades non mansit,

*Iudæorū clades.*

Nam Traianus misso cum exercitu Lucio tum antecedentibus aliis ducibus iudæos qui per uniuersum fere terrarum orbem tantum cædis ediderant, p̄fligauit, Inter hæc expeditionem in Mesopotamiam parabat: a qua ingrauescente

*Aeli⁹ adrianus q post imper. fuit*

morbo deterritus est. Quare publio Aelio Adriano in Syria cum legionibus relicto ipse in Italiam nauigare cœpit, Frustra multa tunc Romani tentauere dum Armenia:& Mesopotamia: necnon Parthorum potiri student: pericula quoque in irritum Nam Parthi repudiato Parthenaspate: quem indignum regno existimabant, Ipsi res suas prisco gentis instituto administrare cœperunt.

*Traiani mors suspecta.*

Sed Traianū grauior morbus oppressit, Venenū sibi datum suspicatus est, Aiebāt quidā compresso sanguine: qui statis diebus per inferiorē partem profluere solitus erat: contractā ægritudinem fuisse: stupore ita membra resoluta sunt: ut pars corporis defecta sensu: aliquādo manserit. Mox intercute aqua repletus apud selinuntam ciliciæ urbē: quæ deinde Traiani ciuitas cognominata est defertur, Ibiq; statim extinctus est, Cum impasset annos undeuiginti, Menses sex:& dies quindecim.

## Adrianus ex Dione Græco per Georgium Merulam.

ADrianum nunquã uiuens Traianus adoptauit. popularis illi erat: educatus sub eo: affinis deinde nam illi nupserat sororis Traiani filia: quæ per omnẽ uitam cũ eo uixit: legatus Syriæ belli parthici tempore præpositus fuit, Neq; ullam egregiam dignitatem ab eo accepit: sed nec consul nisi sero fuit, Cæsarẽ autem: & imperatorẽ eũ cum Traianus sine liberis e uita excessisset, Attianus municeps eius & Cæsaris ꝓcurator factõe Plotinæ: quæ illius amore flagrabat: cũ uicinus esset: & potẽs declarauit, Cæteꝝ pater meus Apronianus: qui tũc ciliciæ præerat: de illo plæraq; cõperta mihi narrabat: quo ordine & consilio quæq; facta erant: & illud in primis mortem Traiani aliquot dies: ideo occultam fuisse: ut adoptio procederet, Quæ res deinde ex litteris eius ad senatũ patuit, Nam epistolis non ipse sed Plotina subscripsit. Id quod in nullo ante alio fecerat. Erat Adrianus quando imperator declaratus fuit Antiochiæ: quæ metropolis est Syriæ: pridie quã designaretur somnium tale uidit. Ignis de cœlo ĩnitenti & puro aere in humerũ sinistrum incidit: deinde in dextrũ transiliit, Illum exterruit: nec læsit. Scripsit autẽ ad senatũ Adrianus rogans imperiũ sibi ab eo confirmari: abnuens illud in primis ut quicquã sibi aut tunc aut alio tempore: ut consuetum erat tituli: & honoris decerneretur: nisi quod ipse rogasset. Traiani autẽ ossa in illius columna condidit, Celebrata fuere per multos annos publica spectacula: quæ Parthica nominata sunt: quæ tamen sicut & plæraq; alia exoluerũt, Cæterum Adrianus quãquã humane & moderate impasset: tamen propter cædes optimoꝝ quorundã: quos in principio imperii: & antequã uita decederet interfici curauerat: multũ calumnii etiã infamiæ subiuit. quapropter minimo minus in deos relatus non fuit. Imperiũ adeptus: continuo occidi uoluit Palmũ, Celsum, Nigrinum: & Lusium: partim quia in uenatione insidias illi struxisse dicebanť: partim alio crimine insimulati: quod scilicet plurimũ potẽtia: opibus itẽ atq; gloria pollerent: quos neq; in dicta causa damnauit: nec ægre tulit quod hi causam dicerẽt, Immo patrociniũ & defensionẽ eoꝝ suscepit: quin etiam iurauit suo iussu occisos non esse. Sub finem uitæ fuere perempti Seuerianus & Fuscus nepos: fuit autem Adrianus genere afer Adriani filius suapte natura disciplinis deditus: & studiorũ amator, In utraq; lingua impense eruditus. Nã quædã soluta oratione: & item poemata uaria reliquit ambitiosus supra modum: utpote qui cætera omnia etiã minima tractauerit: nam pinxit uenustissime atq; etiã effigies e cæra & creta formauit. Iactabat præterea se nihil eoꝝ ignorare: quæ aut in pace aut in bello siue ad regẽ: siue ad priuatũ ꝑtinerẽt, Inuidebat autẽ magis q̄ æmulabať: quare quosdã celebres: & excellẽtes artifices: quos æquare nõ poterat: alios & quidẽ frequẽtes subuertit: alios ceu studioꝝ & artiũ æmulos interfecit. Quippe cupiẽs oẽs in quacũq; arte & disciplina superare. Quapropter Fauorinũ Gallum genere & Dionysiũ milesiũ sophistas tunc egregios tollere tentauit. Vt

Marginal notes: Adrianus Impa. — Dionis pr̃. — Adrianus ĩpera. ubi declaratꝰ. — sõnii fides cõsequuta — Traiãi cõditorium. — Parthici ludi. — Adrianus difficulter in deos relatus. — Adrianꝰ q̄s cædes patrauit. — Adriãi gñs — Adriãi eruditio. — Adriãi studia. — Adrianꝰ inuidia laborabat. — Fauorinꝰ phũs gñe. Gallus. — Dionysiꝰ. milesius.

uit, Vt scilicet eorum sectatores:atq; inuicē certantes perderet. Nam Dionysius aduersus Heliodoꝝ quē ille supreme amabat:& epistolaꝝ magistrum fecerat talia dixisse fertur:potest Cæsar pecunias & honorē tribuere, Rhetorem facere non potest, Fauorinus uero cum apud eū de immunitate quā is in patria sua obtinere cupiebat:causam acturus esset:suspicans ne aut inferior in iudicio esset:atq; etiā contumelia afficeret, Cum ad tribunal uenisset, Nihil aliud dixit:nisi q; per noctem Magister eius in quiete āstans mādauit ei:ut pro patria operaretur:atq; deprecaret:quando in ea genitus foret, Vtriq; quāuis iratus grauiter Adrianus pepercit.Quādo illoꝝ mortis nulla honesta causa uideret. Sed Apollodoꝝ architectum qui Traiani foꝝ Metodæum:& Gymnasiū illo iubente Romæ fabricauerat:primum urbe expulit:postea interfecit:quasi criminis reum.Re aūt uera q dum olim cū eo Traianus de opibus cōmunicaret, Adrianus rei nescius quædā etiā nō uocatus loquutus est, Cui Architectus abi obsecro:& cucurbitas depinge.Nihil enim hoꝝ recte nosti.Forte tūc ille huiusmodi quadā pictura cōmedabatur.Adrianus uero impiū adeptus iniuriæ recordatus est, Atq; licētiā hui⁹ nō tulit, Siquidē descriptionē:& formā tēpli Veneris quod Romæ fabricabāt ad eū misit:qppe significās sine illius opa & ministerio etiā ingētia ædificia extrui posse Quærebat itaq; an ædificiū illud recte:& cōmode se heret, Rescripsit de templo.sublime illud & concauū fieri oportere:ut ex loco supiori in sacrā usq; uiam insignior ꝓspectus esset:& magis cōspicuus cōcauū ad excipiendas ludoꝝ machinas:quæ in eo latenter cōpingi:& itē ex occulto in theatrū duci possent.quātū ad simulachra ptineret dixit maiora facta fuisse q̄ ratio altitudinis:& magnitudinis postularet, Nā si surgētia spectacula & pægmata efferre uoluerint:illud nullo pacto effici poterit humilitati loci.Hæc palam cū rescripsisset, Iratus est Cæsar: & supra modū doluit.uidebat sane se id admisisse quod nullo pacto corrigi posset:quare iræ & doloris impatiens eum tolli iussit.Talis & ad hunc modum erat Adrianus.Idem Homeri poemata abolere cogitabat:& pro eo Antimachum in scholis legendū inducere, Cuius nomē multi adhuc ignorauerant, Erant insuper ei hæc uitia:hoc est qui nimis diligenter & curiose q̄ expediret omnia exquireret, Quod itē uarius foret:& prudens nimisq; omnia leniebat:atq; eleuabat alia diligentia:prouidētia:magnificētia:& dexteritate quadā, Nam nullum ipse bellum mouit:& si quod motū erat:illud cōposuit:nulli iniuste pecunias abstulit:multis multa elargiens publice & priuatim:senatui & equestri ordini.Alios auxit pecunia:honoribus alios & dignitate honestauit:neq; patiebat a se quicq̄ peti:sed pro necessitate cuiusq; omnia faciebat.Disciplinā militarē diligēter exercuit ita ut q uiribus polleret, Neq; contumax esset neq; ēt iniurias inferret, Ciuitates socias atq; tributarias:& subditos mirifice iuuit.multas eaꝝ inuisit:& quas nullus ante se impatoꝝ uiderat:atq; omnibus aliquid opis & auxilii ut ita dixerim tulit.Romanū populū acerbe magis q̄ indulgenter tractauit.Nam cū olim quædā p uim & supbe in ludo armorū peterent:nihil eis distribuit, Immo uero iussit illud Domitiani pronunciari.Silete:quod uerbū minime prolatum est.Nam præconianū

Libere dictum.
Apollodorus architectus.
Metodæū forum.
Adrianus ueste depinxit.
Veneris tēplum.
Sacra uia.
tēpli cōdēdi ratio.
Ludorum machinæ.
Pægmata.
Hōeri poemata abolere cogitabat.
Adriāi uitia.
Adriāi uirtutes.
Militaris i Adriāo disciplina.
Ludus armorum.
Domitiāi uerbū silete.

continuo

cõtinuo sustulit. Ita eo signo quod fieri solet eos quiescere fecit:atq; tacere: qua re inquit non opus est:ut ex præcepto sileant:qui iam tacuere. Hoc enĩ uult prin/ceps:neq; tamẽ ideo iratus est præconi. Immo uero maiore in honore habuit:pro pterea q grauitatẽ mandati nõ exposuisset. patiebat talia huiusmodi: neq; ægre ferebat admoneri & corrigi uel ab humili persona. Siquid præter sníam & etiam subito ac fortuito iuuaret. Transeuntẽ quendã mulier rogauit:ut se audiret: cui cum ille respondisset otium mihi non est. Illa deinde clamans ait noli ergo impe rare:tum conuersus eam audiuit. Nihil non consultu senatu faciebat:ius assidue dicebat:cũ primoribus ciuiũ aliquando in palatio:nonnunquã in prandio: inter dum & siquidẽ sæpius ex tribunali ut quæ fierent publicarẽtur. Assistebat inter/dum consulibus:quotiens hi iudicarent. In circensibus ludis eos apprime hono/rabat. Domũq; a circo plærũq; reducebat. Gestabatur in lectica ne quispiã comi tum illi molestus esset. In diebus neq; festis neq; publicis domi manebat. Nemi/nem nequidem salutantẽ ne assiduo labore fatigeretur recipiebat: nisi necessaria res fuisset. Semp circa se & Romæ & extra urbem optimates habuit: quos etiam in conuiuiis adhibat. Quapropter quartus sæpe adhibat. Venabatur quotiens contingebat:prandebatq; sine uino:deinde cũ principibus & optimis uiris cœna bat:& semp erat cœnatio omnifariã sermonibus referta. Infirmos amicos uisita/bat:& quoties dies festos illi agerẽt:cum eis simul ueniebat:& eorum agris ac do/mibus suauiter utebatur. Vnde & multis eorum fato functis:& aliis dum uiue/rent statuas in foro posuit. Neq; tamen quicquã familiariũ iniuriã alicui intulit. Neq; quicquã uenditum:neq; ex iis quæ dicebat neq; faciebat qualia olim Cæsa rii:& qui cum imperatoribus uictitabãt:facere soliti erant. Et hæc quidem ob iter & in summa de moribus eius exposui. Nunc quæ generatim fecerit: quatenus eorũ meminisse licet. Romã ubi uenit continuo per edictum condonauit omnia debita. Siue ea pertinerent Regi:siue ad ærariũ decenniũ præscripsit: a quo tem/pore debere quisquã desineret. Nec postea debiturus esset. Per natales dies specta cula gratis populo diuidebat. Ferasq; multas cõfodi iussit:ut semel leones centũ & totidem leenæ conciderunt. Dona per tesserulas separatim uiris: & separatim mulieribus in theatro & in circo dedit. Item uiros discretos:a fœminis lauari uo/luit. Eodẽ quo hæc gesta sunt anno Euphrates philosophus uolũtaria morte ex/cessit e uita. ueniam dederat ei Adrianus citra ignominiã & infamiã: ut cicutam tũ propter senectutem:tũ etiam propter grauem morbũ bibere posset. Cæterum Adrianus aliã ex alia prouinciã percurrens regiones & urbes plustrabat:& in pri/mis arces omnes ubiq; cõtẽplatus cõsiderabat:quarũ alias in loca magis opportũa trãstulit. alias penitus subuertit:oĩa illa simplr nõ dico quo pacto generalia & cõ munia in exercitibus se haberẽt. Sed arma, machinas, fossas, uallũ, & mœnia, alia priuatim uniuscuiusq; & eorũ q in ordine militabãt:& eos ducebãt uitas: statiua hiberna ipse intueri & exqrere uoluit:multa p licẽtiã in solutiorẽ morẽ lapsa: & q fabricata fuerãt correxit:& emẽdauit:alia destruxit & sustulit. Milites uero exer/cebat ad oẽm spẽm pugnæ:hos honore affecit:illos officii admonebat:oẽs pariter

Silẽtii nota.

Imp. offim

Circenses ludi

Infirmos amicos uisitabat.

Adrianus Cæsarii.

Debita cõdonauit.

Adrian⁹.

Tesserulæ donatiuorum quæ.

Militaris disciplina

ea docebat facete: quæ par erat: atq; ut etiã eius exẽplo meliores & duriores red derentur, Duro & aspero uictu utebat, Nam siue pedibus iret: siue equitaret: nũquã uehiculum aut quadrigas ascendit, Caloris & frigoris iuxta patiẽs: quippe qui etiam alpinas & gallicas niues: & ægypti ardores capite intecto pertulit: atq; ut omnia breuiter complectar: sic opere & præceptis per totum Imperii tempus milites omnes & exercuit & exemplo instituit, Vt usq; in hodiernum diem: quæ ab eo facta fuerunt: ea pro lege & militari instituto habeantur, per belli tempus plurimum in peregrina terra commorabatur. Et externi apparatum eius intuentes inuiolati etiam pecuniis acceptis nihil nouarum rerum moliti fuerunt. Sed adeo peritos & laborum patientes habebat exercitus: ut olim equites qui uocantur Bastai Danubium armati transnatauerint, Quæ omnia obstupefacti hostes in seipsos conuersi eo magistro usi sunt ad disciplinam eorum qui inuicem contendebant. Theatra & certamina faciebat, Vrbes peragrabat sine regio ornatu Imperatoriaq; pompa. Nãq; ea nunquam extra Romam usus est, Patriam quãuis eam magno honore & muneribus auxerit: & multa præclara ei dederit, Nunquam tamen inuisere uoluit. Venandi studio usq; ad insaniam & periculum tenebatur. Nam inter uenandum diffracto humero: & crus pene cõtriuit, Vrbem præterea in mysia condidit: quã Adriani Venatica septa nominauit. Et quãquã huic rei assiduam operam daret, Nihil tamen eorum neglexit: quæ ad administrandam rempublicam: & imperii cõmoda pertinerent, Quantopere item uenationi intentus fuerit: argumentũ est, Borysthenes equus: quo in uenando plurimũ utebatur, Cui mortuo sepulchrum fecit, Columnã erexit: & epigramma inscripsit. Quare minime mirandũ est: si Plotinam mortuam, Cuius potissimum opera Imperium adeptus fuerat: eumq; amauerat: excellentissime coluerit & ornauerit, Per nouem. N. funeris dies pullatus ĩcesserit, Templũq; erexit: & hymnos in eam fecit, Sed in uenando tanti roboris fuit: ut suem eximiæ magnitudinis solus uno ictu occiderit. In Græciam cũ uenisset: multa largitus est, Sacrisq; initiatus mysteria Cereris spectare uoluit, Inde per Iudæam in Aegyptum transiuit ubi Pompeio parentauit, Carmenq; tale addidit, Ossa uiri magni tenui q̃ clausa sepulchro. Tum disiectum monumentũ ĩstaurauit: atq; protinus in ægyptum ueniens urbẽ quã Antinoi nominauit condidit, De nomine Antinoi pueri eximiæ pulchritudinis: qui ex Bithyniæ urbe Cithynide quã Claudiopolĩ uocant: ortus & in delitiis habitus in Aegypto moritur: siue in Nilum ceciderit ut Adrianus scribit. siue immolatus: ut ueritas habet fuerit, Alioquin enĩ curiosissimus harum rerum: ut supra diximus Adrianus fuit, Quippe diuinationibus atq; magicis sacris crebro utens, Quare seu ob amorem: siue q̃ uoluntariam mortem oppetierit, Indigebat enim ad ea quæ parabat anima eius hominis qui sponte occubuisset, Illum in primis coluit: quo enim loco is oppetiit, Vrbem cõditã ab eo denominauit eius statuas per uniuersum orbem terrarum atq; etiam effigies erexit: stellam deniq; a se uisam aiebat quæ Antinoi foret, Eosq; perlibenter audiebat qui familiarius se cũ uiuebant: quotiens talia fabularentur ex Antinoi

spiritu

Bastai equites.

Venandi studium.

Borysthenes equus.

Pulla uestis ĩ luctu

Cereris misteria.

Põpeii sepulchrũ.

Claudiopolis.

Magicis sacris utebat Adriãus.

ſpiritu, Vere ſtellam natam quæ tunc primum apparuiſſet. Hæc igitur crebro ſecum recogitabat. Interea Hieroſolyma pridem euerſa: rurſus habitari iuſſit: atq; urbem Aeliam Capitolinam appellauit, Ioui item ex aduerſo templi ædem excitauit, Bellum huic & graue & diutinum natum eſt: magno dolore afficiebátur Iudæi atq; indignabantur peregrinos ſecum in ciuitate habitare: & illud quoque etiam grauius ferebant externa ſacra fieri: & externorum deorum imagines in ipſa conſtitui, Quieuere tamen ab armis & cædibus, Adrianum ueriti: qui per ea tempora uicinis in locis conſtiterat, Nihilo tamen ſecius inter ſe ea ſtudioſe fabricare non ceſſabant: quibus quotiens belli neceſſitas poſceret uti poſſent. Poſtquam uero longius Adrianus abſfuit: palam in arma uertuntur: quamquam aperta acie cum Romanis congredi non auſi ſunt: auxilia ſumebant muro & cauernis ſubterraneis ſpecus fodientes: atque cuniculis omnia munientes, Vt quotiens uiolarentur liberos haberent ad fugam exitus: inuicem quoq; ſubter terram clanculum commeare: ſpecus & ſubterraneas uias ſuper ne quibuſdam in locis hiantes ad uentos & lucem excipiendam perforauerant, Impetus eorum Romani primum contempſere, Verum poſteaq̃ uniuerſa prouincia tumultuata eſt: & qui ubiq; gentium erant cum eis conſpirauerunt, Tunc cognouere atq; intellexerunt quam graue & periculoſum bellum exortum foret: multa enim mala in Romanos: partim clam: partim aperte edebant: aſciſcere multos etiam externorum prædæ: & lucri cupiditate: & fere ut ita dixerim uniuerſus terrarum orbis ex motu Iudæorum concuſſus fuit. Tunc ergo Adrianus minime cunctatus: præcipuos Romanorum duces aduerſus eos miſit. Quorum primus Iulius Seuerus in Iudæam ex Britannia uocatus. Hic minime auſus eſt prœlium committere, Nam & multitudine longe impar erat ad decertandum & hi de ſalute deſperauerant, Igitur diuiſos adortus carptim ut quoſq; poterat comprehendens pro multitudine militum: atq; tribunorum: tum ab alimentis: & commeatu interclusos tardius quidem: ſed minore cum periculo penitus oppreſſit: pauci admodum euaſere: atq; a cæde ſuperfuerunt, Arces eorum quinquaginta celeberrimæ directæ ſunt: uici ad nongentos: & octogintaquinq; qui ſane frequẽtes: & nominatiſſimi erant direpti: & mox igne conſumpti ſunt. Viri in excurſionibus: & in prœliis ipſis ad quinquaginta milia cæſi fuere, Fame morbis ac igni ingens multitudo abſumpta eſt. ſic fere omnis Iudæa deſolata eſt, Quam cladem etiam ante bellum multa ipſis denunciauerant. Nam Salomonis ſepulchrũ: quod illi in ſupremo cultu: & reuerentia habebant ſponte: & nullo impellente diſcuſſum corruit: lupi atq; hyenæ paſſim per urbes incidentes ululabant, Non fuit incruenta uictoria Romanis, Siquidem multi eorum occubuere, QVare Adrianus ad ſenatum ſcribens eo minime uſus eſt principio quo cæteri imperatores conſueuerant, Ad hunc ſcilicet modum. Si uos & filii ueſtri ualent bene habet, Ego & exercitus ualemus. Seuerum dein debellatis Iudæis in Bithyniã miſit Adrianus, Non quidem ad bellũ: ſed indigebat prouĩcia præſide: & gubernatore iuſto ſapiẽti: & qui in dignitate fuiſſet: auctoritatemq; haberet quæ omnia in eo

Hieroſolyma euerſa.

Bellum iudaicum.

Iudæi ſpectãt ad defectionẽ.

Iudæorũ rebellio ſub Adriano.

Iuli⁹ Seuerus.

Adriaĩ legatus in iudæos.

Iudæorũ clades ſub adriano.

Salomõis ſepulchrũ.

Iulii ſeueri laus.

Dionis patria.

inerant. Hic res bithynicorum tam priuate q̄ publice ita disposuit:& correxit:ut nos omnes Bithynii in hãc usq; diem semper eius memoriã faciamus:& hic fuit Iudaici belli exitus.

Alani.
Massagete

Exortum est mox alterũ bellum ab Alanis,(Sunt enim massagetæ)auctore pharasmano,Hic mediam grauissime deuastauit,Armeniam quoq; & Capadociã lacessiui,Demũ Alani accepta pecunia:& donis a Vologæso partim inducti:partim item q̄ timebãt Flauium Arrhianum:qui tũc Capadociæ præerat ab armis quieuere.

Flauius arrhianus.
Iouis olympii ædes.. Athenis
Liberi templum.

Adrianus per hæc tempora ædem Iouis olympii in qua & ipsius statua fuit Athenis ædificauit,Imposuit in ea draconẽ ex India deportatum,Festa præterea liberi patris quod apud eos maximum est princeps in ueste indigena magnifice concelebrauit:atq; templum eius quod Græci Panhellinon uocant ædificare eis cõcessit:certamen & ludos instituit:pecunias multas:frumentum annuum:& insuper uniuersam Cephaleniã Atheniensibus elargitus est.leges multas tulit,Sed illud in primis sanxit:ne senator:aut ab ipso:aut per alterũ tributo condemnaretur.Romam cum uenisset:atq; in quodam spectaculo aurigam quẽdã liberum fieri cum clamore populus rogaret.Respondit per tabellam docens iniquum a se hoc peti:ut alienum seruum liberũ faceret,Ne domino eius uis:& iniuria fiat.Morbo deinde tentari cœpit:siquidem sanguis qui ei cõsuetus erat per nares effundi,Tunc maxime abũdauit:desperata est salus:& uita:quapropter

Cõmodus Cæsar designatur.

cũ adhuc sanguine transmissurus esset,Commodũ Luciũ successorẽ sibi:& Romanis Cæsarẽ designauit.Seuerianũ uero:&Fuscũ nepotẽ eius quod illud ægre ferre uiderentur suspectos & inuisos iussit occidi,Quorum alter nõ agenarius:alter uero decem & octo annos natus erat,sed Seuerianus priusquam iugularetur

Imprecatio seueri ĩ adrianum.

ignẽ poposcit:atq; incẽso thure,Vos inquit o dei testor me nihil mali cõmisisse, De Adriano hoc tantum imprecor:ut cum mori cupiet non possit & quidẽ mortuus est. Adrianus post morbum largum sæpius frustra inuocata morte: sæpe ẽt se ipsum occidere uoluit.Extat eius epistola q̄ hoc ipsum significat, Scribit enim

Seueriani Laus & mors.

q̄ miserum est mortem optare & mori non posse, Hunc Seuerianũ Traianus successorẽ aliquando & dignum imperio iudicauit.Nam in conuiuio olim quæsiuit ab amicis ut decem nominarent uiros: quibus summa reipu.& rerum fastigium demandari posset,tum uero compresso aliquantulum sermone,Inquit.Nouem per uos discere cupio..Vnum ego seuerianum habeo.

Similis uir fortissim⁹.

Floruere ea tẽpestate excellẽtes alii uiri,sed maxime celebres:atq; illustres duo fuere,Turbon:& Similis qui etiã præmia fortitudinis retulere, Turbon uir fuit maxime militaris:& gubernandi exercitus scientissimus. Hic primum in prouinciis procurator fuit:deinde præfectus prætorianoꝝ, In quo magistratu nihil unquã aut molle:aut superbum gessit,Sed uelut unus de numero Gregariorum militũ uixit:& alia multa:tum illud maximũ fecit:quod totã diem cum Imperatore uer

Frõto cornelius orator.

sabatur:ad quem plærunq; post mediam noctem accedebat:quo tempore cæteri fere homines dormire incipiunt.Floruit etiã Cornelius Fronto:cuius in agendis causis primæ partes erant,Hic aliquando peruesperi cũ a cœna domum rediret,

Audiuissetq;

Audiuissetq; eum cui patrocinium quandoq; pollicitus fuerat: causam agere in ueste senatoria: quam tunc habebat iudicium ingressus est, Iudicesq; salutauit. Nō dicēs aue: quæ matutina erat salutatio: sed uespertino usus uerbo saluete inquit. Turbo nunquam domi per diem neq; etiam cum morbo laboraret uisus fuit: atque monenti olim Adriano ut quiesceret respondit oportere præpositos rerum stantes mori. Cæterū Similis & ætate: & honore eos antecedebat: nulli præfectorum ut ego existimo cedens. Id quod ex paucis cōiectari licet: olim eum Adrianus cum Centurio esset in consilium uocauit: priusq; præfectos, Cui ille inquit turpe est o Cæsar cum Centurione disserere: præfectos uero non admitti, Præfecturam deinde inuitus accepit: quā deinde deposuit uacatione data, Vixque dimissus in agro septem annos (quod fuit reliquum uitæ) in ocio & quiete exegit: atque hæc moriens sepulchro inscribi iussit, Similis hic iacet: cuius ætas quidem multorum annorum fuit, Septem tamen duntaxat annis uixit, Interea Adrianus nimio sāguinis defluxu phthisi mox tabescēte corpore hydropesi corripitur. Adoptauerat Lucium Commodum, Sed cum multo sanguine: & perpetuo defluente morbo miserando teneretur, Primores obiter etiam celebres senatorum domū conuocauit: atque decumbens in lectulo, Hæc inquit, Amici uiri, Filium ut ex me genuerim natura non concessit, Sed uos per leges dedistis. Genuerim an elegerim multum interest: qui genitus filius is erit: quem fata uoluerint: adoptatum autem unusquisq; sibi pro uoluntate assumit, Quare plærunque per naturam stulti: atq; mutilati filii dantur. Qui uero leguntur, Integro hi sunt corpore & mente sana. Quare Lucium primum ex omnibus delegeramus: qualem neq; filium optare potuissem, Sed quando fata nobis illum eripuere: inueni profecto uobis imperatorem: qui nobis pro illo succedat, Quem uobis damus & pollicemur, generosum, mitem, mansuetum, misericordem atq; prudentem: & qui neq; temerarium quiddam propter iuuentutem: neq; per senectutem negligenter aut timide facere poterit. Sub legibus educatum: & qui secundum mores patriæ princeps Reipub. & dux exercituum fuit: & qui nihil eorum ignoret: quæ ad Imperium pertineant: omnibusq; rebus pulchre uti poterit, Hunc & si cognoscā supra omnes homines ocio deditum: & inuitum Imperium & summam rerum capessere, Tamen ut existimo nunquam aut uos aut me deseret aut negliget, Sic Antoninus Imperator creatus est, Sed cum illi uirilis stirps nulla foret, Commodi filium adoptauit, Adiuncto etiam Marco Annio Vero: uoluit enim in longum tempus eos qui post se Imperaturi essent, Hunc Annium Marcum prius Catilium nominauerant, Nepos fuit Annii Veri: qui ter consul: atq; etiam tribunus fuerat, Vtrosq; adoptari ab Antonino iussit, Maiore tamen honore prosequutus est, Verum eum propter cognationem quæ cum illo intercedebat: tum propter ætatem: & quod uiuatiore & fortissimo ingenio cognoscebatur: ex quo illum sæpe per iocum ad sensum uerbi Græci respiciens: minime aptum iudiciis esse dicebat, Cæterum Adrianus magicis artibus & incantamentis quibusdam aquam omnem intercutem eduxit: qua tamen rursus & celeriter repletus fuit.

Aue

Salue

Libere dictum

Viuere qs uere dici possit.

Adrianus phthisi cōsumptus.

Adoptiui liberi geniti p̄ferēdi.

Cōmodus imp. designat9 e uita excessit.

Antoninus pius imp.

M. Annius uerus.

Catilius.

Annius uerus ter cos.

Magicis artibus hydropisim curauit.

Adrianus

Mastor barbarus. Adrianus optat mortem. Hermogenes medicus. Vitalia sub mamilla. Medicorũ turba noxia. Adriãi mors & sepulchrũ. Augusti sepulchrũ. Adrianus natura mitis.

Postquã igitur morbus auctus est:& ut cũq; adhibitis remediis in dies deficiebat mori decreuit, Sæpe aut uenenum aut gladium postulabat & frustra quidem:nullus enim porrigebat, Posteaquam autem promissa pecunia & data uenia nemo ei obtemperabat, Accersit Mastorem quendam barbarum nomine genere Iaxigem quo homine propter robur & audaciam plærunq; in uenationibus usus fuerat, Hunc partim minis:partim magnis pollicitationibus impulit:atq; coegit ut cædẽ sibi inferret, Circunscripsitq; locum sub mamilla: quem Hermogenes medicus demonstrauerat:quo lætaliter percusso statim sine dolore expiraret. Sed ubi hoc ei non successit, Nam Mastor tanto facinore perterritus atque attonitus aufugit: multum in graui morbo de se conquerebaturq; nullam potestatem haberet: nec sibi mortem consciscere posset: maxime quando etiam multa super alios posset. Demum cõsilio medicorum super uitam abstinuit cibo & potu qui ad salutem, Imo ad morbum exaugendum faceret, Mortuus est tandẽ dicens illud in populo uulgatum, Turba medicorum interfecit Regem. Vixit autem ãnos duos & sexaginta:menses quinque:& dies sex. Imperauit annos uiginti:menses undecim, Sepultus est in ripa fluuii iuxta pontem Aeliam, Illic enim sepulchrum conditum. Iam enim Augusti monumentum repletum erat, Nec quisquam amplius in eo sepeliebatur, Infensissimum omnibus cædes fecerant, Initio imperii & sub eius mortem uelut iniuste:& impie occisi fuerint:quanquã natura minime sæuus esset. Nam cum multi grauiter in eum peccassent:id satis existimauit. Hoc ad eorum ciuitates scribere q; sibi non placerent:si qui quibus filii erant:pro scelere debebant:saltem pro numero puerorum supplicia eorum eleuauit.

Vesæui cõflagratio.

Cõflagratio Vesæui mõtis ex Dione, Merula trãstulit pro Suetonio Tranqllo.

Vesuuius mons.

SVb tito in campania horrẽda & mirãda quædam obtigerũt, Magnus enim ignis per autumnum subito exarsit, Mõs enim Vesuuius qui iuxta Neapolim ad mare uergit, Abundantes ignis fontes habet:olim undiq; altus: ab cuius medio ignis exoritur, Quæ pars solum igne compræhensa fuit:extra hæc omnia sine igne etiam nunc manent, Ex hoc cum cætera essent incõbusta:media uero exusta & in cinerem redacta iuga cicũstãtia ab antiquo usq; nunc manent, Quodcunq; ambustũ est atq; cõsumptũ tpe concauum factum est:ut mons omnis:si licet magnis parua conferre:similis est uenatorio theatro, Vertex arbores & uites habet, Circulus ab igne latior factus per dies fumũ:noctu flãmam emittit, Vt uideantur in eo odores euaporari & sacrificia fieri. Et quidẽ semp:interim uero magis:interim uero minus, Sæpe uero cineres effundit:quando scilicet aliqd coactũ subsederit:lapides sursum mittit: quotiens uero a spiritu & uento uiolatur:sonat & stridet:ceu non coacta & constructa:sed rara & occulta spiracula habens:talis igitur est uesuuius:& hæc quidem in eo per annũ plurimũ fit:quæcũq; uero id tẽporis accidere: q̃uis magna & præter

solitũ

solitū uisa sint:parua tamen ad cōparationē eo℞ quæ tunc acciderunt: etiā si oia
in unū conferant:parua existimari possunt. Quæ quidē sic habebant, Viri mul-
ti atq; magni humanā omnē naturā excedentes quales gigantes scribunt partim — Gigātū si-mulachra.
in monte partim in finitima regione per urbes interdiu atq; noctu per terrā ober-
rantes:& in aere procurrentes uidebantur, Post hæc uehemens siccitas & uehe- — Vesæuus emisit.
mentes terræmotus subito facti sunt, Vt planicies illa uniuersa aquis scaturiret
& montes subsilirent:sonitus a cauernis subterraneis tonitruis persimiles super-
ne uero & in terra mugire uidebantur. Mare uero fremebat: & cælum resonabat,
Post hæc fragor immensus subito ceu concidentium montium audiebatur, Exi
liebant primum lapides ingentes quasi ad summa montium exirent, Deinde tan
tus fuit ignis & fumus:ut aera totum obumbraret, Totum uero solem occultaret
ceu defectum, Mox uero ex die nox & tenebræ & ex luce factæ sunt. Et existima-
bant Gigantes insurrexisse, Apparebant quidem illorum effigies in fumo:præte-
rea tubarum sonitus audiebantur:putabant alii aduenisse Chaos: uel per ignem
mundum absumi, Atq; fugiebant partim ex domibus in uias, Alii extra, Alii ue
ro ex mari in terram:& rursus ex terra in mare, Quidam uero trepidi & amentes:
utpote qui existimabant quod securius esse præsente. Hæc autē simul facta sunt,
Eructabat immensus cinis:occupabat enim terrā mare & aera & multa quidem
alia sicut accidebat:lædebantur homines scilicet regiones & pecora: pisces: præ-
terea aues absumebat, Insuper duæ ciuitates conflagrarūt Herculaneum: & Pō- — Herculāeū
peii, Herculaneum uero:& Pompeios sedente in theatro populo oblimauit, Tan — Pompeii.
tus fuit puluis ut ab eo loco in Aphricam & Syriam & Aegyptum penetrauerit, — Vesæui cō
Peruenit etiam Romam usq; Quin etiam aer totus imminens puluere oppletus — flagratio.
fuit, Sol etiam obtenebratus obscuratusq; est, Nec paruus metus fuit per multos — Syriam &
dies. Nesciebant homines quod factum est, Nec cōiectari unde factum est, Exi — aphricam
stimabant enim quæ supra & infra erant euerti, Solem in terram descendere, Ci — pulueris
nis autem nihil magni incommodi attulit. Cæterum deinceps pestem grauem at — guttis cō-
tulit. Cæterum in sequenti anno a terra progrediens ignis, Agente in cāpania Ti- — pluit.
to ut igni & conflagratis ædificiis remedia daret:urbem Romam populatus est, — Pestis ex i-
Nam Serapis & Isidis Templum etiā septa, Neptuni ædem, Thermas Aggrip- — cēdio uesæ
pæ Panthæum Diribitorium, Balbi Theatrum Pompei porticum, Octauiæ do — ui.
mum cum bibliotheca, Templum Iouis capitolini cum ædibus & sacellis cōiun — Pantheon.
ctis conflagrarunt Vt non ab homine factum malum sed magis diuinitus im- — Diribito-
missum existimari debeat, Ex iis igitur quæ connumeraui: coniectari licet quāta — riū. Thea-
fuerint detrimenta & damna. Cæterū Titus duobus ex iis qui consules erant, Vt — trū Balbi.
ædificia repararet pecunias insuper dedit, Donauit præterea eorū bona qui sine — Portic⁹ pō
hærede decesserāt, Nihil enim a priuato homine neq; ab ærario neq; fisco cū mul — peii.
ti multa conferrent sumpsit. Ex his quæ tūc aderant: oīa reparauit: & in aliis qui — Capitoliū.
dē nihil egregiū fecit, Theatrū uero uenatoriū in quo feræ depugnarēt:& Balneū — amphithe
sibi cognomīe dedicauit, Multa quoq; admirāda fecit, Grues iuicē. Et quattuor — atrū Titi.
Elephātes depugnarūt, Aliæ pterea ad nouē milia feræ & cicures iugulatæ sunt: — Balneū titi

quas

quas mulieres nō admodum illustres interfecere:uiri præterea tum singulari certamine, Multi pedestri pugna:alii nauibus decertarūt. Theatrum uero quod ipse confecerat, Cum ex improuiso aqua repleuisset, Induxit equos & alia māsueta animalia:quæ omnia facere didicerant:quæ in terra & in aqua solita erant, Induxit & homines in nauibus:quorum pugnas ita partitus fuerat, Vt hi corciræi: hi corinthii pugnam committerent, Alii uero extra in nemore Caii & Lucii ubi augustus ad hoc ipsum terrā effoderat:etenim eo in loco prima die digladiati sunt: homines & feræ indefectæ lacus tabulis munito ad faciē similitudinis: qui item quaq; circū uallum habebat:secunda uero die equorum cursus, Tertia tria milia hominum nauibus depugnarunt, Deinde terrestris:pugna facta, Victores Athēnienses Syracusanos:his enim nominibus utebantur, Naualiq; pugna depugnarunt, Atq; in paruā insulā insiliētes & muro quæ circa monumētū cōfectū erat: illud cepere. Hæc repræsentata sunt ad centū dies, Exhibuit deinde quædam ad utilitatem & lucrum, Tesserulas ligneas superne in theatrum sparsit, In quibus signa erant:aut esculenti aut uestis:argenti præterea uasis & aurei:equorum domitorum, pecorum, seruorum, Quæ qui excepissent oportebat ad distributores afferre:atq; ab eis quod inscriptum erat accipere.

Mulieres ī harenā descendunt.

Naumachia Titi.

Naualis pugnæ simulachra

Tesserulæ donatiui.

Conflagrationis Vesæui montis Finis.